

كِتَابُ الصَّلاَةِ

محمّد إبراهيم

كِتَابُ الصَّلَاةَ

ލިޔެ ޖަމާކުރީ

محمّد إبراهيم ނަދިޔަރު

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

مقدّمة

الحَمْدُ لله الَّذي فَرَضَ الصَّلاَةَ عَلَى عِبَادِهِ، وَأَمَرَهُمْ بِإِقَامَتِهاَ وَحُسْنِ أَدَائِهاَ، وَعَلَّقَ النَّجاَحَ وَالفَلاَحَ بالخُشُوعِ فِيهاَ، وَجَعَلَهاَ فُرْقَاناً بَيْنَ الإِيماَنِ وَالكُفْرِ، وَناَهِيَةً عَنِ الفَحْشاَءِ وَالمُنْكَرِ. وَالصَّلاَةُ والسَّلاَمُ عَلَى نَبِيِّناَ مُحَمَّدٍ القاَئِلِ: "صَلُّوْا كَماَ رَأَيْتُمُوْنِي أُصَلِّي"، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحاَبِهِ الأَتْقِياَءِ البَرَرَةِ الَّذِيْنَ قاَمُوْا بِأَمْرِهِ حَقَّ القِياَمِ، وَنَقَلُوْا إِلَيْناَ صَلاَتَهُ كَماَ رَأَوْهُ يُصَلِّي دُوْنَ إِفْرَاطٍ وَلاَ تَفرِيْطٍ، وَعَلَى مَنْ حَذَا حَذْوَهُمْ وَسَلَكَ سَبِيْلَهُمْ إِلَى يَوْمِ الدِّيْنِ. أَماَّ بَعْدُ:

އެންމެހާ ހަމްދު ތަޢުރީފެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ މާތްالله އަށެވެ. އެކަލާނގެއީ އެކަލާނގެ އަޅުތަކުންގެ މައްޗަށް ނަމާދު ފަރުޟުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެނަމާދު ޤާއިމުކުރުމަށާއި އެނަމާދު ރިވެތިގޮތުގައި އަދާކުރުމަށް އެއުރެންނަށް އަމުރުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެނަމާދުގައި ޚުޝޫޢުވެރިވުމުގެ މައްޗަށް ފާސްވުމާއި ކާމިޔާބުވުން ލެއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އީމާންކަމާއި ކާފިރުކަމާއި ދެމެދު ފަރަގުކުރުވާ އެއްޗެއް ކަމުގައާއި ފާޙިޝަކަންތަކާއި މުންކަރާތްތަކުން ނަހީކުރާ އެއްޗެއް ކަމުގައި އެނަމާދު ލެއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި "ތިޔަބޭފުޅުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާތީ ދުށްގޮތަށް ނަމާދުކުރާށެވެ." މިފަދައިން ބަޔާންފުޅުކުރެއްވި އަޅުގަނޑުމެންގެ ނަބިއްޔާ މުޙައްމަދުގެފާނަށާއި ތަޤުވާވެރި ހެޔޮލަފާ އެކަލޭގެފާނުގެ އާލުންނާއި އަޞްޙާބުބޭކަލުންނަށް ޞަލަވާތާއި ސަލާމް ލިބިވާށިއެވެ. އެބޭކަލުންނަކީ އެކަލޭގެފާނުގެ އެއަމުރުފުޅަށް ޙައްޤުގޮތުގައި ޤާއިމުކުރެއްވި ބޭކަލުންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް އެބޭކަލުން ދުށްވަޑައިގެންނެވި ގޮތް އެއްވެސް އުނިއިތުރުކުރުމަކާ ނުލައި އަޅުގަނޑުމެންނާ ހަމައަށް އެނަމާދު ނަޤުލުކޮށްދެއްވި ބޭކަލުންނެވެ. އަދި ޤިޔާމަތްދުވަހާ ހަމައަށް އެބޭކަލުން އުޅުއްވި ގޮތަށް އުޅެން އަދި އެބޭކަލުން ހިނގެވި މަގުން ހިނގި ހުރިހާ އެންމެން މިސަލަވާތާއި ސަލާމުގައި ޝާމިލުކުރައްވާށޭ. އެއަށްފަހު ދަންނަވަމެވެ.

ނަމާދަކީ އިސްލާމްދީނުގެ އެންމެބޮޑު ރުކުނުގެ އަރުކާނެވެ.

އިސްލާމްދީނުގެ އަސާސެވެ. އަދި އެދީނުގެ ތަނބެވެ. ފަހު އެނަމާދު އަދާކުރުން ބައެއްދުވަހު ގޮތުގައި އަދާކޮށްލިޔާ ދަންނަވައެވެ. ހުރިހާ ނުބައިކަމަކުން އެއީ ސަލާމަތްވާނެއެވެ. އަދި ރިވެތި އަޚްލާޤުން އެކަމާ ޖެހިގެންވާނެއެވެ. އަދި ހުރިހާ ހެޔޮކަމެއް އެކަމާ ގުޅިގެންވާނެއެވެ. އަދި ދުނިޔޭގައި

އާޚިރަތް އޭނާއަށް ބޮއްޖަވެރިވާނެއެވެ. އަދި މާތްالله އޭނާގެ މައްޗަށް ރުހިވޮޑި ގެންނަވާނެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿قَدْ أَفْلَحَ ٱلْمُؤْمِنُونَ ۝ ٱلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَٰشِعُونَ﴾ (المؤمنون: ١ – ٢) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މުއުމިނުން ކާމިޔާބުވެއްޖެއެވެ. އެއުރެންނަކީ ނަމާދުގައި ޚުޝޫޢުވެތިވާ މީހުންނެވެ." އަދިވެސް ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَٱلَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَوَٰتِهِمْ يُحَافِظُونَ ۝ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْوَٰرِثُونَ ۝ ٱلَّذِينَ يَرِثُونَ ٱلْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ﴾ (المؤمنون: ٩ – ١١) މާނައީ: "އަދި އެބައިމީހުންނަކީ އެބައިމީހުންގެ ނަމާދުތަށް ރައްކާތެރިވާމީހުންނެވެ. ވާރުތަވާ ބަޔަކީ އެބައިމީހުންނެވެ. އެބައިމީހުންނަކީ ފިރުދައުސް ވާރުތަވާނެއެވެ. އެތާނގައި އެބައިމީހުން ދެމިތިބޭ ބަޔެކެވެ."

ދުނިޔޭގައި ނަމާދު ނުކުރާމީހުންނާއި ނަމާދު އަޅާމީހުން ތަފާތުވެއެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން އިސްލާމްދީން މުގުރާލައިފިއެވެ. އަދި އެދީން ފުރަގަސް އެއްލާލައިފިއެވެ. އަދި ހަވާނަފްސަށް އަޅުކަންކޮށް މާތްاللهއާ ޝަރީކުކޮށްފިއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَخَلَفَ مِنۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّبَعُواْ ٱلشَّهَوَٰتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا﴾ (مريم: ٥٩) މާނައީ: "އެއުރެންނަށްފަހު ފަހު (އިސްވެދިޔަ ޞާލިޙު މީހުންނަށް ފަހު) ނުބައިބަޔަކު އައެވެ. އެބައިމީހުން ނަމާދު ނަގައިލިއެވެ. އަދި ޝަހުވަތްތަކުގެ ފަހަތުން ތަބާވިއެވެ. ފަހެ ގެއްލުމާ ފަހުން އެބައިމީހުން ބައްދަލުކުރާނެއެވެ."

ފަހެ ދީނުގެ ބިންގަލަކީ މާތްاللهގެ ބަސްފުޅުގައި ޤުރުއާނުގައި ސުންނަތުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެއީ އިސްލާމްދީނާއި، އިހުސާންކުރުމާއި، رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެއްކެވި ގޮތަށް އަހަރެމެންނަށް ދައްކަވައިދެއްވިއެވެ. ފަހެ ނަމާދަކީ ދީނުގެ ބިނާކުރެވިފައިވާ ތަނބެވެ. އަދި އެންމެމުހިއްމު އަރުކާނެވެ. އަރުކާނަކީ ނަމާދުގައި ދީން ޝަރުޢު ފުރިހަމަވުން ލާޒިމުވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي ٱلْأَٰخِرَةِ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ﴾ (آل عمران: ٨٥) މާނައީ: "އިސްލާމްދީން ފިޔަވައި އެހެންދީނެއް އިހުތިޔާރުކުރާމީހާ ބަލައިނުގަނެވޭނެއެވެ. ފަހެ އޭނާގެ ކިބައިން އެކަން ޤަބޫލުކުރައްވާނެކަމެއް ނެތެވެ. އަދި އާޚިރަތުގައި އޭނާވާނީ ގެއްލުންވެރިވާނޭ މީހުންގެ ތެރޭގައެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعْبُدُواْ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ (البينة: ٥) މާނައީ: "އަދި އަޅުކަން اللهއަށް ޚާލިޞުކޮށް ހަމަ اللهއަށް އަޅުކަންކުރުމަށް ވެނިވި އެއުރެންނަށް އަމުރުކުރެވިގެން ނުވެއެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ

اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ﴾ (الأحزاب: ٢١) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން اللهގެ ރަސޫލާގެ ކިބާގައި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ރިވެތިނަމޫނާއެއް ވިއެވެ." ދެންފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވިގޮތް އުއްމަތަށް އުނގަންނައިދެއްވީ ދައްކަވައި އެކަންޏެއްގައި ހިފެހެއްޓުނަމަ އާންމުގެ ކިބައިން އެކަން މާތްالله ގަބޫލުކުރައްވާނެތޯއެވެ؟ ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. "صَلُّوْا كَمَا رَأَيْتُمُوْنِي أُصَلِّي" (رواه البخاري ومسلم) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާތީ ދުށްގޮތަށް ނަމާދުކުރާށެވެ." މިފަދައިން އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވާ ފަދައިން ނަމާދުކުރުމަށް އަހުރެން ... ދަލީލުތަކާއެކު ...

[illegible]

رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. "إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ" (رواه الجماعة) މާނައީ: "...

[illegible]

"كُلُّ أَحَدٍ يُؤْخَذُ مِنْ قَوْلِهِ وَيُرَدُّ إِلاَّ صَاحِبَ هٰذَا الْقَبْرِ" (الموطأ) މާނައީ: "...

(އެބަހީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم) ...

[illegible]

އުޞޫލުތަކުންނަށް ތަބާވުމަކަށް އަމުރުކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އަދިވެއްޔާ! އުޞޫލުތަކުން ވަކި އެތަކަ ބަސްތަކުން ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވެއެވެ. ފަހެ، މިބަސްތަކުގެ ތެރެއިން މިތަނުގައި ނަގުލުކޮށްލެވިދާނެ ހުރިހާ ބަސްކޮޅުތަކެއް ދަންނަވާލާނަމެވެ.

الإمام أَبُو حَنِيْفَة: (ފުރިހަމަ ނަންފުޅަކީ ނުޢުމާން ބިން ޘާބިތެވެ. ހަނަފީމަޛުހަބު ނިސްބަތްވެގެންވަނީ މިކަލޭގެފާނަށެވެ. އުފަންވެވަޑައިގެންނެވީ ހިޖުރައިން 80 ވަނަ އަހަރުގައެވެ. އަދި އަވަހާރަވެވަޑައިގެންނެވީ ހިޖުރައިން 150 ވަނަ އަހަރުގައެވެ.) ވިދާޅުވިއެވެ. "إِذَا صَحَّ الحَدِيْثُ فَهُوَ مَذْهَبِي" (ابن عابدين في " الحاشية " ١ / ٦٣) މާނައީ: "ހަދީޘް ޞައްޙަވެއްޖެނަމަ ދެން އެއީ އަހުރެންގެ މަޛުހަބެވެ." އަދިވެސް ވިދާޅުވިއެވެ. "لاَ يَحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَأْخُذَ بِقَوْلِنَا مَا لَمْ يَعْلَمْ مِنْ أَيْنَ أَخَذْنَاهُ" (ابن عابدين في " حاشيته على البحر الرائق " ٦ / ٢٩٣) މާނައީ: "އަހުރެމެންގެ ބަސްގައި، އެބަސް އަހުރެމެން ހޯދީ ކޮންތަނަކުންކަން ނޭނގޭނަމަ، ހިފުން ހަލާލުކަމެއްވެސް ހަލާލުވެގެން ނުވެއެވެ." އަދިވެސް ވިދާޅުވިއެވެ. "إِذَا قُلْتُ قَوْلاً يُخَالِفُ كِتَابَ اللهِ تَعَالَى وَخَبَرَ الرَّسُوْلِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاتْرُكُوْا قَوْلِي" (الفلاني في الإيقاظ ص ٥٠) މާނައީ: "اللهُ ތަޢާލާގެ ފޮތާއި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތާ (ޙަދީޘާ) ޚިލާފުވާ ބަހެއް އަހުރެން ބުނެފިނަމަ އަހުރެންގެ ބަސް ދޫކޮށްލާށެވެ."

الإمام مَالِك: (ފުރިހަމަ ނަންފުޅަކީ މާލިކު ބިން އަނަސް ބިން މާލިކު ބިން އަބޫޢާމިރު އަލްއަޞްބަޙީއެވެ. މާލިކީ މަޛުހަބު ނިސްބަތްވެގެންވަނީ މިކަލޭގެފާނަށެވެ. އުފަންވެވަޑައިގެންނެވީ ހިޖުރައިން 93 ވަނަ އަހަރުގައެވެ. އަދި އަވަހާރަވެވަޑައިގެންނެވީ ހިޖުރައިން 179 ވަނަ އަހަރުގައެވެ.) ވިދާޅުވިއެވެ. "إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أُخْطِئُ وَأُصِيْبُ، فَانْظُرُوْا فِي رَأْيِي فَكُلُّ مَا وَافَقَ الْكِتَابَ وَالسُّـــنَّةَ فَخُذُوْهُ، وَكُلُّ مَا لَمْ يُوَافِقِ الْكِتَابَ وَالسُّـــنَّةَ فَاتْرُكُوْهُ" (ابن عبد البرّ في الجامع ٢ / ٣٢) މާނައީ: "ހަމައެކަނި އަހުރެންނަކީ އިންސާނެއްމެވެ. އަހުރެންނަށް ގޯސްކޮށްވެސް ބުނެވޭނެއެވެ. އަދި ޞަޙީޙުކޮށްވެސް ބުނެވޭނެއެވެ. ފަހެ، މިއަހުރެންގެ ހުށަހެޅުމަށް ބަލާށެވެ. ފަހެ، ފޮތާއި ސުންނަތާ ތަޢާރުޟު ނުވާ ހުށަހެޅުމެއްގައި މިއަހުރެންގެ ނަގާށެވެ. އަދި ފޮތާއި ސުންނަތާ ތަޢާރުޟުވާ ހުށަހެޅުން މިއަހުރެންގެ ދޫކޮށްލާށެވެ." އަދިވެސް ވިދާޅުވިއެވެ. "لَيْسَ أَحَدٌ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلاَّ وَيُؤْخَذُ مِنْ قَوْلِهِ وَيُتْرَكُ إِلاَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" (ابن عبد البرّ في الجامع ٢ / ٩١) މާނައީ: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށްފަހުގައި އުޅޭ ކޮންމެ ބަޔެއްގެ ބަސް ޤަބޫލުކުރެވި އަދި ބަޔެއްބަސް ދޫކޮށްލެވޭ ހަމައެކަނިވެސް ނުވެއެވެ. އެއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފިޔަވައެވެ."

الإمامُ الشَّافِعِيّ: (ފުރިހަމަ ނަންފުޅަކީ މުޙައްމަދު ބިން އިދްރީސް ބިން ޢައްބާސް ބިން ޢުތްމާން ބިން ޝާފިޢު އަލްމުއްޠަލިބީ އަލްޤުރަޝީއެވެ. ޝާފިޢީމަޛްހަބު ނިސްބަތްވެގެންވަނީ މިކަލޭގެފާނަށެވެ. އުފަންވެވަޑައިގަތީ އިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވަފާތްވެވަޑައިގެންނެވި އަހަރުގައެވެ. އެބަހީ ހިޖުރައިން 150 ވަނަ އަހަރުގައެވެ. އަދި ވަފާތްވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 204 ވަނަ އަހަރުގައެވެ.) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "أَجْمَعَ الْمُسْلِمُوْنَ عَلَى أَنَّ مَنِ اسْتَبَانَ لَهُ سُنَّةٌ عَنْ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَحِلَّ لَهُ أَنْ يَدَعَهَا لِقَوْلِ أَحَدٍ" (الفلاني ص ٦٨) މާނައީ: "އެމީހަކަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަދީޘް ސުންނަތެއް (ބަޔާންވެއްޖެ) ހާލުގައި ބާކީވާނެއެ މިހާ އެއްވެސް މީހެއްގެ ބަހަކަށް އެސުންނަތް ދޫކޮށްލުން ހުއްދައެއް ނުވާނެކަމަށް ކަމަށް ހުރިހާ މުސްލިމުން އިއްތިފާޤުވެފައިވެއެވެ." އަދިވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "إِذَا وَجَدْتُمْ فِي كِتَابِي خِلاَفَ سُنَّةِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُوْلُوْا بِسُنَّةِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدَعُوْا ماَ قُلْتُ" (النووي في المجموع ١ / ٦٣) މާނައީ: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތާ (ޙަދީޘާ) ޚިލާފު ބަހެއް އަހުރެންގެ ފޮތުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެނިއްޖެނަމަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތާ އެއްގޮތަށް ތިޔަބައިމީހުން ބުނާށެވެ. އަދި އަހުރެން ބުނިބަސް ދޫކޮށްލާށެވެ." އަދިވެސް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "كُلُّ مَسْأَلَةٍ صَحَّ فِيْهاَ الْخَبَرُ عَنْ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ أَهْلِ النَّقْلِ بِخِلاَفِ ماَ قُلْتُ، فَأَناَ رَاجِعٌ عَنْهاَ فِي حَياَتِي وَبَعْدَ مَوْتِي" (أبو نعيم في الحلية ٩ / ١٠٧) މާނައީ: "އެމަސްއަލައަކާމެދު އަހުރެން ބުނިބަހާ ޚިލާފަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަދީޘް މުޙައްދިޘުންގެ އަރިހުގައި ބަޔާންވެ ޞައްޙަވެއްޖެ ކޮންމެ މަސްއަލައަކުން ދަންނަވަމެވެ. ވީމާ އަހުރެންގެ ޙަޔާތުގައި އަދި މަރުވެދިޔަފަހުގައިވެސް އަހުރެން އެމަސްއަލައާ ބެހޭގޮތުން ބުނިބަހާ ބަސް އަހުރެން އަނބުރާ ގެންނަމެވެ."

الإمام أَحْمَدُ: (ފުރިހަމަ ނަންފުޅަކީ އަޙްމަދު ބިން ޙަންބަލް ބިން ހިލާލް ބިން އަސަދު އައްޝައިބާނީ އަލްމަރުވަޒީއެވެ. ޙަންބަލީ މަޛްހަބު ނިސްބަތްވެގެންވަނީ މިކަލޭގެފާނަށެވެ. އުފަންވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 164 ވަނަ އަހަރުގައެވެ. އަދި ވަފާތްވެވަޑައިގަތީ ހިޖުރައިން 241 ވަނަ އަހަރުގައެވެ.) ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "لاَ تُقَلِّدْنِي وَلاَ تُقَلِّدْ ماَلِكاً وَلاَ الشَّافِعِي وَلاَ الأَوْزَاعِي وَلاَ الثَّوْرِي، وَخُذْ مِنْ حَيْثُ أَخَذُوْا" (ابن القيّم في إعلام الموقّعين ٢ / ٣٠٢) މާނައީ: "އަހުރެންނަށް ތަޤުލީދުނުކުރާށެވެ. (ތަޤުލީދާ ދީނުގައި އަހުރެންގެ ބަހުގައި ނުހިފާށެވެ.) އަދި މާލިކާއި، ޝާފިޢީއާއި، އައުޒާޢީއާއި، ޘައުރީއަށްވެސް ތަޤުލީދުނުކުރާށެވެ. އެބޭކަލުން ދަލީލު ނަންގަވާ ތަނަކުން ދަލީލުނަގާށެވެ. (އެބަހީ ޤުރުއާނާ ސުންނަތުން ދަލީލުނަގާށެވެ.)" އަދިވެސް

ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "رَأْيُ الأَوْزَاعِي وَرَأْيُ مَالِكٍ وَرَأْيُ أَبِي حَنِيْفَةَ كُلُّهُ رَأْيٌ وَهُوَ عِنْدِي سَوَاءٌ وَإِنَّمَا الْحُجَّةُ فِي الآثَارِ" (ابن عبد البرّ في الجامع ٢ / ١٤٩) މާނައީ: "އައުޒާޢީގެ ރައުޔާއި، މާލިކުގެ ރައުޔާއި، އަބޫޙަނީފާގެ ރައުޔާއި، މިހުރިހާ ރައުޔަކީ ހަމަ ރައުޔެވެ. އަދި އަހަރެންގެ ގާތުގައި އެހުރިހާ ރައުޔެއް ހަމަހަމަވެގެންވެއެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ޙުއްޖަތްވާނީ ޙަދީޘްތަކުގައެވެ." އަރިހުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "مَنْ رَدَّ حَدِيْثَ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهُوَ عَلَى شَفَا هَلَكَةٍ" (ابن الجوزي في المناقب ص ١٨٢) މާނައީ: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަދީޘް ރައްދުކޮށްފިމީހާ ދަންނަވައެވެ. ފަހެ އޭނާ ވަނީ ހަލާކެއްގެ ގޮނޑުދޮށީގައެވެ."

ފަހެ މިބާގެ ކުރިމަތީގައި އޮވަނީ އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތަކެވެ. ދެން ފިކުރުކޮށްބަލާށެވެ. އެއްވެސް މީހަކަށް ސުންނަތާ ދެކޮޅަށް އިމާމުކަލުން ބުނެފައިވާ ބަސްތަކެއް ނަގަން ހުއްދަވާނެތޯ؟ އަދި އެގޮތަށް މިހެން އިމާމުކަލުންނާ ތަބާވާން އިމާމުކަލުން އަމުރުކޮށްފައިވާނެތޯ. ބަލާއިރު ބަހައްޓަވާފައިވާ ފަތުވާ އިމާމުންގެ މަގުގައި ސުންނަތަށް ތަބާވުމުގެ އަމުރުތަކެވެ.

ފަހެ މިފޮތަކީ ނަމާދާބެހޭ ޙުކުމްތަކުން އެކުލަވާލައިފައިވާ ފޮތެކެވެ. ފަރުޟު ސުންނަތް ނަމާދުތަކުން ފިޤުހީގެ ހުރިހާ ސުންނަތްނަމާދުތަކަށް ދޭންދެން މިފޮތުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާނެއެވެ. ސަބަބަކީ ދަލީލުތަކާއެކުއެވެ. އަދި ބައެއް މައްސަލަތަކުގައި އިޚްތިލާފުތަކުގެ އިތުރުން އެއީ ރާޖިޙުގޮތް ބަޔާންކޮށްފައިވާނެއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑު މިފޮތް އެކުލަވާލުމުގައި މާތްالله ގެ ރަޙްމަތުން މަދަދަށް އެދުމަށް ފަހުގައި މައްޗަށްއޮތް ފޮތްތަކެވެ:

ފޮތް	މުއައްލިފު	ފޮތް	މުއައްލިފު
فِقْهُ السُّـــنَّة:	سَيِّدُ سابَق.	صِفَةُ الصَّلاَة:	الأَلبانِي.
نَيْلُ الأَوْطَار:	الشَّوْكانِي.	صَلاَةُ التَّرَاوِيح:	الأَلبانِي.
زَادُ المَعاد:	اِبْنُ القَيِّم.	صِفَةُ الصَّلاَة:	العُثَيْمِين.
الصَّلاَةُ وَأَحْكَامُ تَارِكِها:	اِبْنُ القَيِّم.	مَجْمُوعُ الفَتاوَى:	اِبْنُ تَيْمِيَة.
المَجْمُوع:	النَّوَوِي.	بِدَايَةُ المُجْتَهِد:	اِبْنُ رُشْد.
التَّرْغِيْبُ وَالتَّرْهِيب:	المُنْذِرِي.	المُغْنِي:	اِبْنُ قُدَامَة.

އަދި ޙަދީޘްތަކުގެ ތަޚްރީޖްތަކައި ޝައިޚް އަލްބާނީ ތަޚްރީޖުކުރައްވާފައިވާ ފޮތްތަކުން މަދަދު ހޯދިފީމެވެ. އަދި ޝައިޚް ޙަދީޘެއް ޞަޙީޙްކުރައްވާފައިވާނަމަ އޭގެ ޞަޙީޙުކަން ބަޔާންކޮށްފައިވާނެއެވެ. ފަހެ މިފޮތް ވިދާޅުވެއްޖެ ކަންތައްތަކުގައިވެސް އިޚްތިލާފުއޮތްތާ ޤުރުއާނާ ސުންނަތުގެ އަލިގައި ނަމާދުކުރާނެގޮތް އެނގިވަޑައިގަންނަވާނެއެވެ. އަދި އޭގެއިތުރުން ސުންނަތްނަމާދުތަކާއި އެނަމާދުތައް ކުރާނެގޮތްވެސް އެނގިވަޑައިގަންނަވާނެއެވެ.

ދުޢާއަކީ މާތްالله އަޅުގަނޑާއި ތިބޭފުޅުން އެންމެނާ އަޅުންނާއި އުއްމަތުން ޤަބޫލުކުރާ ތަބާވުމުގެ ތައުފީޤުދެއްވާށެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުގެ ހިތްވަރުގެ ދީނީ ޝައުޤުވެރިކަން އިތުރުކޮށްދެއްވާށެވެ. އަދި ނަމާދު އޭގެވަގުތުގައި ބަރާބަރަށް އަދާކުރުމުގެ ތައުފީޤު ދެއްވާށެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ބަރަކާތުން ނަމާދު އަޅުގަނޑުމެންނަށް ގަބޫލުކުރައްވާ މާތް ނަބިއްޔާ އަޅުގަނޑުމެން އަންގަވައިދެއްވި ގޮތަށް ނަމާދުކުރުމުގެ ތައުފީޤު ދެއްވާށެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ބަރަކާތުން އެދޭން ނިކަމެތިއަގެ ދިރިއުޅުމަށް ޝާމިލުކުރެއްވުމަށް ... ދެއްވާށެވެ. إنّه سميع مجيب.

وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَمَنْ سَارَ عَلَى نَهْجِهِ وَاسْتَنَّ بِسُنَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الدِّيْنِ.

كتبها الفقير إلى عفو ربّه عزّ وجلّ

محمّد إبراهيم

29 ރަބީޢުލްއައްވަލް 1430 ހ.

26 މާރިޗު 2009 މ.

"الصَّلاَة" ނަމާދު

الصّلاة ގެ ލުޣަވީ މާނައަކީ ދުޢާއެވެ. صلاة ގެ މިމާނާގައި اللهގެ އަންނަނިވި ބަސްފުޅުގައިވެއެވެ. ﴿وَصَلِّ عَلَيۡهِمۡ ۖ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمۡ ۗ﴾ (التوبة: ١٠٣) މާނައީ: "އަދި ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނަށް ދުޢާކުރައްވާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާ އެއުރެންނަށް ހިތްހަމަޖެހުމެއްކަމުގައި ވެއެވެ."

ދީނުގައި الصّلاة ގެ ޝަރުޢީ މާނައަކީ ޚާއްޞަ ޢަމަލުތަކަކާއި، ދުލުންކިޔާ ޚާއްޞަ ބަސްތަކާއި، ޝަރުޠުތަކާއި ރުކުންތަކާއެކު ބިނާވެގެންވާ ތަކުބީރުން ފަށައި ސަލާމުން ނިމޭ އަޅުކަމެކެވެ. އެއީ ނަމާދެވެ.

ނަމާދަކީ ހުރިހާ އަޅުކަމެއްގެ އަސްލެވެ. އަދި اللهއަށް އަޅުކަންކުރުމުގެ ހިތްހަމަޖެހުމުގެ އަސާސެވެ. އަދި ދީނުގެ ތަނބު ޢިމާރާތެވެ. ނުބައިކަންތަކުން މަނާކޮށްދޭ އަޅުކަމަކަށްވެއެވެ.

އިސްލާމްދީނުގައި ނަމާދުގެ މަޤާމު

އެއްވެސް އަޅުކަމަކަށް ދެވިފައިނުވާ މަޤާމެއް އިސްލާމްދީނުގައި ނަމާދަށް ދެވިފައިވެއެވެ. ފަހެ ނަމާދަކީ އޭގެ ޢިމާރާތް ދީން ޤާއިމުވާ ތަނބެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވާގޮތުގައިވެއެވެ. "رَأْسُ الأَمْرِ الإِسْلاَمُ، وَعَمُوْدُهُ الصَّلاَةُ، وَذِرْوَةُ

سَنَامِهِ الجِهَادُ فِي سَبِيْلِ الله"(1) މާނައީ: "ދީނުގެ އަސްލަކީ އިސްލާމެވެ. އަދި އޭގެ ތަނބުކޮޅަކީ ނަމާދެވެ. އަދި އޭގެ ކުރިބޯއްޓަކީ اللهގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމެވެ." ނަމާދަކީ އަޅުކަންތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ފުރަތަމަ الله ވާޖިބުކުރެއްވި އަޅުކަމެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިޢުރާޖު އަރުއްވަވައިގެންނެވި ރޭގައި އެއްވެސް ވާސިޠާއެއް ނެތި އެކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް މާތްالله ނަމާދު ފަރުޟުކުރެއްވިއެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަނަސްބެގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިޢުރާޖު އަރުއްވަވައިގެންނެވި ރޭގައި އެކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ފަންސާސްނަމާދު ފަރުޟުކުރެއްވުނެވެ. ދެން މަދުކުރެވިގެންގޮސް ފަސްނަމާދަށް ހެދުނެވެ. ދެން ނިދާއިއްލެވުނެވެ. އޭ މުޙައްމަދެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންاللهގެ ބަސްފުޅުގައި ހިއްވިއްޖެ ވަރިހަސްތުގައި ބަދަލެއްނުވާނެއެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނަށް މިފަސްނަމާދު ފަންސާސްނަމާދު ކަމުގައިވެއެވެ. (އެބަހީ ފަސްނަމާދުން ފަންސާސްނަމާދުގެ ސަވާބު ލިބޭނެއެވެ.)"(2) އަދި ނަމާދަކީ اللهގެ ބައްޔަތުކަމުގެ ތެރެއިން ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި އެންމެ ފުރަތަމަ އަޅާގެ ހިސާބުބެއްލެވޭނީ ނަމާދެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަނަސްބެގެފާނު ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވާފައިވެއެވެ. "أَوَّلُ ماَ يُحاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِياَمَةِ الصَّلاَةُ، فَإِنْ صَلَحَتْ صَلَحَ سائِرُ عَمَلِهِ، وَإِنْ فَسَدَتْ فَسَدَ سائِرُ عَمَلِهِ"(3) މާނައީ: "ޤިޔާމަތްދުވަހު އެކަލަކުން އަޅާގެ ހިސާބުބެއްލެވޭނީ އެންމެ ފުރަތަމަ ނަމާދެވެ. ފަހެ ނަމާދު ރަނގަޅުވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ހުރިހާ އަމަލެއް ރަނގަޅުވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދު ފާސިދުވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ހުރިހާ އަމަލެއް ފާސިދުވާނެއެވެ." އަދި ނަމާދަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދުނިޔެ ދޫކުރައްވައި ވަޞިއްޔަތްތަކުން އެކަމެއްގެ ވަޞިއްޔަތުގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެންމެ ފަހުން ނޭވާފުޅުގައި حديث ކުރުއްވާފައިވަނިއެވެ. "الصَّلاَةَ الصَّلاَةَ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ"(4) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް ހަނދާންކުރާށެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް ހަނދާންކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ އަތުގައިވާ މީހުންނަށްވެސް ހަނދާންކުރާށެވެ."

(1) رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح.

(2) رواه أحمد والنّسائي والتّرمذي وصحّحه، وصحّحه الألباني.

(3) رواه الطّبراني في الأوسط وصحّحه الألباني.

(4) رواه أحمد وأبوداود.

ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި ނަމާދަށް ބާރުލެއްވުން އައިސްފައިވާ އާޔަތްތަކަށް ބަލައިލާއިރުވެސް
ނަމާދުގެ މަޤާމާއި ނަމާދުގެ އަހަންމިއްޔަތުކަން ވަރަށް ފާހަގަކޮށްލެވެއެވެ. ބައެއް ފަހަރު
اللهގެ ޒިކުރާ ގުޅިގެން ނަމާދުގެ ވާހަކަ އައިސްފައިވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿إِنَّ
ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ۗ وَلَذِكْرُ ٱللَّهِ أَكْبَرُ ۗ﴾ (العنكبوت: ٤٥) މާނައީ:
"ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދު، ފާޙިޝްކަންތަކާއި މުންކަރުކަންތަކުން (އިންސާނާ) މަނާކުރެއެވެ. އަދި
އެންމެބޮޑުވެގެންވާ ކަމަކީ اللهގެ ޒިކުރުކަން ކަށަވަރެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ
ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكْرِىٓ﴾ (طه: ١٤) މާނައީ: "އަދި ތިމަންالله
ހަނދުމަކުރުމަށްޓަކައި ނަމާދު ޤާއިމުކުރާށެވެ." އަދި ބައެއް ފަހަރު ޒަކާތާގުޅިގެން ނަމާދުގެ ވާހަކަ
އައިސްފައިވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ﴾ (البقرة:
١١٠) މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދު ޤާއިމުކުރާށެވެ. އަދި ޒަކާތްދޭށެވެ." އަދި ބައެއް ފަހަރު
ކެތްތެރިކަމާގުޅިގެން ނަމާދުގެ ވާހަކަ އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ.
﴿وَٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ﴾ (البقرة: ٤٥) މާނައީ: "އަދި ކެތްތެރިކަމާއި ނަމާދުން
ތިޔަބައިމީހުން މަދަދު އެދޭށެވެ." އަދި ބައެއް ފަހަރު ޤުރުބާނީއާ ގުޅިގެން ނަމާދުގެ ވާހަކަ
އައިސްފައިވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلَّهِ رَبِّ
ٱلْعَٰلَمِينَ﴾ (الأنعام: ١٦٢) މާނައީ: "ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ
ނަމާދާއި، ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޤުރުބާނީއާއި، ދިރިހުރުމާއި، މަރުވުން ވަނީ
ޚަލްޤުތަކުގެ ވެރި اللهއަށެވެ."

އިސްލާމްދީނުގައި ޝަރުޢުކުރެވިގެންވާ އަޅުކަންތަކުން ބާވަތުގައި އެކީ ނަމާދެވެ
ދިވެހިވާ އަހަރެމެންނަށް އެއީ ނަމާދުގެ އަހަރެމެންގެ ދިވެހިވާ އަހަރެމެންގެ ބަހެއް ބޭކާރެވެ.
ބިންގައި ޤާއިމުވުންނޫނީ ނަމާދުކުރަންޖެހެއެވެ. ދަތުރުފުރި ނަމާދުކުރަންޖެހެއެވެ.
ގަދަވުންނޫނީއާއި ބަލިވެގެންނޫނީ ނަމާދުކުރަންޖެހެއެވެ. ކޮށްތިރިންނަން ނުހުރެދިގެންވާނީ

އިށީނދެއިނދެގެން ނަމާދުކުރަންޖެހެއެވެ. އިށީނދެއިނދުމަށް ނުކުޅެދިއްޖެނަމަ އޮށޯވެއޮވެގެން ނަމާދުކުރަންޖެހެއެވެ. އަދިކިއްޔާތަ! އެންމެބިރުވެރިކަމުގައި ވަގުތުކަމުގައިވާ ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައިވެސް ނަމާދު ދޫކޮށްލުން ހުއްދަވެގެންނުވެއެވެ.

ނަމާދަށް ފުރައްސާރަކުރުމުގެ މައްސަލަ މާތްالله ވަޙީގެ ބަސްފުޅު ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ فَخَلَفَ مِنۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلشَّهَوَٰتِ ۖ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴾ (مريم: ٥٩) މާނައީ: "އެއުރެންނަށްފަހު ފަހު (އިސްލާމީ ދީނުގައި މީހުންނަށް ފަހު) ނުބައިބަދަލު އައެވެ. އެބައިމީހުން ނަމާދު ނަގަބިލެވެ. އަދި އަމިއްލަ ޝަހުވަތްތަކަށް ތަބާވިއެވެ. ފަހެ ގައްޔަށް ދާނޭ ބިރުވެރި ފަހުން އެބައިމީހުން ބައްދަލުކުރާނެއެވެ." އަދިވެސް އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ.

﴿ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ۝ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴾ (الماعون: ٤ – ٥) މާނައީ: "ނަމާދުކުރާމީހުންނަށް ހަލާކުހުށްޖެއެވެ. އެބައިމީހުންނަކީ އެބައިމީހުންގެ ނަމާދަށް ފަރުވާކުޑަމީހުންނެވެ."

ނަމާދުދޫކުރުމުގެ ޙުކުމް

ނަމާދަށް އިންކާރުކުރާމީހާ ނަމާދުދޫކުރާމީހާ ދީނުންބޭރުވާ ކުފުރުކުރާމީހެއް އެއްމެދުގެ ހުރިހާ ދީނުގެ ބޭފުޅުންގެ އިއްތިފާޤުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ފަހަރެއް ނަމާދު ފަރުވާކުޑަކޮށް ކަހަލަގޮތަކުން އިއްތިފާޤުވާތީއެވެ ނަމަވެސް ނަމާދު ކަމަކު ކަމަށް އިލްމުވެރިންގެ ބައެއް ބޭފުޅުން ވިދާޅުވާ ނަމަވެސް ނަމާދު ދޫކުރާމީހާ ފުރިހަމައިން ދޫކުރާ ބަސްބުނުއްވާ ތާއީދުވެގެން ކޮންމެވެސް އެއްބަސްވާ ގޮތަކަށް ވާފިއެވެ.

މާތްالله ރަސޫލާއާ އިޙްސާންކޮށް ޙަދީޘްގައި ރިވާވެގެން ވާގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ

تَرْكُ الصَّلاَةِ"[1] މާނައީ: "މީހާއާ ޝިރުކާ އަދި ކުފުރާ ދެމެދުގައިވާ ހުރަހަކީ ނަމާދެވެ. (އެބަހީ ނަމާދު ދޫކުރުން ކުފުރަށް ނިމިގެންދާނެއެވެ.)"

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ބުރައިދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "الْعَهْدُ الَّذِى بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلاَةُ فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ"[2] މާނައީ: "އަހުރެމެންނާއި އެބައިމީހުންނާއި (މުނާފިޤުންނާއި) ދެމެދުގައިވާ ޢަހުދަކީ ނަމާދެވެ. ފަހެ އެނަމާދު ދޫކޮށްލައިފިމީހާ ކާފިރުވެއްޖެކަން ކަށަވަރެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢަމްރުބުނުލްޢާޞްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެއްދުވަހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުގެ ވާހަކަދައްކަވަމުން حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "مَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا كَانَتْ لَهُ نُوراً وَبُرْهَاناً وَنَجَاةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهَا لَمْ تَكُنْ لَهُ نُوراً وَلاَ بُرْهَاناً وَلاَ نَجَاةً، وَكَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ قَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَأُبَىِّ بْنِ خَلَفٍ"[3] މާނައީ: "ނަމާދުގެ މައްޗަށް ހިފަހައްޓައިފިމީހާ ދަންނައެވެ. އެނަމާދު އޭނާއަށް ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި ނޫރެއްކަމުގައި، ބުރުހާނެއްކަމުގައްޔާއި، (ހުއްޖަތް) ނަޖާތެއްކަމުގައި ވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދުގެ މައްޗަށް ހިފަހައްޓައިނުފިމީހާ ދަންނައެވެ. އެނަމާދު އޭނާއަށް ނޫރެއްކަމުގައްޔާއި، ބުރުހާނެއްކަމުގައްޔާއި، (ހުއްޖަތް) ނަޖާތެއްކަމުގައި ނުވާނެއެވެ. އަދި ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި އޭނާވާނީ ޤާރޫނާއި، ފިރުޢައުނާއި، ހާމާނާއި އަދި އުބައްޔު ބިން ޚަލަފާއެކުގައެވެ." ފަހެ ނަމާދަށް ހިފަހައްޓައިނުފިމީހާ ޤިޔާމަތްދުވަހު ކުފުރުގެ އިމާމުންނާއެކު ވާނެކަން ދަލީލުކުރަނީ އޭނާ ކާފިރުވާނެކަމަށެވެ. ޢައްލާމާ އިބްނުލް ޤައްޔިމު - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގެ މައްޗަށް ހިފަހައްޓައިނުލުން ދުނިޔަވީ ކަންކަމާ ދަންނައެވެ. އޭނާ ނަމާދުން އެއްކިބާކުރީ އޭނާގެ މުދަލެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެ ވެރިކަމެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެ ރިޔާސަތެވެ. ނުވަތަ އޭނާގެ ވިޔަފާރިއެވެ. ފަހެ އޭނާގެ މުދާ އޭނާ ނަމާދުން އެއްކިބާކުރީ ކަމުގައިވާނަމަ އޭނާވާނީ ޤާރޫނާއެކުގައެވެ. އަދި އޭނާގެ ވެރިކަން އޭނާ ނަމާދުން އެއްކިބާކުރީ ކަމުގައިވާނަމަ އޭނާވާނީ ފިރުޢައުނާއެކުގައެވެ. އަދި އޭނާގެ ރިޔާސަތު

---

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه.

(2) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد والطّبراني وابن حبّان وصحّحه الألباني.

އޭނާގެ ވުޒާރަތްކަން އޭނާ ނަމާދުން ޣާފިލުކޮށްލި ކަމުގައިވާނަމަ އޭނާވާނީ ހާމާނާއެކުގައެވެ. އަދި އޭނާގެ ވިޔަފާރި އޭނާ ނަމާދުން ޣާފިލުކޮށްލި ކަމުގައިވާނަމަ އޭނާވާނީ އުބައްޔު ބިން ޚަލަފާއެކުގައެވެ."(1)

އަދި ޢަބްދުﷲ ބިން ޝަޤީޤް އަލްޢުޤައިލީ -رحمه الله- ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން، ނަމާދުދޫކުރުން ފިޔަވައި އެއްވެސް ޢަމަލެއް ދޫކުރުން ކުފުރެއްކަމުގައި ދެކިވަޑައިނުގަންނަވަތެވެ."(2)

އަދި މުޙައްމަދު ބިން ނަޞްރު އަލްމަރުވަޒީ -رحمه الله- ވިދާޅުވިއެވެ. އިމާމު އިސްޙާޤު ބިން ރާހަވައިހި -رحمه الله- ވިދާޅުވިކަން އަޑުއިވިއްޖެއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދު އަދާނުކުރާމީހާ ކާފިރެއްކަމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔަކީވެސް ނަމާދުވަގުތު ފާއިތުވަންދެން ޝަރުޢީ ޢުޛުރެއް ދުރުކަށްދުވައި ގަސްތުގައި ނަމާދު ދޫކޮށްލާމީހާ ކާފިރެއްކަމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެގެންވުމުންނެވެ."(3)

އަދި އިމާމް އިބްނު ޙަޒްމު -رحمه الله- ވިދާޅުވިއެވެ. "އަޞްޙާބުބޭކަލުންގެ ތެރެއިން عمر بن الخطّاب އާއި، عبد الرّحمٰن بن عوف އާއި، معاذ بن جبل އާއި، أبو هريرة -رضي الله عنهم- އާއި، އަދިވެސް އެނޫން ބޭކަލުންގެ ރިވާއިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. "ފަރުޟު ނަމާދެއް ވަގުތުފާއިތުވަންދެން ގަސްތުގައި ނުކޮށް ދޫކޮށްލާމީހާ މުރުތައްދު ވެގެންވާ ކާފިރެކެވެ."(4)

އަދި އިމާމް المنذريّ -رحمه الله- ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދު އޭގެ ވަގުތު ފާއިތުވަންދެން ގަސްތުގައި ނުކޮށްދޫކޮށްލާމީހާ ކާފިރުވެގެންވާކަމަށް ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން ޖަމާޢަތެއްބޭކަލުންނާއި އެބޭކަލުންނަށް ފަހުގައި ވަޑައިގެންނެވި ބައެއްބޭކަލުންގެ ރިވާއިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން عمر بن الخطّاب އާއި، عبد الله بن مسعود އާއި، عبد الله بن عبّاس އާއި، معاذ بن جبل އާއި، جابر بن عبد الله އާއި، أبو الدّرداء -رضي الله عنهم- މިއެންމެ ބޭކަލުންގެ ރިވާއިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި މިބޭކަލުންނަށް ފަހުގައި ވަޑައިގެންނެވި ބޭކަލުންގެ ތެރެއިން أحمد بن حنبل އާއި، إسحاق بن راهويه އާއި، عبد الله بن المبارك އާއި، إبراهيم النخعي އާއި، الحكم بن عتيبة އާއި، أبو أيّوب السختياني އާއި،

(1) الصّلاة وأحكام تاركها لابن القيّم.

(2) رواه الترمذي والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين وصحّحه الألباني.

(3) تعظيم قدر الصلاة لمحمد بن نصر بن الحجاج المروزي.

(4) الصّلاة وأحكام تاركها لابن القيّم.

أبو داود الطّيالسي އާއި، أبو بكر بن أبي شيبة އާއި، زهير بن حرب – رحمهم الله– އާއި އަދިވެސް މިނޫން ބޭކަލުންގެ ރިވާޔަތް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ."(1)

ދީނުގައި ނަމާދު ގަސްތުގައި އަގުދިޔާ ޒަކާތުދޭކުރުން ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް ދަލީލުކުރާ

حديث ތިރީގައި ދަންނަވަމެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތް ކުރެވިގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّى دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ"(2) މާނައީ: "މީސްތަކުންނާ ހަނގުރާމަކުރުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެވިގެންވެއެވެ. އެއީ އެބައިމީހުން ﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަމަށް ޙައްޤުވާ އެހެން އިލާހެއް ނެތްކަމާއި މުޙައްމަދުއީ ﷲގެ ރަސޫލާކަމަށް ހެކިވެ އަދި ނަމާދު ޤާއިމުކޮށް ޒަކާތްދިނުމަށް ދާންދެނެވެ. ފަހެ އެކަމަކު އެބައިމީހުން އެކަންކުރިއްޔާ އިސްލާމްދީނުގެ ޙައްޤަކަށް ގަދަކަމުން ވާޖިބުވާ ބައެއްގެ ސަބަބުން ފިޔަވައި އެބައިމީހުންގެ ލޭއާއި މުދާ އެބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ރައްކާތެރިކަމެއް ލިބިއްޖެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ހިސާބުވަނީ ﷲގެ މައްޗަށެވެ."

އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ އުއްމުސަލަމާގެ ރިވާޔަތް ކުރެވިގެންވެއެވެ. އެކަލަނގެ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّهُ يُسْتَعْمَلُ عَلَيْكُمْ أُمَرَاءُ فَتَعْرِفُونَ وَتُنْكِرُونَ فَمَنْ كَرِهَ فَقَدْ بَرِئَ وَمَنْ أَنْكَرَ فَقَدْ سَلِمَ وَلَكِنْ مَنْ رَضِيَ وَتَابَعَ". قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ أَلاَ نُقَاتِلُهُمْ قَالَ: "لاَ مَا صَلَّوْا"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ވެރިންތަކެއް ވެރިކުރައްވާނެއެވެ. ފަހެ (އެބައިމީހުން ކުރާ ނުބައިކަންތައްތައް) ތިޔަބައިމީހުން ދެނެގަންނާނެތެވެ. އަދި (އެކަންތައްތައް) ތިޔަބައިމީހުން އިންކާރުވެސްކުރާނެތެވެ. ފަހެ (އެކަންތައްތައް) ނުރުހިއްޖެ މީހާ ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ބަރީއަވެއްޖެއެވެ. އަދި (އެކަންތައްތައް) އިންކާރުކޮށްފި މީހާ ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ސަލާމަތްވެއްޖެއެވެ. އެކަމަކު (އެކަންތައްތައް) ރުހި (އެބައިމީހުންނާ) ތަބާވެއްޖެ މީހާ ބަރީއަކުނުވާނެއެވެ. އަދި ސަލާމަތް ނުވާނެއެވެ." އަސްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން އެބައިމީހުންނާ ހަނގުރާމަކުރަން ނުވާނެހެއްޔެވެ؟ حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ނޫނެކެވެ. އެބައިމީހުން ނަމާދުކުރާހާ ހިނދަކުއެވެ." ފަހެ އަނިޔާވެރި

(1) الترغيب والترهيب.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(3) رواه مسلم.

ވެރިންނާ ހަނގުރާމަކުރުން މަނާވެގެންވާ ސަބަބެއްކަމުގައި އެކަލޭގެފާނު އަންގަވައިދެއްވީ ނަމާދެވެ. އެބަހީ ނަމާދުނުކުރާކަމުގައިވާނަމަ ހަނގުރާމަކުރުން އެބައިމީހުންގެ ޙައްޤުގައި ހުއްދަވާނެކަމަށެވެ.

ނަމާދު އުފުލުމުގެ ޙުކުމާއި ބޭނުންތެރިކަމާއި އިމާމުންގެ ބަސްތައް

ކުރިންވެސް ބަޔާންވި ދިޔަފަދައިން އިސްލާމްދީނުގައި ނަމާދަކީ އަގައިފިނަވަ ކުރުވާނަމަވެސް ހުރިހާ ދީނީކަންކަމުގެ އިސްކަމުގައިވާކަމެވެ. އަދި އިސްލާމްދީނުގެ އަސްލެއް އެކަމަކީ ފަރުވާކަމުގެ ކަންކަމުގައި ނަމަވެސް ނަމާދަށް ފަރުވާދޭންޖެހޭ ފަރުދުގެ ދީނީކަމުގެ ގޮތްތަކުގެ އިތުރުން އެއްވެސް އަޅުކަމަކީ ފުރިހަމަވާގޮތަށް ނަމާދުނުކުރުމެވެ. އަދި ޙަދީސްތަކުގައި ވާގޮތުން އިމާމު ޝާފިޢީ، އިމާމު މާލިކު - رحمهم الله - ވިދާޅުވާގޮތުގައި ކާފިރުންނާއި އެއްވަނަކަމެވެ. އެކަމަކު ކާފިރުވާނެކަމަށް އަދިވެސް ފެންނަކަމެވެ. ބޭނުންފުޅުވެވެ. ފަހެ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ގޮތުން އެނގޭ ގޮތުގައި ކާފިރުވާކަމެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކް ޝާފިޢީ ވިދާޅުވޭ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވަނީ ނުކުރާ ފަރާތް ކާފިރުވާކަމަށެވެ. އެކަމާއެކު ނުކުރާ މީހާ ޙުކުމް ކުރުވޭ ނަމާދުނުކުރާމީހެއް ފަހެ ކަލިމަ ބުނެއުޅުނަސް ފަރުދުނުކުރާ ވިދާޅުވެއެވެ. މިކަމުގެ ނަމާދުނުކުރާމީހާ ކާފިރުކަމުގެ ޙުކުމް ކުރާނީ ޙަދީސް ވާގޮތުގައެވެ. ކާފިރުކަމަށް ދެއްވާ ހުކުމަކީ ބޮޑު އެވަރު ޝިރުކެއް ކަމުގައި ނުވިއްޔާއެވެ. އަދި ޝިރުކު ބޮޑު ފާފައެއް ކަމެއްގެ ބަޔާންކުރެވިފައިވެއެވެ. އިސްލާމީ ދީނުގައި ﷲގެ އަންގަވާ ވަޙީކުރެއްވި ބިރުވެރިކަމުގައި މިކަމެވެ. އެކަމުގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ﴾ (النساء: ١١٦) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން الله އަކީ ޝިރުކު ކުރުން ފުއްސަވައިދެއްވާ ކަލާނގެއެއް ނޫނެވެ. އަދި އެހެން ފާފަތައް އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާ މީހަކަށް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ." އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމުގައިވެއެވެ. "لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ، فَتَعَجَّلَ كُلُّ نَبِيٍّ دَعْوَتَهُ، وَإِنِّى اخْتَبَأْتُ دَعْوَتِي شَفَاعَةً لِأُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَهِيَ نَائِلَةٌ -إِنْ شَاءَ اللهُ- مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لاَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا"[1] މާނައީ: "ކޮންމެ ނަބިއްޔަކަށްވެސް ޤަބޫލުކުރެވޭ ދުޢާއެއް އެބައޮތެވެ. ފަހެ ކޮންމެ ނަބިއްޔަކުވެސް އެދުޢާ ކުރިއަށް ހިނގައިފިއެވެ. ދެން ފަހެ އަހަރެން (އެބަހީ ކޮންމެ ނަބިއްޔަކުވެސް އެދުޢާ ދުނިޔޭގައި ކުރެއްވިއެވެ.) އަދި

(1) رواه أحمد ومسلم.

ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާ، ޤިޔާމަތްދުވަހު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތަށް ޝަފާޢަތްތެރިވެ ވަޑައިގަތުމަށްޓަކައި ވަންހަނާކުރެއްވީމެވެ. ފަހެ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުން اللهއާ ޝަރީކުނުކުރާހާލު މަރުވެއްޖެ ކޮންމެމީހަކަށް އެ (ޝަފާޢަތް) ލިބިގެންވާނެއެވެ." އަދިވެސް އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، خَالِصًا مِنْ قَلْبِهِ"(1) މާނައީ: "ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޝަފާޢަތުން އެންމެ ބާއްޖަވެރިވެގެންވާނީ ހިތުން އިޚްލާޞްތެރިވެގެންވާގޮތުގައި لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔައިފިމީހާއެވެ."

މިމަސްއަލައިގެ ތަފްޞީލު ބަޔާންކުރައްވަމުން އިމާމް ޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހައްދުވެ ރަޖިބުވެގެންވާގޮތުގައި ޝަރުޢީ އުޞޫލުތަކުގެ ގަސްތުގައި ނަމާދުއަދާނުކުރާ ކާފިރުވެގެންވެއެވެ. އެހެން ޤަބޫލުކުރަންވާނެއެވެ. އެހެނިހެންގޮތަކަށްކުރުން އެފަދަމީހާއަކީ ކާފިރެއްކަމުގައި ވާރިދުވެގެން އަޙާދީޘްތަކާ حديث ކުރެއްވުމެއް ބަޔަކުވެ ބައިބަލުވެގެންވެއެވެ. ފަހެ މިއާއި ކާފިރުކަމާދޭތެރޭ ފުރަތަމަވާ ހުކުމަކީ ނަމާދުކަމެވެ. އެއްބަސްވާހަކަ ނުގެނެސް މަދުނޫޅެއް ކާފިރުކަމުގެ ކުރިއަށް ޤަދުލެއް ސަބަބުގެ މަސްއަލަދޭތެރޭ ކާފިރުކަމުގެ ނަމާދު ދައްކާފައިވާ ޤުރުއާނުގެ ބަރަކާތް ބައްލަވައިދޭނެކަމަކާ ގޮސްފިވެގެންވާ ކަންކަމެއް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. މިމަސްއަލަތަކުގައި އިޖްމާޢުވެފައިވާ ޤާއިދާއަކީ ބަޔާންކުރަމުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. މިއިލުމުވެރިން ދީނުގެ ޙުކުމް އަހުލުވެރިން ޤަބޫލުކުރާ ފުރަތަމަ އިމާމުން ކަލަކުރާ ބަސްކުރާ މުނާފިޤުން ކިޔާމަންޒިލާތަކުން ހަނދާނުކުރާ ކާފިރުކަމަށް ކުރުވަނީ ޝަރުޢީ ދަލީލުތަކާ ނުލާ ކާފިރުކަމަށް ގޮސްފިވާ ކަމެއްގޮތުގައި މިކަންތައް ޝަރީޢަތުގެ ހުރިހާ (ޝަރީޢަތުގެ ދަލީލުތަކާ ޤަވާޢިދުން ޢިބާދަތުން) ޝަރުޢީކުރެއްވީ ފަރުޟުތައް ކުރުމަށް ކަމަށް ގޮވާލައްވާ ބަލަދުނީ ތިރީގެ ދެކޭ ނަމާދުނުކުރާ ކާފިރުކަމަށް ބެލޭ ފަދަ މަގަށް ވެދާނެކަމެވެ." (2)

އެބައިމީހުންގެ މަތީގައި ނަމާދު ފަރުޟުވެގެން ނުވާ މީހުން

މުސްލިމު ބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ހުކުމްގެ ގޮތުގައި ކާފިރުނުވާ މީހުންގެ މަތީގައި ނަމާދު ފަރުޟުވެގެން ނުވެއެވެ. މިއީ ފަހެ ޤިޔާމަތާއި ބަޔަކަށް ލިބިދެވުނު ކަންކަމެވެ. އެކަމަކީ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثٍ عَنِ النَّائِمِ

(1) رواه البخاري.

(2) نيل الأوطار.

حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ"(1) މާނައީ: "ތިންމީހެއްގެ ކިބައިން ގަލަމްވަނީ އުފުލިގެންނެވެ. އެއީ ނިދައިގަތިމީހާ، އޭނާ ހޭލެއިގަތުމަށް ދަންދެނެވެ. އަދި ކުޑަކުއްޖާ، ބާލިޣުވުމަށް ދަންދެނެވެ. އަދި ބުއްދިހަލާކުވެފައިވާމީހާ، އޭނާ ބުއްދި ރަނގަޅުވުމަށް ދަންދެނެވެ."

ކުޑަކުއްޖާގެ ނަމާދު

ކުޑަކުއްޖާގެ މައްޗަށް ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވަނީ ބާލިޣުވުމުން. ކުއްޖާގެ އުމުރުން ހަތްއަހަރުފުރުމާއެކު ކުއްޖާގެ ބެލެނިވެރިން ކުއްޖާއަށް ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރަން ޖެހެއެވެ. އަދި ދިހައަހަރުފުރުމުން ނަމާދުނުކުރާނަމަ ކުއްޖާއަށް އަދަބުދީގެން ޖެހެއެވެ. އެއީ އެކަމުގެ މައްޗަށް ކުއްޖާ ތަރުބިއްޔަތުކުރުމަށް ބެލެނިވެރިން އެކަމަށް ކުއްޖާ ހޭލުންތެރިކުރުމަށެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "مُرُوا أَوْلاَدَكُمْ بِالصَّلاَةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ سِنِينَ، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ދަރިންނަށް، އެކުދިންނަކީ ހަތްއަހަރުގެ ކުދިން ނަމަ ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރާށެވެ. އަދި ދިހައަހަރުގެ ކުދިން (ނަމާދުނުކޮށްފިނަމަ) އެކަމުގެމައްޗަށް އެކުދިންނަށް އަދަބުދޭށެވެ. އަދި (އެއްބަނޑުއެއްބަފާ) ބެއްބެހިންގެ ނިދާތަން ވަކިކުރާށެވެ. (އެބަހީ އެއްބަނޑުއެއްބަފާ ކުދިން ނިދުން ނިދަން ނުދޭށެވެ.)"

ފަރުޟުނަމާދުދޫކުރުމުގެ ޙުކުމް

ޝަރުޢީ ދަލީލު މާތްالله ފަރުޟުކުރައްވާފައިވާ ފަސްނަމާދެވެ. މާތްالله ރިވާޔަތްކުރެއްވި طَلْحَة بن عُبَيْدِ الله ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހު ނަޖްދުވެރިންގެ މީހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަޟްރަތަށް އައެވެ. އޭނާގެ ބޮލުގެ

---

(1) رواه أحمد وأصحاب السّنن والحاكم وقال: صحيح على شرط الشّيخين وحسّنه التّرمذي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم وحسّنه الألباني.

ހާވިޔައެވެ. ފަހެ އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! ނަމާދުއަދާކުރުން މާތްالله އަޅުތަކުންގެ ތެރެއިން ޤަބޫލުކުރެއްވި ވަކު އަހުރެމެންނަށް ބުނެދެއްވާށެވެ! ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ފަސްނަމާދެވެ. އެކަމަކު މިއާ ސުންނަތް ނަމާދުއްނޫފިލާ ހަމަޖެހިގެންވެއެވެ." ފަހެ އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. ޙަމަދުކުރުން މާތްالله އަޅުތަކުންގެ ތެރެއިން ޤަބޫލުކުރެއްވި ވަކު އަހުރެމެންނަށް ބުނެދެއްވާށެވެ! ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ރަމަޟާންމަހުގެ ރޯދައެވެ. އެކަމަކު މިއާ ސުންނަތް ރޯދައިން ފިޔަވައި ހަމަޖެހިގެނެވެ." ފަހެ އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. ޒަކާތުން މާތްالله އަޅުތަކުންގެ ތެރެއިން ޤަބޫލުކުރެއްވި ވަކު އަހުރެމެންނަށް ބުނެދެއްވާށެވެ! މާތްالله ރަސޫލުންނެވި طَلْحَة ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަމަކު ދީނުގެ ޒަކާތް ކަމެއް އަންގަވައިދެއްވިއެވެ. ދެން އޭނާދެންނެވިއެވެ. ކަލޭގެފާނު މާތްކުރައްވައިފައިވާ ގަސްދުފުޅަށްވެސް ފަހެ. މާތްالله އަޅުތަކުންގެ ތެރެއިން ޤަބޫލުކުރެއްވި އެއްވެސް ކަންތައްތަކެއް މިންވަރެއް އަޅުކަން އިތުރުކުރުމަކާނުލާނެވެ. އޭރުން އެއްވެސް މިންވަރެއް އުނިކުރުމަކާނުލާނެވެ. ފަހެ (އެނާ އަނބުރި ދިޔައިރު) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އެނާ އޮޅުނު ބަސްތަކަށް ޢަމަލުކުރި ނަމަ އެނާ ކާމިޔާބުވެއްޖެއެވެ." ނުވަތަ " އެނާ އޮޅުނު ބަސްތަކަށް ޢަމަލުކުރި ނަމަ އެނާ ސުވަރުގެ ވަންނާނެއެވެ."(1)

ނަމާދުގެ ވަގުތުތައް

ނަމާދަކީ ވަގުތުތަކާއި ކަނޑައެޅިފައިވާ އަޅުކަމެކެވެ. އެއަޅުކަން އެވަގުތުތަކުގައި އަދާކުރުން ފަރުޟުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتۡ عَلَى ٱلۡمُؤۡمِنِينَ كِتَٰبٗا مَّوۡقُوتٗا﴾ (النساء: ١٠٣) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދަކީ މުއުމިނުންގެ މައްޗަށް ވަގުތު ކަނޑައެޅިގެންވާ އަޅުކަމެކެވެ." އަދި އެވަގުތުތައް ޤުރުއާނުގައި އިޖުމާލީކޮށް ބަޔާންވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفٗا مِّنَ ٱلَّيۡلِۚ إِنَّ ٱلۡحَسَنَٰتِ يُذۡهِبۡنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِۚ ذَٰلِكَ ذِكۡرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ﴾ (هود: ١١٤) މާނައީ: "އަދި ދުވާލުގެ ދެކޮޅުގައި

(1) رواه البخاري ومسلم.

ނަމާދު ޤާއިމުކުރާށެވެ.(1) އަދި ރޯދަވެސް ވަގުތުތަކާއި ގައިވެސް ދެއްވެ.(2) ހަމަކަށަވަރުން ޒުހުރުނަމާދާއި ނަމާދުގެ ނަސޭހަތް ދިނުމަށް ހާސިލުކުރުމުގެ ނަންނަމާ ނަސޭހަތެވެ.(3) މިއީ ނަސޭހަތް ހާސިލުކުރުމުގެ ފުރުސަތެވެ." އަދިވެސް އުފާވެރި ވަގުތުތަކާ ގުޅިގެންނެވެ. ﴿ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِدُلُوكِ ٱلشَّمۡسِ إِلَىٰ غَسَقِ ٱلَّيۡلِ وَقُرۡءَانَ ٱلۡفَجۡرِۖ إِنَّ قُرۡءَانَ ٱلۡفَجۡرِ كَانَ مَشۡهُودًا ﴾ (الإسراء: ٧٨) މާނައީ: "އިރުދެއްޔުމުން ރޭގެއަނދިރިކަމާހަމައަށް ނަމާދު ޤާއިމުކުރާށެވެ.(4) އަދި ފަތިސްގެ ޤުރުއާނުކިޔުންވެސް ފަތިސްނަމާދުގައި ކިޔުމަށް ގެނެސްދޭށެވެ.(5) އޭނާގެ ޤުރުއާނު ކިޔުމަކީ މަލާއިކަތުން ހާޟިރުވާ ކިޔުމެކެވެ." ފަދަ މިއީ ޕަރިވިޤުރުއާނުގައި ނަމާދުވަގުތުތައް ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތެވެ. އަދި ނަމާދުވަގުތުތައް ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތުންނެވެ.

މާތްالله ރަސޫލާއަށް ޙަވާލުކުރެއްވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢަމްރު ބުނުލްޢާޞްގެ ރިވާއިން

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުމާތުވިއެވެ. "وَقْتُ الظُّهْرِ إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ، وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ مَا لَمْ يَحْضُرِ الْعَصْرُ، وَوَقْتُ الْعَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ، وَوَقْتُ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ، وَوَقْتُ صَلاَةِ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الأَوْسَطِ، وَوَقْتُ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ، فَإِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ فَأَمْسِكْ عَنِ الصَّلاَةِ، فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ"(7) މާނައީ: "ޒުހުރުނަމާދުގެ ވަގުތަކީ އިރުދެއްޔުމުން ފިރިހެނެއްގެ ހިޔަނި އޭނާގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވަންދެނެވެ. އެބަހީ ޢަޞްރުނަމާދު ވަގުތު ޖެހެންދެނެވެ. އަދި ޢަޞްރުނަމާދުގެ ވަގުތަކީ (މީހާގެ ހިޔަނި އޭނާގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވުމުން) އިރު ރަނގަޅުވެއްޖައުމަށް ދާންދެނެވެ. އަދި މަޣްރިބުނަމާދުގެ ވަގުތަކީ (އިރު އޮއްސުމުން) ރަތްކުލަ އުޅުމުން ދާންދެނެވެ. އަދި ޢިޝާނަމާދުގެ ވަގުތަކީ (ރަތްކުލަ އޮއްސުމުން) ރޭގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވެއްޖައުމަށް ދާންދެނެވެ. އެބަހީ ރޭގެ

---

(1) އެބަހީ ފަރުޟުނަމާދާއި އަޞްރުނަމާދެވެ.

(2) އެބަހީ މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދެވެ.

(3) އެބަހީ ނަމާދުކުރުމުން ޖާމިޢަށް ޤުރުއާން ކިޔުމެވެ.

(4) އިރުދެއްޔުން ފިލާވަރަށް ކުރީގެ ދޮންނަމާދަކީ މެންދުރުނަމާދާއި އަޞްރުނަމާދެވެ. އަދި ރޭގެ އަނދިރިކަން ފެށިގެންވާ ކުރީގެ ދޮންނަމާދަކީ މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދެވެ.

(5) އެބަހީ ފަތިސްނަމާދު ދިގުކުރުމެވެ.

(6) އެބަހީ ފަތިސްނަމާދުވަގުތުގައި މަލާއިކަތުން ހާޟިރުވާ ވަގުތެކެވެ.

(7) رواه مسلم.

މެދާހަމައަށެވެ. އަދި ފަތިސްނަމާދުގެ ވަގުތަކީ ފަޖުރުގެ އަލިކަން ފާޅުވީއްސުރެ އިރުއަރައިފުމަށް ދާންދެނެވެ. ފަހެ އިރުއަރާ ހިނދު ނަމާދުކުރުމުން އެއްކިބާވާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އިރުއަރަނީ ޝައިޠާނާގެ ދެދަޅުގެ ދެމެދުންނެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންވެއްވި ޖާބިރު ބިން ޢަބްދުاللهގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދަންނަވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ އިރުއޫރުމުންފަހު ހިނދު އެކަލޭގެފާނު މެންދުރުނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ޢަޞްރުނަމާދު ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދަންނަވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ކޮންމެއެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އެއެއްޗެއްގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ޢަޞްރުނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން މަޣްރިބު ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދަންނަވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ އިރުއޮއްސުން ހިނދު އެކަލޭގެފާނު މަޣްރިބުނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ޢިޝާ ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދަންނަވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ރަތްކުލަ އޮއްސުން ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ޢިޝާނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ފަތިސް ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދަންނަވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ފަޖުރު އަލިކަން ފާޅުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ފަތިސްނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އަނެއްދުވަހު މެންދުރު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދަންނަވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ކޮންމެއެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އެއެއްޗެއްގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު މެންދުރުނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ޢަޞްރުނަމާދު ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދަންނަވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ކޮންމެއެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އެއެއްޗެއްގެ ދިގުމިނުގެ ދެގުނައާ އެއްވަރުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ޢަޞްރުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން މަޣްރިބު ވަގުތުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގަތީ ދުރުވަރުވެސް އެއްވަގުތެއްގައެވެ. ދެން ރޭގަނޑުގެ ދެބައިކުޅައެއްބައި ނުވަތަ ތިންބައިކުޅައެއްބައި ފާއިތުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު (އެވަގުތު) ޢިޝާނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ފަތިސް ވަރަށްބޮޑަށް އަލިވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދަންނަވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު

ފަތިސްނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ޖިބްރީލުގެފާނު ދަންނަވައިފިއެވެ. ކޮންމެނަމާދެއްގެ ދެވަގުތުގެ ދެމެދުގައި އެވަނީ އެނަމާދުގެ ވަގުތެވެ."(1)

މެންދުރުނަމާދު ވަގުތު

އިސްވެބަޔާންވެގެންދިޔަ ދެ حديث ފުޅުން މެންދުރުނަމާދުގެ ވަގުތު ބަޔާންވެއްޖެއެވެ. ފަހެ މެންދުރުނަމާދު ވަގުތު ފެށެނީ އިރުބުދުން ފިޔާވަގުތުގައެވެ. އަދި ކޮންމެއެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އެއެއްޗެއްގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވަންދެން މެންދުރުނަމާދު ވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. އަދި އިރުބުދުން ފިޔާވަގުތު އިންނަ ހިޔަނިކޮޅުފިޔަވައެވެ. އެބަހީ ހިޔަނީގެ ދިގުމިން ބާކީވާ އިރުބުދުން ފިޔާވަގުތު އިންނަ ހިޔަނިކޮޅު ނުލައެވެ. ދެންފަހެ ހޫނުގަދަވެގެންވާ ދުވަސްވަރެއްނަމަ މެންދުރުނަމާދު އެނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ވަގުތުން ފަސްކޮށްލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ހޫނު ކަޑަވެގެންދާނެތެވެ. ހޫނު އަރައިގަންނަނަމަ މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ވަގުތުގައި ކުރުމެވެ.

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފިނިގަދަ ދުވަހަކަށްނަމަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މެންދުރުނަމާދު އަވަސްކުރައްވައެވެ. އަދި ހޫނުގަދަ ދުވަހަކަށްނަމަ އެކަލޭގެފާނު މެންދުރުނަމާދު ފަސްކުރައްވައެވެ."(2)

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ"(3) މާނައީ: "ހޫނުގަދަވާ ހިނދު ތިޔަ ތިޔަބައިމީހުން މެންދުރުނަމާދު ފިނިވަގުތުގައި (އެބަހީ ހޫނުމަޑުވުމުން) ކުރާށެވެ. އެހެނީހަމަކަށަވަރުން ހޫނުގަދަވުމަކީ ނަރަކައިގެ އާވިންނެވެ."

ދަންނައެވެ. މެންދުރުނަމާދު ފަސްކުރުމުގެ ޙުކުމަކީ ޢަޞްރުވަންދެން ފަސްކުރުމެއްނޫނެވެ. ޙުކުމަކީ ކޮންމެވެސް ވަރަކަށް އިރުދިރިވެފައި ހޫނުމަޑުވެގެންދާންދެން ފަސްކުރުމެވެ.(4)

(1) رواه أحمد والنّسائي والتّرمذي.

(2) رواه البخاري.

(3) رواه البخاري ومسلم.

(4) މަދީނާއާއި ހޫނުމޫސުމުގައި ވަރަށްހޫނުގަދަ ރަށްރަށެވެ. އަސްލުގައިބޮޑަށްބޮޑުކުރުމުގެ ޒަމާނުގައި އެކަމާކުރުން ނަމާދުކުރަން އުޅުއްވީ =

ޢަޞްރުނަމާދު ވަގުތު

ޢަޞްރުނަމާދުވަގުތު ފެށޭނީ އިރުމެދުންފިލާވަގުތު އިންނަ ހިޔަނިކޮޅު ނުލައި އެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އޭގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވާ ވަގުތުންނެވެ. އަދި އޭގެ ހިޔަނި އޭގެ ދެގުނަޔާ އެއްވަރުވަންދެން އެހަރީ އިރު ރަތްވެއްޖެއުމާހަމައަށް ޢަޞްރުނަމާދު ވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. ދެން އެވަގުތުން ފެށިގެން އިރުއޮއްސުމާ ދެމެދު އެއްނޫނަ ވަގުތުދޫވު ދަންނަށެވެ. އަދި އެވަގުތުގައި ޢަޞްރުނަމާދުކުރުން މަކުރޫހަވެގެންވެއެވެ. އަދި އެވަގުތަކީ اللهއަށް ޝުކުރުކުރުމަށް ކަނޑައެޅިގެންވާ ވަގުތެކެވެ. ޟަރޫރީޙާލަތެއް ދިމާވެގެން ފިޔަވައި ޢަޞްރު ނަމާދު އިރުއޮއްސޭވަގުތަށް ފަސްކޮށްގެން ނުވާނެއެވެ. އެފަދަ ޙާލަތެއް ދިމާވެއްޖެއްޔާ އެވަގުތު ޢަޞްރުނަމާދުކުރެއްވުނަސް ކަރާހިޔަތެއް ނުވެވޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް ދަތުރުވެރިޔަކު ދަތުރުގައި ހުރެ އެވަގުތުގައި ދިމާވެއްޖެނަމަ އެއީ ނަމާދު ދިމާވި އެވަގުތު ކުރިޔަށް ކުރެވިދާނެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަދީޘްތަކުން މިވާހަކަ ދެއްކެވެ. حديث ފުރަތަމަ ދެއްވާފައިވަނީ، "مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ"(1) މާނައީ: "އިރުއޮއްސުމުގެ ކުރިން ޢަޞްރުނަމާދުން އެއްރަކުޢަތް ލިބިއްޖެމީހާ ނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ. ފަހެ ހަމަކަނަލާ ނަމާދެއް ޢަޞްރުނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ." އަދި އެއްވެސް އުޒުރެއް ނެތި އެވަގުތަށް ހަމައަށް ޢަޞްރުނަމާދު ފަސްކުރުމަކީ މުނާފިޤުންގެ ޢަމަލެއްކަމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. ދެވަނަ حديث ގައި ވަނީ، "تِلْكَ صَلاَةُ الْمُنَافِقِ يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيْ الشَّيْطَانِ قَامَ فَنَقَرَهَا أَرْبَعًا لاَ يَذْكُرُ اللهَ فِيهَا إِلاَّ قَلِيلاً"(2) މާނައީ: "އެއީ މުނާފިޤުގެ ނަމާދެވެ. އޭނާ އިށީނދެ ބަލަބަލައި އިނދެއެވެ. ޝައިޠާނާގެ ދެދަޅުގެ ދެމެދަށް ހިނދު (އޮބަރި ހުރީމާ) ފެއިމާ ދެފަދަ ރުކޫއެއް އިވީނާ ހުރެ މިހެން ދިދެވަރު އެއްވެސް އިރެއް ނުދާނެއެވެ. އަދި އޭނާ ބައިކޮޅުގައި ވިހަވަރުގެ ކުޑަކޮޅުގައި އޮތް ދެވެލި އޭނާ اللهއަށް ޒިކުރުކުރެއްވުން ނުކުރެއެވެ."

= ބުނުމަކީއެވެ. އޮތިނަމަ ހަރަދުހިފާ އަބައްސުކޮށްލައި ޙަރަކާތްކުރެވިފައިވާ ގޮތާ ހަމަވާ ޝަރީޢަތުން ކަނޑައެޅިގެންވާ ވަގުތުތަކާ މިނިވަން ހާލެއްގައި އެއްޗެއްޗޭ. އެއީ އޮއިވީއްސެއް ހަރަކާތްކުރާއިރު ހަމަކުރި އަހަރުތަކަށް ބަދަލުވާ ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމްތަކުގައި ވެސް ވަގުތުތަކާ ހަމަ ގޮތެއް އެދަގަނީ. އަދި ނަމާދުގެ ވަގުތުތަކާ ދުރުގައި އަދާކުރެވުން ރަނގަޅު ނުވެއެވެ. އުޒުރުތަކުން އަދި ވަގުތުތަކުގެ ފުރުޞަތު ގެއްލުވާލުން ބޮޑު އިސްރާފެކެވެ. ވަކިކޮށް ނަމާދު ކުރުމަށް ފަސްކުރުމާއި ބޭނުން ނުވާނެ ވަގުތުތަކުގައި ނަމާދުކުރުމެވެ.

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه مسلم.

މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ވަގުތު

މަޣްރިބު ނަމާދު ވަގުތު ފެށޭނީ އިރު އޮއްސާ ވަގުތުންނެވެ. އަދި ރަތްކުލަ އޮއްސިގެން ދާންދެން އެވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. މާތްالله ރަސޫލުންގެފާނު ޢަބްދުالله ބިން ޢަމްރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "وَقْتُ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ إِذَا غَابَتِ الشَّمْسُ مَا لَمْ يَسْقُطِ الشَّفَقُ"(1) މާނައީ: "މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ވަގުތަކީ އިރު އޮއްސުނީއްސުރެ ރަތްކުލަ އޮއްސިގެން ދާންދެނެވެ." ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ނަމާދުތަކުގެ ވަގުތުތައް ބަޔާންކޮށްދިނީ حديث ކުރެއްވި ދުވަސްވެސް މަޣްރިބު ނަމާދުކުރެއްވީ އެއްވަގުތެއްގައެވެ. އަދި އިރުއޮއްސުން ވަގުތެވެ. އެ حديث ކުރު ދަލީލުކުރަނީ މަޣްރިބު ނަމާދު އަވަސްކޮށް ކުރުމަކީ ފުރަތަމަ ވަގުތުގައިކަން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާކަމަށެވެ.

ޢިޝާ ނަމާދުގެ ވަގުތު

ޢިޝާ ނަމާދު ވަގުތު ފެށޭނީ ރަތްކުލަ އޮއްސުމުންނެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވާހަމައަށް ނުވަތަ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވާހަމައަށް އެވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލުންގެފާނު ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަތްކުލަ އޮއްސުނީއްސުރެ ރޭގަނޑުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވާހާ ދުވަހު އެކާ ވަގުތުގައި އެބޭކަލުން (އަސްޙާބުބޭކަލުން) ޢިޝާ ނަމާދު ކުރައްވާކަމުގައިވިއެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރަސޫލުންގެފާނު އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ أَنْ يُؤَخِّرُوا الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْ نِصْفِهِ"(3) މާނައީ: "އަހަރެންގެ އުއްމަތަށް ދަތިކަމެއްވާކަމުގައި ނުވާނަމަ

---

(1) رواه مسلم.

(2) رواه البخاري.

(3) رواه أحمد والترمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ރޭގަނޑުގެ ތިންބައިކުޅައެއްބައިހާ ހަމައަށް ނުވަތަ ދެބައިކުޅައެއްބައިހާ ހަމައަށް އިޝާނަމާދު ފަސްކުރުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނަށް އަމުރުކުރެއްވީމުހެވެ." ފަހެ މިބަޔާންވެދިޔައީ އިޝާނަމާދުގެ އިޚްތިޔާރީ ވަގުތެވެ. ދެން ރޭގަނޑުގެ ދެބައިކުޅައެއްބައި ފަތިސްވުމުން ފަޖުރު ކެނޑުމާހަމައަށް އޮންނަނީ ޟަރޫރީ ވަގުތެވެ. ދަންނައެވެ. ފަސްކުރުން ރަނގަޅުކަމަށްވެއެވެ. އެކަމަކު އެވަގުތުގައި ނަމާދު އަދާކުރުމަށްވުރެ ކުރިން ނިދުމެއް ނުވާނެއެވެ. އަންނަނިވި حديث ގޮތުން އެކަން ސާބިތުވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސެވިގެންވާ އަބޫޤަތާދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ فِي النَّوْمِ تَفْرِيطٌ إِنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتَّى يَجِيءَ وَقْتُ الصَّلَاةِ الْأُخْرَى"(1) މާނައީ: "ދަންނައެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ނިދުމުގައި އިހުމާލެއް ފަސްކުރުމެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެހެންނަމަ! ފަސްކުރުމެއް ކަމުގައިވަނީ އަނެއްނަމާދު ވަގުތުޖެހުމާ ހަމައަށް ނަމާދު ނުކުރާމީހާގެ މައްޗަށެވެ."

އިޝާނަމާދުގެ ޖަވާބަކީ އަނގައިދޭ އިޚްތިޔާރީ ވަގުތުގައި އެބައި ރޭގަނޑުގެ ތިންބައިކުޅައެއްބައިހާ ހަމައަށް ނުވަތަ ދެބައިކުޅައެއްބައިހާ ހަމައަށް ފަސްކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސެވިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްރެއަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިޝާނަމާދު ފަސްކުރެއްވިއެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ ބޮޑުބައެއް ފާއިތުވެއްޖައުމަށް ދަންދެންނެވެ. އަދި މިސްކިތުގައި ތިބި ބައިމީހުން ނިދިއްޖައުމަށް ދަންދެންނެވެ. ދެން ނިކުމެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތަށް އިޝާނަމާދުކުރުމަށް ވަގުތަކީ. ހަމަކަށަވަރުން މިއީ މިނަމާދުގެ ވަގުތެވެ."(2)

އަދި އިޝާނަމާދުގެ ކުރިންނިދުމާއި އަނގަމާދުގެ ފަހުން އެއްވެސް ފައިދާއެއްނެތް ވާހަކަތަކުގައި މަޝްއޫލުވުމަކީ ދެކޮޅުރަހިކަމެކެވެ. އެހެނީ މަކަރާވާނޭހެން އިޝާނަމާދުގެ ކުރިން ނިދުމަކީ ގިނަފަހަރަށް އިޝާނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ފައިތުވެދާނޭ ކަމަކަށްވެއެވެ. އަދި ބައެއް ފަހަރަށް ވަގުތު ނިމުމަށްވެސް ފައިތުވެދާނޭ ކަމަކަށްވެއެވެ. ދެން އަނގަމާދުގެ ފަހުން އެއްވެސް ފައިދާއެއްނެތް ވާހަކަތަކުގައި މަޝްއޫލުވުން ދަންނައެވެ. އެއީ ފަތިހުނަމާދު ގެއްލިގެންދާނޭ ކަމަކަށްވާތީވެ ގިނައިރުވެވެއެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރަށް އެކަންތައް ދަރުމަވަންތަ ގަޑިއިރުތައް ސަލާމަތްވާނެއެވެ. މާތްالله

ރުއްސުންލެއްވި أبو برزة الأسلمي ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން ޢިޝާނަމާދު ފަސްކުރެއްވުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ލޯބިކުރައްވައެވެ. އަދި އެނަމާދުގެ ކުރިން ނިދުމަކާއި އެނަމާދުގެ ފަހުން (ފައިދާއެއް ނެތް) ވާހަކަދެއްކުމަކަށް އެކަލޭގެފާނު ނުރުއްސަވައެވެ."(1)

ދެންފަހެ ފައިދާހުރި ވާހަކަތަކުގައި މަޝްޣޫލުވުން ދަންނަނައެވެ. ފަދަ އެކަންތައް މަކްރޫހުވެގެން ނުވެއެވެ. އަހިޔާއްމަ! ބައެއްވާހަކަތަކުން ސަވާބުވެސްލިބޭއެވެ. މިސާލަކަށް ދީނީވާހަކަދެއްކުމާއި، ދިރިއުޅުމުގެ މުޢާމަލާތުކުރުމާއި މުނާޤަޝާކުރުންފަދަ ކަންތައްތަކެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި އުމަރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ބައެއް ރޭރޭ ޢިޝާނަމާދަށް ފަހުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަބޫބަކުރުގެފާނާއެކުގައި މުސްލިމުންގެ ކަންތައްތަކާ ބެހޭގޮތުން ވާހަކަދައްކަވަމުން ހުންނެވިއެވެ. އަދި އަހުރެންވެސް އެބޭކަލުންނާއެކުގައި ވީމެވެ."(2)

ފަތިސްނަމާދު ވަގުތު

ފަތިސްނަމާދު ވަގުތު ފެށޭނީ ފަޖުރުއަސްދޭތެރޭގެ އަލިކަން ފާޅުވާ ވަގުތުންނެވެ. އަދި އިރުއަރަންދެން އެވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަމްރު ބިނުލްޢާޞްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "وَقْتُ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ"(3)

މާނައީ: "ފަތިސްނަމާދު ވަގުތަކީ ފަޖުރު އަލިކަން ފާޅުވީއްސުރެ އިރުއަރައިފުމަށް ދާންދެނެވެ."

އަނދިރިކަންހުރިއިރު ފަތިސްނަމާދުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އަލިވަންދެން ނަމާދު ލަސްކުރުންވެސް މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ދެގޮތަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަރާތުން ސާބިތުވާތީއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. " رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދު އަނދިރީގައި ކުރައްވާކަމުގައި ވިއެވެ."(4) އަދި މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ރާފިޢު ބިން ޚަދީޖުގެ ކިބައިން

---

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه أحمد والترمذي وحسّنه وصحّحه الألباني.

(3) رواه مسلم.

(4) رواه البخاري ومسلم.

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلأَجْرِ"(1) މާނައީ: "ފިނިފަތިވުމުން ހެދުމަކީ ފަތިސްނަމާދުކުރުމެވެ. ފަހެ ހެޔޮކަމަށްވާނީ އެކަމާ އަޖުރުގެ ގޮތުން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ." މިދެ حديث ފުރާ ތަފްޞީލުކަމާ އިތުރުވުން ނުރައްވާފައިވާ ނަމާޒުއަދާ އަނދިރީގައި ފަތިސްނަމާދު ފަހަރު އަނދިރީގައި ނިންމުމެވެ. އެހެން ނަމާދުގައި ދުވަސްކުރިއަށް ނަމާދު ދުވަސްކުރުމެވެ.

ދަންނައެވެ. ފަތިސްނަމާދު ފިޔަވައި އެހެންކަންތައް ނަމާދުއާގެ ވަގުތު އެނަމާދުގެ ސަވާރީވަގުތާއި އަންހެނަމާދުގެ ވަގުތާހަމައަށް ދުވިގެންވެއެވެ. ދަންފަހެ ފަތިސްނަމާދުގެ ވަގުތު ދުވިގެންވަނީ އިރުއަރާހަމަހައަށެވެ. އަދި މެންދުރުނަމާދާ ހަމައަށް އެވަގުތު ދުވިގެންނަވާކަމަށް ހުރިހާ އިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެފައިގައިދެންފައިވެއެވެ.

ފަހެ އިރުއަރުމުގެ ކުރިން ފަތިސްނަމާދުގެ އެއްރަކުޢަތް ލިބިއްޖެމީހަކުވެސް ފަތިސްނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ. ހުރިހާ ނަމާދުއެއްވެސް ހަމަ ފަދައިންނެވެ. އެހެން އެނަމާދުއާގެ ވަގުތު ފާއިތުވުމުގެ ކުރިން އެނަމާދުން އެއްރަކުޢަތް ލިބުނުމަކުވެސް އެނަމާދު އެއީހަކަން ލިބިއްޖެއެވެ. މާތްالله ރައްސުލުންނަވި އަޅުގަނޑުމެންގެ ކަލޭގެފާނު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاَةِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ"(2) މާނައީ: "ނަމާދުން އެއްރަކުޢަތްވެސް ލިބިއްޖެމީހާ ދަންނައެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަށް އެނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ."

ނަމާދުގެ ވަގުތުފާއިތުވެފައިވާނަމަ ނުކޮށްހުރިނަމާދު ޤަޟާކުރަން ޖެހޭ ކަންތައްތަކެއް

އެއީ ނިދާފައި ހަނދާންނެތުމުގެ ވަގުތު ނަމާދުނުކޮށް ނިދިއްޖެނަމަ ހޭލާ އިރަށް އެނަމާދު ކުރަންޖެހޭނެއެވެ. އެއީ އެނާއަށް އެނަމާދުގެ ވަގުތެވެ. އެއީ ކަފާރާ ވަގުތުއްކަމުގައިވިޔަސް މެއެވެ. އަދި ހަނދާން ނެތިއްޖެނަމަ ހަނދާންވާ އިރަށް އެނަމާދުކުރަންޖެހޭނެއެވެ. އެއީ އޭނާއަށް އެނަމާދުގެ ވަގުތެވެ. އެއީ ކަފާރާ ވަގުތުއްކަމުގައިވިޔަސް މެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

---

(1) رواه أحمد والنّسائي والتّرمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

(2) رواه الجماعة.

حديث ދުލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. "إِذَا نَسِيَ أَحَدُكُمْ صَلاَةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދެއް ހަނދާންނެތިއްޖެނަމަ ނުވަތަ ނަމާދެއްނުކޮށް ނިދިއްޖެނަމަ ފަހެ ހަނދާންވާ ހިނދު އެނަމާދުކުރާހުށިކަމެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ދުލުކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ نَسِيَ صَلاَةً فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا لاَ كَفَّارَةَ لَهَا إِلاَّ ذٰلِكَ"[2] މާނައީ: "ނަމާދެއް ހަނދާންނެތިއްޖެމީހާ ފަހެ އެނަމާދު ހަނދާންވާ ހިނދު އެނަމާދުކުރާހުށިކަމެވެ. އޭގެން އިތުރު ކައްފާރާއެއް އެކަމަކަށް ނުވެއެވެ."

ނަމާދުކުރުން ނަހީކުރެވިގެންވާ ވަގުތުތައް

ފަތިސްނަމާދުކުރުމަށްފަހު އިރުއަރައިފުމަށްދާންދެން އެދުވަހުގައި ނަމާދެއްކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. އަދި އިރު އަރާ ހިނދު ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. އެއީ ތިރުއްގެ މިންވަރަށް އިރުއަރައިފުމަށް ދާންދެނެވެ. އަދި އިރު މެދުމެޔާ ހިނދު ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. އެއީ އިރު މެދުން ފިލައިފުމަށް ދާންދެނެވެ. އަދި އަޞްރުނަމާދުކުރުމަށްފަހު އިރުއޮއްސިއްޖައުމަށް ދާންދެން އެދުވަހުގައި ނަމާދެއްކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ދުލުކުރެއްވިއެވެ. "لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ، وَلاَ صَلاَةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ"[3] މާނައީ: "ފަތިސްނަމާދަށްފަހު އިރުއަރައި މަތިވެއްޖައުމަށް ދާންދެން އެއްވެސް ނަމާދެއްނުވެއެވެ. އަދި އަޞްރުނަމާދަށްފަހު އިރުއޮއްސިއްޖައުމަށް ދާންދެން އެއްވެސް ނަމާދެއްނުވެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢުޤްބާ ބިން ޢާމިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ اللهގެ ނަބިއްޔާއެވެ! ނަމާދާ ބެހޭގޮތުން އަހުރެންނަށް ހަބަރުދެއްވަބައްލަވާށެވެ! އެކަލޭގެފާނު حديث ދުލުކުރެއްވިއެވެ. "ފަތިސްނަމާދުކުރާށެވެ. ދެން އިރުއަރައި މަތިވެއްޖައުމަށް ދާންދެން ނަމާދުކުރުމުން އެއްކިބާވެގެން ހުންނާށެވެ.

(1) رواه النّسائي والتّرمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(3) رواه البخاري ومسلم.

އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އިރު އަރަނީ ޝައިޠާނުގެ ދެދަޑުދޭތެރެއިންނެވެ. އަދި އެވަގުތު ކާފިރުން އިރަށް ސަޖިދަކުރެއެވެ. ދެން ނަމާދުކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެނަމާދަށް މަލާއިކަތުން ޙާޟިރުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެއީ ހިޔަނި ދަނޑިއާއި އެއްވަރުވަންދެނެވެ. ދެން ނަމާދުކުރުން އެއްކިބާވާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެވަގުތަކީ ނަރަކަ ހޫނުކުރާ ވަގުތެވެ. ފަހެ ހިޔަ ދެމިގެން ދިޔަ ހިނދު ދެން ނަމާދުކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެނަމާދަށް މަލާއިކަތުން ޙާޟިރުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެއީ ޢަޞްރު ނަމާދު ކުރުމާއި ހަމައަށެވެ. ދެން އިރުއޮއްސެންދެން ނަމާދުކުރުން އެއްކިބާވާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އިރުއޮއްސެނީ ޝައިޠާނުގެ ދެދަޑުދޭތެރެއިންނެވެ. އަދި އެވަގުތު ކާފިރުން އިރަށް ސަޖިދަކުރެއެވެ."(1)

ބާރަށް ވެއްދިރަ ވަގުތުތަކުގައި ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވާކަމަށް ދަލީލުތައް

ޘާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެވަގުތުތަކުގައި ބައެއް ނަމާދު ކުރުމުގެ ހުއްދަ ބައެއް ހަދީޘްތަކުން ވާރިދުވެއެވެ. ޝަރުޢީ ސަބަބަކާ ހުރެގެން ކުރާ ނަމާދު އެވަގުތުތަކުގައި ކުރުމަށް ހުއްދަވެއެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަންނަނިވި حديث ބަސްފުޅެވެ. "إِذَا نَسِيَ أَحَدُكُمْ صَلَاةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކޮޅު މީހަކު ނަމާދެއް ހަނދާންނެތިގެން ނުވަތަ ނިދާ ނަމާދު ފާއިތުވެއްޖެނަމަ ފަހެ ހަނދާންވީ ހިނދު އެނަމާދު ކުރާހުށިކަމެވެ." އަދި ސަބަބެއްވާ ނަމާދެއް އެވަގުތުތަކުގައި ކުރެވޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް ތަޙިއްޔަތުލްމަސްޖިދުގެ ދެރަކުޢަތާއި ވުޟޫގެ ދެރަކުޢަތް ފަދަ ނަމާދުތަކެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަންނަނިވި حديث ބަސްފުޅެވެ. "إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلاَ يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކޮޅު މީހަކު މިސްކިތަށް ވަދެއްޖެ ހިނދު ފަހެ އޭނާ ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކުރުމަށް ދާންދެން އޭނާ މިސްކިތުގައި ނުއިށީންނާހުށިކަމެވެ." އަދި އެއްގޮތަކަށް އެކަމާގުޅުން ގޮސްދުރުނަމާދުގެ ފަރުޟުނަމާދު ގާއިމްކުރުން ބަޝްރީ ފަދަ އެފަދަ ނަމާދުތައް ފަހެ މިވަގުތުތަކުގައި ކުރުމަކީ ޖާއިޒު ކަމެކެވެ.

ފަރުޟުނަމާދަށް ވަގުތުތައް ކަނޑައެޅުން ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެންނުވެއެވެ.

އަދި ސުންނަތް ނަމާދެއް ކުރަމުންދަނިކޮށް ފަރުޟު ނަމާދަށް ޤާމަތް ގޮވައިފިނަމަ ސުންނަތް ނަމާދު ދޫކޮށްލުމަށް ފަރުޟު ނަމާދުގައި ބައިވެރިވާށެވެ. މާތްالله ރަސޫލުﷲ ގެ ޙަދީޘްގައި ވާގޮތުން ބައިވެރިވުމެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه النّسائي والتّرمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

(3) رواه البخاري ومسلم.

حديث ދުވާކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةُ"(1) މާނައީ: "ނަމާދަށް ޤާމަތްދެވުނު ހިނދު ފަރުޟުނަމާދު ފިޔަވައި އެހެންނަމާދެއް ނުވެއެވެ."

"الأَذَان" ބާބު

الأَذَان ގެ ލުޣަވީ މާނައަކީ އިޢުލާނެވެ. ނުވަތަ އިޢުލާންކުރުމެވެ. މާތްاللهގެ އަންނަނިވި ވަޙީސޮފުޅުގައި أَذَان ގެ ލަފްޒުވަނީ މިމާނައިގައެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ.

﴿ وَأَذَٰنٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلنَّاسِ يَوۡمَ ٱلۡحَجِّ ٱلۡأَكۡبَرِ أَنَّ ٱللَّهَ بَرِيٓءٞ مِّنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ وَرَسُولُهُۥۚ ﴾ (التوبة: ٣) މާނައީ: "މިއީ ނަޙުރުގެދުވަހު (ބައްޔުމަހުގެ ޢީދުވަސްދުވަހު) اللهއާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާގެ ފަރާތުން ޙައްޖުގެ ބޮޑުދުވަހު މީސްތަކުންނަށް އިޢުލާންކުރެވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން اللهވަނީ މުޝްރިކުންގެ ކިބައިން ބަރީއަވެވަޑައިގެންނެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ރަސޫލާވެސް ބަރީއަވެވަޑައިގެންނެވެ."

ދެންފަހެ الأَذَان ގެ ޝަރުޢީމާނައަކީ ޚާއްޞަވަގުތެއްގައި ނަމާދުވަގުތު ހާޒިރުވެއްޖެކަމަށް އިޢުލާންކުރުމެވެ. ނުވަތަ ނަމާދުވަގުތު ވަދެއްޖެކަމަށް ކުރެވޭ އިޢުލާނެވެ. އެބަހީ ބަންގިއެވެ.

ބަންގިއަކީ އިސްލާމްދީނުގެ ޝިޢާރުތަކެވެ. މުދިރަށްޖެހިއަކަށް ބަދިޔާގެ މަސްއަލަތައް ޝާމިލުކުރަނިވި ނިޢުމަތެކެވެ. ދީނީގައިވެސް اللهގެ ކިބުރިޔާވަންތަކަން ބަޔާންކުރެވެންނެވެ. ނިމިދައިވެސް އެކަލާނގެ އެއްކަލާނގެކަން ބަޔާންކުރެވެންނެވެ. ބަންގީގެ ބުނުމާގެތު އިޤްރާރުވެރިންވެސް އިޤްރާރުވެވިގެންނެވެ. ބައްޖެހިގެން ފަރާތުވެސް ވިދާޅުވެވޭން ވާޖިބުވެއްޖެކަމެވެ. އަދި ބައްޖެހިގެން ވިދާޅުވެސް މުސްލިމުންގެ ޖަމާޢަތާ ކަރުދާސްކަމެވެ. ފަހެ ބަންގީގެ ތެރޭގައި ވާޖިބުވެއްޖާ ނަމާދަށް ގޮވާލެވެއެވެ. ބައްޖެހުމުގެ ޤަދަރު ދެނެވެސް ވާޖިބުވެއްޖެކަމެވެ. މާތްالله ރަސޫލާގެ ބުނުމަށް ބަނދެވިގެން ބަޔާނާގެ ޢިބާދަތެވެ. އެކަލާނގެ ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ދުވާކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ"(2) މާނައީ: "ނަމާދުވަގުތު ހާޒިރުވާ ހިނދު ފަރާތްކޮޅުން ކޮންމެ އެކަކު ބަންގިދިނުމަށްފަހު..."

---

(1) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(ނަމާދަށް) ބަންގިދޭހުރިކަމެވެ. އަދި ތިއްބަވައިދިނުމަށް އެންމެބޮޑުވީ ތިއްބަވައިދިނުމުގެ އިމާމަކަށްވާހުރިކަމެވެ."

އިމާމް އިބްނު ޤުދާމާ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "އިމާމް އަޙްމަދު ބުން އަބޫޙަނީފާއި، އިމާމް މާލިކުއާއި، އިމާމް ޝާފިޢީ – رحمهم الله– ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ބަންގިދިނުމަށްވުރެ ވަޒީފާކެވެ. އުސްރަކަށްކަމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މާތްކަން ބުނުއްވައިދެއްވާފައި ހުރުމާއެކު އެކަމުގެ އެކަމަކަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި ފުރަތަމަ އެކަމަށް ކަމުގެބޭފުޅާއިން ފަހުން އެކަމުގެ އިމާމަކަށް އުޅުއްވާ ކަމަށްވެއެވެ. އަދި އެކަމުގެ އެކަމަކުރައްވާ އިމާމަކުރެއްވިކަމަކަށް ތިއްބަވައިދިނުމަށް ތިބިބޭފުޅުން ކަމަށްކުރި ފަޟީލަތުގެ ވާހަކަފުޅެވެ."(1)

ބަންގީގެ ފަޟީލަތް

ބަންގީއާއި ބަންގިދޭމީހުންގެ ފަޟީލަތާބެހޭގޮތުން ވަރަށްގިނަ حديث ތަކެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އަންނަނިވި ބަސްފުޅުތައް ހިމެނިގެންވެއެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الأَوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلاَّ أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لاَسْتَهَمُوا"(2) މާނައީ: "ބަންގީއާއި ފުރަތަމަ ސަފުގައި ހުރި ސަވާބައި ދަންނަ މީސްތަކުންނަށް އެނގޭނަމަ ދެން އެކަންކުރުމަށް ގުރުއަތުލުމަށް ފިޔަވައި އެހެންގޮތެއް ނުފެނޭނަމަ (އެކަންކުރުމަށްޓަކައި) އެބައިމީހުން ގުރުއަތުލާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ބަރާއު ބުން ޢާޒިބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ اللهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْمُقَدَّمِ وَالْمُؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَّ صَوْتِهِ وَيُصَدِّقُهُ مَنْ سَمِعَهُ مِنْ رَطْبٍ وَيَابِسٍ وَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ފުރަތަމަސަފަށް މާތްالله

(1) المغني لابن قدامة.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي والنّسائي.

(3) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

ރަޙްމަތްލައްވައެވެ. އަދި މަޣުފިރަތްލައްވާނެއެވެ. އަދި ދުޢާކުރައްވައެވެ. އަދި ބަންގިގޮވާމީހާއަށް އޭނާގެ އަޑު ފޯރާހިނދަކު ހުރި ކޮންމެ ތަކެތިއްސާވާއެވެ. އަދި އޭނާގެ އަޑު އަހައި ހިނގާފައިވާ ކޮންމެ ތަކެއްޗެއް ގޮވާފައިވާއިރުގެ ސީރަތަށް ހެކިވެރިވާނެއެވެ. (އެބަސް ބަންގިގޮވާ މީހާ ޝާހިދުވެރިވާނެއެވެ.) ދެހުރޯހިކޮށްވާ ނަމަދުކުރާ އެންމެންގެ އަޖުރު އޭނާއަށް ވެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންތެރިއްވި أبو الدَّرْداء ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވަނިކޮށް އަޙުރަން އަޑު އިވިފައެވެ. "مَا مِنْ ثَلاَثَةٍ فِي قَرْيَةٍ لاَ يُؤَذَّنُ وَلاَ تُقَامُ فِيهِمُ الصَّلاَةُ إِلاَّ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ"[(1)] މާނައީ: "ރަށެއްގައި ތިންމީހުންނާއި، ބަންގިނުދީ އަދި އެބައިމީހުންގެ ދޭތެރޭގައި ނަމާދު ޤާއިމުނުކުރެވިއްޖެނަމަ އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ޝައިޠާނާ ވެރިވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންތެރިއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވަނިކޮށް ވިދާޅުވިއެވެ. "الإِمَامُ ضَامِنٌ وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ اللَّهُمَّ أَرْشِدِ الأَئِمَّةَ وَاغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ"[(2)] މާނައީ: "އިމާމުވުމީ (މައުމޫމުންގެ) ޒިންމާދާރުވުމެވެ. އަދި ބަންގިގޮވުމީ އަމާނާތެކެވެ (ވަގުތުތަކާއި ބަންގިގޮވުމުގެ). ޔާ ﷲ! އިމާމުންނަށް ރަނގަޅު ތެދުމަގު ދައްކަވާނދޭވެ! އަދި ބަންގިދޭމީހުންނަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ!"

އަދި މާތްالله ރުއްސުންތެރިއްވި عُقْبَة بن عامر ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވަނިކޮށް އަޙުރަން އަޑު އިވިފައެވެ. "يَعْجَبُ رَبُّكَ مِنْ رَاعِي غَنَمٍ فِي رَأْسِ شَظِيَّةِ الْجَبَلِ يُؤَذِّنُ بالصَّلاَةِ وَيُصَلِّي فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي هَذَا يُؤَذِّنُ وَيُقِيمُ الصَّلاَةَ يَخَافُ مِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِي وَأَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ"[(3)] މާނައީ: "ފަރުބަދައިން ބައްޔަކި ހުރިހައްޕަން އުކުން މީހެއްގެ ރިވާޔަތުން ތިބާގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ އުފާވެވޮޑިގެންނެވެއެވެ. އޭނާ ނަމާދަށް ބަންގިދެއެވެ. އަދި ނަމާދުކުރެއެވެ. ފަހެ ކީރިތިވަންތަ الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. ތިމަންالله ގެ މިއަޅާ ނިކަންބަލާށެވެ. އޭނާ (ނަމާދަށް) ބަންގިދެއެވެ. އަދި

(1) رواه أحمد وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

ނަމާދު ޤާއިމުކުރުމެވެ. ތިމަންﷲއަށް ބިރުވެތިވުމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންﷲގެ އަޅާއަށް ތިމަންﷲ ފާފަފުއްސަވައިދެއްވައިދޭނެއެވެ. އަދި އޭނާ ސުވަރުގެ ވެއްދަވައިދޭނެއެވެ."

ބަންގި ޝަރުޢުކުރެއްވުނު ސަބަބާއި ޝަރުޢުވީގޮތް

ބަންގި ޝަރުޢުކުރެއްވުނީ ހިޖުރައިން ފުރަތަމަ އަހަރުގައެވެ. ފަހެ ބަންގި ޝަރުޢުކުރެއްވުނު ސަބަބާއި ބަންގި ޝަރުޢުވީގޮތާއި ބެހޭގޮތުން ވާރިދުވެގެންވާ ބަސްފުޅުތައް ދަންނައެވެ.

މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މުސްލިމުން ޖަމާވެ ނަމާދުވަގުތުތަކަށް މިންވަރުކޮށް ހުރެތެވެ. އަދި އެކަކުވެސް އެރުގައި ނަމާދަށް ބަންގިގޮވައެއް ނުގޮވެއެވެ. ދެން އެއްދުވަހަކު މިސްކިތުގައި ޖަމާވެ އެކަމާބެހޭގޮތުން ވާހަކަދައްކަވައިފިއެވެ. ބުނެފިއެވެ. އެއްބަޔަކު ނަޞާރާއިންގެ ނާގޫސްފަދަ ނާގޫސެއް ހަދަމާހިނގާށެވެ. އަދި އަނެއްބަޔަކު ބުނެފިއެވެ. އަދި ޔަހޫދީންގެ! ޤަރުނުފަދަ ނާގޫސްފަދަ ނާގޫހެއް ހަދަމާހިނގާށެވެ. ފަހެ ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނަމާދަށް ބަންގިދޭނެ މީހަކު ތިޔަބައިމީހުން ފޮނުވަންވީނޫންހެއްޔެވެ! ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އޭ ބިލާލެވެ! ތެދުވެ ނަމާދަށް ބަންގިދޭށެވެ."[1]

އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި عبد الله بن زيد بن عبد ربّه ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނަޞާރާއިންނާ އެއްގޮތަށްކުރެއްވުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނާގޫހުޖެހުމަށް މީސްތަކުން ނަމާދަށް ޖަމާކުރުމަށްޓަކައި ނާގޫހެއް ހައްދަވަން އަމުރުކުރެއްވުމުން، އަހުރެން ނިދާފައި ހުއްޓައި ހުވަފެނެއްގައި ނާގޫހެއް ހިފައިގެން ހުރި މީހަކު އަހުރެންނަށް ފެނިއްޖެއެވެ. ފަހެ އަހުރެން ބުނީމެވެ. އޭ ﷲގެ އަޅާއެވެ! މިއަދު ނާގޫސް ވިއްކާލާނަންތޯ؟ އޭނާ ދަންނަވައިލިއެވެ. އޭގެން ކިހިނެއްކުރަންތޯ؟ އަހުރެން ދަންނަވައިލީމެވެ. އޭގެން އަހުރެމެން ނަމާދަށް ގޮވާނީމެވެ. އޭނާ ދަންނަވައިލިއެވެ. މިކަމަށްވުރެ ހެޔޮގޮތެއް ދައްކައިނުދެންތޯ؟ އަހުރެން ދަންނަވައިލީމެވެ. އާއެކެވެ. އޭނާ ދަންނަވައިލިއެވެ. މިގޮތަށް ކިޔާށެވެ. اللهُ أَكْبَرُ

(1) رواه أحمد والبخاري.

اللهُ أَكبَرُ (އެންމެ ބޮޑީ اللهއެވެ. އެންމެ ބޮޑީ اللهއެވެ.) اللهُ أَكبَرُ اللهُ أَكبَرُ (އެންމެ ބޮޑީ اللهއެވެ. އެންމެ ބޮޑީ اللهއެވެ.) أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ (اللهމެނުވީ އަޅުކަންވެވުން ޙައްޤުވެގެންވާ އިލާހަކު ނުވާކަމަށް ޝަހާދަތްދެމެވެ. اللهމެނުވީ އަޅުކަންވެވުން ޙައްޤުވެގެންވާ އިލާހަކު ނުވާކަމަށް ޝަހާދަތްދެމެވެ.) أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ (ހަމަކަށަވަރުން މުޙައްމަދުގެފާނީ اللهގެ ރަސޫލާކަމަށް ޝަހާދަތްދެމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މުޙައްމަދުގެފާނީ اللهގެ ރަސޫލާކަމަށް ޝަހާދަތްދެމެވެ.) حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ (ނަމާދަށް އަވަސްވެގެންނާށެވެ. ނަމާދަށް އަވަސްވެގެންނާށެވެ.) حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ (ކާމިޔާބު ހޯދަން އަވަސްވެގެންނާށެވެ. ކާމިޔާބު ހޯދަން އަވަސްވެގެންނާށެވެ.) اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ (އެންމެ ބޮޑީ اللهއެވެ. އެންމެ ބޮޑީ اللهއެވެ.) لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ (اللهމެނުވީ އަޅުކަންވެވުން ޙައްޤުވެގެންވާ އިލާހަކު ނުވެއެވެ.) ދެން އިޤާމަ ކިޔާނީއެވެ. މާނައިރުގައި ކިޔުއްވި އަޒާން އައިސް ދެންނެވިއެވެ. އަދި މިވާ ނަމާދަށް ގޮވާލެވުމަށް މިގޮތަށް ކިޔާށެވެ. "اَللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ،[1] اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ" ދެންފަހު އަނދުނުވުމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް އަޅުގަނޑު އައިސް އަޅުގަނޑުނަން ފެނުނު ހުވަފެނުގެ ވާހަކަ ދެންނެވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ފުރުކުރައްވިއެވެ. "الله އިރާދަކުރެއްވިއްޔާ އެއީ ތެދު ހުވަފެނެކެވެ. ފަހެ ބިލާލުގެ ކުރިމަތީގައި ތިބާ ތިޔަ ދުށުމުން ހުވަފެނުގައި ފެނުނު ބަސްތައް ބިލާލަށް އުނގަންނައިދީބަލާށެވެ. ދެން ބިލާލު އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްކޮށްދިނުމަކީ ހަމަކަށަވަރުން ތިބާއަށްވުރެ ބާރަށް ގޮވާލެވޭ މީހެކެވެ." ދެން އަޅުގަނޑު ބިލާލާއެކު ތެދުވެ ބިލާލަށް އުގަންނައިދިނީމެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އަޒާން ކިޔުއްވިއެވެ. ފަހެ އެކަން ޢުމަރުގެފާނަށް އިވުނުއިރު ގެހޭގައި ހުންނަވައިގެން ފައްސަޅުއަދިއްސެވިއެވެ. އަވަސްއަރުވާ ޖައްސަވާ ނުކުމެވަޑައިގެން ވިދާޅުވިއެވެ. ޙައްޤާއެކު ކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވައިދެއްވި ފަރާތްކަލާނގެ ޤަސަމް ކިޔަމެވެ. ތިބާ ދުށްވަރުގޭ ހުވަފެނެއް އަޅުގަނޑުވެސް ދުށީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުކުރައްވިއެވެ. "فَلِلَّهِ الْحَمْدُ" "ފަހެ ހުރިހާ ޙަމްދެއް اللهއަށެވެ."[2]

---

(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދު ޤާއިމުވެއްޖެއެވެ."

(2) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه وابن خزيمة والترمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

ބަންގީގެ ކަލިމަތްތައް

ބަންގީގެ ތިންކަލިމަތްތަކެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އެތިންކަލިމަތްތައް ތިރީގައި ބަޔާންވެގެން އެވަނީއެވެ.

1- اللهُ أَكْبَرُ ހަތަރުފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. ޖުމްލަވާނީ ފަނަރަކަލިމައެވެ. އެއީ އިސްވެދިޔަ، عبد الله بن زيد بن عبد ربّه ރިވާކުރެއްވި حديث ގުޅުގައިވާ ގޮތައިންނެވެ.

2- اللهُ أَكْبَرُ ހަތަރުފަހަރު ކިޔުމަށްފަހު، ދެޝަހާދަތުގެން ކޮންމެ ޝަހާދަތެއް ދެފަހަރު އަޑުމަޑުކޮށް ކިޔުމެވެ. ދެން އަނބުރާ ދެޝަހާދަތުގެން ކޮންމެ ޝަހާދަތެއް ދެފަހަރު އަޑުގަދަކޮށް ކިޔުމެވެ. ދެން حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު ކިޔުމެވެ. ޖުމްލަވާނީ ނަވާރަކަލިމައެވެ. މިއީ މާތްالله ރުޟްވާންލެއްވި އަބޫ މަޙްޛޫރާއަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އުނގަންނަވައިދެއްވި ގޮތެވެ.[1]

3- اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ދެފަހަރު. އަލުންވެސް أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. ޖުމްލަވާނީ ސަތާރަކަލިމައެވެ. މިއީވެސް މާތްالله ރުޟްވާންލެއްވި އަބޫ މަޙްޛޫރާއަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އުނގަންނަވައިދެއްވި ގޮތެވެ.[2] ފަހެ ބަންގީގެ މިތިންކަލިމަތްތައް ސައްޙަކޮށް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.

ދެންފަހެ ފަތިސްނަމާދުގެ ބަންގީގައިނަމަ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ދެފަހަރު ކިޔުމަށްފަހު اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ (ނިދުމަށްވުރެ ނަމާދު ހެޔޮވެގެންވެއެވެ.) ދެފަހަރު ކިއުން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުޟްވާންލެއްވި އަނަސް ބިން މާލިކުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! ބަންގީދިނުމުގެ ސުންނަތް އަހުރެންނަށް އުނގަންނަވައިދެއްވާށެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އަށް މަލާއިކަތުން އުނގަންނަވައިދެއްވިއެވެ. އަދި حديث ގުޅުވިގެންވެއެވެ. ފަތިސްނަމާދުގެ ބަންގީގައިނަމަ މިގޮތައިން

---

(1) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه والتّرمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

(2) رواه مسلم.

ވިދާޅުވާނެވެ. "اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ"[1] ފަހެ މިކަލިމަ ފަތިސްނަމާދުގެ ބަންގީގައި ކިޔުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ.

ޤާމަތުގެ ކަލިމަތްތައް

ޤާމަތުގެ ތިންކަލިމަތްތަކެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އެތިންކަލިމަތްތައް ތިރީގައި ބަޔާންވެގެން އެވަނީއެވެ.

1- اللهُ أَكْبَرُ ހަތަރުފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ދެފަހަރު. قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. ޖުމްލަކޮށް ސަތާރަކަލިމަވެއެވެ. މިއީ ދާތްالله ތުއްސުނަގެއްވި އަބޫ މަޙްޛޫރާއަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އުނގަންނަވައިދެއްވި ގޮތެވެ.[2]

2- اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ އެއްފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ އެއްފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ އެއްފަހަރު. قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. ޖުމްލަކޮށް އެގާރަކަލިމަވެއެވެ. މިއީ ދާތްالله ތުއްސުނަގެއްވި عبد الله بن زيد بن عبد ربّه އަށް ހުވަފެނުގައި ފެނިވަޑައިގެންނެވި ގޮތެވެ.[3] އަދި އޭނާ ދުށް ހުވަފެންދުށްކަމުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަނީ حديث ގައި ތެދުކުރައްވާފައެވެ.

3- اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ އެއްފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ އެއްފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ އެއްފަހަރު. قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ އެއްފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއްފަހަރު. ޖުމްލަކޮށް ދިހަކަލިމަވެއެވެ. މިއީ އިމާމު މާލިކު- رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތެވެ.[4] ސަބަބަކީ އެކަލޭގެފާނުގެ ޒަމާނުގައި މަދީނާގެ އަހުލުވެރިން ކަންތައްކުރައްވާފައި އެކަލޭގެފާނު ދުށްވަޑައިގެންނެވީ އެގޮތަށެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ އަދިހުގައި އެޒަމާނުގެ މަދީނާގެ އަހުލުވެރިންގެ ޢަމަލަކީވެސް އެގޮތެވެ.

(1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه والتّرمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه وابن خزيمة والترمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

(4) بداية المجتهد لابن رشد.

ފަހެ ފުރަތަމަގޮތުގައި ދުވަހަކަށް ބަރަކާތްލެވިގެންވެއެވެ. އަދި ތިންވަނަގޮތަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ސަވާބު ލިބިގެންނެވެ.

ބަންގީގެ އަޑުއިވުމުން ކަންތައްކުރަންޖެހޭގޮތް

ބަންގީގެ އަޑުއިވާ ކޮންމެމީހަކު ބަންގިދޭމީހާ ކިޔާގޮތަށް ކިޔުމަކީ ސުންނަތްތެރިކަމެކެވެ. އެއީ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ އާއި حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ މިދެކަލިމަ ފިޔަވައެވެ. މިދެކަލިމައިގެ ބަދަލުގައި ކިޔާނީ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ (މާނައީ ކަމެއްކުރުމުގެ ބާރާއި ފާފައިން ދުރުވުމުގެ ބާރު ލިބޭނީ الله ގެ ތައުފީޤުންނެވެ.) މިކަލިމައެވެ. މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާޔަތުން ތިރީގައިވާ ޙަދީޘް އެނގެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ ما يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ބަންގީގެ އަޑުއިވޭ ހިނދު ބަންގިދޭމީހާ ކިޔާގޮތަށް ކިޔާށެވެ." އަދި މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުން އެނގެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "ބަންގިދޭމީހާ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ މީހަކު اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާށެވެ. ދެން أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔާ ހިނދު أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔާށެވެ. ދެން أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ކިޔާ ހިނދު أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ކިޔާށެވެ. ދެން حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ކިޔާ ހިނދު لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ ކިޔާށެވެ. ދެން حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ކިޔާ ހިނދު لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ ކިޔާށެވެ. ދެން اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާހިނދު اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާށެވެ. ދެން لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔާ ހިނދު لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔާށެވެ. މިގޮތަށް ހިތުގެ އިޚްލާޞްތެރިކަމާއެކު ކިޔައިފިމީހާ ސުވަރުގެވަންނާނެއެވެ."[2]

ފަހެ ބަންގީގެ އަޑުއިވާ ހަމަކަށަވަރުކަން ބައްޕަވެރިކަމާއެކު ބަންގިއަށް ޖަވާބުދިނުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ވުޟޫއާއިވަރަކު ކުޅަދެވިއްޔާ، ޖުނުބުވެރިއަކު ކުޅަދެވިއްޔާ،

---

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه مسلم.

ބަނޑުވެރިއަކު ކަމުގައިވިޔަސް، ނިފާސްވެރިއަކު ކަމުގައިވިޔަސް، ޙައިޟުވެރިއަކު ކަމުގައިވިޔަސް އަދި ކުޑަކުއްޖަކު ކަމުގައިވިޔަސްމެއެވެ. މިކަމުން އިސްތިސްނާވެގެންވާ ބައެއް ނަމާދުތަކެއްކަން ހުންނަހުރިއާއި، ޖަނާޒާގައި އިންނަހުރިއާއި، އަނބިމީހާގެ ގޮތުގައި އެއްދަންނަވާކަން ދަންނަހުރިއެވެ.

ފަހެ ތަޝައްހުދުގައި ނަމާދުގެ ޤާއިމުވުން ބަހާއި އަދި ކިޔުމުން ބަހެއް

ތަޝައްހުދުގައި ކިޔުމަކީ ސުންނަތެއް ކަމުގައި ކަމެއް ފަހުގެ ތަޝައްހުދުގައި ވާޖިބުވާ ކަމެކެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދުގައި ސުންނަތްވާ ކަމެކެވެ. އަދި ބަހުގެ ނަސްޚުން ބަހުގެ ކިޔުމެކެވެ.

ތަޝައްހުދުގައި ސުންނަތްވާ ޞަލަވާތް ކިޔުމާއި، ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމާއި ޖެހޭގޮތް ކަމަށްވާކަން ބަހުގެ ނަސްޚުން ދެއްކުމެވެ.

ދެންފަހެ ބަހުގެ ތަޝައްހުދުގައި ނިޔަތް ހިނދު އޭގާއި އަދި ބަހުގެ އަޑުއެހުމުން

رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުމުން މުޞައްލީގެ ނަމާދު ފުރިހަމަވެއެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުން ކިޔާށެވެ. "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ"(1) މާނައީ: "އޭ ހަމްދުވެރިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! އިބްރާހީމްގެފާނާއި އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުފަޅުގެ މައްޗަށް އޭالله ޞަލަވާތް ލެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުފަޅުގެ މައްޗަށްވެސް ޞަލަވާތް ލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން އޭالله ހަމަ ތަޢުރީފުލިބިވޮޑިގެންވާ، ހަމަ މަތިވެރިވެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އޭ ހަމްދުވެރިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! އިބްރާހީމްގެފާނާއި، އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުފަޅުގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލެއްވިފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުފަޅުގެ މައްޗަށްވެސް ބަރަކާތްލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން އޭالله ހަމަ ތަޢުރީފުލިބިވޮޑިގެންވާ، ހަމަ މަތިވެރިވެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ." ފަހެ، ރަޟިޔަالله ޢަންހުމާވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢަމްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއެހީމެވެ. "إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ، فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ، ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ، فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلاَةً صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا، ثُمَّ سَلُوا اللهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ، فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لاَ تَنْبَغِي إِلاَّ لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللهِ، وَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ، فَمَنْ سَأَلَ لِيَ الْوَسِيلَةَ حَلَّتْ لَهُ الشَّفَاعَةُ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންނަށް ބަންގިދޭމީހާ އޭނާ ކިޔާ އެއްޗެއް ތިޔަބައިމީހުންވެސް ކިޔާށެވެ. ދެން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން

---

(1) رواه البخاري.

(2) رواه مسلم.

ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް އެއްފަހަރު ޞަލަވާތްކިޔައިފިމީހަކަށް الله ދިހަފަހަރު ރަޙްމަތްލައްވާނެއެވެ. ދެން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ވަސީލަތް ދެއްވުމަށްއެދި الله ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވާށެވެ. ފަހެ ވަސީލަތަކީ ސުވަރުގޭގެ މަޤާމެކެވެ. الله ގެ އަޅުތަކުންގެ ތެރެއިން އެންމެއެކަކަށް ލިބޭނީ އުއްމީދު އެކަކީ ތިމަންކަލޭގެފާނުކަމުގައިވުމަށް އެދިވަޑައިގަންނަވަމެވެ. ފަހެ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ވަސީލަތް ދެއްވުމަށް الله ގެ ޙަޟްރަތުން އެދިފިމީހަކަށް (ޤިޔާމަތްދުވަހު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ) ޝަފާޢަތް ޙައްޤުވާނެއެވެ."

ޞަލަވާތްކިޔުމަށްފަހު ބަންގިދުޢާކިޔުންވެސް މުސްތަޙައްބުކަމެއްވެއެވެ. ޖާބިރުالله ޢަންހުންގެފާނު ޞަޙީޙުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. ބަންގި އަޑުއިވުމުން އަންނަނިވި ދުޢާކިޔައި ކިޔާމީހާ ޤިޔާމަތްދުވަހު ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޝަފާޢަތް ޙައްޤުވާނެއެވެ. "اَللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ، {إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ}" މާނައީ: "އޭ މިފުރިހަމަ ދަޢުވަތާއި، މި ޤާއިމުވާ ނަމާދުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! މުޙައްމަދުގެފާނަށް ވަސީލަތާއި މަތިވެރިކަން ދެއްވާނދޭވެ! އަދި އިބަ الله އެކަލޭގެފާނަށް ވަޢުދު ކުރެއްވި ޙަމްދު ލިބިގެންވާ މަޤާމަށް އެކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވާނދޭވެ! {ހަމަކަށަވަރުން އިބަ الله ވަޢުދާ ޚިލާފުވެވޮޑިގެން ނުވާނެއެވެ.}"(1)

ބަންގިއާއި ޤަދުޤާމަތު ދުޢާކުރުން

ބަންގިއާއި ޤަދުޤާމަތުދޭތެރޭގައިވާ ވަގުތަކީ ދުޢާ ރައްދުނުކުރައްވާ ވަގުތެކެވެ. ފަހެ އެވަގުތުގައި ދުޢާކުރުމަށް ފައިދާހިފައިގަންނަންޖެހެއެވެ. ރަޟިޔަالله ޢަންހުންގެފާނު އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

(1) رواه البخاري. އަދި ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވައި الإمام بيهقي އިތުރަށް ރިވާކުރައްވާފައިވާ އިބާރާތެކެވެ. وحسّن إسناده ابن باز.

حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "لاَ يُرَدُّ الدُّعَاءُ بَيْنَ الأَذَانِ وَالإِقَامَةِ"(1) މާނައީ: "ބަންގާއި ޤާމަތާދެމެދު ކުރާދުޢާ ރައްދުއެއްނުކުރެވޭނެއެވެ."

ފަހެ ބަންގާއި ޤާމަތާދެމެދު ދޭތެރޭ ވަގުތުގެ ވަކިމިންވަރެއް ބަޔާންކޮށް حديث އަކުން ފެންނަކަށް ނެތެވެ. އެކަމަކަށްޓަކައި ސަމާލުކަން ދެވޭނީ އަންގާވަރަކަށެވެ. حديث ތަކުން މިފެންނަނީ ބަރަކާތްތެރި ސުންނަތްނަމާދެއްކުރުމަށް ވަގުތު ދެވޭވަރަށް ވަގުތު ދޭންވާނެއެވެ. ކޮންމެ ނަމާދަކަށް ޖަމާޢަތަށް ތައްޔާރުވުމަށް ބަޔަކަށް ވަގުތު ދޭންޖެހޭނެއެވެ. އިމާމް ބުޚާރީ ވަނީ ބަންގާއާއި ޤާމަތާދެމެދު ކިހާވަރެއްކަމުގެ ބާބެއް ހަދުއްވާފައެވެ. ފަހެ ރަސޫލުﷲ ބަންގާއާއި ޤާމަތާދެމެދު ނަމާދުކުރެއްވުމަށް ދޭތެރެއެއް ހުންނަކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ – ثَلاَثًا – لِمَنْ شَاءَ"(2) މާނައީ: "ކޮންމެ ބަންގާއަކާއި ޤާމަތާދެމެދު ނަމާދެއްވެއެވެ. (މިކަލިމަ ތިންފަހަރު ވިދާޅުވެ حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ.) އެކަން ކުރުމަކީ އެދޭމީހަކަށެވެ."

އިމާމް ޝައުކާނީ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ޤާމަތާދެމެދު ކުރަންވާ ވަގުތަކީ ޖަމާޢަތަށް ތައްޔާރުވެ ހާޒިރުވުމަށް ކުރިޔަށް ދޭންވާ ވަގުތެވެ. ބަންގާގެ ވަގުތު ވަދެ ޖަމާޢަތަށް މީސްތަކުން އައުމުގެ ކުރިން ޤާމަތަށް ތައްޔާރުވުމަކީ ސުންނަތާ ޚިލާފުކަމެކެވެ. އެއީ ބަންގާ ދެއްވާ ވަގުތުން ޤާމަތަށް ދެވޭ އެންމެ ކުޑަ ވަގުތަކީ ތެދުކަމެވެ. ފަހެ ޖަމާޢަތް ހާޒިރުވަންދެން ދޭތެރެއެއް ނުހުންނަ ގޮތަށް ނުވާނެއެވެ."(3)

ބަންގާއާއި ޤާމަތާދެމެދު ދޭތެރެ ނަމާދަށް ތައްޔާރުވާ ވަގުތަށް ބަލާއިރު ބުލާލުގެ ކަންތައް ފާހަގަކުރެވިފައިވެއެވެ. ޖާބިރު ބިން ސަމުރާ رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތުގައި ވެއެވެ. (4) ބިލާލު ރަސޫލުﷲ صلّى الله عليه وسلّم ބަންގާ ގޮވުމަށްފަހު، "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބޭރަށް ވަޑައިގަތުން(5) ބަލަން ހުންނާނެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަޑައިގަތުމުން ނަމާދަށް ޤާމަތްކިޔާނެއެވެ. ޤާމަތު ކިޔާނީ ވަޑައިގަންނަވާތީ ފެނުމުންނެވެ. އެކަލޭގެފާނު ނުފެނިއްޖެނަމަ ބިލާލު ޤާމަތު ނުކިޔާނެއެވެ."(6)

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي والتّرمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

(2) رواه الجماعة.

(3) نيل الأوطار.

(4) ސަމުރާގެ ދަރިކަލުން ޖާބިރު رضي الله عنه ގެ ރިވާޔަތަކުން ތިރީގައި ވާ حديث ދޭހަވާ ގޮތުން. އެއީ ބޭނުންވާ ބުލާލުގެ ޢަމަލެއް ދަލީލު ކަމަށްވާ ގޮތަކަށެވެ.

(5) ބޭރަށް ވަޑައިގަތުން ފެނުމުންނެވެ.

(6) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي.

ބަންގިއާއި ގުޅުންހުރި އިތުރު ބައެއް މަސްއަލަތައް

ބަންގިގޮވަންޖެހޭނީ ނަމާދުގެ ވަގުތުވަދެގެންނެވެ. އަވަސް ކޮށްގެންނުވާނެއެވެ. އަދި ފަތިސްބަންގި ގޮވުން ކުރީގައި ގޮވާބަންގީގައި ނަމާދުގެ ވަގުތުވަދެގެންނޫނެވެ. އެއީ ފަތިސް ނަމާދުގެ ވަގުތު ވަދެގެން ގޮވާ ބަންގިއެވެ. ފަތިސް ނަމާދުގެ ވަގުތު ވަދެގެން ގޮވާ ބަންގިއަށް ވުރެ ކުރިން ގޮވުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. މިގޮތަށް ރަސޫލުﷲ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ގެ ޒަމާނުގައި ބަންގި ގޮވުނެވެ. އެކަމަކު ބަޔާންވެގެން ވެއެވެ. ހަމަ ހަމަކަމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ بِلاَلاً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ، فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُؤَذِّنَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ"[(1)] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ބިލާލު ބަންގި ދެނީ ރޭގަނޑެވެ. ފަހެ ޢަބްދުﷲ ބިން އުއްމު މަކްތޫމު ބަންގިދެއްވަންދެން ކާށާއި ބޮއެއް ވާށެވެ. (އެބަހީ ހުރިހާ ކަމެއް.)" ފަހެ ހުކުމަކީ ނަމާދުގެ ވަގުތު ވަދެގެން ބަންގި ގޮވުމަކީ ހަމަ ހަމަކަމެއް ނޫނެވެ.

ބަންގިދިނުމަށް ފަހު ނަމާދު ކުރުމުގެ ކުރިން ދާއިރާގެ ތެރެއިން ނުކުމެގެން ނުވާނެއެވެ. އެއީ ބަންގިދިނުމަށްފަހު ނަމާދު ކުރުމުގެ ކުރީން ފަހަތަށް ނުކުމެ ނުވާނެ ކަމުގެ ހުކުމަށް ބަލާފައިވާ حديث ސާބިތުވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

ބަންގިދިނުމަށްފަހު މިސްކިތުގައި އިންނަމީހާ ޢުޛުރެއް ނެތިމަ ގޮސް ނުވާނެއެވެ. ނިސްބަތި އަޅުގަނޑުމެން އަޑުއިވޭނަމަ ގޮސް މިސްކިތުން ނުކުމެގެން ނުވާނެއެވެ. ފަހެ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވާ ހަދީޘެއްގައި ވެއެވެ. އެކަމަކު ކަމާ ބެހޭ ގޮތުން ރަސޫލުﷲ ސަލާމް ކިޔުއްވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا كُنْتُمْ فِي الْمَسْجِدِ فَنُودِيَ بِالصَّلاَةِ فَلاَ يَخْرُجْ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُصَلِّيَ"[(2)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން މިސްކިތުގައި ތިބޭއިރު ނަމާދަށް ބަންގިދެވިއްޖެނަމަ ފަހެ ނަމާދު ކުރުމަށް ގޮވާލެވިއްޖެއްނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ނުކުމޭށެވެ. (މިސްކިތުން) ނުނިކުންނާށެވެ."

ނިދިފައިވާމީހާ ނަމާދުކުރުމަށް ޓަކައި ހޭލުމަށް ފަތިސް ބަންގިގައި ބަންގިދިނުމުން ފަހު ބަޔާނެއް ދީގެންވެއެވެ. އެއީ ނަމާދު ކުރުމުގެ ކުރީން ނާދޭ ނަމާދުކުރުމަށް ދިއުމަށް ހިތްވަރު ދިނުމަށް ބަޔާންވެގެންނެވެ. ދެން އެކަން ނަމާދުގެ ކަމާ ބެހޭ ހުކުމުގެ ކަމަކަށް ވާނެއެވެ.

ނަމާދު ނިމިގެން މިސްކިތުން ވަދެފައި ހުރެ ބަންގިދޭނެއެވެ. އަދި ކުރުނަމަ ބަންގިގޮވާން ލަސްވެގެން ނުވާނެއެވެ. އެހެން މިސްކިތެއްގައި ވެސް ކުރެވޭނެއެވެ.

---

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه أحمد.

ނަމާދުގެ އަސްލުބަހުގައި އަންގައިދެނީ ބަސްދީފައިވާ ބަސްބުނުމެވެ. މިސާލަކަށް ދުޢާއަށް ބުނުމެވެ. އަދި ނަމާދު ތަކްބީރުން ފަށައި ސަލާމުން ނިންމާ ތަކުގައި އަހަރުމެނަށް ވެއެވެ.

ތަކްބީރުން ފަށައިގެން ތަކްބީރުން ފެށިގެން ފަށައި ސަލާމުން ނިމޭ އަދި މައްސަލަތަކުން ވަކިކުރެވޭ ގޮތުން ފެށިގެން ހުރިހާ ކަމެއްގެ ފަރުވާކަމުގެ ބަސްތަކެވެ. އެއީ ނަމާދު ތަކްބީރުން ފަށައިގެން ފަށާނެ ކަމެއްގެ ނަމުގައި ވާހަކަދައްކާފައިވާ ބަސްތަކުގެ ތެރެއިން ތިމަންކަމަނާއެވެ. ފަހެ މާތްالله ވަޙީކުރެއްވި އަނގަބަސްތަކުގެ ކިބައިން ރަސޫލުގެ ބަސްތަކުގެ ބަސްތަކެވެ. "އަޅުގަނޑު ނަމާދު ތަކްބީރުން ފަށާށެވެ. މިސާލުގެ އަރުވާ ރަސޫލުގެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިހާރު ސުންނަތާއި ތަރުބިއްޔަތު ހުންނެވިއެވެ. ފަހެ މިސާލު ކަމުގައި މިސާލުގެ ނިޔަތާ ބަސްތައް އަހަރެމެން ފެނުނު ނަމާދު ކަމުގައި ވަޖިބުވެގެންވާނެއެވެ."(1)

ފަރުޟުނަމާދު ބަލިގެންގޮސް ބަނދެގެންވާ އަޅުގަނޑު ދުޢާއާއި، އެގޮތަށް މަތިންވެސް ރޭގަނޑު ދުޢާއާއި ޚާއްޞަ ބަނދެގެންވާ އެއްވެސް އަޅުކަމުގެ ބަސްތަކެވެ. ބާރަކަށް ނިކަމެތި ވެގެންވާ އެދިޔައީ! އިންސާނުން ފުރިހަމަކުރުމަށް ބާރު ދޭ ތަނެއް ހިނގުމަށްފަހު ކަންތައް ކުރެވޭނެއެވެ.

އަޅުގަނޑުމެން ގެދޮރުތަކުގައި ނަމާދުކުރުން އެހެންނަމަވެސް ހުރިހާ ތަނެއްގައި ބަނދެގެންވާކަމެވެ. އަދި ތަކްބީރު ނަމާދުކުރުމެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ޚާއްޞަކޮށް އަޅުކަން ކުރެވޭ އަހަރެމެން ކަމެވެ. މާތްالله ކުރުއްވި އަންގަވާ ނަމާދު ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދު، އިމާމް ބަޔަންކުރެއްވިއެވެ، އިމާމު އިބްނު ސީރީން، އިމާމު ނަޚަޢީ، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި، މާލިކީ - رحمهم الله- މިބައިމީހުން ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އަޅުގަނޑުމެން އަޅުކަން އަޅުގަނޑުމެން ކުރެވޭ ބަސްތަކެވެ. އެދިޔައީ! ހުރިހާ ކަމެއް ކުރެވޭނެއެވެ. އަޅުގަނޑު އަދަބު ކުރުމެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީއާއި އިމާމު އަޙްމަދު- رحمهم الله- ވިދާޅުވެފައިވާ މިގޮތެވެ.

ބަނދެގެންވާ ހިތަށް ފުރިހަމަ ނަމާދު ބަޔާންކުރުމެވެ

1- މާތްاللهގެ ވަޙީކުރެއްވި އެންގެވުން ބަނދެގެންވެއެވެ. އެބަހީ އަހަރުމެން ދީނުގެ އެއްގޮތް އެއްބަސްވެވޭ ނޫނދެވެ. އެއްގޮތް އުޅޭ ބަސްތައް އަހަރުގެ މަސައްކަތް ނިންމުމެވެ. ފަހެ މާތްالله

(1) رواه البخاري.

ރުހުސަތުދެއްވި ޙުކުމާއި ބުނު ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެމެންނަށް ވާރޭވެހުނެވެ. ދެން ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަހުރެމެންގެ ހަރުގެ އިތުރުކަމަށް އަހުރެން ހުއްޓާނެތޯއެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މިބައިމީހުން އެބައިމީހުންގެ އިތުރުވެ. އަދި (އިތުރުކަސްތަކާއި) ޖަމާޢަތަށް ހާޒިރުވާ ބަލިކަށި ނިކަމެތިންނަށް ބާރުވެއެވެ. (އެބައި ނަމާދު އެކަމި ދިޔުމުން ކަރުދާސްވެއެވެ.) އަދި ބަންގިއަށް އުޖޫރަކާބެހޭ މުއައްޒިނަކު ހަމަޖެއްސުމަށް ނަހީކުރެވެއެވެ."(1)

2- ފަޖުރުގެ ބަންގީގައި ބަންގިދިނުން. އެހެނިހެން ހަމަކަކަމަށްވުރެ ބަންގިއަކީ ޢިބާދާތްތަކުގެ ތެރޭގައި މުސްތަޙައްބު ބޮޑުކަމެއްކަމުގެ މިސާލެކެވެ. ރަސޫލުﷲ ގެ ބަންގީގެ ފުރަތަމަ ބަސް ބަނީ ތިންފަހަރު ވާހަކަ މުއައްޒިނު ރسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މުސްލިމުނގެ ޢިބާދަތް ނެތީ ސަލާމްގެ ވަޤުތުގައި ރިވާ އެކަލޭގެފާނު ހިނގާ ސަލާމުގެ ޖަމާޢަތާއި ޙަދީޘް ހުރުމަށް ވާހަކަ ދައްކަވާފައިވާ އެކަލޭގެފާނު މުޙައްމަދު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މިބާއަށް ސަލާމުގެ ޖަމާޢަތްތަކުގައި ދަންނަވާލެއްވިގެންނެވި މިޙަރަކާތްތަކާއި ޢިބާދަތް ކުރުމުގެ ސަލާމަތާ ބާރަކަތުގެ ނިޢުމަތްދެވި ހެންނަވާއިގެންދެވި اللهއަށް ޝުކުރުކުރުމުގެ މިޙަރަކާތްތަކާއި ބަރަކަތްއިންގެންދެވެ."(2)

3- ފަތިސްވަގުތު ކުރިއަށްދާއިރުން ޤާނޫނުގެ ބަންގިދިނުން. އިތުރު އިބްނު މުންޛިރު – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. ބަންގިގެ ފުރުޞަތު ސުންނަތްތެރިކަމާ ގައިދު ޤާނޫނުގެން ބަންގިދިނުންކަމަށް ދަންނަބައިކަލުން އިޖުމާޢުވެއެވެ އިޖުމާޢުވެވެ. އަދި ބަންގިދޭއިރު ފަތިސްވަގުތު ކުރިއަށްދާއިރުވެސް ހިނގިގެންވެސް ސުންނަތުގެ ތެރިއެވެ. އެހެނީ ހަމަކަކަމަށްވުރެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މުއައްޒިނުން ބަންގިދީފައިވާކަމުގައިވެ ފަތިސްވަގުތު ކުރިއަށްދާއިރުވެސްއެވެ.

4- حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ކިޔާ ހިނދު ކަނާތްފަރާތަށް ބޭލުމައި ކަރު އަނބުރައިލުން. އަދި حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ކިޔާ ހިނދު ވާތްފަރާތަށް ބޭލުމައި ކަރު އަނބުރައިލުން. ފަހެ ބިލާލުގެފާނު ބަންގިދޭއިރު އެގޮތަށް ކަރު އަނބުރާލެއްވިކަމަށް އަބޫޖުޙައިފާ ވިދާޅުވިއެވެ.(3) ދަންނައެވެ. މުޅިމަ އަނބުރުން އެއީ ސުންނަތުގެ ގޮތެއްނޫނެވެ.

5- ބަންގިދޭއިރު ދެކަންފަތަށް ދެއިނގިލި ލުން. ރަސޫލުﷲ ރުހުސަތުދެއްވި ބިލާލުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަހެ އަހުރެންގެ ދެއިނގިލި އަހުރެންގެ ދެކަންފަތުގައި ލީމެވެ. ދެން ބަންގިދިނީމެވެ."(4)

(1) رواه أبو داود والنّسائي وابن ماجه.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه ابن خزيمة وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

(4) رواه أبو داود وابن حبّان وصحّحه الألباني.

6- އަޑުގަދަކޮށް ބަންގިދިނުން. ފަހެ މާތްالله ރުއްސެވުންފުޅުއްވި އަބޫސަޢީދުގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއެހީމެވެ. "ތިބާ ރަށުގައިވާ ހިނދު ނުވަތަ ބަކަރި ހުއިރައްޓެން ވާދީގައިވާ ހިނދު ފަހެ އަޑުގަދަކޮށް ބަންގިދޭށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ބަންގިގޮވާމީހާގެ އަޑުފޯރާ ހިސާބަކުން އާނގާގެ އަޑުއަހާ ކޮންމެއެއްޗެއް އެއީ ޖިންނިއްޔެއްކަމުގައިވިޔަސް އިންސާނެއްކަމުގައިވިޔަސް އަދި ކޮންމެއެއްޗެއްކަމުގައިވިޔަސް ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި އޭނާއަށްޓަކައި ހެކިދޭނެއެވެ."(1)

7- ކޮންމެ ދެކަލިމައެއްގެ ދެމެދަށް ހުއްޓުމުން ތަސްވަހުން ބަންގިދިނުން. އަދި ޤާމަތުދިނުމު ހަލުވިކޮށް ޤާމަތްދިނުން. މިމަސްއަލާގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވަނީ ދެ حديث އެވެ. އެއް حديث ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ الإمام الترمذي މާތްالله ރުއްސެވުންފުޅުއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިންނެވެ. އަނެއް حديث ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ الإمام الدّارقطني މާތްالله ރުއްސެވުންފުޅުއްވި ޢަލީގެފާނުގެ ކިބައިންނެވެ. މި ދެ حديث ވެސް ޟަޢީފެވެ. އެކަމަކު ބައެއް އަޞްޙާބު ބޭބޭކަލުންގެ ބައެއް ބަސްފުޅުތައް މިކަމާބެހޭގޮތުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ދަންނަންވާއެވެ. ބަންގިގޮވާއިރު ހަރިގަނޑެއް ތަކާޖެހި ތަރަވަސްނަށްގެ އަލުޖެހިކަން ތަރަވައި އަޅެން ބަނިބަނޑިވަރެއްގެން ބަންގިގޮވުމަކީ މަސްނޫނުވެގެންވާކަމެއްކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

ނަމާދު ބާޠިލުވުމުގެ ސަބަބުތައް

ނަމާދުގެ ކުރިއަށް އިސްކަންދޭންޖެހޭ ސަބަބުތަކެއްވެއެވެ. ނަމާދުކުރާ ކޮންމެމީހަކަށް އެސަބަބުތައް ދެނެގަތުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އެންމެ ސަބަބެއް އުނިވެއްޖެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ. އެސަބަބުތަކަކީ:

1- **ނަމާދު ވަގުތު ވަދެއްޖެކަން އެނގުން.** ނަމާދުވަގުތު ވަދެއްޖެކަމަށް ޔަޤީން ހިތްވެސް ފުދޭނެއެވެ. ފަހެ ނަމާދު ވަގުތު ވަދެއްޖެކަން ޔަޤީންވެއްޖެނަމަ ނުވަތަ ވަގުތުވަދެއްޖެކަމަށް ޔަޤީން ހިތްޖެހިއްޖެނަމަ ކުރެވިދާނެއެވެ. ފަހެ އެކަން ނޭނގި ނަމާދުކުރިނަމަ ބާޠިލުވާނެއެވެ. ވަގުތު ވަދެއްޖެކަން އެނގޭ ބައެއް ކަންތައްތަކަކީ، އިތުބާރުހިފޭމީހަކު ޚަބަރުދިނުމާއި، އަޒާންގޮވުމާއި

(1) رواه أحمد والبخاري.

މުއައްޒިނަކު ބަންގިގޮވާ އަޑުއިވުމާއި، އިގާމަތްތެރިކަމާއެކު އިޤާމަތުކުރުންފަދަ ގޮތްތަކެވެ. އަދި މިޒަމާނުގައި ވަގުތު ބަލާ ގަޑިތަކާއި ނިޝާންތަކުން ނަމާދުވަގުތު ވަދެއްޖެކަމުގެ އިލްމު ހާސިލުވާނެއެވެ.

2- ކުޑަހަދަޘާއި ބޮޑުހަދަޘުން ޠާހިރުވުން. ﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُوا۟ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُوا۟ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُوا۟﴾ (المائدة: ٦) މާނައީ: " އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް ތެދުވާ ހިނދު ތިޔަ ބައިމީހުންގެ މޫނުތަކާއި ތިޔަބައިމީހުންގެ އަތްތައް އުނގުޅިތަކާހަމައަށް ދޮންނާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ބޮލުގައި ފޮޅާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ފައިތައް ފުލުކަށިތަކާހަމައަށް ދޮންނާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ޖަނާބަތްވެއްޖެކަމުގައި ވާނަމަ ތިޔަ ޠާހިރުވާށެވެ." އަދި ﷲ ރަސޫލުއްސުންނަތުގައިވ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުން ހަދީޘްގައިވެއެވެ. ހަމަހަމަވަގުތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ يَقْبَلُ اللهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ وَلاَ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ"[(1)] މާނައީ: "ވުޟޫއަކާ ނުލައި ﷲ އެއްވެސް ނަމާދެއް ޤަބޫލުނުކުރައްވާނެއެވެ. އަދި ޚިޔާނާތްކަމުގެ ސަދަޤާތެއް ޤަބޫލުނުކުރައްވާނެއެވެ."

3- ހެދުމާއި، ހަށިގަނޑާއި، ނަމާދުކުރާތަން ނަޖިހުން ޠާހިރުވުން. ﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ (المدثر: ٤) މާނައީ: "އަދި ކަލޭގެފާނުގެ ހެދުންތަކުން ޠާހިރުކުރައްވާނދޭވެ." އަދި ﷲ ރަސޫލުއްސުންނަތުގައިވ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުން ހަދީޘްގައިވެއެވެ. ހަމަހަމަވަގުތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "تَنَزَّهُوا مِنَ الْبَوْلِ فَإِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ"[(2)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކުޑަކަމުން ރައްކާތެރިވާށެވެ.[(3)] އެހެނީ ކަށްވަޅުގެ އަޒާބު އަޅުވާ ގިނަސަބަބަކީ އެކަމެވެ." އަދި ﷲ ރަސޫލުއްސުންނަތުގައިވ އަނަސްގެ ރިވާޔަތުން ހަދީޘްގައިވެއެވެ. އަރާބީއަކު މިސްކިތުގައި ކުޑަކަން ކުރިއެވެ.[(4)] ފަހެ ރަސޫލުﷲ ކަމަށް އަރާބީ ދުވެގެން ދިޔުމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެ ސަޙާބީންނަށް މަނާކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެ އަރާބީގެ ކުޑަކަން ނިމުމުން އެކަމަށް ފެން އަޅާލުމަށް ފަރުމާކުރެއްވިއެވެ

---

(1) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

(2) رواه الدّارقطني وحسّنه وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(3) އެބަހީ ގައިން ބޮޑުކޮށްލުމަށް ކުޑަކަން ކުރުމަށްފަހު ރަނގަޅަށް ފެނުން ހޭދަކުރުމާއި ފެން ބޭނުން ކުރުމެވެ.

(4) މިސްކިތުގައި ކުޑަކަންކުރިކަން އެނގިގެން ސަޙާބީން ދުވެފައިދިޔައެވެ.

ނުކުތުނީމެއެވެ. ފަހެ އަންނަ ސުވާލުކުރުމުން އެކަލޭގެފާނު حديث ފުރުކުރެއްވިއެވެ. "މިބާގެ ޖިންސީގުނަވަން ދޫވާފައި ވުޟޫކުރާނެތޯ."(1) އަދި ރަޟިﷲ ޢަންހުމާ ޠަލްޤު ބުނު ޢަލީ ސަލްމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. މިހާރު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގާ ސުވާލުކުރަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއިވުނެވެ. އަހުރެންގެ އަނބިމީހާގެ ގާތުގައި އަހުރެން އެއްދާނުކުރައިރު އަހުރެން ޖަހައިގެން ޝަހުވަތު ގުޅުމެއް އަހުރެން ނަމާދުކުރިދާނެ ހެއްދެވޭތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ފުރުކުރެއްވިއެވެ. "އާއެކެވެ. އެކަމަކު ގުޅުމެއްގައި އެއްޗެއް ފެނިފައި ނުވީއްޔާއެވެ. އެހެން އެވަސް ދޫވާފައިވެ."(2) އަދި ރަޟިﷲ ޢަންހުމާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު އަޢުރާބީއެއްގެ މިހާރު މިސްކިތަށް ކުރަނިކޮށް ފެހަރަކީއެވެ. އެކަން މަސްހުކުރަންބަލައި މިސްކިތުން ނުކުމެ ހިނގާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުކުރެއްވިއެވެ. "އޭނާއާ ނުބައި އޭނާ ދޫކޮށްލާށެވެ. އަދި އޭނާ ކުރިކަމުގައި ބަނދަން ފެން ބާލިދޭއް އެއްސަވާލާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ފޮނުއްވީ މިސްލިމުންނަށް ފަސޭހަކުރުމަށް ބޭއްވުމަށެވެ. އުނދަގޫކުރުމަށް ބޭއްވުމަށް ނޫނެވެ."(3)

4- ޢައުރަ ނިވާކުރުން. މާތްﷲ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿يَبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٍ﴾ (الأعراف: ٣١) މާނައީ: "އޭ އާދަމުގެ ދަރިންނޭވެ! ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ވަގުތު ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ޒީނަތުގައި ހިފާހިނަގާށެވެ. (އެބަހީ ޢައުރަ ނިވާވާފަދަ ހެދުން ލާށެވެ.)"

ދެންފަހެ ފިރިހެނާގެ ޢައުރަ ދަންނަވަމެވެ. އަންހެނާގެ ދުވަސް އެއީ އަންހެނާގެ ޢައުރައެއް ކަމުގައި ހުރިހާ ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އަދި ފިރިހެނުގެ ކަމުގައި ކަކުލުންމިދި އޭގެ ފިރިހެނާގެ ޢައުރައަކީ ނުހަނުކަމުގައި އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. ފަހެ ފިރިހެނާގެ ކަމަކު އޭގެ ފިރިހެނާގެ ޢައުރަކަމުގައި ކުރިއަށް އިސްލާމީ ފިޤްހުގެ ބެހޭ މަޛްހަބުތަކުގައި ވިދާޅުވެއެވެ. ބައެއް ބޭކަލުން ވިދާޅުވަނީ އޭގެ ފިރިހެނާގެ ޢައުރަކަމުގައެވެ. އެބައިމީހުންގެ ދަލީލަކީ ތަކުރާރުކޮށް ރިވާވެގެންވެއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި އަސްލަމީގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން ޖަރުހަދު ފަޔަބަލިވެގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނދުރާމަތީގައި ވަޑައިގެން ފުރުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه أحمد وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(3) رواه الجماعة إلاّ مسلماً.

ދާކަށުވާވަސްތުގެ ދޮށްކަން އަހުރެންނަން ގޮއިއްޖައުމަން ގަނޑުދެއްވެ."(1) އެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ ބިދުޢަތެއް ކަމުގައިވާނަމަ މިސްކީނުންގެ ކުރިމަތީގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކަށްވެއްނުކުރައްވިހެވެ.

އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ ބިދުޢަތް ކަމަށެވެ. އެބޭކަލުންގެ ދަލީލުތަކުގެ ތެރޭގައި އަންނަނިވި ބަސްފުޅު ހިމެނެއެވެ. މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި ފުރިހަމަގޮތުގައި ބޭނުން ޒީނަތްތެރިވުމީ ހިތަދިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މަޖުލިސެއް ހިފުން ސަލާމްބޭބޭކަލުންގެ ކައިރިން ވަޑައިގަތެވެ. އަޅު މަޖުލިސްތެރޭގެ ދާކަށުވާވަސް ވެސް ކަށްވެއްނުވެއެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މައްސަލަ حديث ކުރުމުން ވިދާޅުވިއެވެ. "އޭ މަޖުލިސްގެ ބޭކަލުން! ތިޔަ ދަގާކަށުވާވަސް ނިވައިކަހަނެވެ. ދެން ހަމަކަށްވަރުން ގާކަށުވާވަހަކަ ބައްލަވާށެވެ."(2)

ކުރީގެ ބައްޕަން ތަޣާނެއް އަޑިއަހާ މިކަންއަޅައިގެ އިނގިލާދޭށެވެ. ދެން އެސްމާ ބައްލަވާ ގޮތަށް އަދި އެސްމާ ދެއްވާ ގޮތަށް ގޮވާމަސްވަރު ނިވައިކަހަމްބެވެ. އެހެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ދާކަށުވާވަސްތުގެ ކަށްވެއްނަރުވަރު މަދުވަރުކަމަށްގެއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ބާއްޖު ބާރެފާޅު ނިވައިކަހަމްވެވެ.

ދަންނަށެވެ. ދިރިހުރާ އާންމުގެ ދުވާންހުރު ދިމާގައި ދާކަނިހަ ގަނޑުގެ ކަށްވެއްގަން ނަމާދުކަހަނެވެ. އަދި އާންމުގެ ބައްޕަކަހުގައި ނުވެނަމަގަހަ ނިވައިކަތާވެސް ދަކީ ނޫނޭ. ދެން މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި އަޅުރަހުގެ ބިޔާއިން ޙަރާމްވެއްވަށެވެ. އެކަލޭގެފާން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަހަނަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުމުން ވިދާޅުވިއެވެ. "لاَ يُصَلِّ أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ، لَيْسَ عَلَى مَنْكِبَيْهِ مِنْهُ شَيْءٌ"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެކަކުވެސް އެއްދާކަށުވަރުގައި (ހަމައެކަނި ދިރިދާކަށުވަރުގައި) އޭނާގެ ދާކަށްވެއްގައި އެއިން މިންވަރެއް ނުވާއިރު ނަމާދުނުކުރާހިނދަކުވެ."

ދުން އަންނަނިވި ބައްޕަ ދަންނަނެވެ. އާންމުގެ މުނާއި ދިރައްމިވަ ޖިރަވައި އާންމުގެ މިޔަހަރިސް ބައްޕަކަހުގެ އަހަރެއްގެ ހުރިހާ ދަންނަހާކަށުން އިޖާބަތްވެގެން އެގޮތަށްވާނެއެވެ. އާންމުގެ މުނާއި ދިރައްމިވަ ބައްޕަހަކަށް ވަމާމަތު އިހުގެ ދަންނަހާކަށުންގެ މަތިގަދާއި ފަހުގެ ދަންނަހާކަށުންގެ މަތިގައި ވަސް އިހުމިޖާވު އެފުރިފަވެއެވެ. ބައްޕަހަކު މަރުކަހުގައި ބާއްސަން ވަޒަމީހަކަށް

(1) رواه أحمد والبخاري.

(2) رواه أحمد والحاكم والبخاري في تاريخه وعلّقه في صحيحه وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

ގަސްތެއްނުކުރަމުވެ. ފަހެ ނަމާދުގައި ޢައުރަ ފޫނާ ދެއްމެއްޔާ ޖަހަވައި ފުރިހަމަކަމުގެ ނިވައިކުރަންޖެހޭނެއެވެ. މާތް الله ރުއްސަވާވޮޑިގެންވާ ޒީނަތަށްގެފޮށި ބަޔާން ޙަދީޘްގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަހަލަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ يَقْبَلُ اللهُ صَلاَةَ حَائِضٍ إِلاَّ بِخِمَارٍ"(1) މާނައީ: "ބާލިގުވެފައިވާ ދެއްތި ބޯޅުފޮތިއަޅައިގެން އަންހެނުންގެ ނަމާދު الله ޤަބޫލުނުކުރައްވާނެއެވެ."

ދެންފަހެ ނަމާދުގައި ހިރިހަމަގެ ބޮޑުވާކުރާވާތީ ވަންނަނީއެވެ. ހަމައެކަނި ނަމާދުގައި ބޮޑުވައިކުރާތަން އެއްވެސް ސަލާމަތުހިފުމަކީ ވަރުދޫވެގެން އަޅުކަމެއްކަން އެނގެނުއްވާނެއެވެ. ހަމަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުންނަވާ ޖާއިޒު ބަހައްޓަވާ އިސްކަމަކުރި ނިވައިކުރައްވައިގެން ހުންނެވީވެއެވެ. އަދި އެއީ އެކަހާގެ ޝަރުޢީކުރެވޭ. އިސްލާމްކަން ވިދާޅުވާ ކުރިމަތި ހިރިހަމަ އަޅުވާގޮތް ބޮޑުވައިކުރާގެން ހުރުމަކީ ހަރަކާތެއްކުރިއްޔާ ރާއްޖެއިން ހަމަކަމެވެ.

5- ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުން. މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۥۗ﴾ (البقرة: ١٤٤) މާނައީ: "ފަހެ މަސްޖިދުލްޙަރާމް ދިމާއަށް (ނަމާދުގައި) ކަލޭގެފާނު ކުރިމަތިލައްވާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ވީތަނެއްގައި އެ (ބަރަހަޑުގާ) ދިމާއަށް ކުރިމަތިލާށެވެ." މާތް الله ކުރެއްސެވުނުގައި ބާރުޖެހިޔާތީ ޖާބިރުގެ ބަޔާނުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ާ އުކަގައި ސަވާރީވެ ނުވަތަ ސަވާރުވެ ބައިތުލްމަޤްދިސް ދިމާއަށް އަހަރެމެން ނަމާދުކުރިމެވެ. ދެން އެއަށް ފަހުގައި ކަޢުބާއާ ދިމާއަށް އަހަރެމެން އަނބުރާލައިދިނެވެ."(2)

ފަހެ ކަޢުބާ ފެންނަގޮތަށް ތިބެ ނަމާދުކުރާމީހުން ކުރިމަތިލާންޖެހޭނީ ސީދާ ކަޢުބާއާ ދިމާއަށެވެ. އެހެން ފެންނުތިބޭ ހިސާބުން ކުރިމަތިލާނީ ކަޢުބާގެ ފަރާތަށެވެ. އެހެން ގޮތަކާ ދިމާއަށެވެ. ފަހެ އެއީ އެބައިމީހުން ކުޅަދާނަވާގެންވާ މިންވަރެވެ. އަދި މާތް الله އެއްވެސް ނަފްސަކަށް އޭގެ ކުޅަދާނަވާގެންވާ މިންވަރަކަށް ވުރެ ބޮޑު ތަކުލީފެއް ނުދެއްވައެވެ.

ދަންނައެވެ. ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުން މާފުވާގޮތް ހާލަތްތަކެއްވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން ބައެއް:

1- ސަވާރީއެއްގެ މަތީ ސުންނަތްނަމާދުކުރުން ހިނދު. ފަހެ ސަވާރީއެއްގެ މަތީ ސުންނަތް ނަމާދުކުރާނަމަ ފަހަރު ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލައިގެންނެވެ. ދެން ސަވާރީ ކަނޑައެޅިގެންދާ ކަންކަމަށް އެނބުރުން މަޢާފުކުރެއްވިއެވެ. ސަވާރީ މަތީ ނަމާދުކުރާއިރު

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه ابن خزيمة والحاكم وقال التّرمذي: حديث حسن وصحّحه الألباني.

(2) رواه مسلم.

ރުކޫޢާއި ސަޖިދަކުރާނީ އިޝާރާތުންނެވެ. އެބަހީ ރުކޫޢަށް ދާނުވުމުން ކުޑަކޮށް ބޯލަނބާލާށެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރާއިރު ރުކޫޢަށްވުރެ ބޮޑަށް ބޯލަނބާލާށެވެ. ޢަބްދުﷲ ބްނު ޢުމަރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނު ސަވާރީކޮށްގެން ނަމާދުކުރައްވައިނާއްޔާ ދިޔައީއެވެ. އަދި ސަވާރީ އެކަލޭގެފާނު އެބުރިގެންދާ ފަރާތަށް އިޝާރާތުކުރައްވައެވެ."(1)

2- ހަނގުރާމައިގެ މައިދާނުގައި ހަނގުރާމަ ގަދަވެގެންދާއިރުވެސް. މިހެން ހަނގުރާމައިގެ މައިދާނުގައި ނަމާދަށް މަޝްއޫލުވެވޭނަމަ ދުށްމަނުން އަރައިގަންނާނެކަމުގެ ބިރު ހިތްޕެށޭނަމަ ސަވާރީ މަތީގައި، ހިނގަމުންދާއިރު، ދުވަމުން އެވަގުތު ހިނގާއަކުން ނަމާދުކުރެވޭނެއެވެ. އެއީ ފަރުޟުނަމާދެއް ކަމުގައިވިޔަސް އަދި ސުންނަތްނަމާދެއް ކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. މާތްﷲ ވަޙީކުރައްވައެވެ. ﴿ فَإِنْ خِفْتُمْ فِرَجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ﴾ (البقرة: ٢٣٩) މާނައީ: "ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން (ދުށްމަނުން އަރައިގަންނާނެކަމުގެ) ބިރުވެއްޖެނަމަ ފަހެ (ނަމާދުކުރާނީ) ހިނގަމުން ނުވަތަ ސަވާރުވެގެންނެވެ."

3- ބަލިމީހާއާއި މަޖުބޫރުވެފައިވާމީހާ ފަރުޟުނަމާދު ކުރަމުން ދަނީ ކުޅަދާނަވާ ގޮތަކަށް ނަމާދު ކުރުމެވެ. މާތްﷲ ޤުރުއާނުގައި އަމުރުކުރައްވައިފައި ކުޅަދާނަވާ ވަރަކަށް ތަޤުވާވެރިވުމަށެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ"(2) މާނައީ: "މިލަތްކަލޭގެފާނު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކަމަކަށް އަމުރުކޮށްފިނަމަ ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކުޅަދާނަވާ މިންވަރަކުން އެކަމެއް ކުރާށެވެ."

ނަމާދުގެ ފަރުޟުތައް ނުވަތަ ރުކުންތައް

ޝަރުޢީގޮތުން ނަމާދުގެ ޙަޤީޤަތް ވުޖޫދަށްނެރުމަށްޓަކައި އަނިވާރު ފަރުޟުތަކެއް ނުވަތަ ރުކުންތަކެއް ފުރިހަމަކުރަން ޖެހެއެވެ. އޭގެން އެއްވެސް ފަރުޟެއް ނުވަތަ އެއްވެސް ރުކުނެއް އުނިވެއްޖެނަމަ ޝަރުޢީގޮތުން ނަމާދުގެ ޙަޤީޤަތް ނުހިފެހެއްޓެއެވެ. އެފަރުޟުތަކާއި ނުވަތަ ރުކުންތަކުގެ ބަޔާން ތިރީގައި އެވަނީއެވެ.

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه البخاري ومسلم.

1- **ނިޔަތްގަތުން.** އެބަހީ ކުރަންއުޅޭ އަޅުކަމުގެ ގަސްދުކޮށް އެކަން اللهއަށް ޚާލިޞްކުރުމެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ﴾ (البينة: ٥) މާނައީ: "އަދި اللهއަށް އަޅުކަން ޚާލިޞްކުރާހާލު އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކުރުމަށް މެނުވީ އެބައިމީހުންނަށް އަމުރުކުރެވިގެންނުވެއެވެ." އަދި މާތްالله ދެއްސެވިއްވި ދުވަހުގެ ޚަބަރު ކިބައިން ނިޔަތްގަތުމެވެ. އެކަމާގުޅޭ ވާރިދުވެފައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ޝަރީފުގައި ވާހަކަފުޅު އަޑުއެހި ވިދާޅުވިއެވެ. "إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى"[1] މާނައީ: "ހަމައެކަނި (ޢަމަލުތަކަކީ) ނިޔަތްތަކާއެކު ވެއެވެ. އަދި ކޮންމެ މީހަކަށްވެސް ވާނީ ނިޔަތްގަތް ކަމެކެވެ." އެބަހީ ޢަމަލު ކުރަނީ ވެސް އެ ނިޔަތެއްގެ މަތިން ނިޔަތްގަތް ކަމެއްގެ މަތިންނެވެ.

ދެންފަހެ ނިޔަތުގެ މަޤާމު ހުންނަނީ ހިތުގައެވެ. ނިޔަތުގެ މަޤާމަކީ ހިތެވެ. ޢަރަބިބަހުގައި النِّـــيَّة ގެ މާނައަކީ ކަމެއްކުރުމަށް ގަސްދުކުރުމެވެ. ނުވަތަ ކަމެއްކުރުމަށް ޢަޒުމްކުރުމެވެ. علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ނިޔަތަކީ ކަމެއްކުރުމަށް ގަސްދުކުރުމެވެ. އަދި ކަމެއްކުރުމަށް ޢަޒުމްކުރުމެވެ. އަދި އޭގެ މަޤާމަކީ ހިތެވެ. ދުލާއި އެއްވެސް ގުޅުމެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިބައިންވެސް އަދި އަޞްޙާބުބޭކަލުންގެ ކިބައިންވެސް ނިޔަތުގެ ލަފުޒެއް ދުވަހަކުވެސް ރިވާވެގެން އައިސްފައެއްނުވެއެވެ. ފަހެ ވަސްވާސްކުރާ ބަޔަކު ކަމަށްފަށާއިރު ބުނާ ނިޔަތުގެ ލަފުޒުތަކަކީ ޝައިޠާނާ ބާޠިލްކޮށްދޭ ބިދުޢަތްތަކެކެވެ. ވަސްވާސްކުރާ ބަޔަކުމީހުން ޙަބްސުކޮށްލައި ޢަޛާބު ދޭހާލު އެބައިމީހުން ހާސްކުރަނީ ބިދުޢަތްތަކުގައެވެ. އެބައިމީހުން އަޅުކަމަށްފަށާއިރު ނިޔަތްޞައްޙަކަމަށް ހިތަށްއަރަނީ ނިޔަތް ޞައްޙަ ނުވާ ކަމަށެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ނިޔަތްތަކާއި ސިފައިގައި އެބައިމީހުން ކުރާނެ ގޮތް ނޭނގޭތީއެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން ބޭނުމާއި ނިޔަތް ސިފަކުރަމުން ފަށާއިރު އެބައިމީހުން ހަމަޖެހިގެން ފަރުވާ ނުހޯދާ ޝައިޠާނީ ނިޔަތް ވަސްވާސްތައް ޖެހޭ ހިތަކީ ހާލުނުބަލާ ފިރިހެނުންނެވެ. އަދި އެއީ ނަމާދާ އެއްވެސް ގުޅުމެއް ނެތްކަމެއްނުވާތީއެވެ."[2]

ފަހެ ނަމާދަކީ އަޅުކަމެކެވެ. އެއްވެސް އަޅުކަމަކީ އިޚްލާޞްތެރިކަމާއި އެއްވެސް އަޅުކަމެއް ކުރެވިދާނެ ކަމެއްނޫނެވެ. އަޅުކަމުގެ އަޞްލަކީ ބަރަކާތްތެރިކަމެވެ. އެބަހީ ޝަރުޢީ ތަރުތީބުން އެއްވެސް ކަމެއް އަޅުކަމެއްގެ ގޮތުން ކުރުމަކީ ބަރަކާތްތެރިކަމެވެ. އަދި މުޅިމަގާމު މިއާ

---

(1) رواه البخاري.

(2) إغاثة اللّهفان لابن قيّم.

ޒިޔާދަވެގެންވެއެވެ. ތަނަ ދުއާރަކާތުގެ އަސްލަކީ ބަރަކާތްތަކެއްވެސްވެވެ. އެބަހީ ސަވާބުއިތުރުވާކަށް ގެންދޭ އެއްވެސް ދުއާރަކާތްތަކެއް ބަރަކާތްތަކެއްނުވާނެއެވެ.

2- ހަރާމްކަންތަކުޖެހުރިވުން. އެބަހީ ނަމާދު ފެށުމުގެ ހަރާމްކަންކަމުން ހުއްޓުވާލެވެނީ. މާތްالله ރަސޫލާއަށް އަންގަވާފައިވާ ތަކުބީރެއް ހުއްޓުވާލެވެނީ. އެކަމާގެ ފާހަގަ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަނަކަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަދީޘް ދެއްކެވިއެވެ. "مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ"[1] މާނައީ: "ނަމާދުގެ ތަޅުދަނޑިއަކީ ޠާހިރުވުމެވެ. އަދި (ފަހަކަށްދޭ ކުރިން ކަމިންތައްހުރިކަމަ ކަންތައްތައް) ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ކުރުން ހަރާމްކުރެވޭނީ ތަކުބީރުގެ ވަސީލަތުންނެވެ. އަދި ނަމާދުން ބޭރުވުމަ (އެކަންތައްތައް) ހަލާލުކުރެވޭނީ ސަލާމުން. ނަމަވެސް ނަމާދުގެ ހުރުމަތްތެރިކަމުގެ ތެރޭގައި ވަޒަންކުރެއްވި ތެރެއިން ހުރުމަތްތެރިކަމުގެ ތެރެއިން ނުރެދޭނެ ސަލާމުން." އަދި މާތްالله ރަސޫލާއަށް އަޅުގަނޑުމެން އަދާކުރާނެ ގޮތުގެ ހަމަކަމަށް ދެއްކެވިއެވެ. އަންގަވާފައިވާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާން ތެދުވެވަޑައިގެންނަވާ ހިނދު ކިބްލައަށް ސީދާވެވަޑައިގެން ދެއަތްމަތިވާ އަތުގަނޑުތައް އުފުއްލަވައި اَللهُ أَكْبَرُ އާ ވިދާޅުވެއެވެ."[2]

3- ކަމެއްތަކަށް ވެގެންވާނަމަ (ފަރުޟުނަމާދުތަކަށް) ކަމަށްގެންވުން. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ حَـٰفِظُواْ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ وَقُومُواْ لِلَّهِ قَـٰنِتِينَ ﴾ (البقرة: ٢٣٨) މާނައީ: "ނަމާދުތަކަށް ޚާއްޞަކޮށް މެދުނަމާދަށް ރައްކާތެރިވާށެވެ. އަދި ހަމަޖެހިގެން އިޚްލާޞްތެރިކަމާއެކު ދެންނެވުމަށް[3] ރައްކާތެރިވާށެވެ. އަދި ކިޔަމަންތެރިވެގެން ކޮޅަށް اللهއަށްޓަކައި ތެދުވާށެވެ."

ފަހެ ކަމެއް ހުރިހާ ކަމެއްގަނޑުތަކުގެ ނަމާދުތަކާއި އިރިސްރުއިންގެ ނަމަވެސް. މާތްالله ރައްޓެހިކަމަށް ގުޅޭ ކަމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަދީޘް ދެއްކެވިއެވެ.

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه ابن ماجه وصحّحه ابن خزيمة وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(3) މެދުނަމާދަކީ ކޮންނަމާދެއް ކަމާމެދު ޢިލްމުވެރިންގެ މެދުގައިވާ ޚިލާފެއް އޮތުމުގެ ސަބަބުން ދެކޮޅުވާމިސްކިނުވެއެވެ. ޞަޙީޙުގޮތުގައި ވިދާޅުވެފައިވާ އެއީ ޢަޞްރުނަމާދުކަމަށެވެ. އަދި ހަދީޘްގެ ނޫސްތަކުގެ އެތަށް ޢަޞްރުނަމާދުކަމަށެވެ. މާތްالله ރަސޫލާއަށް އަންގަވާފައިވާ ކިބައިން ދެއްކެވިއެވެ. އަންގަވާފައިވާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަޙްޒާބު ހަނގުރާމައިގެ ދުވަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަދީޘް ދެއްކެވިއެވެ. "شَغَلُونَا عَنْ صَلاَةِ الْوُسْطَى، صَلاَةِ الْعَصْرِ، مَلأَ اللهُ قُبُورَهُمْ وَبُيُوتَهُمْ نَاراً" (رواه أحمد ومسلم) މާނައީ: "އެބައިމީހުން (މުޝްރިކުން) މެދުނަމާދުކަމަށްވާ ޢަޞްރުނަމާދުން އަޅުގަނޑުމެން މަޝްޣޫލުކޮށްލީއެވެ. އެބައިމީހުންގެ ކަށްވަޅުތަކާއި އެބައިމީހުންގެ ގެތަކު އަލިފާނުން الله ފުރުއްވާނދޭވެ!"

"صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ"(1) މާނައީ: "ކޮޅަށްހުރެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. ފަހެ (ކޮޅަށްހުރުމަށް) ތިބާއަށް ކުޅެދިގެންނުވާނަމަ އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. ފަހެ (އިށީނދެއިނުމަށް) ތިބާއަށް ކުޅެދިގެންނުވާނަމަ އެއްއަރިމައްޗަށް އޮށޮވެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ."

ދެންފަހެ ސުންނަތްނަމާދު ދަންނައެވެ. ސުންނަތްނަމާދުގައި ކޮޅަށްހުރުމަށް ކުޅެދިގެންވިޔަސް އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރުން ހުއްދައެވެ. އެކަމަކު ސަވާބުގެ ގޮތުން އެއްވަރެއްނުވާނެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުން ޢަމްރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިކަމަށް އަހުރެންނަށް ޚަބަރުދެވުނެވެ. "صَلاَةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا نِصْفُ الصَّلاَةِ"(2) މާނައީ: "އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރާމީހާގެ ނަމާދަކީ ދެބައިކުޅަ އެއްބައެވެ. އެބަހީ އޭނާއަށް ލިބޭނީ ކޮޅަށްހުރެގެން ނަމާދުކުރިމާ ލިބޭ އަޖުރުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައެވެ."

4- ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ފާތިޙާ ސޫރަތް ކިޔެވުން. އެއީ ފަރުޟުނަމާދެއްވިޔަސް ސުންނަތްނަމާދެއްވިޔަސް ވެއެވެ. މިކަމާބެހޭގޮތުން ފަރަޤެއްނެތް ސިއްރަ ޖަހްރީނަމާދުތަކުގައި ވާޖިބުވެގެން އަދިސްކަރިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކުން ހިފެނެއެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ عُبَادَة بن صامِت ގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ"(3) މާނައީ: "ފާތިޙާ ސޫރަތް ނުކިޔަވައިފިމީހާއަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ. އެބަހީ އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވެއްޖެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تُجْزِئُ صَلاَةٌ لاَ يُقْرَأُ فِيْهَا بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ"(4) މާނައީ: "ފާތިޙާ ސޫރަތް ނަމާދެއްގައި ނުކިޔަވާނަމަ ފުދިގެންނުވެއެވެ."

---

(1) رواه البخاري.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه الجماعة.

(4) رواه ابن خزيمة وابن حبّان وصحّحه الألباني.

އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގައި ފާތިޙާސޫރަތް ކިޔުމަށާއި ޤުރުއާނުން ފަސޭހަ މިންވަރެއް ކިޔުމަށް އަޅުގަނޑުމެން އަމުރުކުރެވިގެންވެއެވެ."(1)

ބިސްމިއްލާއާމެދު ޙަޤީޤީ ނަޒަރެއް: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ މިއީ ނަމްލު ސޫރަތުގެ އާޔަތެއްގެ ބައެއްކަމަށް ހުރިހާ އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. ފަހެ ހުރިހާ ސޫރަތްތަކުގެ އާޔަތެއްކަމަށް ވުމާއި ނުވުމާމެދު އިލްމުވެރިންގެ މެދުގައި ޚިލާފު އުފެދިފައެވެ. ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ ތައުބާ ސޫރަތް ފިޔަވައި ހުރިހާ ސޫރަތެއްގެ އާޔަތެއްކަމަށެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ އެއްވެސް ސޫރަތެއްގެ އާޔަތެއް ނޫންކަމަށެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ ހަމައެކަނި ފާތިޙާ ސޫރަތުގެ އާޔަތެއްކަމަށެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ މުސްޙަފުގައިވާ އާޔަތްތަކަށެވެ. އެއާއެކު ބަލައިލުމުގައިވާނީ ބަރަކާތް ހާސިލުކުރުމަށްޓަކައި ސޫރަތްތައް ވަކިކުރުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ އިލްމުވެރިން ތަރުޖީޙުކޮށްފައިވާ މިރައުޔެވެ. އެބަހީ އެއީ މުސްޙަފުގައިވާ އާޔަތެކެވެ. އޭގެ ދަލީލަކީ މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވާ ޙަދީޘް ބަރިޙުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ޤުދުސީއެއްގައިވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވައިވެއެވެ. "ތިމަންالله އާއި ތިމަންالله ގެ އަޅާއާދެމެދު ނަމާދު ދެބައިކޮށް ބައްސަވައިފީމެވެ. އަދި ތިމަންالله ގެ އަޅާއަށްވަނީ އޭނާ އެދުނުއެއްޗެކެވެ. ފަހެ އަޅާ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ކިޔާ ހިނދު الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. ތިމަންالله ގެ އަޅާ ތިމަންالله އަށް ޙަމްދުކިޔައިފިއެވެ. އަދި ﴿الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ ކިޔާ ހިނދު الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. ތިމަންالله ގެ އަޅާ ތިމަންالله އަށް ސަނާކިޔައިފިއެވެ. އަދި ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ ކިޔާ ހިނދު الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. ތިމަންالله ގެ އަޅާ ތިމަންالله މާތްކުރައިފިއެވެ. އަދި ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ ކިޔާ ހިނދު الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. މިއީ ތިމަންالله އާއި ތިމަންالله ގެ އަޅާއާ ދެމެދުގައިވާ ކަމެކެވެ. އަދި ތިމަންالله ގެ އަޅާއަށްވާނީ އޭނާ އެދުނު އެއްޗެކެވެ. އަދި ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾ ކިޔާ ހިނދު الله ވަޙީކުރައްވައެވެ. މިއީ ތިމަންالله ގެ އަޅާއަށެވެ. އަދި ތިމަންالله ގެ އަޅާއަށް ވާނީ އޭނާ އެދުނު އެއްޗެކެވެ."(2)

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه مسلم وأصحاب السّنن.

މިބަސްފުޅުގައި މާތްالله ފަރުޟުކުރައްވައިވަނީ އަލްޙަމްދުންނެވެ. ބިސްމިއަކުންނޫނެވެ. ބިސްމިއަކީ ފާތިޙާ ސޫރަތުގެ އާޔަތަކަށްވީނަމަ މާތްالله ފަރުޟުވީ ބިސްމިންނެވެ.

ދެންފަހެ ޖަހުރީނަމާދުތަކުގައި ބިސްމި ޖަހުރުކޮށްކިޔުމާއި ސިއްރުންކިޔުމާ ބެހޭގޮތުން ދަންނައެވެ. މިމަސްއަލާގައިވެސް އިލްމުވެރިންގެ ދެމެދުގައިވެސް ޚިޔާލުތަފާތުވެއެވެ. ބަޔަކު އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ އަލްޙަމްދުގެ ކުރިންވެސް އަދި އަލްޙަމްދުގެ ފަހުން ކިޔާ ސޫރަތުގެ ކުރިންވެސް ސޫރަތެއްކިޔާނަމަ ބިސްމި ޖަހުރުކޮށް ކިޔުމަށެވެ.(1) އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ ހަމައެކަނި އަލްޙަމްދުގެ ކުރިން ބިސްމި ޖަހުރުކޮށް ކިޔުމަށެވެ. އެހެން ސޫރަތްތަކުގައި ސިއްރުން ކިޔުމަށެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ ހުރިހާ ތަނެއްގައި ސިއްރުންކިޔުމަށެވެ.

ދަންނައެވެ. ބިސްމި ބާރަށްކިޔުން ސަރީޙަކޮށް އައިސްފައިވާ އެއްވެސް ޙަދީޘެއް ސައްޙަކަމަކަށް އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި ސައްޙަ ޙަދީޘް އައިސްފައިވާނަމަ ބިސްމި ބާރަށްކިޔުމަށް ސައްޙައެއްނޫނެވެ. ބިސްމި ސިއްރުން ކިޔުމަށް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ އެތައް ބަސްފުޅެއް ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެފާނުގެ ޙަދީޘްގެ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللهِ صلّى الله عليه وسلّم، وَخَلْفَ أَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ، وَكَانُوا لاَ يَجْهَرُونَ بِـ (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ)"(2) މާނައީ: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި، އަބޫބަކުރުގެ، ޢުމަރުގެ، ޢުޘްމާނުގެ ފަހަތުގައި އަހުރެން ނަމާދުކުރީމެވެ. އެކަލޭގެފާނުން ބިސްމި ބާރަށް ނުކިޔުއްވައެވެ."

علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބައެއްފަހަރު ބިސްމި ބާރަށްކިޔުއްވައިގެންވެއެވެ. އަދި ގިނަފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ބިސްމި ކިޔުއްވާފައިވަނީ ސިއްރުންނެވެ."(3)

އަދި شيخ الإسلام ابن تيمية – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ބިސްމި ބާރަށް ކިޔުމަށް ސަރީޙަކަމުން އެއްވެސް ސައްޙަ ޙަދީޘެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއް ނުވާކަމަށް ޙަދީޘްއިލްމުގެ ހުރިހާ ދަންނަބޭކަލުން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އަދި އިމާމު އަބޫދާވޫދާއި، އިމާމު ތިރުމިޒީއާއި، އިމާމު ނަސާއީފަދަ ސުނަންގެ ފޮތްތަކުގައި އެއްވެސް ޙަދީޘެއް ބިސްމި ބާރަށް އެއްވެސް ސަރީޙަ ޙަދީޘެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި ހުއްޓެވެ! ބިސްމި ބާރަށް ކިޔުމުގެ ސަރީޙަ އައިސްފައިވާ މައުޟޫޢު ޙަދީޘްތަކެވެ. އިމާމު ޘަޢުލަބީއާއި މާވަރުދީފަދަ ބޭކަލުން

---

(1) ޖަހުރީ ނަމާދުތަކަކީ ބާރަށްކިޔާ ނަމާދުތަކެވެ. އަދި ޖަހުރުކޮށް ކިޔުމަކީ ބާރަށްކިޔުމެވެ.

(2) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وابن حبّان.

(3) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

އެބޭކަލުންގެ ތަޢުލީމުތަކުގައި އެބަރިޔާތައް ރިވާޔަތްކުރެވިފައެވެ. އަދި މަޝްހޫރު ބަރީޔާތައި އެންބަރީޔާތާ ދުރުވެ ފަރުވާކުރަން ނުޖެހެނީ ޤިރާތުކުރުން އެބައިމީހުންގެ ފުރިހަމަކަމުގައި އެބަރީޔާތައް ރިވާޔަތްކުރެވިފައެވެ."(1)

އެންމެރަނގަޅު ގޮތަކީ ...

والله أعلم.

ޤުރުއާނުގެ އެއްވެސް ސޫރަތެއް ހިތުދަސްނުވާނަމަ ކަންކުރަންޖެހޭ ގޮތް. ކަންތަ

... ޤުރުއާން ... ހިތުދަސްކުރަންޖެހޭނެއެވެ. ... ޤުރުއާން ... ރަސޫލާ ... ޤުރުއާނުން ... ކިޔަވާނެ ... ހިތުދަސްކުރަން ނުކުޅެދޭ މީހާ ކޮން ގޮތެއް ހަދާނީ؟ ... ރަސޫލާ ... ޤުރުއާން ... ކިޔަވާނެ ...

... ޤުރުއާން ... ޤުރުއާން ... ކިޔަވަން ... ހިތުދަސް ... އެއްވެސް ... ހިތުދަސްކުރަން ... ޤުރުއާނުން ... ކިޔާނީ ކީކޭތޯއެވެ؟ ރަޟިﷲ

ޢަންހު رِفاعة بن رافع ގެ ރިވާޔަތުން ... ރسول الله

صلّى الله عليه وسلّم ... ... حديث ... "إنْ

كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَاقْرَأْ، وَإِلاَّ فَاحْمَدِ اللهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ، ثُمَّ ارْكَعْ"(2) މާނައީ: " ... ނަމަ

ޤުރުއާނުގެ ... (ނަމާދުގައި) ކިޔަވާށެވެ. އަދި ... ... الْحَمْدُ

لِلهِ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔާށެވެ. ދެން ރުކޫޢަށް ދާށެވެ."

5- **ރުކޫޢުކުރުން.** ރުކޫޢުކުރުމަކީ ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކުން ... ...

... ... ﷲގެ ... ...

ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ وَٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمۡ وَٱفۡعَلُواْ

ٱلۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾ (الحج: ٧٧) މާނައީ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ ... !

... ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި ... ...

... ... އަދި ... ..."

... ...

ރުކޫޢުގެ ... ... ، ...

---

(1) مجموع الفتاوى لشيخ الإسلام ابن تيمية. ٢٢/٤١٥ دار الوفاء.

(2) رواه أبو داود والترمذي وحسّنه والنّسائي والبيهقي وصحّحه الألباني.

ސުވާލުކޮށް، އަދި ބޯ ބޭރަކަށްޓާ އެއްވެހުރުކޮށް ދެއަތްގެ އިނގިލިތައް ފާޅުކޮށް ދަކަތުގައި ވިއްދުމުންނެވެ. ފަހެ ރުކޫޢު ފުރިހަމަކޮށްވަކަށިހިނދަކާ ނަމާދު ފުރިހަމަކުރުމަށްއެއްސުވާލާއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންވުއްވި އަޅުގޮތްގެ ޙައްޤުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވާފައިވެއެވެ. "أَسْوَأُ النَّاسِ سَرِقَةً الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلاَتِهِ" قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ وَكَيْفَ يَسْرِقُ مِنْ صَلاَتِهِ قَالَ: "لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَلاَ سُجُودَهَا". أَوْ قَالَ: "لاَ يُقِيمُ صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ"[(1)] މާނައީ: "މީސްތަކުންގެ ތެރެއިން އެންމެ ނުބައި ވަގަކީ އެކަކުގެ ނަމާދުން ވަގަށްނަގާމީހާއެވެ." އަޞްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭނާގެ ނަމާދުން އޭނާ ވަގަށްނަގަނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރުއްވާފައިވެއެވެ. "އޭގެ ނަމާދުގެ ރުކޫޢާއި ސަޖިދަ އޭނާ ފުރިހަމަ ނުކުރުމެވެ." ނުވަތަ "ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި އޭނާގެ ބުރަކަށި އޭނާ ތެދުނުކުރުމެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންވުއްވި އަޅު މަސްއޫދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވާފައިވެއެވެ. "لاَ تُجْزِئُ صَلاَةٌ لاَ يُقِيمُ فِيهَا الرَّجُلُ صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ"[(2)] މާނައީ: "މިހާ އޭނާގެ ބުރަކަށި ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި ސީދާނުކުރާ ނަމާދެއް ފުރިހަމަނުވެއެވެ."

6- ރުކޫޢުން ތެދުވެ އިޢުތިދާލުވުމާއި ރުކުނެވެ. އެބައި ކާމިލުކުރުމެވެ. ހަނދާނުގައި ހުރުމަށް ހަމަޖެހި ކޮންމެ ކަނޑައެއް އެގޮތަކަށް ރުޖޫޢުވުމަށްދަނދެން ދާންދެން މަޖެހުއްޓުމަށް ފެތުރުމުގެ ރިވާގެންވެއެވެ. އެއީ މާތްالله ރުއްސުންވުއްވި އަޙްމަދުއިބުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރުއްވިގޮތް ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. އެކަލޭގެ ވިދާޅުވެފައިވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ބުރަކަށިފުޅުގެ ކޮންމެ ކަނޑައެއް އޭގެ މަގާމަށް ރުޖޫޢުވެއްޖައުމަށް ދާންދެން ސީދާވެވަޑައިގަންނަވައެވެ."[(3)] އަދި މާތްالله ރުއްސުންވުއްވި އާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ރިޔާކޮށް ތެދުވެ ހަމަޖެހިވަޑައިގެންނެވުމަށް ދާންދެން ސަޖިދައަކަށް ވަޑައިނުގަންނަވައެވެ."[(4)]

---

(1) رواه أحمد والطّبراني وابن خزيمة والحاكم وصحّحه الألباني.

(2) رواه الخمسة وصحّحه التّرمذي وصحّحه الألباني.

(3) رواه البخاري ومسلم.

(4) رواه مسلم.

7- **ސަޖިދަކުރުން.** މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱرْكَعُوا۟ وَٱسْجُدُوا۟ ..... ﴾ (الحج: ٧٧) މާނައީ: "އޭ އީމާންވެތިވާ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރާށެވެ....." އަދި ތިންފަހަރު ނަމާދު ގޯސްކޮށްކުރި މީހަކަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރާނެގޮތް ދަސްކޮށްދެއްވި ޙަދީޘުގައި ވެއެވެ. "ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا"[(1)] މާނައީ: "ދެން ތިބާ ސަޖިދަކުރާށެވެ. އެއީ ސަޖިދައަށްގޮސް ހަމަޖެހިލައިފުމަށް ދާންދެންނެވެ. ދެން ސަޖިދައިން ތެދުވާށެވެ. އެއީ އިށީނދެ ހަމަޖެހިލައިފުމަށް ދާންދެންނެވެ."

ދަންނައެވެ. ރުކޫޢުގައާއި، އިޢުތިދާލުގައާއި، ސަޖިދާގައާއި، ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ހަމަޖެހިލުމަކީ ފަރުޟުވެގެންވާކަމެކެވެ. އެބަހީ އެއިން ކޮންމެ ރުކުނެއްގައި ހިނދުކޮޅަކު މަޑުކުރުމެވެ.

ދެން ސަޖިދައިގެ ގުނަވަންތައް ދަންނައެވެ. ފަހެ ސަޖިދަކުރަންޖެހޭނީ ހަތްގުނަވަނެއްގެ މައްޗަށެވެ. އެއީ (1) ނިތްކުރި ނޭފަތާއެކު. (3،2) ދެއަތްތިލަ. (5،4) ދެކަކޫ. (7،6) ދެފައިތިލަ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުނު ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ: عَلَى الْجَبْهَةِ – وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ – وَالْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ، وَلاَ نَكْفِتَ الثِّيَابَ وَالشَّعَرَ"[(2)] މާނައީ: "ހަތްގުނަވަނެއްގެ މައްޗަށް ސަޖިދަކުރުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެއްވުނެވެ. އެއީ ނޭފަތާއެކު ނިތްކުރިއާއި، ދެއަތްތިލައާއި، ދެކަކޫއާއި، ދެފައިތިލައިގެ އިނގިލިތަކުގެ މައްޗަށެވެ. އަދި ސަޖިދާގައި ހެދުން ބޮނޑިކުރުމާއި، އިސްތަށި ބޮނޑިކުރުމަށްވެސް އަހަރުމެންނަށް މަނާކުރައްވާފައެވެ."

8- **ފަހު އަތްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުމާއި تَشَهُّدُ ކިޔުން.** ފަހު تَشَهُّدُ ކިޔައި މިންވަރަށް ފަހު އަތްތަޙިއްޔާތުގައި އިށީނުން ފަރުޟުވެގެންވެއެވެ. އަދި ޢުލަމާއުންގެ އިޖްމާޢުވެރިންގެ އަރިހުގައި تَشَهُّدُ ކިޔުންވެސް އެފަދައިން ފަހުއަތްތަޙިއްޔާތު ކިޔުންވެސް ފަރުޟުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. " تَشَهُّدُ ކިޔުން ފަރުޟުވުމުގެ ކުރީގައި އަހަރުމެން ކިޔަމުންދިޔައީމެވެ. "السَّلاَمُ عَلَى اللهِ السَّلاَمُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ"

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه البخاري ومسلم.

"ﷲގެ މައްޗަށް، ޖިބްރީލާއި މީކާއީލުގެ މައްޗަށް ސަލާމްވާށިއެވެ." ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މިގޮތަށް ނުކިޔާށެވެ. އަދި ކިޔާށޭ! މިފަދައިން ކިޔާށެވެ. التَّحِيَّاتُ ِللهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ......"(1) މިރިވާޔަތުގައި تَشَهُّدُ ކިޔުން ފަރުޟުވެގެންވާކަން ދަލީލުކުރެއެވެ.

ދެން ތަފާތު ރިވާޔަތްތަކުން تَشَهُّدُ ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އެންމެ ސައްޙަ ވެގެންވަނީ ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު ރިވާކުރައްވާ تَشَهُّدُ އެވެ. އެއީ "التَّحِيَّاتُ ِللهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّـــيِّبَاتُ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ"(2) މާނައީ: "ހުރިހާ ތަޢުޒީމެއް އެންމެހާ ޢިބާދަތެއް، ހުރިހާ ހެޔޮ ބަސްތަކެއް އެންމެހާ ޢިބާދަތްތަކާއި އަދި ހުރިހާ ތަޢުޒީމެއް އެންމެހާ ޢިބާދަތެއް ވަނީ ﷲއަށެވެ. ނަބިއްޔާއެވެ! ކަލޭގެފާނަށް ސަލާމާއި، ﷲގެ ރަޙްމަތާއި، ބަރަކާތްތަކުން ވާށިއެވެ. އަދި އަޅަމެންނަށާއި ﷲގެ އެންމެހާ ޞާލިޙު އަޅުންނަށް ސަލާމް ވާށިއެވެ. ﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަންވުން ޙައްޤު އިލާހަކު ނުވާކަމަށް އަހުރެން ޝަހާދަތް ދަމެވެ. އަދި މުޙައްމަދު ﷲގެ އަޅާ އަދި ކަލާނގެ ރަސޫލާ ކަމަށް ވެސް ޝަހާދަތް ދަމެވެ."

ދެން އެންމެ ސައްޙަ ވެގެންވަނީ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސް ރިވާކުރައްވާ تَشَهُّدُ އެވެ. އެއީ "التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّـــيِّبَاتُ ِللهِ السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ"(3) މާނައީ: "ބަރަކާތްތެރި ހުރިހާ ތަޢުޒީމެއް، ހެޔޮ ޢިބާދަތްތަކާއި ނަމާދުތައް ވަނީ ﷲއަށެވެ. ނަބިއްޔާއެވެ! ކަލޭގެފާނަށް ސަލާމާއި، ﷲގެ ރަޙްމަތާއި، ބަރަކާތްތަކުން ވާށިއެވެ. އަދި އަޅަމެންނަށާއި ﷲގެ އެންމެހާ ޞާލިޙު އަޅުންނަށް ސަލާމް ވާށިއެވެ. ﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަންވުން ޙައްޤު އިލާހަކު ނުވާކަމަށް އަހުރެން ޝަހާދަތް ދަމެވެ. އަދި މުޙައްމަދު ﷲގެ ރަސޫލާ ކަމަށް ވެސް ޝަހާދަތް ދަމެވެ."

9- ސަލާމްދިނުން. ދެން ތަޝައްހުދު ކިޔުމަށްފަހު އަރިހުގައި ސަލާމްދިނުމަކީ ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކުގެ ތެރެއިން ފަރުޟެކެވެ. އެއީ ޖުމްހޫރު ޢުލަމާއުންގެ ވިދާޅުވުމެވެ. ދެން ޢަބްދުﷲ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައި ވިދާޅުވިއެވެ.

(1) رواه الدّارقطني وقال : إسناده صحيح وصحّحه الألباني.

(2) رواه الجماعة.

(3) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ"(1) މާނައީ: "ނަމާދުގެ ތަޅުދަނޑިއަކީ ވުޟޫއެވެ. އަދި (ވާހަކަދެއްކުމާއި ކާއިންބުއިންފަދަ ކަންތައްތައް) ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ހުރުން ޙަރާމްކޮށްދެނީ ތަކުބީރެވެ. އަދި ނަމާދުން ބޭރުގައި (އެކަންތައްތައް) ޙަލާލުކޮށްދެނީ ސަލާމެވެ. ނުވަތަ ނަމާދުގެ ހުރުމަތްތެރިކަމުގެ ތެރެއަށް ވައްދައިދެނީ ތަކުބީރެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ހުރުމަތްތެރިކަމުގެ ތެރެއިން ނެރެދެނީ ސަލާމެވެ." އަދި ޢާމިރު ބުން ސަޢުދު އޭނާގެ ބައްޕާގެ ކިބައިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އޭނާގެ ބައްޕަ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތަށާއި ވާތްފަރާތަށް ސަލާމްދެއްވާނެކަން އަހުރެން ދުށީމެވެ. އަދި (ސަލާމްދެއްވިއިރު) އެކަލޭގެފާނުގެ ކޯތުގެ ދޮންކަން (މައުމޫމުންނަށް) ފެންނަވަރަށް އެކަލޭގެފާނު މޫނު އަނބުރައިލެއްވިއެވެ."(2)

ދެން ސަލާމުގެ ތަފްޞީލް ދަންނައެވެ. ދެގޮތަކަށް ސަލާމް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. މަޝްހޫރުގޮތަކީ ދެފަރާތަށްވެސް السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ الله މިފަދައިން ކިޔާ ސަލާމްދިނުމެވެ. މާތްالله ރުހުންތެރިވި ޢަބްދުالله ބުން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم، السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ الله، السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ الله މިފަދައިން ވިދާޅުވެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތަށާއި އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތަށް ސަލާމްދެއްވައެވެ. އެރީ އެކަލޭގެފާނުގެ ކޯތުގެ ދޮންކަން (މައުމޫމުންނަށް) ފެންނަނީއެވެ."(3)

ދެވަނަގޮތަކީ ކަނާތްފަރާތަށް السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ الله وَبَرَكَاتُهُ މިފަދައިން ކިޔާ ސަލާމްދިނުމެވެ. އަދި ވާތްފަރާތަށް السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ الله މިފަދައިން ކިޔާ ސަލާމްދިނުމެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހުންތެރިވި ވާއިލު ބުން ޙުޖުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި އަހުރެން ނަމާދުކުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ الله وَبَرَكَاتُهُ މިފަދައިން ވިދާޅުވެ ކަނާތްފަރާތަށް ސަލާމްދެއްވިއެވެ. އަދި السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ الله މިފަދައިން ވިދާޅުވެ ވާތްފަރާތަށް ސަލާމްދެއްވިއެވެ."(4)

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وابن ماجه.

(3) رواه الخمسة وصحّحه التّرمذي.

(4) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ދަންނަވައެވެ. ހަމައެކަނި السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ މިފަދައިން ކިޔާ ސަލާމްދިނަސް ފުދޭނެއެވެ. އެކަމަކު މާއިތުރުވެގެންވަނީ އިސްވެދިޔަ ދެގޮތުން ގޮތަކަށް ސަލާމްދިނުމެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތުމާއި ގިނަ ބޮޑު ސަވާބުގެ ބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަށާގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ”އަހުރެމެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކަރައްޓުފުޅުގައި ނަމާދުކުރަމުއެވެ. ފަހެ އަހުރެމެންގެ އަތްތަކުން އިޝާރާތްކޮށް އަހުރެމެން ސަލާމްދެމުއެވެ. ފަހެ (އެކަން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް އެނގިވަޑައިގެން) حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. ”މިބައިމީހުންގެ ހާލަތަކީ ކޮބައިހެއްތޯ؟ އެބައިމީހުން ސަލާމް އެދުނީ އެބައިމީހުންގެ އަތްތަކުންނެވެ. އެގޮތަށް އެބައިމީހުން ސަލާމްދޭ އިރު އެބައިމީހުންގެ އަތްތަކަށް ހިވެނީ ނުހިފެހެއްޓޭ އަސްތަކުގެ ނިގުތައް ހެންނެވެ. ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އޭނާގެ ފައިގެ ކުރިމަތީގައި ބޭއްވުމަށް ދެން السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ މިފަދައިން ސަލާމްދިނުމުން ނުފުދުނީހެއްތޯ؟”[1] މިޙަދީޘްފުޅުން ދެފަރާތަށް ސަލާމްދިނުމަކީ ބަޔާންވެއެވެ. އެއްފަރާތަށް ސަލާމްދިނުމާއި ހަމައެކަނި السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ މިފަދައިން ސަލާމްދިނުމަކީ ފުދޭނެކަމެވެ. އަދި ސަލާމްދޭއިރު އަތުން އިޝާރާތްކުރުމަކީ މަނާކަމެކެވެ.

ނަމާދުގެ ސުންނަތްތައް

ނަމާދަށް ފަރުޟުތަކާއިފަދައިން ސުންނަތްތަކެއްވެސް ވެއެވެ. ފަހެ ނަމާދު ފުރިހަމަ ނަމާދަކަށްވާނީ އެސުންނަތްތަކާ އެކުގައެވެ. އެސުންނަތްތައް ތިރީގައި ބަޔާންވެގެން އެވަނީއެވެ.

1- ދެއަތް އުފުލުން. ހަތަރު ތަނެއްގައި ދެއަތް އުފުލުން ސުންނަތްކަމުގައިވެއެވެ. އެއީ ހަރަންބަންދުކުރާ ހިނދުގައި، ރުކޫޢަށްދާ ހިނދުގައި، ރުކޫޢުން ތެދުވާ ހިނދުގައި، ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުން ތެދުވާ ހިނދުގައެވެ. ފަހެ نافع – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. ”މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރު ނަމާދަށް ވަދެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު اَللهُ أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވުމުން ދެއަތްފުޅު އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވާއިރުވެސް ދެއަތްފުޅު އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ އޭ ވިދާޅުވުމުން ދެއަތްފުޅު އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާއިރުވެސް

(1) رواه أحمد والنّسائي.

ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ. އަދި އެއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކަންތައްކުރެއްވި ގޮތްކަމަށް އަކަށްޓާގެ ފޮތު ވިދާޅުވިއެވެ."(1) ތަންނަވައެވެ. އަދި ނަމުން ސާބިތުވެގެންވާ ހަމައެކަނި ވިރަސްތަކާ މިއަދުރަޙްމަތެއްވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތުމުގައި ތަކުބީރު ކިޔުމާއި ރަކުޢަ ކުރެއްވުމެވެ. އަކަށްޓާގެ ފޮތް ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަރުޟުނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު اَللّٰهُ أَكْبَرُ ވިދާޅުވުމުން ދެއަތްޕުޅު ކޮނޑުތަކާ ހަމަޔަށް އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވާއިރުވެސް އެގޮތަށް ކުރައްވައެވެ. އަދި ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާއިރުވެސް އެގޮތަށް ކުރައްވައެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ސަޖިދަތަކާ ދެމެދުގައި އިށީނދެވަޑައިގަތުމަށް ފަހު ތިންވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައެވެ."(2) ފަހެ ޝައްސު މިހެން ނަކަލުކުރުމަށް ސަބަބުވާ ގޮތުގައި ރުކޫޢަށް ދާއިރު ރަކުޢައިން ތެދުވާއިރު ދެއަތް އުފުލުން ސުންނަތެއްކަމަށް ވެއެވެ. މާތްالله ރުޙްމަތްލެއްވުނު ޢަބުދުﷲ ބިން ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަސޫލާ ވިދާޅުވާ ގޮތަށް ދުވަހަކު ނަމާދުގައި ދެއަތް އުފުއްލަވާގޮތް ކުރެއްވުމެއް ދުލާހަޅައެއްނުވެއެވެ." އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. ތަކުބީރު ކިޔާއިރުގައި ދެއަތް އުފުލުން އެއީ ސުންނަތެކެވެ. މިޙަދީޘް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވި ގޮތެވެ."(3) މިޙަދީޘް ޙަރާކާތަށް އެކަށީގެން ޙަދީޘްގެ ދެކޮޅަށް ކޮށްދީފައިވާ ތަންތަނެވެ. ޝައިޚުންގެ އަޤުވާލުގެ ތެރެއިން މިޙަދީޘް ބޭނުންކުރެއްވި ކަމަށްވެއެވެ. އަދި އަދިވެސް ބައިވެރިވާ ކަންތައްވީ ގޮތަކަށް ހުރުމަތްތެރިކަމެއްކަމަށް މަތިމާތްވެއެވެ.

ފަހެ ހަރަކާތްތަކުގެ ސުންނަތް ވާހަކަ ދަލީލުތައް ނަގާފައިވާ އިމާމުން ބަޔާންކުރައްވައެވެ.
ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ބަހުން ސާބިތުވެއެވެ. الحافظ ابن حجر – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ހަރަކާތްތަކުގެ ޙުކުމް ހަމަޔަކީ ޢުމަރު ބިނު ޚައްޠާބު އަދި ފައިސާއާއި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. އަދި އިމާމު ބައިހަޤީ، އިމާމު މާލިކު ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. ހަމަޔަށް ޝާފިޢީމީހުން، ސުފްޔާނު ޘައުރީ އާއި ޢަބްދުﷲ ބިން މުބާރަކު އަދި ސަޢީދު ބިން ޖުބައިރު، އަދި ތާބިޢީން ކުރިން އަހުލުލް ޢިލްމުން ރިވާޔަތްކުރެއްވި ޙަދީޘްތަކެއް، މިސްރު ހަލަތުގެ އިމާމުން ހަމައެކަނި ޙަދީޘްތަކާ އެއްގޮތަށް ފަތުވާދިނެވެ. ސުންނަތްތައް ރިވާޔަތްކުރާ އިމާމުން ބުނެފައިވާ ގޮތުގައި ދެއަތް ޙަދީޘްގެ ތެރޭގައި ސަބަބެއް ހަމަ ބައެއް ހަދީޘްތަކެއް ނޫނެވެ."(4) ފަހެ ބަޔަކު މިހެން ފަހުން ބުނާ ޙަދީޘްގެ ހަރަކާތްތަކުގެ ހިނދު އަމަލުކުރުން ޙަރާމެއް ނޫން ކަމަށް އިމާމުން ވިދާޅުވެއެވެ. ހަމައެހެން

(1) رواه البخاري والنسائي وأبو داود.

(2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وصححه.

(3) أخرجه الدارقطني في العلل.

(4) سبل السّلام للصّنعاني.

ދަރިވަރިޔާ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވާ ގޮތުގައިވެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވިގޮތަށް އަޅުގަނޑު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ނަމާދުކޮށްދެއްކުމަށް ހުރިހާ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެންމެ ފުރަތަމަ ފަހަރު މެނުވީ އަތްދެއްވައި ނުއުފުއްލަވައެވެ."(1) މިރިވާޔަތަށް ބައެއް ޢިލްމުވެރިން އިޢުތިރާޟުކޮށްފައިވެއެވެ. ނުވެއެވެ. އަދިބޭފުޅަކު! ބަޔަކުކިޔުއްވާގޮތުގައި ޖަނާބުއްރަސޫލް ބޭކަލުންގެ ތެރެއިން އިމާމު عبد الله بن المبارك އާއި، އިމާމު ابن أبي حاتم އާއި، އިމާމު أحمد بن حنبل އާއި، އިމާމު أبو داود – رحمهم الله– ފަދަ ބޭބޭކަލުންނާއި މިރިވާޔަތް ބަލައިނުގަތްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި އެއްބަޔަކު ހަދީޘެއްގައި އެއްފަހަރުވަނީ ފުރަތަމަ ތަކުބީރުގައެވެ ދެކޭގޮތް ދަރުމަށް ފުރިހަމަވެއެވެ.

އެންމެ ފަހު ތަކުބީރު ކިޔުމުގެ ޙުކުމް: ފަރުޟުކަމެއް އެއްގޮތަކަށް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ކޮންމެ ހަމަޖެހުމެއް، ކޮންމެ ބޯލަނބާ، ހަމަޖެހުމެއް، ކޮންމެ ހަމަޖެހުމެއް. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫ ހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަރުޟު ނަމާދުގައާއި ނަފިލުނަމާދުގައި ހުރިހާ اَللهُ أَكْبَرُ ވިދާޅުވާން ދުރަތްބެއްޓެވީ ދަތުރުގެ ތަކުބީރުގެ ހާލަތުގައެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި މާލިކް ބިން ހުވައިރިޘްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ކަންތައްތަކުގައި ހަމައެކަނި ދުރުބެއްޓެވީ ހުރަސް ހަމަހަމަކުރެއްވި ތަނުގައެވެ ދިޔައީއެވެ."(3) އަދި ހަމަ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި މާލިކް ބިން ހުވައިރިޘްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަރަކާތްތަކުގެ ތެރޭގައި ވިދާޅުވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދުރުބެއްޓެވި ތަކުބީރު ހަމަހަމަ ދުރުބެއްޓެވިއެވެ."(4) ފަހެ އިސްލާމްދީނުގައި މިސާލު ބަދަލުތަކުގައި ހިނދުގައެވެ. އެހެން އެއްޗެއްސާ ކުޑަވީ ދިމާވުމުގެ ކުރި ކަންތައްތަކާ ހަމަހަމަ ވާހަކަ ދުރުބެއްޓެވީ ހަމަހަމަ އެންމެފަހެވެ.

ދެން އެންމެފަހު ތަކުބީރު ފުރިހަމަކުރާ ހިނދު ނިޔަތްކުރާ ހަމައެކަނި ފަރުޟު ބާރުވެރިން ޙުކުމްފުޅު ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދަށް

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي.

(2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وصححه.

(3) رواه أحمد ومسلم.

(4) رواه أحمد ومسلم.

ހަރަކާތްތަކުގައި ވިދާޅުވާ ހިނދު އިސްލާމްދީނުގައި ހުރުމަތް ރަސޫލުﷲ ބުނުއްވިއެވެ."(1) އަދި އަތްނެގުމާއި

އަޅުގަނޑު ބަލައިލުމުން ނަމާދު މެދުވެރިކޮށް ފާސްވާ ނަމާޒުގެ ތަކުބީރު ދަށުން ޢަމަލުކުރުމަކީ

މުސްތަޙައްބު ކަމެއްކަމުގައިވެއެވެ. ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ވާއިލް ބުނު ޙުޖުރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ އަތްދެފައި ކަންފަތް

އެކަލޭގެފާނުގެ ކަންފަތް ލާފަ އަތްނެގުއްވިއެވެ."(2)

އަތްނެގުމުގެ ވަގުތު. އަތްނެގުމުގެ ވަގުތާއި ތަކުބީރުގެ ސުންނަތް ބަޔާންކުރެވެއެވެ. އެއީ ތަކުބީރުގެ

ކުރިންނާއި، ތަކުބީރާ އެކުގައި، ތަކުބީރުގެ ފަހުންނެވެ. ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބުނު

ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތް ހަމަޔަށް ދެއަތް އުފުއްލަވައެވެ.

ދެން اَللهُ أَكْبَرُ ވިދާޅުވެއެވެ."(3) އަދި ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ވާއިލް ބުނު ޙުޖުރުގެ ރިވާޔަތުން

ރިވާވެގެންވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަރަކާތްތަކުގެ ތެރޭގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތް އުފުއްލަވައިދެއްވި

ހަމަހަމަ ވަގުތު އެކަލޭގެފާނު ތަކުބީރު ކިޔުއްވިއެވެ.(4) އަދި ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ މާލިކު ބުނު

ޙުވައިރިޘްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم،

اَللهُ أَكْبَرُ ވިދާޅުވެ ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ އަތް އުފުއްލަވައެވެ.(5) ފަހެ ދެން އިސްލާމްގެ ޢަމަލުކުރާ

ވިދާޅުވުމުގައި ތަކުބީރާއެކީގައި ދެއަތް އުފުލެވެ. އެކަމަކު ތަކުބީރުގެ ކުރިން އަތްނެގުމާއި ތަކުބީރުކުރުން

އަތްނެގުމެވެ. ތަކުބީރުގެ ފަހުން އަތްނެގުމަށްވުރެ އިސްކަމެއްހުރެ ނަމަ މުޅިން ބާރުތެރިގޮތް

ފާހަގަކޮށް ބުނެން ބޭނުންވާނަމަ ދެކޮޅުގެންވެއެވެ. އަދި އެއީ ބަރާބަރުކަމެކެވެ.

2- **ހަރަކާތްތަކުން.** އެއީ ވަގުތަކީ ކަނާއަތް ބާއްވާފައެވެ. ހަރަކާތަށްދާފަދަ އަތްގަނ

އަސްލުގައި ބާއްވާފައިވާނީ ރިވާއިން ވާތް ބަލިވުމާ ވާތްއަތްމަތީގައި ކަނާއަތް ބެހެއްޓުން ވިދާޅުވުމުގެ ތެރޭގައެވެ. ފަހެ

ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ސަހްލު ބުނު ސަޢުދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު

ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގައި ވާތް އަތްދަށުގައި ކަނާއަތް ބެހެއްޓުމަށް މީސްތަކުންނަށް

އަމުރުކުރެވިގެންވެއެވެ."(6) އަދި ﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން

(1) رواه الترمذي وقال حديث حسن.

(2) رواه أبو داود.

(3) رواه البخاري ومسلم.

(4) رواه أحمد وأبو داود.

(5) رواه مسلم.

(6) رواه مالك في الموطإ وأحمد والبخاري.

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِناَّ مَعْشَرَ الأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُؤَخِّرَ سُحُوْرَنَا، وَنُعَجِّلَ فِطْرَنَا، وَأَنْ نُمْسِكَ بِأَيْمَانِنَا عَلَى شَمَائِلِنَا فِيْ صَلاَتِنَا"(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އަހުރެމެންނީ ނަބީބޭކަލުންނެވެ. ހާރު ކެއުން ލަސްކުރުމަށާއި، ރޯދަވިއްލުން އަވަސްކުރުމަށާއި، ނަމާދުގައި ވާތްއަތުމަތީ ކަނާތްއަތް ބޭއްވުމަށް މިވަނީ އަމުރުކުރެވިފައެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލިބިވި އަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއްފަހަރަކު އެކަލޭގެފާނު ކަނާތްއަތުމަތީ ވާތްއަތް ބާއްވަވައިގެން ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ހުންނަވަނިކޮށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަން ފެނިވަޑައިގެން އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްއަތް ވާތްއަތުމަތީ ބޭއްވެވިއެވެ."(2)

ހަރަކާތްތަކުގެ ޙުކުމް. ހަރަކާތްތަކުގެ ތަފާސީލު އިޖުތިހާދުގެ ގޮތުގައިވަނީ

ނިކަމެތި ބުރިކަމެވެ. އިމާމު أبو حنيفة އާއި، އިމާމު سفيان الثوري އާއި، އިމާމު إسحاق بن راهويه އާއި، އިމާމު أبو إسحاق المروزي – رحمهم الله– އާއި މިބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ފުރަތަމަ ތަކްބީރުގައި ހަރަކާތްކުރުމެވެ. މިބޭކަލުން ގެންނަވާފައިވާ ދަލީލަކީ މާތްالله ރުއްސެވުންލިބިވި އަލީގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅުކަމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "إِنَّ مِنَ السُّــنَّةِ فِي الصَّلاَةِ وَضْعَ الأَكُفِّ عَلَى الأَكُفِّ تَحْتَ السُّرَّةِ"(3) މާނައީ: "ނަމާދުގައި ފުރަތަމަ އަތްތިލަފަތް އަތްތިލަ ބޭއްވުން ހިމެނެނީ ސުންނަތުގެ ތެރެއިންނެވެ." އިމާމު އަޙްމަދު، އިމާމު ބުޚާރީ، އިމާމު އަބޫދާވޫދު – رحمهم الله– ވެސް ބަލިމީހެއްގެ ގޮތުގައި ފުރަތަމަ އުސް ބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައި މިބަލިމީ ސަޔާރާ ކަމަކަށް. އަދި އިމާމު ނަވަވީ – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިބަލިމީ ސަޔާރާކަމަށް ބަލިމީހެއްގެ ހުރިހާ ދަންނަބޭކަލުން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ.

އިމާމު ޝާފިޢީ – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވަނީ މުއައްކަދު ސުންނަތެއް އަދި ފުރަތަމަ ވަނީ މާނަ ބައިބުގައި ހަރަކާތްކުރުމެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު – رحمه الله – ސުންނަތްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެއްގޮތަކީ ބަޔެއްގައި ބާލުމެވެ. އަނެއްގޮތަކީ ފުރަތަމަ ސުންނަތުގައި ބާލުމެވެ. އަދި ސުންނަތަކީ ގޮތަކީ އިޚްތިޔާރު ގޮތެވެ. އެއަކީ ދެގޮތުން ކޮންމެ ގޮތަކަށް އިޚްތިޔާރު ލިބިގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކު ދެގޮތަކަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެއްގޮތަކީ ފުރަތަމަ ސުންނަތުގައި ބާލުމެވެ. އަނެއްގޮތަކީ ދެއަތް އެލުވާލައިގެން ހުރުމެވެ.

(1) رواه ابن حبّان وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود.

ދަންނަވައެވެ. ބަނޑުގައި ހަރަންބަސްދުމަން އަދި ހަރަންބަސްދޭނޑު ދެއަތް އުފުލާލައިގެން
ހުރުމަކީ ސަޙާބާ ތާބިޢީންނާ އަދި ސަޙާބާއަށް ތާބިޢީންގެ ވާރުތުވެގެން އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ.
މިމަސްއަލާގައި ސަޙާބާ ތާބިޢީއަކު އިސްތިހާދުކޮށްފައިވާ ތަކުރާރުގައި ހަރަންބަސްދުމަށެވެ. ވާތްﷲ ތުރުސުންދެއްވި
ވާއިލު ބިން ހުޖްރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "صَلَّيْتُ مَعَ رَسُوْلِ الله
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَىٰ عَلَىٰ يَدِهِ الْيُسْرَىٰ عَلَىٰ صَدْرِهِ"[(1)] މާނައީ: "އަހުރެން
رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއެކުގައި ނަމާދުކުރީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްއަތުގެމަތީ
އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްއަތް ބާއްވަވައި މޭގެމަތީގައި އެކަލޭގެފާނު ހަރަންބަސްދިނުވިއެވެ."

އިމާމު ޝައުކާނީ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "މިމަސްއަލާގައި ވާތްﷲ
ތުރުސުންދެއްވި ވާއިލު ބިން ހުޖްރު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘް ބައިވަރު ޘާބިތު ބަޔާނެއް
އައިސްފައިވެއެވެ. އަދި މިއާއެކުގެ ވަޙީސިރުގައި ވާތްﷲ
އެދުރުބަކުރުންނަން ތުރުސުންދެއްވި ޢަލީގެފާނާއި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސް ދުރުބަކުރުން ވިދާޅުވި
ބަސްފުޅާ މުނާސަބުވާގޮތަށް ބަޔާންވެފައިވެއެވެ. ﴿وَانْحَرْ﴾ ގެ
މާނައަކީ މޭމަތީގައި ވާތްއަތުމަތީ ކަނާތް ބޭއްވުމެވެ."[(2)] އެހެންކަމުން މިމަސްއަލާގައި ތަޢުރީފުވެގެންވާ
ގޮތަކީ މޭމަތީގައި ހަރަންބަސްދުމެވެ.

3- دُعَاءُ الاِسْتِفْتَاح **ކިޔުން**. އެބައި ނަމާދު ފެށުމަށް އެދި ކިޔާދުއާއެވެ. އަދި އެއީ
ހަރަންބަސްދުމާއި ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔުމާ ދެމެދު ދުޢާކުރުމެވެ. ދެން ތަކުބީރު ދުޢާތައް دُعَاءُ الاِسْتِفْتَاح ގެ
ގޮތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން ވާރިދުވެފައި އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން
އެންމެ ބައިވަރުގޮތަށް ދުޢާތައް މިތާނގައި ބަޔާންކުރަމެވެ.

(1) ވާތްﷲ ތުރުސުންދެއްވި އަބޫދާއޫދާއި ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު
ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދަށް ހަރަންބަސްދިނުމަށް ހިނގާ ކިޔަވައި ވިދާޅުވަން
ފެށުމުގެ ކުރިން އިރުކޮޅަކު ހަނުލައި ހުންނަވައެވެ. ދެން އަހުރެން ދަންނަވައިލީމެވެ. އޭ ﷲގެ
ރަސޫލާއެވެ! ހަރަންބަސްދެކުމުގައި ކިޔަވައިވިދާޅުވުމާ ދެމެދު ހަނުލައި ހުންނަވައި ކަލޭގެފާނު
ވިދާޅުވަނީ ކޮންއެއްޗެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ފުރުނުކުރެއްވިއެވެ. އެވަގުތު ތިމަންކަލޭގެފާނު
ވިދާޅުވަމެވެ. "اَللَّهُمَّ باَعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَماَ باَعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، اَللَّهُمَّ نَقِّنِيْ مِنْ

---

(1) رواه أبو داود وابن خزيمة في صحيحه واللفظ له وصحّحه الألباني.

(2) نيل الأوطار.

خَطَايَايَ، كَماَ يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اَللَّهُمَّ اغْسِلْنِيْ مِنْ خَطَايَايَ، بِالثَّلْجِ وَالْماَءِ وَالْبَرَدِ"(1)

މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބޫޖުކުރެއްވި ކަލާނގެ! އިރު އަރާ ފަރާތާއި، އިރު އޮއްސޭ ފަރާތާ ދެމެދު ތިޔަﷲ ދުރު ކުރެއްވިފަދައިން މިއަޅާއާއި މިއަޅާގެ ކުށްތަކާ ދެމެދު ދުރުކުރައްވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާބޫޖުކުރެއްވި ކަލާނގެ! ހުދު ފޭރާން ހަޑިތަކުން ސާފުކުރެވޭ ފަދައިން މިއަޅާގެ ކުށްތަކުން މިއަޅާ ސާފުކުރައްވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާބޫޖުކުރެއްވި ކަލާނގެ! ސްނޯއާއި ފެނާއި ގަނޑުފެނުން މިއަޅާގެ ކުށްތަކުން ދޮވެދެއްވާނދޭވެ!"

(2) މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަލީގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު اَللهُ أَكْبَرُ ވިދާޅުވެ ދެން މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. "وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ فَطَرَ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيْفاً وَماَ أَناَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ، إِنَّ صَلاَتِيْ، وَنُسُكِيْ، وَمَحْيَايَ، وَمَماَتِيْ ِللهِ رَبِّ الْعاَلَمِيْنَ، لاَ شَرِيْكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَناَ مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ. اَللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لاَ إِلهَ إِلاَّ أَنْتَ. أَنْتَ رَبِّيْ وَأَناَ عَبْدُكَ، ظَلَمْتُ نَفْسِيْ وَاعْتَرَفْتُ بِذَنْبِيْ فَاغْفِرْ لِيْ ذُنُوْبِيْ جَمِيْعاً إِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ إِلاَّ أَنْتَ. وَاهْدِنِيْ ِلأَحْسَنِ الأَخْلاَقِ لاَ يَهْدِيْ ِلأَحْسَنِهاَ إِلاَّ أَنْتَ، وَاصْرِفْ عَنِّيْ سَيِّئَهاَ، لاَ يَصْرِفُ عَنِّيْ سَيِّئَهاَ إِلاَّ أَنْتَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ كُلُّهُ بِيَدَيْكَ، وَالشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ، أَناَ بِكَ وَإِلَيْكَ، تَبَارَكْتَ وَتَعاَلَيْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوْبُ إِلَيْكَ"(2)

މާނައީ: "އުޑުތަކާއި ބިން ހެއްދެވި ފަރާތަށް މިއަޅާގެ މޫނު، ބާޠިލުދީނުތަކުން އެއްކިބާވެގެން އިޚްލާޞްތެރިކަމާއެކު ކުރިމަތިލެއްވީމެވެ. އަދި މިއަޅާ މުޝްރިކުންގެ ތެރެއިން ނޫނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާގެ ނަމާދާއި މިއަޅާގެ ޤުރުބާނާއި މިއަޅާގެ ދިރިހުރުމާއި މިއަޅާގެ މަރުވުން ހުރިހާ ޢާލަމްތަކުގެ ވެރި ﷲ އަށެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ބައިވެރިއަކު ނުވެއެވެ. މިއަޅާއަށް އަމުރުކުރެވިގެންވަނީ މިފަދައިންނެވެ. އަދި މިއަޅާވަނީ މުސްލިމުންގެ ތެރެއިންނެވެ. އޭ ހައްދަވާބޫޖުކުރެއްވި ކަލާނގެ! ތިޔަﷲއީ ރަސްކަލާނގެއެވެ. ތިޔަﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަމްކުރުން ހައްޤުވާ އިލާހަކު ނުވެއެވެ. ތިޔަﷲއީ މިއަޅާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި މިއަޅާއީ ތިޔަﷲގެ އަޅާއެވެ. މިއަޅާވަނީ ނަފްސަށް އަނިޔާވެރިވެފައެވެ. އަދި މިއަޅާގެ ފާފަތަކަށް މިއަޅާ އިޢުތިރާފުވަމެވެ. ފަހެ މިއަޅާގެ އެންމެހާ ފާފަތައް މިއަޅާއަށް ފުއްސަވާދެއްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲ ފިޔަވައި ފާފަތައް ފުއްސަވާދެއްވާނެ އެހެން އެއްވެސް ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. ރިވެތި އަޚްލާޤަށް މިއަޅާއަށް މަގުދައްކަވާނދޭވެ! ތިޔަﷲ ފިޔަވައި އެހެން

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأصحاب السّنن إلاّ التّرمذي.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي.

ތަކުބީރާއި ކިޔެވުމާ ދެމެދު ހިމޭންވެ ތިއްބަވައެވެ. އަދި ނަބިއްޔާ އަށް ދެންނެވީމެވެ: ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! ތަކުބީރާއި ކިޔެވުމާ ދެމެދު ހިމޭންވެ ތިއްބަވާއިރު ކިޔުއްވަނީ ކޮންއެއްޗެއްތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ: "އޭ ﷲ! އިރުއަރާ ހިސާބާއި އިރުއޭރޭ ހިސާބާ ދެމެދު ދުރުކުރެއްވި ފަދައިން، ތިމަންނައާއި ތިމަންނަގެ ފާފަތަކާ ދެމެދު ދުރުކުރައްވާނދޭވެ. އޭ ﷲ! ހުދު ފޭރާން ކުނިން ސާފުކުރެވޭ ފަދައިން، ތިމަންނަގެ ފާފަތަކުން ތިމަންނަ ސާފުކުރައްވާނދޭވެ. އޭ ﷲ! ފެނާއި ގަނޑުފެނާއި ގަނޑުވިފައިވާ ފެނުން ތިމަންނަގެ ފާފަތައް ދޮވެދެއްވާނދޭވެ."

(3) ރަސޫލުﷲ ނަމާދު ފައްޓަވާއިރު ކިޔުއްވި ދުޢާއެއް ރިވާވެގެން ވެއެވެ. ތަކުބީރުކިޔުއްވުމަށްފަހު އެކަލޭގެފާނު މިދުޢާ ކިޔުއްވައެވެ. "سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبارَكَ اسْمُكَ، وَتَعالَى جَدُّكَ، وَلاَ إِلَهَ غَيْرُكَ"[(1)] މާނައީ: "އޭ ﷲ ތިބާރަސްކަލާނގެ ޙަމްދާއެކު ތަސްބީޙަ ކުރަމެވެ! ތިބާރަސްކަލާނގެ ނަންފުޅު ބަރަކާތްތެރިވެގެން ވެއެވެ! ﷲ އަށް ޙައްޤު ޢަޒަމަތާއި މަތިވެރިކަން އުފުލިގެން ވެއެވެ! އަދި ތިބާރަސްކަލާނގެ އިތުރު ޙައްޤު އިލާހަކު ނުވެއެވެ!" އަދި ﷲ އަކްބަރު ކިޔުއްވުމަށްފަހު ދުޢާތަކެއް ކިޔުއްވިކަމަށް އެތައް ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ." އަދި ރަސޫލުﷲ ނަމާދު ފައްޓަވާއިރު ކިޔުއްވި ދުޢާއެއް ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދު ފައްޓަވާ ދުޢާއިން މިއީ ވިދާޅުވިއެވެ."[(2)] އަދި ރަސޫލުﷲ ރޭގަނޑު ތެދުވެ ކިޔުއްވި ދުޢާއެއް ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރޭގަނޑު ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގެން ތަކުބީރު ކިޔުއްވުމަށްފަހު މިދުޢާ ވިދާޅުވިއެވެ."[(3)]

(4) ރަސޫލުﷲ ރޭގަނޑު ނަމާދު ފައްޓަވާއިރު ކިޔުއްވި ދުޢާއެއް ރިވާވެގެން ވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެން ޢާއިޝާ އަށް ސުވާލުކުރީމެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރޭގަނޑު ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދު ފައްޓަވަނީ ކޮން ދުޢާއަކުންތޯއެވެ؟ އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑު ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދު ފައްޓަވަނީ މިދުޢާއިންނެވެ. "اَللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرَائِيلَ، وَمِيكَائِيلَ، وَإِسْرَافِيْلَ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، أَنْتَ

(1) رواه مسلم.

(2) رواه أبو داود والترمذي والحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

تَحْكُمُ بَيْنَ عِبادِكَ فِيْماَ كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ. اِهْدِنِيْ لِماَ اخْتُلِفَ فِيْهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ إِنَّكَ تَهْدِيْ مَنْ تَشاَءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ"(1) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބެލެހެއްޓެވި ރަސްކަލާނގެ! ޖިބްރީލާއި، މީކާއީލާއި، އިސްރާފީލުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އުޑުތަކާއިބިން ނެތުމުގެ ތެރެއިން ހެއްދެވި ރަސްކަލާނގެ! ފެންނަނާ ކަންތައްތަކާއި ނުފެންނަ ކަންތައްތައް ދަންނަވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! އިބަاللّٰهِ އިބަاللّٰهގެ އަޅުތަކުންގެ މެދުގައި ހިނގާ ދެބަސްވުންތަކުގައި ޙުކުމް ކުރައްވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އިބަاللّٰهގެ އިޒުނަތުގައިން، ޙައްޤުގެތެރެއިން އެކަންކަމުގައި ދެބަސްވެވިފައިވާ ކަންތައްތަކަށް މަގުދައްކަވަން ހިދާޔަތްދެއްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން އިބަالله އެދިވޮޑިގެންވާ މީހަކަށް ސީދާވެގެންވާ މަގަށް ހިދާޔަތް ދެއްވަނީއެވެ."

(5) މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބްދުالله ބިން އައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރޭގަނޑުތަހައްޖުދަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ހަރަންބަސްތަކުން ވިދާޅުވާ މިދުޢާ ވިދާޅުވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُوْرُ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ، وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيِّمُ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ، [وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ رَبُّ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ] [وَلَكَ الْحَمْدُ لَكَ مُلْكُ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ] [وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ مَلِكُ السَّماَوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيْهِنَّ] [وَلَكَ الْحَمْدُ] [أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ الْحَقُّ، وَقَوْلُكَ الْحَقُّ، وَلِقاَؤُكَ الْحَقُّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّوْنَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ] [اَللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ، وَبِكَ خاَصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حاَكَمْتُ، فَاغْفِرْ لِيْ ماَ قَدَّمْتُ، وَماَ أَخَّرْتُ، وَماَ أَسْرَرْتُ، وَماَ أَعْلَنْتُ] [أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ] [أَنْتَ إِلَهِيْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ]"(2) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބެލެހެއްޓެވި ރަސްކަލާނގެ! އެންމެހާ ޙަމްދުތަނާއުދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި އިބަاللّٰهއަށެވެ. އިބަاللّٰهީ އުޑުތަކާއި، ބިމާއި، އަދި އެތަންތަނުގައި ވާ ބައެއްގެ ނޫރެވެ. އަދި އެންމެހާ ޙަމްދުތަނާއުދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި އިބަاللّٰهއަށެވެ. އިބަاللّٰهީ އުޑުތަކާއި، ބިމާއި އަދި އެތަންތަނުގައި ވާ ބައެއް ބެލެހެއްޓެވުމުގައި ޤާއިމުވެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެންމެހާ ޙަމްދުތަނާއުދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި އިބަاللّٰهއަށެވެ. އިބަاللّٰهީ އުޑުތަކާއި، ބިމާއި އަދި އެތަންތަނުގައި ވާ ބައެއްގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެންމެހާ ޙަމްދުތަނާއުދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި އިބަاللّٰهއަށެވެ. އިބަاللّٰهީ އުޑުތަކާއި ބިމުގެ ވެރިކަން ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެންމެހާ ޙަމްދުތަނާއުދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި އިބަاللّٰهއަށެވެ.

(1) رواه مسلم وأصحاب السّنن.

(2) رواه الجماعة.

އިބަاللهއި އުޖެހިލާއި ބިރުގެ ރަސޫލާއާއެވެ. އަދި އެންމެހާ ހެޔޮކަންތައްތައް ތިބާގެ އަތްމަތީގައެވެ. އަދި ނުބައިކަމުގެ ތިބާގެ ޙަޟްރަތަށް

ހަމަ އިބަاللهއަށެވެ. އިބަاللهއި ބައްޓެވެ. އަދި އިބަاللهގެ ވައްދުވާލާވެސް ބައްޓެވެ. އަދި

އިބަاللهގެ ވަރިބަސްކުރަލާވެސް ބައްޓެވެ. އަދި އިބަاللهއާ ބައްދަލުވުމުވެސް ބައްޓެވެ. އަދި ސުވަރުގެ

ބައްޓެވެ. އަދި ނަރަކަ ބައްޓެވެ. އަދި ނަބިއްޔުން ބައްޓެވެ. އަދި މުޙައްމަދު ސައްލައްލާހު ޢަލައިހި

ވަސައްލަމަ ބައްޓެވެ. އަދި ޤިޔާމަތްދުވަސް ބައްޓެވެ. އޭ ހައްދުވާބެޑުކުރެއްވި ރަސޫލާއާ! މިއަދާ

ހަމައެކަނި އިބަاللهއަށް ބޯލަނބައި ކިޔަމަންތެރިވެވެ. އަދި ހަމައެކަނި އިބަاللهއާ މިއަދާގެ

ކަންތައްތައް ބަލަހައްޓާފީވެ. އަދި މިއަދާ ހަމައެކަނި އިބަاللهއަށް އިމާންވެތިވީވެ. އަދި

ހަމައެކަނި އިބަاللهގެ ބަސްރުޙަށް މިއަދާ ރުޖޫޢަވެތިވީވެ. (ޙައްޤު ބައްސާ ފެތިވީވެ.) އަދި

ހަމައެކަނި އިބަاللهގެ މަދަދާއެކު (ދުޝްމިނުންނާ) އިދިކޮޅު ހަދައިވެ. އަދި ހަމައެކަނި އިބަاللهގެ

ބަޝަރީޢަތް ކުރުމުގައި ކުރެއްވުމަށް އެދި ދަންނަވައިވެ. ވީމާ މިއަދާގެ އިސްވެދިޔަ ފާފަތަކާއި

ފަސްވެގެދާނެ ފާފަތަކާ ފުއްސަވާދެއްވާށެވެ! އަދި މިއަދާ ސިއްރުން ކުރި ފާފަތަކާއި ފާޅުގައި ކުރި

ފާފައެއްވެސް ފުއްސަވާދެއްވާށެވެ! (އެފާފަތައް ކުރިއަކީ މިއަދާކަން) އިސްކުރައްވާ ފަހުކުރައްވާ އިބަاللهއެވެ.

އަދި ފަސްކުރައްވާ ފަހުކުރައްވާވެސް އިބަاللهއެވެ. އިބަاللهއި މިއަދާގެ އިލާހެވެ. އިބަالله ފިޔަވައި

އަޅުކަންވުން ބައްދަލުވާނެ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ."

ފަހު މިބައިގަނޑުކިޔުމުގައި ދުޢާއެއް ގޮތުގައި އިސްތިއުފްތާޙުގެ ގޮތުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ އެންމެ ބޮޑު ޙަދީސްގައި ވާނެއެވެ. އަދި އެއިން ފެންނަ ދުޢާގެ ގޮތަށް ކިޔުމަކީ ދުޢާއެވެ. އަދި ފިހެއެއްނުވާ ރަސޫލާއާގެ ގިނަޔެއްގެ ނަބަވީ ސުންނަތުގައި ހަމަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދުޢާއެވެ.

ދުޢާގެ ގޮތުގައި ސުންނަތްކޮށްދެވެ.

4- أَعُوْذُ...**ކިޔުން.** އެބަހީ ދުޢާގެ ގޮތުގައި ސުންނަތްކޮށްދެވުމަށް ކިޔާނުވަތަ ކިޔަމަން ފަރުދުގެ

ކުރިން أَعُوْذُ...ކިޔުމެވެ. أَعُوْذُ...ކިޔުން ސުންނަތެއްކަން ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ފަހު މާތްالله

ވަޙީކުރައްވާ ފަރުމާއެވެ. ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴾ (النحل: ٩٨) މާނައީ:

"ފަހު ތިބާ ޤުރުއާން ކިޔަވަން ފަށާ ހިނދު "أَعُوْذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ" ކިޔާށެވެ. މާނައީ:

"ރަޙްމަތުން ދުރުކުރެވި ފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަމަށް ދަންނަވަމުން اللهގެ ބަރަކާތުން

ދަންނަވަމެވެ." މިއީ ދަރުމަވަންތަ ދުވަސްތަކު "أَعُوْذُ بِاللهِ السَّمِيْعِ الْعَلِيْمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ"[(1)]

މިފަދައިން ކިޔުމެވެ. މާނައީ: "ރަޙްމަތުން ދުރުކުރެވިފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން

ރައްކާތެރިކަން ދަންނަވަމުން، ހުރިހާ އެއްޗެއް އަޑުއަހުއްވާ ދެނެވޮޑިގެންވާ اللهގެ ބަރަކާތުން

(1) رواه أبو داود والترمذي وصحّحه الألباني.

ދަންނަވާށެވެ." އަދި ރިވާޔަތެއްގައި "أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، مِنْ هَمْزِهِ، وَنَفْخِهِ، وَنَفْثِهِ"[1] މިފަދައިން ކިޔުމެވެ. މާނައީ: "ރަޙުމަތުން ދުރުކުރެވިފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިންނާއި އޭނާގެ ކަންޖެހުންތަކާއި (ޔަޢުނީ އޭނާގެ ވަސްވާސްތަކާއި)، އޭނާގެ އަހަރެމެން ފުމެލުންތަކާއި (ޔަޢުނީ އޭނާގެ ކިބުރުވެރި ކަމުންނާއި)، އޭނާގެ ކުރުޢުތުމުން (ޔަޢުނީ އޭނާގެ ސިޙުރުވެރިކަމުން) ރައްކާތެރިކަމަށް އަޅުގަނޑު الله ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވާށެވެ."

ފަހެ أَعُوذُ...ކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި އެކަނިކަމެވެ.

5- **ބިސްމިއްލާ ކިޔުން.** އިސްތިޢާޛާއަށްފަހު ފަދައިން ބިސްމިއްލާ ބުނުމެވެ. ބިސްމިއްލާގެ ޙުކުމަކީ ވާޖިބު ކަމުގައިވެއެވެ. ބަޔަކު ބިސްމިއްލާއިން ފާތިޙާގައިވާ އާޔަތެއްކަމުގައި ބުނެއެވެ. ބިސްމިއްލާ ޙަރުފާ ސޫރަތުގެ ފަށާގައި ހުރި ސޫރަތުތަކުގެ އެއްބައިކަމުގައެވެ. މިބައިކުންނާ ބިސްމިއްލާގެ އަޑުގައި ބިސްމިއްލާ ވާޖިބުވާނެކަމެވެ. ފަހެ ބައިތަކުގެ ބިސްމިއްލާ ތަޙުޤީޤުކޮށް ބައެއް ބިސްމިއްލާ މުސްތަޙައްބުކަމުގައެވެ. އެއާއެކު ބާވައިލެއްވިފައިވާ ބަޔާބަކު ފާތިޙާގެ ޝަރުޢީކުރިއަށް ސޫރަތްބައި ބާކީކޮށްފައިވާކަމެވެ. މިހައިރުގެ މައްޗަށް ބިޔާނުގައި ބިސްމިއްލާ ފާތިޙާގެ ބިސްމިއްލާ ބާރަށްހެދުމާ ކަމުގެ ބަހާނާއެވެ. ފަހެ ބިސްމިއްލާ ސިއްރުންނެވެ. އެއީ ޖަހުރުކޮށް ކިޔުމާ ނަމާދުއްކަމުގައި ވިދާޅު ވެއެވެ. އަދި ސިއްރުން ކިޔުމާ ނަމާދުއްކަމުގައި ވިދާޅު ވެއެވެ.

6- **ފާތިޙާ ކިޔުން.** އެބައި ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔުމަކީ ނަމާދު ޙިކުމް ފާތިޙާކިޔުމެވެ. އެއީ މަޢުލޫމް ކަމުގައިވާ ޝައިބާކޮށް ކަމުގައިވާ އެބައިރުކަން ނަމާދުގެ ރުކުނުތަކުން ކަމުގައިވާ ބައެވެ. އަދި ރަކުޢަތެއް ކިޔުމާ ނަމާދުތަކުގައި ފާތިޙާ ކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ސުންނަތް ކިޔުމާ ނަމާދުތަކުގައި ފާތިޙާ ކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ވާމިاللہ ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ޢާއިޝާ ބުނެފައިވެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

﴿صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّآلِّينَ﴾ (الفاتحة: ٧) މިފަދައިން ކިޔުއްވައިފިއްޔާ އެކަލޭގެފާނުގެ އަޑުކުރުވި ދަންނަވައިފިއްވައި ހުރިހާ ފުރުން ފާތިޙާކިޔުމާ އަޑު އަހުރުން އުފުލުމެވެ."[2]

ފަހެ މައުމޫމުން ފާތިޙާކިޔުމަކީ އިމާމަކުވެސް ކިޔުމެއްގެން ޝަރުޢުކުރެވެ. އަދި އެއްކަހަލަ ފަސްވެސްޓޯން ޝަރުޢުކުރެއެވެ. މައުމޫމުން ފާތިޙާކިޔުން ފަރުޟު އިމާމު އާ... ކިޔައި މައުމޫމުން ދަންނަވާނެއެވެ. ވާމިاللہ ޢަލައިހިވަސައްލަމް އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު

(1) رواه أبو داود وابن ماجه والدّارقطني وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވިއެވެ. "إِذَا قَالَ الإِمَامُ ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّآلِّينَ﴾ فَقُولُوا: آمِينَ، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلُهُ قَوْلَ الْمَلاَئِكَةِ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[1] މާނައީ: "އިމާމު ވިދާޅުވާ ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّآلِّينَ﴾ ކިޔުއްވުމުން ތިޔަ ތިޔަބައިމީހުން އާމީން ކިޔާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން އެމީހެއްގެ އާމީން މަލާއިކަތުބޭކަލުންގެ އާމީނާ ދިމާވެއްޖެނަމަ ދަންނަށެވެ. ފަހެ އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ (ކުޑަ) ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވިއެވެ. "إِذَا قَالَ أَحَدُكُمْ: آمِينَ، وَقَالَتِ الْمَلاَئِكَةُ فِي السَّمَاءِ آمِينَ، فَوَافَقَتْ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އާމީން ކިޔުމާއި މަލާއިކަތުބޭކަލުން އުޑުގައި އާމީން ވިދާޅުވުމެވެ. ފަހެ، ދެއާމީން ދިމާވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ (ކުޑަ) ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވިއެވެ. "إِذَا أَمَّنَ الإِمَامُ فَأَمِّنُوا، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلاَئِكَةِ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[3] މާނައީ: "އިމާމު އާމީން ކިޔާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުންވެސް އާމީން ކިޔާށެވެ. ފަހެ، ހަމަކަށަވަރުން އެމީހެއްގެ އާމީން މަލާއިކަތުބޭކަލުންގެ އާމީނާ ދިމާވެއްޖެނަމަ ދަންނަށެވެ. ފަހެ އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ (ކުޑަ) ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ."

ފަހެ އާމީން ކިޔާއިރު އަޑު ދަމާލައިގެ ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އާމީންގެ މާނައަކީ "އިޖާބަކޮށްދެއްވާނދޭވެ!" އެހެންނަމަވެސް ހަމަކަށަވަރުން ފާތިޙާސޫރަތުގެ ބައެއް ނޫނެވެ.

7- ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށް ފަހު ޤުރުއާނުން މިންވަރެއް ކިޔުން.

ފަހެ ފަތިސްނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތުގައާއި، ހުކުރުނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތުގައާއި، މެންދުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައާއި، އަޞްރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައާއި، ސުންނަތްނަމާދުތަކުގެ ހުރިހާ ރަކުޢަތެއްގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށް ފަހު ޤުރުއާނުން މިންވަރެއް ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫޤަތާދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މެންދުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި

(1) رواه البخاري. (2) رواه البخاري. (3) رواه البخاري.

ސޫރަތުލްފާތިޙާއި ޤުރުއާނުން ދެސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. އަދި ފަހުދެރަކުޢަތުގައި ހަމައެކަނި ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު (ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި) ބައެއް އާޔަތް އަހަރެމެންނަށް އިވޭގޮތަށް ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ދެވަނަރަކުޢަތަށްވުރެ ދިގުކުރައްވައެވެ. އަދި ފަތިސްނަމާދުގައިވެސް އެކަލޭގެފާނު އެފަދައިން ކުރުކުރައްވައެވެ."(1)

ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުގައި ކިޔަވައިވިދާޅުވުން ހުންނަވަނިކޮށް މިސްކިތުން ކުޑަކުއްޖަކު ރޮއިގަނެފިނަމަ ނަމާދުކުރުކުރައްވައެވެ. ފަތިސްނަމާދުގައި ޢާއްމުގޮތެއްގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައިވިދާޅުވުން ދިގުކުރައްވާ ނަމާދުކުރެއްވެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުގައި ކުރުކުރު ދެސޫރަތް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. ނަމާދު ނިމުމުން އަޞްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. ނަމާދު ކުރުކޮށްލެއްވީ ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟ އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ! އެކަލޭގެފާނު حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ކުޑަކުއްޖަކު ރޮނު އިވިވަޑައިގެން އެކުއްޖާގެ މަންމަ އަހަރެމެންނާއެކު ނަމާދުކުރަމުންދާކަން ތިމަންކަލޭގެފާނު އެނގިވަޑައިގެންފިއެވެ. އެހެންކަމުން ތިމަންކަލޭގެފާން އެދިވަޑައިގަތީ އެވަނީ އެކުއްޖާގެ މަންމަ އެކުއްޖާއަރިހަށް ހުސްކޮށްދެއްވުމަށެވެ."(2) އަދިވެސް މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ނަމާދު ދިގުކުރައްވަން އެދިވަޑައިގެން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދު ފައްޓަވަމެވެ. ފަހެ ކުޑަކުއްޖަކު ރޮނު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އިވިވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދު ކުރުކޮށްލައްވަމެވެ. (އެހެނީ ކިޔެވުން ކުރުކޮށްލައްވަމެވެ.) އެއީ އެކުއްޖާ ރޮނު އިވުމުން އެކުއްޖާގެ މަންމަގެ ހިތަށް ކުރާ އަސަރު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގަންނަވާތީއެވެ."(3)

"ޢާއްމުގޮތެއްގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސުންނަތަކީ ފައްޓަވާ ހިނދު ހަމަކަމުގައި އެސޫރަތަކީ ނިންމަވައެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު ދެރަކުޢަތް ބައްސަވައިލައްވައެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު ދެވަނަރަކުޢަތުގައި، ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކިޔެވި އާޔަތްތައް

---

(1) رواه البخاري ومسلم وأبو داود.

(2) رواه أحمد بسند صحيح.

(3) رواه البخاري ومسلم.

ތަކުރާރުކުރެއްވުމަކާނުލާ ސޫރަތް ނިންމަވައެވެ. އަދި ބައެއްފަހަރު އެއްރަކުޢަތުގައި ދެސޫރަތް ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ގިނަސޫރަތް ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ ކުރުސޫރަތްތަކުގެ ތެރެއިން އެއްވައްތަރުގެ ސޫރަތްތައް އެކަތިގޮތަށް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަހެ ރަޙްމާނުސޫރަތާއި، ނަޖުމުސޫރަތާއި، ޤަމަރުސޫރަތާއި، ޙާއްޤާސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ޠޫރުސޫރަތާއި، ޛާރިޔާތުސޫރަތާއި، ވާޤިޢަތުސޫރަތާއި، ޤަލަމުސޫރަތާއި، މަޢާރިޖުސޫރަތާއި، ނާޒިޢާތުސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި މުޠައްފިފީނުސޫރަތާއި، ޢަބަސަސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި މުއްދައްޘިރުސޫރަތާއި، މުއްޒައްމިލުސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ދަހުރުސޫރަތާއި، ޤިޔާމަތުސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ނަބައުސޫރަތާއި މުރްސަލާތުސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ދުޚާނުސޫރަތާއި، ތަކްވީރުސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ."(1) "އަދި ދިގުސޫރަތްތަކުގެ ތެރެއިން އެބައްސޫރަތެއް އެކަތިގޮތަށް ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުގައި އެއްރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ ބަޤަރާސޫރަތާއި، އާލުޢިމްރާނުސޫރަތާއި، ނިސާސޫރަތް އެއްރަކުޢަތުގައި އެކަތިގޮތަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެންމެމާތް ނަމާދަކީ ޤިޔާމް (ކޮޅަށްހުރުން) ދިގުކުރާ ނަމާދެވެ."(2)

ފަހެ ފަތިސްނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތުގައާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޑުގަދަކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ. އަދި މަޣްރިބުނަމާދުގެ ތިންވަނަރަކުޢަތުގައާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުދެރަކުޢަތުގައާއި، މެންދުރުނަމާދުގެ ހަތަރުރަކުޢަތުގައާއި، ޢަޞްރުނަމާދުގެ ހަތަރުރަކުޢަތުގައި އަޑުމަޑުކޮށް ކިޔަވައިވިދާޅުވީ ސިއްރުންނެވެ. "ފަހެ ސިއްރުން ކިޔަވާ ނަމާދުތަކުގައި ރަކުޢަތްތަކުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައިވިދާޅުވާކަން ޞަޙާބީބޭކަލުން ދެނެވަޑައިގަންނަވަނީ އެކަލޭގެފާނުގެ ތުނބުޅިފުޅު ހަރަކާތްވުމުންނެވެ."(3) ނުވަތަ "ބައެއް ފަހަރު އާޔަތެއް އެބޭކަލުންނަށް އިވުވައިދެއްވުމުން ވެސްމެ އަޑުއިވޭގޮތަށް ވިދާޅުވުމުންނެވެ."(4) "އަދި އަޢުލާސޫރަތާއި، ޣާޝިޔާސޫރަތާއި، އިންޝިޤާޤުސޫރަތާއި، ލައިލުސޫރަތުގައި އަޑުއިވޭގޮތަށް ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ."(5) "އަދި ޖުމުޢާނަމާދުގައި ބައެއްފަހަރު އަޑުގަދަކޮށް އަދި ބައެއްފަހަރު ސިއްރުން ކިޔަވައިވިދާޅުވިއެވެ."(6)

ފަހެ ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާއިރު ކިޔަވައިވިދާޅުވުން ބާރުކުރެއްވުމާއި ލުއިކުރައްވާ ގޮތެވެ. މަޑުކޮށްވެ. ބައެއްފަހަރު

(1) رواه البخاري ومسلم.
(2) رواه مسلم والطحاوي.
(3) رواه البخاري وأبو داود.
(4) رواه البخاري ومسلم.
(5) رواه البخاري ومسلم وأبو داود.
(6) رواه البخاري ومسلم.

ދިގުކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއް ފަހަރު ކުރުކުރައްވައެވެ. ބައެއް ފަހަރު މެދުމިންވަރު އިޚްތިޔާރުކުރައްވައެވެ. ފަހެ ތިރީގައި މިބަޔާންކުރެވޭ ނަމާދުތަކުގައި އެކަށީގެން ކިޔަވައިވިދާޅުވި ގޮތް ނަމޫނާއެވެ.

ފަތިސްނަމާދުގައި: "ބައެއް ފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ޤާފުސޫރަތާ ނަބައުސޫރަތާ ފަދަ ސޫރަތްތައް ފަތިސްނަމާދުގައި ކިޔަވާކަމުގައިވެއެވެ. ފަހެ ވާޤިޢާސޫރަތާއި އެފަދަ އެހެން ސޫރަތްތައް ދުވަހަކުވެސް ފަތިސްނަމާދުގައި ކިޔަވާކަމުގައިވެއެވެ."(1) އަދި "ރޫމްސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިކަމުގައި އެކަލޭގެފާނު ފަތިސްނަމާދުގައި ތަކްވީރުސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ."(2) އަދި "ބައެއް ފަހަރު އެކަލޭގެފާނު ދެރަކަތް ރަކުޢަތުގައި ޒިލްޒާލްސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ."(3) އަދި "ބައެއް ފަހަރު ޖުމުޢާދުވަހު ސޫރަތްތަކެއް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ. މުސާފަރާތުގައި ފަލަޤްނާސްސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ."(4) އަދި "އެއްފަހަރަކު ދެރަކަތުގައިވެސް ޒިލްޒާލްސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ."(5) އަދި "އެއްފަހަރަކު ދަތުރުފުޅުގައި ފަލަޤުސޫރަތާއި ނާސްސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިއެވެ."(6) އަދި "ރޫމުސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވިކަމުގައި ވެއެވެ."(7) އަދި "ބައެއް ފަހަރު ޔާސީންސޫރަތް ކިޔަވާކަމުގައި ވެއެވެ."(8) އަދި "އެއްފަހަރަކު މައްކާގައި އެކަލޭގެފާނު ފަތިސްނަމާދުއްކުރައްވާ ހިނދު މުއުމިނޫންސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވާން ފެއްޓެވިއެވެ. ފަހެ މޫސާގެފާނާއި ހާރޫނުގެފާނުގެ ވާހަކައާހަމައަށް ކެއްސައިވަޑައިގަތުން ހިނދު އެކަލޭގެފާނަށް ކެހިވަޑައިގަތުމުން އަރިސްކުރެއްވިއެވެ. ދެން ރުކޫޢުން ވަޑައިގެންނެވިއެވެ."(9) އަދި "ބައެއް ފަހަރު ޞާއްފާތުސޫރަތް ކިޔަވާ ނަމާދުކުރައްވައެވެ."(10) އަދި "ހުކުރުދުވަހުގެ ފަތިސްނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސަޖިދަސޫރަތް އަދި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ދަހުރުސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވާ ކަމުގައިވެއެވެ."(11) އަދި "އެކަލޭގެފާނު ފަތިސްނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ދެވަނަރަކުޢަތަށްވުރެ ދިގުކުރައްވައެވެ.(12)

މެންދުރުނަމާދުގައި: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މެންދުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށްފަހު ދެސޫރަތް ކިޔަވައިދެއްވައެވެ. އަދި ދެވަނަރަކުޢަތަށްވުރެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ދިގުކުރައްވައެވެ."(13) އަދި "ބައެއް ފަހަރު އެކަލޭގެފާނު މެންދުރުނަމާދު ވަރަށް

---

(1) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.
(2) رواه البخاري ومسلم.
(3) رواه مسلم والترمذي.
(4) رواه مسلم وأبو داود.
(5) رواه أبو داود والبيهقي وصحّحه الألباني.
(6) رواه أبو داود وابن خزيمة وصحّحه الألباني.
(7) رواه أحمد والنّسائي والبزّار وصحّحه الألباني.
(8) رواه أحمد بسند صحيح.
(9) رواه البخاري ومسلم.
(10) رواه أحمد وأبو يعلى وصحّحه الألباني.
(11) رواه البخاري ومسلم.
(12) رواه البخاري ومسلم.
(13) رواه البخاري ومسلم.

ދިގުކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި މެންދުރުނަމާދާއި ޢަޞްރުނަމާދުގައި ވިޔަސް ބަޔާން[1] ގޮސް ގެނައުމަށްޓަކައި ދެރަކުޢަތުގެ ދެކަނަތުގައި ވެސް ބާރަށް ދެކޮޅުން އަންނަނިވިގޮތަށް އެކަލޭގެފާނު ފުންކޮށްވެސް ރުކޫޢުކުރައްވައެވެ. "ސުބްޙާނަ ރައްބިޔަލް ޢަޡީމް"[2] އަދި ރިވާކުރެވިފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ޒިކުރުތަކުގެ ތެރެއިން ޢިބާރާތަކީ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ދިކުރެއް ވީނަމަވެސް ރުކޫޢުގައި ރަތަކުރުން ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވި އެއްޗެކެވެ. "ސުބްޙާނަ ރައްބިޔަލް ޢަޡީމް ވަބިޙަމްދިހީ"[3] އަދި "އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ތިންފަހަރު ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ސުބްޙާނަކަ" ސުބްޙާނަކަ ރައްބަނާ ވަބިޙަމްދިކަ ސުބްޙާނަ ރަބްބިޔަލް ޢަޡީމް ވިދާޅުވިއެވެ. "ސުބްބޫޙުން ޤުއްދޫސުން ރައްބުލް މަލާއިކަތި ވައްރޫޙި"[4] އަދި އެއްގަޑީގައި ވިދާޅުވިއެވެ. "ސުބްޙާނަ ޛިލް ޖަބަރޫތި ވަލް މަލަކޫތި ވަލް ކިބްރިޔާއި ވަލް ޢަޡަމަތި"[5] އަދި "ސުބްޙާނަކަ ﷲ ވަބިޙަމްދިކަ" ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ސުބްޙާނަ ރައްބިޔަލް ޢަޡީމް ވިދާޅުވިއެވެ.[6] އަދި "ސުބްޙާނަކަ ﷲ ރައްބަނާ ވަބިޙަމްދިކަ ﷲ އުއްމަ އިޣްފިރްލީ" ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވި ސުބްޙާނަކަ ވިދާޅުވިއެވެ.[7] އަދި ރަސޫލާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ކަމުގައި ސުބްޙާނަކަ ﷲ ވިދާޅުވިއެވެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި "ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވަމުން ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ" އަދި ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ކަމުގައި ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ވިދާޅުވިއެވެ.[8] އަދި "ﷲ އުއްމަ ލަކަ ރަކަޢްތު ވަބިކަ އާމަންތު ވަލަކަ އަސްލަމްތު" ސުބްޙާނަކަ އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ވިދާޅުވިއެވެ.[9] އަދި "(ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ)" ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ސުބްޙާނަކަ އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ސުބްޙާނަ ރައްބިޔަލް ޢަޡީމް ވިދާޅުވިއެވެ.[10]

ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ: ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ އަދި ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ.[11] އަދި ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ސުބްޙާނަކަ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ވިދާޅުވިއެވެ.

---

(1) ބަޔާން ކުރެވުނު ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ކަމުގައި ވާނަމަވެސް. އެއީ އެކަލޭގެ ރުކޫޢުގައި ވަނީ ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ވިދާޅު ރުކޫޢުގައި ރުކޫޢުގައި ކިޔުއްވާ ވިދާޅުވިއެވެ.

(2) رواه مسلم والبخاري في (جزء القراءة).

(3) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(4) رواه أحمد ومسلم.

(5) رواه أبو داود والترمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

(6) رواه ابن خزيمة في صحيحه.

(7) رواه البخاري وأبو داود.

(8) رواه أحمد ومسلم.

(9) رواه البخاري ومسلم.

(10) رواه ابن خزيمة في صحيحه.

(11) رواه أحمد ومسلم.

މަޣުރިބު ނަމާދުގައި: ''ބައެއް ފަހަރަކު ޤިޞާރުލް މުފައްޞަލް ތެރެއިން ސޫރަތްތަކެއް އެކަނިވެސް
މަޣުރިބު ނަމާދުގައި ކިޔަވައި ވިދާޅުވާކަމުގެ ރިވާވެއެވެ.''(1) އަދި ''އަލްއަޢުރާފު ސޫރަތުން އެކަނިވެސް
ދެރަކުޢަތުގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ނިސްބަތުން ކުރުކޮށް ކިޔެވުމަށް ވުރެ ދިގުކޮށް ކިޔެވުން ނަބީ
ދުރުކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އަނފާލު ސޫރަތް ދެރަކުޢަތުގައި ކިޔަވައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ.''(2) އަދި
''ޠޫރު ސޫރަތް ނަމާދުކުރައްވަމުން މަޣުރިބު ނަމާދުގައި ކިޔަވައި ވިދާޅުވިކަމުގެ ރިވާވެއެވެ. ކިޔަވައި
ވިދާޅުވިއެވެ.''(3) އަދި ''ބައެއް ފަހަރަކު ޠޫރު ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ.''(4) އަދި ބައެއް ފަހަރަކު
މުރުސަލާތު ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އާޚިރު ފަހަރަށް ކިޔަވާފައިވަނީ އެވެސް ފަހަރު
މަޣުރިބު ނަމާދުގައި އެކަމަކު ކިޔަވައި ވިދާޅުވީ މުރުސަލާތު ސޫރަތެވެ.''(5) އަދި ''ބައެއް ފަހަރަކު
މުޙައްމަދު ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވާކަމުގައި ވިއެވެ. އަދި ދުޚާން ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ.
ވިދާޅުވިއެވެ.''(6) އަދި މިންވަރަކީ ރަކުޢަތުގައި ވިދާޅުވާ ގޮތަށް ސޫރަތުގެ އާޔަތްތަކެވެ.

ޢިޝާ ނަމާދުގައި: އަދި ''ޢިޝާ ނަމާދުގައި ނަބިއްޔާ ސޫރަތުއްތީން ސޫރަތާއި ކިޔަވާ
ސޫރަތްތަކަކީ އެކަނިވެސް ކިޔަވައި ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ.''(7) ''ބައެއް ފަހަރަކު ވައްޝަމްސި ސޫރަތާއި
އެފަދަ ސޫރަތްތައް ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ.''(8) އަދި ''ބައެއް ފަހަރަކު އިންޝިޤާޤު ސޫރަތް
ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރެއްވީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.''(9) އަދި ''ބައެއް ފަހަރަކު
ދެރަކުޢަތުގައި ތީން ސޫރަތް ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުގެ ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ.''(10) އަދި ޢިޝާ ނަމާދު
ދިގުކުރެއްވުން ނަހީ ކުރައްވައިފިއެވެ. ޞަޙާބީ މުޢާޛުބުނު ޖަބަލު ކިޔަވައި ވިދާޅުވީ އެކަކީ ދިގުކަން
ގިނަކަމުން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުވައިދިނު ބަޤަރާ ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވުން ނަހީކުރައްވައިފިއެވެ.
ނަމާދު ދިގުވުން ދިގުދިގުއިންނަން ޖަމާޢަތުން މިހާރު ނަމާދު ދޫކޮށްލައި ވަކިން ނަމާދުކޮށް ނިމުމެވެ.
ދެން ފަހު ނަމާދުކުރީމުން ހިނދު މުޢާޛު ފަދަ އާދަކުރު ޝަކުވާއެއްގެން ދަންނަވައިފިއެވެ. އެއީ
މުނާފިޤެކެވެ. ނަބިއްޔާ އެމަޢުލޫމާތު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަރިހަށް ގޮސް އެވާހަކަ
ދަންނަވައިފިއެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މުޢާޛުގެ ފަރާތަށް حديث ކުރުކުރައްވައިފިއެވެ. ''އޭ
މުޢާޛުއެވެ! ކަލޭގެފާނު ފިތުނަވެރިއެއް ހެއްދެވީތޯ؟ ފަހެ ކަލޭގެފާނު އިމާމުވެ ނަމާދުކުރައްވާ ހިނދު
ޝަމްސު ސޫރަތާއި، ސަބްބިޙި ސޫރަތާއި، އަޢުލާ ސޫރަތާއި، ލައިލު ސޫރަތާއި ފަދަ ސޫރަތްތައް

(1) رواه البخاري ومسلم.
(2) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.
(3) رواه أحمد بسند صحيح.
(4) رواه البخاري ومسلم.
(5) رواه البخاري ومسلم.
(6) رواه البخاري.
(7) صفة صلاة النبي للألباني.
(8) رواه أحمد والترمذي وحسنه وصحّحه الألباني.
(9) رواه البخاري ومسلم.
(10) رواه البخاري ومسلم.

ވިދާޅުވިއެވެ. އެހެނިހެންކަންކަމަށްވުރެން ކަލޭގެފާނުގެ ފުރަސްތުގައި މުސްތަޤިއްމުންނާ، ބަލިކަމުގެ ހުރިހާ ކަމެއްގައި،
ބާޖަހައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ."(1) އަދި އިބްނު މާޖާގެ ރިވާޔަތުގައި އެކަލޭގެފާނު
ވިދާޅުވި ހަދީޘެއްގައި ވަނީ ސޫރަތުލް ފާތިޙާއެވެ. އަދި މިފާތިޙާގެ ކިޔުންތައް ފަރުވާތެރިކަމާއި ހަމަޖެހިގެން
ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށް ފަހު ކިޔަވައި ވިދާޅުވުން ބަލައިލުމަށް ބޭނުންތެރި ނަމާދުކުރައްވެ.

ނަމާދުގައި ޤުރުއާން ކިޔެވުމަށް ބަހައްޓަ. علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ.

"رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައި ވިދާޅުވާއިރު އަކުރުތަކުން ތަރުތީބުން ކިޔަވައެވެ. އަދި ކޮންމެ
އާޔަތަކާ ވަކިން ހުއްޓުމެވެ. އަދި ވަކިން ތަރުތީބުން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ."(2) އަދި ޤުރުއާން
ރީތިއަޑުން، ރީތިކޮށްގައި، ނަރުދަމަން ތަރުތީބުން ދިރާސާކުރުން އަދި ބަރަކާތްތެރި ގޮތުން ކިޔަވައި ދިނުން
މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ޤުރުއާނުގައިވެސް ބަޔާން ކުރައްވާ ތަރުތީބުން ކިޔުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.
އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ނަޤުލުކުރެއްވިއެވެ. "زَيِّنُوا الْقُرْآنَ
بِأَصْوَاتِكُمْ"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޑުތަކުން ޤުރުއާން ޒީނަތްތެރިކުރާށެވެ." އަދި މާތްالله
ޤުރުއާނުގައި އަޑުރީތިކުރުމާ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى
الله عليه وسلّم حديث ނަޤުލުކުރެއްވިއެވެ. "لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ"(4) މާނައީ: " ރީތިކޮށް
ރަގަޅަށް ޤުރުއާން ކިޔަވާ މީހާ އަދި ރިވެތިކޮށް ތިލާވަތް ނުކުރާ މީހާ ނުވެއެވެ." އަދި މާތްالله
ޤުރުއާނުގައި ޤުރުބުގައި ބަދަލު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى
الله عليه وسلّم حديث ނަޤުލުކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ صَوْتًا بِالْقُرْآنِ الَّذِي إِذَا سَمِعْتُمُوهُ يَقْرَأُ
حَسِبْتُمُوهُ يَخْشَى اللهَ"(5) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އެންމެ ރީތިއަޑުން ޤުރުއާން ކިޔަވާ މީހުންގެ
ތެރެއިން އެއީ ޤުރުއާން ކިޔަވާއިރު ތިޔަބައިމީހުން އަޑުއަހާއިރު އެމީހަކު اللهއަށް
ބިރުވެތިވާކަމަށް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހީވާމީހާ ހީވެދާނެވެ." އަދި މާތްالله ޤުރުއާނުގައި
އަޑުރީތިކުރުމާ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
حديث ނަޤުލުކުރެއްވިއެވެ. "مَا أَذِنَ اللهُ لِشَيْءٍ مَا أَذِنَ لِنَبِيٍّ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ"(6) މާނައީ: "الله تعالى،

---

(1) رواه البخاري ومسلم والنّسائي.

(2) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

(3) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه.

(4) رواه أحمد والبخاري وأبو داود.

(5) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

(6) رواه البخاري ومسلم.

އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާ ޙައްގުގައި ދުޢާކުރުން ކިޔަވައި ވިދާޅުވަނިކޮށް ސަލަވާތް ކިޔުމަށްފަހު
އައްސަލާމު ޢަލައިނާ ވަޢަލާ ޢިބާދިއްﷲ އައްޞާލިޙީން ސަލަވާތް ކިޔުމަށްފަހު އައްސަލާމު ޢަލައިކުމް ވަރަޙްމަތުﷲ."

ދުރުއާން އަޑުއިވުމުން ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ކުރުން. މިހެން ދުރުއާން

ކިޔަވައިފިނަމަ ދުރުއާން ތިލާވަތުކުރާ މީހާ ނަމާދުގައި ވިހަސް ބޮޑުގައި ތަކުބީރު ކިޔާ
އާދަޔަކަށް ކިޔުމާއި ހިނދު اللهُ ތަޢާލާގެ ރަޙްމަތް ލިބުމުގެ އަދި އެހެން ދުޢާތައް ކުރުން. ނަމާދުގައި

ނަމަ އެދުން ޙަރަކާތަކީ ދުޢާ. މިސާލަކަށް اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ (އޭ ހައްދަވައި

ބޮޑު ކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގައި! ހަމަކަށަވަރުން އިބާﷲ ދެއްވާ ރަޙްމަތަށް ދެއްވުމަށް ތިމަގެ
އިބާﷲ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ.) އަދި ޙަރާމް ކަންތައް ކުރުމާ ހިނދު ނަމަސް ޙަމްދުން
ދުރުވުމަށް އެދުމަށް ދުޢާކުރުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. މިސާލަކަށް اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوْذُ بِكَ مِنَ النَّارِ (އޭ

ހައްދަވައި ބޮޑު ކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގައި! ހަމަކަށަވަރުން ނަރަކައިން ސަލާމަތްވުމަށް އެދި
އިބާﷲ ޙަޟްރަތުން ތިމަގެ ދަންނަވަމެވެ.) މާތްﷲ ޤުރުއާންކަރީމް ބުނެވުނު ވާހަކަ ތިލާވަތްކުރާ
ޙިސާބުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އައްޙަމްދު ލިއްﷲ ހުރިހާ ތަޢުރީފު رسول الله صلّى الله
عليه وسلّم އެކު އަޅުގަނޑުމެން އިހުތިރާމް ކުރެއްވީއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބޮޑު ރުކޫޢަށް ފޯތިވެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަޅުގަނޑު
ހިތްޖެހުނީއެވެ. ސުބްޙާނަ ރައްބިޔަލް ޢަޒީމް ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ވަރަށް ދިގުކޮށް ހުންނެވިއެވެ.
އެކަމަކު ޤިޔާމަށް ތެދުވެލެއްވުމުގެ ފަހުން ބޮޑު ރުކޫޢަށް ދިޔައިރު ތަޢާލާ ރަށްބިޔަލްއަޢުލާ
ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ސަޖިދަ ކުރެއްވިއިރު ރަށްބިޔަލްއަޢުލާ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ކިޔަވައި
ވިދާޅުވެދެން ދިޔައީ ރަޙްމަތުން ރައްޙަމާއެކު ހުރިހާ ކަމެއްގައިމެވެ. އަދި ޢަޛާބުގެ އާޔަތް
ކިޔަވައި ވިދާޅުވާ ހިނދު ޢަޛާބުން ސަލާމަތްވުމަށް އެދި ހިތްވަރުގެ ޤާނޫނުން ކިޔަވައި ވިދާޅުވާ ހިނދު
އެކަމަށް ދުޢާ ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ޙަރާމްގެ ޤާނޫނުން ކިޔަވައި ވިދާޅުވާ ހިނދު ސަލާމަތްކަމަށް
ދުޢާ ކުރެއްވިއެވެ."(1)

އިމާމުގެ ބަހަށް ތަބާވުން. މިހެން އިމާމަކާ އެކު ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދު ކުރާ ދުރުއާން
އެއްބަޔަކު ތަބާވާ ގޮތެވެ. އިމާމުގެ ފަހަތުން ދުރުއާން ކިޔަވާ ނަމާދުކުރާ ގޮތް
ހަނދާންނެތުމުގެ ގޮތުގައި ތަބާވުމަކީ އިމާމު ކިޔަވައިދޭ ތަބާވުމެވެ. މިހެން މާތްﷲ
ޤުރުއާންކަރީމް ވަޙީ ކުރެއްވި ކަލާމް ކިޔަވާ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.
އަޅުގަނޑު ނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައި ވިދާޅުވެނިކޮށް އެކަލޭގެފާނަށް
ތަބާވެގެންނެވެ. ދުވަސް ނަމާދު ނިމުމުން އަލްޙަމްދު ސޫރަތާ ދިމާއަށް ކަނޑައިގެން ހުއްޓާ ދަބަރު

(1) رواه مسلم.

ބުނު ކަލޭބަޔަ ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެމެންނާ އެކު ނަމާދުކުރައްވަންތޯއެވެ؟ އުބައްޔު ވިދާޅުވިއެވެ. އާދޭހޭ! އެކަލޭގެފާނު ބަރިތްޕުޅުކުރުއްވިއެވެ. ދެން ވަޙީންނުލައި ކިޔަވާގެންތޯއެވެ؟"(1)

އިމާމުގެ ފަހަތުގައި މައުމޫމުން ކިޔުން. ދަންނަވައެވެ. ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔުމަކީ ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކުގެ ތެރެއިން ފަރުޟެކެވެ. ސިއްރުން ކިޔާ ނަމާދުތަކާއި ޖަހުރައްޓަކުގައި އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުގައި މައުމޫމުންނަށްވެސް ސޫރަތުލްފާތިޙާ ސިއްރުން ކިޔުން ފަރުޟުވެގެންވާކަމަށް އިލްމުވެރިން ވަނީ އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައެވެ. އަދި އަޑުހަރުކޮށް ކިޔާ ނަމާދުތަކުގައި އަޑުހަރުކޮށް ކިޔާ ޖަހުރައްޓަކުގައި އެބަޔަ ފަތިސްނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތްތަކާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތްތަކާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތްތަކާއި، ޖުމުޢާނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތްތަކާއި، ޢީދުނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތްތަކާއި، ކުސޫފުނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތްތަކުގައި އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުން ސޫރަތުލްފާތިޙާ ފިޔަވައި އެހެން ސޫރަތެއް ކިޔުން މަނާވެގެންވާކަމަށް އިލްމުވެރިންވަނީ އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައެވެ. ދެންފަހެ މިރަކުޢަތްތަކުގައި އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުން ނުވަތަ އިމާމު ކިޔަވަނިކޮށް ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔުމާމެދު އިލްމުވެރިން ވަނީ އިޚްތިލާފުވެވަޑައިގެންފައެވެ. ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ ސޫރަތުލްފާތިޙާވެސް ކިޔުން މަނާވެގެންވާކަމަށެވެ. އެބައިމީހުން ދަލީލަކަށް ގެންނަވާފައިވާ ﷲގެ އަންނަނިވި ވަޙީބަސްފުޅެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾ (الأعراف: ٢٠٤) މާނައީ: "އަދި ޤުރުއާން ކިޔަވާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުން ކަންފަތްލައި އަހާށެވެ. އަދި ހަމަހިމޭންވާށެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ރަޙްމަތް ލިބުމަށްޓަކައެވެ." އަދި ރަސޫލުﷲގެ ޞަޙާބީ ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވާފައިވެއެވެ. "مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ، فَقِرَاءَةُ الإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ"(2) މާނައީ: "އިމާމެއްގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރާމީހާ ދަންނަވައެވެ. ފަހެ އިމާމުގެ ކިޔުން އެއީ އޭނާއަށްވާ ކިޔުމެވެ."

އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ހުރިހާ ރަކުޢަތެއްގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔުން ފަރުޟުވެގެންވާކަމަށެވެ. އެބައި އިމާމުމީހާ އަޑުހަރުކޮށް ކިޔާ ނަމާދުތަކުގައިވެސް މައުމޫމުން ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔުން ފަރުޟުވެގެންވާކަމަށެވެ. އެކަމަކު މައުމޫމުން ކިޔާނީ ސިއްރުންނެވެ. މިބައިމީހުންގެ ދަލީލަކީ ސޫރަތުލްފާތިޙާ ނަމާދުގެ ރުކުނެއްކަމުން ބާރުލިބިގެން ދަލީލުތަކެވެ. އަދި އިތުރަށް ގެންނަވާފައިވެއެވެ. ރަސޫލުﷲގެ ޞަޙާބީ ޢުބާދާ ބުނު

(1) رواه أبو داود وابن حبّان والطّبراني وصحّحه الألباني.

(2) رواه ابن أبي شيبة والدّارقطني وحسّنه الألباني.

ޞާމިތުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުކުރެއްވިއިރު އެކަލޭގެފާނަށް ކިޔަވައިވިދާޅުވުން ވަރަށް އުނދަގޫވެއްޖެއެވެ. ފަހެ ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެން އަސްޙާބުބޭކަލުންނާ ކުރިމަތިލައްވާ ބަސްފުޅުކުރައްވައިވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ކިޔަވަނީތޯ؟ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގެންފިއެވެ." ދެން އަސްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އާދޭހޭ! ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަސްފުޅުކުރައްވައިވިއެވެ. "ސޫރަތުލްފާތިޙާ ފިޔަވައި އެހެން ސޫރަތެއް ނުކިޔަވާށެވެ. އެހެނީހަމަކަށަވަރުން ސޫރަތުލްފާތިޙާ ނުކިޔަވާމީހަކަށް ނަމާދެއްނުވެއެވެ."(1) ދެން މަސްއަލައަކީ ވިދާޅުވާ ބޭކަލުން ގެންގުޅުއްވާ އާދަމަކާއި ބަރިޙަން މިބައިކަލުން ދުއްވާލެއްވާ ޖަވާބަކީ: ފަހެ އާދަމީގައި މަސްޢޫދުގައި އުވަނި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށްވުރެ އިމާމުކިޔާ ފަހަތުން ޖަހުރީނަމާދުތަކުގައި އަދި ބަރިތޮޅުގައި އުވަނި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށްވުރެ އިތުރަށްކިޔުން މަކްރޫހުވެގެންވެއެވެ. ފުރިހަމަކަމާ ސޫރަތުލްފާތިޙާ ފުރިހަމަކަމާ ކިޔުން ޖާއިޒުވެއެވެ. ފަހެ ޖަހުރީނަމާދުގައި ފުރިހަމަކަމާ ނުކިޔަވައި ޖެހޭނީ ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔަވައިފައި ތަކުރާރުކުރުން ތަނަވަސްވެގެންނުވާނެ އެހެން ސޫރަތްތަކެއް ކިޔަވައިފައި ވަޒަނަ ކިޔަވާނެކަމަށްވެއެވެ. ފުރިހަމަކަމަށް ތަނަވަސްވުން ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔަވާފައި ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔުމަށް ފަހު އަނެއްކާ ސޫރަތެއް ކިޔުމެވެ. (އެކަމަކު އެކުލަވާލައިގެން ފުރިހަމަކަމާ ވަގުތު ދިނުމެއް ދިނުމުގައި ފުރިހަމަކަމާ ވަގުތު ޖެހިލުންވެއެވެ.) ފުރިހަމަކަމާ އެކުލަވާލައި ވަގުތު ނުދެއްވާލައި ވަރަށް ކަމުދާފުރުން ކިޔަވާ ފުރިހަމަކަމާ އެކުލަވާ ފުރިހަމަކަމާ އިސްނަޑުކުޅައްވެއެވެ.

8- ނަމާދުގެ އެއްރުކުނުން އަނެއްރުކުނަށް ބަދަލުވާ ހިނދުކޮޅާ

ތަކުބީރުކިޔުން. އެބައި ރުކޫޢަށް ހިނގުމުގައި، ސަޖިދައަށް ހިނގުމުގައި، ސަޖިދައިން ތެދުވުމުގައި الله أَكْبَرُ ކިޔުމެވެ. ފަހެ ރުކޫޢުން ތެދުވުމުގައި ކިޔާނީ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންގެއްވި ޢަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކޮންމެ ތިރިވެވަޑައިގަތުމެއްގައާއި، ކޮންމެ ތެދުވެވަޑައިގަތުމެއްގައާއި، ކޮންމެ އިށީނދެވަޑައިގަތުމެއްގައި ތަކުބީރު ވިދާޅުވަނިކޮށް އަހުރެން ދުށީމެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުއްސުންގެއްވި އަބޫހުރައިރާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ތަކުބީރުވިދާޅުވެއެވެ. ދެން ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ތަކުބީރުވިދާޅުވެއެވެ. ދެން ރުކޫޢުން ހިނދު ބޮލުއުފުއްލަވާ

---

(1) رواه أحمد والبخاري في جزء القراءة وأبو داود والتّرمذي.

(2) رواه أحمد والنّسائي والتّرمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

ބޮލުއުފުއްލަވުމުން سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އޭ ވިދާޅުވެއްވެ. ދެން ކޮޅަށްހުންނަވާ ހާލު ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވުމުގެ ކުރިން رَبَّنا لَكَ الْحَمْدُ މިފަދައިން ވިދާޅުވެއްވެ. ދެން ސަޖިދައަށް ތިރިވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެއްވެ. ދެން ސަޖިދައިން އިސްއުފުއްލަވާ ހިނދު ތަކުބީރުކިޔުއްވައެވެ. ދެން ދެވަނަ ސަޖިދައަށް ތިރިވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ތަކުބީރުކިޔުއްވައެވެ. ދެން ނަމާދުން އެކަލޭގެފާނު އަވަދިވެވަޑައިގަންނަވަންދެން އެގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވައެވެ. ފަހެ އަބޫހުރައިރާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދުނިޔެ ދޫކުރައްވައި ވަޑައިގެންނެވުމަށް ދާންދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރެއްވީ މިގޮތަށް މިއެވެ."(1)

9- ރުކޫޢުގެ ހައިއަތްތަކެއް. އަދި ރުކޫޢުގެ ވާޖިބު މިންވަރު ފުރިހަމަވާ ރުކޫޢުގައި

ފުރިހަމަކުރަންޖެހޭ ސިފަތަކެވެ. އެއީ ބުރަކަށި ހަމަހަމަޔަށް ބޯހަމަކުރުމާއި، ބޯ ބުރަކަށިއާ އެއްވަރަށް ބެހެއްޓުމާއި، އަތުގެ އިނގިލިތައް ފަޅަފަޅާ ކަކޫގައި ހިފެހެއްޓުމާއި، އަތްދަނޑިތައް ފުރަގަސްފަރާތުން ދުރުކުރުމާއި، ރުކޫޢުގައި އަރާމުކޮށް ހުރުމެވެ. ނަބިއްޔާ ރުކޫޢުކުރައްވަމުން ސުބްޙާނަ ރައްބިޔަލް ޢަޡީމް ކިޔުއްވާތީ މިކަންކަމެވެ. ޖާބިރު ބުނެއެވެ. ރަސޫލުﷲ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމަ ރުކޫޢުކުރައްވާ ހިނދު ބުރަކަށި ހަމަކުރައްވާތީ ވިދާޅުވިއެވެ.

"ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުކުރައްވާއިރު ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ބުރަކަށި ސީދާކުރައްވައެވެ. އަދި އިސްއުފުއްލަވާ ހިނދު އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ތިރިކުރައްވައި ހުރުމެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތުގެ އިނގިލިތައް ދެކަކޫގެ މަތީގައި ބާއްވައެވެ."(2) އަދި މާތްالله ތަޢާލާގެ ރަސޫލާގެ ޞަޙާބީ ވާބިޞަތު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުގައި ތިބޭއިރު އެކަލޭގެފާނުގެ ބުރަކަށިމަތީގައި ފެންތާށިއެއް ބާއްވައިފިނަމަ ވެސް އެ ފެން ހަރުލައިގެން ހުންނާނެއެވެ. (އެބަހީ ބުރަކަށި އުނަގަނޑު ސީދާކުރައްވައެވެ.)"(3)

10- ރުކޫޢުގައި ޚުޝޫޢު ދެއްކުމަށް. ރުކޫޢުގައި ހިތުހަމަ ޖެހޭގޮތް ޚުޝޫޢުވެރިވުމެވެ.

ވާޖިބުވެގެން އަރާމުކުރުމެވެ. ދެން ދިއްލާއިރު އެގޮތަށް ތެދުވެފައިވާ ހާލު ރުކޫޢުގައި ވާޖިބުވެގެން އަރާމުކުރައްވާ ޚުޝޫޢުކުރާށެވެ. މާތްالله ރަސޫލާގެ ޞަޙާބީ ބުރައިދާގެ ވާބިޞަތު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މާލެކުގައި

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود.

(2) رواه النّسائي وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود في مراسيله.

ނަމާދުކުރީމެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيْمِ" {ތިންފަހަރު ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ގިނަފަހަރަކު} (ތިމާ ހައްދަވާބޮޑުކަމުގެވެރި މަތިވެރި اللّٰهُ ގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަ ކަމާއެވެ!)"(1) ނުވަތަ "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيْمِ وَبِحَمْدِهِ" މިގޮތަށް އެއްކޮށް ބުނުން ރިވާޔަތްތަކުން ސާބިތުވާކަން ނެތެވެ. "وَبِحَمْدِهِ" އިތުރުކުރުން ހަދީސްފުޅުތަކުގައިވީ ދުޢީފުގޮތުން ސައްޙަ ރިވާޔަތްތަކުގައެވެ.

އަދި މާތްاللّٰه ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުކުރައްވާ ހިނދު މިފަދައިން ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ خَشَعَ لَكَ سَمْعِيْ، وَبَصَرِيْ، وَمُخِّيْ، وَعَظَمِيْ، وَعَصَبِيْ، وَماَ اسْتَقَلَّ بِهِ قَدَمِي"(2) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވައި ބެލެހެއްޓެވި ރަސްކަލާނގެ! ތިމާ ތިބާކަލާނގެއަށް ރުކޫޢުކުރީމެވެ. އަދި ތިމާ ތިބާކަލާނގެއަށް އީމާންވެއްޖައީމެވެ. އަދި ތިމާ ތިބާކަލާނގެއަށް ބޯލަނބާ ކިޔަމަންވެއްޖައީމެވެ. ތިމާގެ އިވުމާއި، ތިމާގެ ފެނުމާއި، ތިމާގެ ސިކުނޑިއާއި، ތިމާގެ ކަށްޓާއި، ތިމާގެ ނާރުތަކާއި، އަދި ތިމާގެ ފައިތިލަ އުފުއްލާހިން އެއްޗެއް (އެބަހީ ޖިސްމު) ވަނީ ތިބާރަސްކަލާނގެއަށް ތަވާޟުޢުވެ ނިކަމެތިވެގެންނެވެ."

އަދި މާތްاللّٰه ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދަގައި މިފަދައިން ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "سُبُّوْحٌ، قُدُّوْسٌ، رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوْحِ"(3) މާނައީ: "އެކަލާނގެ ހުރިހާ އުނި ސިފަތަކުން ހުސްދުރުވެވޮޑިގެންވެއެވެ. ހުރިހާ ޢައިބަކުން ހުސްޠާހިރުވެ ވޮޑިގެންވެއެވެ. އެކަލާނގެއީ މަލާއިކަތުންނާއި، ޖިބްރީލުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ."

އަދި މާތްاللّٰه ރުއްސުންލެއްވި ޢައުފު ބިން މާލިކުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްރެއަކު އަހުރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއެކު ނަމާދުކުރުމަށް ތެދުވެއްޖައީމެވެ. ފަހެ، އެކަލޭގެފާނު ބަޤަރާސޫރަތް ކިޔަވަންފެއްޓެވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢުގައި މިފަދައިން ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "سُبْحَانَ ذِيْ الْجَبَرُوْتِ، وَالْمَلَكُوْتِ، وَالْكِبْرِياَءِ، وَالْعَظَمَةِ"(4) މާނައީ: "ގަދަފަދަކަމާއި، ވެރިކަމާއި، ބޮޑުކަމާއި، މަތިވެރިކަމުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ!"

---

(1) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي والبيهقي وابن حبّان.

(3) رواه مسلم وأبو داود.

(4) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وصحّحه الألباني.

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝަތުމަންނާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަރަށްގިނައިން ރުކޫޢުގައްޔާއި ސަޖިދާގައި މިފަދައިން ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي"(1) މާނައީ: "އިބަ اللهގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަ ކަލާއެވެ! އޭ އަހަރުމެން ޚަލްޤުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އޭ އަހަރުމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! އަދި ހުރިހާ ހަމްދުތަޢުރީފެއް އިބަاللهއަށް ލިބިވޮޑިގެންވެއެވެ. އޭ އަހަރުމެން ޚަލްޤުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ!"

ދަންނައެވެ. ރުކޫޢުގައި ޤުރުއާން ކިޔުމަކީ ނަހީކުރެއްވިކަމެކެވެ. ޢަލީ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އެކަލޭގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ރުކޫޢުގައްޔާއި ސަޖިދާގައި ޤުރުއާން ކިޔުމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަހުރެންނަށް ނަހީކުރެއްވިއެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَلاَ وَإِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا، فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ عَزَّ وَجَلَّ، وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ، فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ"(3) މާނައީ: "ދަންނާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާއަށްވާނީ މާތްاللهވަނީ ރުކޫޢުގައްޔާއި ސަޖިދާގައި ޤުރުއާން ކިޔުމުން ނަހީކުރައްވާފައެވެ. ފަހެ ރުކޫޢު ދަންނައެވެ. ފަހެ އެތަނުގައި ތިޔަބައިމީހުން الله މާތްކުރާށެވެ. އަދި ސަޖިދަ ދަންނައެވެ. ފަހެ އެތަނުގައި ތިޔަބައިމީހުން ދުޢާކުރުމުގައި ހިތްވަރުކުރާށެވެ. ފަހެ (ސަޖިދާގައި ތިޔަބައިމީހުންކުރާ ދުޢާ) ތިޔަބައިމީހުންނަށް އިޖާބަދެއްވުން އެކަށީގެންވެއެވެ."

11- ރުކޫޢުން ތެދުވުމާއި އިޢުތިދާލުގައި ޒިކުރުކުރުން.

ރުކޫޢުން ތެދުވުން އިމާމުމީހާ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މައުމޫމުމީހާއަށް ތިންގޮތަކަށް ކިޔުން ހުއްދަވެއެވެ. އެއީ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ނުވަތަ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ކިޔުމެވެ. ނުވަތަ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ކިޔުމެވެ. ނުވަތަ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ކިޔުމެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސް ބިން މާލިކުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا قَالَ

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه مسلم.

سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިމާމު ލެއްވުނީ އޭނާއާ އިއްތިބާޢުވުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ އޭނާ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުންވެސް اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ ރުކޫޢުކުރާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުންވެސް ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި އޭނާ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުން رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ ސަޖިދަކުރާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުންވެސް ސަޖިދަކުރާށެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުޟުވާންލެއްވި އަބޫހުރައިރާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘުގައިވަނީ މިފަދައިންނެވެ. "وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ"[2] މާނައީ: "އަދި އޭނާ (އިމާމު) سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުން رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ކިޔާށެވެ." އަދި ހަމަ މާތްﷲ ރުޟުވާންލެއްވި އަބޫހުރައިރާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައިވަނީ މިފަދައިންނެވެ. "إِذَا قَالَ الإِمَامُ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ"[3] މާނައީ: "އަދި އިމާމު سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔާ ހިނދު ތިޔަބައިމީހުން اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ކިޔާށެވެ."

ދެން އިޢުތިދާލުގައި އިމާމުވެސް މައުމޫމުންވެސް އަންނަނިވި ޛިކުރުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްﷲ ރުޟުވާންލެއްވި އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުން ބޮލުފުޅު އުފުއްލަވައިގަންނަ ހިނދު سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އާ ވިދާޅުވެ މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. " رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا، وَمِلْءَ ما شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ"[4] މާނައީ: "އޭ އަހަރެމެންގެ ރަސްކަލާނގެ! އުޑުތަކާއި، ބިމާއި، އެދެމެދުގައިވާ އެއްޗެހި ފުރޭވަރަށް އަދި އެއަށްފަހު ކަލޭﷲ އިރާދަކުރައްވާ އެއްޗެއް ފުރޭވަރަށް ކަލޭﷲއަށް ޙަމްދު ލިބިގެންވެއެވެ."

މާތްﷲ ރުޟުވާންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން އަބީއައުފާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم (އިޢުތިދާލުގައި) މިދުޢާ ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَاءِ وَمِلْءَ الأَرْضِ، وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ، اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي بِالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَالْمَاءِ الْبَارِدِ، اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الْوَسَخِ"[5] މާނައީ: "އޭ އަހަރެމެންގެ ރަސްކަލާނގެ! އުޑާއި، ބިމާއި، އަދި އެއަށްފަހު ކަލޭﷲ އިރާދަކުރައްވާ އެއްޗެއް ފުރޭވަރަށް ކަލޭﷲއަށް ޙަމްދު ލިބިގެންވެއެވެ. އޭ

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(2) رواه أحمد والبخاري والنّسائي والبيهقي وابن حبّان.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(4) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي.

(5) رواه أحمد ومسلم.

ހަމްދާއި ތަޢުރީފުތައް ރަސްކަލާނގެ! ސުލްޠާނާއި، ގަދަވެރިކަމާއި، ވެރިވެރިކަން މުޅިއާ ޖަބަރޫތުދާރުގެ ވެރިޔާއެވެ! އޭ ހަމްދާއި ތަޢުރީފުތައް ރަސްކަލާނގެ! ހަމަ ތިބާއެވެ ކުޅަދުނަ ސަރުކާރު ވަރަށް ކަމާއި ބޮޑުކަން ހުރިހާ ޖަބަރޫތުދާރުގެ ވެރިޔާއެވެ!"

މާތްالله ރަސޫލާ ސުންނަތުގައި އަޅުގަނޑުމެން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަނެއްކާވެސް ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم، سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އޭ ވިދާޅުވެ ދެން މިފަދައިން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. " اللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّماوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ، وَمِلْءَ ماَ شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدِهِ. أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ، أَحَقُّ ماَ قَالَ الْعَبْدُ، وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ، اَللّٰهُمَّ لاَ مَانِعَ لِماَ أَعْطَيْتَ، وَلاَ مُعْطِيَ لِماَ مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ" މާނައީ: "އޭ ހަމްދާއި ތަޢުރީފުތައް ރަސްކަލާނގެ! އުޑުތަކާއި، ބިމާއި، އަދި އެއަށްފަހު ތިބާ އިރާދަކުރައްވާ އެއްޗަކުން ފުރިހަމަވަނީ ހަމްދާއި ތަޢުރީފެވެ. ބަހަށް އެކުވެރިވަނީ ފަޚުރާއި ޝަރަފު ލިބިވަޑައިގެންނެވި ތިބާއެވެ. އަޅާ ދަންނަވާ ބަސްތަކުގެ ތެރޭގައި އެންމެ ހައްޤު ވާހަކައެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެން އެންމެން އިބާދަތްކުރާނީ ތިބާއަށެވެ. އޭ ހަމްދާއި ތަޢުރީފުތައް ރަސްކަލާނގެ! ތިބާ ދެއްވާ އެއްޗެއް މަނާކުރުމަކަށް އެއްވެސް ކަސް ހުރެއެވެ. އަދި ތިބާ މަނާކުރެއްވި އެއްޗެއް ދިނުމަކަށް އެއްވެސް ކަސް ހުރެއެވެ. އަދި އެއްވެސް ފައިދާކުރުވާ މުއްސަނދިކަން ނުވަތަ ބޮޑު ވެރިކަމެއް ނުވަތަ މުއްސަނދިކަމެއް ނުވަތަ ވަރަށް ކުޅަދާނަކަމެއް ރަސްކަލާނގެ ހުކުމުން އެއްވެސް ފައިދާއެއް ނުކުރާނެއެވެ. (ހަމައެކަނި ތިބާގެ އަޅުކަމާއި ޠާޢަތް ކުރުމެވެ.)"

މާތްالله ރަސޫލާ ސުންނަތުގައި ހިދާޔަތް ވެސް ދެމޭކޮށް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެއްބަފާ ރުކޫޢުން ނުކުތުމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މާތް ފަރުބަދަށެއް ބައިވެރިވެވަޑައިގެންނެވެ. އަދި ރުކޫޢުން ނުކުތުން ހަމަގައިމު ބޮޑުކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން ރުކޫޢުން ނުކުމެ ސަޖިދަކުރުމަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ރުކޫޢުން ހިނގާފަ ކޮންމެ ހުއްޓުން ނުކުމެއްވެ. ދެން ރުކޫޢުން ވިދާޅުވިއެވެ. "لِرَبِّيَ الْحَمْدُ لِرَبِّيَ الْحَمْدُ"[1] މާނައީ: "ހަމައެކަނި ބަޔަކު ޙަމްދާއި ތަޢުރީފުތައް ވެރިކަލާނގެއަށެވެ. ހަމައެކަނި ބަޔަކު ޙަމްދާއި ތަޢުރީފުތައް ވެރިކަލާނގެއަށެވެ."

12- ސަޖިދަކުރުމުގެ ކުރިން ކޮށްލާ ސަޖިދަކުރުން ހުރިހާ ކަމެއް ނުވަތަ

ހަމަޖެހިގެން ކުރުމުގެ ކުރީގައި ކޮށްލާ: ސަޖިދަކުރުމުގެ ދުރު ކުރީގައި ވާހަކަތަކެއް އަލިކޮށްލަމެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ކަކޫ އެއް ހުރުމާއި، ފުރަތަމަ އަތްތިލަ އެއް ހުރުމެވެ.

(1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

ކަކޫޖެއްސުމުގެ. ފަހު އިލްމުވެރިން ވަނީ އެންމެރަނގަޅު ގޮތް ރާޖިޙުކުރުމުގައި އިޚްތިލާފުވެ ވަޑައިގެންފައެވެ. ފަހު މިމަސްއަލަ ބިނާވެގެންވަނީ ދެބައިމީހުންގެ މަޛްހަބަށެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ވާއިލު ބިން ޙުޖުރު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެއަތްތިލުގެ ކުރިން ދެކަކޫފުޅު ޖައްސަވާތަން އަދި ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެކަކޫފުޅުގެ ކުރިން ދެއަތްތިލަ އުފުއްލަވާތަން އަހުރެން ދުށީމެވެ."(1)

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ، وَلْيَضَعْ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ސަޖިދައަށްދާ ހިނދު ޖަމަލު ބަސްޖެހޭ ގޮތަށް ފަދައިން ސަޖިދައަށް ނުދާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާގެ ދެކަކޫގެ ކުރިން ދެއަތް ޖައްސާހުށިކަމެވެ."

ދަންނައެވެ. މިދެބައިމީހުންވެސް ސަނަދު ގަވިއްޔަކަމަށް ދެބައިމީހުން ބުނެއެވެ. ފަހު އިމާމު إبراهيم النّخعي އާއި، އިމާމު سفيان الثّوري އާއި، އިމާމު إسحاق بن راهويه އާއި، علاّمة ابن القيّم – رحمهم الله– ފަދަ ބޭބޭކަލުން ރާޖިޙުކުރައްވާފައިވަނީ ފުރަތަމަ ގޮތެވެ. އަދި ފަހުގެ އިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން އެގޮތް ރާޖިޙުކުރައްވާފައިވާ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި سماحة الشّيخ عبد العزيز بن عبد الله بن باز އާއި الشّيخ محمّد بن صالح العثيمين – رحمهما الله– ހިމެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ.

އަދި އިމާމު مالك އާއި، އިމާމު أوزاعي އާއި، އިމާމު ابن حزم އާއި، الحافظ ابن حجر – رحمهم الله– ފަދަ ބޭބޭކަލުން ރާޖިޙުކުރައްވާފައިވަނީ ދެވަނަގޮތެވެ. އަދި ފަހުގެ އިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން އެގޮތް ރާޖިޙުކުރައްވާފައިވާ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި އިމާމު محمّد بن علي الشّوكاني އާއި علاّمة الشّيخ محمّد ناصر الدّين الألباني – رحمهما الله– ހިމެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ.

ފަހު އިތުރުކުރުމުސްތަރުގައިވާ ފަދައިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބަސްފުޅަކާ އެކަލޭގެފާނުގެ ބަދަލުގައި ބޮޑަށްކުރެއްވުމުގެ އިސްކަންދޭންޖެހޭ ބަސްފުޅަށެވެ. ފަހު މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ވާއިލު ބިން ޙުޖުރު ރިވާކުރައްވާފައި އޮވަނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޢަމަލުފުޅެވެ. އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާ ރިވާކުރައްވާފައި އޮވަނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބަސްފުޅެވެ. އަދި އޭގެ އިތުރުން މިގޮތް ރާޖިޙުކުރުމުގައި އިމާމު ބައިހަޤީ

(1) رواه أصحاب السّنن.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنسائي.

ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެއް ޝައިޚު އަލްބާނީ އެކަލޭގެފާނުގެ "صفة صلاة النّبي" އެވެ ކިޔާ ފޮތުގައި ނަޤުލުކުރައްވާ ބަޔާނަކަށްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެބަޔާންކުރީ "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދަކުރައްވާ ހިނދު ދެއަތްތިލަފަތް މައްކަޔަށް ނެރުއްވާފަ ކުރައްވައެވެ. (އެބަހީ ދެއަތްތިލަފަތް ކުރަތްމަތީ ތައްޓަވައެވެ.) އަދި ދެއަތްތިލަފަތް ފެންކަރުކުރައްވައެވެ. އަދި ދެއަތްތިލަފަތް ދެކިހަޅުން ކުރިމަތިކުރައްވައެވެ."

ދެންފަހެ ސަޖިދައިން ދެވަނަކަރުކުރައްވާ ނުވަތަ ހަމަހުރުވަން ތަކުބީރުކިޔުއްވާ ކަމުގައިވެއެވެ. ފަހެ ވިސްނައިފުއްދައްވާ ބައްޓަމަށްވެއެވެ. ދެކުޅަޔަ ކުރިމަތީ ނުވަތަ މާކަނޑުވަތީ އަތްބާއްވައި ކަކުލަށް ބާއްވާގޮތަށް ގޮވާއްދެވެ. ދެވަނަ ސަޖިދަ އަތްގަ ބަރުކޮށް ބޯވުމަތީގައި ވާއްދައި އަތަށް ބާއްވާގޮތަށް ގޮވާއްދެވެ. ވިސްނަވަ ސަޖިދަ އަތް މުސްކުވާގޮތައި ބޯވުމަތީގައި ވާއްދައި އަތަށް ބާއްވާގޮތަށް ގޮވާއްދެވެ.

ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންގެއްވި ވާއިލް ބިން ޙުޖުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައިން ގޮތުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ދެފައިވެފުޅުގެ ކުރިމަތިން ބާއްވައިވަޑައިގަންނަވަން ދެކަކޫޅު މައްކަޔަށް ގޮތުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ."(1)

އަދި މާތްالله ރުއްސުންގެއްވި މާލިކު ބިން ޙުވައިރިޘުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިސްނުމަށްކުރަނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާތީ ދެއްކެވިއިރު ދެކަނަކުޅައްޓަން ގޮތުވެވަޑައިގަންނަވަ ބިންމަތީގައި އަތްވިއްދަވާ ފައިވެއެވެ."(2)

އަދި ޝައިޚު އަލްބާނީ އެކަލޭގެފާނުގެ "صفة صلاة النّبي" އެވެ ކިޔުން ފޮތުގައި އަބޫއިސްޙާޤު އިބްރާހިމުލްޙަރބީގެ ރިވާކުރެއްވި ގެންނަވައި ބަޔާންކޮށްދިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެރިވާޔަތުގައިވެއެވެ. "މާތްالله ރުއްސުންގެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރު ސަޖިދައިން ގޮތުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ތިރީސްޓެއްސަން އަތްޖެހު ކައްދުވައި (އެބަހީ އިނގިލިތަކުލާފައި ޖަހާބަވައި) ބިންމަތީ އަތްޖެހުވިއްދަވާފައި ގޮތުވެވަޑައިގަންނަވާ ކަލުގައިވިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވަނިކޮށް އަޅުގަނޑު ދުށުނީމެވެ."(3)

ދަންނައެވެ. މިމަސްއަލާގައި ވަރަށްގިނަ އިޚުތިލާފުން ބާޒީބުކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވޭ ގައިބާރު ހުންނަމާއަރަ އަންގުރަނގެ ކަކުލަށް ބާރުލާގޮތައި ގޮތުވެވަޑައިގަނެވެ. އަދި ގައިބާރުދަރުމާއަރަ އަންގުރަނގެ ބިންމަތީގައި އަތްވިއްދާގޮތައި ގޮތުވެވަޑައިގަނެވެ.

(1) رواه أبو داود.

(2) رواه البخاري.

(3) غريب الحديث لإبراهيم الحربي.

13- ސަޖިދައިގެ ހަދިއަތް. އެބަހީ ސަޖިދައިގެ ވާޖިބު މިންވަރު ފިޔަވައި ސަޖިދާގައި ފުރިހަމަކުރަންޖެހޭ ސިފަތަކެވެ. ފަހެ ސަޖިދަޖެހޭ ތާނގައި ނިތްކުރިއާއި އަދި ދެއަތްތިލަ ބިންގަނޑު ޖައްސަން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި ދެއަތްދަނޑި ދެއަރިކަށްޓާ ދުރުކުރަންޖެހޭނެއެވެ. ފަހެ ރަސޫލުﷲ ޢަލައިހިސްސަލާމް ވާއިލް ބުން ހުޖުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ނިތްކުރިފުޅު ދެއަތްތިލަފަތުގެ ދެމެދުގައިވާގޮތަށް ޖައްސަވައެވެ. އަދި ދެއަތްފުޅު ދެއަރިކަށިފުޅާ ދުރުކުރައްވައެވެ."(1)

އަދި ރަސޫލުﷲ ޢަލައިހިސްސަލާމް އަބޫހުމައިދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ނާކުފުޅާއި ނިތްކުރިފުޅު ބިންމަތީގައި ޖައްސަވައެވެ. އަދި ދެއަތްފުޅު ދެއަރިކަށިފުޅާ ދުރުކުރައްވައެވެ. އަދި ދެއަތްތިލަފަތް ދެކޮނޑުފުޅާ ހަމަގައި ބާއްވަވައެވެ."(2)

ފަހެ ސަޖިދާގައި އޮންނައިރު ދެއަތްތިލަ ބާއްވާނީ ދެކަންފަތާ ހަމައަށެވެ. ނުވަތަ ދެކޮނޑާ ހަމައަށެވެ. މިދެގޮތް އިސްވެދިޔަ ދެޙަދީޘުން އެވަސް ބަޔާންވެފައިވެއެވެ. ފަހެ އިނގިލިތަކުން ދެބަރިޔާ ޖަމާކުރައްވާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަތްތިލަ ބާއްވާން އެސްކަނޑު އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅު ކަސްތޮކުރުވާ ހަމައަށްވާގޮތްތަކަށް ކިބުލައަށް ހަމައިގައެވެ. އެއީން ދެބަރިޔަށްވޭތޯ ބަލަހައްޓަވާށެވެ.

އަދި ސަޖިދާގައި އޮންނައިރު އަތުގެ އިނގިލިތަކުގެ ބަރަހާ ހުޅުވައިލުމެވެ. އަދި އެއްއިނގިލި އަނެއްއިނގިލިއާ ޖެހޭގޮތަށް ކައިރިކޮށްލައިލުމެވެ. ފަހެ ރަސޫލުﷲ ޢަލައިހިސްސަލާމް ވާއިލް ބުން ހުޖުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރުކޫޢުގައި ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އަތްޕުޅުގެ އިނގިލިފުޅުތައް ފުރާޅުކޮށްލައްވައެވެ. އަދި ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އިނގިލިފުޅުތައް ގުޅުވައިލައްވައެވެ."(3)

އަދި ސަޖިދާގައި އޮންނައިރު އަތުގެ އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅުތައް ކިބުލައަށް ދިމާކުރުމެވެ. ފަހެ ރަސޫލުﷲ ޢަލައިހިސްސަލާމް އަބޫހުމައިދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އަތްޕުޅު ފޮޅުވައިނުލައްވާ (އެބަހީ އަތްދަނޑިފުޅު ބިންމަތީގައި ނުޖައްސަވައި) އަދި އިނގިލިފުޅުތައް

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه ابن خزيمة والتّرمذي وقال حديث حسن صحيح وصحّحه الألباني.

(3) رواه الحاكم وابن حبّان وصحّحه الألباني.

ނުހަދުއްވައި އަތްތިލަފުޅު ޖެއްސަވައެވެ. އަދި ފައިންފުޅުގެ އިނގިލިފުޅުތައް ކަށްބަވާ ޤިބުލައަށް ބަލައްޖަވައެވެ."(1)

އަދި ދެއަތުގެ ދެއުނގަނޑުބުރި އަރިކަރިން ދުރުކޮށް ބިންމަތީގައި ނުޖެހޭގޮތަށް އުފުއްލަވައިފައެވެ. ފަހެ މާތްﷲ ރުއްސަވާފައިވާ ބަރާއު ބުނު ޢާޒިބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ"(2) މާނައީ: "ތިބާ ސަޖިދަކުރާ ހިނދު ތިބާގެ ދެއަތްތިލަ (ބިންމަތީގައި) ބާއްވާށެވެ. އަދި ތިބާގެ ދެއުނގަނޑުބުރި އުފުއްލާށެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުއްސަވާފައިވާ އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ، وَلاَ يَبْسُطْ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަގައި ސީދާވާށެވެ. (އެބަހީ ބަރާބަރަށް ހުރުމެވެ.) އަދި ކުއްތާ ދެއަތް ފަތުރާ ފަދައިން ތިޔަބައިމީހުންގެ އެއްވެސްމީހަކު ދެއަތް ފަތުރައިނުލާށެވެ."

އަދި ސަޖިދަގައި އޮނަލައިގެން ބަނޑާއި މާކަށިވާ ފުރިގެންނުވާނެއެވެ. އަދި ދެމާކަށިވާވެސް ފުރިގެންނުވާނެއެވެ. ދުކަކު ބަރައްބަން ޖެހުނީ ދުރާސާ ހަވަރަވައެވެ. އެއަސްލުގައި ބޭނުން ފުރައްދަސްކަމަށް ނުވާނެއެވެ. ފަހެ މާތްﷲ ރުއްސަވާފައިވާ އަބޫޙުމައިދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެމާކަށިވާފުޅުގެ ދެމެދު ދުރުކޮށްލައްވައެވެ. އެއީ ބަނޑު ފުޅުގެ އެއްވެސް ތިންވަރަކު މާކަށިވާފުޅުގައި ނުޖެހޭގޮތަށެވެ."(4)

އަދި ސަޖިދަގައި ދެފައިތިލަ ބަރާބަރުކޮށް ދެފުށްނގާބު ޖެހޭގޮތަށް ބެހެއްޓުމަކީ ވެސް ސުންނަތެކެވެ. އަދި އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅުތަކުގެ ބޮޑުތައް ޤިބުލައަށެވެ. މާތްﷲ ރުއްސަވާފައިވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއްރެއަކު މިފަރާތުން ރަސޫލާ ގެއްލިވަޑައިގަތެވެ" رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެއްލިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ މިފަރާތުން އަތްފުޅު ބޭރުކޮށްލައްވަން ފައްޓަވައިލީމެވެ. އެހިނދު މިފަރާތަށްއެން ފެނިވަޑައިގަތީ އެކަލޭގެފާނު

(1) رواه البخاري.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه البخاري ومسلم.

(4) رواه أبو داود.

ސަޖިދައަށް އެންނަވަނީކަށެވެ. ދެފުންނާބުޅުވަޅި ފިޔަވައެވެ. އަދި އިނގިލިފުޅުތަކުގެ ކޮޅުތައް ޤިބުލައަށެވެ."(1)

14- ސަޖިދާގައި އެންނަންޖެހޭ ވިންދާއި ސަޖިދާގައި ކިޔަންޖެހޭ ޛިކުރު.

އިސްވެބަޔާންވެދިޔަ ފަދައިން ސަޖިދާގައި ފަރުޟުވެގެންވާ ވިންދަކީ ހިނދުކޮޅެކެވެ. އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ އެއީ ތަސްބީހައެއް ކިޔާލައި ހިނދުކޮޅެވެ. އަދި އިމާމުވެ ނަމާދުކުރާނަމަ މަދުވެގެން ތިންފަހަރު ތަސްބީހަކިޔާވަރަށް ސަޖިދަދިގުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެކަނިކޮށް ނަމާދުކުރާނަމަ ސަޖިދަ ދިގުކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ފަހެ އިމާމް ترمذي - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ ތިންފަހަރު ތަސްބީހަކިޔުމަށްވުރެ ސަޖިދަ ކުޑަނުކުރުމެވެ." އިމާމް ޝާފިޢީ - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އެކަނިކޮށް ނަމާދުކުރާމީހާ އޭނާ އެދޭވަރަކަށް ތަސްބީހަކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ ތަސްބީހަކިޔުން އިތުރުކުރިޔަކަސް ޙައްދެއް ކަނޑައެޅިފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި އިމާމުވެ ނަމާދުކުރާމީހާ ތަސްބީހަ މަދުވެގެން ތިން އުނދަގޫވާނަމަ ނުވާނަމަވެސް ހަމައެއްވާނެއެވެ." ފަހެ މާތްﷲ ރުއްސެވުމަށް އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވިއެވެ. "أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ"(2) މާނައީ: "އަޅާ އޭނާގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއާ އެންމެ ކައިރިވެގެންވާ ވަގުތަކީ އޭނާ ސަޖިދާގައި އޮންނަ ވަގުތެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން (ސަޖިދާގައި) ދުޢާކުރުން ގިނަކުރާށެވެ."

ދަންނާށެވެ! ސަޖިދާގައި ކިޔަންޖެހޭ ދުޢާތަކާއި ޛިކުރުތައް ގިނަގިނައެވެ. ފަހެ ތިރީގައި ދުޢާތަކާއި ޛިކުރުތައް ވިދިވިދިގެން އަހަރެމެން ބަޔާންކޮށްލާނަމެވެ.

މާތްﷲ ރުއްސެވުމަށް ހުޛައިފާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދަކުރައްވާ ހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ. "سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى"(3) މާނައީ: "މަތިވެރި ރަސްކަލާނގެ ކިބައިން ހުރިހާ ކަމުދުނީކަމެއްކުރެ ތިމަންކަލޭގެފާނު ތަސްބީހަ ކުރައްވަމެވެ." ފަހެ މިޙަދީޘް މުސްލިމުގައާއި سنن أبي داود ގައާއި، سنن الترمذي

(1) رواه البيهقي وابن خزيمة في صحيحه والحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(3) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

ގަޑާއި، سنن ابن ماجه ގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ފަހެ މިދުޢާގެ ފަހަތަށް وَبِحَمْدِهِ އިތުރުކުރުމަށް އެއްވެސް ޞައްޙަ ރިވާޔަތެއްގައި އައިސްފައެއްނުވެއެވެ.

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިދުޢާކުރެއްވުން ގިނަކުރައްވައެވެ. "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي"(1) މާނައީ: "އިޔަاللهގެ ކީރިތިވަންތަ ކަލާނގެވެ! އޭ ހަމްދާ ތަޢުރީފުއާއި ވެރިރަސްކަލާނގެވެ! އޭ އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެވެ! އަދި ހުރިހާ ޙަމްދުތަނާތަކެއް اللهއަށް ޚާއްޞަވެގެންވެއެވެ. އޭ ހަމްދާ ތަޢުރީފުއާއި ވެރިރަސްކަލާނގެވެ! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ!"

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ރުކޫޢުގައާއި ސަޖިދާގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "سُبُّوْحٌ، قُدُّوْسٌ، رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوْحِ"(2) މާނައީ: "އެކަލާނގެ ހުރިހާ ޢައިބަކުން ސާފުވެވޮޑިގެންވާ ކުށުންދުރުވެވޮޑިގެންވެއެވެ. ހުރިހާ ޢައިބަކުން ސާފުތާހިރުވެގެންވެއެވެ. އެކަލާނގެއީ މަލާއިކަތުންނާއި، ޖިބްރީލުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއެވެ."

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަލީގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދަކުރައްވާ ހިނދު ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِيْ خَلَقَهُ، وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ"(3) މާނައީ: "އޭ ރަސްކަލާނގެ ކަލޭގެފާނަށް! މިއަޅާ އިޔަاللهއަށް ސަޖިދަކުރީމެވެ. އަދި މިއަޅާ އިޔަاللهއަށް އީމާންވެއްޖައީމެވެ. އަދި މިއަޅާ އިޔަاللهއަށް ބޯލަނބައި ކިޔަމަންވެއްޖައީމެވެ. މިއަޅާގެ މޫނު ހެއްދެވި ކަލާނގެއަށް، އެމޫނުގެ ސިފަ ހައްދަވައި، އަޑުއެހުމާއި، ފެނުން ހެއްދެވި ކަލާނގެއަށް މިއަޅާގެ މޫނު ސަޖިދަކުރީއެވެ. اللهގެ ބަރަކާތް ގިނަވެގެންވެއެވެ! އެކަލާނގެއީ އެންމެ ރިވެތިކޮށް ހައްދަވާ ކަލާނގެވެ."

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢައުފު ބުނު މާލިކުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދާގައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "سُبْحَانَ ذِيْ

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(3) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

الْجَبَرُوْتِ، وَالْمَلَكُوْتِ، وَالْكِبْرِيَاءِ، وَالْعَظَمَةِ"[1] މާނައީ: "ގަދަފަދަކަމާއި، ވެރިކަމާއި، ބޮޑާކަމާއި، ޢަޒީމްވެރިކަމުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހުސްޖޯރިހުވަންތަކަމާއެވެ!"

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންނެވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަޖިދަކުރައްވައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ ذَنْبِي كُلَّهُ، دِقَّهُ وَجِلَّهُ، وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، وَعَلاَنِيَتَهُ وَسِرَّهُ"[2] މާނައީ: "އޭ ހަޟްރަތުމާބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާގެ ހުރިހާ ފާފަތަކެއް ފުއްސަވާދެއްވާނދޭވެ! އެއީ ކުދިފާފަތަކާއި ބޮޑެތި ފާފަތަކެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ފާފަތަކާއި އެންމެ ފަހުގެ ފާފަތަކެވެ. ފާޅުގައިވާ ފާފަތަކާއި ސިއްރުން ވަންހަނާ ގޮތުގައިވާ ފާފަތަކެވެ."

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންނެވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްރެއަކު މިއަންނަކަމަނާގެ ބިސްތަރުމަތިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެއްލިވަޑައިގަންނެވިއެވެ. ދެން މިއަންނަކަމަނާ އަތްފުޅުން އެކަލޭގެފާނު ހޯއްދަވަން ފެއްޓެވީމެވެ. މިއަންނަކަމަނާގެ އަތްފުޅު (ފައިތިލަ ދަށުން ފޮނި) ޖެހިފައިވާކަމަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ފައިންފުޅުތަކެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު އޮންނަނީ މިސްކިތުގައި ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި ދެފައިންފުޅު ހުރީ ވެއްޓަވައިފައެވެ. އަދި ވިދާޅުވަމުން ދިޔައެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوْبَتِكَ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِيْ ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَىٰ نَفْسِكَ"[3] "އޭ ހަޟްރަތުމާބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ ދިޔައީ ތިބާاللهގެ ރުހިވޮޑިގަތުމުގެ ސަބަބުން ދުރުވެރިކަމާ ތިބާاللهގެ ކޯފާއިން ރައްކާތެރިކަމަށްދެއްވުން އެދިލައްވަމެވެ. އަދި ތިބާاللهގެ ޢާފިޔާއާގެ ސަބަބުން ދުރުވެރިކަމާ ތިބާاللهގެ އުޤޫބާތުން ރައްކާތެރިކަމަށްދެއްވުން އެދިލައްވަމެވެ. އަދި ތިބާاللهގެ ޙަޟްރަތުން ނުރުހުމުގެ ނަތީޖާ عذاب ން ރައްކާތެރިކަމަށްދެއްވުން އެދި ތިބާاللهގެ ޙަޟްރަތަށް ދަންނަވަމެވެ. ތިބާاللهއަށް ދަންނަވަންޖެހޭ ތަޢުރީފާއި ސިފަ މިއަޅާއަށް ޙަސާބުނުކުރެވޭނެ ދެންނެވެ. ތިބާاللهއީ ތިބާاللهގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް ސިފަ ކުރެއްވި ގޮތަށް ސިފަވެވޮޑިގެންވާ ފަރާތެވެ."

---

(1) رواه أبو داود والنسائي وأحمد وصحّحه الألباني. މިޙަދީޘް ސަޙީޙްކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ކަނޑައަޅުއްވާފައިވަނީ އަލްއިމާމުގެ سنن النّسائي ގައެވެ. سنن أبي داود އާއި مسند أحمد ގައި އަލްއިސްނާދު ސަޙީޙް މިޙަދީޘް ޙަސަންކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ކަނޑައަޅުއްވާފައެވެ.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود وابن حبّان والبيهقي.

(3) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

15- ދެސަޖިދަ ދެމެދު އިށީނުމާއި އިންނަންޖެހޭގޮތް އަދި އެތަނުގައި ދުޢާކުރުން

ދުޢާކުރުން. ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީނުން މަޤްބޫލުވާނީ މުސްތަޙައްބުވާގޮތަށް ކަމުގައެވެ. ދެންފަހެ ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީނުމަށް ދެގޮތެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ފުރަތަމަގޮތަކީ ދެފައި ކަކުލުގެން ތަންބައި ކަނާތްފައިގެ އިނގިލިތަކުގެ ބޯތަކަށް ވާގޮތަށް ވިއްދައި ވާތްފައިގެ ކުޑަކަކުލުމަތީގައި ބޮޑުވާ އިށީނުމެވެ. މިގޮތަށް އިށީނުމަށް ކިޔަނީ އިފްތިރާޝަށް އިށީނުމެވެ. ދެވަނަގޮތަކީ ދެފައި ކަކުލުގެން ތަންބައި ދެފައިގެ އިނގިލިތަކުގެ ބޯތަކަށް ވާގޮތަށް ވިއްދައި ދެފުންނާބުގެ މައްޗަށް ބޮޑުވާ އިށީނުމެވެ. މިގޮތަށް އިށީނުމަށް ޢަރަބިބަހުން ކިޔަނީ "الإِقْعاَء" އެވެ.

ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންފުޅުއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "(رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައާއި ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުމުގައި ވެސް ހިނދު) އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފައި ފަތުރުއްވައިލައްވާ (އެބަހީ ފައިތިލަ ފަހަތަށް ފަސްބާވަތްވައި) އެފައިން ބުރުމަތީ އިށީނުމުގައިވާ އަދި ކަނާތްފައި ތެދުކުރައްވައި ބަހައްޓަވައިވެއެވެ." (1) އަދި މާތްالله ރުއްސުންފުޅުއްވި އަބޫހުރައިރާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވިގޮތް ބަޔާންކުރައްވައި ވިދާޅުވިއެވެ. "ދެން އެކަލޭގެފާނު ވާތްފައި ފަތުރުއްވައި އެފައިގެ މަތީގައި އިށީނުމުގެ ދުވަހު ހަމަޖެހިލައްވައި ވިރުއްވައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ކޮންމެ ކަށިގަނޑެއް އޭގެ މަޤާމަށް ރުޖޫޢަވެއްޖެއްސެވުމަށް ދާންދެން އެކަލޭގެފާނު ބަހައްޓަވައިގެން ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. ދެން ދެވަނަ ސަޖިދަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ." (2)

طاووس – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. (ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި) ދެފުންނާބުގެ މައްޗަށް ބޮޑުވާ އިށީނުމަކީ ސުންނަތްތެރިކަމެއްކަމުގައި މާތްالله ރުއްސުންފުޅުއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސް ވިދާޅުވުމުން އަހުރެން ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއީ ސުންނަތެއް ކަމެކެވެ." (3) އަދި މާތްالله ރުއްސުންފުޅުއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އެކަލޭގެފާނު

---

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

(3) رواه مسلم.

ފުރަތަމަ ސަޖިދައިން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އިސްތިރުޚާއުގެ ބާރުގައި އިށީނަވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(1)

ދެ ސަޖިދަ ދެމެދުގައި ކިޔުމަށް ދުޢާއެއް ސުންނަތުގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސެވުންލިބިވި ޙުޛައިފާ ބިން ޔަމާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "رَبِّ اغْفِرْ لِيْ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ"(2) މާނައީ: "އޭ ރަސްކަލާނގެ ތިމަންއަޅުގަނޑަށް ޢަފުވާކުރައްވާނދޭވެ! މިއަޅާއަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ! އޭ ރަސްކަލާނގެ ތިމަންއަޅުގަނޑަށް ޢަފުވާކުރައްވާނދޭވެ! މިއަޅާއަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ!"

މާތްالله ރުއްސެވުންލިބިވި ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ، وَارْحَمْنِيْ، وَاهْدِنِيْ، وَاجْبُرْنِيْ، وَعَافِنِيْ، وَارْزُقْنِيْ، وَارْفَعْنِيْ"(3) މާނައީ: "އޭ ރަސްކަލާނގެ ތިމަންއަޅުގަނޑަށް ޢަފުވާކުރައްވާނދޭވެ! މިއަޅާއަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ރަޙްމަތް ލައްވާނދޭވެ. އަދި މިއަޅާއަށް ހިދާޔަތް ދައްކަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ އުނިކަންތައް ފުރިހަމަކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ފުރިހަމަ عافية ދެއްވާނދޭވެ. އަދި މިއަޅާއަށް ރިޒުޤު ދެއްވާނދޭވެ. އަދި މިއަޅާ މަތިވެރި ކުރައްވާނދޭވެ."

16- **ޖަލްސަތުލް އިސްތިރާޙާ.** އެބަހީ ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގެ ދެވަނަސަޖިދައިން ތެދުވެ ދެވަނަރަކްޢަތަށް ތެދުވުމުގެ ކުރިން ހިނދުކޮޅަކު އިށީނުން މަޝްރޫޢުވެއެވެ. އަދި ތިންވަނަރަކްޢަތުގެ ދެވަނަސަޖިދައިން ތެދުވެ ހަތަރުވަނަރަކްޢަތަށް ތެދުވުމުގެ ކުރިން ހިނދުކޮޅަކު އިށީނުން މަޝްރޫޢުވެއެވެ. ދެން މާތްالله ރުއްސެވުންލިބިވި މާލިކު ބިން ޙުވައިރިޘްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި ނުވަތަ

(1) رواه البيهقي.

(2) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ތިންވަނަރަކުޢަތުގައިވާ ހިނދު ދެވަނަ ސަޖިދައިން ތެދުވެވަޑައިގެން އިށީނދު ހަމަޖެހިވަޑައިގެން ފުމަން ތެދުވުން ދެވަނަރަކުޢަތަށް ނުވަތަ ހަތަރުވަނަރަކުޢަތަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ."(1) މިކަމުގެ ޙުކުމާމެދު ޢިލްމުވެރިންނަށް އިޚްތިލާފުވެވަޑައިގެންފައެވެ. ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ މުސްތަޙައްބުކަމެއްކަމަށެވެ. އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އެއީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާކަމެއް ނޫންކަމަށެވެ. އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ މުސްކުޅިވެ ގައިބާރު ދެރަވެފައިވާމީހާއަށް މުސްތަޙައްބެވެ. އަދި އެނޫންމީހުންނަށް މުސްތަޙައްބުވެގެންނުވެއެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވެފައިވަނީ އެއީ މުސްތަޙައްބުކަމެއްކަމަށެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު ދެގޮތަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެކަމުގެ އެކަށޭގޮތުގެ ކިބައިންވެސް މަޝްހޫރުވެފައިވަނީ އެއީ މުސްތަޙައްބު ކަމެއްކަމަށެވެ. ޝަރަޙުލްމުމްތިޢުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ އެއީ މުސްތަޙައްބުކަމެއް ނޫންކަމަށެވެ. الشّيخ محمّد بن صالح العثيمين –رحمه الله– ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އަހުރެންނަށް ފެނޭގޮތުގައި މިމަސްއަލާގައި ވަނީ ތިންގޮތަކަށެވެ. ފުރަތަމަ ބާވަތަކީ އެކަމަށް ބޭނުންތެރިވާ މީހުންނަށް (އެބަހީ ގައިބާރު ދެރަވީމީހުންނަށް) އެކަން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. މިކަމާމެދު އެއްވެސް ޚިލާފެއް ނެތެވެ. ދެވަނަބާވަތަކީ ދުޅަހެޔޮހުރި (އެބަހީ އެއްވެސް ޙާޖަތެއް ނެތި) ސުންނަތްވެގެންނުވެއެވެ. މިގޮތާ ޚިލާފުވެގެންވެސް ދެކެވިއްޖެއެވެ. އަދި ތިންވަނަ ބާވަތަކީ އެއްގޮތަކަށްވެސް އެކަން ސުންނަތްވެގެން ނުވެއެވެ. މިގޮތް އަހުރެން ދެކޭގޮތުގައި ސަޙީޙުވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ ރަސޫލާގެ ބަސްފުޅު އެއްބަސް ބަޔާނުގައި ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ދެން ސުވާލަކީ އެތިބެގެންވީ އެކަން ސާބިތުވެގެންވާ އެކަމަކީ ބޮޑުންގެ ހުރިހާ މީހުންނަށްތޯ؟ ނުވަތަ އެކަށޭނަ މީހުންނަށްތޯ؟ އަހުރެންނަށް ފެނޭގޮތުގައި ބޮޑުވެފައިވާ އެކަމަކީ ބޮޑުންގެ ހުރިހާ މީހުންނަށް (އެބަހީ ބޭނުންތެރިވާ މީހުންނަށް) އެކަން ސާބިތުވެގެންވާކަމަށެވެ."(2)

17- ތަޝައްހުދަށް އިށީނދެވަޑައިގަތުމެވެ. އެބަހީ ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔުމަށްޓަކައި އިށީނދެވަޑައިގަތުމެވެ.

(1) رواه الجماعة إلا مسلما وابن ماجه.

(2) "صفة صلاة النّبي صلّى الله عليه وسلّم" للعثيمين.

އިސްތިފްތާޙްކިޔުން. އެއީ ފުރަތަމަ ތަކުބީރާއި ފާތިޙާއާ ދެމެދު އިންނަގޮތެވެ. އަދި ދުޢާކިޔަ
ދުވަދު އިންނަންޖެހޭގޮތް މިއީވެ. އެއީ ދުޢާއި ކަލާނގެ ރަސޫލާ ބައިނަލް ހިސާބުން ކަށަވަރުވެގެން
ހިތްވަރަށްވާ ޖެހޭނެ ވިއްދައި ވެއްޓިގެން ހަމަކަށަވަރުން ފާޅުކުރުން ޖެހެވޭ އިސްލާމެވެ. ދެން މިމާމުން
އިންނަހުރި އަލްބާރުވަން ޖެހޭގޮތް ދަންނަވައެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުވާވުން އަބޫހުރައިރާ ބުނު ޢުމަރުގެ
ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
ތަކުބީރުދެއްވުމުން ހަނުހުރިވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ފާތިޙާއަށް ވުރެ ކުރިން ކަލާކުރުމަތީ ބައްޕަވަމެވެ. އަދި
ކަލާނގެ އަޅުގަނޑު ކަލާނގެ ކުށްފާފަތަކާ ބައިދުކުރައްވާނދޭވެ. އަދި ކަލާނގެ ބޮޑުވަރި އިރުމަތިއާ ހުޅަނގާ
އިރުމަތިއާއި ބޮޑުބައި ޖެހިފައިވާ ހުޅަނގުން އިރުމަތިއާ ދުރުކުރެއްވިހެން ކުރައްވާނދޭވެ."(1)
އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. "ހުޅަނގުން އިރުމަތިއާ ދެމެދު އަބުނާއި ދުވަސްވަރާ އިރުމަތިއާއި
ގުރުބާނީ ހުޅަނގުން އިރުމަތިން ދުރުކުރެއްވިހެން ކުރައްވާނދޭވެ."(2) ހުޅަނގުން އިރުމަތި
ބައިނަލް އަދި އެހެން ދޮށީ ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުވާވުން ވާއިލު
ބުނު ޙުޖުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى
الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތް އަތްޕުޅު އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްއަތްޕުޅުގެ މަތީ އަދި ވާތް ކަނާތްޕުޅުގެ
ބައްޕުމަތީ. އަދި ކަނާތް ޚުޅަނގުބައިގެ ކަނާތް ކަނާތްއަތްޕުޅާ ދިމާވާގޮތަށް ބައްދާލެވިއެވެ. ދެން
ކަނާތް އިރުމަތިފަރާތަށް ރުއްޖަހައި ބޭވުއި އިރުމަތިއާއި ގޮތް އިރުމަތިފަރާތުން ބޭރުކަނޑާމަތި
ހުއްޓުވިއެވެ. އަދި ހުޅަނގުން އިރުމަތިން އިސްތިޢާޛާކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ ހުޅަނގުން
އިރުމަތިން އިސްތިޢާޛާކުރެއްވި ދެއްކެވި ނަމާދުގެ ތެރޭގައިއެވެ."(3)

ފަހެ ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގައި ޝަރުޢީ އިރުމަތިން އިސްތިސްނާކުރެވޭއިރު ހަމައެކަނި
"إِلاَّ اللهُ" މިކަލިމައެވެ. އަދި ބަހަކީ މަޛްހަބުގައި އިސްތިސްނާކުރެވޭއިރު ހަމައެކަނި "لاَ" އެވެ.
ދެން އިރުމަތި އުފުލުންވެސް ނޫޅެއެވެ. އަދި މާލިކީ މަޛްހަބުގައި އިސްތިސްނާކުރެވޭއިރު

(1) رواه مسلم.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه أحمد.

ކަނާތްފަރާތަށާއި ވާތްފަރާތަށެވެ. އަދި އެއީ ސަލާމްދިނުމުން ފަހުންނެވެ. އަދި ހަންބަޑި މަޖެހުމުގައި
އިސްތިޢާޛަކުރުމާއި ﷲ ގެ ނަންފުޅު ކިޔުމަށް ކޮށްދީ ހިނދެއްގައެވެ.

ދަންނައެވެ. މިބައްދަލުވަހަކީ އެއްވެސް ތަރުޖަމާގެ މައްޗަކަށް ބިނާކޮށް ކަނޑައެޅިފައިވާ
ބައްދަލުވުންތަކެވެ. ތަޖުރިބާތަކުން ދެނެގަނެވޭ ސުންނަތުގެ ސަބަބުތަކުން އެކަށައަޅާފައެވެ. އެއީ
ކުރިމަތިކުރާ ނުވަތަ ހުރިހާ ކަމެއްގެ އަދި އިސްލާމްދީނުގެ ބޭނުންވާކަމެއް އިސްލާމްދީނުގެވެ.

ތަވައްރުކުކޮށް އިށީނުން. އެބަހީ ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގެ އިށީނުމުގައި ވާހަކައެވެ. އެއީ ކަނާތްފައިގެ
އިނގިލިތަކުގެ ބޮޑުފައިން ވާގޮތަށް ވިއްދައި ވާތްފައިގެ ކުލިބާގެ ކަނާތްފައިގެ ދަށުން ނެރެ ވާތް
ފުންދުލަށް މައްޗަށް ތަރަފިއްޔަށްވެއެވެ. ފަހު މާތްﷲ ރުއްސުންވެއްޖެ އަބޫޙުމައިދު رسول الله صلّى الله
عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވީގޮތް ބަޔާންކުރައްވާ ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަހެ
އެކަލޭގެފާނު ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނދެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ކަނާތްފައިން ފުށުގެ ވިއްދައިވާ
ވާތްފައިން ފުށުގެ މަތީ އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި ފަހު އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނދެވަޑައިގަންނަވާ
ހިނދު ވާތްފައިން ފުށުގެ އިސްކޮޅަށްވައި ކަނާތްފައިން ފުށުގެ ވިއްދައިވައި އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ
ވާތްފިނދިފަތުގެ މައްޗަށް ބޯވެ އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައެވެ."(1)

18- ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުން. ފަހެ ޖަމާޢަތުގައި ފުރިހަމަ

ދެކުރަޔަށްވުރެ ގިނަ ނަމާދެއްގައި ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުމަކީ ސުންނަތްތަކެކެވެ. އެބާވަތުގެ ދަލީލަކީ
މާތްﷲ ރުއްސުންވެއްޖެ ޢަބްދުﷲ ބުނު ބުޙައިނާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު
ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއްފަހަރަކު ޒުހުރުނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފުރަތަމަ
އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނދެވަޑައިނުގަނެ ތެދުވެވަޑައިގަތީއެވެ. ފަހެ ނަމާދު
ފުރިހަމަކުރެއްވުމުން ދެސަޖިދަކުރެއްވުމަށް ހިނދު ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން އިށީނދެވަޑައި ﷲ
أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއީ ސަހުވުސަޖިދާގެ ކުރިންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އެކަމުގައި

---

(1) رواه البخاري.

ދީސްތަކުންވެސް ދުސަކިތަރާތެއްވެ. ފަދަ އޭ (ދުސަކިތަރުކަހައްލި) އަލިފާނުގައި ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނދެވަޑައިގަތުމުން ހަނދުމަކުރެއްވުމަކީ ނިޔާއެވެ."(1)

ދަންނައެވެ. ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުގައި ތަޝައްހުދުގެ އިތުރަށް އެއްޗެހިކިޔުއްވުން ސާބިތުވެގެންނުވެއެވެ. علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުގައި ޞަލަވާތްކިޔުއްވުމެއް އަދި އާލުފަރާތުގައި ދުޢާކުރެއްވުމެއް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން ސާބިތުވެގެންނުވެއެވެ. އަދި އެކަންކަމުން ބުނެއްވާނަމަވެސް ދުރުހެލުން ނަންގަވާފައި އޮތީ ޙާލު ނަޙުވަކީ (އެއްވެސް ބަޔަކު ނައްޞުކުރުމެއްނެތެވެ.) ހަމަ ކަމަކަށްވާނީ ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގައި އެކަމުޞަލަވާތް ކީއްވެގެން ކަމަކު ޞަލަވާތްކިޔުއްވުމެވެ."(2)

19- ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން.

ފަހު ތަޝައްހުދު ކިޔުމަށްފަހު ދުޢާކުރުމުގެ ކުރިން ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުމަކީ މުސްތަޙައްބުކަމެއް ކަމުގައެވެ. މިގޮތަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި އިމާމު مالك އާއި، އިމާމު أبو حنيفة އާއި، އިމާމު سفيان الثّوري އާއި، އިމާމު الأوزاعي – رحمهم الله– ހިމެނިވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އިމާމު الشافعي – رحمه الله – ވިދާޅުވަނީ ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށެވެ. އިމާމު ޝައުކާނީ – رحمه الله – ޞަލަވާތްކިޔުން ވާޖިބުކަމަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުން ދެންނެވިފައިވާ ދަލީލުތަކަށް އިސްތިދުލާލުކުރެއްވުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ޞަލަވާތްކިޔުން ވާޖިބުކަމަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުންގެ މަޛްހަބަށް ދަލީލުކުރާ އެއްވެސް ދަލީލެއް ސާބިތުވެގެންނުވެއެވެ. ފަހު ނަމާދު ގޯސްކޮށް ކުރި މީހާއަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރާނެގޮތް ދަސްކޮށްދެއްވި އިރު އެކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން ވިދާޅުވެދެއްވާނަމަ އޭނާ އެކަލޭގެފާނު އެދަސްކޮށްދެއްވި ގޮތަށް ނަމާދު ދަސްކޮށްދިނުމުގައި އޭނާގެ ފުރިހަމަކުރެއްވުމަށް ވިދާޅުވުން ދަލީލުކުރެވޭ ޞަލަވާތްކިޔުން މުސްތަޙައްބުވާ ކަމަށެވެ."(3)

---

(1) رواه الجماعة.

(2) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

(3) نيل الأوطار.

ދެންފަހު ސަލަވާތުގެ ޢިބާރާތް ތަފާތުތަފާތު ގޮތްގޮތަށް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އެގޮތުގައިން އެންމެ ސައްޙަކަންބޮޑު ތިން ޢިބާރާތެއް މިތާނގައި ބަޔާންކުރަމެވެ.

"اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ، كَماَ صَلَّيْتَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيْمَ وَعَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيْمَ، إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ، اَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ كَماَ بَارَكْتَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيْمَ وَعَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيْمَ، إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ"[1] މާނައީ: "އޭ ހަމްދާއި ތަޢުރީފު ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! އިބްރާހީމްގެފާނާއި އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް ތިޔަﷲ ސަލަވާތް ލެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށްވެސް ސަލަވާތް ލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲއީ ހުރިހާ ހަމްދުތަޢުރީފަކަށް ޙައްޤުވާ، ހުރިހާ މަތިވެރިކަމެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އޭ ހަމްދާއި ތަޢުރީފު ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! އިބްރާހީމްގެފާނާއި، އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށްވެސް ބަރަކާތްލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲއީ ހުރިހާ ހަމްދުތަކަށް، ހުރިހާ މަތިވެރިކަމެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ."

"اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ"[2] މާނައީ: "އޭ ހަމްދާއި ތަޢުރީފު ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ! އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް ތިޔަﷲ ސަލަވާތްލެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންނާއި، އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިފަސްކޮޅުގެ މައްޗަށްވެސް ސަލަވާތްލައްވާނދޭވެ! އަދި އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިއަނބިކަނބަލުންނާއި އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިފަސްކޮޅުގެ މައްޗަށްވެސް ބަރަކާތްލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲއީ އެންމެހާ ހަމްދުތަކަށް އެންމެހާ މަތިވެރިކަމެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ."

(1) رواه البخاري.

(2) رواه البخاري.

"اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ"[1] މާނައީ: "އޭ ހަމްދުވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އިބްރާހީމްގެފާނުގެ ދަރިކޮޅުގެ މައްޗަށް ތިޔަالله ސަލަވާތްކުރެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި މުޙައްމަދުގެފާނުގެ ދަރިކޮޅުގެ މައްޗަށްވެސް ސަލަވާތް ކުރައްވާނދޭވެ! އަދި އާލަމްތަކުގެ ތެރޭގައި އިބްރާހީމްގެފާނުގެ ދަރިކޮޅުގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ ދަރިކޮޅުގެ މައްޗަށްވެސް ބަރަކާތްލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަاللهއީ ހުރިހާ ތަޢުރީފެއް، ހުރިހާ މަތިވެރިކަމެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ."

20- ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގައި ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ދުޢާކުރުން. ފަހު

ސަލަވާތަށްފަހު ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ދުނިޔެއާއި އާޚިރަތުގެ ހެޔޮ އެދި ކޮންމެ ދުޢާއެއްކުރިޔަސް ހަމައެކަށީގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ދުޢާކުރާނީ އަރަބިބަހުންނެވެ. ފަހު މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޞްޙާބުބޭކަލުންނަށް ތަޝައްހުދު ދަސްކޮށްދެއްވައި ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ދެން ބޭނުން ދުޢާއެއް އިޚްތިޔާރުކުރާހުށިކަމެވެ."[2] އެކަމަކު ސުންނަތުން ސާބިތުވެގެންވާ ދުޢާތަކުން ކުރުން ހަމަރަނގަޅުވެގެންވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން ބައެއް ދުޢާ ބަޔާންކުރަނީމެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ފަހު އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔައި ނިމުނު ހަތަރު އެއްޗަކުން ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވުން اللهގެ ހަޟްރަތުން އެދޭހުށިކަމެވެ. އެއީ މިފަދައިން އާދޭހުކުރުމެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيْحِ الدَّجَّالِ، وَأَعُوْذُ بِكِ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ. اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ مِنَ

(1) رواه مسلم.

(2) رواه مسلم.

الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ"(1) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާފަޅުވެރި ރަސްކަލާނގޭ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ ކަށްވަޅުގެ އަޒާބުން ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވުމަށް އެދި އިބަﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި މަސީޙުއްދައްޖާލުގެ ފިތުނައިން ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވުމަށް އެދި އިބަﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ދިރިއުޅުމާއި މަރުވުމުގެ ފިތުނައިން ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވުމަށް އެދި އިބަﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ފާފަކުރުމުންނާއި ދަރަނިވެރިވުމުން ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވުމަށް އެދި އިބަﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ."

މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަލީގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާއިރު ތަޝައްހުދާއި ސަލާމާ ދެމެދު ހިނދު ތަޝައްހުދު ވިދާޅުވުމާއި ސަލާމް ދެއްވުމާ ދެމެދު އެންމެ ފަހުން ވިދާޅުވާކަލިމަތަކީ މިއެވެ. "اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ مَا قَدَّمْتُ، وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ، وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا أَسْرَفْتُ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّيْ. أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ"(2) "އޭ ހައްދަވާފަޅުވެރި ރަސްކަލާނގޭ! މިއަޅާއަށް މިއަޅާގެ އިސްވެދިޔަކަމާއި ފާފަތަކާއި ފަސްވެކުރިކަމާއި ފާފައެއް ފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާ ސިއްރުން ކުރިކަމާއި ފާފަތަކާއި ފާޅުގައި ކުރިކަމާއި ފާފައެއް ފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާ ހައްދުފަހަނަޅާފައި ކޮށްފައިވާ ފާފަތައް ފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި އެއީ ފާފައެއްކަން މިއަޅާއަށްވުރެ ބޮޑަށް އިބަﷲ ދެނެވޮޑިގެންވާ ފާފަވެސް މިއަޅާއަށް ފުއްސަވާނދޭވެ! (ހުރިހާކަމެއްގައި މުސްތަޤްބަލް) އިސްކުރައްވާ ފަހަތަށް އިބަﷲއެވެ. އަދި ފަސްކުރައްވާ ފަހަތަށްލައްވާ އިބަﷲއެވެ. އިބަﷲ ފިޔަވާ އަޅުކަން ވެވޭ ބަދަލުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ."

މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބުން ޢަމްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ޢަބޫބަކުރުގެފާނު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ދަންނަވައިފިއެވެ. ނަމާދުގައި އަޅުގަނޑު ކިޔާނެ ދުޢާއެއް އަޅުގަނޑަށް އުނގަންނައިދެއްވާށެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. ވިދާޅުވާށެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ ظَلَمْتُ نَفْسِيْ ظُلْماً كَثِيْرًا، وَلاَ يَغْفِرُ

---

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه مسلم.

الذُّنُوْبَ إِلاَّ أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِيْ مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِيْ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ"(1) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބެލެހެއްޓެވި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާވަނީ މިއަޅާގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް ގިނަވެގެންވާ އަނިޔާވެރިވުމަކުން އަނިޔާވެރިވެވިއްޖެއެވެ. އަދި ތިޔަﷲ ފިޔަވައި ފާފަފުއްސަވާނެ އެހެންއެއްވެސް ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. ފަހެ ތިޔަﷲގެ ހަޟްރަތުންވާ ފާފަފުއްސެވުމަކުން މިއަޅާއަށް ފާފަފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ރަޙްމަތްލައްވާދެއްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲއީ ފާފަފުއްސަވާ ރަޙްމަތްތެރި ރަސްކަލާނގެއެވެ."

މާތްﷲ ރުހުންދެއްވި މިޙްޖަން ބުން އަދްރަޢުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތަށް ވަދެވަޑައިގަތެވެ. އޭރު މީހަކު ނަމާދު ނިންމަމުން އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނެވެ. އަދި އޭނާ އެވަގުތު ބުނަމުންދިޔައެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ يَا أَللهُ بِأَنَّكَ الْوَاحِدُ الأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِيْ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، أَنْ تَغْفِرَ لِيْ ذُنُوْبِيْ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ"(2) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބެލެހެއްޓެވި ރަސްކަލާނގެ! އޭ ﷲ! ތިޔަﷲއީ އެއްކައުވަންތަ ބޭނުން އަދި ދަރިއަކު ނުވާ އަދި އެކަލާނގެ ދަރިއަކަށް ނުވާ ބޭކަލާނގެއެއްކަމާ، އެއްކައުވަންތަ، އެކަކަށްވެސްބޭނުންނުވާ، އެކަލާނގެ އަށް ވަޑައިގަތް ކަމަކަށް ބޭނުންވެގެން ނުވާ، އެކަލާނގެއަށް ވަކިވެރިއެއް ނުވާ ބޭކަލާނގެ ކަމުގައިވާ ތިޔަﷲގެ ހަޟްރަތުން މިއަޅާއަށް ފާފަފުއްސަވައިދެއްވުމަށް އެދި ދަންނަވަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲއީ ގިނަގިނައިން ފާފަފުއްސަވާ ރަޙްމަތްތެރި ރަސްކަލާނގެއެވެ." ފަހެ އޭނާ މިދެންނެވުން އަޑުއިވިވަޑައިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އޭނާއަށް ފާފަފުއްސެވިއްޖެއެވެ." މިގޮތަށް ތިންފަހަރު އެކަލޭގެފާނު حديث ވިދާޅުވިއެވެ.

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) أخرجه النسائي بلفظه وأحمد وصحّحه الألباني.

ދަންނަވައިފައެވެ. ނުނިކެވެ. ފުރިހަމަކުރައްވައިދިނުމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ދަންނަވައިފައެވެ. ދަންނަވައެވެ.
ނަމާދުގައި އަހުރެން ދުޢާއެއްކޮށްދީބާވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އެދުޢާކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އެއީ "اَللَّهُمَّ بِعِلْمِكَ الْغَيْبَ وَقُدْرَتِكَ عَلَىٰ الْخَلْقِ أَحْيِنِيْ ماَ عَلِمْتَ الْحَيَاةَ خَيْرًا لِيْ وَتَوَفَّنِيْ إِذَا عَلِمْتَ الْوَفَاةَ خَيْرًا لِيْ، اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ خَشْيَتَكَ فِي الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، وَأَسْأَلُكَ كَلِمَةَ الْحَقِّ فِيْ الرِّضاَ وَالْغَضَبِ، وَأَسْأَلُكَ الْقَصْدَ فِي الْغِنَىٰ وَالْفَقْرِ، وَأَسْأَلُكَ نَعِيْماً لاَ يَنْفَدُ، وَأَسْأَلُكَ قُرَّةَ عَيْنٍ لاَ تَنْقَطِعُ، وَأَسْأَلُكَ الرِّضاَ بَعْدَ الْقَضاَءِ، وَأَسْأَلُكَ بَرْدَ الْعَيْشِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَأَسْأَلُكَ لَذَّةَ النَّظَرِ إِلَىٰ وَجْهِكَ وَالشَّوْقَ إِلَىٰ لِقَائِكَ فِيْ غَيْرِ ضَرَّاءَ مُضِرَّةٍ وَلاَ فِتْنَةٍ مُضِلَّةٍ، اَللَّهُمَّ زَيِّنـــَّا بِزِيْنَةِ الإِيْمَانِ وَاجْعَلْنَا هُدَاةً مُهْتَدِيْنَ"[1] "އޭ ހުރިހާ ދުޢާތަކުގެ އަޑުއައްސަވާ ރަސްކަލާނގެ! ﷲ ތަޢާލާ ދެނެވޮޑިގެން ވަރުގަދަކަމާއި، ޚަލްޤުތަކުގެ މައްޗަށް ކަލޭގެފާނަށް ހުރި ކުޅަދުންތެރިކަމުގެ ވަސީލަތުން (ދިރުމާ ﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ) ދިރުމާއި ހެޔޮކަމެއް ދިރުމައްހެޔޮކަމެއް ކަމުގައި ދެނެވޮޑިގަންނަވާނަމަ ﷲ ދިރުއްވާ ދެއްވާނދޭވެ! އަދި މަރުވުން ދިރުމާއި ހެޔޮކަމެއް ކަމުގައި ދެނެވޮޑިގަންނަވާނަމަ ﷲ މަރުއްވާ ދެއްވާނދޭވެ! އޭ ރަސްކަލާނގެ ތިޔަކަލާނގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ! ހަމަކަށަވަރުން ދިރުމާއި އަޅުގަޔާއި ރަސޫލުގެ ﷲއަށް ބިރުވެތިވުމާ ދިރުމާކަމުގައި ފެނިވަޑައިގަތުން އަދި ﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ރުހުމާއި ރުޅިވެރިކަމުގައި ޙައްޤު ބަސްބުނުމާއި ގުޅޭ ފަދަ ކަމެއްގެ ފެނިވަޑައިގަތުން އަދި ﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި މުއްސަނދި ކަމުގައި ފަޤީރުކަމުގައި މެދުމިނުގެ ފެނިވަޑައިގަތުން އަދި ﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ނިމިނުދާނޭ ނިޢުމަތެއް ފެނިވަޑައިގަތުން އަދި ﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ކެނޑިނުދާނޭ ލޮލުގެ ފިނިކަން (ހިތްހަމަޖެހުމެއް) އެދެމެވެ އަދި ﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ޤަޟާއާ ޤަދަރަށް ފަހު (ދިނުމަކުރުވުން) ރުހުންވެރިވުން ފެނިވަޑައިގަތުން އަދި ﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި މަރުވުމަށް ފަހު އަރާމު ދިރިއުޅުމެއް ފެނިވަޑައިގަތުން އަދި ﷲގެ ހަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ގެއްލުންދިނުމާއި ބަލިވަމުވާއި، މަގުފުރެދުވާ ކަހަލަ ފިތުނައަކާ ނުލައި ﷲގެ ދީދާރު ބެލުމުގެ ލައްޒަތާއި ﷲއާ ބައްދަލުވުމުގެ ޝައުޤުވެރިކަން

(1) رواه النسائي وأحمد وصحّحه الألباني.

ދެއްވުމަށް އެދި އިބަاللهގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމުވެ. އޭ ހައްދަވާބޫޅުވި ޙަސްކަލާނގެ! އިމާންކަމުގެ ޙިނައްމުން އަޅުވެން ޙިނަށްތެރި ކުރައްވާނދޭވެ! އަދި ތެދުމަގުދައްކާ ބަޔާ ކަމުގެއްޔާއި، ތެދުމަގު ލިބިގެންވާ ބަޔާ ކަމުގައި އަޅުވެން ހެއްވާނދޭވެ!"

މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ރިވައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު އަހަރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު އިށީނދެ އިނީމެވެ. އޭރު މީހަކު ނަމާދުކުރަމުން ދިޔައެވެ. އަދި އޭނާގެ އައްތަޙިއްޔާތުގެ ދުޢާގައި މިފަދައިން ކިޔުމުން ދިޔައެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ وَحْدَكَ لاَ شَرِيْكَ لَكَ، الْمَنَّانُ، يَا بَدِيْعَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ، يَا حَيُّ يَا قَـــيُّوْمُ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَأَعُوْذُ بِكَ مِنَ النَّارِ"[1] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބޫޅުވި ޙަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ އިބަاللهގެ ޙަޟްރަތުން މިބަސްފުޅުގައި ގެދުވެރިކަން އެދި ދަންނަވަމުވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެންމެހާ ޙަމްދަށް ތަޢުރީފެއް ލިބިގެންވަނީ އިބަاللهއަށެވެ. އިބަالله ފިޔަވައި އަޅުކަންވެވޭ ޙައްޤުވެގެންވާ އިލާހެއް އެއްވެސް ނުވެއެވެ. އިބަاللهއީ އެއްކައުވަންތަ އިލާހެވެ. އިބަاللهއަށް އެއްވެސް ބައިވެރިއަކުނުވެއެވެ. އިބަاللهއީ ގިނަގިނައިން ނިޢުމަތްތެރިވެވޮޑިގެންވާ ފަރާތެވެ. އޭ އުޑުތަކާއި ބިން ހެދެވި ތެދުވެރިކަމްހުރި ފަރާތްކަނޑައެޅުވި ޙަސްކަލާނގެ! އޭ މަތިވެރިކަމާއި މާތްކަމުގެ ވެރި ޙަސްކަލާނގެ! އޭ ދިރިތިއްބެވި ދެމިވޮޑިގެންވާ އެންމެ ކަންކަމެއް ހިންގުމުގައި ޤާއިމުވެވޮޑިގެންވާ ޙަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ ސުވަރުގެ ދެއްވުމަށް އެދި އިބަاللهގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމުވެ. އަދި ނަރަކައިން ސަލާމަތް ކުރެއްވުމަށް އެދި އިބަاللهގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމުވެ." ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޞްޙާބުބޭކަލުންނަށް حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އޭނާ ދުޢާ އެކުރީ ކޮންއެއްޗަކުން ކަމުދަންނަވާކަން ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެނގޭހެއްޔެވެ؟ އަޞްޙާބުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އެންމެ މާތްވެ ދަންނަވާ ވޮޑިގެންވަނީ اللهއެވެ. ދެން އެކަލޭގެ ރަސޫލާއެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އެމީހާ ދުޢާކޮށްގެ އަޒީމްވުގެ ދަރަޖައި ފުރިހަމަވެގެންވާ ފުރިހަމަވުމުގެ ފަރާތް ވިދާޅުވަމުވެ. އޭނާ الله އަށް ދުޢާއްކުރީ "الاسْمُ الأَعْظَم" (اللهގެ އެންމެ މާތް ނަމްފުޅު) ގެދުވެރިކަމްނެވެ. އާމްގެ ރިވާޔަތެއްގައިން

(1) رواه أهل السنن وصحّحه الألباني.

ދުޢާކޮށްދިނުމަ އެކަލާނގެ އިޖާބަކޮށްދެއްވާނެއެވެ. އަދި އޭގެ ޒަރީޢާއިން އެއްޗަކާ އެދުނީމަ އެކަލާނގެ ދެއްވާނެއެވެ."

މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ސަޢުދު ބުން އަބީ ވައްޤާޞްގެ ރިވާޔަތުން ވާގޮތުގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ކުދިކުދިން ދަސްކޮށްދޭ ފަދައިން މިކަލިމަތައް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަރުކޮށްނަން އުނގަންނަވައިދެއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ أَنْ أُرَدَّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمْرِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْقَبْرِ"[1] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާވޮޑިގެންވި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ ބަޚީލުކަމުން ރައްކާތެރިކުރެއްވުމަށް އެދި ތިޔަﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި މިއަޅާ ބިރުގަނޑުކަމުން ރައްކާތެރިކުރެއްވުމަށް އެދި ތިޔަﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި އަހުރެން މުސްކުޅި އުމުރާ ހިސާބަށް (ދިސްމަކުންނަން މިއަޅާ ބުއްދިކުރެވެންނެތް އުމުރުހިސާބަށް) މިއަޅާ ރައްދުކުރެއްވުމުން ރައްކާތެރިކުރެއްވުމަށް އެދި ތިޔަﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ދުނިޔޭގެ ފިތުނަތުންނާއި، ޤަބުރުގެ އަޒާބުން ރައްކާތެރިކުރެއްވުމަށް އެދި ތިޔަﷲގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ."

21- **ސަލާމް ދިނުމަށްފަހު ޛިކުރުކުރުން.** ފަރު ސަލާމްދިނުމަށް ފަހުގައި ކުރުން އެންމެ ބައެއް ޛިކުރުތައް ތިރީގައި ބަޔާންކުރެވިފައެވެ.

މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޘައުބާނުގެ ރިވާޔަތުން ވާގޮތުގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ތިންފަހަރު "أَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ" (މާނައީ ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ފާފަފުއްސެވުން އެދިދަންނަވަމެވެ.) ވިދާޅުވެ ދެން ވިދާޅުވެއެވެ. "اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ، وَمِنْكَ السَّلاَمُ، تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ" "އޭ ހައްދަވާވޮޑިގެންވި ރަސްކަލާނގެ! ތިޔަﷲއީ ސަލާމަތްކަމުގެ ވެރިޔާއެވެ. އަދި ސަލާމަތްތެރިކަންވަނީ

(1) رواه أحمد والبخاري والنّسائي.

ތިޔަاللهގެ ޙަމްދާއި ޘަނާވާނޯ. އޭ މަތިވެރިކަމާއި މޮޅުކަމުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގޭ! ތިޔަالله މޮޅުވެ މަތިވެރިވެވޮޑިގެންވާނޯ."(1)

ރަޟިޔަالله ޢަންހު މުޢާޛު ބިން ޖަބަލުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަހުރެންގެ އަތުގައި ހިއްޕަވައި حديث ކުރުދުކުރެއްވިއެވެ. "އޭ މުޢާޛު! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޯގެފާނު ތިބާދެކެ ލޯބިވެއެވެ." ދެން މުޢާޛުގެފާނު ދަންނަވައިފިއެވެ. އަހުރެންގެ ބައްޕައާއި މަންމަ ކަލޯގެފާނުގެ ޙައްޤުގައި ފިދާވާށެވެ. އަހުރެންވެސް ކަލޯގެފާނު ދެކެ ލޯބިވެއެވެ. ދެން އަނެއްކާވެސް حديث ކުރުދުކުރެއްވިއެވެ. "ކަލޯ ނަމާދެއްގެ ފަހުން މިވާ މިދުޢާ ކިޔުން ދޫކޮށްނުލާތި ތިމަންކަލޯގެފާނު ތިބާއަށް ވަޞިއްޔަތްކުރައްވަމެވެ. "اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ"(2) "އޭ ހަމްދަރާ ބޫޖުކުރުއްވި ރަސްކަލާނގޭ! ތިޔަاللهއަށް ޒިކުރުކުރުމާއި، ތިޔަاللهއަށް ޝުކުރުކުރުމާއި، ތިޔަاللهއަށް ރަނގަޅަށް އަޅުކަންކުރުމަށް އަހުރެންނަށް އެހީތެރިވެދެއްވާނދޭވެ!"

ރަޟިޔަالله ޢަންހު މުޣީރާގެ ބިން ޝުޢުބާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަޅުގަނޑު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކޮންމެ ފަރުޟުނަމާދެއްގެ ފަހުގައި ވިދާޅުވާކަމުގައި ވިއެވެ. "لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ، اَللَّهُمَّ لاَ مانِعَ لِماَ أَعْطَيْتَ، وَلاَ مُعْطِيَ لِماَ مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ"(3) "الله ފިޔަވައި އަޅުކަންވުން ޙައްޤުވާނޭ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކުނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަވެއެވެ. އެކަލާނގެއަށް ބައިވެރިއަކުނުވެއެވެ. މުޅި ވެރިކަމާއި މުޅި ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ މުޅި ކަމެއްގެ މައްޗަށް ކުޅަދުންވަންތަވެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އޭ ހައްދަވާފައިވާ ރަސްކަލާނގޭ! ތިޔަالله ދެއްވާ އެއްޗެއް މަނާކުރާނެ އެއްވެސް ބާރެއް ނުވެއެވެ. އަދި ތިޔަالله ނުދެއްވާ އެއްޗެއް ދެވުމުގެ ބާރެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެއްވެސް ނަސީބުވެރިޔަކަށް ނަފާ އޭނާގެ

---

(1) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن خزيمة والحاكم وقال: صحيح على شرط الشيخين.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

ގެދަރުވެރިކަން ނުވަތަ ނަސީބުވެރިކަން އިބަރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުން އެއްވެސް ފައިދާއެއް ނުކޮށްދޭނެއެވެ. (ހަމައެކަނި ފައިދާވާނީ އެކަލޭގެ ސާލިޙު ޢަމަލުތަކެވެ.)"

މާތްالله ރުއްސުންވެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޒުބައިރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަލާމްދެއްވާ ހިނދު ނަމާދުގެ ފަހުން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ. لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَلاَ نَعْبُدُ إِلاَّ إِيَّاهُ، لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُوْنَ"[1] "الله މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކުނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ބައިވެރިއަކުނުވެއެވެ. މުޅި ވެރިކަމާއި މުޅި ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ކުޅަދުންވަންތަވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެއެވެ. ހެޔޮކަމެއްކުރުމުގެ ބާރެއް އަދި ނުބައިކަމަކުން ސަލާމަތްވުމުގެ ބާރެއްވެސް اللهގެ ބާރުދެއްވުމުން މެނުވީ ނުވެއެވެ. الله މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކުނުވެއެވެ. އަދި އަހަރެމެން އެކަލާނގެއަށް މެނުވީ އަޅުކަމެއްނުކުރަމެވެ. ނިޢުމަތާއި، ފަޟްލާއި، ރިވެތިސަނާ ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި އެކަލާނގެއަށެވެ. الله މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކުނުވެއެވެ. އަދި ކާފިރުން ކަރާހިވިޔަސް ނުރުހުނުކަމުގައިވީނަމަވެސް އަހަރެމެންނީ އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަމުގައި ދީން ޚާލިޞްކުރާމީހުންނެވެ."

މާތްالله ރުއްސުންވެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "{سُبْحَانَ اللهِ} {اللهގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމާއެވެ!} ތެތީސްފަހަރު، {الْحَمْدُ لِلهِ} {އެންމެހާ ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވަނީ اللهއަށެވެ.} ތެތީސްފަހަރު، {اللهُ أَكْبَرُ} {އެންމެބޮޑީ اللهއެވެ.} ތެތީސްފަހަރު، އަދި ސަތޭކަ ހަމަކުރަން {لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ} {الله މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

އިލާހަކުނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަކަމުގައެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ޝަރީކަކުނުވެއެވެ. ހުރިހާ ވެރިކަމާއި ހުރިހާ ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މަތީގައި ކުޅަދުންވަންތަވެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ.} ޔާﷲ! ކަލޭގެފާނު ދެއްވާ އެއްޗެއް ހުއްޓުވާނޭ އެއްވެސް ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނު ހުއްޓުއްވާ އެއްޗެއް ދޭނޭ އެއްވެސް ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި މުއްސަނދިކަމުގެ ވެރިޔާއަށް ކަލޭގެފާނުގެ ހުޅުވިޖެހުމުން ދުރުވުމަށް އޭނާގެ މުއްސަނދިކަމުން ބޭނުމެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ."(1)

ރަޟިﷲ ޢަންހު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައި ބުނެފައިވާ ގޮތުގައި ނަބިއްޔާ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ހެނދުނު ފަތިސް ނަމާދު ނިމުމަށްފަހު ކުރިމަތިލާފައި އިށީނދެގެން ތިއްބާ ވާހަކަދެއްކުމުގެ ކުރިން "لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيْتُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ" "ﷲ މެނުވީ ޙައްޤުގައި އަޅުކަންކުރެވޭނެ އެހެން އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަކަމުގައެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ޝަރީކަކުނުވެއެވެ. ހުރިހާ ވެރިކަމާއި ހުރިހާ ޙަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އެކަލާނގެ ދިރުއްވައެވެ. އަދި މަރުއްވައެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މަތީގައި ކުޅަދުންވަންތަވެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ." މިފަދައިން ދިހަފަހަރު ކިޔައިފިމީހާއަށް ހެޔޮކަންތައް ދިހައެއް ލިޔެވޭނެއެވެ. އަދި ކުށް ދިހައެއް ފުހެލެވޭނެއެވެ. އަދި އޭނާގެ ދަރަޖަ ދިހަ ދަރަޖައިން މަތިވެރިވާނެއެވެ. އަދި އޭނާގެ އެދުވަހު ހުރިހާ ނުރުހެވޭ ކަންތައްތަކުން ރައްކާތެރިވާނެއެވެ. އަދި ޝައިޠާނާގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިވާނެއެވެ. އަދި ޝިރުކުކުރުން ފިޔަވައި އެދުވަހު ކުރާ ފާފައަކުން އޭނާ ހަލާކު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އޭނާގެ މަތިން އެދުވަހު ޤިޔާމަތްދުވަހު ދުށް ނުލިބޭނެއެވެ. އަދި އޭނާ ބާކީ ކުރެވޭނެއެވެ. އާއި ހަޔާތުގައި ކަމުދާ ކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިން ނޫން ކަމެއް އޭނާ ކުރުމުން ޔަޤީނުން ރައްކާތެރިވާނެއެވެ."(2)

ރަޟިﷲ ޢަންހު ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައި ބުނެފައިވާ ގޮތުގައި ނަބިއްޔާ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހުން ޢާޔަތުލްކުރްސީ ކިޔައިފިމީހާ ސުވަރުގެއަށް ވަނުމަށް އޭނާއަށް ހުރަހަކަށް ނުވާނީ މަރުވުމެވެ."(3)

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود.

(2) رواه الترمذي وأحمد وحسّنه الألباني.

(3) رواه النسائي في عمل اليوم واللّيلة وابن السنّي وصحّحه الألباني.

ކިޔެ އާޔަތުލްކުރްސިއްޔާ ﴿ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُۚ لَا تَأۡخُذُهُۥ سِنَةٞ وَلَا نَوۡمٞۚ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ مَن ذَا ٱلَّذِي يَشۡفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦۚ يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيۡءٖ مِّنۡ عِلۡمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَۚ وَسِعَ كُرۡسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفۡظُهُمَاۚ وَهُوَ ٱلۡعَلِيُّ ٱلۡعَظِيمُ ﴾ (البقرة: ٢٥٥) "اللهِ އެކަލާނގެ ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރުން ހައްޤުވެވޭނޭ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވާ ކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެއީ ދިރިހުރިވޮޑިގެންވާ އަބަދުން ޤާއިމުވެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. ނިދިއާލުމާއި ނިދުން އެކަލާނގެއަށް ނިސްބަތްވެގެންނުވެއެވެ. އުޑުތަކާއި ބިމުގައި ވާހައިއެއްޗެއް ވެސް އެކަލާނގެއަށެވެ. އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގައި އެކަލާނގެ އިޛުނަކާނުލައި ޝަފާޢަތްތެރިވެވޭނީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ އެބައިމީހުންގެ ކުރިމަތީގައި ވާހައިކަމަކާއި އެބައިމީހުންގެ ފަހަތުގައި ވާހައިކަމެއް (އެބަހީ އިސްވެދިޔަކަމާއި ކަމަކާއި ފަހުން ވާނެކަމެއް) އެކަލާނގެ ދަންނަވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އިލްމުގެ ތެރެއިން އެކަލާނގެ އިރާދަކުރެއްވި މިންވަރަށް މެނުވީ އެބައިމީހުންނަކަށް ނޭނގޭނެއެވެ. އެކަލާނގެ ކުރުސިއްޔު (އެކަލާނގެ ފައިތިލަ އަޅުއްވާ ތަނެވެ) އުޑުތަކާއި ބިމަށްވުރެ ތަނަވަސްވެގެންވެއެވެ. އަދި އުޑުތަކާއި ބިން ރައްކާތެރިކުރުން ބުރަކަމަކަށް އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ވަރުބަލިކަމެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ މަތިވެރި މާތްވެގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ."

މާތްالله ގެ ފޮތުގައިވާ އުތުމަ ބޮޑު އާޔަތަކީ މިއާޔަތް ކަމުގައި ވެއެވެ. އެކަމަކު ވިދާޅުވިއެވެ. "ކޮންމެ ނަމާދަކަށްފަހު ކިޔުން އިސްލާމް، ކަމަކީ، ނަސް މިނިސްކޮށް ކިޔުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަންގަވާފައިވެއެވެ."(1)

﴿ قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ۞ ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ ۞ لَمۡ يَلِدۡ وَلَمۡ يُولَدۡ ۞ وَلَمۡ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدُۢ ﴾ (الإخلاص: ١ – ٤) "(އޭ ނަބިއްޔާއެވެ!) ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. އެއީ اللهއެވެ. الله އެއްކައުވަންތަ ކަލާނގެއެވެ. اللهُ ފުދިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެއަށް ދަރިކަލުން ނުވެއެވެ. އަދި ބަފައިކަލަކު ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެއާ އެއްވަރު އެކަކު އެއްވެސް ކަމެއް ނުވެއެވެ."

﴿ قُلۡ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلۡفَلَقِ ۞ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ۞ وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۞ وَمِن شَرِّ ٱلنَّفَّٰثَٰتِ فِي ٱلۡعُقَدِ ۞ وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴾ (الفلق: ١ – ٥) "(އޭ

(1) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والنسائي وصحّحه الألباني.

މުޙައްމަދުގެފާނެވެ!) ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. ހެނދުނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން، އެކަލާނގެ ހެއްދެވި ހުރިހާ މަޚްލޫޤުންގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ އަނދިރިކަން ފެތުރިވާހިނދު އެރޭގަނޑުގެ އަނދިރިކަމުގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ. އަދި (ގޮށްޓަށް ޖަހައި އެ) ގޮށްޓަކަށް ފުމޭ އަންހެނުންގެ (އެބަހީ ސިހުރުވެރިންގެ) ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ. އަދި ހަސަދަވެރިޔާ ހަސަދަވެރިވާހިނދު އޭނާގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ."

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ۞ مَلِكِ ٱلنَّاسِ ۞ إِلَـٰهِ ٱلنَّاسِ ۞ مِن شَرِّ ٱلْوَسْوَاسِ ٱلْخَنَّاسِ ۞ ٱلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ ٱلنَّاسِ ۞ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ﴾ (الناس: ١ – ٦)

"(އޭ މުޙައްމަދުގެފާނެވެ!) ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. ޖިންނިންނާއި އިންސާނުންގެ ތެރެއިން މީސްތަކުންގެ ހިތްތަކަށް ވަސްވާސްދޭއިރު (اللهގެ ޛިކުރުކުރާހިނދު) ފަހަތަށް އަނބުރާ ވަސްވާސްދޭ ޝައިޠާނާގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަންދެއްވުމަށް މީސްތަކުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން އެދިދަންނަވަމެވެ. އެކަލާނގެއީ މީސްތަކުންގެ ޙަޤީޤީ ރަސްކަލާނގެއެވެ. މީސްތަކުންގެ އިލާހެވެ."

މާތްالله ރުޟްވާންލެއްވި އުއްމުސަލަމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުގެ ސަލާމްދެއްވާ ހިނދު ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ عِلْماً نافِعاً، وَرِزْقاً طَيِّباً، وَعَمَلاً مُتَقَبَّلاً"(1) "އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެވެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަދު، އިޞާاللهގެ ޙަޟްރަތުން ފައިދާހުރި ޢިލްމަކާއި، ބަރަކާތްތެރި ރިޒުޤަކާއި، ޤަބޫލުކުރެވޭނޭ ޢަމަލަކާއި ދެއްވުމަށް އެދިދަންނަވަމެވެ."

ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކާއި ސުންނަތްތަކާއި ނަމާދުގެ ބަރަކާތްތަކުގެ ތަފްޞީލު ނަމާދުކުރާނެގޮތް

ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކާއި ސުންނަތްތަކާއި ތަފްޞީލުކޮށް ބަޔާންކުރުމުގެ ކުރިން ހިނގައްޖެއެވެ. ފަހު މިހެންވީމާ ބަޔާންކޮށްދިނުމަށް އިޖުމާލީކޮށް ނަމާދުގެ ބަރަކާތްތައް ތަފްޞީލުން އަރާކާނާއި ވާޖިބާތު ނަމާދުގެ ބަރަކާތްތަކުގެ ތަފްޞީލު

(1) رواه أحمد وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ފަހެ ތިރީގައި އެވާ ތަރުތީބުން ނަމާދުގެރުކުނުތަކެވެ.

1- ނަމާދުކުރުމަށް ގަސްތުކުރާ ތަންގައި ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލައި ކޮޅަށްހުރުން.

2- ކުރަން ގަސްތުކުރާނަމާދުކަން ނިޔަތްގަތުން.

3- اللّٰهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ދެއަތްތިލައިގެ ބޮޑުފުށް ޤިބްލައަށްވާގޮތަށް ދެއަތްމަތިކޮށް ދެކޮނޑާ ހަމައަށް ނުވަތަ ދެކަންފަތްތާ ހަމައަށް އުފުލުން.

4- ވާތްމަތީ ކަނާތް ބާއްވައި ދޭމެދުގައި ހަހަރަންބަނުން. ވާތްމަތީފަރަތަތީ ކަނާތްމަތިފަ ބާއްވުން ނުވަތަ ވާތް ކުޅަނގުމަތީ ކަނާތް ޖައްސައި ކަނާތުން ވާތް އަތްތިލަގައި ހިފުމެވެ. ވާތްމަތީ ކަނާތް ބާއްވާ ބާއްވައި ކޮންމެ ގޮތަކަށް ވާޖިބު ނޫނެވެ. މިކަން ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން ކަމެވެ. އަދި އެއްވެސް ބައިކަށި ކަނާތް އަތުގެ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ކަނާތް އަތްތިލައިގެ ބައެއްކޮޅު ވާތް ކުޅަނގުމަތީ ތަރުތީބަށް ބޭއްވުން ރަނގަޅެވެ. އެއަށް ކަނާތުގެ އިނގިލިން ހިފުމެވެ. ބޮޑުއިނގިލިން ވާތްމަތީ މަޅިވަރެވެ. އަދި އެނގިލިން ވާތް ކުޅަނގު މަޅިވަރެވެ. އަދި އެނގިލިން ވާތް އަތްތިލަގައި މަޅިވަރެވެ.

5- ދުޢާއުލްއިސްތިފްތާޙް ކިޔުން. ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން ކިޔުމެވެ. ނަމާޒުގެ ތެރޭގައި ދުޢާއެއް ވަރަށްގިނައިން ކިޔެއެވެ. އެދުޢާތަކުގެ ތެރެއިން ކޮންމެ ދުޢާއެއް ކިޔުން ހަމަ ރަނގަޅެވެ.

6- أَعُوْذُ އާއި ބިސްމި ކިޔުމަށްފަހު ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔުން. މިއުމްމަތަށް ކަމުގައިވާތީ ހުރިހާ ނަމާދެއްގައި ރަކްޢަތެއްގައި ކިޔާފައި ސޫރަތްކިޔަންޖެހެއެވެ.

7- ފާތިޙާކިޔުމަށްފަހު ޤުރްއާނުން ވިދާޅުވެއްޖެ ކިޔުން. އެއީ ހުރިހާ ނަމާދެއްގައި ފުރަތަމަ ދެރަކްޢަތުގައެވެ. ބައެއްފަހަރު ފުރަތަމަ ރަކްޢަތް ދިގުކޮށް ދެވަނަ ރަކްޢަތްތަކުގައި ކިޔައިދިނުމަކީ ސުންނަތެކެވެ.

8- اللّٰهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ދެއަތް އުފުލައި ރުކޫޢަށްދިއުން. ދެއަތް އުފުލާފަހު ފުރަތަމަ ކަހަލަ ގޮތަށެވެ. ރުކޫޢުގެ ކަށިފުށްތައް ބައްދައިފަ ހިނގަމުންދާނެއެވެ.

9- ރުކޫޢުގައި ބުއްކަނޑުމުން. ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން ކަމެވެ. ހިނގާމުންދާނެއެވެ. ރުކޫޢުގައި ފުރުއާނު ކިޔުން މަނާކަމެވެ.

10- سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔުމާއެކު ރުކޫޢުން ތެދުވެ ދެއަތް އުފުލުން. ދެއަތް އުފުލާނީ ހަމަ ކުރިން އުފުލިގޮތަށެވެ.

11- **އިޢުތިދާލަށް ހުރުން.** އިޢުތިދާލަކީ ރުކޫޢުން އަތްބަޔަށްޖެހުމަށް ގޮތުގައި ބުރަކަށި ވަގުތު އިޢުތިދާލުވެފައިވާ ގޮތުގައިވާ ތެދުވުމެވެ. ޖެހުމުން ބުރަކަށި ފަހުގައިވާ އެއް އިސްގެވެ ބަޔަށް ދިއުމެވެ. އަދި ބައެއް ބުރަކަށި ވިދުވާ އިޢުތިދާލަށް ހުރުމަށް ހަރަކާތްތެރިވުމެވެ. ހުރުމެވެ. އެއްވަރު ރަކާތް ސަޖިދަ ދިއުމަށް އަރިހުގައި ނުވެއެވެ. ޖެހުމަށް ބުރަކަށި އިސްތިޤާމަތު ހުރުމަށްވާ ދިއުމާއި ސިޖްދައަށް އެރުގެ ރަކާތްތަކުގެ ސަލާމް ކުރުމަށް ހަރަކާތްތަކެވެ. އަދި އިޢުތިދާލްގައި ހަރަކާތްވެފައިވާ ރުކޫޢުން ސަޖިދައަށް ދިޔުމާ ބުރަކަށި އިސްތިޤާމަތު ހަރަކާތްވެފައިވާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުގައި ރުކޫޢު ހުރިނަމަ ހިނދު ހަރަކާތްކުރެއްވި ބައެއް އަސްލުތަކުން ދިޔުން ރަކާތްވެފައިވާ ބަޔާނުގެ ގޮތް އެކެވެ. ފަހެ އިޢުތިދާލްވެފައި ހުރި ރުކޫޢުން ތެދުވާވެ. އަދި ނަމާދުގެ ރުކުނު ދިޔައިމެވެ އެއް ރުކުނުވެގެން ސުންނަތް ގަޑިތަކުން އަރިހުގައިދިއައެވެ. ޤިޔާމުގައި ފާތިޙާ ކިޔުމުގެ ރުކޫޢުގައި ކިޔުމުގެ ސަޖިދަގައި ތަސްބީޙުގެ ކިޔުމެވެ. ތަޝައްހުދުގައި އަތްތަކުގެ ތަސްބީޙު ކިޔުމުގެ ކިޔުމެވެ. ފަހެ އެއް ރުކުނެއް ސުންނަތެއް ނަމާދު ދޫކޮށްލާފައިވާ ތަކުރާރު ރަކާތްތަކުގެ ވަގުތު އިޢުތިދާލުގައި އެއް ހުރުމުގައި ބުރަކަށި ހަރަކާތްވެފައި ނުވާކަމަށް ތިއްބެވެ (1) ވާމައާލާ ރައްބަނާ ވަލަކަލްޙަމްދު ކިޔުމަށް ތިބޭ ބުރަ ރިޔާއި[2] ރަބަނާ ލަކަލްޙަމްދު ކިޔާފައި ބުރަކަށި އިޢުތިދާލުގައި ޤިޔާމުގައި އަޅުވާލެވެ.

12- **އިޢުތިދާލުގައި ޠުމަޢުނީނާވުން.** ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ އެހެން ފަރާތަކަށް ނަމާދުބަލާގައި ޠުމަޢުނީނާ ހަމަޖެހިގެން ކިޔާށެވެ.

13- الله أكبر **ކިޔުމާއި ސަޖިދައަށް ދިއުން.** ސަޖިދައަށް ދާނޭ ގޮތަށް ސަޖިދާގައި އިޙްތިރާމްގެ އަރިއަހަށް ހަމަޖެހިގެން ކިޔާށެވެ.

14- **ސަޖިދާގައި ޠުމަޢުނީނާވުން.** ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ސަޖިދަ ފަރާތަކަށް ނަމާދުބަލާގައި ޠުމަޢުނީނާ ހަމަޖެހިގެން ކިޔާށެވެ. ފަހެ ސަޖިދާގައި ޤިޔާމު ޠުމަޢުނީނާ ތަކުރާރުކުރާށެވެ.

15- الله أكبر **ކިޔުމާއި ސަޖިދައިން ތެދުވުން.**

16- **ދެސަޖިދަ ދެމެދު އިށީނުން.** ދެސަޖިދަ ދެމެދު އިށީނުމަކީ ރުކުނުތަކުގެ އަރިއަހަށް ހަމަޖެހިގެން ކިޔާށެވެ.

17- **ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ޠުމަޢުނީނާވުން.** ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ފަހަތަކަށް ނަމާދުބަލާގައި ހަމަޖެހިގެން ކިޔާށެވެ.

---

(1) رواه النّسائي بإسناد صحيح.

(2) رواه البخاري.

19- اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ދެވަނަ ސަޖިދައަށް ދިޔުން. ދެވަނަސަޖިދާގައިވެސް ކަންތައްކުރާނީ ހަމަ ފުރަތަމަ ސަޖިދާގައިވެސް ކަންތައްކުރި ގޮތަށެވެ.

20- اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ދެވަނަ ސަޖިދައިން ތެދުވުން.

21- ގައިބޯތު ދެރަވީހުއްނަމަ ދެވަނަ ރަކުއަތަށް ތެދުވުމުގެ ކުރިން ކުޑަހިނދުކޮޅަކު އިށީނދެ މަޑުކޮށްލުން.

22- ދެވަނަރަކުއަތަށް ތެދުވުން ހަރަންބަދުން. ތެދުވުމުގެ ގޮތާއި ކައިފިއްޔަތު ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ދެވަނަ ރަކުއަތަށް ހަރަންބަދުނަ އިރު އަތް އުފުލާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.

23- ފުރަތަމަ ރަކުއަތުގައި ކަންތައްކުރި ގޮތަށް ކަންތައްކުރުން. ދެވަނަ ރަކުއަތުގައި ކަންތައްކުރާނީ ހަމަ ފުރަތަމަ ރަކުއަތުގައި ކަންތައްކުރި ގޮތަށެވެ. އެކަމަކު ސޫރަތުލްފާތިޙާގެ ކުރިން أَعُوْذُ ކިޔާކަށްނުޖެހޭނެއެވެ. أَعُوْذُ ކިޔާނީ ހަމައެކަނި ފުރަތަމަ ރަކުއަތުގައެވެ.

24- ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުން. އެބަހީ ދެވަނަރަކުއަތުގެ ދެވަނަ ސަޖިދައިން اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ތެދުވެ ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނާނީއެވެ. އެއީ އިފްތިރާޝަށް އިށީނުމެވެ. ކައިފިއްޔަތު ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

25- ތަޝައްހުދު ކިޔުން. ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކުގެ އަށްވަނަ ނަންބަރުގައި ތަޝައްހުދު ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ދެރަކުއަތުގެ ނަމާދުއްނަމަ ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތު އެއީ ފަހު އައްތަޙިއްޔާތެވެ. އިފްތިރާޝަށް އިނުމުގެ ބަދަލުގައި ތަވައްރުކަށް އިށީނުމެވެ.

26- اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ތިންވަނަ ރަކުއަތަށް ތެދުވެ އަދި އުފުލައި ހަރަންބަދުން. އަދި އުފުލާނީ ހަމަކުރިންވެސް އަދި އުފުލި ގޮތަށެވެ.

27- ބިސްމިއްލާއި ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔުން. ތިންވަނަ ރަކުއަތާއި ހަތަރުވަނަ ރަކުއަތުގެ ޤިޔާމުގައި ކިޔަވާނީ ހަމައެކަނި ސޫރަތުލްފާތިޙާއެވެ. އެއީ ފަރުޟު ނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުއަތުގައި ކިޔަވައެވެ. ފަރުޟު ނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުއަތުގައި ބަހާލަތު ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު އެހެން ސޫރަތެއް ކިޔަވައިފިނަމަ މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

28- ފުރަތަމަ ދެރަކުއަތުގައި ކަންތައްކުރި ގޮތަށް ކަންތައްކުރުން.

29- اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ދެވަނަ ސަޖިދައިން ތެދުވެ ގައިބޯތު ދެރަވީހުއްނަމަ ކުޑަހިނދުކޮޅަކު އިށީނދެ މަޑުކޮށްލުން. ތިންރަކުއަތުގެ ނަމާދުއްނަމަ ފަހު އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނާނީއެވެ.

30- ހަތަރުވަނަ ރަކުއަތަށް ތެދުވުން ހަރަންބަދުން. ހަތަރުވަނަ ރަކުއަތުގެ ތެދުވުން ހަރަންބަދުނަ އިރު އަތް އުފުލާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.

31- ތިންވަނަ ތަކުބީރުގައި ކަންފަތްކުރި ގޮތަށް ކަންފަތްކުރުން.

32- ފަހު އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުން. އެބަހީ الله أَكْبَرُ ކިޔުމާއެކު ތިންވަނަ ތަކުބީރުގެ ދެވަނަ ސަޖިދައިން ތެދުވެ ތަވައްރުކަށް އިށީނުން. ކައިރިޔާތައް ބަޔާންވާ ހިސާބުގައެވެ.

33- ތަޝައްހުދުކިޔުން.

34- ތަޝައްހުދުގެ ފަހުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން. ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ނަވާރަވަނަ ނަންބަރުގައި ޞަލަވާތް ބަޔާންވާ ހިސާބުގައެވެ.

35- ޞަލަވާތަށްފަހު ދުޢާކުރުން. ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ވިހިވަނަ ނަންބަރުގައި ދުޢާތައް ބަޔާންވާ ހިސާބުގައެވެ.

36- ސަލާމްދިނުން. ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކުގެ ނުވަވަނަ ނަންބަރުގައި ސަލާމުގެ ތަފްޞީލާއި ސަލާމްދެއްވާނެ ގޮތް ބަޔާންވާ ހިސާބުގައެވެ.

ފަހު ކުރު ތަޝައްހުދެއް ހުރި ނަމާދުތަކުގައި ގޮތުގެ ފަރުޟެއެވެ.

ދަންނަށެވެ. ނަމާދުގެ ރުކުންތަކުގައި ފިރިހެނުންނާ އަންހެނުން ހަމަހަމައެވެ. އެއްވެސް ތަފާތެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއް ނެތެވެ.

ސުންނަތް ނަމާދު

ފަހު އިސްލާމްދީނުގައި ފަރުޟުނަމާދުތަކުގެ އިތުރަށް ސުންނަތްނަމާދުތަކެއްވެސް ޝަރުޢުކޮށްދެއްވާފައިވެއެވެ. އެއީ ފަރުޟުނަމާދުގެ ކުށްތަކާއި ސުންނަތްތައް ފުރިހަމަކުރުމުގެ ސަބަބުން އުނިވާ ޖައްބުރުކުރުމައި އާޚިރަތުގައި މީޒާން ދަރަޖަތައް މަތިވެރިކުރުމަށެވެ. ފަހު މާތްالله ޝަރުޢުކުރައްވާފައިވާ އަޅުކަންތަކުގެ ކިބައިން ރަކާތްތަކެއް ދެއްކެވުމެވެ. އެކަމަށް ދަލީލަކީ ވިދާޅުވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلاَةُ، يَقُولُ رَبُّنَا عَزَّ وَجَلَّ لِمَلاَئِكَتِهِ، وَهُوَ أَعْلَمُ: انْظُرُوا فِي صَلاَةِ عَبْدِي أَتَمَّهَا أَمْ نَقَصَهَا؟ فَإِنْ كَانَتْ تَامَّةً كُتِبَتْ لَهُ تَامَّةً، وَإِنْ كَانَ انْتَقَصَ مِنْهَا شَيْئاً قَالَ: انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ؟ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ قَالَ: أَتِمُّوا لِعَبْدِي فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ، ثُمَّ تُؤْخَذُ الأَعْمَالُ عَلَى ذَلِكُمْ"(1)

(1) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ޤިޔާމަތްދުވަހު އެންމެފުރަތަމަ މީސްތަކުންގެ ހިސާބުބެއްލެވޭ އަމަލަކީ ނަމާދެވެ. މާތްالله، އެކަލާނގެ ދެނެވޮޑިގެންވާ މަލާއިކަތުންނަށް ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. ތިމަންالله ގެ އަޅާގެ ނަމާދަށް، އޭނާ ފުރިހަމަކޮށްދެއްވާތޯ ނުވަތަ އުނިކޮށްދެއްވާތޯ ބައްލަވާށެވެ. ފަހެ ފުރިހަމަކޮށްފައިވާނަމަ ނަމާދު ފުރިހަމަކަމަށް ލިޔުއްވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދުން މިންވަރެއް އުނިކޮށްފައިވާނަމަ އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. ތިމަންالله ގެ އަޅާއަށް ސުންނަތް ނަމާދެއްވާތޯ ބައްލަވާށެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ސުންނަތް ނަމާދެއްވާނަމަ الله ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. ތިމަންالله ގެ އަޅާއަށް، އޭނާގެ ފަރުޟު އޭނާގެ ސުންނަތުން ފުރިހަމަކޮށްދެއްވާށެވެ. ދެން އަނެއްކާ އަމަލުތަކުގެ ހިސާބުވެސް ކުރައްވާނީ އެގޮތުގައެވެ. (އެބަހީ ފަރުޟުކަމުގައި ސުންނަތް ކުރިއިރުން ފުއްދައިދޭނެއެވެ. އަދި ފަރުޟު ޒަކާތް ސަދަޤާތުން ފުއްދައިދޭނެއެވެ. މިގޮތަށެވެ.)"

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުމުގައި ރަޙްމަތް ބޮޑު ކަމެއް އަޅުކަމުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ބައިތު ޚާދިމު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު ރޭގަނޑުވެއެވެ. އަހަރެން އެކަލޭގެފާނަށް ވުޟޫކުރުމަށް ފެން ގެންނަވައިދިނުމަށްފަހު އަހަރެން ސުވާލުކުރީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވި "ކަލޭ އެދޭކަމެއް ސުވާލުކުރާށެވެ." އަހަރެން ދެންނެވީމެވެ. ސުވަރުގެގައި ކަލޭގެފާނާ އެކުގައި ހުރުމަށް ދަންނަވަމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ނޫންތޯ އެހެން ކަމެއް؟" އަހަރެން ދެންނެވީމެވެ. އެއީ އެކަންޏެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "فَأَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ"[(1)] މާނައީ: "ދެން މިކަމުގައި ކަލޭގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް (އެބަހީ މިކަމުގައި ނަފްސު ހިފެހެއްޓުމަށް) ގިނަގިނައިން ސަޖިދަކުރުމުން މިކަމުގައި އަހަންނަށް އެހީވާށެވެ."

ސުންނަތް ނަމާދު ގޭގައި ކުރުމަކީ ވަރަށް ރަނގަޅުކަމެކެވެ. މާތްالله ރަޙްމަތް ލައްވައި ގެފުޅުގައި ކުރެއްވުމަށް ނަމާދުގެ ބައެއް ބަހައްޓަވާތީއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "إِذَا قَضَى أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ فِي مَسْجِدِهِ، فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيباً مِنْ صَلَاتِهِ، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلَاتِهِ خَيْراً"[(2)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ މީހަކު މިސްކިތުގައި ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށްފިނަމަ އޭނާގެ ގެއަށް ނަމާދުން

---

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه أحمد ومسلم.

ހިއްސާއެއް ރަނގަޅުވާނެއެވެ. (އެބަހީ ނަމާދުގެ ތަރާވީޙު ސުންނަތް ގެތެރޭ ކުރުން ހިނގާނެއެވެ.)
އެހެނިހެން ކަންކަމަށްވުރެ އެނާ ގެތެރޭ ކުރައްވާފައިން މާތްالله އެނާގެ ގެތެރޭ ބަރަކާތްތެރިކުރައްވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވި ޢަބްދުالله ބިން އުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.
އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ދެއްކެވިއެވެ. "اجْعَلُوا فِي بُيُوتِكُمْ مِنْ صَلاَتِكُمْ وَلاَ تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތަކުގައި ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަމާދުތަކުން ހިއްސާއެއް އަދާކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތައް ކަށްވަޅުތަކަކަށް ނުހަދާށެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވި ޒައިދު ބިން ޘާބިތުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.
އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ދެއްކެވިއެވެ. "صَلاَةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهِ فِى مَسْجِدِي هَذَا إِلاَّ الْمَكْتُوبَةَ"(2) މާނައީ: "ފަރުޟު ނަމާދު ފިޔަވައި މީހާ އޭނާގެ ގެތެރޭ ކުރާނަމާދު މިމިސްކިތުގައި އޭނާ ކުރާނަމާދަށްވުރެ މާތްވެގެންވެއެވެ."

ފަހެ ސުންނަތް ނަމާދުގައި ކިޔެވުންތައް ވާޖިބުވެގެންނުވެއެވެ. ކިޔެވުންކުރުން
ކަމާބެހޭގޮތުން އެކުވެރި ދެމީހުން ނަމާދުކުރުމަށް ހުއްދަވެއެވެ. އަދި ރަސޫލާގެ އެއްބައި
ރަކުޢަތް ކުރުމަށް ދުރުވެރިކަމާއެކު ދެމީހުން ދެމީހުން ފުރިހަމަކޮށްދެއްވުމަށް ބަރަކާތްލެއްވިއެވެ.
އަދި ދެމީހުން ދެމީހުން ގެތެރޭގައި ރަސޫލާއާ އެކުގައި ކުރުމުން ދެމީހުން ރަސޫލާގެ ފަރާތުން
ބަރަކާތް ލެއްވިއެވެ. ފަހެ ދެމީހުން ދެމީހުން ނަމާދުކުރުމާއި އެކުވެރިކަމާއި ފަރުވާ ބަރަކާތްތަކުން
ދެއްކިއެވެ. އަބޫ ހުރައިރާ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން އަނަސްގެފާނާއި ދެންނެވީމެވެ.
ދެމީހުން ދެކުނަވައިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކުރައްވާ ފަރާތުގެފާނުގައި އެކަލޭގެފާނު
ކަންތައްތުރާވީ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ؟ އެކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "އެކަލޭގެފާނު ފަރާތުގެފާނުގައި ކިތަވައި
ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ ރަސޫލާގެ ކަންތައްތަކުގައި ހިނދު ރަސޫލާގެ އެކުވެރިކަމާއި ނަމާދުކުރައްވައެވެ. ދެން
ރަސޫލާގެ ވެރިކަމާއި ނަމާދުކުރައްވައެވެ."(3) އަދިވެސް މާތްالله ރުއްސެވުން ލިބިވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން
ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަސޫލާގެ އެއްފަހަރު ރަސޫލާގެ ފަހަރަކު رسول الله صلّى الله
عليه وسلّم ދެމީހުން ކުރައްވާ ނަމާދު ކިޔަވައި ވިދާޅުވެވުނު މިކަމަކީ ދެމަފިރިން
ދެމީހުން ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ދެކުނަވައި ދެކެވުނު ފަހަރުގައެވެ. ދެން އެނާގެފާނުގައި

(1) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

(2) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والتّرمذي واللّفظ لأبي داود.

(3) رواه مسلم.

އެކަލޭގެފާނު އިރުޝާދު އިންސާނުންގެ ކުރިމަތީގައި ބަޔާންކޮށްދެއްވީ. ދެން މުޠްލަޤު ވައްތަރުގެ ސުންނަތް ނަމާދު ސުންނަތެއްގެ ގޮތުގައި މިގޮތަށް ކުރެވޭ ކަމެވެ. ދެން މުޠްލަޤު ސުންނަތް ނަމާދު ކުރުމަށް ހަނދާން ނެތުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ ސުންނަތުގެ ރަކުޢަތްތައް ނިޔަތްކުރުމަށް ވަގުތު ނުވާތީ ކަމެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. ދެން މުޠްލަޤު ސުންނަތް ނަމާދުކުރެވޭނެއެވެ."⁽¹⁾

ސުންނަތް ނަމާދުތައް ބެހިގެންވާ ބައިތައް

އެއީ މުޠްލަޤު ސުންނަތާއި މުޤައްޔަދު ސުންނަތެވެ. މުޠްލަޤު ސުންނަތަކީ އެއްވެސް ޤައިދެއް އަޅުވައިގެން ނުވާ ސުންނަތެވެ. އެބަހީ ޢާއްމު ސުންނަތްތަކެވެ. އެސުންނަތްތައް ބިނާވެގެންވަނީ އެސުންނަތްތައްކުރާ މީހާގެ ނިޔަތުގެ މައްޗަށެވެ. ދެ ރަކުޢަތްކުރުމަށް ނިޔަތްކުރެވޭނެއެވެ. ދެރަކުޢަތްކުރުމަށް ނިޔަތްކުރެވިދާނެއެވެ. އަދި ހަތަރު ރަކުޢަތްކުރުމަށް ނިޔަތްކުރެވިދާނެއެވެ. އިމާމު ނަވަވީ – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ދިމާވާ ރަކުޢަތުގެ އަދަދު ނިޔަތްނުކޮށް ސުންނަތް ނަމާދެއް ފަށައިފިނަމަ އެއްރަކުޢަތުން ސަލާމްދިނުމަށްވެސް ހުއްދަވެއެވެ. އަދި ދެ ރަކުޢަތުން ނުވަތަ ތިން ރަކުޢަތުން ނުވަތަ ސަތޭކަ ރަކުޢަތުން ނުވަތަ އެއްހާސް ރަކުޢަތުން ސަލާމްދިނުން ހުއްދަވެއެވެ. އަދި އޭނާއަށް ނޭނގޭ އަދަދަކުން ސަލާމްދިނުން ކަމުގައިވިޔަސް ނަމާދު ސައްޙަވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ "الإملاء" ގައި މިގޮތަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ."⁽²⁾ ހަމަ މަޢްދާނު ބުން ޠަލްޙާ – رحمه الله – ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެން މާތްالله ރަސޫލާގެ މައުލާ ޘައުބާނާ ދިމާވެގެން ސުވާލުކުރީމެވެ. ކަލޭގެފާނު އަހަރެން ސުވަރުގެއަށް ވައްދަވާނެ ޢަމަލެއް ބުނެދެއްވާށެވެ. ނުވަތަ މާތްالله އަށް އެންމެ ލޯބިވާ ޢަމަލުތަކުގެ ތެރެއިން ކޮބައިތޯއެވެ؟ ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ހަމަހިމޭންވެވަޑައިގަތެވެ. ދެން އަހަރެން ތިންވަނަ ފަހަރަށް الله ގެ ނަމުގައި އެދުނީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެން މިކަމާ ބެހޭގޮތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން ސުވާލުކުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ކަލޭގެފާނު ގިނަގިނައިން ސަޖިދަ ކުރައްވާށެވެ. އެހެނީ ތިޔަ އެއްވެސް ސަޖިދައެއް ނުކުރާނެއެވެ. ކަލޭގެފާނު ޢަމަލުކުރައްވާ ގޮތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވި ގޮތަށް ތިމަން ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. "مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْجُدُ ِللهِ سَجْدَةً إِلاَّ رَفَعَهُ اللهُ بِهَا دَرَجَةً،

(1) رواه أحمد وأصحاب السّنن.

(2) المجموع.

وَحَطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً"[1] މާނައީ: "އެއްފިޔަސް ހަގަކު اللهއަށްޓަކައި އެންމެ ސަޖިދަރައްތޮވެސް، އެސަޖިދަރިގެ ސަބަބުން الله އޭނާގެ ދަރަޖައެއް މަތިވެރިކުރައްވާ އަދި އަނެއް ސަބަބުން އޭނާގެ ފާފައެއް ފުއްސަވާ ގޮތަކަށް ނުކުތުމެވެ."

ދެންފަހު މުއައްކަދު ސުންނަތަކީ އެސުންނަތުގައި ޤައިދެއް އެކުލެވިގެންވާ ސުންނަތެވެ. އެއީ ނަމާދުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކާއި ފަތިސް ނަމާދުގެ ސުންނަތާއި ވިތުރާއި ތަރާވީޙާއި ސުންނަތްތަކެވެ. އެންމެ ފުރަތަމަ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކުގެ ތަފްސީލު ބަޔާންކުރަމެވެ.

ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް: ރަވާތިބު ސުންނަތަކީ ފަރުޟުނަމާދުތަކުގެ އިސްވެފައިވާ ކުރިން ސުންނަތްތަކެވެ. އެއީ ފަތިސްކުރިން ދެރަކުޢަތެވެ. މެންދުރު ކުރިން ދެރަކުޢަތެވެ. މެންދުރު ފަހުން ދެރަކުޢަތެވެ.

ސަތާރަކުޢަތް: އެއީ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ދެރަކުޢަތާއި، މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރީ ހަތަރުރަކުޢަތާއި، ފަހު ދެރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތެވެ.

ބާރަރަކުޢަތް: އެއީ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ދެރަކުޢަތާއި، މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރީ ހަތަރުރަކުޢަތާއި، ފަހު ދެރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތެވެ.

ދިހަރަކުޢަތް: އެއީ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ދެރަކުޢަތާއި، މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރީ ދެރަކުޢަތާއި، ފަހު ދެރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހު ދެރަކުޢަތެވެ. ފަހު އެންމެ ރަނގަޅުވެގެންވާ ބަހުރުވަ ބާރަރަކުޢަތެވެ. އެހެނީ ސުންނަތްތަކަށް ތަކުރާރުވެ މިބަޔާންކުރެވުނެވެ.

ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތް

އެބައި ފަތިސްނަމާދުގައި ބަންގިގޮވުމުން ފަރުޟުކުރުމާ ދެމެދު ދެރަކުޢަތެވެ. ފަހު އެއީ ވަރަށް މާތްވެގެންވާ ދެރަކުޢަތެވެ. އަދިވެއްޖެއް! ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ މާތް ސުންނަތެވެ. އަދި އެއީ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެންމެ ސަމާލުކަންދެއްވި އެއްސުންނަތެވެ. ދޫކޮށްނުލައްވަމުގެ އެކަލޭގެފާނު އެސުންނަތް

---

(1) رواه أحمد والبيهقي.

ދޫނުކުރައްވައެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތަށް ވުރެ ބޮޑަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެއްވެސް ސުންނަތް ނަމާދަކަށް ފުއްޕާއިރުވަޑައިގެންނުވައެވެ."(1)

އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا"(2) މާނައީ: "ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތް ދުނިޔެއާއި ދުނިޔޭގައި ވާހައި އެއްޗަކަށްވުރެ ހެޔޮކަން ބޮޑެވެ."

އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތަށް އެކަލޭގެފާނު އަވަސްވެވަޑައިގަންނަވާ ވަރަށްވުރެ ބޮޑަށް ހެޔޮކަންތައްތަކެއްގެ ތެރެއިން އެހެން ހެޔޮކަމަކަށް އެކަލޭގެފާނު އަވަސްވެވަޑައިގަންނަވާތީ މިފަދައިން ދެކިވަޑައިނުގަންނަވަމެވެ."(3)

ހަމަ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ (الكافرون) ސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص) ސޫރަތް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ (الكافرون) ސޫރަތާއި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص) ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ."(4)

އަދި ބައެއްފަހަރު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِىَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ﴾ (البقرة: ١٣٦) މިއާޔަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلْ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ تَعَالَوْاْ إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَآءٍۭ بَيْنَنَا

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود.

(2) رواه أحمد ومسلم والترّمذي والنّسائي.

(3) رواه أحمد ومسلم.

(4) رواه مسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِۦ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ۚ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَقُولُوا۟ ٱشْهَدُوا۟ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾ (آل عمران: ٦٤) މިއާޔަތް ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތުގެ ފުރަތަމަރަކުޢަތުގައި ބަޤަރާ ސޫރަތުގެ ﴿ قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا ﴾ މިއާޔަތާއި އާލުޢިމްރާނު ސޫރަތުގެ ﴿ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَآءٍۭ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ﴾ މިއާޔަތް ކިޔުއްވައި ވިދާޅުވެއްވާކަމުގައިވެއެވެ."(1)

އަދި ބައެއް ރިވާޔަތުގައި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްބަޤަރާގެ ﴿ قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَـٰعِيلَ وَإِسْحَـٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِىَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴾ (البقرة: ١٣٦) މިއާޔަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތު އާލުޢިމްރާނުގެ ﴿ فَلَمَّآ أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ ٱلْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنصَارِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ۖ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾ (آل عمران: ٥٢) މިއާޔަތް ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿ قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَا ﴾ މިއާޔަތާއި އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَٱشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴾ މިއާޔަތް ކިޔުއްވައި ވިދާޅުވެއްވާކަމުގައިވެއެވެ."(2)

ހަމަ ދެގޮތުގައި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތްނަމާދުގައި ސުންނަތްތަކުން އަވަދިވެގެން ކާފިރޫން އަދި އިޚްލާޞް ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރީ ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތުގައި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ކާފިރޫން އަދި އިޚްލާޞް ސޫރަތް އިޚްތިޔާރުކުރައްވައެވެ."(3)

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه مسلم وأبو داود.

(3) رواه الجماعة.

ނަމާދުކުރުން މަނާ ވަގުތުތަކުގެ ތެރޭގައި ފަތިސްނަމާދަށްފަހު އިރުއަރުމާ ދެމެދު އެއޮންނަ ވަގުތު ހިމެނެއެވެ. ފަހެ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތް ކުރެވިފައިނުވާނަމަ ފަތިސްނަމާދުގެ ފަހުން އެސުންނަތްކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވި ޤައިސް ބިން ޢަމްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އެކަލޭގެފާނު ފަތިސްނަމާދަށް ވަޑައިގަތެވެ. އެކަލޭގެފާނާއެކު މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނެވުމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތުން ނިކުންނަވަން ފަތިސްނަމާދުކުރައްވަނީއެވެ. އަދި ޤައިސް އޭނާ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތެއް ނުކުރައްވައެވެ. ފަހެ ޤައިސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު ފަތިސްނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ފަތިސްނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެން ޤައިސް ތެދުވެވަޑައިގެންފިއެވެ. އަދި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތްކުރައްވައިފިއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ކައިރިން ވަޑައިގަންނަވަމުން حديث ކުރައްވައިފިއެވެ. "އެއީ ކޮންނަމާދެއް ކުރީތޯ؟" ފަހެ ޤައިސް އެކަލޭގެފާނަށް ޖަވާބުދެއްވުމުން އެކަލޭގެފާނު އެއްޗެއް ވިދާޅުއެއްނުވެއެވެ."(1)

އަދި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތް ކުރެވިފައިނުވާނަމަ އިރުއަރުމުން ފަހު ކުރުން މުސްތަޙައްބު ކަމަ އެނގެނީއެވެ. މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވައިފިއެވެ. "مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَي الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَلْيُصَلِّهِمَا"(2) މާނައީ: "ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތް އިރުއަރަންދެން ނުކުރާ މީހާ ފަހެ (އިރުއަރުމުން ފަހު) އެދެރަކުޢަތްކުރާހުށިކަމެވެ."

އަދި އިރުއަރާ ފަހުން ހެނދުނުވެދިޔާ ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިސުންނަތްކުރުމުގެ ކުރިން ފަތިސްނަމާދުގެ އިރު ސުންނަތްކޮށްލުމުގެ މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އިބްނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "އެއްފަހަރަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދަތުރުފުޅެއް ނިންމަވާ ވަޑައިގެންނެވުމުން ތިރީގައި މަޑުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ހުރިހާ ބައިވެރިން ނިދާލައްވައިފިއެވެ. އަދި ފަތިސްނަމާދުކުރަން ހޭލެއްވީ އިރުއަރައިފުމުން ރަނގަޅަށް އަރައިފުމުން އެތަނުން ދަތުރުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މުއައްޛިނަށް ބަންގިދެއްވުމަށް އަމުރުކުރައްވައިފިއެވެ. ފަހެ

(1) رواه أحمد وابن خزيمة وابن حبّان وأصحاب السّنن إلاّ النّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه البيهقي وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

ބަންގިދެއްވުމުން ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިން ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތްކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ޖަމާޢަތުގައި ފަތިސްނަމާދު ކުރައްވައިފިއެވެ."(1)

މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތާއި ފަހު ސުންނަތް

މެންދުރުނަމާދުގެ އިސްފަސްކޮށް އަށްރަކުޢަތް ވާކަމަށް، ހަރަކުޢަތް ވާކަމަށް، ހަތަރުރަކުޢަތް ވާކަމަށް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެ ބަޔާން ތިރީގައި އެވަނީއެވެ.

އަށްރަކުޢަތް: މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އުއްމު ޙަބީބާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުކުރައްވިއެވެ. "مَنْ صَلَّى أَرْبَعاً قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعاً بَعْدَهَا حَرَّم اللهُ لَحْمَهُ عَلَى النَّارِ"(2) މާނައީ: "މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތާއި އަދި ފަހުން ހަތަރުރަކުޢަތް ކޮންމެހެން ދެމެހެއްޓިއެވެ. މާތްالله އޭނާގެ މަސް ނަރަކައަށް ޙަރާމްކުރައްވައިފިއެވެ."

ހަރަކުޢަތް: ޢަބްދުالله ބިން ޝަޤީޤު– رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ނަމާދުތަކާ ބެހޭގޮތުން އަހުރެން ޢާއިޝާގެފާނާ ސުވާލުކުރީމެވެ. އެކަލަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "އެކަލޭގެފާނު މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތް އަދި ފަހުން ދެރަކުޢަތްކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(3)

ހަތަރުރަކުޢަތް: މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ދިހަރަކުޢަތެއް އަހުރެން ހިފަހައްޓައިފީމެވެ. އެއީ މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތާއި، ފަހުން ދެރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައި ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގެކޮޅުގައި ދެރަކުޢަތާއި، އަދި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތެވެ."(4)

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.
(2) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.
(3) رواه أحمد ومسلم وغير هما.
(4) رواه البخاري.

ފަހެ މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތުގެ ހަތަރުރަކުޢަތަކީ ވަރަށްމާތްވެގެންވާ ހަތަރުރަކުޢަތެކެވެ. މާތްالله ދުއްސުންގެއްލި އަބަދުއަބަދަށް އަސްމާނުގެ ބިރުން ދިމާވެގެންނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެކަލޭގެފާނު މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތްކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނަށް ދެންނެވުނެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެކަލޭގެފާނު މިހަ ސުންނަތުގައި އެބަ ދެމިހުންނަވަމުއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަންކުރައްވަނީ އިރު ހުޅަނގަށް ލެނބުނީމައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރައްވައިދެއްވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން މިއީ އުޑުގެ ދޮރުތައް ހުޅުވޭ ވަގުތެކެވެ. ފަހެ އެދޮރުތަކުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ބާވަތުގެ ހެޔޮ ޢަމަލު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ފޯރުވައިދިނުމަށްވެއެވެ."[(1)]

މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތާއި ފަހު ސުންނަތް ހިފެހެއްޓުމުގެ ބާބެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެއްކިބާވެ ނުހުރެއްވި ސުންނަތެއްގެ ގޮތުގައިވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންގެއްލި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތް ނުކުރެވިއްޖެނަމަ މެންދުރުނަމާދުގެ ފަހުން ކުރައްވައެވެ. ކުރައްވާކަމުގައިވިއެވެ."[(2)] އަދި މާތްالله ރުއްސުންގެއްލި އުއްމު ސަލަމާގެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މެންދުރުނަމާދު ކުރައްވައިފިއެވެ. އެއިރުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް މުދާތަކެއް ގެނެވިއްޖެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން ބަހާލެއްވުމަށް ހިފެހެއްޓެވިއެވެ. އެހާހިސާބަށް ޢަޞްރުނަމާދު ގޮވާލައިފިއެވެ. ދެން ޢަޞްރުނަމާދު ކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެތަނުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގެއަށް ވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ މިކަމަނާގެ ގެއަށް ވަޑައިގަތުމުން ދެރަކުޢަތް ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އެ ކުރެއްވީ ކޮންނަމާދެއްތޯ؟ ދެން އެކަމަނާ ދެންނެވިއެވެ. ހޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ކުރިން ކުރައްވާކަމަށް ނުފެނުނު ނަމާދެއް ތިޔަ ކުރައްވައިފީ ކީއްވެގެންތޯ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރައްވައިފިއެވެ. "ނުކުރެވުނެވެ. އަދި އަރިހަށް ޢަބްދުލްޤައިސް ގައުމުގެ މީހުން ނިކަން ވަޑައިގަތުމުން. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު މެންދުރުނަމާދުގެ ފަހުގެ ދެރަކުޢަތް ނުކުރެވުނެވެ. އެއީ މިދެރަކުޢަތެވެ.

---

(1) رواه أحمد وسنده جيّد.

(2) رواه الترمذي وحسّنه الألباني.

އަޒާންދެވުމުން ބަންގިދެއްވައިފުމުން ގަނޑުގަނޑުން ތަނބުތަކަށް ދުވެ. ފަހު އެބައިމީހުން ދެރަކުޢަތް ކުރަމުންދަނީ ރަސޫލާގެފާނު ނިކުމެއްސެވިއެވެ."(1)

މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ސުންނަތް

އެބަހީ މަޣްރިބުނަމާދުން ފަހު ކުރާ ދެރަކުޢަތެވެ. ފަހު މިދެރަކުޢަތް ގޭގައި ކުރުން މުސްތަޙައްބުކަމުގައިވެއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސެވިގެންވާ މަޙްމޫދު ބިން ލަބީދު ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު ބަނީ ޢަބްދުލްއަޝްހަލްގެމީހުންގެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގާތަށް ވަޑައިގަތެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނާއެކު މަޣްރިބުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހު ނަމާދުން ސަލާމްދެއްވުމުން ހިނދު حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ارْكَعُوا هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فِي بُيُوتِكُمْ"(2) މާނައީ: "މިދެރަކުޢަތް (އެބަހީ މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ސުންނަތް) ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތަކުގައި ކުރާށެވެ."

ފަހު މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ސުންނަތުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ (الكافرون) ސޫރަތް އަދި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص) ސޫރަތް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބުކަމުގައިވެއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސެވިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހު ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތުގައާއި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރި ސުންނަތުގެ ދެރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ އާއި ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ މިދެސޫރަތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައި ވިދާޅުވިކަމަށް އަހުރެންނަށް އަޑުއިވުނު ޢަދަދުކޮށްލެވޭ ނުނިމޭނެއެވެ."(3)

---

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والنّسائي.

(3) رواه الترمذي وابن ماجه وحسّنه الألباني.

ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހު ސުންނަތް

އެބަހީ ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުން ކުރެވޭ ދެރަކުޢަތެވެ. ފަހެ މިދެރަކުޢަތްވެސް ގޭގައި އަދާކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންވެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ދިހަރަކުޢަތެއް ހަނދުމަށް ދަސްކުރީމެވެ. އެއީ މެންދުރުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތާއި، ފަހުން ދެރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގޭގައި ކުރައްވާ ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނުގެ ގޭގައި ކުރައްވާ ދެރަކުޢަތާއި، އަދި ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތެވެ."(1)

ފަހެ އެބަޔާންވެ ދިޔައީ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކެވެ. ބަޔާންވެ ދިޔަ މިންއަދަދުން ކޮންމެ އަދަދެއް އިޚުތިޔާރުކުރަސް މައްސަލައެއް ނުވެއެވެ. މިންއަދަދުން ޘާބިތުވެގެން އައިސްފައި ހުރި ސައްޙަ ބަސްފުޅުތަކުންނެވެ. ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކުގެ އަދަދު ބާރަރަކުޢަތް ކަމަށް ހަދީޘުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންވެއްވި އުއްމު ޙަބީބާ ބިންތު އަބީ ސުފްޔާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރައްވަނިކޮށް މިހެންކަމަށް އަޑުއެހީމެވެ. "مَنْ صَلَّى اثْنَتَي عَشْرَةَ رَكْعَةً فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، بُنِيَ لَهُ بِهِنَّ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ"(2) މާނައީ: "ދުވަހަކާ ރޭގަނޑު (ރަވާތިބުގެ) ބާރަރަކުޢަތް ކޮށްފިމީހާ ދަންނައެވެ. އޭނާއަށްޓަކައި ސުވަރުގޭގައި ގެއެއް ބިނާކުރެވޭނެއެވެ."

ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެން ނުވާ ސުންނަތްތައް

ފަހެ، ގަދަވެގެން ނުވާ ސުންނަތްތަކެވެ. އަދި ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެން ނުވާ ސުންނަތްތައް ވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދާއިމީ ގޮތެއްގައި ކުރައްވާފައި ނުވާ

---

(1) رواه البخاري.

(2) رواه مسلم والترمذي والنّسائي.

ސުންނަތްތަކެވެ. އެއީ ޢަޞްރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތާއި ނުވަތަ ދެރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތްތެވެ. މިރަކުޢަތްތައް ތަކަކީ ނަމާދުކުރުމާމެދު އިސްތިޤާމަތް ދޫކޮށްލެވިގައިވާ ރަކުޢަތްތަކެވެ. އެބައި އާއްމު ރަކުޢަތް އެތަކަތަ ރަކުޢަތެވެ. އަދި ރަކުޢަތް ނަފުލުނަމަ ނަމާދުކުރިއަށް އަންގާދީފައި ވާ ރަކުޢަތްތަކުގެ ތެރޭގައި ލިބިގަންނަ ކުރިއަށްވެއެވެ.

ޢަޞްރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތް ނުވަތަ ދެރަކުޢަތް: މާތްالله ރަޙްމަތްލައްވާ ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމުގައިވެއެވެ. "رَحِمَ اللهُ امْرَءاً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعاً"(1) މާނައީ: "ޢަޞްރުނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރުރަކުޢަތް ކޮށްފިމީހާއަށް الله ރަޙްމަތްލައްވާށިއެވެ!" އަދި މާތްالله ރަޙްމަތްލައްވާ ޢަބްދުالله ބުނު މުޣައްފަލުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމުގައިވެއެވެ. "ماَ مِنْ صَلاَةٍ مَفْرُوْضَةٍ إِلاَّ وَبَيْنَ يَدَيْهاَ رَكْعَتاَنِ"(2) މާނައީ: "އެނަމާދެއްގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް ނުވާ އެއްވެސް ފަރުޟުނަމާދެއް ނުވެއެވެ."

މަޣްރިބުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް: މާތްالله ރަޙްމަތްލައްވާ ޢަބްދުالله ބުނު މުޣައްފަލުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމުގައިވެއެވެ. "صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ" ثُمَّ قَالَ: "صَلُّوا قَبْلَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ" ثُمَّ قَالَ عِنْدَ الثَّالِثَةِ: "لِمَنْ شَاءَ" كَرَاهِيَةَ أَنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً.(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން މަޣްރިބުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް ކުރާށެވެ." ދެންވެސް حديث ކުރެއްވުމުގައިވެއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން މަޣްރިބުނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް ކުރާށެވެ." ދެން ތިންވަނަފަހަރު حديث ކުރެއްވުމުގައިވެއެވެ. "އެކަން ކުރަން އެދޭ މީހަކު ކުރާށެވެ." އެއީ މީސްތަކުން އެކަން ކުރުން ސުންނަތަކަށް ހަދައިފާނެތީ އެކަމަށް ނުރުހިވަޑައިގެންނެވެ.

ޢިޝާނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތް: މާތްالله ރަޙްމަތްލައްވާ ޢަބްދުالله ބުނު މުޣައްފަލުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމުގައިވެއެވެ. "بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ، بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ" ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ:

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والترّمذي وحسّنه وابن حبّان وصحّحه، وصحّحه ابن خزيمة.

(2) رواه ابن حبّان وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد والبخاري وأبو داود.

"لِمَنْ شَاءَ"(1) މާނައީ: "ކޮންމެ ބަންގިއަކާއި ޤަމަތަކާ ދެމެދު ނަމާދެއްވެއެވެ. ކޮންމެ ބަންގިއަކާއި ޤަމަތަކާ ދެމެދު ނަމާދެއްވެއެވެ." ތިންވަނަފަހަރު حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އެކަން ކުރަން އެދޭ މީހަކަށެވެ."

ދަންނައެވެ. ފަޖުރުސުންނަތާއި ސަލާމްދިނުމާއެކު ގޮޅިބަންގައި ސުންނަތްކުރަން ފުރުން މަކުރޫހަވާނެއެވެ. ފަހެ ފަޖުރުސުންނަތާއި ސުންނަތްކުރަން ބޭނުންވެއްޖެ މީހާ އެހެން ގޮތަކަށް ވަކިކަމެއް ކޮށްލުމަށްފަހު ރަނގަޅުވާނެއެވެ. ނަމަވެސް ހުރިގަން ދުރުން އެހެންގޮތަކަށް ބަދަލުވެގެން ސުންނަތްކުރުމަކީ ރަނގަޅުކަމެކެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލާއަށް ފަޖުރުގެ ދެރަކުޢަތަށް ވަރަށް ގިނަގިނައިން ސުންނަތްކުރައްވަވާއެވެ. އަދި ކުރުކޮށް ކުރައްވައެވެ. "އަދި ރަސޫލާނައް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަނީ އެހެން ނަފުލު ނަމާދެއްގެ މައްޗަށް ވުރެ ފަޖުރުގެ ދެރަކުޢަތަށް ހިފަހައްޓަވާ ފަދައިން ހިފަހަތްޓަވާފައެއް ނުވެއެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރަސޫލާއަށް އަބަދުވެސް ދެރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އެކަށަލާ ރިވާވެއްވިއެވެ. އޭރު ކަލަކާނު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަރަށް ބާރުގަދަ ސަލާމް ދިނުމަށް ހަދައި މިދޮގާ ސުންނަތް ކުރައްވައިފިއެވެ. ފަހެ އެދުވަހުވެސް ނަމާދަށްވަނީ ކުރިއްސަރާއެވެ. އިތުރުވާގޮތް ފަހެ ނަމާދަށް ގޮތަކާއިބެހޭ ސަބަބަކާއި ދެއްކިއްވާގޮތް އެހެންމިވާއި ނަމާދުލަތާއި ދެމެދު ގައިންކޮށް ދުވާލު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އަސްތަކުން ކަނޑައެއް ކާރި ދުވަސްވެސް..."(3)

ވިތުރި

الوتر ގެ ޙުކުމާއި ބެހޭ ބައެކެވެ. ނަމަވެސް ވާޖިބެއްނޫނެވެ.

އަދި الوتر ގެ ވަގުތާއި ދެމެދު ޢިޝާނަމާދަށް ފަހުގައި ވާޖިބުކަން ކުރެވޭ ސުންނަތެއްކަމުގައެވެ.

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه مسلم وأبو داود.

(3) رواه أحمد بسند صحيح.

ވިތުރަކީ ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެންވާ ސުންނަތެއް ނަމާދުކަމެވެ. ފަހެ އެނަމާދުކުރުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބާރުއަޅުއްވާފައިވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންފައްވި ބަޔާންގެ ކިބައިން ރިވެވޭގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިއަދަށް ހިތުގެ ފަހުސުންނަތް ފަދައިން ވިތުރި މާޔިބަވޭގެން ނުވެއެވެ. އެކަމަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ބަޔަކީ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ أَوْتِرُوا فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ"[(1)] މާނައީ: "އޭ ޤުރުއާނުގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ! މިއަދަށް ވިތުރުކުރާށެވެ. އެއީ ހިމަނާ ކަނަވަރެން މާތްاللهއީ ވިތުރެވެ. (އެބަހީ އެއްކަލަކުވެރިކަމަ ސަލާކާނެއެވެ.) އެކަލާނގެ ވިތުރަށް ލޯބިކުރައްވައެވެ."

ވިތުރުގެ ވަގުތު: ވިތުރުގެ ވަގުތަކީ ޢިޝާނަމާދުން ފަހުއްސުރެ ފަޖުރުއެރުމާއި ހަމަޔަށް ދާންދެނެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންފައްވި އަށް ބަޔާނާ ކިބައިން ރިވެވޭގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ اللهَ زَادَكُمْ صَلَاةً وَهِيَ الْوِتْرُ، فَصَلُّوهَا فِيمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى صَلَاةِ الْفَجْرِ"[(2)] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން الله މިއަދަށް ނަމާދެއް އިތުރުކޮށްދެއްވައިފިއެވެ. އަދި އެއީ ވިތުރެވެ. ފަހެ ޢިޝާނަމާދާ ފަޖުރުނަމާދާ ދެމެދުގައި މިއަދަށް އެނަމާދުކުރާށެވެ."

ދަންނަވައެވެ. ވިތުރުކުރުން އެންމެ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ވަގުތަކީ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގެ ވަގުތެވެ. އެކަމަކު އެވަގުތު ހޭލެވޭނެކަން ޔަޤީންކަމެއްނެތް މުސްތަޙައްބުވެގެންވަނީ ނިދުމުގެ ކުރިން ވިތުރުކުރުމެވެ. މާތްالله ރުއްސުންފައްވި ނަބިއްޔާގެ ކިބައިން ރިވެވޭގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ خَافَ أَنْ لاَ يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ، وَمَنْ طَمِعَ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ، فَإِنَّ صَلاَةَ آخِرِ اللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ، وَذَلِكَ أَفْضَلُ"[(3)] މާނައީ: "ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ހޭލެވިދާނެކަމަށް ބިރުގަންނަ މީހާ ރޭގަނޑުގެ ފުރަތަމަބައިގައި ވިތުރުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ހޭލެވިދާނެކަމަށް އުއްމީދުކުރާމީހާ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ވިތުރުކުރާހުށިކަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ކުރާ ނަމާދަށް މަލާއިކަތުން ޙާޟިރުވެއެވެ. އަދި އެއީ މާފުދާފުދަ ނަމަވެސް އެންމެ ފަޟީލަތްތެރި (އެބަހީ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ވިތުރުކުރުމެވެ.)" އަދިވެސް

---

(1) رواه أحمد وأصحاب السّنن والحاكم وصحّحه، وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد بإسناد صحيح وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(3) رواه أحمد ومسلم والترمذي وابن ماجه.

މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޞްޙާބުބޭކަލުންނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "ކަލޭގެފާނު ވިތުރުކުރައްވަނީ ކޮންވަގުތެއްގައެވެ؟" އަބޫބަކުރުގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ޢިޝާނަމާދަށް ފަހު ރޭގަނޑުގެ ފުރަތަމަ ބައިގައެވެ. ދެން އުމަރުގެފާނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "ކަލޭގެފާނު ވިތުރުކުރައްވަނީ ކޮންވަގުތެއްގައެވެ؟" އުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައެވެ. ދެން حديثފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އޭ އަބޫބަކުރެވެ! ކަލޭގެފާނު ދަންނަވައެވެ. ފަހެ ކަލޭގެފާނު އިޙްތިޔާޠުގައި ހިއްޕަވައިފިއެވެ. އަދި އޭ އުމަރެވެ! ކަލޭގެފާނު ދަންނަވައެވެ. ފަހެ ކަލޭގެފާނު އަޒުމުގައި ހިއްޕަވައިފިއެވެ."(1)

ވިތުރުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ އަދަދު: އިމާމު ތިރުމިޒީ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ވިތުރުގެ ތޭރަރަކުޢަތާއި، އެގާރަރަކުޢަތާއި، ނުވަރަކުޢަތާއި، ހަތްރަކުޢަތާއި، ފަސްރަކުޢަތާއި، ތިންރަކުޢަތާއި އަދި އެއްރަކުޢަތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ." އަދި އިމާމު އިސްޙާޤު – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ތޭރަރަކުޢަތުން ވިތުރުކުރައްވާ ބަސްފުޅު މާނައަކީ ވިތުރާ އެކު އެކަލޭގެފާނު ރޭގަނޑު ދަމުނަމާދުގެ ތޭރަރަކުޢަތްކުރައްވާ ވަރަކަށެވެ. އެބައި އެނަމާދުގެ ތެރެއިން ވިތުރާ ވަރަކަށެވެ. ފަހެ ވިތުރު އެވަނީ ދަމުނަމާދަށް ނިސްބަތްވެގެންނެވެ."

ފަހެ ދެރަކުޢަތުން ސަލާމްދީފައި އަލުން އެއްރަކުޢަތްކޮށް ސަލާމްދިނުންވެސް ބޭނުންކުރެވެ. އަދި ތިންރަކުޢަތްގައި އެއްއަތްޙިޔާތުން ސަލާމްދިނުންވެސް ބޭނުންކުރެވެ. އަދި އައްތަޙިއްޔާތުގައި މަޑުނުކޮށް ތިންރަކުޢަތްކޮށްފައި އައްތަޙިއްޔާތުގައި ސަލާމްދީފައި އަލުން އެއްރަކުޢަތްކޮށްފައި ސަލާމްދިނުންވެސް ބޭނުންކުރެވެ. އަދި ހުރިހާ ރަކުޢަތެއްކޮށްފައި އެންމެ ފަހު ރަކުޢަތުގައި އައްތަޙިއްޔާތަށް ސަލާމްދިނުންވެސް ބޭނުންކުރެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އުއްމު ސަލަމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަތްރަކުޢަތުންނާއި ފަސްރަކުޢަތުން ވިތުރުކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި އެރަކުޢަތްތަކުގެ މެދުގައި ސަލާމްދީފައިވެސް އަދި ވާހަކަފުޅުދައްކަވައިގެންވެސް ވަކިކޮށް ނުކުރައްވައެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދަމުނަމާދުގައި ތޭރަރަކުޢަތްކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އޭގެތެރެއިން ފަސްރަކުޢަތުން ވިތުރުކުރައްވައެވެ. އެންމެފަހު ރަކުޢަތުގައި މެނުވީ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނދެ

(1) رواه أحمد وأبو داود والحاكم وصحّحه على شرط مسلم وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والنّسائي وابن ماجه بسند جيّد وصحّحه الألباني.

ވަޑައިގަންނަވައެވެ."(1) ޢަދިވެސް އުކަލަނގާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ތަހުނަމާދުގައި ނުވަރަކުޢަތްރަކުޢަތާ ކަޑުގައިވިއެވެ. އަށްވަނަރަކުޢަތުގައި މެނުވީ އިށީނދެވަޑައިގެންނުވައެވެ. ދެން اللهއަށް ޛިކުރުކުރައްވައި އުކާލާނގެއަށް ދުޢާކުރައްވައި އަދި އުކާލާނގެއަށް ދުޢާކުރައްވައި ސަލާމްދެއްވައި ތަޝައްހުދު އަޑުން ތެދުވެވަޑައިގެންނަވައެވެ. ދެން ނުވަވަނަރަކުޢަތުގައި އަށްތަށިއްޔާތަށް އިށީނދެވަޑައިގެންނެވެ. ދެން ތިމަންނަކާލަނގާއަށް އިވޭވަޑައިގެންނާވަރަށް ސަލާމްދެއްވައެވެ. ދެން ސަލާމްދެއްވުމަށްފަހު އިށީނދެވަޑައިގެން ދެރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. ދެން އުކާލާނގެ ފަރުމާނުވެ ގައިބާވަރަން ބުރަވެވަޑައިގެންނެވު ހިނދު ރަކުޢަތުގައިން ވިތުރުކުރައްވައެވެ. އަދި ފަރުމާނުކުރައްވާ ރަކުޢަތްކަމާ ޛިކްރުވެ. (އެބަހީ އިސްރާފީލްވެސް ކުރިއްވާ ރަކުޢަތުގައި ކުރަށްވާ ކިޔާވެއެވެ. އެގޮތަށް ނިކަސްވަރާ ކުރައްވައިގެން ކުރަށްވައެވެ.) އަދި އުކާލާނގެ އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. ދެން އުކާލާނގެ ބުރަވެގެން ގައިބާވަރަން ބުރަވެވަޑައިގެންނެވު ހިނދު ރަކުޢަތުން ވިތުރުކުރައްވައެވެ. ހަތަރަކުޢަތުގައި ރަކުޢަތުގައިން ދުޢާކުރައްވައި އިށީނދެވަޑައިގެންނެވެ. އަދި ރަކުޢަތުގައި ދުޢާ ސަލާމްދެއްވައެވެ. އަދި އުކާލާނގެ ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. އުކާލާނގެ ރަކުޢަތުގައި ރަކުޢަތުން ކުރައްވައެވެ. އަތްމަތީ ރަކުޢަތުގައި ދުޢާ ދެރަކުޢަތް އިށީނދެވަޑައިގެންނެވެ.(2) ދެން މިޙަދީޘް ބަސްނުކުޅަދާ ސުންނަތް އަދި ސިހުރުގޮތުގައި ސާބިތުވެގެންވާ ބަސްނުކުޅަދާނަނެވެ. އެކަމު ޙަދީޘް ފުރަތަމަ މިބަސްނުކުޅަދާ ތަރާވީޙުގެ ނަމާދުކުރުމާ ތަރުތީބުގެ ސުންނަތް ވަރަށްވެއެވެ. ދެން އިތުރުކުރުމާ ޙަދީޘްގެ ތަޢާޤުލުގައި އަދި ފުރަތަމަ ތަނަށް އަދި ޙަދީޘުގެ ސަލަމާސް މަސްއަލަ ތަރާވީޙްގެ ސުންނަތް ޙަދީޘްތަކެވެ. ހަމައެކަނި ތަރާވީޙުގައި ޙަދީޘްގެ ބަހުގެ ތަރުތީބު މާނައެވެ. މާތްالله ރަސޫލުއްސަލާމް ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އުކާލާނގެ ވިދާޅުވިއެވެ. ރޭގަނޑު ނަމާދަކީ ދޭދޭރަކުޢަތް މިހާރު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގާ ސުވާލުކުރިއެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ވިދާޅުވިއެވެ.

"صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى، فَإِذَا خَشِيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ صَلَّى رَكْعَةً وَاحِدَةً، تُوتِرُ لَهُ مَا قَدْ صَلَّى"(3)

މާނައީ: "ރޭގަނޑުގެ ނަމާދަކީ ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުންނެވެ. ދެން ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން މީހަކު ފަތިސްވާނެކަމަށް ބިރުގަންނަނަމަ އެމީހަކު އެއްރަކުޢަތް ކުރާށެވެ. ދެން އެރަކުޢަތުގެ ސަބަބުން އެމީހަކު ކުރި ނަމާދު ވިތުރުކޮށްދޭނެއެވެ." މިޙަދީޘުގެ ސަބަބުން ރޭގަނޑުގެ

(1) رواه البخاري ومسلم.
(2) أخرجه الجماعة.
(3) رواه الجماعة.

ދެރަކުޢަތުން ކިޔަންފާ ބައިވަރު ރަކުޢަތެއްވެސް ކުރެވިދާނެއެވެ. ފަހު މިބަސްފުޅުވިދާޅުވި ފަހަރަކީ ހަމަ އިސްވެދިޔަ އަދަދަށް ވިތުރި ނުވަތަ ދަމުނަގާދު ކުރެއްވި ފަހަރުވެއެވެ. އެކަމާ ގުޅޭގޮތުން ތިރީރަކުޢަތްވުރެ އިތުރަށް ކުރެއްވިކަން ސާބިތުވާކަށް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން އެކަމާ ގުޅޭ އެއަދަދުތެރެއިން މިބަސްފުޅު ހުއްޓުވައިލުމެވެ. ފަހު اللهއަށް އެންމެ ގާތްވެވިދާނެގޮތަކީ އެކަމާ ގުޅޭގޮތުން. އަދި އެންމެ ގިނައިން ހަދާފަހަރުގެ އެންމެ ރަނގަޅު ކަމަކީ ވިތުރުން ފަށައިގެން އެކަމާ ގުޅޭ ކުރުމުގައި ގެންގުޅުއްވި ފަދައިން ގެންގުޅުމެވެ. އެކަމާ ގުޅޭ ދިނުމުން ތިރީރަކުޢަތުގައި ތަޝައްހުދު ކިޔުއްވާފައި އިސްލާމްކުރުން އެންމެ ދިގުކޮށް ތިރީރަކުޢަތުގައި ކަމެވެ. އަދި މާތްالله އެންމެ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަދަދަކީ ހިސާބަކާ ނުވަތަ އެކަމަށް ހުއްޓުވުން ވަގުތު ދުވަހުގެ ދެރަކުޢަތެވެ.

ވިތުރުގައި ކިޔަވުން: ވިތުރުގައި ސޫރަތުލްއަޢުލާއާއި ފަހު ޤުރުއާނުގެ ކޮންމެ ސޫރަތެއް ކިޔަވައިފާނަމެވެ. މާތްالله ރުއްސަވާފައިވާ ސޫރަތްތަކުގެ އެތެރޭގެ ވިތުރުގެ ޙުކުމަކީ ސުންނަތެވެ.

"ޤުރުއާނުގައި ދުރުކޮށްލުމުގައިވާ އެއްވެސް މިންވަރެއް ނުވެއެވެ. ފަހު މިއީ (ޤުރުއާނުގެ) ބޭނުން ހިސާބުން ވިތުރުކުރެވެއެވެ. (އެބައި ވިތުރުގައި ޤުރުއާނުން ބޭނުން ހިސާބަށް ކިޔަވާށެވެ.)" އެކަމަކު

ތިންރަކުޢަތުން ކުރަން ދެރަކުޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ (الأعلى) ސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ (الكافرون) ސޫރަތް އަދި ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص) ސޫރަތް ކިޔަވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ނުވަތަ ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ އާއި، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ﴾ އާއި، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ﴾ މިތިންސޫރަތް ކިޔަވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސަވާފައިވާ އުބައްޔު ބުން ކަޢުބުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ އަދި ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ ކިޔަވައި ވިދާޅުވާކަމުގައިވިއެވެ."[1] އަދި މާތްالله ރުއްސަވާފައިވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْكَٰفِرُونَ﴾ އަދި

(1) رواه أبو داود والترمذي والنّسائي وابن ماجه والحاكم وصحّحه الألباني.

ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ އާއި، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ﴾ އާއި، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ﴾ ކިޔަވައި ވިތުރުވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(1)

އަދި ވިތުރުގެ ފަހުން އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެވަޑައިގެން އިންނަވައި ކުރައްވާ ދެރަކުޢަތުގެ ތެރެއިން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ޒިލްޒާލު ސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ކާފިރޫން ސޫރަތް ކިޔަވައިވިތުރުވާކަމުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ހަމަ މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި އަޅު އުއްމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިތުރުކުރައްވައެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރުކުރެއްވުމުން ފަދަ އިށީނދެވަޑައިގެން ދެރަކުޢަތެއްކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި ދެރަކުޢަތުގައި ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ ٱلْأَرْضُ﴾ (الزلزلة) ސޫރަތާއި އަދި ﴿قُلْ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلْكَـٰفِرُونَ﴾ ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިތުރުވެއެވެ."(2)

ވިތުރުގައި ޤުނޫތުކިޔުން: ވިތުރުގެ ފަހުރަކުޢަތުގައި ރުކޫޢުގެ ކުރިން ނުވަތަ ރުކޫޢުގެ ފަހުން ޤުނޫތުކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެކަން ވަކި ރައްކާތެރިކުރުމުގެ ފަހުން ތަންކޮޅަކަށް ދޫކޮށްލެވިދާނެއެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޙަސަނުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދަސްކޮށްދެއްވި ވިތުރުގައި ކިޔާނޭ ބަސްތަކެއް އުނގަންނައިދެއްވިއެވެ. އެއީ "اَللَّهُمَّ اهْدِنِيْ فِيْمَنْ هَدَيْتَ، وَعافِنِيْ فِيْمَنْ عافَيْتَ، وَتَوَلَّنِيْ فِيْمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبارِكْ لِيْ فِيْما أَعْطَيْتَ، وَقِنِيْ شَرَّ ما قَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِيْ وَلاَ يُقْضَىٰ عَلَيْكَ، إِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، [وَلاَ يَعِزُّ مَنْ عادَيْتَ]، تَبارَكْتَ رَبَّنا وَتَعالَيْتَ"(3) މާނައީ: "އޭ ﷲ! ތިބާ ތެދުމަގު ދެއްކެވި މީހުންގެ ތެރޭގައި މިއަޅާއަށްވެސް ތެދުމަގު ދައްކަވާނދޭވެ! އަދި ﷲ ފުރިހަމަ ސަލާމަތްކަން ދެއްވި މީހުންގެ ތެރޭގައި މިއަޅާއަށްވެސް ފުރިހަމަ ސަލާމަތްކަން ދެއްވާނދޭވެ! އަދި ﷲ އެކަލާނގެ ބެލެހެއްޓެވި މީހުންގެ ތެރޭގައި މިއަޅާއަށްވެސް ބެލެހެއްޓެވުން ދެއްވާނދޭވެ! އަދި ﷲ ދެއްވި ތަކެތީގައި މިއަޅާއަށް ބަރަކާތް ލައްވާނދޭވެ! އަދި ﷲ ނިންމެވި ކަންކަމުގެ ނުބައިން މިއަޅާ ސަލާމަތް ކުރައްވާނދޭވެ! ފަހެ ﷲ ނިންމަވައެވެ. އަދި ﷲގެ މައްޗަށް ނިންމުމެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. ފަހެ ﷲ ބެލެހެއްޓެވި މީހާ ނިކަމެތިއެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި ﷲ ދުޝްމަނުކަން ކުރެއްވި މީހާ ޢިއްޒަތްތެރިއެއް ނުވާނެއެވެ. ﷲ ބަރަކާތްލެއްވި ރަސްކަލާނގެ މާތްވެގެންވެއެވެ.

(1) رواه أحمد والترمذي والحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي.

(2) رواه أحمد وابن حبّان بسند صحيح، وذكره الألباني في صفة صلاة النبيّ.

(3) أخرجه أهل السنن وأحمد والدارمي والحاكم والبيهقي ބްރެކެޓް ތެރޭގައި އޮތް ބަސް ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައެވެ. وصحّحه الألباني.

ނިކަމެތިންނަވާހުއްޓެވެ. [އަދި އިބަﷲ ދުޝްމިނުވެރިޔަކު ގެންދި މިހާރު އިއްޒަތްތެރިންނަވާހުއްޓެވެ.]
އަޅުގަނޑު ވެރިރަސްކަލާނގެ! އިބަﷲގެ މަތިވެރިކަމާއި އަރުހުރިކަމާއެވެ!"

ވިތުރިގެ ޤުނޫތާ ފުދު ދަންނަވާފުޅުގެ ޙުކުމް: ޢުލަމާއު އިޚްތިލާފުވި މައްސަލާ

ބާބުގައި މުޖުތަހިދު ވިތުރިގައި ޤުނޫތުކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޙަނަފީބަޔަކާއި، އިމާމު އަޙްމަދުއާއި، އިމާމު މަޢްމަރު - رحمهم الله- ވިދާޅުވެފައިވަނީ ޙަމްބަލީމަޒްހަބުގެ ފިޤުހާއިން ފަހަރަކު މުޖުތަހިދު ޤުނޫތުކިޔުންވާނެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކު - رحمه الله- ވިދާޅުވެފައިވަނީ އަހަރުގެ އެއްނިޔަލަށް މަތިސަރުކަލަށް ފިޤުހާއި މުޖުތަހިދު ޙަމްބަލީމަޒްހަބުގެ ޤުނޫތުކިޔުންވާނެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ - رحمهما الله- ވިދާޅުވެފައިވަނީ ހަމައެކަނި ޙަމްބަލީމަޒްހަބުގެ ފަހުފަހަރުގައި ޤުނޫތުކިޔުންވާނެވެ. އަދި އިމާމު ޢައްޠާ - رحمه الله- ވިދާޅުވެފައިވަނީ ވިތުރިގައި ޤުނޫތުކިޔުމަކީ ބިދުޢައެއްކަމުގައެވެ.(1)

ދަންނައެވެ. މާތްﷲ ރުއްސެވުންފުޅުއްވި ރަސޫލުގެ ސަޙާބީން ރިވާވެގެން އެވާ ޙަދީޘްތަކުގެ ވިތުރިގައި ޤުނޫތުކިޔުމަށް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމު ތިރުމިޒީ - رحمه الله- އުބައިދުބުނު ރިވާކުރައްވާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ވިތުރިގެ ޤުނޫތާ ބެހޭގޮތުން ވާރިދުވެފައިވާ އެންމެ ރިވާވި ޙަދީޘަކީ މިޙަދީޘެވެ." އަދި އުބައިދުބުނުގައި އަހަރެގެ ވަކިދުވަސްވަރެއް ކަނޑައަޅުއްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން ރަމަޟާން މަހުގެ ތެރޭގައި މުޖުތަހިދުގައި ވިތުރިގައި ޤުނޫތުކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

ޤުނޫތުގެ މަޤާމު: ފަހުރަކުއުގެ ޤިރާއަތަށް ފަހު ރުކޫޢުގެ ކުރިންނެވެ ޤުނޫތުކިޔުން ހުރީތަކުގެންވެއެވެ. އަދި ހަމައެކަނިވެސް ރުކޫޢުން ތެދުވެ ޤުނޫތުކިޔުންނެވެ ހުރީތަކުގެންވެއެވެ. އެކަމަކު އިހުގައި ފަހުގައި މަޝްހޫރުވެފައިވަނީ ރުކޫޢުން ތެދުވެ ޤުނޫތުކިޔުމެވެ. ފަހު ޙުމައިދު - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. ރުކޫޢުގެ ކުރިން ނުވަތަ ފަހުން ޤުނޫތު ކިޔުމާމެދު އަނަސްގެ ފާނަށް އަހުރުމުން ސުވާލުކުރެވުނެވެ. ފަހު އަނަސްގެ ފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހުރެމެން ރުކޫޢުގެ ކުރިންނާއި ފަހުން ޤުނޫތުކިޔަމުއެވެ."(2) އަދި މުޙައްމަދު ބުނު ނަޞްރު - رحمه الله - މާތްﷲ ރުއްސެވުންފުޅުއްވި އަނަސްގެ ފާނުގެ ރިވާވުމަށް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަނަސްގެ ފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއި، އަބޫބަކުރުގެ ފާނާއި، ޢުމަރުގެ ފާނާއި މިއީޘާނުކުރެވުން ރުކޫޢުގެ ފަހުން ޤުނޫތުކިޔުއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި އުތުމާނުގެ ފާނުގެ ޚިލާފަތުގައި އެކަލާގެ ފާނު

(1) نيل الأوطار مختصراً.

(2) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

ހުކުރުގެ ކުރިން ފުރުޞަތުއްލިބިއްޖެނަމަ ގޮސްޖިއްޔާއެވެ. އެއީ ދިނަމުސްތަކުދިންނަން ޖަވާބެއް ދިޔަމަނަށްކާއެވެ."(1)

އަދި ފުރުޞަތު އަތުނުގެން ދިނައިލުމުވިދިން މުސްތަޙައްބުކަމަކަށް ވިދާޅުވެއެވެ. ދެން ފުރުޞަތުއަދި ނިމުނުއިރު ކުރުމަށް އަތުވެދުމުން ދަންނަވައެވެ. ދިނައިލުމުވިދިން ވިދާޅުވެފައިވާ ނުވެދުމުން އައުލާވެގެންވާކަމަށެވެ. އިމާމު ބައިހަޤީ -رحمه الله- ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އެންމެ ރައުލާވެގެންވާ ސަލާމުން ބަލާމުހިނގާ ބަލާމުކުރުވެވެ. އެއީ ފުރުޞަތު އަތުނުގެނޭ ދުވަހު އަތު ނުވެދުމުވެވެ."

ވިތުރިކޮށް އަވަދިވެގެން ދުޢާކުރުން: ވިތުރިކޮށް އަވަދިވެގެން އަންނަނިވި ޒިކުރާއި ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. "سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوْسِ" މިފަދައިން ތިންފަހަރު ކިޔާށެވެ. އަދި ތިންވަނަފަހަރު އަޑުހަރުކޮށް ދަމާލައިގެން ކިޔާށެވެ. މާނައީ: "ހުރިހާ އުނިކަންތަކުން ހުސްޠާހިރުވެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާ އެކަލޭ الله ހުސްޠާހިރުވަންތައެވެ!" [رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوْحِ] [އެކަލާނގެއީ މަލާއިކަތުންނާއި ޖިބްރީލުގެވެސް ރަސްކަލާނގެއެވެ.](2)

އެއްރޭ ދެވިތުރިކުރުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންވެވޮޑިގެންވާ ޠަލްޤު ބިން ޢަލީގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވަމުއްވާފައިވާކަށް އަހުރެން އަޑުއިވިއެވެ. "لاَ وِتْرَانِ فِي لَيْلَةٍ"(3) މާނައީ: "އެއްރޭގައި ދެވިތުރު ނުވެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "اجْعَلُوا آخِرَ صَلاَتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْراً"(4) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ރޭގަނޑުގެ އެންމެ ފަހު ނަމާދުކޮށް ހަދާށެވެ." ފަހެ ވިތުރި ކުރުމަށް ފަހު ރޭގަނޑުގެ ފުރަތަމަ ބައިގައި ވިތުރުކޮށްފައި ނިދާފައި ދެން ހަދައި ފަހުން ތަހައްޖުދު ނަމާދު ކުރަންބޭނުންވާ މީހަކު ކުރާނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ރޭގަނޑުގެ އެންމެ ފަހުން ނަމާދުކުރުމުގައި ވިތުރިކުރާކަށް ދެވޭނެ ގޮތެއް ނުވެއޭ ދެންދޭ ވިތުރިވާނުވާނެތެވެ. އަދި ދެވިތުރި ކުރުމަށްވެސް ނުވެއެވެ. ދެން ކުރާނީ ކޮންގޮތަކަށް ވިތުރި ކުރުމުން ތޯއެވެ؟ ޢުލަމާއުންގެ ތެރެއިން ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތެއް ނަމާދުކުރުމުގެ ތަފްސީލު ކަމަށް ބަލައެވެ. އަދި އެގޮތުގެ

(1) ذكره العراقي وقال: إسناده جيد.

(2) رواه النسائي والدارقطني وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي والتّرمذي وحسّنه وصحّحه الألباني.

(4) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود.

ކުރިންކޮޅުގައިވާ ވިތުރި ބާކީވެފައިވާނަމަވެސް. އަދި އޭނާ ގަޟާކޮށްދޭން ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުން ކުރަމުން ދިއުމަށެވެ. މިގޮތަށް ވިދާޅުވާ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ޢުމަރު ބުން ޚައްޠާބާއި، ޢުޘްމާނު ބުން ޢައްފާނާއި، ޢަލީ ބުން އަބީޠާލިބާއި، އިބްނު މަސްޢޫދާއި، އާއިޝާގެފާނު ހިމެނިވަޑައިގެންނެވެއެވެ. އަދި ތާބިޢީންގެ ބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި ސަޢީދު ބުން އަލްމުސައްޔަބާއި، އަލްޤާސިމާއި، ޝަޢުބީއާއި، އިބްރާހީމް އައްނަޚަޢީއާއި، ސަޢީދު ބުން ޖުބައިރާއި، މަކްޙޫލާއި، ޙަސަނުލް ބަޞްރީ ހިމެނިވަޑައިގެންނެވެއެވެ. އެބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރުކުރެއްވުމަށް އަވަދިނުވެވަޑައިގެން އިރުއަރާފައި ދެރަކުޢަތުން ޤަޟާކުރެއްވި ކަމަށް އާއިޝާގެފާނު ރިވާކުރައްވާފައިވާ ރިވާޔަތެވެ. (އެރިވާޔަތް ހިމަނާ ނަސާއީއެވެ.) ފަހެ ޙުކުމްދޭގޮތުގައި ޞަޙީޙެވެ.

އަދި އަޙްމަދާއި ޢަބްދުﷲ ބުން މުބާރަކުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވާ ގޮތުގައި އޭނާ ކުރިންކޮޅުގައިވާ ވިތުރި ބާކީކޮށްފައިވާ އޭނާއަކީ ގަޟާކުރަންވާނެ ބޭފުޅެކެވެ. ސުވަރުފާއްތެރިވެއެވެ. އޭރުން ކުރިންކޮޅުގައިވާ ވިތުރުގެ ޤަޟާއެއް ނުކުރާ މީހުން ބަލާނީ ޤަޟާއީ ގޮތުންކަމެވެ. ދެން އެބޭކަލުން ވިދާޅުވަނީ އޭނާ ދެރަކުޢަތުން ގަޟާކުރަންވާނީ އޭގެ ކުރިންކޮޅުގައި ވިތުރުކުރުމުގައި އޭނާ ބާކީކުރާތީއެވެ. މިބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ ޙަދީޘްގެ އެތަކެއް ގަޟާކުރުމުގައި ވިތުރި ގަޟާކުރުމަށް އަންގަވާފައިވާ ހަދީޘްތަކެވެ.

ވިތުރި ގަޟާކުރުން: ގަޟާކުރުމުގެ ކުރިން ވިތުރި ނުކުރެވި ހުރެއްޖެނަމަ ވިތުރި ގަޟާކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވަނީ ޖުމްހޫރުޢުލަމާއުންގެ މަޛްހަބުގައެވެ. އެއީ އަންނަނިވި ދަލީލުތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށެވެ. މާތްﷲ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނަބިއްޔާ ކުރެއްވިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا أَصْبَحَ أَحَدُكُمْ وَلَمْ يُوتِرْ فَلْيُوتِرْ"[(1)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ވިތުރުނުކޮށް ހެނދުނު ވެއްޖެނަމަ (އޭނާ ވިތުރުކޮށްލާ ގަޟާކޮށްދޭށެވެ) ފަހެ އޭނާ ވިތުރުކުރާހުށިކަމެވެ." އަދި މާތްﷲ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނަބިއްޔާ ކުރެއްވިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّهِ إِذَا ذَكَرَهُ"[(2)] މާނައީ: "ވިތުރުނުކޮށް ނިދައްޖެމީހާ ނުވަތަ ވިތުރުކުރަން ހަނދުނެއްޖެމީހާ ފަހެ އޭނާ ހަނދާންވާ ހިނދު ވިތުރުކުރާހުށިކަމެވެ."

---

(1) رواه البيهقي والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين ووافقه الذهبي.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ދެން ވިތުރި ޤުނޫތުކުރާން ވަގުތު ދަންނައެވެ. ފަހު އިޚްތިޔާރުވެރިންނަށް އެވަގުތުފުދު އިޚްތިޔާރުކުރެއެވެ. އިމާމު އަޙްމަދުގެ ވިދާޅުވުމަށްވުރެ މަޝްހޫރުކަމަށް ނަމާދުކުރުން ވަގުތުތަކެއް ނޫން ކަންތައް ވަގުތުތަކެއް ވެއްޖެއްސެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވުމަށްވުރެ ރަކުޢަތުގެ ދުވަހު ކަންތައް ވަގުތުތަކެއް ވެއްޖެއްސެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކީ އިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވީ ފަހުގެ ރަކުޢަތުގެ ބަދަލުގައި ފަހުމާ ދުވަހު ޤުނޫތުކުރަންވީއެވެ. އެންމެ ރަނގަޅުގޮތް ކަމަށް އެކަކުގެ ނިސްބަތުން މިޔެވެ.

ފަރުޟު ފަސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުން

މުސްލިމުންނަށް މުސީބާތެއްޖެހުނު ހިނދު ނުވަތަ ތަދުރަދުކަމެއްޖެހުނު ހިނދު ފަރުޟު ފަސްނަމާދުގައި އަޚީރު ރަކުޢަތުގައި ޤުނޫތުކިޔުން ސުންނަތެއްކަމުގައިވެއެވެ. ފަހު މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އިބްނު ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم، އެއްމަސްދުވަހު ވަންދެން ފަރުޟު ފަސްނަމާދުގައި ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހު ރަކުޢަތުގައި سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އަށް ވިދާޅުވެ ބަނީސުލައިމްގެ ބަޔަކަށް ބަދުދުޢާކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ބަނީ ސުލައިމްގެ ބަޔަކަށެވެ. އެއީ ރިޢުލާއި، ޛަކްވާނާއި، ޢުޞައްޔާއިން ބަދުދުޢާކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ތިއްބެވި ބޭކަލުން (އަޞްޙާބުބޭކަލުން) އާމީން ވިދާޅުވިއެވެ."(1) އިބްނުލްޤައްޔިމް – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. ޤުނޫތުގެ ފުރަތަމަ މިއެވެ. އަދި މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބަޔަކަށް ދުޢާކުރައްވަން އެދިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ނުވަތަ ބަޔަކާ ދެކޮޅަށް ދުޢާކުރައްވަން އެދިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ރުކޫޢުން ފަހު ޤުނޫތު ވިދާޅުވެއްވިއެވެ. ފަހު ބައެއް ފަހަރު އެކަލޭގެފާނު سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ އަށް ވިދާޅުވެ، ދެން ވިދާޅުވެއެވެ. "اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ، وَسَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ، وَعَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ، وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ، وَاجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ"(2) "އޭ ސަލާމަތްކޮށްދެއްވުމި ރަސްކަލާނގޭ! ވަލީދު ބުން ވަލީދާއި، ސަލަމަތު ބުން ހިޝާމާއި، ޢައްޔާޝް ބުން އަބޫ ރަބީޢާއާއި އަދި މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން ބަލިކަށި ނިކަމެތިވިމީހުން (މުސްތަޟްޢަފުންގެ

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه الجماعة إلاّ الترمذي.

އަތްދަށުން) ސަލާމަތްކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާބޮޑުކަލާނގެ ދަރުސްކޮށްދެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! މުސަލާ ދެބޭފުޅާގެ މައްކަން ދިބާاللهގެ ހިއްޖުވުން ވަރުގަދަކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި ރޫސުލުގެ ފާނުގެ ނުއްމާގެ ދުއްމުގެ މިހުންނަން ޖެހުނުކަދަ ތަދުމަދެކަމުއް އުބައިމިހުންނަން ބެއްސަވާނދޭވެ!"

ފަތިސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުން

ހަމައެކަނި ފަތިސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުމަކީ ސުންނަތްވެގެންވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. ބަލާނަމަ ދިރާސާތަކުން މުސްލިމުންނަށް މުސީބާތެއްޖެހޭ ހިނދު ފަތިސްނަމާދުގައާއި އަދި އެހެންނަމާދުތަކުގައި ޤުނޫތުކިޔުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި ޖުމްހޫރުއިލްމުވެރިންގެ ރައުޔަކީވެސް މިއެވެ. އަބޫ މާލިކު އަލްއަޝްޖަޢީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެންގެ ބައްޕައަށް އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަހަތުގައްޔާއި، އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނާއި، ޢުޘްމާނުގެފާނުގެ ފަހަތުގައި އަދި މިތަނުގައި އެބައި ކޫފާގައި ޢަލީގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ގާތްގަނޑަކަށް ފަސްއަހަރު ދުވަހު ބައްޕަ ނަމާދުކުރެއްވީމުއެވެ. ފަހެ އެބޭކަލުން (ފަތިސްނަމާދުގައި) ޤުނޫތުކިޔުއްވިތޯއެވެ؟ ބައްޕަ ވިދާޅުވިއެވެ. "ދަރިފުޅާއެވެ. އެއީ ބިދުޢައެކެވެ."(1) ފަހެ މުސީބާތްތަކުގެ ތެރޭގައި ފަތިސްނަމާދުގައި ޤުނޫތު ޝަރުޢުވެގެންނުވެއެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުތަކުގައި ކިޔުއްވި ޤުނޫތަކީ ޤުނޫތު ނާޒިލާއެވެ. "اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيْمَنْ هَدَيْتَ" މި ޤުނޫތަކީ ވިތުރުގައި ކިޔުއްވުމަށް ޙަސަންގެފާނަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އުނގަންނަވައިދެއްވި ޤުނޫތެއްކަން ސަރީޙަކޮށް ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.

ފަހެ ޝާފިޢީމަޛްހަބުގެ ގިނައިލްމުވެރިން ދެކިވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ފަތިސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އިމާމު ނަވަވީ "އަލްމަޖްމޫޢު" ގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ޤުނޫތުކިޔުމަކީ އަހުރެމެންގެ މަޛްހަބެވެ. މިބޭކަލުންގެ ތެރޭގައި މާލިކު ރަޙިމަހުالله ހިމެނިވަޑައިގެންނެވެއެވެ. އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "އެކަލޭގެފާނުގެ ކިބައިން ސުވާލުކުރެވުނެވެ. ފަތިސްނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޤުނޫތު ކިޔުއްވިތޯއެވެ؟ އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އާއެކެވެ. ދެން ސުވާލުކުރެވުނެވެ. ރުކޫޢުގެ ކުރިން ނުވަތަ ފަހުންތޯއެވެ؟ ވިދާޅުވިއެވެ. ރުކޫޢުގެ ފަހުންނެވެ."(2) ފަހެ މިރިވާޔަތް

(1) رواه أحمد والتّرمذي وصحّحه والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

ދަންނަވައެވެ. އެންމެ ފުރަތަމަ އަނަސްގެފާނާ ސުވާލުކުރެވުނީ ޤުނޫތުނާޒިލާ ބެހޭގޮތުންނެވެ. އާއެކެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޤުނޫތުނާޒިލާކިޔުއްވިއެވެ. ދެން ސުވާލުކުރެވުނީ ޤުނޫތު ކިޔުއްވިތޯއެވެ؟ އާއެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ފަތިސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުއްވިއެވެ. އާދޭސްކުރައްވަން ފަތިސްނަމާދުވެސް ހިނގުނެއެވެ. އަދި އެހެންނޫނަސް އަނަސްގެފާނުގެ ބިޔައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެއްމަސްދުވަސް ވަންދެން ޤުނޫތުކިޔުއްވިއެވެ. ދެން ޤުނޫތުކިޔުއްވުން ދޫކޮށްލެއްވިއެވެ."(1) ދެން އެބަދަލުން ގެންނަވާފައިވާ ދަރިކޮޅު ހަމަ ޢަބްދުﷲ ބުރައިސުނުގެއިވި އަނަސްގެފާނުގެ ބިޔައިން ރިވާވެގެންވާ ރިވާޔަތްތަކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދުނިޔެ ދޫކޮށްލައްވައި ވަޑައިގެންނެވުމާ ހަމަޔަށް ފަތިސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުއްވުން ދޫކޮށްނުލައްވައެވެ."(2) ފަހެ މިރިވާޔަތް ދަންނަވައެވެ. އެންމެ ފުރަތަމަ މިރިވާޔަތުގެ ސަޙީޙު ރިވާޔަތެކެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވެވަޑައިގެންނެވުމަށް ދާންދެން ޤުނޫތުކިޔުއްވުމީ ކަމުގައިވާނަމަ އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙާބުން އެކަން ނުކުރެއްވީ ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެކެ އެންމެ ލޯބިވެވަޑައިގެންނަވާ ޞަޙާބުންނަށް އަޞްޙާބުންކަން އެއްވެސް މުސްލިމަކަށް އާދޭސްކަމެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތަށް އެންމެ ދަރިވަރުވެވަޑައިގެން މިއްހެދި ބަޔަކުވެސް އަޞްޙާބުންނެވެ. އަދި ހުދު އަނަސްގެފާނުވެސް ފަތިސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުއްވުމަކީ ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ދެން އަޞްޙާބުން ދުނިޔޭގެ ނަމަވާ ފައިވެސް ފުޤަހާއުންނެވެ. އެބަހީ "كَانَ يَقْنُتُ" މިޢިބާރާ ދުލުނުކުރެވުނަސް އެކަލޭގެފާނު ޤުނޫތުކިޔުއްވުމުގައި ދެމިހުންނެވި ކަމެވެ. ދަންނަވައެވެ. މަޝްހޫރު ނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ޤުނޫތުކިޔުއްވުމަކަން ވާރިދުވެގެންވާ ރިވާޔަތްތަކުގައިވެސް ވާނީ "كَانَ يَقْنُتُ" މިޢިބާރާތެވެ. ދެން މަޝްހޫރު ނަމާދު ބައެއްވަގުތު ބަދަލު ކުރައްވާފައެވެ؟ އަދި ފަތިސްނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ޤުނޫތުކިޔުއްވުމަކަން ވާރިދުވެގެންވާ ރިވާޔަތްތަކުގައިވެސް ވާނީ "كَانَ يَقْنُتُ" މިޢިބާރާތެވެ. ދެން ފަތިސްނަމާދުގައި ކާއިމީގޮތެއްގައި ޤުނޫތުނުކިޔުއްވާ ހުއްޓެވީ ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟ އަދި އިސްވެދިޔަ ހަދީޘް ބަސްމަތިކަމުން ޤުނޫތުކިޔުއްވުމުގައި ވިތުރުގެ އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވެވަޑައިގެންނެވުމަށް ދާންދެން "اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيْمَنْ هَدَيْتَ" މިދުޢާވެސް އަދި ޤުނޫތު ނަޞާރާވެސް ކިޔުއްވާކަމަކަށް ދުނިޔެޔާ ވަކިވެވަޑައިގަތުމެވެ. އަދިހަރުމަ! އިއްތިފާޤުން ވިދާޅުވެފައިވެސް އެކަލޭގެފާނު އިޢުތިރާފު ދަޢުވާކުރައްވާފައިވާކަން ސާބިތުވާކަމެވެ. އެއީ ދޭހަވާ ކޮށްގެއްލުއްވި اللهއަށް

(1) رواه أحمد.

(2) رواه أحمد والبزّار والدّارقطني والبيهقي والحاكم.

ސަނާކިޔުއްވުމަކުވެ. މިވެސް ދުޢާގެ މާނައަކެވެ. ފަހު އެކަށީގެން އަވަހަށް ވަޑައިގެން ފުރަން ދެންދޭން މިގޮތަން ކަންތައްކުރުއްވިކަމަށް މާނަކޮށްފިނަމަ އެއީ ރަނގަޅުމާނައެކެވެ.

ދެންދަންނައެވެ. ވިތުރުނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔާއިރުން މިޢާދު ކިޔަމުން ދާ ދުޢާއަކީ އެބަހީ "اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيْمَنْ هَدَيْتَ" މިދުޢާއަކީ އެއްމެދުވަހަކުވެސް ވިތުރުނަމާދުގެ ޤުނޫތުގައި އަދި ވިތުރު ފިޔަވައި އެހެންނަމާދުއްގެ ޤުނޫތުގައިވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔުއްވިކަމަށް ސާބިތުވާ ދުޢާއެއް ނޫނެވެ. އަދިކިޔައްޔާ! ވިތުރުނަމާދުގައިވެސް އަދި އެހެންނަމާދުތަކުގައިވެސް އެކަށީގެން ޤުނޫތުކިޔުއްވާ ދުވަސްކުޅުގެ ކިޔަވާނުއްވަވާ ޤުނޫތުކިޔާއެވެ. އެޤުނޫތުގެ ބައެއް އިބާރާތް ބަރާބަރު ހިނގައްޖެއެވެ. ދެންފަހު މިހުރިވެސް މުސްލިމުންނަށް މުސްތަޙައްޖިހުރިނަމަ ޤުނޫތުކިޔާ ކިޔުން ސަރުދުގެންވެއެވެ. ވަކި ވިތުރުނަމާދުގައި އެކަންޖެއްސުނެވެ. އަދިކިޔައްޔާ! ހުރިހާ ނަމާދުއްގައިވެސް ކިޔުން ސަރުދުގެންވެއެވެ.

ތަހައްޖުދު ނަމާދު

އެބަހީ ތަހައްޖުދު ނަމާދެވެ. ތަހައްޖުދު ނަމާދަކީ ވަރަށްމާތް ފަޟީލަތްތެރި ނަމާދެކެވެ. ފަރުޟު ފަސްނަމާދު ފިޔަވައި ދެންވާ އެންމެ މާތްނަމާދެވެ. އެނަމާދަކީ ސަލަފުއްޞާލިޙުންގެ އާދަކުރެއްވިއެވެ. ކިރިޔާފުޅުއާއި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތުގައި އަނާދުގެ މަތިކަމާބޭނުނުވިކަމުން ވަރަށްގިނަ ނަމާއްސުވައަދި ވަކިފުށުގެ އަދިކަނޑައެޅިފައެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ وَمِنَ ٱلَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِۦ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰٓ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴾ (الإسراء: ٧٩) މާނައީ: "އަދި ރޭގަނޑުގެ ބައެއްގައި ކަލޭގެފާނު އެޤުރުއާނުގެ ޒިކުރުއާއިން ތަހައްޖުދު ނަމާދު ކުރައްވާށެވެ. އެއީ ކަލޭގެފާނަށް އިތުރު ކަލޭގެފާނުގެ (ނަފިލަ ކަލޭގެފާނުގެ ދަރަޖަ މަތިވުރި ކުރައްވާމަށް ކަލޭގެފާނަށް އިތުރު ނަމާދެކެވެ.) ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކަލޭގެފާނު މަޤާމުމަޙްމޫދަށް ފޮނުއްވުން ކައިރިވެގެންވެއެވެ." މިއާޔަތުގައި މާތްالله އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށް ތަހައްޖުދު ނަމާދު ކުރުއްވުމަށް އަމުރުކޮށް ވަދާޅުވީއެވެ. ވީނަމަވެސް އެކަލާނގެ އަމުރުފުޅު ހުރިހާ މުސްލިމުންނަށް ޢާއްމުވެގެންވެއެވެ.

އަދި ދަމުނަމާދަށް ތަޤްވާވެރިވާ މީހުންނަކީ މާތްاللهގެ ރަޙްމަތާއި އެކަލާނގެ ސުވަރުގެ ހައްޤުވާމީހުންކަމުގައި އެކަލާނގެ އަންގަވާފައިވެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވައެވެ. ﴿ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ۝ ءَاخِذِينَ مَآ ءَاتَىٰهُمْ رَبُّهُمْ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَبْلَ ذَٰلِكَ مُحْسِنِينَ ۝ كَانُوا۟ قَلِيلًا مِّنَ ٱلَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ۝ وَبِٱلْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴾ (الذاريات: ١٥ - ١٨) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތަޤްވާވެރިން ވާނީ ސުވަރުގެތަކުގައި އާރުތަކުގައެވެ. އެބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ އެބައިމީހުންނަށް ދެއްވާ ނިޢުމަތްތަކުގައި ހިފާފައެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އެބައިމީހުން ކުރީގައިވެސް (ދުނިޔޭގައި ވީ) އިޙްސާންތެރިންގެ (ހެޔޮލަފާ މީހުންގެ) ތެރޭގައެވެ. ރޭގަނޑު މަދުން ނިދާބައެއް ކަމުގައި އެބައިމީހުން ވިއެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ ފަހު ވަގުތުތަކުގައި ފާފަފުއްސެވުމަށް اللهއަށް ދަންނަވާ ބަޔަކު ކަމުގައި އެބައިމީހުންވިއެވެ."

އަދި ދަމުނަމާދުކުރާ މީހުންނަކީ މާތްالله ސިފަ ވަޙީކުރެއްވި އަދި އެކަލާނގެ ޚާއްޞަ ޞާލިޙުއަޅުންގެ ތެރޭގައި އެމީހުން ޝާމިލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވައެވެ. ﴿ وَٱلَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَٰمًا ﴾ (الفرقان: ٦٤) މާނައީ: "އަދި އެއުޅުންނަކީ (ރަޙްމާނުގެ ޞާލިޙު އަޅުންނަކީ) އެބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ސަޖިދަކުރުމާ ބާރު އަދި ޤިޔާމުކުރުމާ ބާރު ރޭގަނޑު ހޭދަކުރާމީހުންނެވެ."

އަދި ދަމުނަމާދުކުރާ މީހުންނަކީ މާތްاللهގެ އާޔަތްތަކަށް އީމާންވާބައެއް ކަމުގައި އެކަލާނގެ ޝަހާދަތްވެރިކުރައްވާފައެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِهَا خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَسَبَّحُوا۟ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۩ ۝ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ يُنفِقُونَ ۝ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِىَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴾ (السجدة: ١٥ - ١٧) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މިވަނީ اللهގެ އާޔަތްތަކަށް އީމާންވާބަޔަކީ އެއުޅުންނަކީ ހަނދާންކޮށްދެވޭ ހިނދު ސަޖިދައަށް ވެއްޓޭ މީހުންނެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ހަމްދުކުރުމާއެކު ތަސްބީހަކުރާ މީހުންނެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ބޮޑާވެ ބޮޑައިނުގަނެއެވެ. އެބައިމީހުންގެ އަރިމަތިތައް ނިދާތަންތަނުން ދުރުވެއެވެ. (އެބައި ޖެހި އެޅުވުމުން ތެދުވެ ނަމާދުގައި ތިބެއެވެ.) އެބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް، އެކަލާނގެ ޢަޛާބަށް ބިރުވެތިވެ އަދި އެކަލާނގެ ރަޙްމަތް އުއްމީދުކުރާ ބާވަތުން، ދުޢާކުރަތެވެ. އަދި މިވަނީ اللهއެބައިމީހުންނަށް ދެއްވި ރިޒުޤުން އެބައިމީހުން ޚަރަދުކުރެތެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުންނަށް ބޭކާރި

ފޮރުވިފައިވާ، ތެރެން ފިނިކަންދޭނިވި ނިޢުމަތްތަކެއް ހަމަ އެއްވެސް ނަފްސަކަށް ނޭނގޭނެއެވެ. އެއީ (އެނިޢުމަތްތައް އެއުރެންނަށް ދިޔުމަށްވެސް) އެއުރެން (ދުނިޔޭގައި) ކޮށްއުޅުން ޢަމަލުތަކުގެ ޖަޒާއެއްގެ ގޮތުންނެވެ."

އަދި ދަރުމަވަންތަ މީހުންނާ ދަރުމަވަންތަ ނޫން މީހުން اللهގެ ބަސްފުޅުގައި ހަމަހަމަނުވާނެކަން އެކަލާނގެވަނީ އަންގަވާފައެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. ﴿ أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْأَخِرَةَ وَيَرْجُوا۟ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾ (الزمر: ٩) މާނައީ: "އާޚިރަތްދުވަހަށް ބިރުވެތިވެ اللهގެ ރަޙްމަތަށް އުއްމީދުކުރާ އަދި ރޭގަނޑުގެ ވަގުތުތަކުގައި ސަޖިދަކުރާ ގޮތުގައި އަދި ޤިޔާމުކުރާ ގޮތުގައި اللهއަށް ކިޔަމަންތެރިވާ މީހަކު (މިއީ އެއްވެސް ސިފައެއްނެތް މީހަކާ ހަމަހަމަވާނެކަމެއްހެއްޔެވެ؟ ހަމަހަމަ ނުވާނެއެވެ.) ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. އެނގޭމީހުންނާ (ދީނުގެ ޢިލްމު) ނޭނގޭމީހުން (ޖާހިލުން) އެއްވަރުވާނެހެއްޔެވެ؟ (ނުވާނެކަން ކަށަވަރުވެއެވެ.) ހަމަކަށަވަރުން ނަސޭހަތް ލިބިގަންނާނީ ބުއްދިވެރިންނެވެ."

ވީމާ ބަލާށެވެ އެދިވަޑައި ދަރުމަވަންތަކުރުމުގެ މާތްކަމާ ބޮޑުކަމުން ޙަދީޘްތައް ވާރިދުވެފައިވާ ގޮތެއް. ނަމަ އެކަމާ ބޮޑުކަމުން ސުންނަތަން ސާބިތުވާ ބައެއް ނަފުސާނީ ދަރުމައެވެ.

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން ސަލާމުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

މަދީނާއަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަޑައިގެންނެވި ހިނދު މީސްތަކުން އެކަލޭގެފާނު ވެރިވަޑައިގެނެވެ. އަދި އަހުރެންވެސް އެބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި ވީމެވެ. ވީމާ އަހުރެންނަށް އެކަލޭގެފާނުގެ މޫނުފުޅު ފެނުމާއެކު އެއީ ދޮގުވެރިއެއްގެ މޫނުނޫންކަން އަހުރެންނަށް އެނގިއްޖެއެވެ. ވީމާ އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުން އަހުރެން އެންމެފުރަތަމަ އަޑު ބަސްފުޅަކީ "يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَفْشُوا السَّلَامَ، وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ، وَصِلُوا الأَرْحَامَ، وَصَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ، تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ"(1) މާނައީ: "އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ސަލާމް ފަތުރައި ބޭއްވުންކުރާށެވެ. އަދި ފާޚިރުންނަށާއި މިސްކީނުންނަށް ކާންދޭށެވެ. އަދި ރަޙިމުގެ ގުޅުން ގުޅުވާށެވެ. އަދި މީސްތަކުން ނިދާފައިވާ ރޭގަނޑު ނަމާދުކުރާށެވެ. (ދަރުމަވަންތަ ދުރުކުރާށެވެ.) އޭރުން ސަލާމަތްކަމާއެކު ޖަންނަތަށް ވަދެވޭނެއެވެ."

(1) رواه أحمد والترمذي والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين وصحّحه الألباني.

އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫ އުމާމަތުލްބާހިލީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ، فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وَهُوَ قُرْبَةٌ إِلَى رَبِّكُمْ، وَمَكْفَرَةٌ لِلسَّيِّئَاتِ، وَمَنْهَاةٌ لِلإِثْمِ"(1) މާނައީ: "ރޭނަމާދުކުރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަފްސުތަކަށް ލާޒިމްކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެއީ (ރޭނަމާދުކުރުމަކީ) ތިޔަބައިމީހުންގެ ކުރީގެ ޞާލިޙުންގެ ޢާދައެވެ. އަދި އެއީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތަށް ކުއްރަބްވުމެކެވެ. އަދި އެއީ ފާފަތައް ފުހެލާ ކަމެކެވެ. އަދި ފާފައިން މަނާކުރާ ކަމެކެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއެހީމެވެ. "أَفْضَلُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْمَفْرُوضَةِ صَلاَةٌ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ، وَأَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ شَهْرِ رَمَضَانَ شَهْرُ اللهِ الَّذِي تَدْعُونَهُ الْمُحَرَّمَ"(2) މާނައީ: "ފަރުޟުނަމާދަށްފަހު އެންމެމާތް ނަމާދަކީ ރޭގަނޑުގެ މެދުތެރޭގައި ކުރާ ނަމާދެވެ. (އެބަހީ ރޭނަމާދެވެ.) އަދި ރަމަޟާންމަހަށްފަހު އެންމެމާތް ރޯދައަކީ اللهގެ މައްސުރުގެ ރޯދައެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުން ކިޔައިދޭ މުޙައްރަމްމަހެވެ."

މާތްالله އެދެބޭކަލުންނަށް ރުއްސުންދެއްވި އަބޫސަޢީދާއި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنِ اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَصَلَّيَا رَكْعَتَيْنِ جَمِيعًا، كُتِبَا مِنَ الذَّاكِرِينَ اللهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ"(3) މާނައީ: "މީހަކު ހޭލައި އަދި އަނބިމީހާ ހޭލައްވައި ދެމީހުން ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކޮށްފިނަމަ اللهއަށް ގިނަގިނައިން ޛިކުރުކުރާ ފިރިހެނުންގެ ތެރޭގައި ނަން ލިޔުއްވޭނެއެވެ. (އެބަހީ އަނބިމީހާވެސް ޛިކުރުކުރާ އަންހެނުންގެ ތެރޭގައި މާތްالله އަރިހުގައި ލިޔުއްވާނެއެވެ.)

ރޭނަމާދުކުރުން އެދުރީގެ ވަގުތަކީ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައި: ވަނީ

ރޭނަމާދުކުރުން އެދުރީގެ ވަގުތަކީ އަހަރެމެންނަށް ކުރުން އެދުރިވެގެންވެއެވެ.

ނިދުން ހޭލައްވަނިކޮށް ރޭނަމާދުކުރުން ކުރުމަށްވާ ނިޔަތްގަތުން. ވަނީ މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله

(1) رواه الترمذي وابن خزيمة والحاكم وصحّحه على شرط البخاري وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(3) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

صلّى الله عليه وسلّم حديث ގައި ވެއެވެ. "مَنْ أَتَى فِرَاشَهُ وَهُوَ يَنْوِي أَنْ يَقُومَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ، فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ حَتَّى أَصْبَحَ، كُتِبَ لَهُ مَا نَوَى، وَكَانَ نَوْمُهُ صَدَقَةً عَلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ"(1) މާނައީ: "ކޮންމެ މީހަކު ރޭގަނޑު ނަމާދުކުރުމަށް ނިޔަތްގަނެގެން އެނދަށް ވަދެ، ފަތިސްވުމާހަމައަށް ހޭނުލެވިއްޖެނަމަ ނިޔަތްކުރި ކަމެއްގެ ސަވާބު ލިބިގެންވެއެވެ. އަދި އޭނާގެ ނިދި ވާނީ މާތްﷲގެ ހަޟްރަތުން އޭނާއަށް ސަދަޤާތެއްގެ ގޮތުގައެވެ."

ދަރުނަމާދަށް ހޭލުމާ ހިނދު ޤުރުއާން ނިޔަތުގައި އަދި ދަރުއްސަލާމަތަށް އެދި ނިމުމަށް ބަލައި އާޔަތްތައް ކިޔުން. ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ لَءَايَٰتٍ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ۞ ٱلَّذِينَ يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَٰطِلًا سُبْحَٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ۞ رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُۥ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ۞ رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ رَبَّنَا فَٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلْأَبْرَارِ ۞ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ۞ فَٱسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّى لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّنۢ بَعْضٍ ۖ فَٱلَّذِينَ هَاجَرُوا۟ وَأُخْرِجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِمْ وَأُوذُوا۟ فِى سَبِيلِى وَقَٰتَلُوا۟ وَقُتِلُوا۟ لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ثَوَابًا مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسْنُ ٱلثَّوَابِ ۞ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى ٱلْبِلَٰدِ ۞ مَتَٰعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ۞ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۗ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ۞ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَمَن يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَٰشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱصْبِرُوا۟ وَصَابِرُوا۟ وَرَابِطُوا۟ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾(2) (آل عمران: ١٩٠ - ٢٠٠) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އުޑުތަކާއި ބިން

---

(1) رواه النّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود.

ހެއްދުވުމުގައްޔާއި، އަދި ރޫޙާނީ ބަރަކާތުގައި ބޭއްދުވާލެވިގެންނެވެ ހުރި ހިލޭބަލާށް ވާނެވެ. ހައްޤުންނި
ކީރިތި ރަސޫލާއާ ހެޔޮލަފާ ޞާލިޙު ބޭކަލުންނާއި އަދި މަލާއިކަތުން، އެއުރެންގެ ކިބައިން މާތްﷲ ސަލާމަތް ކުރެއްވުން އަދި
އުޅޭނަމަ ބިން ހެއްދުވާލެވިދާ ފިކުރުކުރާ މީހުންނެވެ. (ހައްޤުން ދަންނަވައިވޭ.) އާ އަޅަމުން
ހެއްދުވާބަލާކުރުއްވި ޞަލަވާތުން! އިބާﷲ މިތަނުގައި ހެއްދުވާ ފާހަގަކުރުން ބޭފުޅުންގެ ތަރުޖަމާ ނުކުރެވޭ.
އިބާﷲ ހުސްޖެހިދިޔަންތަވާ ވޯޓުލަތުތައް. ފަހު ނަމަކާއިގެ ޙަޤީޤަތް އަޅުގަން ދިނުމަށްވަނީވެ! އާ
އަޅުގަން ހެއްދުވާބަލާކުރުއްވި ޞަލަވާތުން! ހަމަކަށަވަރުން އިބާﷲ ނަމަކާއަށް ވެއްޖެއްވާ މިހާ ފަހަ
އިބާﷲ އުމާ ނިކަމެތި ކުރައްވާލާނެ ކަށަވަރުވޭ. އަދި އަނބުރާލެވިގެންނަމެވެ މަދުދާއް ދާއިން
އެއްފަހަ ފާރަވެއް ނުވާނެވެ. އާ އަޅުގަން ހެއްދުވާބަލާކުރުއްވި ޞަލަވާތުން! ހަމަކަށަވަރުން
ވާންފުޅަށް ގޮވާލައްވާ ބާކަލު (އަދެއް ޞަލަވާތު) ތިބާއަށްވުރެން ވިޔަ
ޞަލަވާތަށްވަން ވާންފާނަށް ގޮވާލައްވާ އަށް އަޅުގަން އެދިވުމަށް. ދެން އަޅުގަން ވާންފުޅުވާ.
އާ އަޅުގަން ހައްދާ ބެއްލެވުމަށް އަޅުގަންނަން ޞަލަވާތުން! އަޅުގަންގެ ފާފަތައް
ފުއްސަވާދެއްވާނަށް! އަދި އަޅުގަންގެ ރިބައިން ނުބައި ކަންތައްތައް
ދުރުކުރުއްވާނަށް! އަދި ހެޔޮކަމާ މިހުންނާ އެއްގައި އަޅުގަން މަރުގަންނަވާނަށް! އާ އަޅުގަން
ހެއްދުވާބަލާކުރުއްވި ޞަލަވާތުން! އިބާﷲގެ ޞަލަވާތްގެ ދުރުވީ މަތިން އަޅުގަންނަން ވަދެދުރުކުރެއްވި
އެއްލައް އަޅުގަންނަން ދުއްވާނަށް! އަދި ޤިޔާމަތް ދުވަހުގައި އަޅުގަން ނިކަމެތި ނުކުރައްވާނަށް!
ހަމަކަށަވަރުން އިބާﷲ ވަޢުދާ ޚިލާފުވާލެއްވުމެއް ނުކުރައްވާނެއެވެ. ދެން އެއުރެންގެ ފިރި ޞަލަވާތްގެ
އެއުރެންނަން (އެއުރެންގެ) ދުޢާ އިޖާބަކުރެއްވީވެ. ޖިހާބަދީހުން ޤަބޫލުކުރައްވާ ރިޔާއްވިކަމަށް
އަތްލުއްވާލާ ޢަވާދު ހަމަކަށަވަރު ހަމަޢަމަލު މީހުންގެ ޖިހާދަނޭ ހުރިހާ ކިބައިން ނުކުރުއްވާ ނުބައި ވާނެ.
ޖިހާބަދީހުން އެއުރެން އެއްބަސްވެގެން އެއްބަހެއް ޖިހާދަކަށް ބަދަލުވެވޭ. ފަހު ހިޔުރަށް އަދި ގިރާއަތް
ހުރިހާ އަދި މިވަނީﷲގެ މަގުގައި އުޅުމުގެ ހުރި އަދި ހަމަކަށަވަރު ތިބާ އަދި ހަމަގަވާއިދު މިހުންގެ
ބިލިން އެއުރެންގެ ކަމާބަލަގައި ހަމަކަށަވަރުން މިވަނީﷲ ދުރުކުރުއްވާ ހިދުމަތް. އަދި އެބަހެއްގެ
ގަދުން ފެންސާރާގައި ދިރިދިރި ޖަނަތް ސަލާމަތްތަކުގެ ހަމަކަށަވަރުން މިވަނީﷲ އެއުރެން
ވައްދަވާހިލާ. އެއީ ﷲ ގެ ރަޙްމަތާއި ސަލާމަތް ގޮތެއްގެން. ހާލަތުގައި މިސްކީނަށް
ރަޙްމަތާއި އެގޮތް މިދުވަސް ހުރިހާ އެކުން ހަމަހަމަ ވަގުތު ހެޔޮވެއިން ހުރިހާ ނުރުކުރިކަމެވެ.
(އެދިނުން އެއުރެން އެކުން) އެއީ ވަގުތު ހުވާފާ އެހާއްގުކަމެވެ. ދެން އެބައިމީހުންގެ ނިޔުތުވާ ބިޔަރާ
ނަހަލާއެވެ. އެ ބިލްކުލެއް ހުރި ނުބައިހާބާއެވެ! އެހާގުކަ އެބައިމީހުންގެ ފިރިހަސްތާކުރެއްވުން
ބަނާފަރު މިހުންނާޖެހުނު އެބައިމީހުންގެ ގަދުން ފެންސާރާގައި ދިރިދިރި ޖަނަތް ސަލާމަތްތަކުގެ

ވެއެވެ. އެތަނުގައި އެއުޅުން ދުވަހުގެ ބަދަލުވުމެވެ. އެއީ ﷲ ގެ ރަޙްމަތާއި ދުވާލަފަރާތްތައް ހުޅުވިގެންވާ ވަގުތެވެ. ﷲ ގެ ރަޙްމަތުގައި ތެދުވާ އިބާދަތާ މީހުންނަށް މާ ގާތްވެގެން ވެއެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން އަޅުގަނޑުމެންގެ ވެރިރަސް ﷲ އަޒާއި، ތިމަންރަސްކަލާނގެއަށް ބާރަށްދަންނަވައިފިން ދުޢާކުރާނީ، އަދި އެދުނީމަ ދެއްވާނަން ދަތުރުއޮތީއޭ، އިސްތިޢާނަތް، ﷲ އަށް ހިނގައިދާއިރު ރޭގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ބާކީ ހުންނައިރު އެދުނިޔޭގެ ﷲ ގެ ވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެދުނިޔޭގެ އުޑަށް ﷲ ގެ ދަށް ދާއިރުގައި ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ﷲ އީ ބިރުވެރި ވަޅުގޮށް ލައްވާގޮތުގައި އަރާސްފަހުރަށް ވިދާޅުވެއެވެ. އާ އިސްތިޢާނަތް ދިނުމަށް ތިމަންރަސްކަލާނގެއަށް ދުޢާކުރާނީ ކާކުތޯއެވެ! ތިމަންރަސްކަލާނގެ ޖަވާބުދެއްވާނަމެވެ. އަދި ދަންނަވާ ކޮންމެ ސުވާލަކަށް ތިމަންރަސްކަލާނގެ ކަމުގެ ހާލަތުގައި ދެއްވާނަމެވެ. އަދި ދަންނަވާ ކޮންމެ ހާލަތުގައި އެއްގޮތަށް ފާފަފުއްސަވާނަމެވެ. އަދި ތިމަންރަސްކަލާނގެ ﷲ އަށް ދަރުމަވަންތަވެފައިވާނަމެވެ. އޭނާ ތިމަންރަސްކަލާނގެ ޖަވާބުދެއްވާނަމެވެ."

ކުރުކުރު ދެރަކުޢަތުން ރޭނަމާދު ފެށުން. ދެން އެއަށްފަހު ދިގު ރަކުޢަތްތައް

ބޭނުންވާވަރަކަށް ދިގުކުރާށެވެ. އަދި ދިގުކުރާވަރަކަށް ސަވާބު އިތުރުވާނެއެވެ. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَفْتَتِحْ صَلاَتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ"[(1)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ކޮންމެ (ރޭނަމާދަށް) ތެދުވާ ހިނދު ދެރަކުޢަތުން ނަމާދު ފަށާށެވެ. ކުރުކޮށް ދެރަކުޢަތުން ފަށާށެވެ."

ރޭނަމާދަށް އަނބިދަރިން ހޭލުވުން. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "رَحِمَ اللهُ رَجُلاً قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ، فَإِنْ أَبَتْ نَضَحَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ، رَحِمَ اللهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ وَأَيْقَظَتْ زَوْجَهَا، فَإِنْ أَبَى نَضَحَتْ فِي وَجْهِهِ الْمَاءَ"[(2)] މާނައީ: "އެފިރިހެނަކަށް ﷲ ރަޙްމަތްލެއްވާށިއެވެ! އޭނާ ރޭގަނޑު ތެދުވެ ނަމާދުކުރިއެވެ. އަދި އޭނާގެ އަނބިމީހާ ހޭލުއްވައިފިއެވެ. ފަހެ، އޭނާ ހޭލުމަށް އިންކާރުކުރިއްޔާ އޭނާގެ މޫނުމައްޗަށް ފެން ވިއްޔައިލައިފިއެވެ. އަދި ﷲ އެއަންހެނަކަށް ރަޙްމަތްލެއްވާށިއެވެ! އެކަނބުލޭގެ ތެދުވެ ނަމާދުކުރިއެވެ. އަދި އެކަނބުލޭގެ ފިރިމީހާ ހޭލުއްވައިފިއެވެ. ފަހެ، އޭނާ ހޭލުމަށް އިންކާރުކުރިއްޔާ އޭނާގެ

---

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ދުނިޔެއަކަން ފުން ވިސްނުވައިލައްވާށެވެ." އަދި ޞައްލަﷲ ޢަލައިހިވަސައްލަމް ޢަލީގެފާނުގެ ބަހިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނާއި ފާޠިމާގެފާނުގެ އަރިހަށް ރޭގަނޑު ވަޑައިގެން حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަ ދެމަފިރިކަނބަލުން ނަމާދު ނުކުރައްވަނީހެއްތޯ؟" އަޅުގަނޑު ދެންނެވީމެވެ. ޔާ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އަހަރުމެންގެ ފުރާނަތައް ވަނީ اللهގެ އަތްޕުޅުގައެވެ. އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވައިފިނަމަ އަހަރެމެން ތެދުވާނަމެވެ. ދެން އަހުރެން އެހެންބުނި ހިނދު އެބަހަށް ނުރުއްސަވައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވަމުން ވަޑައިގެންފިއެވެ. ﴿وَكَانَ ٱلْإِنسَٰنُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا﴾ (الكهف: ٥٤) "އަދި ހުރިގަ އެއްކޮޅަކަށްވެގެން ތަޅުއްވަމުން ފައިތިލަ ކަޅުގައި ޖެއްސެވީއެވެ."(1)

ވެއްޓިގަތުމުން ނަމާދު ދޫކޮށްލުން. އަދި ނިދިޖެހުމުން ވެއްޓިގަތުމެވެ. ނިދަމަ ނިދައިލުމެވެ. ދެން މާތްﷲ ރުއްސެވިގޮތުގައި އަބޫހުރައިރާގެ ރިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَاسْتَعْجَمَ الْقُرْآنُ عَلَى لِسَانِهِ فَلَمْ يَدْرِ مَا يَقُولُ فَلْيَضْطَجِعْ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ރޭގަނޑުގައި ތެދުވެ ހިނދު ދެން ކިޔަވާ ބަސް އެނގުމުގެ އަޅުގަނޑު އެނގޭނެ ނަމަ ނިދާށެވެ (ނަމާދު ދޫކޮށްލުމައި) ދެން އެނގެންދެން ނިދާށެވެ."

އަމަލުކުރުމުގައި މެދުމިނުގެ ހާލަތުގައި ހިފެހެއްޓުން ވާޖިބުވުން. އަދި އަޅުކަމުގެ މައްސަލަތައް ބަރުދަށް ވުރެ ގިނައިން ކުރުން ނުޖެހޭނެއެވެ. އެއީ ކުރެވޭނެ މިންވަރަށް ވުރެ ގިނަ ބަރުދަށް ވީ ގޮތުގައި ދެމިހުރެވޭނެ ކަމަކާ ނުގުޅޭތީއެވެ. ދެން މާތްﷲ ރުއްސެވިގޮތުގައި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَا أَيُّهَا النَّاسُ خُذُوا مِنَ الأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ، فَإِنَّ اللهَ لاَ يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا، وَإِنَّ أَحَبَّ الأَعْمَالِ إِلَى اللهِ مَا دَامَ وَإِنْ قَلَّ"(3) މާނައީ: "އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކުރެވޭވަރަށް އަމަލުތައް ކުރާށެވެ. އެހެނީ ތިޔަބައިމީހުން ފިޔަވައިލާ ހިނދަކު ﷲ ފިޔަވައިލައްވާކަށް ނުވާނެއެވެ. އަދި ކުޑަކަމުގައިވިޔަސް ދެމިހުރެވޭ ކަމަކީ اللهގެ ހަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވާ އަމަލެވެ (އެބަހީ ރިބައިގައި) ކުރިމަތި ކުރެވޭ ތަކެތީގެ ތެރެއިންނެވެ."

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي. އިމާމު ސުޔޫޠީ – رحمه الله – އާޔަތުގެ މާނަކުރައްވާފައިވަނީ މިފަދައިންނެވެ. "އިންސާނާގެ ރިބައިގައިވާ އެންމެ އިތުރުސިފައަކީ ޒުވާބުކުރުމެވެ."

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود وابن ماجه.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

އެއީ ކިޔަންވާ މަދުވިނަމަވެސް މެއެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލާއަށް ޢަބްދުالله ބިން ޢަމްރަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَا عَبْدَ اللهِ، لاَ تَكُنْ مِثْلَ فُلاَنٍ، كَانَ يَقُومُ اللَّيْلَ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ"(1) މާނައީ: "އޭ ޢަބްދުالله އެވެ! މިވެނި މީހަކު ފަދައިން ނުވާށެވެ. އޭނާ ރޭގަނޑު ނަމާދު ކުރެއެވެ. ދެން ރޭގަނޑު ނަމާދު ކުރުން ދޫކޮށްލައެވެ."

ރޭގަނޑު ނަމާދުގެ ވަގުތު: ފަރުޟު ޢިޝާނަމާދުން ފެށިގެން ފަތިސްވުމަށް ދާންދެން އެއީ ރޭގަނޑު ނަމާދުގެ ވަގުތެވެ. އެކަމަކު ކޮންމެވެސް މިންވަރަކަށް ނިދާލައި ދެންތެދުވެ ރޭގަނޑު ނަމާދު ކުރުން ރަނގަޅުވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ އެއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އާދަކުރެއްވި ގޮތެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލާއަށް އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ތިބާއަށް ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ފެންނަން ބޭނުންވާނަމަ ދެކެން ފެނޭނެ ކޮންމެ ހިނދެއްގައި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަނިކޮށް ފެނޭނެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ނިދިކުރައްވާފައި ދެކެން ބޭނުންނަމަ ފެނޭނެ ކޮންމެ ހިނދެއްގައި އެކަލޭގެފާނު ނިދިކުރައްވާފައި ފެނޭނެއެވެ."(2) އެބަހީ އެކަލޭގެފާނު ތިބާގެ އަމަލަށް ފަރުވާ ނިދިކުރައްވައެވެ. އަދި އަމަލަށް ފަރުވާ ދޭތެރޭގައި ނަމާދުކުރައްވައެވެ.

ރޭގަނޑު ނަމާދުކުރުން އެންމެ ރަނގަޅު ވަގުތު: ފަހެ އެއީ ރޭގެ ތިންބައިކުޅަ ފަހުބައެވެ. މާތްالله ރަސޫލާއަށް އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقَى ثُلُثُ اللَّيْلِ الآخِرُ فَيَقُولُ: مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ، مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ، مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ"(3) މާނައީ: "އަޅުގަނޑުމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ކޮންމެ ރެއަކު ދުނިޔޭގެ ފަރާތު އެންމެ ކައިރި އުޑަށް ނުޒޫލުވެ (އެކަލާނގެ ޝާނަށް ލާއިޤުވާ ގޮތެއްގައި) ރޭގެ ފަހު (ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި) ބާކީވާ ހިނދު ވަޙީކުރައްވައެވެ. ދެން ވިދާޅުވެއެވެ. މިކަލަންﷲ އަށް ދުޢާކުރާނީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ ފަހެ އޭނާއަށް އިޖާބަދެއްވާނަމެވެ. މިކަލަންﷲއަށް އެދޭނީ ކާކުހެއްޔެވެ؟ އަދި ދެއްވާނަމެވެ. މިކަލަންﷲއަށް ފާފަފުއްސެވުމަށް ކާކުހެއްޔެވެ؟ އޭނާއަށް ފާފަފުއްސަވައިދެއްވާނަމެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލާއަށް ޢަމްރު ބިން ޢަބަސާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي وابن ماجه.

(2) رواه أحمد والبخاري والنّسائي.

(3) رواه الجماعة.

حديث ނަޤުލުކުރައްވައިފައިވާ ހަދީޘް ވާނީ މިހެންނެވެ. "أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ الآخِرِ، فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ مِمَّنْ يَذْكُرُ اللهَ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ فَكُنْ"(1) މާނައީ: "ﷲ، އަޅާއާ އެންމެ ކައިރިވެވޮޑިގެންވާނީ ރޭގެ ފަހު ބައިގެ މެދުތެރޭގައެވެ. ފަހެ، އެވަގުތު ﷲއަށް ޛިކުރުކުރާ މީހުންގެ ތެރެއިން ވުމަށް ތިބާއަށް ކުޅަދާނަވެއްޖެނަމަ ތިބާ ވާންވާނީ އެގޮތަށެވެ." އަދި ޢަމްރު ބިން އަލްޢާޞްގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަމްރުގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ނަޤުލުކުރެއްވިއެވެ. "أَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللهِ صِيَامُ دَاوُدَ، كَانَ يَصُومُ يَوْمًا وَيُفْطِرُ يَوْمًا، وَأَحَبُّ الصَّلاَةِ إِلَى اللهِ صَلاَةُ دَاوُدَ، كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ"(2) މާނައީ: "ﷲގެ ޙަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވެވޮޑިގެންވާ ރޯދައަކީ ދާއޫދުގެފާނުގެ ރޯދައެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެއްދުވަހު ރޯދަހިފައި އަނެއްދުވަހު ރޯދަ ދޫކޮށްލައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. (އެބަހީ ދުވަހުން އެއްދުވަހު ރޯދައަށްފަހުން ކަމުގައިވިއެވެ.) އަދި ﷲގެ ޙަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވެވޮޑިގެންވާ ނަމާދަކީ ދާއޫދުގެފާނުގެ ނަމާދެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރޭގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިގައި ނިދިކުރައްވައެވެ. އަދި ތިންބައިކުޅަ އެއްބައިގައި (ނަމާދުކުރައްވައެވެ.) އަދި ހަބައިކުޅަ އެއްބައިގައި ނިދިކުރައްވައެވެ."

ދަންވަރުގެ ނަމާދުކުރުމުގެ އަދަބު: ވިތުރުގެ ނަމާދުކުރުމުގެ އަދަބުތަކުގެ ތެރެއިން ދަންވަރު ނަމާދު ކުރާނެ ބޭބޭފުޅުން އޮތުމަށް ސުންނަތެވެ. ނިދިހުރެ ނަމާދުކުރާނަމަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރުގެ އެއްރަކުޢަތުގެ ކުރިން ހިނގައިދިޔަ ކުރެއްވާ ދެރަކުޢަތް ކުރައްވާ ފަދައިން ދަންވަރު ނަމާދެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދެރަކުޢަތް އަރައިގެންވެސް ކުރައްވައެވެ. އަދި އިސްލާމީ ޢުލަމާއިން ބޮޑުގައި އިސްތިސްނާގެ ދަރުމަ ވިތުރުގެ އެއްރަކުޢަތް ބަހުރެވިފައި ދަންވަރުގެ ނަމާދު ކުރުމަކީ ސުންނަތެވެ.

ދަންވަރުގެ ވަގުތު ގެއްލުމުން: މުސްލިމު ރިވާކޮށްފައިވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ބަލިވުމާއި ނިދިކަމުގެ ސަބަބުން ރޭގެ ނަމާދު ނުކުރެވިގެން އެކަލޭގެފާނު ދަންވަރުގެ ނަމާދު ގެއްލިއްޖެނަމަ ދުވާލު ބާރަރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ."(3) އަދި ޢުމަރު ބިން އަލްޚައްޠާބުގެ ފަރާތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ނަޤުލުކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ فَقَرَأَهُ فِيمَا بَيْنَ صَلاَةِ الْفَجْرِ وَصَلاَةِ

---

(1) رواه الترمذي والنّسائي وابن خزيمة والبيهقي والحاكم وصحّحه الألباني.

(2) رواه الجماعة إلاّ التّرمذي.

(3) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

الظُّهْرِ كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ"(1) މާނައީ: "އެމީހަކު ރޭގަނޑު އާދަކޮށް ކުރަމުންދާ ނަމާދު ނުކޮށް ނުވަތަ އާދަކޮށް ކުރަމުންދާ މިންވަރު ފުރިހަމަކޮށްނުލެވި ނިދިއްޖެމާ ދަންނަވައެވެ. ފަހެ ފަތިސްނަމާދާ މެންދުރުނަމާދާ ދެމެދު އޭނާ އެނަމާދު ކުރިޔަސް ރޭގަނޑު އޭނާ އެނަމާދު ކުރިކަމުގައިން އޭނާއަށްޓަކައި ލިޔުއްވޭނެއެވެ."

ރޯދަމަހުގެ ޤިޔާމް (ތަރާވީޙުނަމާދު)

ފަހެ ތަރާވީޙުނަމާދަކީ ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުންނަށް ސުންނަތްވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. ރޯދަމަހުގެ ކޮންމެރެއަކު އިޝާނަމާދުން ފަހުއްސުރެ ފަތިސްވުމާ ދެމެދު ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުން އަދާކުރާނީ ނަމާދެކެވެ. އަދި އެއީ ވަރަށްމާތް ނަމާދެކެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާށި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"(2) މާނައީ: "އީމާންވެހުރެ ސަވާބަށް އެދި ހުރެ ރޯދަމަހު ޤިޔާމުކުރާމީހާ ދަންނަވައެވެ. އޭނާގެ އިސްވެދިޔަ ކުށްފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވޭނެއެވެ." ފަހެ "ތަރާވީޙު" މިލަފުޒަކީ ފުރުޞަތުދިނުމުގެ މާނައިގައި ބޭނުންކުރެވިފައިވާ ނަމެކެވެ. އަރާމުކުރުމުގެ ޖަލްސާތަކުގެ މިސާލުގައި ނަމަކަށްވާ ތަރުތީބުގެ ނަސޭހަތެވެ. އިސްތިރާޙަތަށް ހަމަހަމަކަށް ރޯދަމަހުގެ ޤިޔާމެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އަދި އަބޫބަކުރުގެ ޚިލާފަތުގެ ދުވަސްވަރު މިސްކިތުގައި އެއްއިމާމެއްގެ ފަހަތުން އެއްޖަމާޢަތެއްގެ ސިފައިގައި މިނަމާދު ކުރެވިފައެއް ނުވެއެވެ. އެޖަމާޢަތުގައި އަމީރުލް މުއުމިނީން ޢުމަރު ބުނު ޚައްޠާބުގެ ޒަމާނުގައި ޖަމާޢަތުން ކުރެވިއްޖެއެވެ. ފަހެ ޖަމާޢަތުގައި މިނަމާދުކުރުން ފެށުމަކީ އެއީ ޚުދު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަސާސްކުރައްވާފައިވާ ޢަމަލެއްކަމުގައިވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާށި ޢާއިޝާ ބިންތު ޞިއްދީޤުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ރޯދަމަހުގެ ތެރެއިން ރެއަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކުގައި އަޅުގަނޑުމެން ރޯދަމަހުގެ ތޭވީސްވަނަރޭ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ހިނދަކަށް ޤިޔާމުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ފަސްވީސްވަނަ ރޯދަމަހުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ހިނދަކަށް ޤިޔާމުކުރެއްވިއެވެ. އަދި

(1) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

(2) رواه الجماعة.

ހަތާވީސް ވިލާތް ފަޒީލަތުގެ ކުރިން ހަރުދަނާވެގެން ކަމަށް އަރުވާލާނެ ބުރަކަތްވެ."(1) ފަހު ދިގު އެކަށޭގޮތް ޖަމާޢަތް ހެއްދެވިކަން އުވަނީ ސަބަބުތަކެއް. އަދި ކަންތަ ބުރަކަ އެކަށޭގޮތް ޖަމާޢަތް ނުހެއްދެވި ސަލަފު އެކަށޭގޮތުވެސް ބާރުކަށަވަރުވެއެވެ. އެއީ އެއްމަސައްކަތް އިނގާނީ ފުރުސަތުގައި އެކަމާ ބިރުވެރިކަމެއް. ވަރިބާވައިލީ ޖަމާޢަތްކަމަށް ތުމާއެކު މުސްލިމުން އަލްކަމަށް ދަރިވެރިއްޖެނަމަ އެކަން މާތްالله ފުރުސަތުކުރުމުން އެކަކިޔާނގެ. އަދި އެކަމާނގެ އެނގޭތީ ފުރުސަތުކުރުމަށް ހިނދަ އެއްމަތީގެ މިސްކިތަށް އެނގޭތީ ބަޔާބުރަށް އަދާކުރުމުން ނުކުޅެދިގެން ފުރުސަތުގެ އެކަށޭ އެކަށޭގޮތް ބިރުފުޅިގެއެވެ. ކަނޑޭ އެއްމަތީގެ ކަށަވަރުކަށް އެކަށޭގޮތް އެގޮތަށް ދިމާވެފައެވެ.

އަދި ޖަމާޢަތުގައި މިސްކިތުން މުސްލިމުންގެ ޖަމާޢަތާ ކަމުގެ އަސްލަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެ މަސްކަތް ފަރާތުގައި އިޖާބަކުރެއްވީ. ދެން މާތްالله ހުއްސުރުއްވި އަށްހަރުއިރާގެ ކިބައިން ރަފާތެއްވިއެވެ. އެކަށޭގޮތް ވިދާޅުވިއެވެ. ހަވާސްގަނޑުމުގެ ހުޅުއްގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތަށް ނުކުމެވަޑައިގަތެވެ. އެހެނދުނު މިސްކިތަށް މިސްކިތުގެ ކަނޑުއްގައި ނަމާދުކުރެއްވުން ތިއްބެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރައްވައިފައެވެ. "ތިބާ ބަނގު އަޑު އަހަންތޯ؟" އެކަށޭގޮތަށް ދެންނެވުމެވެ. މިބައިމީހުންނަށް ފުރުމާން ދަނޑުވެރިން ބަޔަކާއި ނަމާދުކުރައްވާތީ އެބައިމީހުންނަށް ފެންމަން އެކަށޭގޮތް އެބައިމީހުން އިޙްތިރާމްކުރައްވައެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރައްވައެވެ. "އެބައިމީހުން ޔަހޫދީން ކަމަށްވާއިރު ފައިވާން ލައިގެން ނަމާދު ނުކުރެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުން އެކަމާއި ޚިލާފުވޭ! ހަރުވާގެންވާ ހުއްދަވޭ!"(2)

ދެންވެސް އިސްލާމްދީނުގެ ފަހުން އެއްއިމާމުއްގެ ފަރާތުގައި އެއްޖަމާޢަތެއްގައި މިސްކިތުން އެނގޭދުރުކުރަން ހަމަޖެއްސުވި ޢިބާދަތްފުޅުތަކެވެ. އެއީ އެކަށޭގޮތުގެ ހެޔޮފުޅުކަމުގެ ދުވަސްވަރުއެވެ. އަޅުގަނޑުމެންގެ އަޅުގަނޑުދޭގެ ކިބައިން ދިމާވެގެންވެއެވެ. އެކަށޭގޮތް ވިދާޅުވިއެވެ. ހަވާސްގަނޑުމުގެ ހާމަކަން ހުޅުއްގައި ޢިބާދަތްފުޅުތަކަށް އަރުވުން މިސްކިތަށް ވަޑައިގަތެވެ. އާދެ މިސްކިތުން ފަރިވަރިން ނަމާދުކުރެއްވުން ތިއްބެވެ. ބައެއްމީހުން އެކަހެރިކޮށްލެވެ. އަދި ބައެއްމީހުން ކިޔުއްވި ޖަމާޢަތްކަމެއްގައެވެ. ފަހު ޢިބާދަތްފުޅުތަކެވެ ވިދާޅުވިއެވެ. "މިބައިމީހުން އެއްއިމާމުއްގެ ފަރާތުން ޖަމާޢަތުން އެއީ އެކަމާ ބަރަކާތްތަކެއް ކަމުގައި އަރުވާން ދުކެއެވެ." ދެން

(1) رواه ابن أبي شيبة وأحمد والنّسائي والحاكم وصحّحه الألباني.

(2) رواه أبو داود والبيهقي وصحّحه الألباني.

އުބައްޔު ބުނު ކަޢުބުގެ ފަހަތުގައި މީސްތަކުން ޖަމާކުރައްވައިދިނެވެ. ފަހެ ޢަބްދުއްރަޙްމާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން އެހެންރެއަކު އަހަރެން އެކަލޭގެފާނާ އެކު މިސްކިތަށް ވަދެއްޖައީމެވެ. އޭރު މީސްތަކުން ހުރީ އެމީހުންގެ ޤާރީގެ ފަހަތުގައި (އޭނާ އިމާމުކޮށްގެން) ނަމާދުކުރަމުންނެވެ. ފަހެ ޢުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މިއީ ކިހާ ރަނގަޅު ބިދުޢައެއްތޯއެވެ! އަދި މިޖަމާޢަތުގައި ބައިވެރިނުވެ (ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގައި ތަރާވީހުނަމާދުކުރުމަށްޓަކައި) ނިދާފައިވާ މީހުން މިޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ މީހުންނަށްވުރެ އަދި މާރަނގަޅުވެގެންވެއެވެ."(1)

ތަރާވީހު ނަމާދުގައި ކިޔެވުން: ފަހެ ޢުލަމާއުންގެ ބަޔަކު ދިގުކޮށް ކިޔަވާފައިވެއެވެ. އެހެންކަމުން ތަޢައްޔަން ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ތަޢައްޔަން ކުރައްވާފައިވާ ކިޔެވުމެއް ނެތެވެ. މާތްالله ތަޢާލާ ތަނަވަސްކޮށްދެއްވުމަށް ދުޢާކުރުމަށް ބުނެވިފައިވެއެވެ. ހަމައެހެންމެ ހަރުގެ ކިޔެވުމެއް ކުރާނެ ގޮތް ހުރީ ނުވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނު ތަރާވީހުގައި ދިގުކޮށް ކިޔަވާފައިވެއެވެ. ކިޔަވާފައިވާ ދިގު ސޫރަތްތަކަކީ ތަރުތީބުން ކިޔަވާފައިވާ ސޫރަތްތަކެވެ. އެކަލޭގެފާނަށް ނުކުޅެދުންތެރިކަން ފެނިވަޑައިގެން ޔަޤީނުން ތަމަނާވެސް ކުޑަކޮށްލެއްވުމާއި ﷲ ތަޢާލާއަށް ނަމާދުކުރައްވަމުން ގެންދެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. حديث ފުރިހަމައަށް ދަސްކޮށްދެއްވުމަށް ޗެއްކޮށްދިނުމެވެ. "(ﷲ އަށް) ޝުކުރުކުރާ އަޅަކަށް ނުވާނަމަ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟"(2) އަދި ޢަބްދުﷲ ބުނެފައިވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޖަމާޢަތެއްގައި ނަމާދުކުރެއްވިއިރު މާތްالله ތަޢާލާއަށް ސަޖިދަކުރައްވަމުން ބޮޑު ވަގުތުކޮޅެއް ހޭދަކުރެއްވިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔެވުން ދިގުވެގެން ނުކުޅެދިއްޖައީމެވެ. ފަހެ ދިގުވުމަށް އިސްކޮށް ކޮޅަށްހުރުމަށް ބުނަމުންނެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔެވުމަކީ ދިގު ސޫރަތްތަކެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ކިޔެވުމަކީ ދިގު ކިޔެވުމެވެ. ފަހެ ދިގުވާނެ ކިޔެވުމެއް ކުރެއްވީމެވެ. އަދި ޤުރުއާން ބަލާފައި ކިޔެވުން ޖާއިޒުވާނެއެވެ. ތަރާވީހުގައި ކިޔެވުން ހުއްދަވާނެއެވެ. ވަކި ގޮތެއްގައި ނަމާދުކުރުން ރަނގަޅުވެއެވެ. މާތްالله ތަޢާލާ ޤުރުއާން ކިޔެވުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ވަރަށް ބަރަކާތްތެރިކަމެވެ. "އެކަމަނާގެ އަޅުކޮށްހުރި ޛަކުވާން ކަމަނާއާއެކު ޤުރުއާން ބަލައިގެން އިމާމުކޮށްފައިވެއެވެ. ބާރު (ތަރާވީހު ނަމާދުގައި) އެކަމަނާއަށް އިމާމުކަން ކުރައްވަމުންނެވެ."(3) ފަހެ ތަރާވީހުގައި ޤުރުއާން ކިޔެވުމަށް މުޞްޙަފުގައި ބަލައިގެން ކިޔެވުމުގައި ކުށެއް ނެތްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

(1) رواه البخاري وابن خزيمة والبيهقي.

(2) رواه الجماعة إلاّ أبا داود.

(3) رواه البخاري تعليقاً.

ވިތުރު ނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ އަދަދު: ވަކި އުނިޔަމާނުގައި ވިތުރު ނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ އަދަދު ތަފާތުވެފައިވެއެވެ. "އިބްނު އިސްޙާޤު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ތޭވީސް ރަކުޢަތެވެ. އަދި މުބައްރަދު ބުނު ނަސްބުރު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކާވީސް ރަކުޢަތެވެ. އަދި ދާވޫދު ބުނު ޤައިސް ވިދާޅުވިއެވެ. އަބާނު ބުނު އުޘްމާނާއި އުމަރު ބުނު އަބްދުލް ޢަޒީޒު ޒަމާނުގައި މިސްކިތުން މަދީނާގައި ތިރީސް ހަ ރަކުޢަތް ކުރެއްވުން. އެއީ ވިތުރުގެ ތިން ރަކުޢަތާ އެކުގައެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެމެން މަދީނާގައި ކުރީއްސުރެ ތިރީސް ހަ ރަކުޢަތުގައި ކުރައްވައެވެ. އަދި އެއީ މަސްކަގައި ވިސްނަވާނީ ކުރީއްސުރެ ތޭވީސް ރަކުޢަތުގައެވެ. އަދި މިޤަސްރުއަށް މާދަމު ޤަސްރުއަތްތަކުރުކުރަނީއެވެ. އަދި ބަޔަކު އިޢުތިބާރުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ތިރީސްއަތް ރަކުޢަތެވެ. ވިތުރީއާއެކު ތިރީސްޓު ރަކުޢަތެވެ. އިމާމު ތިރުމިޒީ ވިދާޅުވިއެވެ. އެންމެގިނަ އަދަދަށް ބުނެވިފައިވަނީ ވިތުރީއާއެކު ސާޅީސްއެއް ރަކުޢަތެވެ. އަދި ހާފިޡު އިރާޤީ ބަޔާންކުރެއްވި ވިދާޅުވިއެވެ. މިހެނދުރު ޖަމާޢަތް ރަކުޢަތްތަކުން އެކަނިގެންބާއްވައެވެ. އެއީ ތިރިވިލުގެ ޖަމާޢަތާއި ހުރިހާ ޤައުމެއްގެ ގުޅިފައިވުމާ ހަސްދެމިލާނަމަ ރަކުޢަތެވެ. އަދި ޤިޔާމުގެ ރުކޫޢުތަކާ ރަކުޢަތް ދަރުކުރަމުކުރާ ވިތުރުކުރުމެވެ."(1)

އަދި އިމާމު ސުޔޫތީއަށް ހިދާޔަތެވެ. އިމާމު ޢަބްދުﷲ ބުނު މުބާރަކާއި، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި މިބައިބައި ވިދާޅުވެފައިވާ ވިތުރު ރަކުޢަތްތަކުގެ މިބައިބައިގެ ދަރަޖަތަކާ މަތިކާއި މަދީނާގައި ވިސްނަވާނީ އަހަރެމެންނަށް ހަމަޖެހިފައި ބާރަކަ. އަދި ޖާބިރުﷲ ދޭހިސާބުގައި އަޚަރުﷲ ބުނު އަހުސާނުގެ ރިވާޔަތެވެ. އެކަށޭގެން ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަސޫލުﷲ ގެ ސަނަދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިތުރުކުރައްވާ ރަކުޢަތެއްކަމަށް ގަބޫލުކުރަމެވެ. އަދި ވިތުރީގެ ރަކުޢަތް ފަރާތުގެ ތިރީސްއަތް ރަކުޢަތެވެ."(2) މިއީ ޝައިޚު ރިވާޔަތެއް. ޝައިޚު އަލްބާނީ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަސްލުގައި ޖާބިރުﷲ ދޭހިސާބުގައި އަޚަރުﷲ ބުނު އުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވާ ރިޕޯޓެއް. އެކަށޭގެން ވިދާޅުވިއެވެ. ރަކުޢަތުގެ ނަމާދު ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުން ރަސޫލު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުވާލުކުރީއެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "صَلاَةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى، فَإِذَا خَشِيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ صَلَّى رَكْعَةً وَاحِدَةً، تُوتِرُ لَهُ مَا قَدْ صَلَّى"(3) މާނައީ: "ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުވަނީ ދެރަކުޢަތުންނެވެ. ދެން ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން މީހަކު ފަތިސްވުމަށް ބިރުގަންނަނަމަ އެއްރަކުޢަތެއް ކުރާށެވެ. އެހެންކަމުން އެރަކުޢަތް ކުރިން ކުރި ނަމާދުތައް ވިތުރުކޮށްދޭނެއެވެ."

---

(1) نيل الأوطار مختصراً.

(2) رواه ابن أبي شيبة وقال الألباني ضعيف جدًا.

(3) رواه الجماعة.

ފަހެ މިބަޔާންކުރެވުނީ ތަރާވީހުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދާމެދު އިޚްތިލާފުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކާއި އެބޭކަލުން ގެންނަވާފައިވާ ބައެއްދަލީލުތަކެވެ. ދެން މިމަސްއަލާގައި އެންމެރާޖިޙުވެގެންވާ ގޮތަކީ ފަހެ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟

ޝައްކެއްނެތެވެ. އެއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަމަލުކުރެއްވި ގޮތެވެ. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. ޙަދީޘް އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރަމަޟާނުމަހުގައިވެސް އަދި އެހެންމަހެއްގައިވެސް ރޭގަނޑުގެ ނަމާދު އެގާރަރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރަށްނުކުރައްވައެވެ."(1) އަދި ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ޖާބިރުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ރޯދަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވައިދެއްވީ އަހުރެމެންނަށް އަށްރަކުޢަތާއި ވިތުރުގެ ނަމާދެވެ."(2) ފަހެ އެއީ އެގާރަރަކުޢަތްކަމެވެ. އަދި ޒައިދު ބުނު ޚާލިދު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ވިދާޅުވިއެވެ. "ދިމާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާގޮތް އަހުރެން ބަލައިލީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ކުރުކުރު ދެރަކުޢަތްނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ދިގުދިގުކޮށް ދެރަކުޢަތްނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އަދިދިގުކޮށް ދެރަކުޢަތްނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެދެރަކުޢަތަކީ ކުރިންކުރެއްވި ދެރަކުޢަތަށްވުރެ ކުރުވެ. ދެން އަދިދިގުކޮށް ދެރަކުޢަތްނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެދެރަކުޢަތަކީ ކުރިންކުރެއްވި ދެރަކުޢަތަށްވުރެ ކުރުވެ. ދެން އަދިދިގުކޮށް ދެރަކުޢަތްނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެދެރަކުޢަތަކީ ކުރިންކުރެއްވި ދެރަކުޢަތަށްވުރެ ކުރުވެ. ދެން އަދިދިގުކޮށް ދެރަކުޢަތްނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެދެރަކުޢަތަކީ ކުރިންކުރެއްވި ދެރަކުޢަތަށްވުރެ ކުރުވެ. ދެން ވިތުރުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެއީ ތޭރަރަކުޢަތްކަމެވެ."(3) އެބަހީ ވިތުރުގެ ކުރިން އެގާރަރަކުޢަތްކަމާ ކުރުކުރު ދެރަކުޢަތާއެކު ތޭރަރަކުޢަތްކަމެވެ.

ފަހެ އެބަޔާންވި ރިވާޔަތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރަމަޟާނުމަހުގެ ޤިޔާމު ނުވަތަ ތަރާވީހުނަމާދުކުރައްވައިފައިވާ ގޮތެވެ. ޝައިޚު އަލްބާނީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެގާރަރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރުކޮށް ތަރާވީހުނަމާދުކުރެއްވިކަމަށް ޞައްޙަވެގެން ނުވެއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޢަމަލުފުޅުގެ ސުންނަތަށްބަލާއިރު އެގާރަރަކުޢަތް އެގާރަރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރުކުރުމަކީ ސުންނަތުގެ ހަމަތަކާ ޚިލާފު ކަމެކެވެ. ސުންނަތްތަކާއި، އިސްތިސްޤާނަމާދާއި، ކުސޫފުނަމާދުފަދަ ނަމާދުތަކުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކުރި އަދަދަކަށް

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه الطّبراني وابن خزيمة وابن حبّان في صحيحيهما وحسّنه الألباني.

(3) رواه مالك ومسلم وأبو داود.

ރަކުޢަތް ވާޖިބުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި އިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި އެކަލޭގެފާނު އެނަމާދުތަކުގައި ވަކިއަދަދަކަށް ރަކުޢަތް ވާޖިބުކުރައްވާފައިވާކަން އެއީ އެއަށްވުރެ އިތުރުކުރުން ހުއްދަވެގެންނުވާ، ޒަރޫރުކަމަކަށް ދަލީލެކެވެ. ތަރާވީޙްނަމާދުވެސް ހަމައެފަދައެވެ. އެނަމާދަކީވެސް ވަކިއަދަދަކަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރަކުޢަތް ވާޖިބުކުރައްވާފައިވާ ނަމާދެއްނޫނެވެ. އެހެންކަމުން އެނަމާދަކަށްވެސް އިތުރުކުރުން ހުއްދަކަމުގައިވާނެއެވެ. އަދި ތަރާވީޙްނަމާދުގައި ނަމާދުކުރެއްވީ ހިލާފަށް އަދަދަކަށް ރަކުޢަތްތައްކުރުމަކީ މަކުރޫހު ސުންނަތާއިޚިލާފުވުމެވެ. ތިޔައިން ހިފުން ނަމާދުއްސުންނަވެ. އަދި ކިޔުއްމަ! އެއީ ގަދަފަދަގޮތާ ސުންނަތާކުރެވެ. އަދި ޖަމާޢަތުގައި އަދާކުރުމަށްވުރެ އެނަމާދަކީ ފަރުދުންނަމާދާ ވައްޓަފާ ނަމާދުކުރެވެ."(1)

ދަންނައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރަމަޟާނުގެ ނަމާދުގައި ކިޔަވައި ވިދާޅުވިކަމަށް އެއްވެސް މިހާރަން ހިތުވުމަށް ކަމަށްވާގޮތަކަށްނުވެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެނގެ ކަމިނުން އެކަލޭގެފާނު ރަކުޢަތްކުރެއްވި އަދަދާ އެއްގޮތްކުރުން، އެއްކަލަ އެކަލޭގެފާނުގެ އެސުންނަތާ ހެޔޮވުމަށް އަޅުވާކަން ބޮޑެވެ.

ޟުޙާނަމާދު

ޟުޙާނަމާދަކީ ސުންނަތެއްކަން ގަދަވެގެންވާ ވަރަށްމާތް ނަމާދެކެވެ. އެނަމާދުގެ މާތްކަމާ ބެހޭގޮތުން ވަރަށްގިނަ ނަޞްޞުތަކެއް ވާރިދުވެގެންއައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އަންނަނިވި ނަޞްޞުތައް ހިމެނެއެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫޛައްރުގެ ރިވާޔާއިން ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلاَمَى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَيُجْزِئُ مِنْ ذَلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى"(2)
މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހެއްގެ ކޮންމެ ހުޅެއްގެ މައްޗަށް ޞަދަޤާތެއްކުރުން ކޮންމެ ތަސްބީޙެއް ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. (އެބަހީ ދުވާލަކު ތިންސަތޭކަފަސްދޮޅަސް ޞަދަޤާތްކުރުން ކޮންމެ މީހެއްގެ މައްޗަށް

---

(1) "صلاة التراويح" للألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ.) ފަހެ ކޮންމެ ތަސްބީޙަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ތަޙްމީދަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ތަހްލީލަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ތަކްބީރަކީ(1) ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ހެޔޮކަންތަކަށް ގޮވުމީ ކޮންމެ އަމުރަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ނުބައިކަންތަކުން މަނާކުރުމީ ކޮންމެ ނަހީއަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި އޭނާ ކުރާ ޟުޙާނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތް އެހުރިހާ ކަމަކުން ފުއްދައިދެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ ނުޢައިމު ބުނު ހައްމާރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. الله تعالى ވަޙީކުރެއްވިއެވެ. "يَا ابْنَ آدَمَ لاَ تَعْجِزْ عَنْ أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ أَكْفِكَ آخِرَهُ"(2) މާނައީ: "އޭ އާދަމުގެ ދަރިކޮއެވެ! ދުވާލުގެ ކުރީކޮޅުގައި ހަތަރު ރަކުޢަތްކުރުމުން ތިބާ ނުކުޅެދިގެންނުވާނެވެ. އޭރުން ދުވާލުގެ ފަހުކޮޅުގައި ތިބާއަށް ތިމަންالله ފުދިދެއްވާނަމެވެ."

އަދި މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެންގެ ޚާއްޞަ ރަޙުމަތްތެރިޔާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަހުރެންނަށް ތިންކަމަކަށް ވަޞިއްޔަތްކުރެއްވިއެވެ. "އެއީ ކޮންމެމަހަކު ތިންދުވަހު ރޯދަހިފުމާއި، ޟުޙާނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތްކުރުމާއި އަދި ނިދުމުގެ ކުރިން ވިތުރުކުރުމެވެ."(3)

ޟުޙާނަމާދުގެ ވަގުތު: ޟުޙާނަމާދުގެ ވަގުތަކީ އިރު ބޮންޑިއަކަށް އެރިއްސުރެ އިރު ފެށިގެން ޒަވާލުވުމާ ހަމައަށެވެ. ފަހެ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ވަގުތަކީ އިރުހޫނުވެ އިރުގެ ހޫނުކަން ގަދަވާ ވަގުތެވެ. މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ ޒައިދު ބުނު އަރްޤަމުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "صَلاَةُ الأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الْفِصَالُ"(4) މާނައީ: "އައްވާބީންގެ ނަމާދަކީ (އެބަހީ ޟުޙާނަމާދަކީ) ޖަމަލުގެ ކުދި ފައިތިލަހޫނުވާ ހިނދުގައެވެ." އެބަހީ އިރުގެ ހޫނުކަން ގަދަވާ ހިނދުގައެވެ.

ޟުޙާނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ އަދަދު: ޟުޙާނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ މަދުވިސް ދެރަކުޢަތެވެ. އަދި ގިނަވިސް ބާރަރަކުޢަތެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ގިނަވިސްނަމަ އަށްރަކުޢަތެވެ. ފަހެ ދެރަކުޢަތާއި ހަތަރުރަކުޢަތް އިސްވެދިޔަ ޙަދީޘްތަކުން ސާބިތުވެއެވެ. އަދި ހަރަކުޢަތްވެސް އެކަލޭގެފާނު ކުރެއްވިކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله

---

(1) ތަސްބީޙަކީ سُبْحَانَ الله ކިޔުމެވެ. އަދި ތަޙްމީދަކީ الْحَمْدُ لِله ކިޔުމެވެ. އަދި ތަހްލީލަކީ لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔުމެވެ. އަދި ތަކްބީރަކީ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމެވެ.

(2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن حبّان والطّبراني في الكبير والبيهقي وصحّحه الألباني.

(3) رواه البخاري ومسلم.

(4) رواه أحمد ومسلم.

ޚުޝޫޢުވެރިކަމާއި އަނގަސްވެގެންވާގޮތުގެ ކިބައިން ރިވެތިވެގެންވެއެވެ. އެކަށީގެންވާ ވިދާޅުވިއެވެ.

"ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާއިރު ހަރުގަނޑުއަށް ގިރާއާ ކަރުގައިވިއެވެ."(1)

އަދި އެކަލޭގެފާނު އަންގަވާފައިވާ ކުރުމުގެ ތެރެއިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ހަމަތަކުގެ އެންމެ ދިގުކުރުން ސާބިތުވެގެންވާ މިންވަރަކީ މިއެވެ. މާތްالله ޚުޝޫޢުވެރިކަމާއި ހުއްޓުމާއެކު ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. މައްޗަށް ފެނިދާވަރު އަދުގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް އައީމެވެ. އޭރު އެކަލޭގެފާނު ހުންނެވީ ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. އަދި ފެންފުށްކޮށްލާނެ ނިވައިކުރުވައިގެން ފާހިމަތީގެފާނު ހުންނެވިއެވެ. ދެން އަޅުގަނޑު ސަލާމްގޮވައިފިން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ކާކުތޯއެވެ؟ އަޅުގަނޑު ދެންނެވީމެވެ. އަބޫދާރްއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އަވަހަށް އަވަދިވުމަކީ ސާބިތުކުރާ ގައިކޮށް ކޮބައިތޯއިގެން އަނގަބަހުން ކުރުއްވައިފިއެވެ."(2) ފަހެ ބޭރުބަހުން ކުރުމަށް އަނގަސްކުރާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّمގެ ކިބައިން ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅު ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި މިނަމާދުގައި އެއްވެސް ބަސްތައް ނުވާކަމަށް ބޭނުމާ ބައިކުރުމުގެ ތަކުރާރު މާތްالله ޚުޝޫޢުވެރިކަމާއި ދިއްލުމުގެ ފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވާ ރިވާއަތުވެ. އެކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުގެ ހަމަކަށަވަރުން ކުރުމަށްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި الله އިޢާދަކުރުމާއި މިންވަރަކަށް އިޢާދަކުރައްވައެވެ."(3)

ފަހެ މަސްދޫރުވެފައިވާ ދަރަކާތެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބަޔާއި އަސްބާބުތަކުންނަށް ވަސީލަތްކުރުމާއި ފައިވާ ދަރަކާތަކުރުމުގެ ތެރެއެވެ.

އިސްތިޚާރާ ނަމާދު

އިސްތިޚާރާގެ މާނައަކީ اللهގެ ހަޟްރަތުން ހެވަން އެދުމެވެ. ފަހެ މިހަކަ ކުރަންކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިން ކަމެއްކުރުމަށް ގަސްތުކޮށް އަދި އެކަމަކީ ހެޔޮކަމެއް ކަމެއްކަން ނުވަތަ ގެއްލުންހުރި ކަމެއްކަން ނޭނގި އުޅުއްވުނަމަ އިސްތިޚާރާކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. މިސާލަކަށް ވިޔަފާރިއެއް ފަށަން އުޅޭ ހިނދު

---

(1) رواه الترمذي في الشمائل وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

(3) رواه أحمد ومسلم.

އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ. ކާވެނިކުރަން ގަސްތުކުރާ ހިނދު އިންސާނާ އެއް ކުއްޖާ އިޚްތިޔާރުކުރުމަށްޓަކައި އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ. ފަހެ ކަނޑައެޅިގެން ހެޔޮކަމެއްކަން އެނގޭ ކަންތައްތަކަށް އިސްތިޚާރާކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް މައިންބަފައިންނަށް އިޙްސާންތެރިވުމަށް އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ. އަދި މާތްﷲ އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ކަމެއް ކުރުމަށް އިސްތިޚާރާކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް ނަމާދުކުރުމަށް އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ.

ދެންފަހެ އިސްތިޚާރާކުރާގޮތަކީ ކުރިން ދެންނެވިފަދަ ކަމެއް ކުރުމަށް ގަސްތުކުރާ ހިނދު ފަރުޟުނަމާދު ފިޔަވައި ދެރަކުޢަތް ނަމާދެއްކުރުމެވެ. ފަހެ އެދެރަކުޢަތް ނަމާދު ކުރާނީ ހަމަ އެހެން ނަމާދުތަކެއް ކުރާގޮތަށެވެ. އަދި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށްފަހު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލް ކާފިރޫން ކިޔަވައިދޭށެވެ. ދެން ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި އަލްއިޚްލާޞް ކިޔަވަންވާނެއެވެ. ފަހެ މާތްﷲ ޙަމްދުކުރުމާއި ރަސޫލާގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔުމަށްފަހު ދުޢާކުރަންވާނެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޅުގަނޑުމެންނަށް ޤުރުއާނުގެ ސޫރަތެއް އުނގަންނައިދެއްވާ ގޮތަށް ހުރިހާ ކަމެއްގައި (އެބަހީ ހުރިހާ ކަންކަމުގައި) އިސްތިޚާރާކުރުން އުނގަންނައިދެއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ކަމެއްކުރުމަށް ގަސްތުކުރާ ހިނދު ފަރުޟުނަމާދު ފިޔަވައި ދެރަކުޢަތް ކުރާށެވެ. ދެން މިގޮތަށް ކިޔާށެވެ. "اَللّٰهُمَّ إِنِّيْ أَسْتَخِيْرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيْمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ، وَلاَ أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوْبِ، اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ (ކުރަންއުޅޭ ކަމުގެ ނަންކިޔާނެއެވެ. ނުވަތަ އެކަން ހިތުންއަރުވާނެއެވެ.) خَيْرٌ لِيْ فِيْ دِيْنِي وَمَعَاشِيْ وَعَاقِبَةُ أَمْرِيْ فَاقْدُرْهُ لِيْ وَيَسِّرْهُ لِيْ ثُمَّ بَارِكْ لِيْ فِيْهِ، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ (ކުރަންއުޅޭ ކަމުގެ ނަންކިޔާނެއެވެ. ނުވަތަ އެކަން ހިތުންއަރުވާނެއެވެ.) شَرٌّ لِيْ فِيْ دِيْنِي وَمَعَاشِيْ وَعَاقِبَةُ أَمْرِيْ فَاصْرِفْهُ عَنِّيْ وَاصْرِفْنِيْ عَنْهُ وَاقْدُرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِيْ بِهِ"[1] މާނައީ: "އޭ ﷲ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ، ކަލޭގެފާނުގެ ޢިލްމުގެ ވަސީލަތުން ކަލޭގެފާނުގެ ކިބައިން ހެޔޮކަން އެދެމެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނުގެ ޤުދުރަތުގެ ވަސީލަތުން ކަލޭގެފާނުގެ ކިބައިން ކުޅަދާނަކަން އެދެމެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނުގެ މާތް ފަޟުލުވަންތަކަމުން ދީލަތިކަމުގެ ސުވާލުކުރަމެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެފާނު ކުޅަދާނަވެވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި މިއަޅާ ކުޅަދާނައެއް ނުވަމެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނު ދެނެވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި މިއަޅާ ނުދަނެމެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނަކީ ނުފެންނަ ކަންތައްތައް ދެނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އޭ

(1) رواه الجماعة إلاّ مسلماً.

ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިކަމަކީ..... މިއަޅާގެ ދީނާއި، މިއަޅާގެ ދިރިއުޅުމާއި، މިއަޅާގެ ކަންތަކުގެ ނަތީޖާގެގޮތުން މިއަޅާއަށް ހުރިހާކަމެއްކަމުގައި އިބަﷲ ދެނެވޮޑިގެން ވަޑައިގަންނަވާ ހެޔޮ އަޚްލާޤަށް މިއަޅާއަށް ހިދާޔަތްދެއްވާށެވެ! އަދި އަޚްލާޤަށް މިއަޅާއާ ދުރުކުރައްވާށެވެ! ދުރުން އެކަމުގައި މިއަޅާއަށް ބަރަކާތްލައްވާށެވެ! އަދި ހަމަކަށަވަރުން މިކަމަކީ..... މިއަޅާގެ ދީނާއި، މިއަޅާގެ ދިރިއުޅުމާއި، މިއަޅާގެ ކަންތަކުގެ ނަތީޖާގެގޮތުން މިއަޅާއަށް ސުބުޙާނަކަލޭ އިބަﷲ ދެނެވޮޑިގެން ހެޔޮ މިއަޅާގެ ބަރަކާތް އަޚްލާޤަށް ހިދާޔަތްދެއްވާށެވެ! އަދި އަޚްލާޤު މިއަޅާގެ ހިދާޔަތްދެއްވާށެވެ! އަދި ރަނގަޅު އަޚްލާޤަށް މިއަޅާއަށް ދުރުކުރައްވާށެވެ! އަދި ކަލޭގެފާނުގެ ވިސްނާފައި ފުއްސަވާށެވެ. އަދި އެކަލޭގެ މިއަޅާ ތައުބާވާށެވެ!"

ފަހެ ފަރުޟުނަމާދު ފުރަތަމަ ސުންނަތް ނަމާދުތަކުންވެސް މިނަމާދު ބާރުލާފައެވެ. މިސާލަކަށް ތަކުބީރުތަޙްރީމް ކިޔުމުގެ އިސްތިފްތާޙް ދުޢާއާއި، ސޫރަތުލްފާތިޙާއި، ރުކޫޢާއި ސުޖޫދުގައި ކިޔަވާ ދުޢާތަކުގެ ސުންނަތްތަކެވެ. އަދި ރުކޫޢުގައި އިސްކުރަށް ބޯލުމާ ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގެ ކުރިމަތީގައި ގިނަގިނައިން ދުޢާކުރުމުގެ ބަރަކާތް ސުންނަތްތަކެވެ. ފަހެ ﷲގެ ރަސޫލާ ސުންނަތް ކުރެއްވުމުގެ ކުރިއަށް ދުޢާކުރައްވައި، ﷲ ތަޢާލާގެ ޙަޟްރަތުގައި ދުޢާތަކާއި ސުންނަތް ނަމާދު ދައްކަވާފައެވެ.

ތަސްބީޙު ނަމާދު

ދަންނައެވެ. ތަސްބީޙުނަމާދާ ބެހޭގޮތުން ވާރިދުވެގެންއައިސްފައިވާ ހުރިހާ ޙަދީޘެއް ޟަޢީފެވެ. އެހެންނަމަވެސް މިނަމާދު މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމަށް ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އިމާމު ނަވަވީ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ތަސްބީޙުނަމާދު މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމަށް ބަސްފުޅުދެއްވީ ފިޤުހުވެރިންގެ ޖަމާޢަތެވެ. ހަޤީޤަތުގައި އެހެން ނުބެލެވޭނެއެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެނަމާދާ ބެހޭގޮތުން ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘް ޟަޢީފެވެ. އަދި އެނަމާދުގައި އަސްލުނަމާދުގެ ނިޒާމް ބަދަލުވެފައިވާ ނަމާދެކެވެ. އެހެންކަމުން ސާބިތު ޙަދީޘެއް ނެތި އެނަމާދު ނުކުރުން އެކަށީގެންވެއެވެ. އަދި ސާބިތު ޙަދީޘެއް އައިސްފައި ނުވެއެވެ."(1) އަދި އިމާމު ތިރުމިޒީ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "އެނަމާދާ ބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ގިނަޙަދީޘްތައް ސާބިތެއް

(1) المجموع.

ނުންވެ." އަދި އިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ތަސްބީޙު ނަމާދާ ބެހޭ ޙަދީޘް ޢަމަލެއް ކުރުމަށް ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި އަބޫބަކުރު ބްނުލްޢަރަބީ - رحمه الله - ޢާއި އަދިވެސް އެނޫން ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ތަސްބީޙު ނަމާދާ ބެހޭ ޙަދީޘް ޞަޙީޙު ޙަދީޘެއްވެސް އަދި ޙަސަން ޙަދީޘެއްވެސް ވާރިދުވެގެން ނުވެއެވެ."(1) އަދި ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އިމާމު އަޙްމަދާއި އަދި މަޝްހޫރު އިމާމުން ތަސްބީޙު ނަމާދަށް މަކްރޫހުކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި އެނަމާދު މުސްތަޙައްބުކޮށްފައިނުވާ ކަމަށް ޢަބްދުﷲ ބިން މުބާރަކު ފިޔަވައި އެއްވެސް އިމާމަކު ވިދާޅުވެފައެއް ނުވެއެވެ. ހަމަ އިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އިމާމު މާލިކު އެއްވެސް ތަސްބީޙު ނަމާދު މުސްތަޙައްބުކޮށްފައިވާ ކަމުގައި ދެކިވަޑައިނުގަންނަވައެވެ."(2)

އަދި ޝައިޚު އިބްނު ބާޒު - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ތަސްބީޙު ނަމާދާ ބެހޭ ޙަދީޘް އައިސްފައިވާ ގޮތުގެ ސަބަބުން މަތްލޫބު ކަމެއް ނޫނެވެ. އަދި އިބްނު ޖައުޒީވެސް އޭގެ މައުޟޫޢު ޙަދީޘެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ."(3)

ފަހެ ޝައިޚު އަލްބާނީ - رحمه الله - ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިޙަދީޘަށް އައިސްފައިވާ ގިނަ ރިވާޔަތްތައް ޖަމާކުރުމުން ޞައްޙަ ދަރަޖައަށް އަރައެވެ. އައިސްފައިވާ ރިވާޔަތް ޙަސަންދަރަޖައަކަށް ދެއެވެ. އަދި އުޅުނީސް އެއްވެސް ނަމާދުތަކެއްގެ ގޮތުގައި ނުވެއެވެ." ފަހެ އިބަޔަށް ތިރީގައި މިބަޔާންކުރެވިއެވެ.

ވަﷲ ޢުއްސުބްޙާނަހޫ ޢަބްދުﷲ ބުން ޢައްބާސްގެ ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އަބޫދާވޫދު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢައްބާސް ބުން ޢަބްދުލްމުއްޠަލިބަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَا عَبَّاسُ يَا عَمَّاهُ، أَلاَ أُعْطِيكَ، أَلاَ أَمْنَحُكَ، أَلاَ أَحْبُوكَ، أَلاَ أَفْعَلُ بِكَ عَشْرَ خِصَالٍ، إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَ ذَلِكَ غَفَرَ اللهُ لَكَ ذَنْبَكَ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ، خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ، صَغِيرَهُ وَكَبِيرَهُ، سِرَّهُ وَعَلاَنِيَتَهُ، عَشْرَ خِصَالٍ: أَنْ تُصَلِّيَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً. فَإِذَا فَرَغْتَ مِنْ الْقِرَاءَةِ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ وَأَنْتَ قَائِمٌ قُلْتَ: سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنْ الرُّكُوعِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَهْوِي سَاجِدًا فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنْ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهَا عَشْرًا. فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ

(1) المجموع.

(2) "الفتاوى الكبرى" لشيخ الإسلام ابن تيمية.

(3) مجموع فتاوى ابن باز.

رَكْعَةٍ، تَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ. إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ، فَإِنْ لَمْ تَفعَلْ فَفِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفعَلْ فَفِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفعَلْ فَفِي عُمُرِكَ مَرَّةً"[(1)] މާނައީ: "އޭ ޢައްބާސެވެ! އޭ ބޭބޭފުޅާއެވެ! މާތްވެގެންވާ ދިހަ ސިފައެއް ނުވަތަ ދިހަ ކަމެއް ކަލޭގެފާނަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ބާސްވިލާކޮށްދެއްވަންހުށްޓޭތޯ؟ އެއީ އެކަމެއް ކަލޭގެފާނު ކުރައްވައިފިނަމަ ކަލޭގެފާނުގެ ފާފަތައް الله ފުއްސަވައިދެއްވާނެކަމެކެވެ. އެއީ އެންމެފުރަތަމަ ފާފައާއި އެންމެފަހުގެ ފާފައެވެ. އިސްވެ ކުރިވެފައިވާ ފާފައާއި އަލަށް ކުރާ ފާފައެވެ. ނުގަސްދު ކުރެވުނު ފާފައާއި ގަސްދުގައި ކުރިފާފައެވެ. ކުޑަ ފާފައާއި ބޮޑު ފާފައެވެ. ސިއްރުން ކުރި ފާފައާއި ފާޅުގައި ކުރި ފާފައެވެ. މާތްވެގެންވާ ދިހަ ކަމެކެވެ. އެއީ ކަލޭގެފާނު ހަތަރުރަކުޢަތް ކުރައްވާށެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއާއި ސޫރަތެއް ކިޔަވައި ވިދާޅުވާށެވެ. ދެން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކިޔަވައިވިދާޅުވުމަށްފަހު ކޮޅަށްހުންނަވާ ހާލު سُبْحَانَ الله، وَالْحَمْدُ لِلهِ، وَلاَ إِلَهَ إِلاَّ الله، وَاللهُ أَكْبَرُ މިކަލިމަތައް ފަނަރަފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. ދެން ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވާށެވެ. ދެން ރުކޫޢުގައި އޮންނަވާ ހާލު އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. ދެން ރުކޫޢުން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން (އިޢްތިދާލުގައި ހުންނަވައި) އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. ދެން ސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާށެވެ. ދެން ސަޖިދާގައި އޮންނަވާ ހާލު އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. ދެން ސަޖިދައިން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން (ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީންނަވައި) އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. ދެން ދެވަނަސަޖިދައަށް ވަޑައިގަންނަވާށެވެ. ދެން ސަޖިދާގައި އޮންނަވާ ހާލު އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. ދެން ސަޖިދައިން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން އެކަލިމަތައް ދިހަފަހަރު ވިދާޅުވާށެވެ. އެއްކޮށްވާނީ ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ހަތްދިހަފަސް ފަހަރެވެ. ހަތަރު ރަކުޢަތުގައިވެސް އެގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވާށެވެ. ކޮންމެ ދުވަހަކު މިނަމާދުކުރުމަށް ކަލޭގެފާނަށް ކުޅަދާނަވެވޭނަމަ ކޮންމެ ދުވަހަކު ކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ކޮންމެ ދުވަހަކު ނުކުރައްވައިފިނަމަ ހަފްތާއަކު އެއްފަހަރު ކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ހަފްތާއަކު އެއްފަހަރު ނުކުރައްވައިފިނަމަ މަހަކު އެއްފަހަރު ކުރައްވާށެވެ. ފަހެ މަހަކު އެއްފަހަރު ނުކުރައްވައިފިނަމަ އަހަރަކު އެއްފަހަރު ކުރައްވާށެވެ. ފަހެ އަހަރަކު އެއްފަހަރު ނުކުރައްވައިފިނަމަ އުމުރުން އެއްފަހަރު ކުރައްވާށެވެ."

(1) رواه أبو داود وابن ماجه وابن خزيمة والطّبراني، وقال الألباني صحيح لغيره، وقال ابن الجوزي وابن باز حديث موضوع.

ޙާޖަތުނަމާދު

ފަހެ މިނަމުގައި އެއްވެސް ނަމާދެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. މިނަމަކީ ޢިލްމުވެރިން މިމާނައިގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތަކުގެ ބަލާލާގައި އެބޭކަލުން ދެއްވާފައިވާ ނަމެކެވެ. ފަހެ ޙާޖަތުގެ ނަމާދަކީ މާތްﷲގެ ހަޟްރަތުން ކަމަކަށް އެދި ދެންނެވުމަށްޓަކައި ކުރާ ކަމުގެ ދުޢާއާއި ކަމަކަށް ޙާޖަތުނަމާދު ކިޔަނީއެވެ. އެގޮތުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ޙާޖަތުނަމާދު ކިޔާފައިވާ ނަމާދެއް އަދި މަޝްހޫރުވެފައިވާ ކުރީގެ ދުޢާއެއް ނަމާދުކިޔާފައިވާ ޙާޖަތުނަމާދުކަމެވެ.

މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢުޘްމާން ބިން ޙުނައިފު ރިވާވެގެންވެއެވެ.
އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު ލޮލުކަނު ފިރިހެނަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ހަޟްރަތަށް އައިސް ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުގެ ލޮލުގެ ފެނުން ﷲ އަޅުގަނޑަށް ދެއްވުމަށް ދުޢާކޮށްދެއްވާށެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ކަލޭ ދުޢާކޮށްދިނުމަށް ބޭނުމީތޯއެވެ؟"[1] އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުގެ ލޮލުގެ ފެނުން ދިއުމުގެ ސަބަބުން އަޅުގަނޑުންނަށް ވަރަށް އުނދަގޫވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ކަލޭ ދާށެވެ. ގޮސް ވުޟޫކުރާށެވެ. ދެން ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކޮށް މިދުޢާކުރާށެވެ." "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّيْ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ، يَا مُحَمَّدُ، إِنِّي أَتَوَجَّهُ إِلَى رَبِّي بِكَ أَنْ يَكْشِفَ لِي عَنْ بَصَرِيْ، اَللَّهُمَّ شَفِّعْهُ فِيَّ وَشَفِّعْنِي فِي نَفْسِي"[2]
މާނައީ: "އޭ ކަލާނގެ! ތިމަންކަލޭގެފާނު ކަލޭގެފާނާ ސުވާލުކުރަމެވެ. އަދި ރަޙްމަތުގެ ނަބިއްޔާ محمّد صلّى الله عليه وسلّم، ރަޙްމަތުގެ ނަބިއްޔާއާއި ވަސީލަތުގައި ކަލޭގެފާނަށް ކުރިމަތިލަމެވެ. އޭ މުޙައްމަދެވެ! ތިމަންކަލޭގެފާނު ކަލޭގެފާނުގެ ސަބަބުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތަށް ކުރިމަތިލަމެވެ. އެއީ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ލޮލުގެ އަނދިރިކަން ފިލުއްވައިދެއްވުމަށެވެ. އޭ ކަލާނގެ! މިއަދުގެ ބޭކަލުގެ ޝަފާޢަތް ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ

(1) މިފަދައިން އެކަލޭގެފާނު ބަރަކާތްލެއްވުމުގައި ޙަޟްރަތާ އެކަމަށް ކެތްތެރިވުމަށް ދިނުމަށް ﷲ ސުބުޙާނަހޫ ދެއްވާނެއެވެ.

(2) رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح غريب، والنسائي واللفظ له وابن ماجه وابن خزيمة في صحيحه والحاكم وقال صحيح على شرط البخاري ومسلم وصحّحه الألباني.

ޝަކުވާއެއް ޤަބޫލުކުރައްވާނެތޯ! އަދި މިއަޅާގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް މިއަޅާގެ ޝަކުވާއެއްވެސް ޤަބޫލުކުރައްވާނެތޯ!"

ތައުބާނަމާދު

ފަހެ ކުރިންވެސް ދަންނަވި ފަދައިން ތައުބާނަމާދަކީވެސް ހާޖަތްނަމާދެކެވެ. މިއީވެސް ތައުބާއާ ބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްފުޅުތަކުން ބައްލަވައި ޢިލްމުވެރިން ދެއްވާފައިވާ ނަމެކެވެ. ދަންނައެވެ. ތައުބާވުމަށްޓަކައި ހުއްޓަ ނަމާދެއްކުރުމަކީ ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. މިނަމާދު ނުކުރެވިއްޖެނަމަވެސް ތައުބާވެވޭނެއެވެ. ފަހެ މިނަމާދަކީ ތައުބާވުމަށް ގަދައްކާއެކެވެ. އެހެނިހެން ކަމަކަށްވުރެން އަވަހަށް ކުރަންވާނެ ގޮތެވެ. ތައުބާވާއިރު ކުރަންވީ ގޮތަކީ ގުނަހެއް ދޫކޮށް އިސްތިޣްފާރުކޮށް ހިތުގެ ތެދުވެރިކަމާއެކު ނެތިދާ ކަށަވަރުކޮށް މާތްﷲގެ ރަޙުމަތަށް އެދުމެވެ. އަދި އެއީ މުސްތަޙައްބު ސުންނަތެކެވެ.

ފަހެ މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގަންނަވާ އަޅުގަނޑުމެން ހަމައިން ރިވެތިކޮށް ދެނެގަނެވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވާގޮތުން އަހުރެން ނަމާދުކުރިއެވެ. "مَا مِنْ عَبْدٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللهَ إِلاَّ غَفَرَ اللهُ لَهُ" ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الآيَةَ: ﴿ وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا۟ فَٰحِشَةً أَوْ ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا۟ عَلَىٰ مَا فَعَلُوا۟ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ أُو۟لَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُم مَّغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴾[1] (آل عمران: ١٣٥ – ١٣٦) މާނައީ: "އެއްވެސް އަޅަކު ގުނާހެއްކުރުމުން ފަހެ ރަނގަޅަށް ވުޟޫކޮށް ދެން ތެދުވެ ނަމާދުދެރަކުޢަތް ކުރުމަށްފަހު މާތްﷲގެ ޙަޟްރަތުން ފާފަފުއްސެވުމަށް އެދިއްޖެނަމަ ދެން ﷲ އެކަލާނގެ ފާފަފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ." ދެން އެކަލޭގެފާނު މިއާޔަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއުރެންނަކީ (ތެދުވެރިންނަކީ) އެއުރެންނަށް ނަފްސުގެ ފާފަތަކުގެ ހިނދު ނުވަތަ އެއުރެންގެ އަމިއްލަ ނަފުސަތަކަށް އަނިޔާވެރިވެފި ހިނދު ﷲ ހަނދުމަކުރާ އެއުރެންގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވުމަށް އެދިގަންނަނިވެ. އަދި ﷲ ފިޔަވައި ފާފަތައް ފުއްސަވައިދޭނީ އެހެން ފާފަތައް

(1) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ނުވެއެވެ. އަދި އެއުރެންނަށް އެނގޭ ބާރު އެއުރެންނަށް ކުރެވުނު ހާޒިރުގެ މަތީ އެއުރެން ދުލިންނުބުނެވޭ. އެއުރެންނަކީ ފިރިހަސްކަރުގެ ބަސްތަކުން ހާހުރުއްސުވާއި އެމީހުންގެ ދަރުން އާދުމަރު ދުލިގެންވާ ސުވަރުގެމަތާ މިހުސްނަވެ. އާސަރަގައި އުޅައިދިނުން ދުލިމިބާނުމަވެ. އަދި ހަމަވުނުގާ މިހުސްގެ އަދުރު ހިކަމި ރަސްގެޔުވެގެންވާށެވެ!"

ކުސޫފު ނަމާދު

އެބަހީ އިރުކޮޅާއި ހަނދުކޮޅުނަމާދެވެ. ފަހެ މިއީ ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުންނަށް ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އެކަމާމެދު އިޖުމާޢުވެރިވެގެން ގޮސްފައި އެއްވެސް ޚިލާފެއް އުފެދިފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި މިނަމާދަކީ ޖަމާޢަތުގައި އަދާކުރާ ނަމާދެކެވެ. އަދި މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ގޮތަކީ ޖަމާޢަތުގައި ކުރުމެވެ. އަދި މިނަމާދަށް އަޛާނެއް ނުވަތަ އިޤާމަތެއް ނުކިޔާނެއެވެ. "الصَّلاَةُ جامِعَةٌ" މިބަސްގެ ގޮވާލުމެވެ ނަމަވެސް ކިޔާނީއެވެ. "މިއީ މުސްތަޙައްބު ޖަމާޢަތުން ކުރާ ނަމާދެކެވެ." ފަހެ ނަމާދަކީ މުސްތަޙައްބު ޖަމާޢަތާ ނުލާ ކުރެވިދާނެއެވެ. އަންނަމާނާއި "މިއީ ޖަމާޢަތުގައި އަދާކުރާ ނަމާދެކެވެ." ފަހެ އެކަން ނުކުރެވޭ ޖަމާޢަތުގައި ކުރުމަކީ ސުންނަތްވާ ގޮތެވެ. ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އިރުކޮޅެއް ހިފި "الصَّلاَةُ جامِعَةٌ" މިގޮތަށް ގޮވާލެވުނެވެ."(1)

ފަހެ މިނަމާދަކީ ދެރަކުޢަތް ނަމާދެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ރަކުޢަތެއް ދެ ރުކޫޢު ނަމާދެކެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެ ޤިޔާމު ނުވަތަ ތިބުން ނުވަތަ ހަނދު ދެ ރުކޫޢު ނުވަތަ ދެ ސަޖިދަ ހިމެނޭ ނަމާދެކެވެ. ޖަމާޢަތުން ކުރުމަށް ގޮވާލާފައިވާ ކޮންމެ ޤިޔާމެއްގައި ދެ ރުކޫޢުކުރަނީއެވެ. އަދި މަސްޖިދުގައި ޖަމާޢަތުން ކުރުމަކީ ސުންނަތްވާ ގޮތެވެ. މިކަމާބެހޭ ޙަދީޘް ރިވާޔަތްވެގެން އައިސްފައިވާ ބައެއް ނަމާދުގެ ތެރޭގައި މިބައާންކުރެވިއެވެ.

ފަހެ ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާ ގެ ރިވާޔަތެއްގައި ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އިރުކޮޅެއް ހިފިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ހުއްޓިވަޑައިގެން الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

ހަރަންބަންނަވައިފިއެވެ. ދެން މީސްތަކުން އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ސަފުހަދައިފިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ވަރަށްދިގުކޮށް ޤުރުއާން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. ދެން اللهُ أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ ރުކޫޢަށް ވަޑައިގެންފިއެވެ. އަދި ވަރަށްދިގުކޮށް ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ. އެކަމަކު ޤިޔާމުކުރެއްވި ވަރަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން ރުކޫޢުން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ އޭ ވިދާޅުވެ އަލުންވެސް ވަރަށްދިގުކޮށް ޤުރުއާން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. އެކަމަކު ފުރަތަމަ ކިޔަވައި ވިދާޅުވި ވަރަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން اللهُ أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ ކުރިން ރުކޫޢުކުރެއްވި ވަރަށްވުރެ ކުރުކޮށް ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ އޭ ވިދާޅުވެ ދެން ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. ދެން ދެވަނަރަކުޢަތުގައިވެސް ހަމައެގޮތަށް ކަންތައްކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ހަތަރުރުކޫޢާއި ހަތަރުސަޖިދަ ފުރިހަމަކުރެއްވުމުން ނިންމެވިއެވެ. (އެބަހީ ދެރަކުޢަތުގައި ހަތަރުރުކޫޢުކުރެއްވުމުގެ ވާހަކައެވެ.) އަދި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ނިންމަވައި ނިންމަވައިގަތުމުގެ ކުރިން ހާމަވިއްޖެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނަށް ޚުތުބާ ދެއްވިއެވެ. ފަހެ اللّٰهَ އަށް ލާއިޤުވާގޮތަށް ސަނާވިދާޅުވެ حديث ހުށަހަޅުއްވިއެވެ. "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَافْزَعُوا لِلصَّلاَةِ"(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިރާއި ހަނދަކީ اللّٰه ގެ ނިޝާންތަކުގެ ތެރެއިންވާ ދެނިޝާނެވެ. މީހަކު މަރުވުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ މީހަކު ދިރިހުރުމުގެ ސަބަބުން(2) އެދެތި ގުރަހަން ނުޖެހެނެއެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އެކަން ފެނުނު ހިނދަކު ނަމާދަށް އަވަސްވެގަންނަވާށެވެ."

އަދި ޢަބްދުاللّٰه ބިން ޢަމްރުބްނުލްޢާޞްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާޔަތްކޮށްފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިރުކަތި ހިފައިފިއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވަން ފެށުއްވިއެވެ. އަދި ވަރަށްދިގުކޮށް ޤިޔާމުކުރެއްވިއެވެ. ގާތްގަނޑަކަށް ބަޤަރާސޫރަތުގެ މިންވަރަށެވެ. ދެން ވަރަށްދިގުކޮށް ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ރުކޫޢުން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން އަލުންވެސް ޤިޔާމުކުރެއްވިއެވެ. އެކަމަކު ފުރަތަމަ ޤިޔާމަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން އަލުން ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ. އެކަމަކު ފުރަތަމަ ރުކޫޢަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. ދެން ދެވަނަރަކުޢަތަށް ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން ވަރަށްދިގުކޮށް ޤިޔާމުކުރެއްވިއެވެ. އެކަމަކު ފުރަތަމަ ޤިޔާމަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން ރުކޫޢުކުރެއްވިއެވެ. އެކަމަކު ފުރަތަމަ ރުކޫޢަށްވުރެ ކުރުކޮށެވެ. ދެން

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

(2) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އިރުކަތިހިފި ދުވަހަކީ އެކަލޭގެފާނުގެ ދަރިކަލުން އިބްރާހީމް ނިޔާވި ދުވަހުއެވެ. އެހެންކަމުން މީސްތަކުން ހިތަށް ކާރިވީ އެފަދަ މީހަކު މަރުވުމުން ގުރަހަން ޖެހުނީއެވެ. އެހެންވެ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވީ އެބައިމީހުންގެ އެގޮތުގެ ދޮގުކަން ހާމަކޮށްދެއްވުމަށެވެ.

ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގެން އަލުންވެސް ޤިޔާމުކުރައްވައިފިއެވެ. އެކަމަކު ފުރަތަމަ ޤިޔާމަށްވުރެ ކުރެވެ. ދެން އަލުން ރުކޫޢުކުރައްވައިފިއެވެ. އެކަމަކު ފުރަތަމަ ރުކޫޢަށްވުރެ ކުރެވެ. ދެން ސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ނިކުތްވަޑައިގަތެވެ. އޭރު ހާމަވެފައިވިއެވެ. ދެން حديث ކުރުއްވިއެވެ. "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ، لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ فَاذْكُرُوا اللهَ"(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިރާއި ހަނދަކީ اللهގެ ނިޝާނުތަކުގެ ތެރެއިންވާ ދެނިޝާނެވެ. މީހަކު މަރުވުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ މީހަކު ދިރިހުރުމުގެ ސަބަބުން އެދެތި ކަތަށް ގްރަހަނު ނުޖެހޭނެއެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ގްރަހަން ފެންނަ ހިނދު اللهއަށް ޛިކުރުކުރައްވާށެވެ. (ހަނދާންކުރައްވާށެވެ.)"

އިބްނު ޤުދާމާ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "މިދިޔަބަޔާނާ މިބާބުގައި ބަޔާންވެގެންވާ އެންމެ ސައްޙަ ދިޔަބަޔާނެވެ." އެކަމަކު ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެރުކޫޢު މިނަމާދުކުރުމެވެ. ދަންނަހައެވެ. މިނަމާދަކީ ފަސްވެސް ހަމަ އެގޮތްމަތިން އަދާކުރެވޭނެއެވެ. ހަމަ އެގޮތްމަތިން ފަރުޟުވެގެންވާ ސުންނަތްތަކާއި ކަންތައްތަކާއި ސުންނަތްތަކެވެ. މިނަމާދަކަށްވެސް ފަރުޟުވެ ސުންނަތްތަކުގެ ހަމަޔަކަށް ފަރަދަކަށް ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ރުކޫޢު ތަކުރާރުވެއެވެ. ދެން މިބާވަތުގެ ނަމާދުގެ ސިފައިގައި ބަޔާންވެގެންވާ ނަމޫނާތަކެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އިރުގްރަހަނުޖެހިއްޖެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ހަމަޖެހިވަޑައިގެން ހަތަރުރުކޫޢުކުރައްވައި ނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ."(2) ހަތަރު ސަޖިދައާއި ދެރަކުޢަތު ތެރޭގައެވެ. އެބަހީ ދެރަކުޢަތުގައި ހަތަރުރުކޫޢެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެރުކޫޢެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިރުގްރަހަނުގައި ހިނދު ހަމަޖެހިވަޑައިގެން އަށްރުކޫޢުކުރައްވައި ނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ."(3) އެބަހީ ދެރަކުޢަތުގައި އަށްރުކޫޢެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ހަތަރުރުކޫޢެވެ.

ތަން މިދެބަޔާން ބޭނުންވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ބައެއް އިލްމުވެރިން މިދެބަޔާން ބޭނުންކަމަށް އެއްބަސްވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ - رحمه الله - ފުރަތަމަ ބަޔާނާ ބަރާބަރުކުރެއްވިއެވެ (އެބަހީ ހަމަ ބަޔާންވެގެންވާ ބަޔާނާ ބަރާބަރުކުރެއްވިއެވެ) ވިދާޅުވެފައިވޭ އެއީ ކޮށްފައި ކަމަށެވެ.

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(3) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

އެކަމަކު އެޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވަނީ އިމާމު މުސްލިމު އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައެވެ. އަދި ދެވަނަ ޙަދީޘް ޞައްޙަވެގެން ނުވާކަމަށް އިބްނު ޙިއްބާން އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެކަމަކު އެޙަދީޘްވެސް އިމާމު މުސްލިމު އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެކެވެ.

މާތްالله ރުއްސެވުންތައްވި އުފެއްދެވި ފުން ކަށްބުގެ ހިތައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އިރުގްރަހަޖެހިފިއެވެ. އަދި ހަމަހަމަވެރިން އެކަލޭގެފާނު ކޮޅަށްތެދުވެވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ ދިގުސަޖިދަކޮށް ކޮޅަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ފަހެ ރުކޫޢު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ދެން ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަތެވެ. ދެން ދިގުސަޖިދަކޮށް ކޮޅަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ފަހެ ސަޖިދަ ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ދެން ސަޖިދައިން ތެދުވެވަޑައިގެން އިންނަވާ ކޮޅު އިނުއްވުމަށްފަހު ދެން ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައިވެސް އެފަދައިން ކުރެއްވިއެވެ."[(1)] ފަހެ ޝާފިޢީ އައިމާއީ – رحمه الله – މިޙަދީޘް ޝާފިޢީ ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.

ދެންނެވެ. ހަނދުގްރަހަޖެހުމުގެ ނަމާދު ހަމަ އިރުގްރަހަޖެހުމުގެ ނަމާދުފަދައެވެ.

ފަހެ ގްރަހަޖެހުމުގެ ވަގުތަކީ ގްރަހަ ފިލައިގެންދާ ވަގުތުގެ ނިޔަލަށެވެ. އިސްވެދިޔަ ބަޔާންކުރެވުނު އެކަން އެނގޭ ޙަދީޘްތަކުންނެވެ.

ފަހެ ގްރަހަ ފަހަރެއް ޖެހިއްޖެނަމަ ޢަމަލުކުރަން ޖެހެނީ ދުޢާކުރުމާއި، ތަކްބީރުކިޔުމާއި، ޞަދަޤާތްދިނުމާއި، އިސްތިޣްފާރުކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރަސޫލާއި އެއްޗެއް ގެނެސްދޭނެ ނިޝާނެއްކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވާފައިވެއެވެ. "إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ مِنْ آيَاتِ اللهِ، وَإِنَّهُمَا لاَ يَنْخَسفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا فَكَبِّرُوا وَادْعُوا اللهَ وَصَلُّوا وَتَصَدَّقُوا"[(2)] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިރާއި ހަނދަކީ اللهގެ ނިޝާންތަކުގެ ތެރެއިންވާ ދެނިޝާނެވެ. މީހަކު މަރުވުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ މީހަކު ދިރިހުރުމުގެ ސަބަބުން އެދެކަތި ގްރަހައެއް ނުޖެހޭނެއެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އެދެކަތި ގްރަހަޖެހޭތަން ދުށިނަމަ ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ތަކްބީރުކިޔާށެވެ. އަދި اللهއަށް ދުޢާކުރާށެވެ. އަދި ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި ޞަދަޤާތްކުރާށެވެ."

އަދި މާތްالله ރަސޫލާއި އަޒުމުވާގޮތް ނިޝާނެއް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވާފައިވެއެވެ. "هَذِهِ الآيَاتُ الَّتِى يُرْسِلُ اللهُ لاَ

(1) رواه أحمد وأبو داود.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

تَكُونُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، وَلَكِنْ يُخَوِّفُ اللهُ بِهِ عِبَادَهُ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَافْزَعُوا إِلَى ذِكْرِهِ وَدُعَائِهِ وَاسْتِغْفَارِهِ"[1] މާނައީ: "މިއީ (އިރުކޮޅުވުމާއި ހަނދުކޮޅުވުމަކީ) الله ތަޢާލާ ނިޝާންތަކެކެވެ. މިހަނދު މަރުވުމުގެ ސަބަބުން އަދި މިހަނދު ދިރިހުރުމުގެ ސަބަބުން ވާކަންތައްތަކެއް ނޫނެވެ. އަދިޔައްތަ! އެކަމުގެ ޒަރީޢާއިން الله އެކަލާނގެ އަޅުތަކުން ބިރުވެރިކުރައްވަނީއެވެ. ފަހެ އެއިން ކަމެއް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެނުނަ ހިނދު އެކަލާނގެއަށް ޒިކުރުކުރުމާއި، އެކަލާނގެއަށް ދުޢާކުރުމާއި، އެކަލާނގެ ހަޟްރަތުން އިސްތިޣްފާރުކުރުމަށް އަވަސްވެގަންނާށެވެ."

އިސްތިސްޤާނަމާދު

އިސްތިސްޤާގެ ލުޣަވީ މާނައަކީ ބޭނުމަށްޓަކައި ފެނަށް އެދުމެވެ. ޝަރީޢަތުގައި އިސްތިސްޤާގެ މާނައަކީ ވާރޭވެހުމަށް ދިނުމަށްޓަކައި އިންސާނުންނާއި، ޖަނަވާރުންނާއި ސަހައްވަސްތުތަކަށާއި، ދަނޑުބިންތަކަށް އެކަލާނގެ އަސްރާރުކަން ހިނދު ދުޢާކުރުމުގެ ނަމާދުއްދާން الله ގެ ހަޟްރަތުން ވާރޭ ވެހުމަށް އެދުމެވެ. އަދި މިއީ ގަދަވެގެންވާ ސުންނަތެކެވެ.

ފަހެ ޤުރުއާނުގެ ކުރީގެ ވިލާތާ ގޮތަށް އިސްތިސްޤާނަމާދަކީ ޝަރުޢު ކުރެވިގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އަދި ބަނޑުވެރިއަ ހުރިމެގައި ކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އިސްތިސްޤާއަކަށް ނަމާދެއް ނެތެވެ. އިސްތިސްޤާއަކީ ހަމައެކަނި ވާރޭއިނގިލީޒު ދުޢާކުރުމެވެ.

ދަންނައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިސްތިސްޤާއަށް ދުރުކޮށްއޮތް ނަމާދުއް ކުރައްވަމުންނެވި ސަބަބު ހުރިހަމަދުވަހު ސޫރަ ބަރީހޭ ކަލޭގެ ދުއާ ކުރައްވަމުނިވިވިދާނެ. ކަތާބަރީއިރު އަހައްބަރީޖާކުރުމެއް ބޮޅި ކުޅޭ ބަނޑުވެރިކަމުގެ ސަލާމާއި ދުރުކުރުމުގައި ބަޔާނުވެ ގެނެސްދެއްވާ ފަހުން ބަރީޖާ ޝީރީގައި ބަޔާނުކޮށްލާނެ.

މާތްالله ކުރުއާނުގެ ފުރިހިވާ ރަސޫލުالله މީސްހުން ކުރާލެއްސެވީ ހިޔާވުރޭތަކުގެ ގޮތުގައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން ހިތާމަކޮށްފި، އާދަމުގެ ދަ ގެދުޅަކަލޭތައް، اللهއަށް ނިކަމެތިކަން ފާޅުކުރައްވާފާނީ އަދި އެކަލާނގެއަށް ލާބަލާބާއިސްކުރަންވާނެއެވެ" رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނިކަމެތިވެފައިވާނެއެވެ. ފަހެ މިދުނިޔާގެ ކުރައްވާ ހަމަޖެހިފައިވަނީ ދުރުކަމުގެ ނަމާދުކުރުމުގެ މިއެވެ. އަދި

[1] رواه البخاري ومسلم والنّسائي.

ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަބައިގެ ތެރެއިން ފަރިހިފުޅުން ނަމާދުކުރުވާށެވެ."(1) ފަހެ މިހަދީޘުން ދޭހަވަނީ ގޮތުގައި އިސްތިސްނާވާނުވާނަމަ ހަމަ އިމާމަކާއި ކަމާއި ގުޅޭގޮތުން ޙައްޤުވެރިވާނީ ގެވެރިޔާއެވެ. ސަބަބަކީ ކޮންމެ ބަޔަކުގެ ބޭނުމުން ގެވެރިޔާ އެގެއަށް އަންނަ މީހަކަށްވުރެ ވެރިވާނީ ގެވެރިޔާއެވެ. އަދި ބަހާބަޔާ ވިޔަސް، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އިމާމު އަޙްމަދާއި ބައެއް ޢުލަމާއުން ބުނެފައިވަނީ -رحمهم الله- ވިލާތުގެ ވެރިޔާ ހަމަ ގެވެރިޔާއަށްވުރެ ޙައްޤުވެރިވާނެއެވެ. އަދި ޙަދީޘްގެ ސިލްސިލާ ނެތެވެ. ސުލްޠާނުންނަށްވުރެ ވެރިޔާގެ ޙައްޤުތައް ކުރިއަރާފައިވާ ބަހާގެ އަމުރުތައް ފާޅުކަމެއް ނުލިބޭނެއެވެ. ފަހެ ވިލާތުގެ ވެރިޔާއަކީ ސުލްޠާނެއްނަމަ ކުރީގެ ސުލްޠާނުން ކަމާ ބެހޭ ބޮޑު ރަސްމިއްޔާއެވެ. ފަހެ ވިލާތުގެ ވެރިޔާ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކުރިމަތީގައިވާނަމަ ސުލްޠާނުގެ ހުރުމަތެވެ.

ބައެއް ފަރާތް ވިލާތުގެ ވެރިޔާ ހުރިނަމަވެސް ބޭނުންވާ އިމާމަށް ހުރިކަމުގެ ސަބަބުން ސުލްޠާނުގެ ޙައްޤުތަކެވެ. އަދި ބައެއް ފަރާތް ވިލާތުގެ ފަރާތްކުރެވެ. އެއީ އިމާމުވާ ފަރާތަކުންނެވެ. ފަހެ ވިލާތުގެ ސުލްޠާނުގެ ފަރާތުން ބާރުލިބިގެން އިމާމުކަމުގެ ހުރުމަތްވެސް ދޫކޮށްލެއްވުމެވެ. އަދި ވިލާތް ހުރުމަތާއި ޙައްޤުތަކާއި އަދި ސުލްޠާނު ގެނެސްގެން ހުރެވޭނެ ކަމަށް ހަމަ ދީނީ ގޮތުން ކުރުމެވެ. ބަލަނީ އިމާމަކު ހިމާޔަތް ކުރެއްވި މަސްޢޫދު ބުނަނީ ތަބަރީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބުނެފައިވަނީ ކަމެއްގެ ސަބަބުން ހިފާވާއިރު ވިލާތުގެ ވެރިޔާކަމުގެ ހިމާޔަތް ކުރުމެއްގައި ކިޔާފައިވާގޮތެވެ.

އަދި މަސްޢޫދު ބުނެފައިވާ ހަދީޘްގެ ގޮތުން ހިމާޔަތް ކުރުމެވެ. ފާހަގަ ކުރެވިގެންވެއެވެ. ފަހުގެ ބަސްފުޅަކީ ދިވެހިބަހުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަމުރުގައި ސަލާމާތުގެ ޙަދީޘްއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މުބާރަކްގައި(2) ދިޔަކަމަށް ބަޔާނުގެ ބައިމަތިން އޮތުމަށް ފެނިގެންނެވެ. ފަހެ ދިޔަކަމަށް ބަޔާނުގެ ތެރެއިން އެކަމަކީ ނިކަމެތި ފަރާތްތަކެވެ. ކުޑަކުޑަ ބަރާބަރު ހަމަޖެހިފައިވާ ބާރަކަށް ފަހެ ބޭނުން ހުރިހާ ކަނޑައެޅިފައިވުމެވެ. އިބާރާތުން ބާރުގަދަ ފަރާތަކުން ފެނިގެންނެވެ. ދަރަޖަ ކުރުވަނީ ޙަދީޘްގެ ބާރާއެކު ހަމަ ބަރާބަރުވެގެން ހުރެވިދާނެއެވެ. "ހަމަހަމަ ގޮތުން ތިޔަބައިމީހުން ފާޅުކޮށް ގެންގުޅޭ ސަބަބަކީ ބާރުގަދަ ތިޔަބައިމީހުންގެ ސަލާމަތުގެ ގޮތުގައިވެއެވެ. އަދި ހަމަހަމަ ގޮތުން الله އަށް ތިޔަބައިމީހުން ދަރަޖަތަކުގެ ބާރަކާއި ހިފައިގެން ބުނެފައިވެއެވެ. އަދި ބާރަކާ ތިޔަބައިމީހުންނާ އެއްބާރުލުން ދިނުމަށް ކަމެއް ޖަމާކޮށްފައިވެއެވެ." ދެން

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي والتّرمذي وصحّحه وابن ماجه وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(2) މުބާރަކްގައި، އިމާމުގެ ކަމުގައި، ސަލާމަތީގެ ކަމުގައި، އިސްލާމީ ސިޔާސަތުގެ ފަރާތުން ނަމާދުކުރެވޭ ބާރު ހިމެނޭ ގޮތަކަށް ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. އަދި މިކަމުގެ ވިސްނުމުގައި ހިމެނޭ ދަރަޖަ ބޭނުންކުރުމަށް އޮތް ކަމެއްވެސް ހިމެނެއެވެ.

ވިދާޅުވިއެވެ. "الْحَمْدُ لِلهِ رَبّ الْعَالَمِينَ، الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ اللهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ الْغَنِيُّ وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ، أَنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ، وَاجْعَلْ مَا أَنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً وَبَلاَغًا إِلَى حِينٍ" "އެންމެހާ ހަމްދެއް ތިމާވެށީގެ ރަސްކަލާނގެ ވެރި اللهއަށެވެ. އެކަލާނގެއީ އެކަލާނގެ ރަޙްމަތްތެރި ދުނިޔޭގައި ހުރިހާ މަޚްލޫޤުންގެ މައްޗަށް ޢާންމުވެގެންވާ ޢަދި ޤިޔާމަތްދުވަހު ހަމައެކަނި މުއުމިނުންނަށް ޚާއްޞަވެގެންވާ ރަޙްމަތްތެރި ކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެއީ ޤިޔާމަތްދުވަހުގެ ރަސްކަލާނގެއެވެ. الله ފިޔަވައި އަޅުކަންލެވުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ ޢިރާދަކުރެއްވި ކަމެއް ކުރައްވާ ކަލާނގެއެވެ. އޭ ހަމައެކަނި ތިމަންމެންގެ ރަސްކަލާނގެ! ޔާاللهއީ ޔާالله ތިބާއީ އަޅުކަންލެވުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކުނުވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. ޔާالله އީ ފުދިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. ފަޤީރުންނަކީ އަޅަމެންނެވެ. އަޅަމެންގެ މައްޗަށް ވާރޭވެހުން ބާވައިލައްވާނދޭވެ! ޢަދި އަޅަމެންނަށް ވެއްސަވި ވާރޭ އަޅަމެންނަށް ބާރެއްކަމުގައާއި މުއްދަތަކަށް ފައިދާހުރި އެއްޗެއް ކަމުގައި ލައްވާނދޭވެ!" ދެން އެކަލޭގެފާނު ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައިފިއެވެ. ޢަދި ދުޢާ ކުރައްވަމުން ގެންދެވިއެވެ. ޢަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކިހިލިފަތްޕުޅުގެ ހުދުކަން ފެނިގެންދިޔަ ހިސާބަށް ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައިފިއެވެ. ދެން މީސްތަކުންނާ ދިމާއަށް ބުރަކަށިފުޅު އަނބުރާލައްވައިފިއެވެ. ޢަދި ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައިގެން ހުންނަވައި ރިދާފުޅުވެސް އަނބުރާލައްވައިފިއެވެ. (އެބަހީ ކަނާތް ކޮނޑުފުށުގައި އޮތްބައި ވާތް ކޮނޑުފުށު މައްޗަށް އަދި ވާތް ކޮނޑުފުށުގައި އޮތްބައި ކަނާތް ކޮނޑުފުށު މައްޗަށް ލައްވައިފިއެވެ.) ދެން މީސްތަކުންނާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލައްވައިފިއެވެ. ޢަދި މިންބަރުން ފައިބައިވަޑައިގެން (މީސްތަކުންނާއެކު) ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ ﷲ ތަޢާލާ ވިލާއެއް ހައްދަވައިފިއެވެ. ދެން ވިލާގައި ގުގުރަން ފަތަފަތައިފިއެވެ. ދެން اللهގެ އިޛުނަފުޅުން ވާރޭވެހެން ފަށައިފިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތާ ހަމައަށް ވަޑައިގެންނެވުމުގެ ކުރިން ވާދީ ފެނުން ފުރިގެން ދުވެން ފަށައިފިއެވެ. ފަހެ މީސްތަކުން އަވަސްއަވަހަށް ވަށައިގަނެ ގޮސް ގެތަކަށް ވަންނަ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ކޮނޑުދަތްޕުޅު ފެނިގެންދާހާ ހިނިތުންވެވަޑައިގެންފިއެވެ. ދެން ބަޔާންކުރައްވައިފިއެވެ. "أَشْهَدُ أَنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأَنِّي عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ" "ހަމަކަށަވަރުން الله ހުރިހާ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ކުޅަދުންވަންތަ ކަލާނގެއެވެ. ޢަދި ތިމަންކަލޭގެފާނީ އެކަލާނގެ އަޅާކަމާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާކަމުގައި ހެކިވެވޮޑިގެންވަމެވެ."(1)

---

(1) رواه أبو داود والحاكم والبيهقي وحسّنه الألباني.

ފަހެ އިސްތިސްޤާނަމާދުގައި އިމާމުވިޔާ އަޑުހަރުކޮށް ކިޔުއްވުމަކީ ދުސްތޫރެއްކަމުގައިވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ޢަބްދުﷲ ބުނެއްސެވުމުގައި ޢަބްދުﷲ ބިން ޒައިދުގެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިސްތިސްޤާނަމާދުކުރެއްވުމަށް ނިކުމެވަޑައިގަތީމު ދުވަހު އަރުވާން އެކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ޤިބްލައަށް ދިމާލަށް ބައިކަނިވެ އަނބުރާލައްވައި ޗާދަރު ކުރިމަތިލައްވައިގެން ހުށަހަޅަން ދުޢާކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ރިދާއު އަނބުރާލެއްވިއެވެ. ދެން ދެރަކުޢަތް ކުރައްވައިފިއެވެ. އެދި ދެރަކުޢަތުގައި އަޑުހަރުކޮށް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ."(1)

ފަހެ އިސްތިސްޤާނަމާދުގައި ޚުތުބާގެ ފަހުން ދުޢާކުރާ ނިމުމަށްފަހު އިމާމުވިޔާއާއި ޖަމާޢަތުން ރިދާއަށް އަނބުރާލުން ދުސްތޫރެއްކަމުގައިވެގެންވެއެވެ. ރިދާއަކީ ކަނާތް ފަރާތުގައި ކަނާތަށް ދެފަރާތް ވާލީ ބޮޑު ފޮތިގަނޑެވެ. އެދި ހެޔޮ ވާނަމަ އެކަލޭގެ ފަރާތުގެ ބަދަލުގައި ކަނާތް ފަރާތް ބަދަލުކުރުމެވެ. އެސް ކޮށްފިނަމަ ކަނާތް ފަރާތުގެ ބަދަލުކުރުމަށް ވާ ފަރާތެވެ. ދެން ބަޔަކު އިސްތިސްޤާކުރުމުގެ ބުރަވާތަކެއްވެސް އެކަށީގެންވެއެވެ. ދެން ހާއްސަކޮށް ދުއާކުރުމުގައި އަމިއްލަ ބައްޔާއި ދެއްކުމަށް އަޅުގަނޑުމެން ހަވާލުކޮށް ކޮއްލަން ޖެހިގެންވެއެވެ.

އިސްތިސްޤާގެ ވަގުތު ދުޢާކުރުމަކީ އެއްވެސް ބާވަތެއްގައި ދުޢާކުރުމަކީ ދޭކަންކަމަށް ހަމަލެއްވިފައިވާ ކަމެކެވެ. ޢަބްދުﷲ ބުނެއްސެވުމުގައި ޖާބިރުގެ ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ވާރޭ ހަމައެކަނި ސިއްބުކޮށް އިހަދާ ހުވަދުވަހު ބަނޑުން އަހަރެމެންނަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަޟްރަތް ހާޒިރުވީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު މިހެންގޮތް ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ اسْقِنا غَيْثاً مُغِيْثاً مَرِيْئاً مَرِيْعاً، نافِعاً غَيْرَ ضارٍّ، عاجِلاً غَيْرَ آجِلٍ" "އޭ ﷲ އަޅަމެންނަށް ފައިދާކުރާ، ހެޔޮ ވާރެއް ވާރޭއަށްލެއްވި އެނާދެއްވާނދޭ؛ ހެޔޮ ނެތްކަމެއްގެ ބާބެއް ދެއްވާ ޙަނިކު ހެޔޮ ވިއްވާ ނަފާ ކަނޑައެއްނުދެއްވާ، ހަލުއިކޮށް ވަރު ދެއްވާ މަހެލުވާ ގުނަށް ހަމަވާނަދީ ދެއްވާނދޭ"(2)

އަދި ޢަބްދުﷲ ބުނެއްސެވުމުގައި އަނަސްގެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރު ހުތުބާދެއްވަން ހުންނަވަނިކޮށް މީހަކު އައިސް ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! މުދާތައް (ޖަނަވާރު ހަލާކުވެއްޖެއެވެ) ހަލާކުވެއްޖެއެވެ.

---

(1) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والنسائي. ورواه مسلم ولم يذكر الجهر بالقراءة.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

އަދި ހުރިހާ ވަސީލަތެއް ކެނޑިއްޖެއެވެ. اللہ އަހުރެމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވައިދެއްވައިދޭ ދުޢާކޮށްދެއްވާށެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައި މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. "اَللّٰهُمَّ أَغِثْنَا، اَللّٰهُمَّ أَغِثْنَا، اَللّٰهُمَّ أَغِثْنَا" "އޭ ރައްދަވާބޫލުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އަހުރެމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާދެއްވާ! އޭ ރައްދަވާބޫލުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އަހުރެމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާދެއްވާ! އޭ ރައްދަވާބޫލުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އަހުރެމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާދެއްވާ!" އަނަސްގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. اللہ ގަންދީ ބުނަމެވެ. އޭރު އުޑުމަތީ ވިލާގަނޑެއްވެސް އަދި ފުސްކަނޑެއްވެސް ފެންނާކަށް ނުހުރެވެ. އަދި އަހުރެމެންނާ ފަރުބަދައާ ދެމެދު އެއްވެސް ގެއެއްވެސް އޮތްކަމެއް ނުހުރެވެ. ފަހެ ފަރުބަދައާ ދިމާއިން ތަށިގަނޑެއް ފަދަ ވިލާކޮޅެއް ފެނިވިއްޖެއެވެ. ފަހެ އުޑުގެ މެދަށް އައިސް ހިނދު އެވިލާކޮޅު ފެތުރިގެން ވާރޭވެހެން ފެށިއެވެ. ފަހެ اللہ ގަންދީ ބުނަމެވެ. އެއްހަފްތާ ވަންދެން އިރު އަހުރެމެން ނުދުށެމެވެ. ދެން އަނެއް ހަފްތާގެ ހުކުރުދުވަހު رسول اللہ صلّى اللہ عليه وسلّم ހުތުބާދެއްވަން ހުންނަވަނިކޮށް މީހަކު އައިސް ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللہގެ ރަސޫލާއެވެ! މުދާތަކެއް (ދަނޑުވެރިކަމާއި ނަގައިމަސްހުރިތަކެއް) ހަލާކުވެއްޖެއެވެ. އަދި ހުރިހާ ވަސީލަތެއް ކެނޑިއްޖެއެވެ. ފަހެ ވާރޭ ހުއްޓުވައިދެއްވުމަށް اللہއަށް ދުޢާކޮށްދެއްވާށެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައި މިފަދައިން ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. "اَللّٰهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا. اَللّٰهُمَّ عَلَى الآكَامِ وَالظِّرَابِ، وَبُطُوْنِ الأَوْدِيَةِ، وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ" "އޭ ރައްދަވާބޫލުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އަހުރެމެންގެ ވަށައިގެންނާ ތަންތަނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާދެއްވާ! އަދި އަހުރެމެންގެ މައްޗަށް (މިރަށަށް) ނުވެއްސަވާދެއްވާ! އޭ ރައްދަވާބޫލުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! އުސްބިންތަކަށާއި، ފަރުބަދަތަކަށާއި، ވާދީތަކުގެ ދެމެދުތަކާއި އަދި ގަސްގަސް ހެދޭ ތަންތަނަށާއި އަދި ގަސްފަދަ ތަންތަނަށް ވެއްސަވާދެއްވާ!"[(1)] ފަހެ ދިސްވީނާސްއާއިރު ނަމާދުއްސަލާން ހުތުބާ ހުތުބާގެ ދުވަހި ދުޢާކުރުއްވައި ފުރިގެންވާކަން މިހާރިއްޔާން ސާބިތުވެއެވެ. އަދި ވާރޭ ހުއްޓުވަން ކިޔާދުޢާވެސް މިހާރިއްޔާން އެނގިއްޖެއެވެ.

އަދި ދިމާލު ބެން ސާދިޤުއް އެކަލޭގެފާނުގެ ކާފުޅުގެ ކިބައިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ.

އެކަލޭގެފާނުގެ ކާފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول اللہ صلّى اللہ عليه وسلّم ވާރޭ ވެއްސެވުމަށް اللہގެ ހަޟްރަތުން އެދިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު މިފަދައިން ދުޢާކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "اَللّٰهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ، وَبَهَائِمَكَ، وَانْشُرْ رَحْمَتَكَ، وَأَحْيِ بَلَدَكَ الْمَيِّتَ" "އޭ ރައްދަވާ ބޭކު ކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ތިބާއްލާހުގެ

---

(1) رواه البخاري ومسلم والنّسائي.

އަޅުތަކުންނަށާއި ހައިވާނުންތަކަށް ފެން ދެއްވާނދޭވެ! އަދި އިބަاللّٰهގެ رحمة ފަތުރައިދެއްވާނދޭވެ! އަދި އިބަاللّٰهގެ މަރުވެފައިވާ ބިން ދިރުއްވާނދޭވެ!"(1)

އިސްތިސްޤާނަމާދުގައި ޚުތުބާގެ ކުރިން ދުޢާކުރައްވާއިރު ދަތްއަތްމަތިކުރައިގެ ބޮޑަކަށިފުރުން އުފާ ދިމާއަށް އުބަރި މައްޗަށް ބިންދިމާއަށް ބޮޑުއަތުން އުބަރި އާއްމުކަށް ދިމާކުރައްވައިގެ ބަރައްޙާގެތި އިރުކާލަށް ބޮޑުއަތުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ވީ މަތިاللّٰه ޢަބްދުލްމައްލިކު އަނަސްގެފާނު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިސްތިސްޤާއަށް ދުޢާކުރައްވިއެވެ. ވީ އެކަލޭގެފާނު ދުޢާކުރައްވަމުން ބޮޑުއަތުން އިސްތިޤްބާލުކުރައްވިއެވެ."(2) ވީ ބަރައްޙާގެތި ބިޔާންކުރުމުގައި ބޮޑުއަތްމަތީގައިވެއެވެ. އިމާމް الطِّيبِيُّ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "މިބަސްކުރުގެ މާނައަކީ އެކަލޭގެފާނު ޙާލަތަށް ރިވާކުރެއްވި ދުޢާގެ ޙާލަތުގައި އެކަލޭގެފާނު އަތްތިލަ އުފުއްލެވިއެވެ. އަދި އުފުއްލެވީ ވަރުންގަދަވެ އަތްތިލަގެ ބޮޑުއަތުން މައްޗަށް އަދި ބިންދިމާއަށް ދިމާވާގޮތަށްވިއެވެ."(3)

ޢީދުވަމުގެ ތަކުބީރު

ވީ ޢީދުވަމުގެ ތަކުބީރު ހިމެނޭ އާޔަތްއެއް ހާއްވައިދުވާ ނިސްބަތް އަދުއްހަދިޔާ
اللّٰهُ أَكْبَرُ ހާއް ތަކުބީރުއަށް ކިޔުމާއި اللّٰهُ أَكْبَرُ ހާއް ތަކުބީރުކިޔުން ގެތުލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.
ވީ އައްބަރިއްޔާ ހާއްކަން އަދި ތަކުބީރުކަން ނިޔުބާނަށެވެ. ވީ މަތިاللّٰه ބްނު މަސްޢޫދު
ރަޟިޔަاللّٰه ޢަންހު ހުކުމުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله
عليه وسلّم އަރަފާއަށްގެ ގަތިހާއި ފަތުރާން ހާއްވައި ވިދާޅުވެއެވެ. ވީ ތަކުބީރުކަމަށާ

(1) رواه مالك في الموطإ وأبو داود وحسّنه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم والبيهقي.

(3) عون المعبود.

އާޔަތާހަމައަށްވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު الله أكبر އޭ ވިދާޅުވެ ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެންވެސް ސަޖިދަކުރަމުއެވެ."(1) އަދި ބައިހަޤީ – رحمه الله – ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ސަޖިދައިގެ ހުރި އާޔަތެއް މިވާ ކިޔަވައިފިނަމަ الله أكبر ކިޔާ ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި މިވާ ސަޖިދައިން ތެދުވާ ހިނދު الله أكبر ކިޔާށެވެ."(2)

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގެ މާތްކަން: މާތްﷲ ރުއްސެވުންލިބިވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ: يَا وَيْلَهُ أُمِرَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ، وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَعَصَيْتُ فَلِيَ النَّارُ"(3) މާނައީ: "އާދަމުގެ ދަރިޔާ ސަޖިދައިގެ އާޔަތެއް ކިޔާ ހިނދު ޝައިޠާނާ ރޮމުންރޮމުން ދުރަށްގޮސް ހައިހޫނު ބުނެއެވެ. ހައިހޫނު ހަލާކެވެ! އިންސާނާ ސަޖިދަކުރުމަށް އަމުރުކުރެވުނުއިރު އޭނާ ސަޖިދަކުރިއެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ސުވަރުގެ ލިބުނެވެ. އަދި އަޅުގަނޑަށް ސަޖިދަކުރުމަށް އަމުރުކުރެވުނުއިރު އަޅުގަނޑު ނުކުރީމެވެ. ފަހެ އަޅުގަނޑަށް ވީ ނަރަކައެވެ."

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގެ ޙުކުމް: ފަހެ ޖުމްހޫރުއިލްމުވެރިން ދެކިވަޑައިގަންނަވާ

ގޮތުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުމަކީ ވާޖިބުކަމެއްނޫން އަދި އެއީ މުއައްކަދު ސުންނަތެކެވެ. މާތްﷲ ރުއްސެވުންލިބިވި ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "ހުކުރުދުވަހު އެކަލޭގެފާނު މިންބަރު މަތީ ނަޙްލު ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޖިދަވާ އާޔަތާ ހަމައަށްވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު މިންބަރު މަތިން ފައިބައިވަޑައިގެން ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. އަދި މީސްތަކުންވެސް ސަޖިދަކޮށްފިއެވެ. ދެން އަނެއް ހުކުރުދުވަހު އެކަލޭގެފާނު މިންބަރު މަތީ ހަމަ އެސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވުމުންނެވެ. އަދި ސަޖިދަވާ އާޔަތާ ހަމައަށްވަޑައިގެންނެވި ހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! އަޅުގަނޑުމެން ސަޖިދައިގެ އާޔަތް ފަހަނައަޅައިދަމުއެވެ. ފަހެ ސަޖިދަކޮށްފިމީހާ ރަނގަޅު

---

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه البيهقي.

(3) رواه أحمد ومسلم وابن ماجه.

ކަންތައްޗޭ ދިޔައެވެ. އަދި ސަޖިދަނުކުރިމާގެ ދައްކަން ޖާގައްވެސް ނުވެއެވެ. އަދި އެފަހަރު ދުވަހުގެ ޖާންވެސް ސަޖިދައަށް ނުކުރައްވައެވެ."(1)

ސަޖިދަފުޅުތައް: ޤުރުއާނުގައި ފަނަރަ ސަޖިދަފުޅު އައިސްފައިވެއެވެ. ފަހެ ސަޖިދަފުޅުތައް ހިމެނޭ އާޔަތްތައް ތިރީގައި މިބަޔާންކުރެވިއެވެ.

1- ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيُسَبِّحُونَهُۥ وَلَهُۥ يَسْجُدُونَ ۩ ﴾ (الأعراف: ٢٠٦) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުގައި ތިއްބެވިކަލުން (މަލާއިކަތުން) އެކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކުރުމަށް ބޮޑުވެރިވެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އަދި އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީހަ ކިޔުއްވައެވެ. އަދި ހަމައެކަނި އެކަލާނގެއަށް ސަޖިދަކުރައްވައެވެ."

2- ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَٰلُهُم بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْآصَالِ ۩ ﴾ (الرعد: ١٥) މާނައީ: "އަދި އުޑުތަކާއި ބިމުގައި ވާހާ ބަޔަކު ރުހުމުގައާއި ނުރުހުމުގައި ހަމައެކަނި ﷲއަށް ސަޖިދަކުރެތެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ހިޔަނިތަކުވެސް ހެނދުނާއި ހަވީރު އެކަލާނގެއަށް ސަޖިދަކުރެތެވެ."

3- ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ مِن دَآبَّةٍ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۞ يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ۩ ﴾ (النحل: ٤٩ – ٥٠) މާނައީ: "އުޑުތަކާއި ބިމުގައި ދިރޭއެއްޗެހި ހަމައެކަނި ﷲއަށް ސަޖިދަކުރެތެވެ. އަދި މަލާއިކަތުންވެސް ހަމައެކަނި އެކަލާނގެއަށް ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލުން ބޮޑުވެރިވެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އެކަލުންގެ މަތީގައިވާ، އެކަލުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް، އެކަލުން ބިރުވެތިވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އެކަލުންނަށް އަމުރުކުރެވޭ ކަންތައް އެކަލުން ކުރައްވައެވެ."

(1) رواه البخاري.

4- ﴿قُلْ ءَامِنُوا۟ بِهِۦٓ أَوْ لَا تُؤْمِنُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهِۦٓ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ❁ وَيَقُولُونَ سُبْحَـٰنَ رَبِّنَآ إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ❁ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ۩﴾ (الإسراء: ١٠٧ – ١٠٩) މާނައީ: "ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. ތިޔަބައިމީހުން އެޤުރުއާނަށް އީމާންވިޔަސް. ނުވަތަ އީމާންނުވިޔަސް. ހަމަކަށަވަރުން އެޤުރުއާން ބާވައިލެއްވުމުގެ ކުރިން ޢިލްމު ދެވުނުމީހުން އެއުރެންގެ މައްޗަށް އެޤުރުއާން ކިޔެވޭ ހިނދު މޫނުވަތަށް ސަޖިދައަށްވެއްޓިގަތެވެ. އަދި ބުނެތެވެ. އަހަރުމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަލާނގެއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އަހަރުމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ވަޢުދުފުޅު ފުރިހަމަވާނެކަން ކަށަވަރެވެ. އަދި ރޮމުން މޫނުވަތަށް އެއުރެން ސަޖިދައަށްވެއްޓިގަތެވެ. އަދި އެޤުރުއާން އެއުރެންނަށް މަޑުމޮޅިކަން އިތުރުކޮށްދެއެވެ."

5- ﴿أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِن ذُرِّيَّةِ ءَادَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِن ذُرِّيَّةِ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْرَٰٓءِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَٱجْتَبَيْنَآ ۚ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتُ ٱلرَّحْمَـٰنِ خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَبُكِيًّا ۩﴾ (مريم: ٥٨) މާނައީ: "އެބޭކަލުންނަކީ (ނަބީބޭކަލުންނަކީ) الله އެބަޔެއްގެ މައްޗަށް ނިޢުމަތްލެއްވި ބޭކަލުންނެވެ. އެބޭކަލުންނަކީ އާދަމުގެފާނުގެ ދަރިކޮޅުންނެވެ. އަދި ނޫޙުގެފާނާއެކު (ނަވުގައި) ތިމަންالله އުފުއްލެވި މީހުންގެ ނަސްލުންނެވެ. އަދި އިބްރާހީމުގެފާނުގެ ޔަޢުޤޫބުގެފާނާއި ދަރިފަސްކޮޅުންނެވެ. އަދި ތިމަންالله އެބަޔަކަށް ހިދާޔަތްދެއްވައި ހޮވާލެއްވި ބޭކަލުންގެ ތެރެއިންނެވެ. އެބޭކަލުންގެ މައްޗަށް ރަޙްމާނުގެ އާޔަތްތައް ކިޔެވޭ ހިނދު ބިމަށް ސަޖިދައަށް ވެއްޓިގަތެވެ."

6- ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يَسْجُدُ لَهُۥ مَن فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ وَٱلنُّجُومُ وَٱلْجِبَالُ وَٱلشَّجَرُ وَٱلدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ ٱلنَّاسِ ۖ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ ٱلْعَذَابُ ۗ وَمَن يُهِنِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِن مُّكْرِمٍ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ۩﴾ (الحج: ١٨) މާނައީ: "ކަލޭގެފާނު ނުދެކެވަޑައި ނުގަންނަވާނެތޯއެވެ؟ ހަމަކަށަވަރުން އުޑުތަކުގައި ބިމުގައި ވާހައި ބަޔަކާއި، އިރާއި، ހަނދާއި، ތަރިތަކާއި، ފަރުބަދަތަކާއި، ގަސްގަހާގެހި، ބަހައިމުތަކާއި އަދި މީސްތަކުންގެ ގިނަބަޔަކު

اللهއަށް ސަޖިދަކުރެއެވެ. އަދި ގިނަބަޔެއްގެ މައްޗަށް ޢަޒާބު ޙައްޤުވެއްޖެއެވެ. އަދި الله ނިކަމެތިކުރައްވައިފިމީހާ ދަންނައެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް އިއްޒަތްދޭނޭ ފަރާތެއް ނުވާނެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން الله އެދިވޮޑިގެންވާ ގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވައެވެ."

7- ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱرْكَعُوا۟ وَٱسْجُدُوا۟ وَٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمْ وَٱفْعَلُوا۟ ٱلْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۩﴾ (الحج: ٧٧) މާނައީ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކުރާށެވެ. އަދި ހެޔޮކަންތައްކުރާށެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުން ކާމިޔާބުވުމަށްޓަކައެވެ."

8- ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱسْجُدُوا۟ لِلرَّحْمَـٰنِ قَالُوا۟ وَمَا ٱلرَّحْمَـٰنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ۩﴾ (الفرقان: ٦٠) މާނައީ: "އެބައިމީހުންނަށް (މައްކާގެ މުޝްރިކުންނަށް) ތިޔަބައިމީހުން ރަޙްމާނަށް ސަޖިދަކުރާށޭ ބުނެވޭ ހިނދު އެބައިމީހުން ބުނެއެވެ. ރަޙްމާނަކީ ކޮންއެއްޗެއްހެއްޔެވެ؟ ކަލޭގެފާނު އަޅުގަނޑުމެންނަށް އަމުރުކުރާ އެއްޗަކަށް އަޅުގަނޑުމެން ސަޖިދަކުރާނީހެއްޔެވެ؟ އަދި އެބައިމީހުންނަށް ނަފުރަތްތެރިކަން އިތުރުވިއެވެ."

9- ﴿أَلَّا يَسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى يُخْرِجُ ٱلْخَبْءَ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ۞ ٱللَّهُ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ۩﴾ (النمل: ٢٥ – ٢٦) މާނައީ: "(ހުދުހުދު ކިޔާ ދޫނި ބުނެއެވެ.) އުޑުތަކާއި ބިމުގައި ފޮރުވިފައިވާ ތަކެތި ނެރުއްވާ އަދި ތިޔަބައިމީހުން ވަންހަނާކުރާ ތަކެއްޗާއި ފާޅުކުރާތަކެތި ދެނެވޮޑިގެންވާ اللهއަށް އެބައިމީހުން (ސަބާގެ އަހުލުވެރިން) ސަޖިދަނުކުރަނީ ކީއްވެގެންހެއްޔެވެ!"

10- ﴿إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِـَٔايَـٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِهَا خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَسَبَّحُوا۟ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۩﴾ (السجدة: ١٥) މާނައީ: "ތިމަންاللهގެ އާޔަތްތަކަށް އީމާންވާކަން ކަށަވަރީ އެއާޔަތްތައް އެބައިމީހުންނަށް ހަނދާންކޮށްދެވޭ ހިނދު ސަޖިދައަށްވާ މީހުންނެވެ. އަދި

އެބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ހަމްދާއެކު ތަސްބީހަކުރާ މީހުންނެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ބޮޑާނުވެތެވެ."

11- ﴿ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَىٰ نِعَاجِهِۦ ۖ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْخُلَطَآءِ لَيَبْغِى بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ ۗ وَظَنَّ دَاوُۥدُ أَنَّمَا فَتَنَّٰهُ فَٱسْتَغْفَرَ رَبَّهُۥ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ۩ ﴾ (ص: ٢٤) މާނައީ: "(ދާވޫދުގެފާނުގެ އަރިހަށް ބަކަރިތަކެއްގެ މައްސަލާގައި އިންސާފަށް އެދިގެން އައިމީހުންނަށް) ދާވޫދުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭނާގެ ބަކަރިތަކާ ތިބާގެ ބަކަރި އެއްކޮށްލުމަށް ތިބާގެ ބަކަރި އަމިއްލަކުރުމަށް އޭނާ އެދުން އެދުމުން ތިބާއަށް އަނިޔާވެރިވެއްޖެކަން ކަށަވަރެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން ބައިވެރިވެގެން މުޝާރަކާތްކުރާ ގިނަބައިމީހުން އެކަކު އަނެކަކަށް އަނިޔާވެރިވެއެވެ. އެއީ އީމާންވެ ސާލިޙުޢަމަލުކުރި މީހުން ފިޔަވައެވެ. އަދި އެމީހުން ވަރަށްމަދުވެއެވެ. އަދި ދާވޫދުގެފާނަށް ހަމަކަށަވަރުން ތިމަން الله އެކަލޭގެފާނު އިމްތިޙާނުކުރެއްވިކަން އެނގިވަޑައިގެންފިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް އިސްތިޣުފާރުކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި ސަޖިދައަށް ވެޓިވަޑައިގެން ތައުބާވެ ވަޑައިގެންފިއެވެ."

12- ﴿ وَمِنْ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيْلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ۚ لَا تَسْجُدُوا۟ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ ٱلَّذِى خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ۝ فَإِنِ ٱسْتَكْبَرُوا۟ فَٱلَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُۥ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْـَٔمُونَ ۩ ﴾ (فصلت: ٣٧ – ٣٨) މާނައީ: " ރޭގަނޑާއި ދުވާލު އަދި އިރާއި ހަނދު ހިމެނިގެންވަނީ اللهގެ ނިޝާންތަކުގެ ތެރެއިންނެވެ. އިރާއި ހަނދަށް ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަނުކުރާށެވެ. އަދިޔާއްޔާ! އެތަކެތި ހެއްދެވި ފަރާތަށް ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަކުރާށެވެ. އެއީ އެފަރާތަށް ތިޔަބައިމީހުން އަޅުކަންކުރާނަމަ ކަމުގައި ވާނަމައެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން (އެކަލާނގެއަށް ސަޖިދަކުރުމުން) ބޮޑާވެގެން ދުރަށްފިނަމަ ދަންނާށެވެ. ފަހެ ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުގައި ތިއްބެވި ބޭކަލުން (މަލާއިކަތުން) ރޭގަނޑު ދުވާލު އެކަލާނގެއަށް ތަސްބީހަ ވިދާޅުވެތެވެ. އަދި (އަޅުކަންކުރުމުގައި) އެބޭކަލުން ފުރެދިވަޑައިނުގަންނަވާތެވެ."

13- ﴿ فَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ وَٱعْبُدُوا۟ ۩ ﴾ (النجم: ٦٢) މާނައީ: "ފަހެ اللهއަށް ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި (އެކަލާނގެއަށް) އަޅުކަންކުރާށެވެ."

14- ﴿ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ ٱلْقُرْءَانُ لَا يَسْجُدُونَ ۩ ﴾ (الانشقاق: ٢١) މާނައީ: "އަދި އެބައިމީހުންގެ (ގާތުގައި) (މުޝްރިކުންގެ) ގާތުގައި ޤުރުއާން ކިޔެވޭ ހިނދު އެބައިމީހުން ސަޖިދައެއް ނުކުރަނީ ކީއްވެތޯ."

15- ﴿ كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَٱسْجُدْ وَٱقْتَرِب ۩ ﴾ (العلق: ١٩) މާނައީ: "ހަމަހިމާ އެހެންނޫނެވެ. ކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް (އަބޫޖަހުލަށް) ކިޔަމަންތެރިވެވަޑައިނުގަންނަވާށެވެ. އަދި (اللهއަށް) ކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވާށެވެ. އަދި (އެކަލާނގެއާ) ގާތްވުމަށް ކަލޭގެފާނު ކުއްތިވެވަޑައިގަންނަވާށެވެ."

ފަހެ މިބަޔާންކުރެވުނީ ސަޖިދަވެވޭތަކައި އާޔަތްތަކުގެ މާނައެވެ.

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުމުގެ ޝަރުޢީ ޙުކުމާ ކަންތައްތައް: ފަހެ

ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ނަމާދުން ކަނޑައެޅިގެންވާ ޝަރުޢީ ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައަކީ ކަނޑައެޅިގެންވާ ސުންނަތެކެވެ. އެއީ މުސްލިމުންގެ، ޤިރާއަތް ކިޔަވާމީހާގެ، އަޑުއަހާމީހާގެ ބައްޓަންވެގެން ކަންތައްތަކެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައާ ބެހޭގޮތުން އަހުލުވެރިޔާ ބަޔާންކުރެވޭ ޙަދީޘްގައި ސަޖިދަކުރުމާގެ ވާޖިބުނުންގެ ގޮތަކަށް ދަލީލުކުރާ އެއްވެސް ބަޔާނެއް އަހުލުވެރިއެއް ނުވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޒައިދުއާން ކިޔަވާދިނުމާ ވަނީ ބާރަށްކިޔަވައިދެއްވިން ނަޖްމު ސޫރަތުން އެކަލޭގެފާނާ އެކުގައި ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި އޭނާ ބާރަށްގެން ވެސް ނުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ޢިލްމުވެރިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި އުމަރު ބާރަށްގެން ވެސް ތިލާވަތު ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ހަމައެއާއެކު އެކަލޭގެފާނު މުޝްރިކުން ސަޖިދަކުރާ ކަމުގައިވެއެވެ. އެބައިމީހުންނަށް ވެސް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އިމާމު ބުޚާރީ މާލިކު ރަސޫލުﷲ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާކުރައްވައިން އެކަލޭގެފާނު ވިސްނުމަށް ސަޖިދަކުރައްވާކަމަށް ރިވާކުރައްވައިވެއެވެ.

އަދި އިމާމު އިބްނު އަބީ ޝައިބާވެސް އެކަށޭގޮތުގެ ޙަދީޘް އެކަމަށް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. ފަހެ އިމާމު ބައިހަޤީ އެކަށޭގޮތުގެ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅު ދަންނަވައެވެ. "އެއްވެސް މީހަކު ޗާހިތުވެ ހުންނަ ބާޒު ވެސްދީ ސަޖިދަކުރުން ނަހީކުރައްވާކަމެވެ." ޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރު ފަތުޙުލްބާރީ ބަޔާންކުރައްވާފައިވަނީ ހަރުގައި ފިޔަވަޅުއަޅުއްވައެވެ. އެޖާބަތުގެ މުޤާރަނާ ބަޔާންކުރަނީ ޖަހަމުން ޖާރީކުރުމެވެ. ނުވަތަ ވިސްނުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި ފުރާން ޖަހަމުންދަން އަދި ސަޖިދަކުރާ ތަން ޖަހަމުންދަން ދަފިފުނާރާ އެއްވެސް ބަދިތެއްވެސް އައިސްފައިއް ނުވެއެވެ. ދޭން ބަދު ނިވައިނުވާގައި ދިފުޅާވިފިން ކުރިމަތިވާނަމަ އިއްޔިފިވެރިއެއްފައިވެއެވެ. ޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރު ވިސްނުވައެވެ. ވިސްނުން ސަޖިދަކުރުން ހުރިހާ އިހުތިބާރުކުރައްވާ ބަސްފުޅު ދެން އިބްނުލްﷲ ތެރެން އެއްގޮތަށް އިއްޔިފިވެރިއެއްފައިވެއެވެ. ކަމަކުނުވެ އިމާމު ޝައުޒީއެވެ. ފަހެ އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، އަދި އިބްނުލްމުބާރަކު އަދިސްފައިވާ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަށޭގޮތުގެ ސަޖިދައިގެ މަތަމުގެ ޙަދީޘް ވިސްނުވެ ވިސްނު ނުޖެ އަދި ފުރާވާހުންނަވާ ހުރިހާ ސަޖިދަކުރައްވާފައި ސަޖިދަކުރައްވައެވެ. އަދި ހުރިހާ ވިޔާޒިއިވެސް ކުރައްވާފައިވާ ހުރިހާ އިސްތިޤާމުން ސަޖިދަކުރައްވައެވެ."(1)

ދަންނަވައެވެ. ޙިކުމަތުގެ ސަޖިދަކުރުމަން ވިސްނުމުރާއި، ފިޤުހު ޖަހަމުންވާއި، ސަޖިދަކުރާތަން ޖަހަމުންދަނުވާއި، ދުފަހަރަން ދަފިފުނާރާ މިހިރާ ކަމަކީ ދުސްތޫރުޙައްވާތުކަމެވެ.

ޙިކުމަތުގެ ސަޖިދާގައި ކިޔާދުޢާ: މާތްالله ތަޢާލާގެ ނަބިއްޔާ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ޙިކުމަތުގެ ސަޖިދާގައި ކިޔުއްވި ދުޢާ ރިވާކުރެވިފައިވެއެވެ. އެކަކަމާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޙިކުމަތުގެ ސަޖިދާގައި ވިދާޅުވާ ކަލިމަތަކީ: "سَجَدَ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ، فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ"(2) މާނައީ: "އެކަލާނގެ ޚަލްޤުކުރެއްވިކަލާނގެއަށް، ބާރާއި ޤުދުރަތުން މިއަށްގެ ދުސްޤަރާ އައްޑުބެޔާ އިވުމާއި ފެނުން ހަދަވާކުރެއްވި ފަރާތަށް މިއަށްގެ މޫނު ސަޖިދަކޮށްފިއެވެ. ފަހެ

---

(1) نيل الأوطار.

(2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والنّسائي والحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي وصحّحه الألباني.

اللّٰهގެ މަތިވެރިކަމާއެވެ! އެއީ އެންމެ ރިވެތިގޮތުން ހައްދަވާ ޚަލްޤު ކުރައްވާ ފަރާތެވެ." އަދި މިޒިކުރުގެ އިތުރުން ބޭނުން ދުޢާއެއް ކިޔެއަސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ސަޖިދާގައި ދުޢާ ކުރިޔަސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ.

ނަމާދުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުން: ސަޖިދައިގެ އާޔަތެއް ކިޔާ ހިނދު އިމާމުމީހާއާއި އެކަނިމީހާ ނަމާދުކުރާމީހާއަށް ސަޖިދަކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެއީ އަބޫރާފިޢު ވިދާޅުވި ނަމާދު ވިއަސް އަދި ސުންނަތް ނަމާދުގައި ވިއަސް ވެއެވެ. އަދި މައްސަލަތަކުން އިމާމުން ތަބާވާ މީހުންނަށް ސަޖިދަކުރުމަށް ވާޖިބުވެއެވެ. ދެން އަބޫހުރައިރާ ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރު އަބޫހުރައިރާގެ ފަހަތުގައި އަޅުގަނޑު ޢިޝާނަމާދުކުރީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ﴿إِذَا ٱلسَّمَآءُ ٱنشَقَّتْ﴾ ސޫރަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވެ ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. ދެން (ނަމާދު ނިމުމުން) އަޅުގަނޑު ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ އަބޫހުރައިރާއެވެ! އެއީ ކޮންސަޖިދައެއް ކަމެއްތޯ؟ ދެން އަބޫހުރައިރާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި އަޅުގަނޑު އަބުލްޤާސިމްގެ ސަޖިދަވެގަން ސަޖިދަކުރީމެވެ. ދެން އަޅުގަނޑު އެސަޖިދަ (ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ) އެކަލޭގެފާނާ ބައްދަލުވެއްޖައުމަށް ދާންދެން (އެބަހީ އަޅުގަނޑު މަރުވެއްޖައުމަށް ދާންދެން) ކުރާނެމެވެ."[1]

ދަންނަވަމެވެ. ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ވާޖިބުވުމެއް އެސަޖިދަ ޤަބޫލުކުރާކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. އަދި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިނގާ އާޔަތް ތިލާވަތްކުރާފަރާތަކީ އެއްސަޖިދައިން ދެސުންނަތެވެ. އެބަހީ އެންމެފަހުގެ ހިސާބު ކިޔާ ހިނދު ސަޖިދަކުރުމެވެ.

ޝުކުރުގެ ސަޖިދަ

ޖުމްހޫރުއިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި އުފާވެރިކަމެއް ނިޢުމަތެއް ހާސިލުވާ ވިޔާ ނުވަތަ އުނދަގުލެއް ކެނޑުން ނުވަތަ މުސީބާތެއް ހަޔާތުން ދުރުވުމާ ވިޔާ ޝުކުރުގެ ސަޖިދަކުރުމަކީ

(1) رواه البخاري ومسلم.

މުސްތަޙައްބުގެންވާ ކަމެކެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަދު ބަސްތަކާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަކަށްގޮސް މިއުޒުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް އުފާވި ކަލެއް ޖެހިވަޑައިގެންނަ ހިނދު ނުވަތަ އުފާވި ޚަބަރެއް ލިބިވަޑައިގެންނަ ހިނދު اللهއަށް ޝުކުރު އަދާކުރެއްވުމުގެ ގޮތުން ސަޖިދަފުޅު ވަޑައިގެންނަވައެވެ."(1) އަދި އިމާމު ބުޚާރީ ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. "މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ކަޢުބު ބުނު މާލިކު ޙަދީޘު ހަނގުރާމައިން ފަސްޖެހިވަޑައިގެން ހުރުމުން الله އެކަލޭގެފާނަށް މާފުކުރައްވާ ތައުބާ ޤަބޫލު ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ.

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުމަށް ޝަރުޢުވެގެންވާ ކަންތައްތަކާމެދު އިތުރުވެރިން ވެވަޑައިގެންފައިވާ ޒިކުރު މިސަޖިދައާގުޅޭ ވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. ފަހެ މިސަޖިދަކުރުމަށްޓަކައި ވުޟޫކުރުމަށް އެއްވެސް ޝަރުޠެއް ކަމުގައިނުވެއެވެ. އަދި ޤިބްލައާ ސަޖިދަކުރުމަކީވެސް ޝަރުޠުތަކާއި ސަތުރު ބަލައިގަތުން އަރިސްފަތުގައިވާ ނޫނެވެ. އަދި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރާނީ ފަސްޖެހި މިސަޖިދަކުރުމަށް ޝަރުޠު ކުރާނީ ފަސްޖެހި ސަޖިދަޔާތަކާ ކުރިންވެސް ހަމަ ތަކުބީރާ ސަޖިދައަކީ ޝަރުޢުގެ ސަޖިދަކުރުމަށް އަދި ސަޖިދައިން ތެދުވުމުގައި الله أَكْبَرُ ކިޔުމަކީ އަރިހުގައިވާ ބަސްތަކުގައި އަރިސްފަތުގައިވާ ނުވެއެވެ. ފަހެ ކިޔުމަށް ތަކުބީރު ބުނުމެވެ. އެއީ ބަލައިއިތުރުވެރިން ކިޔުމަކީ މިއުޒުވިފައި އަސަރުތަކެވެ. އަދި މިސަޖިދަގައިވާ ބައްލަވައިގަތުމަށް ކިޔާކަން އަދި ސަލާމްދިނުމަކާ ނުޖެހޭނެއެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ތެރޭގައި މިސަޖިދައަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. އެހިނދަކަށަވަރުން މިސަޖިދައާއި ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތައް ސަޖިދައަށް ނުޖެހޭ.

ކުށްސަޖިދަ

ކުށްސަޖިދައަކީ ނަމާދުގައި ހަނދާންނެތިގެންކުރާ ކުށްތަކުގެ ސަބަބުން ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ނުވަތަ ސަލާމްދިނުމުގެ ފަހުން ޖަހަންޖެހޭ ދެސަޖިދައެވެ. ފަހެ ނަމާދުގައި

(1) رواه أبو داود والتّرمذي وحسّنه وابن ماجه وحسّنه الألباني.

رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަނދުމަފުޅު ނެތިވަޑައިގެންނެވިކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ، فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي"(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނަކީވެސް އިންސާނިޔެކެވެ. ހަމަ ތިޔަބައިމީހުން ހަނދާންނެތޭ ފަދައިން ތިމަންކަލޭގެފާނަށްވެސް ހަނދުމަފުޅު ނެތިވަޑައިގެންނެވެ. ފަހެ ތިމަންކަލޭގެފާނު ހަނދުމަފުޅު ނެތިއްޖެ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ހަނދުމަކޮށްދޭށެވެ."

ކުރުސަޖިދަކަން ޝަރުޢީ ބުނުއްވުމެއް ކަނޑައެޅިފައިވެއެވެ. އިޖުމާޢުގެ ތަފްސީލު ތިރީގައި ބަޔާންކުރަމެވެ.

ކުރުސަޖިދައިގެ ކައިފިއްޔަތު: ފަހެ އެއީ ދެސަޖިދައެވެ. އެދެސަޖިދަކުރާނީ ހަމަ ނަމާދުގައި ދެސަޖިދަކުރާ ގޮތަށެވެ. ސަލާމް ދިނުމުގެ ކުރިން ދެސަޖިދަކުރުމާއި ނުވަތަ ސަލާމް ދިނުމުގެ ފަހުން ދެސަޖިދަކުރުމާ ދެގޮތްވެސް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَتِهِ فَلَمْ يَدْرِ كَمْ صَلَّى، ثَلاَثًا أَمْ أَرْبَعًا، فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ، فَإِنْ كَانَ صَلَّى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهُ صَلاَتَهُ، وَإِنْ كَانَ صَلَّى إِتْمَامًا لِأَرْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيمًا لِلشَّيْطَانِ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކަށް އޭނާގެ ނަމާދުގައި ޝައްކުވެ، ކުރެވުނީ ކިތައް ރަކުޢަތްކަން ނޭނގިއްޖެނަމަ ފަހެ ޝައްކު ދުރުކޮށްލައިފާނަ އަދި ޔަޤީންވާ އަދަދުގެ މައްޗަށް ބިނާކުރާށެވެ. ދެން ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ދެސަޖިދަކުރާށެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ފަސްރަކުޢަތްކުރެވުނު ކަމުގައިވާނަމަ އޭނާގެ އެދެސަޖިދަ ރަކުޢަތެއް ފަދައިން އޭނާއަށް އެކުރެވުނު ރަކުޢަތްތަކާ ދެރަކުޢަތް ނަމާދަކަށް ހަދައިދޭނެއެވެ. އަދި އޭނާ ހަތަރު ރަކުޢަތް ފުރިހަމަކޮށް ކުރިކަމުގައިވާނަމަ އެދެސަޖިދަވާނީ ޝައިޠާނާ ނިކަމެތިކޮށްލާ ކަމެއްގެ ގޮތުންނެވެ." މިޙަދީޘުން ސަލާމް ދިނުމުގެ ކުރިން ކުރުސަޖިދަކުރުން އެވަނީ ސާބިތުވެފައެވެ. އަދި ސަލާމް ދިނުމުގެ ފަހުން ކުރުސަޖިދަކުރުން ސާބިތުވެގެންވާ ރިވާޔަތް ފަހުން އަންނާނެއެވެ.

---

(1) رواه الجماعة إلاّ الترمذي.

(2) رواه أحمد ومسلم.

ފަހެ އެންމެ މުޢުތަމަދުވެގެންވާ ގޮތަކީ ސަލާމުގެ ކުރިން ކުރުސަޖިދަކުރުން ސާބިތުވެގެންވާ މަގުފުރަތަކީ ސަލާމުގެ ކުރިން ސަޖިދަކުރުމެވެ. އަދި ސަލާމުގެ ފަހުން ކުރުސަޖިދަކުރުން ސާބިތުވެގެންވާ މަގުފުރަތަކީ ސަލާމުގެ ފަހުން ސަޖިދަކުރުމެވެ. އަދި އެހެން މަގުފުރަތަކީ އިޚްތިޔާރު ދިނުގެންވުމެވެ. އެބައި ސަލާމުގެ ކުރިން ސަޖިދަކުރަން އެދޭނަމަ ކުރިން ކުރުމެވެ. ފަހުން ކުރަން އެދޭނަމަ ފަހުން ކުރުމެވެ.

ކުރުސަޖިދަކުރުން ޝަރުޢުކުރެވިގެންވާ ޙާލަތްތައް: ފަހެ އަންނަނިވި ޙާލަތްތަކުގައި ކުރުސަޖިދަކުރުން ޝަރުޢުކުރެވިގެންވެއެވެ.

*1- **ނަމާދު ފުރިހަމަވުމުގެ ކުރިން ސަލާމްދީފި ހިނދު.*** މިސާލަކަށް ޒުހުރުނަމާދުގައި ހަތަރުރަކުޢަތުގެ ބަދަލުގައި ދެރަކުޢަތުން ސަލާމްދީފިއެވެ. މާތްالله ރަޟިޔަލްލާހު އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރެމެންނަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޝީގެ ދެނަމާދުގެ ތެރެއިން އެއްނަމާދެއް ކުރައްވައިދެއްވިއެވެ. ފަހެ ދެރަކުޢަތުގެ ފަހުން ސަލާމްދެއްވައިފިއެވެ. ދެން މިސްކިތުގެ ކުރިމަތީގައި ހުރި ލަކުޑިގަނޑަކަށް ތެދުވެވަޑައިގެން ލެނބިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ދައްތަބުރާގެ މަތީގައި އަތްބުރިތަކާއި ތިޔާގިލުގައި ކޮށިތަކަށް ރޯކުރައްވައިގަތެވެ. އަދި މިސްކިތުގެ ދޮރުތަކުން ބައެއް ބައިމީހުން އަވަހަށް ނުކުމެލާފައި މީހުން ބުނަމުން ދިޔައެވެ. އަދި ނަމާދު ކުރުކުރެވިއްޖެ ހެއްޔެވެ؟ އަދި މިސްކިތުގެ ތެރޭގައި އަބޫބަކުރާއި ޢުމަރުވެސް ތިއްބެވިއެވެ. އެދެބޭކަލުން ތިއްބެވީ އެއްގޮތަކަށް ދަންނަވަން ބިރުވެތިވެއެވެ. އަދި މިސްކިތުގެ ތެރޭގައި ދުލްޔަދައިން ކިޔާ މީހަކު އިނެވެ. އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! ކަލޭގެފާނު ހަނދުމަފުށުނީތޯ ނުވަތަ ނަމާދު ކުރުވީތޯއެވެ؟ ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "މިދެންނެވިކަމެއް ހަނދުމަފުޅު ނެތިވެސް ނުދެއެވެ. އަދި ނަމާދު ކުރުވެސް ނުވެއެވެ." ދެން އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތުގައި ތިއްބެވި ބޭކަލުންނަށް حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ދުލްޔަދައިން ބުނިހާ ގޮތަށް ކަންތަކެއް ވެއްޖެ ހެއްޔެވެ؟" ބޭކަލުން ދެންނެވިއެވެ. އާއެކޭ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ކުރިއަށް ވަޑައިގެން އެހެން ދެރަކުޢަތް ކުރައްވައިދެއްވިއެވެ. ދެން ސަލާމްދެއްވައިފިއެވެ. ދެން الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވާ ގޮތަށް ނުވަތަ އޭގެ ވުރެ ދިގުކޮށް ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. ދެން الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ ސަޖިދައިން ބޮލުފުޅު އުފުއްލަވައިފިއެވެ. ދެން الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވާ ގޮތަށް ނުވަތަ އޭގެ ވުރެ ދިގުކޮށް ދެވަނަ ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ.

ދެން الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ ސަޖިދައިން ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ."(1) ފަހެ މިޙަދީޘުން ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތުގައި ނަމާދުން ރަކުޢަތެއް ނުވަތަ ދެރަކުޢަތް އުނިވުމުން އަލުންނަމާދު ނުކޮށް އުނިވިބައި ފުރިހަމަކޮށް ކުރުސަޖިދަކުރުމުން ފުދޭނެއެވެ. ފަހެ އެއީ އެދުވެދުގައި ވަގުތު އަރައިދިޔަކަށްވާނަމައެވެ. ދެންފަހެ ގެއަށްގޮސް ކައިބޮއި ހެދުމަށްފަހު އެކަން އެނގިއްޖެނަމަ ރަނގަޅުގޮތަކީ އަލުން ނަމާދުކުރުމެވެ.

2- ނަމާދަށް އިތުރުވާ ހިނދު. މިސާލަކަށް މެންދުރުނަމާދުގައި ފަސްރަކުޢަތް ކުރެވުމެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަސްރަކުޢަތް ކުރައްވައިފިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނަށް ދަންނަވައިލެވިއެވެ. ނަމާދުގެ ރަކުޢަތް އިތުރުވީތޯއެވެ؟ ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟" ފަހެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. ކަލޭގެފާނު ފަސްރަކުޢަތް ކުރައްވައިފީމުއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ދެސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ސަލާމްދެއްވުމުން ފަހުގައެވެ."(2) މިޙަދީޘުން ބަޔާންވެގެންވާ ގޮތުގައި ހަނދާންނެތިގެން ރަކުޢަތެއް ނަމާދަށް އިތުރުކުރެވުނަސް ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެއެވެ.

3- ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުން ހަނދާންނެތޭ ހިނދު ނުވަތަ ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރެއިން ސުންނަތެއް ހަނދާންނެތޭ ހިނދު. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުން ބުޙައިނާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޒުހުރުނަމާދުގައި ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތްކުރައްވާ ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނދެވަޑައިނުގަނެ އެކަލޭގެފާނަށް ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުން އަވަހިވެވަޑައިގެން ދެސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެއަށްފަހުގައި ސަލާމްދެއްވިއެވެ."(3)

ދަންނައެވެ. ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތު މަޖެހުނުކުރި ތެދުވުމުން ރަނގަޅަށް ހިނދު ކުރުއްވީގެ ބަރަހަންވެސް ބޭނުން ތެދުވެއްޖެނަމަ ނުއިށީނދު ތެދުވާހުރިހާވެ. އަދި އެވަރަށް ނުއިށީނދެވިސް ހަނދާންވެއްޖެނަމަ ނުއިށީނދެ އިށީނަންނުހިމޭލެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ މުޣީރާ ބުން ޝުޢުބާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ فَلَمْ يَسْتَتِمَّ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ، فَإِذَا

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه الجماعة.

(3) رواه الجماعة.

اسْتَتَمَّ قَائِمًا فَلاَ يَجْلِسْ وَيَسْجُدْ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ"[1] މާނައީ: "މީހަކު ތެދުވެ ހުރެ ދެރަކުޢަތުން ތެދުވާ ހިނދު ފުރިހަމައަށް ނުތެދުވެވޭނަމަ ފަހެ އިށީންނަވާށެވެ. އަދި ފުރިހަމައަށް ތެދުވެވިއްޖެނަމަ ފަހެ ނުއިށީންނަވާށެވެ. އަދި ސަހުވުގެ ސަޖިދަ ދެ ކުރައްވާށެވެ."

4- ނަމާދުގައި ޝައްކުވާ ހިނދު. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލާ ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ގޮތް ބަލާލާއިރު ޔަޤީންވާ ރަކުޢަތުގެ ޢަދަދަށް ބިނާކުރުމެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅަކީ: "إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَتِهِ فَلَمْ يَدْرِ أَوَاحِدَةً صَلَّى أَمْ ثِنْتَيْنِ فَلْيَجْعَلْهَا وَاحِدَةً، وَإِذَا لَمْ يَدْرِ ثِنْتَيْنِ صَلَّى أَمْ ثَلاَثًا فَلْيَجْعَلْهَا ثِنْتَيْنِ، وَإِذَا لَمْ يَدْرِ أَثَلاَثًا صَلَّى أَمْ أَرْبَعًا فَلْيَجْعَلْهَا ثَلاَثًا، ثُمَّ يَسْجُدْ إِذَا فَرَغَ مِنْ صَلاَتِهِ وَهُوَ جَالِسٌ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ سَجْدَتَيْنِ"[2] މާނައީ: "މީހަކު ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ޝައްކުވާ ހިނދު ފަހެ ތިމާގެ ނަމާދުގައި ކުރެވުނީ އެއް ރަކުޢަތްތޯ ނުވަތަ ދެ ރަކުޢަތްތޯ ނޭނގުނުނަމަ ފަހެ އެ ރަކުޢަތް އެއް ރަކުޢަތުގެ ގޮތުގައި ބަލާށެވެ. އަދި ދެ ރަކުޢަތްތޯ ނުވަތަ ތިން ރަކުޢަތްތޯ ނޭނގުނުނަމަ ފަހެ ދެ ރަކުޢަތުގެ ގޮތުގައި ބަލާށެވެ. އަދި ތިން ރަކުޢަތްތޯ ނުވަތަ ހަތަރު ރަކުޢަތްތޯ ނޭނގުނުނަމަ ފަހެ ތިން ރަކުޢަތުގެ ގޮތުގައި ބަލާށެވެ. ދެން އެ ނަމާދުން އަވަހާވާ ހިނދު ސަލާމް ދިނުމުގެ ކުރިން އިށީނދެގެން ހުރެ (ސަހުވުގެ ސަޖިދަ ދެ ކުރައްވާށެވެ)." ފަހެ މިޙަދީޘް ބަޔާންވާ ގޮތުގައި ނަމާދު ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދުގައި ޝައްކުވެއްޖެނަމަ ޔަޤީންވާ ޢަދަދަށް ބިނާކުރަން ވާނެއެވެ. އެއީ އެންމެ މަދު ޢަދަދެވެ. އެއީ ޔަޤީން ޢަދަދު ކަމުގައި ބަލާ ހަދާނީއެވެ. ދެން ސަލާމް ދިނުމުގެ ކުރިން ސަހުވުގެ ސަޖިދަ ކުރަންވާނެއެވެ.

ފަހެ ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގައި ޝައްކުވާ ހިނދު ސަހުވުގެ ސަޖިދަ ކުރަން ޖެހެނީ ސަލާމް ދިނުމުގެ ކުރިން ކަމަށެވެ. އަދި ޙަނަފީ މަޛްހަބުގައި ސަލާމް ދިނުމަށްފަހު ކަމަށެވެ. ސަހުވުގެ ސަޖިދަ ކުރަންޖެހޭ ކަންކަމާއި ބެހޭގޮތުން ޢިލްމުވެރިންގެ ތަފާތު ޤައުލުތައް ހުރެއެވެ. ނަމާދުގައި ޝައްކުވާ ހިނދު ޔަޤީންވާ ޢަދަދަށް ބިނާކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި ޝައްކުވާ ކަމެއްގައި ގަބޫލުކުރެވޭ ގޮތަށް ޢަމަލުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ސަހުވުގެ ސަޖިދަ ކުރާނީ ސަލާމް ދިނުމުގެ ކުރިން ނުވަތަ ފަހުން ކަމަށް ދެ ގޮތް ވެސް ޞައްޙަ ހަދީޘްތަކުގައި ބަޔާންވެގެން ވެއެވެ. އަދި އެކަމަކީ ދީނުގައި އިޚްތިލާފުވެވޭ ކަމެއް ކަމުގައި ނުވާނެއެވެ. އެއީ ތަފާތު ގޮތްތަކުގެ ސުންނަތް ދެއްކުމުގެ ގޮތުން ކަންތައް ކުރުމެވެ.

(1) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والترمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ފަހެ ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގައި ވާޖިބުވަނީ އަދި ބާރުލުމެއް އިތުރު ކުރުމާއި ފަރުޟުވާ ނަމާދުގައި
ޖަމާޢަތުގައި ކުރެވޭ ކަމަށާއި ދެކިވަޑައިގަންނަވައެވެ.

ދެން ފަހެ ކުރަސާޢީ ދަރަނި ފަހަރު ތަސައްރުފު (އައްސަލާމު) ހުށަހެޅުމަށެވެ. އެކަން
ޝަރުޢީ ތަރުތީބުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ތަސައްރުފުކުރާ ފަރާތުގެ ބާރާއި ދަލީލު ފާހަގަކުރެވޭ
ޝަރުޢީ އަދިކަމާ ވިދާޅުވެވަޑައިގަންނަވާ ސާބިތު ކަމެވެ. އަދި ސާބިތު ދަލީލުތައް ހިމެނިގެންވާ
ސާފުކުރުމުގެ ތަރުތީބުތައް ތަކުރާރުކުރެވެއެވެ. ފަހެ ސާބިތުވާ ކުރަސާޢީ ދަރަނި ތަސައްރުފު
ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެހެންނަމަވެސް ޝަރުޢީ ގޮތުގައި ސާބިތުވާނެއެވެ.

ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން

ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ދެކިވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަކީ
މުއައްކަދު ސުންނަތެކެވެ. އެއީ ގަދަވެގެންވާ ސުންނަތެކެވެ. އެބައިމީހުންގެ ދަލީލަކީ އަންނަނިވި
ޙަދީޘްތަކެވެ. ރަޟިﷲ ޢަންހުމާ ރިވާކުރެއްވި ޢަބްދުﷲ ބުން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުގައިވެއެވެ.
އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ.
"صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً"(1) މާނައީ: "ޖަމާޢަތުގައި ކުރާނަމާދު
އެކަނިމަކުރާ ނަމާދަށްވުރެ ހަތާވީސް ދަރަޖަ މާތްވެގެންވެއެވެ." ފަހެ މިޙަދީޘްތަކުން އެކަނިމަކުރާ
ނަމާދު ބޮޑުވެގެންވާ ކަމަށް ދަލީލުކުރެއެވެ. އެހެންކަމުން އެކަނިމަކުރާ ނަމާދުކުރުން
ހުއްދަވެގެންވާ ކަމަށް އެބައިމީހުން މިޙަދީޘުން އިސްތިދުލާލު ކުރައްވައެވެ.

އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވެގެންވާ
ކަމަށެވެ. އަދި މިއީ ޙަދީޘްތަކުން ދޭހަވާ ޤައުލެވެ. އިމާމު ބުޚާރީ – رحمه الله – ވެސް
ދެކިވަޑައިގަންނަވާ ގޮތެވެ. އޭނާ އެކަލޭގެފާނުގެ ޞަޙީޙުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.
"بَابُ وُجُوبِ صَلاَةِ الْجَمَاعَةِ" "ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަކީ ވާޖިބުކަމުގެ ބާބު" ނަންދެއްވާފައިވާ ބާބު"
ފަހެ ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ – رحمه الله – ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "ޖަމާޢަތުގައި
ނަމާދުކުރުން ފަރުޟެވެ. ފަހެ އެއީ ސުންނަތެއް ކަމަށް ބުނެވިފައިވެއެވެ. އަދި ކިޔާފަދަ
ވަރުގަދަ ކަމަށްވެސް ބުނެވިފައިވެއެވެ. އަދި ބައެއް ކުރިން ކަމަށްވެސް ބުނެވިފައިވެއެވެ.

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي والنّسائي.

އަދި ޤުރުއާނާއި ސުންނަތް ދަލީލުކުރަނީ އިޖްމާޢުއާ ހުކުރުވެސް ކަމަށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން الله ތަޢާލާ ޚައުފުގެ ޙާލަތުގައި (އެބަހީ ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައި) ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެހެންކަމުން އަމާންކަމުގެ ޙާލަތުގައި ފުރުޞަތުވުން އަދި މާއައުލާކަން ބޮޑެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَٱرْكَعُوا۟ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ﴾ (البقرة: ٤٣) "ރުކޫޢުކުރާ މީހުންނާ އެކުގައި ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. (އެބަހީ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާށެވެ.)" ފަހެ އެކަލާނގެ އޮވަނީ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އިބްނު އުއްމި މަކްތޫމް (ލޮލުން ބޯކަލެއް) އެކަލޭގެފާނު ގޭގައި ނަމާދުކުރުމުގެ ހުއްދައެއްދެއްވުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން އެދިވަޑައިގަތެވެ. އެހިނދު އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ބަންގީގެ އަޑު އައްސަވަންތޯއެވެ؟" އިބްނު އުއްމި މަކްތޫމް ދެންނެވިއެވެ. އާދޭހެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އެހެންވިއްޔާ އިޖާބަދޭށެވެ. (އެބަހީ ޖަމާޢަތަށް ހާޟިރުވާށެވެ.)" އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ގޭގައި ތިބާ ނަމާދުކުރުމަށް ހުއްދައެއްވާކަމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ދެކެވަޑައިނުގަންނަވަމެވެ." ފަހެ އިބްނު އުއްމި މަކްތޫމަކީ ބޯފުޅު ބޭކަލެކެވެ. އެކަލޭގެފާނާ ބެހޭގޮތުން ޤުރުއާނުގެ އާޔަތްތަކެއްވެސް ވަނީ ބާވައިލެއްވިފައެވެ. (އެބަހީ ޢަބަސަ ސޫރަތް ފުރާ އާޔަތްތަކެވެ.) އަދި އެކަލޭގެފާނަކީ މުހާޖިރުއްޔާ ބޭކަލުންގެ ތެރެއިންވާ ބޭކަލެކެވެ. އަދި މުނާފިޤުންގެ ތެރެއިން މުނާފިޤުން ފިޔަވައި އެކަކުވެސް ޖަމާޢަތުން ފަހަތަށްޖެހުނު ކަމުގައި ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން އެއްވެސް މުސްލިމަކަށް ޖަމާޢަތް ދޫކޮށްލުމުގެ ހުއްދައެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި ހަމައެފަދައިން ޞަޙީޙު ބުޚާރީގައާއި ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައާއި އަދި ސުނަން ނަސާއީގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِالصَّلاَةِ فَتُقَامَ، ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً فَيُصَلِّيَ بِالنَّاسِ، ثُمَّ أَنْطَلِقَ مَعِي بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حُزَمٌ مِنْ حَطَبٍ إِلَى قَوْمٍ لاَ يَشْهَدُونَ الصَّلاَةَ، فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ بِالنَّارِ" "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދަށް ޤަމަތްދިނުމަށް މީހަކަށް އަމުރުކުރެއްވުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ގަސްދުކުރެއްވީމެވެ. ދެން ނަމާދަށް ޤަމަތްދެވޭއިރު މީސްތަކުންނަށް އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުމަށް މީހަކަށް އަމުރުކުރެއްވުމަށް ގަސްދުކުރެއްވީމެވެ. ފަހެ އޭނާ މީސްތަކުންނާގެން ނަމާދުކުރާނެއެވެ. ދެން ދަރުބަނޑިތަކާއެކު ބަޔަކު ގޮވައިގެން ނަމާދަށް ޙާޟިރުނުވާ މީހުންގެ ގޭތަކަށް ދިޔުމަށް ގަސްދުކުރެއްވީމެވެ. އަދި އެބައިމީހުންނާއެކު ގެތައް އަލިފާނުން އަނދައިލެއްވުމަށެވެ." އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. "އަންހެނުންނާއި ކުދިކުދިން ގޭތެރޭގައި ނުވާނަމަ އަނދައިލައްވާނަމެވެ." ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އެބަޔާންކުރެއްވީ ޖަމާޢަތަށް ހާޟިރުނުވާ މީހުން

އަންދަވިލުވުން އެކަށޭގޮތަށް މަސްހޫރު އެގޮތުގައި އަންހެނުންނާއި ގޮތަކީ ދީބޭން ކަމެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެބައިމީހުންނަށް (އަންހެނުންނަށާއި ގޮތަތީންނަށް) ބަލާލުމާ ދިނުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. އެހެނިހެން ކަށަވަރުން އެބައިމީހުންނަށް ޢަމަލުތަކާ ވާޖިބުވާ މިހުންނަށެވެ. އަދި ޝަރުޢު ވިދާޅުވިއެވެ. ޤުރުއާނާއި ސުންނަތާއި، ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުކަމަށް ދަލީލުކުރެއީ އެދުރުންއަށް[1] ނުވާ ހިނދުގައެވެ. ފަހެ އެދުރުންވާނަމަ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން މާތްވެގެންވެއެވެ."[2]

ފަހެ އަލްބާޤަވީކަލުންގެ ޖަމާޢަތުގައި އެބަކަލުން ޖަމާޢަތަށް ވަރަށްބޮޑަށް

ހަނއްމިއްލާކަން ދެއްވާފައިވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން ބައެއްމީހުން ދެކިލުންގެ ޝަރީޢަތުގައި މިސްކިތަށް ގެންވެއެވެ. ދަނޑު ސަލާމްގައި އިމާމުން ބާއިލާވެއެވެ."[3]

އަންހެނުން ޖަމާޢަތަށް ޙާޟިރުވުން އަދި އެކަހެރިވުން ގޭގައި ނަމާދުކުރުން

އެކަހެރިވުންނަށް މާތްވީ ކަމުވާގޮތުންވުން: ފަހެ އަންހެނުންނަށް މިސްކިތަށް ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް ނިކުންނަ ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ހުރަހެއްލުމާއި ނުފެނުމުގެ އަދި އެކަހެރިވުންގެ އެއްވުސް ހިނގުމާ ހުރަހަމާ ގުޅޭގޮތުގައެވެ. އަދި އެކަހެރިވުންނަށް އެކަމު މާތްވީ ކަމުގައިވާގޮތުގެ އެކަހެރިވުންގެ ގޭގައި ނަމާދުކުރުމެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބުނު އުމަރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تَمْنَعُوا النِّسَاءَ أَنْ يَخْرُجْنَ إِلَى الْمَسَاجِدِ، وَبُيُوتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ"[4] މާނައީ: "އަންހެނުން މިސްކިތްތަކަށް ނިކުތުން މަނާކަށް ނުކުރާށެވެ. އަދި އެކަހެރިވުންގެ ގެތެރޭ (އެކަހެރިވުން ނަމާދުކުރުމަށް) އެކަހެރިވުންނަށް މާތްވެގެންވެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللهِ مَسَاجِدَ اللهِ، وَلْيَخْرُجْنَ تَفِلاَتٍ"[5] މާނައީ: "اللهގެ އަޅުން އަންހެނުން މިސްކިތްތަކަށް ނިކުތުން މަނާކަށް ނުކުރާށެވެ. އަދި އެކަހެރިވުން ފުވަރުދާނުކުރައި (ގޮތުން) ނިކުންނަހުރިކަމެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

(1) އެޔާޒްދަމަކުގެ ވަހަކަ ފަހުން އަންނާނެއެވެ.

(2) "مجموع الفتاوى" لشيخ الإسلام ابن تيمية.

(3) رواه مسلم.

(4) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

(5) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَصَابَتْ بَخُورًا فَلاَ تَشْهَدْ مَعَنَا الْعِشَاءَ الآخِرَةَ"[1] މާނައީ: "ހުވަނދުދަމައިގެންހުރި އެއްވެސް އަންހެނަކު އަޅުގަނޑުމެންނާއެކު ޢިޝާނަމާދަށް ޙާޟިރުނުވާހުށިކަމެވެ." ދެން މިޙަދީޘުގައި ޢިޝާނަމާދު ޚާއްޞަކުރައްވާފައި ވަނީ އެވަގުތުގައި ޚާއްޞަކޮށް އަންހެނުން ޖަމާޢަތަށް ޙާޟިރުވުމުގައި ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުތަކަށް ކުރިމަތިވާތީއެވެ. އަދި ދުވާލުގައި އެކަނިބަޔަކު ހުވަނދުދަމައިގެން މިސްކިތަށް ޙާޟިރުވުން މަނާވެގެންވެއެވެ. އެއީ ދުވާލު އެކަނިބަޔަކު ސަލަފުން ދިރިހުރުމުން ދިމާވެދާނެކަމުން މަނާވެގެންވެއެވެ.

ދުރުގައި އަދި ޖަމާޢަތްތަކުގެ މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރުން

މިސްކިތަށްހިނގައިގެންދިއުން: ދެން ދުރުގައި ޖަމާޢަތަށް ޙާޟިރުވާ އަދި ދުރުގައި މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރުން މިސްކިތަށްހިނގައިގެންދިއުމެވެ. މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އަބޫމޫސާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ أَجْرًا فِي الصَّلاَةِ أَبْعَدُهُمْ إِلَيْهَا مَمْشًى"[2] މާނައީ: "މިސްކިތާއި ދުރުން ނަމާދުގައި އަޖުރުގެގޮތުން އެންމެ ބޮޑުމީހަކީ އެބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެނަމާދަށް އެންމެދުރުން ހިނގާފައި އަންނަމީހާއެވެ." އަދި މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިސްކިތުގެ (މަސްޖިދުންނަބަވީގެ) ވަށައިގެންވާ ބިންތައް ހުސްވުމުން ބަނޫސަލިމާގެ މީސްތަކުން މިސްކިތާކައިރިއަށް ބަދަލުވާން އެދުނުއެވެ. ދެން އެޚަބަރު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ލިބިވަޑައިގަތުމުން حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން މިސްކިތާކައިރިއަށް ބަދަލުވާން އެދޭ ޚަބަރު ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ލިބިވަޑައިގެންފިއެވެ." އެބައިމީހުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އާދޭހެ. އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑުމެން އެގޮތަށް އެދުނީމުއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އޭ ބަނޫސަލިމާގެ މީސްތަކުންނޫ! ތިޔަބައިމީހުންގެ ގޮތުގައި ތިޔަބައިމީހުން (އެހެން ތަނަކަށް ބަދަލުނުވެ) ގެދޮރުގައި ތިބޭށެވެ. ތިޔަބައިމީހުންގެ ފިޔަވަޅުތައް ލިޔެވިގެންދެއެވެ. (މިގޮތަށް އެކަލޭގެފާނު ދެފަހަރު حديث ކުރެއްވިއެވެ.)"[3]

ދެން ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ބޮޑުވަރަކަށް ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ މީހުންގެ އަޖުރުވެސް ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އުބައްޔު ބުނު ކަޢުބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ صَلاَةَ الرَّجُلِ

---

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه أحمد ومسلم.

مَعَ الرَّجُلِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ وَحْدَهُ، وَصَلاَتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ مَعَ الرَّجُلِ، وَمَا كَثُرَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلَى اللهِ تَعَالَى"[1] ޝަރަޙަ: "ހަމަކަށަވަރުން އެކަކާއެކު މީހާ ކުރާނަމާދު އޭނާ އެކަނި ކުރާނަމާދަށްވުރެ މާތްވެ ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. އަދި ދެމީހުންނާއެކު ކުރާނަމާދު އޭނާ އެކަކާއެކު ކުރާނަމާދަށްވުރެ މާތްވެ ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. އަދި (މީސްތަކުންގެ ޢަދަދު) ގިނަވީވަރަކަށް الله ތަޢާލާގެ ޙަޟްރަތަށް ލޯބިވެރިކަން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ."

މިސްކިތަށް ދާއިރު ހަލުވެހިކަމާއެކު ދިޔުން މަކްރޫހުވެގެންވުން: ފަޞް

މިސްކިތަށް ނަމާދަށް ދާއިރު ދުވެފައި ދިޔުމަކީ މަކުރޫހުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެހެނީހަމަކަށަވަރުން އޭނާ ނަމާދަށްޓަކައި ގެއިން ނުކުތީއްސުރެ އޭނާއީ ނަމާދުކުރާ މީހެއްގެ ޙުކުމުގައެވެ. އަދި އަވަސްކުރުމާއި ހަލުވެހިކަން އިޚްތިޔާރުކުރުމަކީ މަކުރޫހުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا نُودِيَ بِالصَّلاَةِ فَأْتُوهَا وَأَنْتُمْ تَمْشُونَ وَعَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ"[2] ޝަރަޙަ: "ނަމާދަށް ބަންގިދެވޭ ހިނދު ފަހެ އެނަމާދަށް ތިޔަބައިމީހުން ހިނގައިގެން އަންނަންވާނެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަފްސުތަކަށް ހަމަހިމޭނުކަން ލާޒިމުކޮށްގަންނަންވާނެއެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ تَأْتُوهَا تَسْعَوْنَ، وَأْتُوهَا تَمْشُونَ عَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا"[3] ޝަރަޙަ: "ނަމާދަށް ޤަދަމަތްދެވޭ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އެނަމާދަށް ދުވެފައި ނާންނާށެވެ. އަދިއެހެނަސް! ހަމަހިމޭނުކަމާއެކު ހިނގާފައި އަންނަންވާނެއެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންނަށް (ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތުން) ލިބުނު މިންވަރަކަށް ކުރައްވާށެވެ. އަދި (ޖަމާޢަތުން) ގެއްލުނު ބައި ފުރިހަމަކުރައްވާށެވެ."

އިމާމުވީމާ ނަމާދު ލުއިކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވުން: ފަޞް ޖަމާޢަތް

ބޮޑުވެގެންވާ ހިނދު އިމާމުވީމާ މައުމޫމުންގެ ނަމާދު ލުއިކުރުން އެބަހީ ކުރުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ މައުމޫމުންގެ ތެރޭގައި ބަލިމީހުންނާއި، މުސާފިރުންނާއި، ބާރުކުޑަމީހުން ތިބެދާނެކަމުން ބަލައިގެންނެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وحسّنه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم.

(3) رواه الجماعة.

لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ مِنْهُمُ الضَّعِيفَ وَالسَّقِيمَ وَالْكَبِيرَ، وَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މީސްތަކުންނަށް އިމާމުވެ ނަމާދުކުރާ ހިނދު ލުއި (ނަމާދު ކުރުކުރައްވާށެވެ. އެހެނީ މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި ބަލިކަށިމީހުންނާއި، ބަލިމީހުންނާއި، މުސްކުޅިންނެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު އެކަނިމާތް ނަމާދުކުރާ ހިނދު ދިގު އޭނާ ބޭނުންވާވަރަކަށް ދިގުކުރާނީއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنِّي لأَدْخُلُ فِي الصَّلاَةِ وَأَنَا أُرِيدُ إِطَالَتَهَا، فَأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ، فَأَتَجَوَّزُ فِي صَلاَتِي مِمَّا أَعْلَمُ مِنْ شِدَّةِ وَجْدِ أُمِّهِ مِنْ بُكَائِهِ"(2) މާނައީ: "ނަމާދު ދިގުކުރެއްވުމަށް ނިޔަތްގައި ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދު ފައްޓަވަމެވެ. ފަހެ ކުޑަކުއްޖަކު ރޯއަޑު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އިވިވަޑައިގަނެއެވެ. ދެން ތިމަންކަލޭގެފާނު ނަމާދު ކުރުކޮށްލައްވަމެވެ. (އެބަ ހިތުމުން ކުރުކޮށްލައްވަމެވެ.) އެއީ އެކުއްޖާ ރޯއަޑު އިވުމުން އެކުއްޖާގެ މަންމަގެ ހިތަށް ކުރާނެ އަސަރު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގަންނަވާތީއެވެ."

ފަހެ ނަމާދު ކުރުކުރެއްވުމަކީ ނަމާދުން އުނިކުރުމެއް ނޫނެވެ. އަދިހަމައެއްމެ! ނަމާދުގެ ރުކުނުތަކާއި ފަރުޟުތައް ފުރިހަމަކުރުމާއެކު ނަމާދުގެ ދިގުމިން ކުރުކުރުމެވެ. އެހެނީ އެފަދައިން ނަމާދުގައި ނިސްބަތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަނީ ޢަމަލުކުރައްވާފައެވެ. އަދި އެއީ މުސްލިމުންގެ ނަމާދުކުރުމުގައި އެކަލޭގެފާނުވެސް حديث ކުރައްވާފައެވެ.

އިމާމަށް ތަބާވުން ވާޖިބުވެގެންވާނީ ބަރަކާތްތެރިކަމުގައި އިމާމަށްފަހު އިސްވުން

ޝަރުޢުވެގެންވުން: ފަހެ ނަމާދުގައި އިމާމަށް ތަބާވުމަކީ ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި އިމާމަށްވުރެ ކުރިން ނަމާދުގެ ރުކުނުތަކެއް ކުރުމަކީ ހަރާމްވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَلاَ تَخْتَلِفُوا عَلَيْهِ، فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا: رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا، وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا أَجْمَعُونَ"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިމާމު ހަދައިދެވިފައި އޮތީ އޭނާއަށް ތަބާވުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އޭނާއާ ޚިލާފުނުވާށެވެ. ފަހެ އޭނާ ރުކޫޢުކޮށްފި ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން

---

(1) رواه الجماعة.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وابن ماجه.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

ރުކޫޢުކުރާނެވެ. އަދި އޭނާ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔާ ހިނދު ތަބާ މީހަކަށްވީހުން رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ކިޔާނެވެ. އަދި އޭނާ ސަޖިދަކުރާ ހިނދު ތަބާ މީހަކަށްވީހުން ސަޖިދަކުރާނެވެ. އަދި އޭނާ އިށީނދެއިނދެގެން ނަމާދުކުރާނަމަ ތަބާ މީހަކަށްވީހުން އެންމެންވެސް އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރާނެވެ." އަދި އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَلاَ تُكَبِّرُوا حَتَّى يُكَبِّرَ، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وَلاَ تَرْكَعُوا حَتَّى يَرْكَعَ، وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا: رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا وَلاَ تَسْجُدُوا حَتَّى يَسْجُدَ، وَإِنْ صَلَّى جَالِساً فَصَلُّوا جُلُوساً أَجْمَعُونَ"(1) މާނައީ: "އިމާމުވުމަކީ ކަނޑައެޅިފައި އޮތީ އެމީހަކަށް ތަބާވުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ އޭނާ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާ ހިނދު ތަބާ މީހަކަށްވީހުން اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާނެވެ. އަދި އޭނާ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔައިފުމަށް ފަހުންމެނުން ތަބާ މީހަކަށްވީހުން اللهُ أَكْبَرُ ނުކިޔާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާ ރުކޫޢުކުރާ ހިނދު ތަބާ މީހަކަށްވީހުން ރުކޫޢުކުރާނެވެ. އަދި އޭނާ ރުކޫޢުކޮށް ގެންގުޅުމަށް ފަހުންމެނުން ތަބާ މީހަކަށްވީހުން ރުކޫޢު ނުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔާ ހިނދު ތަބާ މީހަކަށްވީހުން رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ކިޔާނެވެ. އަދި އޭނާ ސަޖިދަކުރާ ހިނދު ތަބާ މީހަކަށްވީހުން ސަޖިދަކުރާނެވެ. އަދި އޭނާ ސަޖިދަކޮށް ގެންގުޅުމަށް ފަހުންމެނުން ތަބާ މީހަކަށްވީހުން ސަޖިދަކޮށް ނުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާ އިށީނދެއިނދެގެން ނަމާދުކުރާނަމަ ތަބާ މީހަކަށްވީހުން އެންމެންވެސް އިށީނދެ ތިބެގެން ނަމާދުކުރާނެވެ." އަދި މާތްالله ރުޟާވެވޑައިގަންނަވާ ބަރާއު ބިން ޢާޒިބުގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރުމެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރަމުއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އޭ ވިދާޅުވެ ދެން ސަޖިދަކުރައްވަން ފެއްޓެވުމުން އެކަލޭގެފާނުގެ ނިތުކުރިއަށް ބިންމަތީގައި ޖެހިވަޑައިގަތުމަށް ފަހުންމެނުން އަހަރުމެންގެތެރެއިން އެއްވެސް މީހަކު (ސަޖިދަކުރުމަށް ދިޔުމަށް) ބުރިނުނަމައެވެ."(2)

އަދިވެސް މާތްالله ރުޟާވެވޑައިގަންނަވާ އަބޫހުރައިރާގެ އަރިހުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ أَوْ يَجْعَلَ اللهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ"(3) މާނައީ: "މީހަކަށްވީހުންނަށް ބިރެއްނުގަނެ އިމާމަށްވުރެ ކުރިން ބޯ އުފުލާ އޭނާގެ ބޯ الله ހިމާރެއްގެ

---

(1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه الجماعة.

(3) رواه الجماعة.

ބޭނުން ބަދަލުކުރައްވައިދެނިކަމަށް ނުވަތަ އާންމު ސުނަތަ ހިމާޔަތްގެ ސުނަތައަށް ބަދަލުކުރައްވައިދެނީ ކަމަކަށް ބިނާކޮށްގެންތޯއެވެ؟"

އިމާމުމީހާއަށް އެކަކު ހަމަވެއްޖެނަމަ ޖަމާޢަތަކަށްވުން: ފަހެ އިމާމުމީހާ އެކު އެންމެ މީހަކު ނަމާދުކުރިޔަސް ޖަމާޢަތަކަށް ވާނެއެވެ. އަދި އާންމާ އެކު ނަމާދުކުރީ ކުޑަކުއްޖެއް ކުޑަކުއިވިޔަސް އަންހެނެއް ކުޑަކުއިވިޔަސް ވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންތެރިވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރެންގެ ދައިތުގެ ބޭކަލެއްފުޅު އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަނބިކަނބަލުން މައިމޫނާގެ އަރިހުގައި އެއްރޭ އަހަރެން ނިދީމެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ރޭގަނޑު ކޮޅަކުވަންދެން ނިދަމާލެއްވުމަށްފަހު ތެދުވެވަޑައިގެން ވުޟޫ ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަމުން ހުންނެވި ތަނުގައި އަހަރެން ތެދުވެ ބައިތިލެއްވީމެވެ. ފަހެ އަހަރެން އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތުގައި ކޮޅަށް ހުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އަހަރެންގެ ބޮލުގައި ހިފައްވައި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތުގައި އަހަރެން ބަހައްޓަވައިފިއެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުއްސުންތެރިވާ އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނާއެކު ނަމާދުކުރެއްވި އަވަހާރަވެދެނިންނެވިހާ މިސްކިތަށް މީހަކު ވަދެއްޖެއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވައި ވިދާޅުވިއެވެ. "އެކަކާއެކު ނަމާދުކުރުމުން އެކަކު ސަދަގާތެއް ނުކުރާނެތޯއެވެ؟" ފަހެ މީސްކޮޅުންގެ ތެރެއިން މީހަކު ތެދުވެ އެކަކާ އެކުގައި ނަމާދުކުރިއެވެ."(2) ފަހެ މިސްކިތުގައި ޖަމާޢަތްނިމުމަށްފަހު އެނަމާދުގެ އަނެއްޖަމާޢަތް ހެދުން ހުއްދަވެގެންވާކަމަށް މިހަދީޘް ދަލީލެވެ. އިމާމު އަޙްމަދުއާއި، އިމާމު އިސްޙާގުއާއި، އިމާމު ތިރުމިޒީއާއި މިބޭކަލުން އިސްތިދުލާލުކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އަދި ޝާފިޢީ މަޛްހަބުގެ ބައެއް ޢިލްމުވެރިން މިހަދީޘް ދަލީލުކޮށް ނަގައިފައިވެއެވެ. އެބޭކަލުން ވިދާޅުވަނީ ނަމާދުކުރުމަށް ޖަމާޢަތުން ނިމިގެން ގޮސްފައިވާ މިސްކިތެއްގައި ޖަމާޢަތަށް ނަމާދުކުރުން ވާނެ ކަމެވެ. އަދި ބައެއް ވިދާޅުވަނީ ވާނުވާތީ ވަކިވަކިން ނަމާދުކުރާށެވެ. މިގޮތަށް ވިދާޅުވެފައިވަނީ އިމާމު ސުފްޔާނާއި، އިމާމު މާލިކާއި، އިބްނު މުބާރަކާއި، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި މިބޭކަލުންނެވެ.

އިމާމުމީހާ މައްޗަށް ކަމާއިބެހޭ ބަޔާނެއް ޖަމާޢަތުން ލިބިގެންވުން: ރައްކާތެރި އިމާމުގެ ބަދަލުގައި އިމާމުވާ ނަމާދުކުރާމީހާ ހުއްޓައި ރައްކާ އިމާމު މިސްކިތަން ގަނެވޭތޯ ބަލަހައްޓާ ކަމަކާއި ފަހިވުން ބަދަލުކުރުމުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންތެރިވާ

ސަހުލު ބުން ސަޢުދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ބަނޫ ޢަމްރު ބުން ޢައުފުގެ މީސްތަކުންގެ ދެމެދުގައި އުފެދުނު އަރައިރުމެއް އިސްލާހުކުރުއްވުމަށްޓަކައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެބައިމީހުންގެ ގާތަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން ނަމާދުވަގުތު ޖެހިއްޖެއެވެ. ދެން އަބޫބަކުރުގެފާނުގެ އަރިހަށް މުއައްޒިނު އައިސް ދަންނަވައިފިއެވެ. ދެން އަހުރެން ނަމާދަށް ޤާމަތްކިޔުމުން ކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނާގެން ނަމާދުކުރައްވާނީތޯއެވެ؟ އަބޫބަކުރު ދަންނަވައިފިއެވެ. އާނއެކެވެ. ދެން އަބޫބަކުރު މީސްތަކުންނާގެން ނަމާދުކުރައްވަން ފައްޓަވައިފިއެވެ. ދެންފަހެ މީސްތަކުން ނަމާދުކުރަނިކޮށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ސަފުތަކުގެ ތެރެއިން ވަދެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން މީސްތަކުން (އަބޫބަކުރުގެފާނަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަޑައިގެންނެވިކަން އެންގުމަށްޓަކައި) އަތްޖަހަންފަށައިފިއެވެ. އަދި އަބޫބަކުރު ނަމާދުގައި ފަހަތަށް އެނބުރިވަޑައިގަންނަވާ ބޭކަލެއްނޫނެވެ. ދެންފަހެ މީސްތަކުން އަތްޖެހުން ގިނަވުމުން އަބޫބަކުރު ފަހަތަށް އެނބުރިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފެނިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިޝާރާތްކުރައްވަމުން އަބޫބަކުރަށް ފަހަތަށްނުޖެހިވަޑައިގެންނެވުމަށް އަމުރުކުރައްވައިފިއެވެ. އެހިނދު އަބޫބަކުރު ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެއްވި ކަންތަކުގެ މައްޗަށް اللهއަށް ޙަމްދުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން އަބޫބަކުރު ސަފުގެ ތެރެއަށް ފަސްޖެހިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިސްވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން މީސްތަކުންނާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލައްވައި حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އޭ އަބޫބަކުރެވެ! ކަލޭގެފާނަށް ހުރިހާލުގައި ހުންނެވުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރެއްވި ހިނދު އެކަމުން މަނާވެވަޑައިގަތީ ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟" ދެން އަބޫބަކުރު ދަންނަވިއެވެ. އަބޫ ޤުޙާފާގެ ދަރިއަށް (އެބަހީ އަބޫބަކުރަށް) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކުރިފުޅުމަތީގައި ނަމާދުކުރުމަކީ އެކަށީގެންވާކަމެއް ނުވެއެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم (މީސްތަކުންނަށް) حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން އަތްޖެހުން ގިނަކުރިތީ ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގަތީ ކީއްވެގެންހެއްޔެވެ؟ އިމާމުމީހާ ނަމާދުގައި ކުށެއްކޮށްފިކަން އެނގިއްޖެމީހާ ދެން سُبْحَانَ الله ކިޔާހުރިކަމެވެ. ދެން ހަމަކަށަވަރުން އޭނާ سُبْحَانَ الله ކިޔާ ހިނދު އިމާމުމީހާ އޭނާގެ އޮތްފަރާތަށް އެނބުރިގަންނާނެއެވެ. (އެބަހީ އިސްލާހުކުރުމަށްޓަކައެވެ.) އަދި ހަމަކަށަވަރުން (ނަމާދުގައި އިމާމަށް ކުށެއްކުރުމުން) އަތްޖެހުންވީ އަންހެނުންނަށެވެ."(1)

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

އިމާމާއެކު ގައުމުދުވަން ރަކުޢަތް ލިބުމުންވަނީ: ކަން ޖެހޭގޮތުގެ ތެރެއިން

ވިދާޅުވެއްވިސް އިމާމުގެ ނަމާދުގައި ރަކުޢަތުގެ ރުކޫޢު ލިބިއްޖެ މީހަކު އެ ރަކުޢަތް ލިބުނީކަމަށެވެ. އެބަޔަކުމެންގެ ދަލީލަކީ މާތްﷲ ގެރަސޫލާ އަޙްމަދުގެ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމުގައިވެއެވެ. "إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَلاَ تَعُدُّوهَا شَيْئًا، وَمَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ"[1] މާނައީ: "އަހުރެމެން ސަޖިދާގައިވާ ހާލު ނަމާދަށް ތިޔަބައިމީހުން އައިސް ހިނދު ކަލޭ ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަކޮށްލާށެވެ. އަދި އެރަކުޢަތް ރަކުޢަތެއްގެ ގޮތުގައި ނުގުނާށެވެ. އަދި ރުކޫޢު ލިބިއްޖެމީހާ ދަންނާށެވެ. ކަން އެނގޭނީ ރަކުޢަތުލިބިއްޖެކަން ކަނަވަރެވެ." މިބަޔާ ފުރުޙަތު ލިބޭނީ އެނބުރިހުރެ ވަކިވާ ހުކުމުރައްވާ ކަނަވަރު ސަބަބު ގޮތުގައި މަގުލުމުގެ ރަކުޢަތުގެ ރުކޫޢު ލިބިގެން މައްޗާއި ރުކޫޢުގައި ތެރެއިން ވަކިވާ ނަމާދާ ސަޖިދަކުރަށެވެ. އަދި އިމާމުގެ ސަޖިދަކަށް ދިޔައީ އެކަނިވާނަމަ ރަނގަޅުނޫނެވެ. އެއީ ރަނގަޅު ގޮތަކީ ބަރަކާތް ތަންތަނެއް ރަނގަޅުކޮށްލުން ކަނޑައެޅިފައެވެ. އަދި ރަނގަޅުވެގެން ރިވާކުރުން ނިމުނީއެވެ. އަދި އިމާމާއެކު ނަގާ ފަހަރެއްގެ ޝަރުޠު ރިވާވެގެން ކުރިން ސަލާމްދިނުމުގައި ރުކޫޢު ލިބުނުކަމަށް އިޖުމާޢު ނިންމަވާފައެވެ.

އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއްވިސް ސޫރަތުލްފާތިޙާ ނުކިޔައި ފަހުމީހާ ރަކުޢަތް ނިބާސުނުކަމުގައެވެ. އިމާމު ބުޚާރީވެސް ބުރައިވެގެން ވިދާޅުވެއްވިސް މިކަމުގެ ޤައުލު ވަޙީދުކަމަށެވެ. މިބަސްފުޅަކީ ފާތިޙާކަމަށް ޤިރާއަތްކުރުމުގެ ބާވަތުގެ ދަލީލެވެ. ސޫރަތުލްފާތިޙާ ކިޔާނެކަމަށް ދަލީލުން ޙިއްސުކުރެއެވެ. އަދި އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ވަގުތެއް ކިޔާކަމަށް ތަޙުޤީޤް ރުކޫޢު ލިބިއްޖެކަމަށެވެ. ދަލީލަކީ ރަނގަޅު ފަހަތުން ކިޔުމެވެ. ދަރުހާކަމާ ހަމައަށް ދޮގުކަމަށެވެ. އެ ބަރަކާތްތެރި ބަރަކާތް ބޭނުންކުރެވިދާނެކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "މިދަރުމަތް ދީފައިން ސޯބިތުވެފައިވާ ރަކުޢަތުގައި ރުކޫޢު ދިޔުމުގެ މައްސަލަކަން ދީބައިން އެނގޭނެއެވެ.

އަދި އަޙުމަދު ވަނީ ރުކޫޢުގައި މަސައްކަތް ތަފާސްކުރުމުގެ ބަހެވެ. އިމާމު ބުޚާރީގެ ސިފަތައް ގެންދާ ބިދުޢަތް ދަހައްތަކެވެ. ސަބަބު ރަނގަޅުކަން ޤާޒީބުޚާރީ ހެދުމުގައި ރަނގަޅުކަމުގައި ހަމަ ފާޖިބުރާހީމާ ރަނގަޅުކަމުން ހުކުމްގެ ބައިއްކާ ސަބަބު ރަނގަޅު ނިންމަވެއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. އިމާމު ބުޚާރީގެ "القِرَاءَةُ خَلْفَ الإِمَامِ" އޮތް ރިސާލާ ފޮތުގައި އަޙުމަދުބިނު ރިޔާޟުން އެބަސްފުޅުގައި ރިވާކުރައްވާފައިވާ ބަސްފުޅެވެ. އަޙުމަދުބިނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ދިއްސަކޮށްނުން ރުކޫޢުގައިވާ ބާރު ދީބައިން ދިއްސަކޮށްނުން ބައިވެރިވުމުގެ ރަކުޢަތްގޮތުގައި ނުގުނާށެވެ." އަދި ޝާފިޢީމަޛުހަބުގެ ޢުލަމާއިން ބައެއް ޢިލްމުވެރިން އިމާމު ދަރުހާއެއްމިސާލު އަޙްމަދުބިނު

(1) رواه أبو داود وابن خزيمة والحاكم وحسّنه الألباني.

ތާޢީދުކުރައްވާފައިވަނިވެސް މިގޮތެވެ. އަދި އިމާމު މުޤްބިލީ ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން މިމައްސަލާގައި ވަރަށް ހޯދައިބެލީމެވެ. އަދި ފިޤްހީގޮތުން ހުރިހާ ދަލީލެއް ޖަމާކުރުމަށްފަހުގައި ނިކުތް ނަތީޖާއަކީ ކުރުއްޔިބެލުމަކަން އަދި ރަކާއަތްނިޔަބީއްކަލަވެ. އަދި ތިރުމިޛީގެ ޝަރަޙަބާގައި ބާރުވެ އިބާރާތް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ޝާފިޢީމަޛްހަބުގެ ނިޔަބައްޖެދެން އުރަކާއަތް ރަކާއަތްގެ ގޮތުގައި ނޫނިފަހުން އެއީ އަހުރެން އިހުތިޔާރުކުރާ ގޮތެވެ."(1)

ދަންނައެވެ. ދީނީއިލްމުވެރިން ތާޢީދުކުރައްވާފައިވާ ޖަމާޢަތްފަރުޟުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތެވެ. އެކަމަކު ރައްކާތެރިކަން ބޮޑުގޮތަކީ ފަހުން މިދަންނަވާ ގޮތެވެ. އެބަހީ ސުންނަތެއްކަމުގައި ނުލައި ރަކްއަތް ނޫނީވެސްވެ. އެއީ ޝާފިޢީ މަޛްހަބު ރައްކާތެރި ގޮތް ކަމުގައި ވާކަމެވެ.

ޖަމާޢަތުން ފަރަންޖެހުން ހުއްދަވާ އުޒުރުތަކެއް: ފަހެ ޖަމާޢަތަށް ޙާޟިރުނުވުން ހުއްދަވާ އުޒުރުތަކާއި ސަބަބުތަކުގައި ކަންތައްތަކެއް ވާކަމެވެ. ތިރީގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވެ.

1- ދުނިޔެވީ ކަމެއްގެ ވަރުގަދަ ބިރުވެރިކަމެއް ހުރިވެގެން ނުވަތަ ބަލިމަޑު ވެފައިވުން.

މާތްالله ރައްސުލާއާއި އިބްނުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ރިވާވާގޮތުން. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވާފައިވެ. "مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يَأْتِهِ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ إِلاَّ مِنْ عُذْرٍ"(2) މާނައީ: "ބަންގި އަޑުއިވި ދުވަސް ނަމާދަށް ޙާޟިރުނުވާނަމަ ދަންނަވެ. ފަހެ އުޒުރެއްގެ ސަބަބުން މެނުވީ އެމީހަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ." ދެން އިބްނުالله ބިން ޢައްބާސް ސުވާލުކުރެވުނެވެ. އުޒުރަކީ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ދަންނަވިއެވެ. އެއީ ބިރާއި ބައްޔެވެ.

3،2- ފިނިގަދަވުމާއި ވާރޭވެހުން. މާތްالله ރައްސުލާއާއި އިބްނުالله ބިން އުމަރުގެ ރިވާވާގޮތުން. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ދަތުރުކުރުގައި ފިނިގަދަވެ ވާރޭވެހޭ ރޭރޭއަށް މުއައްޒިނުގެއަށް "صَلُّوْا فِي رِحَالِكُمْ" (ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތެރޭގައި ނަމާދުކުރައްވާށެވެ) މިފަދައިން ގޮވުމަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ."(3) އަދި މާތްالله ރައްސުލާއާއި ޖާބިރުގެފާނުގެ ރިވާވާގޮތުން. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

(1) "نيل الأوطار" مختصراً.

(2) رواه ابن ماجه والدّارقطني وابن حبّان والحاكم وصحّحه الألباني.

(3) رواه البخاري ومسلم.

އެއްފަހަރަކު ހަރުގެއިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގާއަށް ތަޢާމަކު ނިކުމެއްޖެއިމުއެވެ. ފަހެ ވުޟޫކުރުން ފަދައިދިއެވެ. އެހިނދު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ.
"ތިމަންނައިމުނަށް ވާޖިބުވަނީ ގޭގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަރުވާ ފަހެ ގޭގައި ނަމާދުކުރުމަށްނިކުމޭވެ."(1)

4- ނަމާދުވަގުތު ކާނާ ހާޟިރުވުން. ޢަބްދުﷲ ބުނުއްވައިއްމަ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ރިވާކުރައްވާ ހަދީސެއްގައިވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ عَلَى الطَّعَامِ فَلاَ يَعْجَلْ حَتَّى يَقْضِيَ حَاجَتَهُ مِنْهُ، وَإِنْ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ކެއުމުގެ މަތީގައި ވާނަމަ ފަހެ އޭނާ އަވަސް ނުކުރާށެވެ. އޭނާގެ ބޭނުން ފުރިހަމަކުރެވެންދެން. އަދި ނަމާދަށް ޤާމަތްދެވުނު ނަމަވެސް ކަމެއްނުވެއެވެ."

5- ޤަޟާޙާޖަތް ޙާޖަތްކަން ޙާޟިރުވެފައި ހުރުން. ޢާއިޝާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހާގެ ރިވާކުރައްވާ ހަދީސެއްގައިވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ صَلاَةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلاَ وَهُوَ يُدَافِعُهُ الأَخْبَثَانِ"(3) މާނައީ: "ކާނާ ހާޟިރުވެފައި ވަގުތުގައި ޤަޟާޙާޖަތް ކުރުމުގައި ހުއްޓަ ވަގުތު ނަމާދެއް ނުވެއެވެ."

ފަހެ މިޙަދީޘުން ނަމާދުގެ ޚާއްޞަ ވަރަށްޤުރުބާ ކުރުރުކުރުގެ އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތްވެސް ސާބިތުވެއެވެ.

އިމާމުކަންކުރުން އެންމެ ބޮޑު ޙައްޤުވެރިޔާ: ފަހެ އިމާމުކަންކުރުން އެންމެ ބޮޑު ޙައްޤުވެރިޔަކީ މުސްލިމުންކުރެ ޤުރުއާން އެންމެ ރަނގަޅަށް ކިޔަވާމީހާއެވެ. ފަހެ ޤުރުއާން ކިޔެވުމުގައި ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތް އެންމެ ރަނގަޅަށް ދަންނަމީހާއެވެ. އަދި ސުންނަތް އެނގުމުގައި ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ ހިޖުރައިގެ ގޮތުން އެންމެ ކުރިން ހިޖުރަކުރިމީހާއެވެ. އަދި އެކަމުގައިވެސް ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ އުމުރުގެ ގޮތުން އެންމެ ބޮޑުމީހާއެވެ.

ޢަބްދުﷲ ބުނުއްވައިއްމަ އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާކުރައްވާ ހަދީސެއްގައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا كَانُوا ثَلاَثَةً فَلْيَؤُمَّهُمْ أَحَدُهُمْ،

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي.

(2) رواه البخاري.

(3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

وَأَحَقُّهُمْ بِالإِمَامَةِ أَقْرَؤُهُمْ"(1) މާނައީ: "އެބައިމީހުންނީ ތިންމީހުން ކަމުގައި ވާނަމަ ފަހެ އެބައިމީހުންކުރެ އެކަކު އިމާމުކަން ވާންވާނެއެވެ. އަދި އެމީހުންކުރެ އިމާމުކަމަށް އެންމެ ޙައްޤުވެރިވާ މީހަކީ އެމީހުންކުރެ ޤުރުއާން އެންމެ ހިތުދަސްވީމީހާއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވައިފިއެވެ. "يَؤُمُّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللهِ، فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ، فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً، فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِلْمًا، وَلاَ يَؤُمَّنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي سُلْطَانِهِ، وَلاَ يَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلاَّ بِإِذْنِهِ"(2) މާނައީ: "ޤައުމެއްގެ އިމާމުކަން އެމީހުންކުރެ اللهގެ ފޮތް އެންމެ ހިތުދަސްވީމީހާ ކުރަންވާނެއެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން ހިތުދަސްކުރުމުގައި ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ ފަހެ އެބައިމީހުންކުރެ ސުންނަތް އެންމެ ބޮޑަށްދަންނަމީހާ އިމާމުކަންކުރަންވާނެއެވެ. އަދި ސުންނަތް ދެނެގަތުމުގައި އެބައިމީހުން ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ ހިޖުރަކުރުމުގެ ގޮތުން އެންމެ އިސްވީމީހާ އިމާމުކަންކުރަންވާނެއެވެ. އަދި ހިޖުރަކުރުމުގައި އެންމެން ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ އިސްލާމްވުމުގެ ގޮތުން އެންމެ އިސްވީމީހާ އިމާމުކަންކުރަންވާނެއެވެ. އަދި މީހަކު އަނެއްމީހާގެ ވެރިކަމުގައި އޭނާގެ އިމާމުކަން ނުކުރަންވާނެއެވެ.(3) އަދި އޭނާގެ ގެގައި އޭނާގެ ތަންމަތީގައި އޭނާގެ ހުއްދައަކާ ނުލައި ނުއިށީނދެނުވާނެއެވެ."

އަޅުއެއްގެ އިމާމުކަން ޞައްޙަވެގެންވާ މީހުން: ފަހެ ތަމްޔީޒުކުރެވޭ ކުޑަކުއްޖާގެ އިމާމުކަން ޞައްޙަވެގެންވެއެވެ. އަދި ލޯފަންމީހާގެ އިމާމުކަންވެސް ޞައްޙަވެގެންވެއެވެ. އަދި އިށީނދެއިންނަމީހާ ކޮޅަށްހުންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ކޮޅަށްހުންނަމީހާ އިށީނދެއިންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، އަދި ސުންނަތް ނަމާދުކުރާމީހާ ފަރުޟު ނަމާދުކުރަމުން ހުންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ފަރުޟު ނަމާދުކުރާމީހާ ސުންނަތް ނަމާދުކުރަމުން ހުންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ތަޔައްމުމްކޮށްގެން ހުންނަމީހާ ވުޟޫކޮށްގެން ހުންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ވުޟޫކޮށްގެން ހުންނަމީހާ ތަޔައްމުމްކޮށްގެން ހުންނަމީހާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ދަތުރުވެރިޔާ މުޤީމެއްގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި،

(1) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

(2) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وابن ماجه.

(3) އެބަހީ ގެއެއްގައި އެގެވެރިޔާ ހުއްޓައި އޭނާގެ ހުއްދައާ ނުލާ އެހެންމީހުންގެ އިމާމުކަން ނުކުރަންވާނެއެވެ. އަދި ވެރިކަމެއްގައި އެވެރިކަމުގެ ވެރިޔާ އިމާމު ހުއްޓައި އޭނާގެ ހުއްދައާ ނުލާ އިމާމުކަން ނުކުރަންވާނެއެވެ. އެއީ ޤުރުއާން ކިޔެވުން ބޮޑަށް ހިތުދަސް ކަމުގައިވިޔަސް މެއެވެ.

ދުޢާވިދާ ދަރުމަވެރިއެއްގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، މާތްވިހާ އޮއްސާލައިފައިވާ ދަންނަވާގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރުމާއި ދިމާލާ ގޮތް ބަޔާންކޮށްދެއްވައެވެ.

ފަހެ މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި ބަހެއް ދޭން ސަލާމް އެކަލޭގެފާނުގެ އަމަލުގެ މިސާލުކޮށްދޭން އިމާމުގެ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އެކު އެކަލޭގެފާނުގެ އުފުލުމުން ހަރަކާތް ނުވަތަ ހަރަކާތްކުރެވ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަދުގެވަރަށް ވަޒީފާގެ ފަހަތުގައި މިސާލުކޮށްދޭން އިމާމުގެ ނަމާދުކުރެއްވުމުގައި އިޝާރާތް އުއްމަތް މަތީންނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ކުރިއަށް ބޭނުންކުރެވި. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަވަހަށްވެއްޖެނަމަ ރަކުޢަތުގެ ތަކުބީރުގައި އިމާމުގެ ރުކޫޢުގައި އިނުގެން އިނގުރޭސިއެއް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިނގުރޭސިއެއް ނަމާދުކުރެއްވި އިރު އަވަހަށް ކޮށްފުރުސަތުއިނގުރޭސި އެކަލޭގެފާނު ބަރަބަރަށްގޮތުގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ދުއާގެ ފާނު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބަރަބަރަށްގޮތުގައި އިޝާރާތް ކުރައްވައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަމަލުގެ މިސާލުކޮށްދޭން ގޮތަށް ވަޒީފާގެ އުފުލާތިބުމުން އިޝާރާތް ކަމަށްވެއްޖެއެވެ. އަދި އެއީ ދުއާގެ ފާނުގެ ސުންނަތް ނަމާދުކުރެވެ.[1] އަދި އަވަހަށް މީހުން އިޝާރާތްކުރެވ. މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި މިހެދެން ބަހެއް އަޑުއަހާގެ ކިބައިން ހިފެހެއްޓެވުމެވެ. އަޅުގަނޑު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް އަރައިފިވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަޅުގަނޑު ރުކޫޢުގައި މިސާލުކޮށްއެވެ. ފަހެ ނަމާދުގެ ގޮތުގައި ތިބުމުއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވައި ފުއްދެވިއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑު ނަމާދުނުކުރާ ހުރުމަތެއް ހިފީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރާ އަވަދިވެގެން ދަންނަވައިފިއެވެ. "އަޅުގަނޑުމެންނަށް ނަމާދު ނުކުރެވުނީތޯ؟" އަޅުގަނޑު ދަންނަވައިފިމެވެ. ނޫ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! އަޅުގަނޑު ކަލޭގެފާނު އަރިހަށް މިއައީ ނަމާދުކުރުމަށެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެގޮތަށް ޖެހޭ ހިސާބަކަށް މިސާލުކޮށްދޭން އަޑުގެ ހިނދު މިސާލުކޮށްދޭން ނަމާދުކުރުމަށެވެ. އަދި އެއީ ސުންނަތް ނަމާދެއް ކަމުގައި ބަލާށެވެ."[2] އަދި މައްކާ ފަތަހައިގެ ދުވަސްސަލާމަތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މައްކާއިން ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ހުރިގޮތް ނަމާދެއް ދެރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. އަދި (ނަމާދުން ސަލާމްދެއްވާ

---

(1) އެހެނީ މަމަކަށަވަރުން އެއްނަމާދު ދުވާލަކު ދެފަހަރަކު ނުކުރެވޭނެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބަރަބަރަށްގޮތުގައި މުޤީމްގޮތުން ކުރެއްވި ނަމާދަކީ އެކަލޭގެފާނުގެ ފަރުޟު އިޝާރާތްކުރެވ. ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ އަމަލުގެ މިސާލުކޮށްދޭން އިމާމުވ ކުރެއްވިނަމާދު އެކަލޭގެފާނަށް ވިތުރު ސުންނަތް ނަމާދަކަށެވެ. އަދި އަވަހަށް މީހުންނަށްވިޔަ އުފާއިދުހުރި ފަރުޟު އިޝާރާތްކުރެވ. އެކަމުން އެނގެނީ އެއްގަޑި ސުންނަތްނަމާދެއް ކުރުން ހުއްދަވުމާއި ފަރުޟު ނަމާދުކުރުމަށް އިމާމަކަށް ވާނެކަމެވެ.

(2) رواه أحمد وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

ހިނދު) حديث ނަގުލުކުރައްވައެވެ. "އޭ މައްކާގެ އަހުލުވެރިންނޭވެ! ތިޔަބައި ފަހަތުގައި ނަމާދު ހިނގާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އަހުރެމެންނީ ތަޤުވާވެރިންނެވެ."

ދަންނަވާ: މުޤްތަދީގެ ފަހަތުގައި ތަޤުވާވެރިޔާ ނަމާދުކުރާނަމަ ކުރާނީ ހަމަ ތަޤުވާވެރިޔެއްގެ ފުރިހަމަވަނީއެވެ. އެބަހީ އެނގެނީ ނަމާދު ޤަބޫލު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އިމާމުވީހާ ދެރަކަމެއް ވިޔަސް ކަލޭގެ ނަމާދު ފުރިހަމަ ވާނެކަމެވެ. ކުރަންޖެހޭނީ ނަމާދު ޤަބޫލުކުރައްވާނެކަމެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ސަމުރާ ބިން ޖުންދުބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "ފަހުދުވަހުގެ ބޮޑުބައެއް ފަހެ ކޮބައިތޯއެވެ؟ އެއީ އެކަކު ހިނގާ ނަމާދުކުރާ ހިނދު (ފަސްމުއްދަތު) ފަހަތުގައި ތިބޭއެވެ. އަދި މުޤްތަދީގެ ފަހަތުގައި ކުރާ ހިނދު ހަމަ ތަޤުވާވެރިޔާ ކުރިއެވެ. ފަހެ އަބްދުﷲ ބިން އަބްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ. ސުންނަތް ގޮތަކީ އެއީއެވެ."(1)

ސަލާމް ދިނުމަށްފަހު އިމާމު މައުމޫމުންނާ ދިމާއަށް އެނބުރުން: ފަހެ

ސަލާމް ދިނުމަށްފަހު އިމާމު މައުމޫމުންނާ ދިމާއަށް އެނބުރުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެއް ކަމުގެ ކަމެކެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ސަމުރާ ބިން ޖުންދުބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "كَانَ النَّبِيُّ صلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلاَةً أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ"(2) މާނައީ: "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކޮށްނިމުމުން (އަޅުގަނޑުމެންނަށް) ހިނދު އަހުރެމެންނާ ދިމާއަށް ކަރުދަނޑުވިއެވެ." އަދި އަނަސްގެ އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ ރިވާޔަތް ރިވާކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހުރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ސަލާމް ދެއްވާ ހިނދު އަނބުރާ ބައްލަވާފައި މީހުންނާ ދިމާއަށް އެނބުރިވަޑައިގަތެވެ."(3)

ފަހެ މައުމޫމުންނާ ދިމާއަށް އެނބުރިވަޑައިގަތުމުގައި ކަނާތްފަރާތުން އެނބުރިވޮޑިގަތުމާއި ނުވަތަ ވާތްފަރާތުން އެނބުރިވޮޑިގަތުމާއި ދެގޮތްވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ދުބައިބާ ބުން ހަބީބު އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅުގެ ކިބައިން ރިވާކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަހުރެމެންނަށް އިމާމުވެ ނަމާދުކުރައްވައެވެ. ފަހެ (ނަމާދު ނިމުމުން) ދެފަރާތުގެ ފަރާތުން އެކަލޭގެފާނު އަހުރެމެންނާ ދިމާއަށް އެނބުރިވަޑައިގަތެވެ."(4)

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه أحمد والبخاري.

(3) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(4) رواه أبو داود والترمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

އަންހެނާ އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތުގައި އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުން: ފަހެ އަންހެނުންނަށް އަންހެނާގެ އިމާމުކަން ސައްޙަވެގެންވެއެވެ. އަދި އަންހެނާ އިމާމުކަން ކުރާއިރު ހުއްޓި ހުންނާނީ ފުރަތަމަ ސަފުގެ މެދުގައެވެ. އިމާމު ބައިހަޤީ ސައްޙަ ސަނަދަކާއެކު މާތްﷲ އެދެކަނބަލުންނަށް ރުހުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނާއި އުއްމުސަލަމާގެ ކިބައިން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. "ފަހެ އެދެކަނބަލުން އަންހެނުންނާގެން އިމާމުވެ ނަމާދުކުރައްވަތެވެ. އަދި ސަފުގެ މެދުގައި ހުއްޓިވަޑައިގެންނެވެ." ފަހެ އެކަނބަލުންނަށް އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތުގައި އިމާމުވެ ނަމާދުކުރާއިރު އަޑުހަރުކޮށް ކިޔެވޭ ނަމާދުތަކުގައި އަޑުހަރުކޮށް ކިޔެވުން ހުއްދަވެގެންވާ ކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. އެކަމަކު އެކަނބަލުންނަށް ހުއްދަވަނީ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރަން އެދޭނަމަ ފިރިހެނުންގެ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެކަނބަލުންނަށް ޖަމާޢަތް ވާޖިބުވެގެންނުވެއެވެ.

ފަހެ އަންހެނަކަށް ފިރިހެނުންގެ އިމާމުކަންވެ ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. މާތްﷲ ރުހުންލެއްވި އަބޫބަކްރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ދުރުކުރައްވަނިކޮށް އަހަރެން އަޑުއެހީމެވެ. "لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمُ امْرَأَةً"(1) މާނައީ: "ބައެއްގެ ކަންތައްތަކުގެ ވެރިއަކަށް އަންހެނަކު ހަދައިފި ބަޔަކު ދުވަހަކުވެސް ކާމިޔާބެއްނުވާނެއެވެ." އަދި އެކަންތައްތަކުގެ ތެރޭގައި އިމާމުކަންވެސް ހިމެނެއެވެ.

އިމާމުކަމާބެހޭ ތަފާތު ބައެއް މަސްއަލަތައް

އިމާމުވީމާ މައުމޫމުންނަށްވުރެ އުސްތަނެއްގައި ހުރެ އިމާމުކަންކުރުން: ފަހެ އެއީ މަކުރޫހުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްﷲ ރުހުންލެއްވި އަބޫމަސްޢޫދު އަލްއަންޞާރީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިމާމުވީމާ މައުމޫމުންނަށްވުރެ އުސްތަނެއްގައި ހުރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މަނާކުރެއްވިއެވެ."(2)

ފަހެ ބޭނުންތެރިކަމެއްނެތި ހާލަތުގައި އެގޮތް ހެދުމެވެ. މިސާލަކަށް ބަޔަކަށް ނަމާދުކުރުން ދަސްކޮށްދިނުމަށްޓަކައެވެ. މާތްﷲ ރުހުންލެއްވި ސަހުލު ބިން ސަޢުދުގެ ކިބައިން

---

(1) رواه أحمد والبخاري والتّرمذي والنّسائي.

(2) رواه أبو داود والدّارقطني وصحّحه الألباني.

ތިބާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިންބަރު އެންމެ ފުރަތަމަ ބޭއްވުން ދުވަހު މިންބަރުމަތީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިށީނދެވަޑައިގެންނެވިކަން އަހުރެން ދުށީމެވެ. ދެން އޭގެ މަތީގައި ހުންނަވައި اللهُ أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ ހަނބަނަވައިފިއެވެ. ދެން ރުކޫޢުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ފަހަތަށް ހިނގަވާފައި މިންބަރު ކައިރިން ތިރިއަށްވަޑައިގެން ސަޖިދަކުރައްވައި ކައިރިއަށް އޭގެ މަތިން ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ދެން އަލުން މިންބަރު މަތަށް އަރައިވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ ނަމާދުކޮށް އަނބުރާވެވަޑައިގެންނެވި ހިނދު މީސްތަކުންނާ ކުރިމަތިލައްވައި حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން މިކަންކަން މިގޮތަށް ތިޔަބައިމީހުން ތަބާވުމަށާއި ތިޔަބައިމީހުން އަހުރެންނަށް ތަބާވުމަށް ނަމާދުކުރައްވާގޮތް ތިޔަބައިމީހުން ދަސްކުރުމަށްޓަކައެވެ."(1)

ދެންފަހެ މައުމޫމުން އިމާމަށްވުރެ މަތީގައި ތިބުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. ރަޟިﷲ ޢަންހުގެ އަސަރެއް ބުޚާރީ ތަޢުލީޤުކޮށް ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. "އަބޫހުރައިރާ މިސްކިތުގެ މަތީގައި ހުންނަވައިގެން (ތިރީގައި ހުންނަ) އިމާމާ އިޤްތިދާވެ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ."(2)

އިމާމުމީހާއާ މައުމޫމުންނާ ދެމެދު ހުރަހެއްވާ ހާލު މައުމޫމުން އިމާމުމީހާއި

އިޤްތިދާކުރުން: އިމާމުމީހާގެ ހަރަކާތްތައް ދެނެގަތުން އެކަށީގެންވާނަމަ ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އަދި ފާރަކާއި ނުވަތަ ފާރެއްފަދަ އެއްޗެއްގެ ސަބަބުން އިމާމުމީހާ ފެނިފައި ނުވާނަމަވެސް. މަގެއް ނުވަތަ ކޯރެއްފަދަ އެއްޗަކުން ދެމެދު ކަނޑާލެވިގެން ނަމަވެސް. ފަހެ އިމާމު ބާރަށް ހުރިނަމަ ހަސަން ބަސްރީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިބާއާ އިމާމާ ދެމެދު ކޯރެއް ހުއްޓަސް އިޤްތިދާ ކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ." އަދި އަބޫމިޖްލަޒު ވިދާޅުވިއެވެ. "މައުމޫމާއާ އިމާމާ ދެމެދު މަގެއް ނުވަތަ ފާރެއް ހުއްޓަސް އިމާމާ އިޤްތިދާ ކުރެވިދާނެއެވެ."(3)

އިމާމާ ނަމާދުގެ ތެރޭގައި މައުމޫމުންގެ ތެރެއިން މީހަކު އިމާމުކަމަށް އިސްކުރުން:

ފަހެ ނަމާދުގެ ތެރޭގައި އިމާމުމީހާއަށް ދުވާލުވަމުންދާ ޙާލު ޙަދަޘެއް ހުއްޓުމާ ނުވަތަ މައުމޫމުންގެ ތެރެއިން މީހަކު އިސްކުރުމަށް އިމާމުމީހާ ނަމާދު ދޫކޮށް އެއީ ޙަދަޘެއް ހުއްޓުމަށް ނަމާދުގެ ބާޠިލުވުމެވެ. ދެން މިޔާ އިމާމަކަށް އެއިސްކުރެވުން މިއާ ފެންހިކުކަމުގެ ކަންތައްކުރެއްވިއެވެ. މިސާލަކަށް އިމާމާ މައުމޫމުންނާގެން ނަމާދުކުރަމުން ދަނިކޮށް ފަށުނުވާ ހަމަހަމަގެ އެއްޗެ ކަންތައްކުރެއްވިއެވެ. ހަމައެކަނި ހިފައިން އިމާމާ ހިސާބުތަކާއި ފަހަރާ ހިނދުއިނގެން

---
(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

(2) رواه البخاري تعليقاً.

(3) رواه البخاري.

ހަނދާންނެތިގެން ނަމާދުކުރަން ފަށައި ނަމާދުކުރަމުން ދަނިކޮށް ހަނދާންވެއްޖެނަމަ އެގޮތަށް ކަމަށްވާނަމަ ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. އަދި އެގޮތަށް ހަދާފައިވާ އެއްވެސް ކަމެއްގެ ސަބަބުން ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. އަދި އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރާ މީހުން ނަމާދުކުރާނަމަވެސް ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. ފަހެ ސަހްވުސަޖިދަ ޖަހަންވާނީ ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ނުވަތަ ފަހުންނެވެ. އެއީ ސުންނަތުގައި އައިސްފައިވާ ގޮތެވެ. "އަބޫހުރައިރާ ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. ނަބިއްޔާ ސަލާމްދެއްވުމުގެ ކުރިން ސަޖިދަ ދެކޮޅު ކުރެއްވިއެވެ. الله أَكْبَرُ ޔާ ވިދާޅުވެ "ކުރިއަށް ތަކްބީރު ކިޔުއްވިއެވެ. ނަމަވެސް ކުރިން ތިއްބެވީ ވިދާޅުވުމަކުން" މިސާލަކަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން އަބޫހުރައިރާ ބުނެއެވެ. އަދި ސަޖިދަވެސް ކުރެއްވިއެވެ. އަދި އަބޫހުރައިރާ ބުނެއެވެ. ވަޙީ ބުނެ ދެވަނަ ފަހުން ސަލާމް ދެއްވިއެވެ."(1) އަދި ނަމާދު ފުރިހަމަ ކުރެއްވުމުން ނަބިއްޔާ ދެސަޖިދަ ކުރެއްވިއެވެ.

އިމާމުގެ ސަބަބުން ސަޖިދަ ޖަހަންޖެހޭނަމަ އަދި މަޢުމޫމުންނަށް ސަހްވުސަޖިދަ ޖެހޭނެއެވެ. ނަމަވެސް ދުރުވެގެން ސިއްބަތުގައި ސަލާމްދިނުމުން ވަކިވެގެން ސަޖިދަކުރުމެއް ނުޖެހެއެވެ. ސުވާލު ކުރެވިފައިވާ ކަމެއްގައި ނަބިއްޔާ ހަދާޅުވެ ސަލާމްދެއްވިއެވެ. ސަޖިދަކުރާ ގޮތެއް ބަޔާންކުރައްވާ ކުރުމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "އެއީ ފަހަތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަހަތުން ސަޖިދަކުރެއްވި ކަމެވެ. ނަބިއްޔާ ސަލާމްދެއްވުމުން ދެސަޖިދަ ކުރެއްވީ الله أَكْبَرُ ވިދާޅުވެ ތަކްބީރު ކިޔުއްވާ ސަޖިދަކުރެއްވިއެވެ. ދެން ބޮލުގައި ރައްކާތެރިކޮށް ކުރިއަށްވުރެ ދިގުކޮށް ސަޖިދަ ކުރެއްވިއެވެ. ދެން ތަކްބީރު ކިޔުއްވަމުން ބޮލު އުފުއްލަވައި ތަކްބީރު ކިޔުއްވިއެވެ. ދެން ސަލާމްދެއްވިއެވެ. ސިއްރު ސަޖިދަ ކުރިއްޔާ އެގޮތުގެ ސަލާމް ދެއްވިއެވެ."(2)

އިމާމުގެ ފަހަތުން ސަހްވުސަޖިދަކުރުން: އެކަމު މައުމޫމުންގެ ސަޖިދައިން މިހާރު އެކަހަލަ

މައުމޫމުންނަށް އިމާމުމީހާގެ ސަހްވުސަޖިދައާ ދިމާލަށް ތަބާވުން ވާޖިބުވެއެވެ. ފަހެ އިމާމުމީހާގެ އަތުން ސަޖިދަ ހުރިނަމަ ސަޖިދައެއް ނުޖެހޭނެއެވެ. "އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ހުރި މީހާއަށް ސަހްވުވުމެއް ނެތެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިދާޅުވީ ސަޖިދަ ޖަހަންޖެހޭ ކަމެއް ގެއްލިގެން އަތުވެއްޖެނަމަ އިމާމުގެ ފަހަތުން ސަޖިދަ ކުރުމަށެވެ. ސަހްވުވެއްޖެނަމަ ފަހެ އެކަމާ ޖެހޭ ސަޖިދަ ބާޠިލުވާނެއެވެ." ދެން ފަހެ އިމާމުމީހާގެ އަތުން ސަހްވުސަޖިދަ ޖެހޭނަމަ ސަޖިދަ ކުރުމަށް ތަބާވުން ވާޖިބުވެއެވެ. އަދި ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ވެސް ޙާލަތަށް ބަލައިގެން ކަމެވެ!

ތަކުރާރުވެގެން ސަޖިދަ ކުރަންވާނެއެވެ.

(1) رواه البخاري.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

ނަމާދުގައި އިމާމުވިހާއި މައުމޫމުންގެ ވަޒައްޢު

އިމާމުވާހާއަކު އެންމެވިޔަކު ނަމާދުކުރާނަމަ އިމާމުވާހާއި އޭނާ ހުންނަންޖެހޭ
ވަޒައްޢު: ފަހެ އެޙާލަތުގައި މައުމޫމުވިޔާ ހުންނާނީ އިމާމުގެ ކައިރީގައި ޖެހިގެން އޭނާގެ ކަނާއަތްފަރާތުގައެވެ. އިމާމުގެ ފަހަތަށް ނުޖެހުނުވެ. މާތްﷲ ރުޟާވެވޮޑިގެންވި ޖާބިރުގެފަރާތުން ރިވާޔަތް ކުރެވިގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވަމުންތިއްބަވައި ތެދުވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހެ އަހުރެން އައިސް އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތުގައި ހުއްޓީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އަހުރެންގެ އަތުގައި ހިއްޕަވައި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާއަތްފަރާތަށް އަހުރެން އަނބުރާލައްވައި ހުއްޓުއްވިއެވެ. ދެން ޖައްބާރު ބިން ޞަޚްރު އައިސް ވުޟޫކޮށްގެން އައެވެ. އައިސް އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތުގައި ހުއްޓެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އަހުރެމެން ދެމީހުންގެ އަތުގައި ހިއްޕަވައި ފަހަތަށް ޖައްސަވާލައްވައި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ހުއްޓުވައިލެއްވިއެވެ."(1)

ދެންފަހެ އަންހެނަކު އިމާމުވާހާއާ އިތުރުވާނަމަ އެކަކަށްވުރެ ހުންނަންޖެހޭނީ އިމާމުގެ ފަހަތުގައެވެ. އަދި ފިރިހެނުން އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ތިބިނަމަ އެކަކަށްވުރެ ހުންނަންޖެހޭނީ ފިރިހެނުންގެ ސަފުގެ ފަހަތުގައެވެ. ފިރިހެނުންގެ ސަފުން އަންހެނުން ނުވާނެއެވެ. މާތްﷲ ރުޟާވެވޮޑިގެންވި އަނަސްގެ ފަރާތުން ރިވާޔަތް ކުރެވިގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހުރެމެންގެ ގޭގައި އަހުރެންނާއި ޔަތީމާ ދިމާލުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރީމުއެވެ. އަދި އަހުރެންގެ މަންމަ، އުއްމު ސުލައިމު ހުންނެވީ އަހުރެމެންގެ ފަހަތުގައެވެ."(2)

އިމާމުވާހާއަކު ދިމާލުން ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ގިނަމީހުންނަވާނަމަ އިމާމުވާހާއި މައުމޫމުންގެ ވަޒައްޢު: ފަހެ އެޙާލަތުގައި މައުމޫމުން ތިބޭނީ އިމާމުގެ ފަހަތުގައެވެ. އިސްވެދިޔަ ދަލީލުތަކުން އެކަން ސާބިތުވެއެވެ.

ދެންފަހެ އިމާމުވާހާ ދިމާގައި އެންމާ އެންމެކައިރީގައި މީހުންނަކީ ވިސްނުންތެރި ބަޔަކަށް ވުމެވެ. އެއީ އިމާމުވާހާއަށް ކުށެއްކުރެވިއްޖެނަމަ ހަނދާންކޮށްދިނުމަށެވެ. މާތްﷲ ރުޟާވެވޮޑިގެންވި އަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ރިވާޔަތްކުރެވިގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ވިދާޅުވެއްވިއެވެ. "لِيَلِنِي مِنْكُمْ أُولُو الأَحْلاَمِ

(1) رواه مسلم وأبو داود.

(2) رواه البخاري ومسلم.

وَالنُّهَى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، وَإِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ الأَسْوَاقِ"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ޢަޤުލުތެރިންނާއި ބުއްދިވެރިން ކައިރިގެން އެންމެ ގާތުގައި ތިއްބަވާށެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނާ ކައިރިގެންވާ މީހުންނެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނާ ކައިރިގެންވާ މީހުންނެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނާ ކައިރިގެންވާ މީހުންނެވެ. އަދި ބާޒާރުތަކުގެ އަޑުގަދަކުރުން ތިޔަބައިމީހުން ދުރުހެލިވެތިއްބަވާށެވެ. (އެބަހީ މިސްކިތުގައި އަޑުގަދަކޮށް އަޑުގަދަ ނުކުރައްވާށެވެ.)"

އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިންގެ ޞައްފު: ފަހެ ކުޑަކުދިން މިބޮޑެތިމީހުން ފިރިހެނުންގެ ސަފުތަކުގެ ފަހަތުގައެވެ. ފަހެ ކުޑަކުދިން ގިނަނަމަ ސަފުން ބަހައްޓާނީ ފިރިހެނުންގެ ސަފުތަކުގެ ފަހަތުގައެވެ. އަދި އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިންގެ ފަހަތުގައެވެ. އެބަހީ ފިރިހެނުން ކުޑަކުދިން އަންހެނުންގެ ފަހަތުގައެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا وَشَرُّهَا آخِرُهَا، وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا وَشَرُّهَا أَوَّلُهَا"[2] މާނައީ: "ފިރިހެނުންގެ ސަފުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ހެޔޮވެގެންވާ ސަފަކީ އެންމެ ކުރީގެ ސަފެވެ. އަދި އެސަފުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ނުބައިވެގެންވާ ސަފަކީ އެންމެ ފަހަތު ސަފެވެ. އަދި އަންހެނުންގެ ސަފުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ހެޔޮވެގެންވާ ސަފަކީ އެންމެ ފަހަތު ސަފެވެ. އަދި އެސަފުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ނުބައިވެގެންވާ ސަފަކީ އެންމެ ކުރީގެ ސަފެވެ." އެބަހީ ފިރިހެނުންގެ އެންމެ ފަހަތު ސަފާ އެންމެ ކައިރިވެގެންވާނީ އަންހެނުންގެ އެންމެ ކުރީ ސަފެވެ. އެހެންކަމުން ދުރުހެލިވުމަށް ފިތުނަތަކުން ޝައިޠާނާ ވަސްވާސްދެއްވުމުން ދުރުވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދުގައި ކުޑަކުދިންނާ އަންހެނުންގެ ފަސްގަތުމުގެ ފައިދާ ލިބޭނެއެވެ.

ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެގެން ނަމާދުކުރުން: ފަހެ ސަފުގައި ޖާގަހުސްކޮށް ހުރި ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެގެން ނަމާދުކުރާމީހާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ. އިމާމު އަޙްމަދާއި، އިމާމު އިސްޙާޤާއި، އިމާމު ނަޚަޢީއާއި، އިމާމު ޙައްމާދާއި، އިމާމު ޙަސަން ބުން ޞާލިޙާއި، އިމާމު އިބްނު އަބީ ލައިލާއާއި، އިމާމު ވަކީޢު - رحمهم الله- މިފަދައިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި ދަލީލުކަމަށް ގެންނަނީ މިއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ވާބިޞާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ސަފުގެ ފަހަތުގައި މީހަކު ނަމާދުކުރަނިކޮށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي.

(2) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

ދެކެވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ނަމާދު އަލުން ކުރުމަށް އެކަލޭގެފާނު އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުއްސުންވެއްވި އަދި ބުނު ޝަރީބާނުގެ ޔިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މިހެނީ ސަތުރުގެ ފަރަޒުގައި ނަމާދުކުރަންހުއްޓައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ފެނިވަޑައިގަތެވެ. ދެން އޭނާ ނަމާދު ނިމުންދެން އެކަލޭގެފާނު ހުއްޓިވަޑައިގެން ހުންނަވައި އޭނާއަށް حديث ކިޔުއްވިއެވެ. "މިބާ އަޚުން ނަމާދުކުރާނީއެވެ. ފަހެ ސަތުރުގެ ފަރަޒުގައި އެކަށީގެންވާ ނަމާދުކުރާށެ މިހާރަކުން ނަމާދެއް ނުވެއެވެ."(2)

އަދި އިމާމު ޙަސަނުލްބަޞްރީއާއި، އިމާމު އައްބޫޙަނީފާއާއި، އިމާމު އައުޒާޢީއާއި، އިމާމު މާލިކާއި، އިމާމު ޝާފިޢީ – رحمهم الله– ވިދާޅުވެފައިވަނީ އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެކަމަށެވެ. އެކަމަކު މަޢުލޫމާތުލިބުނީމާ ކަމަށް އެބަކަމުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިބާވަތުންގެ ދަލީލަކީ މާތްالله ރުއްސުންވެއްވި އަބޫސަޢީދުލްޚުދްރީގެ ވާހަކައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިސްލިއަން ފުރުވަޖައިގެންނެވިއިރު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާންނާވި ބުލުއިމަކަށެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ސަލާން ފުރުވަޖައިގަތުމުގެ ކުރިން ކުރުއްޕަން ވަޅައިގަތެވެ. އަދި ކުރުއްޕާގެ ބާރަވެގެން އާންނަވައި ސަލާން ފުރުވަޖައިގަތެވެ. ދެން ނަމާދު ނިމުމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޞްޙާބުކުރާއަން حديث ކިޔުއްވިއެވެ. "(ނަމާދުގެ ވަގުތަށް ޒުހި) މިބާގެ ދަރިފުޅިކަން الله އިޖާބަތްކުރެއްވިއެވެ! އަދި ދެފައިވާނަކަން އެގޮތަން ކަންތައްތަކުރައްވަމުންނެވެ."(3) ފަހެ އެބޭކަލުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ އަޞްޙާބުގެ ނަމާދުން ބަޔާއި، ސަތުރުން ބާރުގައި އެކަށިގެންވާ އަދާކުރެއްވުން (އެބަހީ ކުރުއްޕަކުރެއްވުން) އަދި އެކަލޭގެފާނަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދު އަލުން ކުރެއްވުމަކަށް އަމުރުނުކުރެއްވުން ދަލީލުކުރަނީ އެގޮތަށް ޗިހާގެ ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެކަމަށެވެ.

ފަހެ އެގެ ޢަވާބުގައި މިފަދައިން ބޭނުވިދާނެއެވެ. ޙުކުމަކީ ގެއްލިދާނެކަމަކުން ބިރުން ޙުކުމެއްގެ މިންވަރެއް ސަތުރުން ބާރުގައި އަދާކުރެވުން ނަމާދެއް ބާޠިލުއެއްނުވާނެއެވެ. އެކަމަކު ޙުކުމެއް ނުވަތަ އެއަށްވުރެ ގިނައިން ސަތުރުން ބާރުގައި އެކަށިގެނެއް އަދާކުރެވުނަމަ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ. ފަހެ މިއީ ވަރަށްގިނަ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތެވެ.

ދެންފަހެ މިހާރު މިސްކިތަށް ވަންނަ ހިނދު ސަތުރުތިރިކުރައްވާނަމަ އޭނާ ހަދާނީ ކިހިނެއްހެއްޔެވެ؟ ފަހެ ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ދެފަތު ސަތުރުން މިހާރުގެ ކާރިސްކަމި މަޖުބޫރުން ހިފައި ދެފަތްތަކުން ޙަރަކާތްކުރުމަށެވެ. އަދި ދެފަތްތަކުން ޙަރަކާތްކުރުން މިހާ އެކަމަކު އިންސާފު

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وابن ماجه والبيهقي وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والنّسائي.

ނުކުރުމަކަށެވެ. ދެން ސަފުން ހުސްވި ތަންތާގެ ސަފުގައި ތިބިމީހުން ކައިރިކައިރިއަށް ޖެހިލައި ބައްދައިލާށެވެ. އަދި އުމަރުން ބަރަކާތްތެރިކޮށްދެއްވުން އެބައިމީހުންގެ ނަމާދުތަކަށް އެއްވެސް ފަރަގެއް ނުކުރާނެއެވެ. އަދި ބިލާލަކު! އޭ އިންސާނުންނޭ އެބޭ އަނބުރާ ކަމުދަވީއެވެ. މިވާހަކަ ޖެހިގެން އަންނަ މަސްޖިދުގައި ބައިސްޖަމާޢަތް ބާއްވާ ކަންތައްތަކުގައި ވެރިކަމުގެ ހުރިހާ އިޙްސާސްތަކެއް ގޮވާލަނީއެވެ. އަދި ... ނަމާދު ...

ނަމާދަށް ސަފުހެދުން

ސަފުހަދަން ފަށާނީ އިމާމާ ދިމާއިންނެވެ. އަދި ދެވަނަސަފުހަދާނީ ފުރަތަމަސަފު ފުރުމުންނެވެ. އަދި ކޮނޑާ ކޮނޑުޖެހިއްސައި އަދި ފަޔާ ފައިޖެހިއްސައި ސަފު ދުޅިން ސީދާކުރަންޖެހޭނެއެވެ. އަދި ސަފުތަކުގައި އެއްވެސް ހުސްތަނެއް ހުރުމަށް ނުދޫކުރާށެވެ. އަދި ކަމިކަޑެއް ހުރެގެންނުވާނެއެވެ. ސަފުހެދުމާ ބެހޭގޮތުން ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ ބައެއް ނަޞްޞުތައް ބަޔާންކޮށްލަމެވެ.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަރަންބަސްތަކުބީރު ވިދާޅުވުމުގެ ކުރިން އަހުރެމެންނާ ކުރިމަތިލައްވައި حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ وَتَرَاصُّوا"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ސަފުތައް ސީދާކުރާށެވެ. އަދި އެކަކުއަނެކަކާ ގުޅި ހުރޭށެވެ."

އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިފަދައިން ސަފުތަކަށް ގޮވައިލެއްވިއެވެ. "سَوُّوا صُفُوفَكُمْ، فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصَّفِّ مِنْ تَمَامِ الصَّلاَةِ"[2] މާނައީ: " ތިޔަބައިމީހުންގެ ސަފުތައް އެއްވަރުކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ސަފު އެއްވަރުކުރުމަކީ ނަމާދު ފުރިހަމަވުމުގެ

(1) رواه أحمد والبخاري.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود وابن ماجه.

ތެރެއިންނެވެ." އަދި ޞަޙީޙުލްބުޚާރީގައި ރިވާޔަތްކުރެއްވުމުގެ ލަފުޒުތައްވަނީ މިފަދައިންނެވެ. "فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصُّفُوفِ مِنْ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ" މާނައީ: " ފަހެ، ހަމަހަމަކުރުން ސަފުތައް އެއްވަރުކުރުންވަނީ ނަމާދު ޤާއިމުކުރުމުގެ ތެރެއިންނެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިފަދައިން ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. "أَقِيمُوا الصُّفُوفَ، وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ، وَسُدُّوا الْخَلَلَ، وَلِينُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ، وَلاَ تَذَرُوا فُرُجَاتٍ لِلشَّيْطَانِ"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ސަފުތައް ޤާއިމުކުރައްވާށެވެ. އަދި ކަނދުތަކުގެ މެދު އެއްވަރުކުރައްވާށެވެ. އަދި ހުސްތަންތަން ބަންދުކުރައްވާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚުންގެ އަތްތަކުގައި ލުއިވާށެވެ. (އެބަހީ އެކަކު އަނެކަކަށް ހާސިލުވާގޮތަށް ލުއިވާށެވެ.) ހަމަ އަދި ޝައިޠާނާއަށް ހުސްތަންތަން ދޫކޮށްނުލައްވާށެވެ."

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ނުޢުމާނު ބުނު ބަޝީރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިމަންމެންނާ ކުރިމަތިލައްވާ ފަރާތަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސަފުތަކުގައި ހަރުދަނާ ސަފުތަކެއް ހަދައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކިބައިން އެކަން ހަރުދަނާ ދަސްކޮށްގަތްކަން އެކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގެންފައިވަނީ ދުވަހަކު އަރިވަޑައިގެންފަހުން ދުވަހަކު އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވަން ތަކުބީރަށް ވަޑައިގެންނެވި ހިނދު ފިރިހެނެއްގެ މޭގަނޑު ސަފުން ކުރިއަށް ނިކުމެފައި ހުރިތަން ފެނިވަޑައިގެންނެވެ. އޭރުން حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން ސަފުތައް އެއްވަރުކުރާށެވެ. ނުންނަމަ الله ތިޔަބައިމީހުންގެ މޫނުތަކުގެ ދެމެދުގައި ޚިލާފު ލައްވައިދެއްވާނެއެވެ. (އެބަހީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި އިޚްތިލާފުތަކެއް ލައްވައިދެއްވާނެއެވެ.) ނުޢުމާނު ބުނު ބަޝީރު ވިދާޅުވިއެވެ. އޭރުން އެކަލޭގެފާނު ބަލައިލެއްވުމުން މީސްތަކުން އެކަކު އަނެކަކުގެ ކަނދު ކަނދުޖެހިއްސާ ކަކުލު ކަކުޖެހިއްސާ ބޮޑުބައިކޮޅު ބޮޑުބަކަޅުޖެހިއްސާ ސަފު އެއްވަރުކުރިތަން އަހަރެން ދުށީމެވެ."(2)

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَتِمُّوا الصَّفَّ الْمُقَدَّمَ ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ، فَمَا كَانَ مِنْ نَقْصٍ فَلْيَكُنْ فِي الصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ"(3) މާނައީ: "(އެންމެ ކުރިމަތީ

(1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

ތިޔަބޭފުޅުން ކުރީސަފު ފުރިހަމަކުރައްވާށެވެ. ދެން ޖެހިގެން އޮތް ސަފެވެ. ފަހެ އުނިކަމެއް ވާނަމަ ވާންޖެހޭނީ އެންމެ ފަހުސަފުގައެވެ."

ފަހެ ސަފުތައްގައި ހުރިހާ ބުދުރުއް ދިމާވެގެން ނަމާދު ދޫކޮށްލައިފައި ސަފުން ނިކުމެގެން ގޮސްފިނަމަ ޖެހިގެންވާ ސަފުން އެދިމާގައި ހުރިމީހާ ކުރިއަށް ޖެހިލައި އެހުސްފިޔަވަން އަޅައި ސަފު ފުރިހަމަކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ހަމައެކޭގޮތަން އާނާ އެސަފުތައް އެތުރުމުން އާނާގެ ސަފުން އުނިވެތަން އެސަފާ ޖެހިގެންވާ ސަފުން މިހާރު ފުރިހަމަކުރާނީއެވެ. އަދި އެންމެ ފަހުސަފާ ޖެހެންދެން އެގޮތަށް ހަދާނީއެވެ. ފަހެ އެގޮތަށް ހެދުމަކީ އެބައިމީހުންގެ ނަމާދުތަކަށް އެއްވެސް އުނިކަމެއް ނާންނާނެއެވެ. އަދި ކިއެއްތޯ! އެއީ އެބައިމީހުންނަށް އެއީ އެންމެ ގާތްކުރުވާ ކަމުގައިވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތް ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَا مِنْ خُطْوَةٍ أَعْظَمُ أَجْرًا مِنْ خُطْوَةٍ مَشَاهَا الرَّجُلُ فِي فُرْجَةٍ فِي الصَّفِّ فَسَدَّهَا"(1) މާނައީ: "ސަފުގައިވާ ހުސްތަނަކަށް ބައްދައިލުމަށްޓަކައި މީހާއަ ފިޔަވަޅަށްވުރެ އަޖުރުބޮޑު އެއްވެސް ފިޔަވަޅެއް ނުވެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތް ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللهُ، وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا قَطَعَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ"(2) މާނައީ: "ސަފެއް ގުޅުވައި ފުރިހަމަކޮށްދިނުމާ الله އެކަލާނގެ ރަޙުމަތާއި އޭނާ ގުޅުވައިދެއްވާނެއެވެ. އަދި ސަފެއް ކަނޑައިލައިފިމާ (އެބަހީ ސަފުކުރުން ބައެއް އުނިކުރުން އޭނާ ފުރިހަމަކޮށްނުދިނުމާ) الله އެކަލާނގެ ރަޙުމަތުން އޭނާ މަޙުރޫމުކުރައްވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތް ޖާބިރު ބުނު ސަމުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު (އަޅުގަނޑުމެން ނަމާދަށް ސަފުހަދައިގެން ތިއްބައި) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަޑައިގެން حديث ކުރެއްވިއެވެ. "أَلاَ تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ الْمَلاَئِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا" "މަލާއިކަތުން الله ގެ ހަޟްރަތުގައި ސަފުހަދާގޮތަށް ތިޔަބޭފުޅުން ސަފުހަދައިނުގަންނަވަނީތޯއެވެ؟" އަޅުގަނޑުމެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! الله ގެ ހަޟްރަތުގައި މަލާއިކަތުން ސަފުހަދައްވަނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ الأُوَلَ وَيَتَرَاصُّونَ فِي الصَّفِّ" "އެބައިމީހުން ފުރިހަމަ ސަފުތަކެއް (އެބަހީ ކުރީގެ ސަފުތައް)

(1) رواه الطّبراني في الأوسط وحسّنه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

ފުރިހަމަކުރައްވައެވެ. އަދި ސަފުގައި އެއްބަޔަކު އަނެއްބަޔަކުގެ ގައިކޮޅުގައި ޖެހިލައިގެން ހުއްޓަވައެވެ."(1)

ފުރަތަމަ ސަފުގެ މާތްކަމާއި ހުރިހާ ސަފުތަކެއްގެ ކަނާތްފަރާތުގެ މާތްކަން: މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الأَوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلاَّ أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لاَسْتَهَمُوا"(2) މާނައީ: "ބަންގާއި ފުރަތަމަ ސަފުގައި ހުރި ސަވާބާއި ދަރުމަ މީސްތަކުންނަށް އެނގިއްޖެނަމަ ދެން އެކަމަށް ގުރުޢަތުލުން ފިޔަވައި އިތުރުގޮތެއްނެތްނަމަ (އެކަންކުރުމަށްޓަކައި) އެބައިމީހުން ގުރުޢަތުލެއްވެސް ވެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ބަރާއު ބުން ޢާޒިބުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ اللهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْمُقَدَّمِ"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ފުރަތަމަސަފަށް މާތްالله ރަޙްމަތްލައްވައެވެ. އަދި މަލާއިކަތުން ރަޙްމަތްލެއްވުމަށް އެދި ދުޢާކުރައްވައެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ބައެއް އަސްޙާބުބޭކަލުން ކުރިސަފުން ފަހަތަށްޖެހިލައިގެންނުވާތީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަން ފެނިވަޑައިގެން حديث ކުރެއްވިއެވެ. "تَقَدَّمُوا فَائْتَمُّوا بِي وَلْيَأْتَمَّ بِكُمْ مَنْ بَعْدَكُمْ، لاَ يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأَخَّرُونَ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللهُ"(4) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކުރިއަށް އަރާށެވެ. ދެން ތިމަންކަލޭގެފާނާ ތިޔަބައިމީހުން އިޤްތިދާކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ފަހަތުގައި ތިބިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންނާ އިޤްތިދާކުރާހުށިކަމެވެ. ބައެއް (ކުރިސަފުން) ފަހަތަށްޖެހުމުގައި ދެމިތިބިކަމުގައިވާނަމަ الله އެބައިމީހުން (އެކަލާނގެ ރަޙްމަތުން) ފަހަތަށްޖެއްސަވާނެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ اللهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى مَيَامِنِ الصُّفُوفِ"(5) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ސަފުތަކުގެ ކަނާތްފަރާތުގައިވާމީހުންނަށް މާތްالله ރަޙްމަތްލައްވައެވެ. އަދި މަލާއިކަތުން ރަޙްމަތްލެއްވުމަށް އެދި ދުޢާކުރައްވައެވެ."

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي والنّسائي.

(3) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

(4) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

(5) رواه أبو داود وابن ماجه وقال الألباني شاذّ وقد صح الحديث بغير لفظ "ميامن". ولكن قد أخذ به كثير من العلماء المحققين.

ނަމާދުކުރާއިރު ކުރިމަތީގައި ސުތުރާ ބެހެއްޓުން

ސުތުރާއަކީ މީސްތަކުން ނަމާދުކުރަން ހުންނަމީހާގެ ކުރިމަތީން ހުރަސްކުރިޔަ ނުދިނުމަށާއި ނަމާދުކުރަން ހުންނަމީހާގެ ފެނުން އެކިދިމަދިމާއަށް ދިޔަނުދިނުމަށްޓަކައި އޭނާގެ ކުރިމަތީގައި ބެހެއްޓޭ ހުރަހެކެވެ. ފަހެ އެއީ ގަދަވެގެންވާ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ވާޖިބެއްކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެކަން އަންނަނިވި ޙަދީޘްޝަރީފުތަކުން ތިބާއަން ބަޔާންވެގެންދެއެވެ.

މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيُصَلِّ إِلَى سُتْرَةٍ وَلْيَدْنُ مِنْهَا"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދުކުރާ ހިނދު ސުތުރާއަކާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އެއާ ކައިރިވާހުށިކަމެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ސަބުރާ ބިން މަޢުބަދުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَتِرْ لِصَلَاتِهِ وَلَوْ بِسَهْمٍ"(2) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދުކުރާ ހިނދު ފަހެ އޭނާގެ ކުރިމަތީގައި ސުތުރާއެއް ބަހައްޓާހުށިކަމެވެ. އެއީ ތީރެއްނަމަވެސް ވެއެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބިން އުމަރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم (ދުބައްގާއަން) ޢީދުނަމާދުކުރައްވަން ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ޚާދިމަން އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރިފުޅުމަތީގައި ޙަރްބާއެއް ބަހައްޓަވަން އަމުރުކުރައްވައެވެ. ދެން ޚާދިމު އެކަލޭގެފާނު އެޙަރްބާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އަދި މީސްތަކުން އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ދަތުރުފުޅުގައިވެސް އެގޮތަށް ކަންތައްކުރައްވައެވެ."(3)

ބަޔާންވެދިޔަ ޙަދީޘްތަކުގައި ސުތުރާ ބެހެއްޓުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެވަނީ އަމުރުކުރައްވާފައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރުކުރެއްވުން ދަލީލުކުރަނީ ވާޖިބުކަމަށެވެ.

(1) رواه أبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والحاكم وصحّحه على شرط مسلم ووافقه الذهبي.

(3) رواه البخاري ومسلم وأبو داود.

އެއީ އެބުރުކުޅުން އެހެންބުރުކުޅަކަށް އެބަހީ މުސްތަޙައްބުކަމާއި އަސްބާބުތަކެއްގެން އެހެން ދަރިފުޅު ނިޔުއްޖެ ބާވަތްތަކެއްގައެވެ. ދެން މާތްﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މައިދާނެއްގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރިފުޅުމަތީގައި އެއްވެސް އެއްޗެއް ނުވެއެވެ."(1) ދެން ޝައިޚް އަލްބާނީ މިޙަދީޘް ޟަޢީފުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޝައުކާނީ މިޙަދީޘް އިސްނާދުކުރުއްވުމަށް ދެން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "އިޙްތިޖާޖުކުރުމާއި ސާބިތުވެގެންވާ ޙަދީޘްގައި އަމުރުކުރެއްވުމާ ހުއްޓުވާލެއްވިގޮތަށް އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅާއި އެކަލޭގެފާނުގެ ޢަމަލުފުޅާ ޚިލާފުވާތީ ނުވާނެއެވެ. ދެން ސުތުރާބޭނުނުކުރުމަކީ އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ އަމުރުފުޅުތަކަށް އެއްކޮށް ޢަމަލުނުކުރުމެވެ." ދެން މިޙަދީޘަށް ބަލާއިރު އެކަލޭގެފާނުގެ ސުތުރާބޭނުންކުރުމަށް ދިން އަމުރުފުޅުތަކަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމަށް ބަޔާންކުރެވިގެން ދިޔައެވެ.

ސުތުރާގެ މިންވަރު: ޔަނީ ފާރެއްވިއަސް ތަނބެއްވިއަސް ސުތުރާއަކަށް ފުދޭނެއެވެ. އަދި ދަނޑިއެއްވިއަސް ފަށްފަށެއްވިއަސް އިސްވެދިޔަ ބަޔާންތަކުގެ ބާވަތުގެ ބަޔާންކުރެވިގެންވެއެވެ. އަދި އެންމެ ކުޑަމިންވަރީ ޖަމަލުގެ މަތީގައި ސަވާރުވާތަން އޮވޭ ކޮޅުގެ ބޮޑުމިނެވެ. އެއީ ފައިގެ ބޯނުވަރަށް ދިގު ދާއިރާއެއްގެ މިންވަރެވެ. ރަސޫލުﷲ ގެ ކިބައިން އަބޫ ޛައްރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދަށް ތެދުވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ކުރިމަތީގައި ޖަމަލުގެ ކަށްޓާ ހަމައަށް ތަކެއްޗެއް ވާނަމަ، އޭނާއަށް ސުތުރާއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ދެންނެވުނީމުން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޖަމަލުގެ ބައިންގެ ކަށްޓާ ހަމަ އެއްޗެއް އޭނާގެ ކުރިމަތީގައި ނެތްނަމަ، ޙިމާރާއި، އަންހެނަކާއި، ކަޅު ކުއްތާ އޭނާގެ ނަމާދު ކަނޑާލައެވެ. (އެބަހީ އެމީހާގެ ނަމާދަށް އުނިކަން ލިބޭނެއެވެ.)"(2)

ނަމާދުކުރާމީހާއާ ސުތުރާއާ ދެމެދު ހުރަސްކޮށް ހިނގުން: މިކަމަކީ ފަރުވާކުރަން ބަޔަކުގެ ގޮތުން ސުތުރާ ކައިރިވާންޖެހޭ ކަމެއްވެއެވެ. އެހެނީ ސަހްލު ބިން ސަޢުދުގެ ކިބައިން މާތްﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޙަދީޘުގައި ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު

(1) رواه أحمد وأبو داود وضعّفه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه.

ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފާރަކާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނާ އެފާރާ ދެމެދު ހުންނާނީ ބަކަރިއަކަށް ހިނގައިދެވޭވަރަށެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ސަބުރާ ބިން މަޢުބަދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކަލޭގެފާނުގެ ސުތުރާއާ ދެމެދު ބަކަރިޖަހަން ދުވޭ މިންވަރަށް ކައިރިވާށެވެ."(2) އިސްވެދިޔަ ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި ސުތުރާއާ އެންމެ ކައިރިވާނެ މިންވަރަކީ މިއެވެ.

އިމާމުމީހާއަށާއި ސުތުރާއަކީ މައުމޫމުންނަށްވެސް ސުތުރާއެވެ: ފަސް

ޖަމާއަތުގައި ނަމާދުކުރާ ހިނދު އިމާމުމީހާގެ ސުތުރާ މައުމޫމުންނަށްވެސް ފުދޭނެއެވެ. އެބައި ދުސަފުގެ ދެމެދުން މީހަކު ދިޔަޔަސް އެއީ އެއްވެސް މައްސަލައެއްނޫނެވެ. އަދި ނަމާދުކުރާމީހާގެ ކުރިއަށްސަރަކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. ފަސް ސުތުރާ ސަފުތަކުގެ ޝަރުޠެއްނުވާ އިމާމުމީހާއަށާ އެކަނިއްކާ ނަމާދުކުރާ މީހާއަށެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރެން ހިމާރެއްގެ މައްޗަށް ސަވާރުވެގެން (އަހަރެން ބާލިޣުވުމާ ކައިރިވެފައިވާ ދުވަސްވަރުގައި) މިނާއަށް އައީމެވެ. އަދި އެއިރުގައި އަހަރެންނަކީ ބާލިޣުވާން ކައިރިވެފައެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުންނެވީ މިސްކިތުނުވާ ނަމާދުކުރައްވަމުންނެވެ. ފަހެ އަހަރެން ހިމާރުގެ މަތީގައި ސަފުތަކުގެ ދެމެދުން ހުރަސްކޮށްދިޔައީމެވެ. ދެން ހިމާރުގެ މަތިން ފައިބައި ސަފަށް ވަނީމެވެ. އަދި އެކަކުވެސް އަހަރެން އެކަމަކަށް އިންކާރެއްނުކުރެއެވެ."(3)

ނަމާދުކުރަންހުންނަ މީހާއާ އޭނާގެ ސުތުރާއާ ދެމެދުން ހުރަސްކޮށްދުވުމަކީ ހަރާމްވެގެންވާ ކަމެކެވެ:

ފަސް އެކަމާ ބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ބަޔާންތަކުން ދޮގާ ގޮތުގައި އެއީ ބޮޑެތިފާފަތަކުގެ ތެރެއިން ހިމެނޭ ކަމެކެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫޖުހައިމުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ.

"لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ"(4)

މާނައީ: "ނަމާދުކުރަންހުންނަ މީހާގެ ކުރިމަތިން ހުރަސްކޮށްދާމީހާއަށް (އެކަމުގެ ސަބަބުން) އޮތް މައްސަލަ ހުރި ފާފަ އެނގޭނަމަ ސާޅީސް ވަންދެން ހުއްޓިހުރުން އޭނާގެ ކުރިމަތިން ހުރަސްކޮށްދުވުމަށްވުރެ އޭނާއަށް ހެޔޮވާނެއެވެ." ފަސް މިއީ ނަމާދުކުރަންހުންނަ މީހާގެ ކުރިމަތީގައި

(1) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(3) رواه الجماعة.

(4) رواه الجماعة.

ސުތުރާއެއްވެސްނަމައެވެ. ފަހެ އޭނާގެ ކުރިމަތީގައި ސުތުރާއެއް ނުވާނަމަ އެއީ އޭނާގެ ފަރުވާކުޑަކަމެވެ. އަދި އެޙާލަތުގައި އޭނާގެ ކުރިމަތިން ބަރާބަރުވެގެންނުވެއެވެ.

ނަމާދުކުރަންހުންނަ މީހާގެ ކުރިމަތީން ހުރަސްކޮށްދާމީހާ މަނާކުރުން: ފަހެ

ނަމާދުކުރަން ހުންނަމީހާއާ އޭނާގެ ސުތުރާއާ ދެމެދުން ހުރަސްކޮށްދާމީހާ މަނާކޮށް ދިފާޢުކުރުމަކީ ނަމާދުކުރަން ހުންނަމީހާއަށް ޝަރުޢުކުރެވިގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި އެފަރާތުން ވެސް އޭނާ ހުރަސްކޮށްދާން މަސައްކަތްކުރާނަމަ ކުރިއަށްވުރެ ހަރުކަށިކޮށް މަނާކުރުން ހުއްޓުވުމަށްވެސްވެއެވެ. އަދި އެކަށްކުރުމުކަން އޭނާގެ ނަމާދަކަށް އެއްވެސް އުނިކަމެއް ނާންނާނެއެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ، فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ، فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ، فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު، މީސްތަކުން އޭނާގެ ކުރިޔަށް ނުދިނުމަށްޓަކައި ސުތުރާއެއް ބަހައްޓައިގެން އެއިރާއަށް ނަމާދުކުރަން ހުއްޓައި އޭނާއާ އޭނާގެ ސުތުރާއާ ދެމެދުން މީހަކު ހުރަސްކުރަން އުޅެނީނަމަ ފަހެ އޭނާ އެމީހަކު މަނާކުރާހުށިކެވެ. ފަހެ އޭނާ އެކަމަށް އިންކާރުކުރާނަމަ (އެބަހީ އެމަސައްކަތުން އޭނާ ހުރަސްކުރަން މަސައްކަތްކުރުން ނުހުއްޓާނަމަ) އޭނާއާ ހަނގުރާމަކުރާހުށިކެވެ. (އެބަހީ ހަރުކަށިކަމާއެކު އޭނާ މަނާކުރާހުށިކެވެ.) ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެއީ ޝައިޠާނެކެވެ."

ނަމާދުކުރަން ހުންނަމީހާއާ އޭނާގެ ސުތުރާއާ ދެމެދުން އަންހެނަކު ނުވަތަ ޙިމާރެއް ނުވަތަ ކަޅުކުއްތާއެއް ހުރަސްކޮށްފިނަމަ އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވުން: ފަހެ މާތްالله

ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫޛައްރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَقْطَعُ صَلاَةَ الرَّجُلِ إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ كَآخِرَةِ الرَّحْلِ الْمَرْأَةُ وَالْحِمَارُ وَالكَلْبُ الأَسْوَدُ"(2) މާނައީ: "(ނަމާދުކުރާ) މީހާގެ ކުރިމަތީގައި ސަވާރީ ވަޅި ބައިންދާ ގޮނޑީގެ ފަހަތުބައިހާ އެއްވަރު އެއްޗެއް ނެތްނަމަ (އޭނާގެ) ކުރިމަތިން އަންހެނާއި، ޙިމާރާއި، ކަޅު ކުއްތާ ހުރަސްކޮށްދިޔުން އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ." ދެން އަބޫޛައްރު ސުވާލުކުރީމެވެ. ކަޅުކުއްތާ ޚާއްޞަވީ ކީއްވެގެންހެއްޔެވެ؟ އަބޫޛައްރު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން މިސުވާލު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ ކުރީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ކަޅުކުއްތާއަކީ ޝައިޠާނެކެވެ." ފަހެ މިޙަދީޘްގައި ޙުކުމުވެގެންވާ ގޮތަކީ މިއެވެ. އެހެނީ

---

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

މިބަރީތުގާ ތަޢާރުޟުވާ އެއްވެސް ޞަރީޙަ ޙަދީޘެއް ނުވެއެވެ. އަދި އަޞްޙާބުބޭކަލުންނާއި، ތާބިޢީއްބޭކަލުންނާއި، އިމާމުންގެ ތެރެއިން އެތައް ބޭކަލުން މިގޮތަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އަންހެނުންނާއި ހިމާރު ހުރަސްކޮށްދިނުމުން ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެ ކަމަށެވެ. އެބޭކަލުންގެ ދަލީލަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޢަމަލުކަން ކުރަން ހުރިހާ އިރު ޢާއިޝާގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރިމަތީގައި ނިދުމުގައި އޮންނަވާފައެވެ. ދަންނަމެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ސަޖިދަކުރައްވަން ހުންނެވި ހިސާބުގައެވެ. އަދި އިތުރު ޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. ހުރި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ބަޔާނުން އިސްތިދުލާލު ބަރީތުގާ ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ދުން އެތަކުރުންގެ ދަރިކަލުން ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސް ހިމާރުގެ މަތީގައި ސަފުތަކުގެ ތެރެއިން ހުރަސް ކުރެއްވިއެވެ. އެބަރީތުގާ ބާރީކުވާ ހިސާބަށްއެވެ. ކުރިންވެސް ދަންނަވާފައިވާގޮތުން އިމާމުގެ ސުތުރާއަކީ މައްމޫމުންގެވެސް ސުތުރާއެވެ.

ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވާ ތަންތަން

މާތްﷲ މިއުއްމަތަށް ހުއްދަކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތަކުގެ ތެރޭގައި މުޅިބިން ނަމާދުކުރުމަށް ޠާހިރުކުރެއްވުން ހިމެނެއެވެ. ފަހެ މިއީ އާއްމުގޮތުންވާ ޙުކުމެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެބިމުގެ ބައެއް މަކާންތަކުގައި ސަބަބުތަކަކާހުރެ ނަމާދުކުރުންވަނީ ޝަރުޢުގައި މަނާކުރެވިފައެވެ. އެމަކާންތަކަށް ތިރީގައި ބަޔާންކޮށްލައި އެވަނީއެވެ.

ގަބުރުސްތާނު: ފަހެ ގަބުރުސްތާނުގައި ކަށުނަމާދު ފިޔަވައި އެހެން އެއްވެސް ނަމާދެއްކުރުމަކީ ނަހީކުރެވިގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްﷲ ރުއްސެވުންލިބި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لَعَنَ اللهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى، اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ"[1] މާނައީ: "ޔަހޫދީންނާއި ނަޞާރާއިންނަށް ﷲ ލަޢުނަތްލައްވާށިއެވެ! އެބައިމީހުން ނަބީންގެ ގަބުރުތައް ނަމާދުކުރާ ތަންތަން (މިސްކިތްތަކަށް) ހެދިއެވެ."

އަދި މާތްﷲ ރުއްސެވުންލިބި އަބޫމަރްޘަދު އަލްޣަނަވީގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

އަހުރެން އަޑުއެހީމެވެ. "لاَ تُصَلُّوا إِلَى الْقُبُورِ وَلاَ تَجْلِسُوا عَلَيْهَا"[1] މާނައީ: "ޤަބުރުތަކާ ދިމާއަށް ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުނުކުރާށެވެ. އަދި ޤަބުރުތަކުގެ މަތީގައި ނުވެސް އިށީނުނާށެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންވެއްޖެ ޖުންދުބު ބުން ޢަބްދިالله އަލްބަޖަލީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަވަހާރަވުމުގެ ފަސްދުވަސް ކުރިން އެކަލޭގެފާނު حديث ފުޅުކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއެހީމެވެ. "إِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ، أَلاَ فَلاَ تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ، إِنِّي أَنْهَاكُمْ عَنْ ذَلِكَ"[2] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ކުރީގެ މީސްތަކުން އެބައިމީހުންގެ ނަބިއްޔުންނާއި ޞާލިޙުންގެ ޤަބުރުތައް މިސްކިތްތަކަށް ހަދާކަމުގައި ވިއެވެ. ދަންނާށެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ޤަބުރުތައް މިސްކިތްތަކަށް ނުހަދާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް މިކަންކަމުން އެކަން މަނާކުރައްވަމެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންވެއްޖެ ޢަބްދުالله ބުން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރައްވިއެވެ. "اجْعَلُوا فِي بُيُوتِكُمْ مِنْ صَلاَتِكُمْ، وَلاَ تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا"[3] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތަކުގައި ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަމާދުތަކުން ހިއްސާއެއް ހަދާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތައް ޤަބުރުސްތާންތަކަކަށް ނުހަދާށެވެ."

ފަހެ މިބާބުގައި މިންސަކު އެތައް ބަޔާންތައް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ދަންނައެވެ. މިބަޔާންވެގެންދިޔަ ޙަދީޘްތަކުން މިސްކިތުގެ ދަށުގައި ޤަބުރު ވާނަމަ އެމިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްޓަވާފައި ނުވާކަމަށް. އަދި އެއްވެސް ހުރަހެއް ނެތި ޤަބުރުތަކާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރުން ހުއްޓަވާފައި ނުވާކަމަށް. ފަހެ ބައެއް އިލްމުވެރިން ހުއްދަކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ބައެއް އިލްމުވެރިން ހުއްދަނުކުރައްވާކަމަށް ވިދާޅުވިއެވެ. މަކުރޫހުކަމަށް ވިދާޅުވާ ބޭކަލުން އެހެން ވިދާޅުވަނީ މިބަސްފުޅަށް އަމިއްލަފާ ބަރިޢަލުގެ ޖާގާކުރައްވާފައެވެ. އެއީ ކުރިންވެސް ދެންނެވުނު ފަދައިން "މުޝްރިކުން ނަމާދުކުރާ ތަނެއް ކަމުގައި الله ވަނީ ހަމަޖައްސަވާފައެވެ." މިބަސްފުޅުގެ ސަބަބުން އިސްވެދިޔަ ބަރިޢަލުގެ އެބޭކަލުން މާނަކުރައްވާފައިވަނީ މަކުރޫހުކަމުގެ ކަމެވެ. އަދި ހުއްދަކަމަށް ބޭކަލުން ހަމައެކަނި ހިއްޖާފައިވަނީ މިބަސްފުޅުގައެވެ. އަދި އެހެނިހެން ބަރިޢަލުގެ މަސްއޫލުވެގެންވާ ކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

(1) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

(2) رواه مسلم.

(3) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

ދަންނަވައެވެ. އިސްވެދިޔަ ޙަދީޘްތަކުގެ ބިނާކޮށް "ހުރިބިން" މުޠުލަޤު ދަލީލުކުރަނީ ބިމުގެ ބޭބަލަކަށެވެ. އަދި ބިމުގެ ހުރިހާ ތަނަކަށް ނުވެއެވެ. ޝަރީޢަތުގައި އެއްކަލަގެ ބޭބަލަން މަނާކުރެވޭ ބުނުއްވުމުގައި ޚާއްޞަކުރައްވާފައެވެ. ޚާއިޝަގޮތެއްގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިތި ޝަރީޢަތުގައި ހަދަރީވާގޮތުން ފަރީޟާއިތުރު ބަޔަކު ފަރީޟާގައި ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. އަދި ކަންކަން ބޭނުންވާނޭ ހަދީޘްތަކުން ފަރީޟާގައި އަދި ބޭނުންވާނެ ކަންކަމެކޭ ގޮތަކަށް ނިޔަތެއް ނުކުރެވޭނެ ވެސް ތަނުން ބަލަނީ މިފަދަ ހުއްޓުމުގެ އެއްޗެއް އެކަމަކު ހަދީޘްތަކުން ޙުކުމްއެއް ވެއެވެ. އަދި އިސްލާމްދީނުގެ ޝާފިޢީކަމާއި ފަތުވާދެއްވާ މަޛްހަބުތަކުގައި ކަމެއް ޝަރުޢީ ހުކުމްތަކެވެ. ފަހެ މިދިޔަ ނަމާދުކުރުމަށް ހައްޔަރުކުރުމުގެ ޙާލަތްތަކެއް ނޫނީ ވާހަކައެއް ފާހަގަކުރުމަށް ބަލާފައެވެ. އަދި އެބަޔަކު ބަލާބަލާ ބުނެފައިވާ ގޮތުގެ ޙާލަތްތަކެވެ.

ގަބުރުސްތާނާއި ފެންވަރާ ތަން: އެތަން ހިމެނޭ ތަނަކީ ބަލާބަލާ ތަނެވެ. އެތަނަކީ ތަންތަނުގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްޓުވާފައިވާ ތަންތަނެވެ. ފަހެ ނަބިއްޔާ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހިވަސައްލަމް އަޅުގަނޑުމެންގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޞަތުދެއްވިއެވެ. "الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلاَّ الْمَقْبَرَةَ وَالْحَمَّامَ"(1) މާނައީ: "ގަބުރުސްތާނާއި ފެންވަރާ ތަނުގެ ފިޔަވައި ހުރިހާ ބިމަކީ މިސްކިތެކެވެ."

ޖަމަލުގޯތި: ފަހެ ޖަމަލުތަކުގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްޓުވާފައިވާ ތަނެވެ. ނަބިއްޔާ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހިވަސައްލަމް ޖާބިރު ބުނެ ސަމުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. މީހަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ ސުވާލުކުރިއެވެ. ބަކަރިތަކުގައި ނަމާދުކުރެވިދާނެ ހެއްޔެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ފުރުޞަތުދެއްވިއެވެ. "އާނއެކެވެ." ދެން އޭނާ ސުވާލުކުރިއެވެ. އަދި ޖަމަލުތަކުގައި ނަމާދުކުރެވިދާނެ ހެއްޔެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ފުރުޞަތުދެއްވިއެވެ. "ނުކުރެވޭނެއެވެ."(2) އަދި ނަބިއްޔާ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހިވަސައްލަމް އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޞަތުދެއްވިއެވެ. "صَلُّوا فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ وَلاَ تُصَلُّوا فِي مَعَاطِنِ الإِبِلِ"(3) މާނައީ: "ބަކަރިތަކުގެ ތަންތަނުގައި ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި ޖަމަލުތަކުގެ ތަންތަނުގައި ނަމާދުނުކުރާށެވެ." އަދި ނަބިއްޔާ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހިވަސައްލަމް ބަރާއު ބުނު އާޒިބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم.

(3) رواه أحمد والتّرمذي وصحّحه الألباني.

حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. لاَ تُصَلُّوا فِي مَبَارِكِ الإِبِلِ، فَإِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ"[1] މާނައީ: "ޖަމަލުތައްހުރިތަނުގައި ބިރުވެރިކަމުން ނަމާދުނުކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ޖަމަލު ހެދިފައިވަނީ ޝައިޠާނުންގެ ތެރެއިންނެވެ."

ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ޖަމަލަކީ ޝައިޠާނީ އަސަރު ހުންނަ ޖަނަވާރެކެވެ. ބައެއްފަހަރު މީހުންނަށްވެސް ގެއްލުންދެއެވެ. ފަހެ ޖަމަލުތައްހުރިތަނުގައި މިތަން ނަމާދުކުރަން ފަށައިފިނަމަ އެއިން ޖަމަލެއް އައިއަސް ގެއްލުމެއް ދިނުމުންވެސް އެކަށީގެންވެއެވެ. އެހެންކަމުން އޭނާގެ ހިތް އެކަމުގެ ބިރުވެރިކަމާއި ފިކުރާއި ގުޅިގެން ނަމާދުގެ ޚުޝޫޢުތެރިކަން އޭނާގެ ހިތުން ގެއްލިގެންދެއެވެ. އަދި މިނޫނަސް ޖަމަލާބެހޭގޮތުން ޙިކުމަތްތަކެއް ޢިލްމުވެރިން ދައްކަވާފައިވެއެވެ.

ކުނިކޮށި، ޖަނަވާރު ޛަބަޙަކުރާ ތަންތަނާއި، މީހުން ހިނގާބިނގާއުޅޭ މަގުމަތި، ކަޢުބާގެ ފުރާޅުމަތި: މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަތްތަނެއްގައި ނަމާދުކުރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މަނާކުރެއްވިއެވެ. އެއީ "الْمَزْبَلَةِ، وَالْمَجْزَرَةِ، وَالْمَقْبَرَةِ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ، وَفِي الْحَمَّامِ، وَفِي مَعَاطِنِ الإِبِلِ، وَفَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ اللهِ" "ކުނިކޮށި، ޖަނަވާރު ޛަބަޙަކުރާ ތަނާއި، މީސްތަކުން ހިނގާބިނގާއުޅޭ މަގާއި، ފާޚާނާއާއި، ޖަމަލުތައްހުރިތަނާއި، ކަޢުބާގެ ފުރާޅުމަތީ މައްޗެވެ."[2] ފަހެ މިއީ ޟަޢީފު ޙަދީޘެކެވެ. ކުނިކޮށިތަކާއި، ފާޚާނާއާއި، ޖަމަލުތައްހުރިތަނުގައި ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވާކަން އިސްވެދިޔަ ޞައްޙަ ޙަދީޘްތަކުން އެނގެއެވެ. ދެން މިޙަދީޘްގައި ބަޔާންވާ އަމަލުކުރުން ދަނެއެވެ. ޙަދީޘް ބައްޓަންކުރި ނުވިސްނުމުން ވަކިން ޢިލްމުވެރިން ޢާންމުކޮށް ނަމާދުކުރުން މަކްރޫހުވެގެންވާ ކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެއީ ޙައްޤު ސަބަބު ސާބިތުވެފައިވާތީއެވެ. ފަހެ، ނަމާދުޖާއިޒުކަމާ ބެހޭ ޙަދީޘްތަކުން ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. ކުނިކޮށި، ޖަނަވާރު ޛަބަޙަކުރާ ތަންތަން ނަހީކުރުން ސާބިތުނުވެއެވެ. ދެން މީސްތަކުން ހިނގާބިނގާއުޅޭ މަގު ދަނެއެވެ. އާންމުން މިކަމު ނަމާދުކުރަން ފަށައިފިނަމަ މީސްތަކުން ހިނގުމަށް ހުރަހަކަށްވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދުކުރާމީހާ މީސްތަކުން އޭނާގެ ކުރިމަތިން ފާއިތުވުމުން ރައްކާނުވާނެއެވެ. ދެން ކަޢުބާގެ ފުރާޅުމަތީ ނަމާދުކުރުމެވެ. މާތްالله އަމުރުކުރައްވާފައިވަނީ ނަމާދުގައި ކަޢުބާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލުމަށެވެ. ފަހެ ކަޢުބާގެ ފުރާޅުމަތީގައި ކަޢުބާ ދިމާއަކަށް ކުރިމަތިއެއްނުލެވޭނެތީއެވެ.

(1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه الترمذي وابن ماجه وضعّفه الألباني.

ކަޢުބާގެ ތެރޭގައި ނަމާދުކުރުން

ކަޢުބާގެ ތެރޭގައި ނަމާދުކުރުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. އެއީ ފަރުޟު ނަމާދެއް ކަމުގައި ވިޔަސް ނުވަތަ ސުންނަތް ނަމާދެއް ކަމުގައި ވިޔަސްމެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުން ޢުމަރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "(މައްކާ ފަތަޙުކުރި ދުވަހު) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެތެރެއަށް ވަދެވަޑައިގެންފިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނާ އެކުގައި އުސާމަތު ބުން ޒައިދާއި، ބިލާލު ބުން ރަބާޙާއި، ޢުޘްމާނު ބުން ޠަލްޙާ ވަދެވަޑައިގެންފިއެވެ. ދެން ގޭގެ ދޮރުތަޅު ބަންދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެބައިމީހުން ދޮރުތަޅު ހުޅުވައިލިހިނދު އެންމެފުރަތަމަ ވަން މީހަކީ އަހުރެންނެވެ. ދެން ބިލާލާ ބައްދަލުކޮށްގެން އަހުރެން ސުވާލުކުރީމެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރެއްވިހޭވެ؟ ބިލާލު ދަންނަވައިފިއެވެ. އާނއެކެވެ. ހަމަޔާ ދިމާއަށް ހުރި ދެތަނބުގެ ދެމެދުގައެވެ."(1)

މިހަދީޘްގައި އިސްތިދުލާލުކުރެވޭ ދަލީލެއްވިސް ހުއްޖަތެއް ކަމުގައިވެއެވެ. ސަބަބަކީ މުސްލިމުގައި ޢަބްދުالله ބުން ޢައްބާސް، އުސާމަތު ބުން ޒައިދުގެ ރިވާއިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުނުކުރައްވާ ކަމަށް ރިވާވެގެންވެއެވެ. ވީނަމަވެސް ސާބިތުކޮށްދީފައިވާ ހަދީޘް ނަމާދުކުރެއްވިކަމެވެ. އެއީ ސާބިތުކޮށްދޭ ނަމާދުކުރެއްވިކަމަށް ސާބިތުކުރައްވާފައިވާގޮތުގައި އިތުރުމަޢުލޫމާތެއްވެއެވެ. އެކަމަކު ނަފީކުރައްވާފައިވާގޮތުގައި އިތުރުމަޢުލޫމާތެއް ނުވެއެވެ. އެއީ އުސާމަތުގެ ރިވާއިން ހަމަ ބަޔާނުވެ ސުމުގައި އެކަމެއް ސާބިތުކުރައްވާފައިވާކަން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

ދެން ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވާނެއެވެ. އަދި ފަރުޟު ނަމާދުކުރުން ހުއްދަނޫން ކަމަށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން الله އަމުރުކުރައްވާފައިވަނީ ނަމާދުގައި ކަޢުބާއާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލުމަށެވެ. ކަޢުބާގެ ތެރޭގައި ކަޢުބާއާ ދިމާއަށް ކުރިމަތި ނުލެވޭނެއެވެ. ސުންނަތް ނަމާދު ހުއްދަވެގެންވަނީ ދަތުރުގައި ޤިބުލައަށް ނޫން ގޮތަކަށް ކުރިމަތިލުން ލުއިކޮށްދީފައިވާ ކަމަށްވާތީއެވެ. ކަޢުބާގެ ފުރާޅުމަތާ އެތެރެއާ ތަފާތުވެގެންނުވެއެވެ. ކަޢުބާގެ ކޮންމެ ފަރާތަކާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލިޔަސް ފުރިހަމައަށް ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލައިގެންނުވެއެވެ.

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

ނަމާދުގައި ކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ ބައެއް ކަންތައްތައް

ނަމާދުގައި ކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ ކަންތައްތަކެއްވެއެވެ. އަދި އެކަންތައްތައް ކުރުމަކުން ނަމާދަށް ބާޠިލެއް ނުވާނެއެވެ. އަޚިޔާއެއްތަ! މަކުރޫހެއް ނުވެވޭނެއެވެ. ވީމާ އެކަންތައްތައް ތިރީގައި ބަޔާންކޮށްގެން އެވަނީއެވެ.

1- ރޮއުން. ނަމާދުގައި ރޮއުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އަޚިޔާއެއްތަ! އެކަމުގެ މައްޗަށް މާތްالله ސަނާ ވަރިކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަލާނގެ ވަރިކުރައްވިއެވެ. ﴿إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُ ٱلرَّحْمَٰنِ خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَبُكِيًّا ۩﴾ (مريم: ٥٨) މާނައީ: "އެބޭކަލުންގެ މައްޗަށް ރަޙްމާނުގެ އާޔަތްތައް ކިޔާވާ ހިނދު ކިޔެވިކުރައްވާ ހާލު ސަޖިދަކުރައްވަތެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުالله ބުނު ޝިއްޚީރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ކިޔެވިކުރައްވާތީގެ ސަބަބުން ޞަދުރުގައި ފެންކެކާ ހިނގާ ނިކުންނަ ހަޑު ފަދައިން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޞުދުރުން ދިސްލައްވަނިކޮށް އަޅުގަނޑު ދުށިމެވެ."[1] އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އާއިޝާމެނާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަވަހާރަވެވަޑައިގެންނެވި އާޚިރުކަންފުޅުގައި حديث ފުރުކުރެއްވިއެވެ. "މީސްތަކުންނަށްގެން ނަމާދުކުރައްވުމަށް އަބޫބަކުރަށް އަމުރުކުރާށޭ." ދެން އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ الله ގެ ރަސޫލާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އަބޫބަކުރަކީ ވަރަށް ހިތްމަޑު ބޭކަލެކެވެ. ތިބާގެ ކުރިމަތީގައި ނަމާދަށް ތެދުވެއްޖެ ބޭކަލެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޤުރުއާން ކިޔަވައި ވިދާޅުވާ ހިނދު ކިޔެވިކުރައްވާނެއެވެ."[2] އަދި ޢަބްދުالله ބުނު ޝައްދާދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢުމަރުގެފާނު ފަހަތުސަފުން މީސްތަކުންނަށްގެން ފަތިސްނަމާދު ކުރައްވަމުންދިޔައެވެ. އަދި ނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައި ވިދާޅުވީ ޔޫސުފް ސޫރަތެވެ. ﴿قَالَ إِنَّمَآ أَشْكُوا۟ بَثِّى وَحُزْنِىٓ إِلَى ٱللَّهِ﴾ (يوسف: ٨٦) މިއާޔަތާ ހަމައަށް އެކަލޭގެފާނު ކިޔަވައި ވިދާޅުވި ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ކިޔެވިކުރައްވާ އަޑު އިވިއްޖެއެވެ."[3]

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(3) أخرجه البخاري مقطوعاً ووصله سعيد بن منصور، وأخرجه ابن المنذر.

2- ބޭނުމެއް ނެތި ބޯއަނބުރައިގެން ކަނާތްފަރާތަށާއި ވާތްފަރާތަށް ބެލުން. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫދަރު ބުނު ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާ އިރު އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތަށާއި ވާތްފަރާތަށް އެކަލޭގެފާނު ބައްލަވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ފުރަގަހަށް އަނބުރާލައްވައިގެން ނުބައްލަވައެވެ."(1)

ފަހެ ބޭނުމެއްނެތި ބޯލާ ފަރާތްތަކަށް ބެލުމަކީ މަކުރޫހުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ނަމާދުގައި ފަރާތްތަކަށް ބެލުމާބެހޭގޮތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ މިކަމަނާ ސުވާލުކުރައްވާފީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "هُوَ اخْتِلاَسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلاَةِ الْعَبْدِ"(2) "އެއީ އަޅާގެ ނަމާދުން ޝައިޠާނާ ދަމައިގަންނަ ދަމައިގަތުމެކެވެ." ދަންނަށެވެ. ބޭނުމެއްނެތި ބޯލާގައި ހުއްދަވެގެންވާ ހަމައެކަނި ހާލަތަކީ ބިރުވެރިކަމުގެ ޙާލަތާއި ބަލިމީހާގެ ހާލަތެވެ. އަދި ބޮޑުވެރިކަމުގައި ވެސް ސާބިތުވެފައިވާތީ ވިދާޅުވެއެވެ.

3- ހަރުފަތުގައި ނަމާދުކުރާފަދަ ގޮތުގައި ޙަރަކާތްކުރުން. އެއީ ހަމަޖެހުން ނެތުމެވެ. އަދި އެއީ ނަމާދުގެ ބޭނުމާއި ހިލާފުވާ ކަމެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "اقْتُلُوا الأَسْوَدَيْنِ فِي الصَّلاَةِ: الْحَيَّةَ وَالْعَقْرَبَ"(3) މާނައީ: "ނަމާދުގައި ދެ ކަޅުއެއްޗެހި މަރާށެވެ. ހަރުފާއި ނޭކަސްމޫދާއި"

4- ބޭނުމެއްނެތި ބޯޖަހައި ކުރިއަށާއި، ފަހަތަށާއި، ދުވަރުވަނަ ހިސާބުވުން.

މިސާލަކަށް ކުރިއަށް ހުރި ސަފުން ޖެހެމުން ހުސްވެފައި އޮތަނީ ފުރިހަމަކުރުމަށް ކުރިއަށް ހިސާބުވުމާއި، އިމާމާ ދިމާއަށް ފަހަތުން ސަފުން އުނިވެއްޖެނަމަ އޮތަނީ ފުރިހަމަކުރުމަށް ފަހަތަށް ކަނާތަށް ވާތްފަރާތަށް ހިސާބުވުމާއި، ސަފުފުރިވަޑައި ހުރުމުގެ ސަބަބުން ފަހަތުގައި އެކަކު ހިފަހަށްޓައިގެން ހަމަޖެހުން އޮންނަ ގޮތަށް ފަހަތަށް ދުވެހުން ހަމަކުރުމަށް ފަހަތަށް ހިސާބުވުން ފަދަ ހިސާބުވުންތަކެވެ. ފަހެ މިއީ ނަމާދުގައި ހުއްދަވެގެންވާ ހިސާބުވުންތަކެކެވެ. ބޭނުންވާ ހިސާބުތަކެއް އަދި ގާގައި ނުވަތަ ޚާޢިދާގައި ނަމާދުކުރަން ހުންނައިރު ވިހަލާ ޖާނުވަރުގައި ޢާޤިބަތު ފިހަވަ ބިރުވެރިކަން އިންސާނިޔަތުގައި ހިސާބުވާގައި ގޮސް ދުރުހުމުވުންވެސް ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

(1) رواه أحمد وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والنّسائي.

(3) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

އެއީ ދޯތި ކައިރީގައި ވާނަމައެވެ. ފަހެ މާދުރުގައިވާނަމަ ފެތުރުނުސަމާދުއްގައި ދިމާ ހިނގުމެއް ހިނގުން ހުއްދަވެގެންނުވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންވެރިވާ ޖާބިރުބުނު ޢަބްދިއްލާހުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ދުރުކޮޅު ބަންދުކުރުމަށްޓަކައި ސަޖިދުކޮޅުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރަން ހުންނަވައިލައްވައިފިއެވެ. ދެން މިމަންޖެހި ދުރުކޮޅުގައި ޖެހިއްސުވީމުން އަޅުގަނޑުމެން (ނަމާދުކުރަން ހުރީމާ ބައްޓޮ) ހިނގާވާފައި ވަޑައިގެން ދިމަންކަމާއަކަށް ދުރުކޮޅުގައި ހުއްޓުވައިދެއްވައިފިއެވެ. ދެން ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނެވި ތަނަކަށް ވަޑައިގެންނެވީއެވެ. ދެން ބޮޑުވަމާއި ފަރާތަށް ދުރުކޮޅު ހުންނަ ކަމުގައި އުއްސަވާ ސުލޫކުއްވާފައިވިއެވެ."(1)

5- ކަޢުދަރިވުޑު އުޅައިގެންހުރި ނަމާދުކުރުން. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންވެރިވާ އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޖިބްރީލުގެ ދަރިކަލަބުރުން އެމާމާ(2) އުޅުއްވައިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢަށް ވަޑައިގެންނެވުމުން ބާއްވައިލައްވައެވެ. އަދި ސަޖިދަށް ވަޑައިގެންނެވުމުން އަލުން ނަގަވައި އުފުއްލަވައެވެ."(3) ފަހެ އެނަމާދަކީ ފަރުޟުނަމާދުކަމުގައި ބުނެވިއްޖެއެވެ.

6- ނަމާދުކުރަން ހުއްޓައި މީހަކު ސަލާމްގޮތުން އިޝާރާތުން ޖަވާބުދިނުން.

މާތްالله ރުއްސުންވެރިވާ ސުހައިބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހުރެން ފަހަނަ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރައްވަމުން ނިންމަވަނިކޮށް އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން ހިނގައްޖައީމެވެ. ދެން އަހުރެން އެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމްގޮވައިލީމެވެ. ފަހެ އިޝާރާތުން އެކަލޭގެފާނު އަހުރެންނަށް ސަލާމް ޖަވާބުދެއްވިއެވެ."(4) އަދި މާތްالله ރުއްސުންވެރިވާ ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ބިލާލަށް އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކުރަނިކޮށް އެބޭ މީހުންނަށް ސަލާމްކުރާ އެކަލޭގެފާނަށް ސަލާމްގެ ޖަވާބުދެއްވީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ ބިލާލު ދެންނެވިއެވެ. އަތުގެ އިޝާރާތުންނެވެ."(5)

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وحسّنه الألباني.

(2) ޖިބްރީލު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަންހެން ދަރިކަނބަލުންނެވެ. އަދި އުމާމާއަކީ އަބޫލްޢާޞް ބުނު ރަބީޢާ ގެ ދަރިކަނބަލުން ކަމުގައިވާ ހަމަބަބާތިޢާމި ޖަބުރިކަނބަލުންނެވެ.

(3) رواه أحمد والنّسائي وغيرهما وصحّحه الألباني.

(4) رواه أحمد والتّرمذي وصحّحه الألباني.

(5) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

7- **ތަސްބީޙަ ކިޔުމާއި އަތްޖެހުން.** ފަހެ ނަމާދުގައި އިމާމުވީހާއަށް ކުށެއް ކުރާފަ ހިނދު މައްމޫމުންގެ ތެރެއިން ފިރިހެނުންނަށް އެކަން އެނގިއްޖެނަމަ އެބައިމީހުން ކިޔާނީ سُبْحَانَ الله އެވެ. އަދި އަންހެނުންނަށް އެކަން އެނގިއްޖެނަމަ އަތްޖަހާނީ ކަނާތުގެ ބަނޑުފުށުން ވާތުގެ ބުރަކަށިފުށުގައި ޖަހައިގެން. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ސަހުލު ބިން ސަޢުދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުއްވާފައިވެއެވެ. "مَنْ نَابَهُ شَيءٌ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَقُلْ سُبْحَانَ الله، إِنَّمَا التَّصْفِيحُ لِلنِّسَاءِ وَالتَّسبِيحُ لِلرِّجَال"(1) މާނައީ: "ނަމާދުގައި ކަމެއް ދިމާވެއްޖެ މީހާ (އެބަހީ އިމާމުވީހާއަށް ކުށެއްކުރެވިއްޖެކަން އެނގިއްޖެމީހާ ނުވަތަ އެންމެންވެސް ކަމެއް ދިމާވެއްޖެމީހާ) ފަހެ سُبْحَانَ الله ކިޔާހުރިކަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އަތްޖެހުންވަނީ އަންހެނުންނަށެވެ. އަދި ތަސްބީޙަކިޔުންވަނީ ފިރިހެނުންނަށެވެ."

8- **އިމާމުވީހާއަށް ފައިދިނުން.** ފަހެ އިމާމުވީހާ ޤުރުއާން ކިޔަވަމުންދަނިކޮށް އާޔަތެއް ހަނދާންނެތިއްޖެނަމަ ނުވަތަ ނުބައިކޮށް ކިޔަވައިފިނަމަ މައްމޫމުން އިމާމުވީހާއަށް ފައިދޭން ޖެހޭނެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު ނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައިވިދާޅުވަނިކޮށް އެކަލޭގެފާނަށް ޝުބުހަވެގަތެވެ. ދެން ނަމާދު ނިމުމުން އަޞްޙާބުބޭކަލުންނާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލައްވާ އުބައްޔު ބުނު ކަޢުބަށް ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެމެންނާ އެކު ނަމާދުކުރެއްވިންތޯއެވެ؟ އުބައްޔު ވިދާޅުވިއެވެ. އާދޭހެ! އެކަލޭގެފާނު ބަސްފުޅުކުރުއްވިއެވެ. ދެން ފައިނުދިނީ ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟"(2)

9- **ކިނބިހިއްސުމުން الْحَمْدُ لِلّٰهِ ކިޔުން.** މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ރިފާޢަތު ބިން ރާފިޢުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަހަތުގައި އަހުރެން ނަމާދުކުރަމުން ހުއްޓައި އަހުރެންނަށް ކިނބިހިއްސިއްޖެއެވެ. ފަހެ އަހުރެން ކިޔައިފީމެވެ. "الْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ مُبَارَكًا عَلَيْهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى" "އަހުރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ލޯބިވެވޮޑިގެންނަވާ އަދި ރުހިވޮޑިގެންނަވާ ގޮތައިން ގިނަވެގެންވާ، ރިވެތިވެގެންވާ، ބަރަކާތްލެއްވިގެންވާ ޙަމްދުކުރުން اللهއަށް ޙައްޤު ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ." ފަހެ ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެން حديث ކުރުއްވާފައިވެއެވެ. "ނަމާދުގައި ވާހަކަދެއްކި ކާކުހެއްތޯ؟" ފަހެ އެއްބަހަކުވެސް އެއްކަލަކު ވިދާޅުއެއްނުވިއެވެ. ދެން ދެވަނަ ފަހަރަކު އެކަލޭގެފާނު އަލުން

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أبو داود وابن حبّان والطّبراني وصحّحه الألباني.

حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އެއްބަސްކުރައްވާފައިވާ އެއްގޮތަށް ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. ދެން މިސްކީނަކަށް އެނގޭގޮތުން حديث ރިވާކުރައްވާފައިވާ ހަމަހަމަ ތަންތަނުގައި ރިޔާވެ. އޭ اللّٰه ހަސްތިކޮށްވާ! އަދި ހަނދާންކުރެ. ފަހެ އެނގޭގޮތުން حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "މުބާރަކު ދީގެ ފާރުގެ ފާރަނަލާ އެކަށޭގޮތުން ހަމަހަމަ ފާހަގަކޮށް ވިދާޅުވެއްޖެ. މީރާސްއަށް މަޤާމަކަމުން އެކަވިދާ ހަމަ ތަކުރާރުކުރުމަށް ބަރަބަރު އެޢުލާން ކުރައްވާށެވެ. އަޛާނުގެ ކަލިމަތަކާ ވިދާޅުކޮށް އުޖޫރަތީ މީހުންނަށް ފަރާތްތަކުން ދީފައިވާ ސުލޫކާއި ޖަވާބުދާރީވުމަކީ.(1)"

10- މުސްލިމު ބަލައިގެން ކިޔުން. ފަހެ ސުންނަތް ނަމާދު މަސްއޫލިއްޔަތު ހާސިލްކުރު

ދިގުކަމެއް ކިޔުން ސުންނަތް ވެގެންވާ ނަމާދު ތަކުގައި އެބަޔާ ތަރައްޤީ ނަމާދު ފަރުދުގެ މުސްލިމު ބަލައިގެން ކިޔުން ހަމަ އެވަގުތު އަދި ފުރަތަމަ މިންވަރު ނޫނީ ވީއްލަ ފަރުދު ސުންނަތްތަކުގައިވެސް މުސްލިމު ބަލައިގެން ކިޔުން ހަމަވެގެން ވެއެވެ. ފަހެ މާލިކު ރަޙިމަހުﷲ ސުންނަތުގައި އާދަވެގެން ކިޔުމަކީ ވާޖިބުވަނީ ހިތުން ވާހަކަވާ ކުރިއަށް "އެކަމަށް އެދޭނެ ކަމަކަށް ފަރާތްތަކުން ބަލައިގެން ކިޔަމުންދާ ބާރު (ބާރުއަރާގައި) އެކަމަށް ފަރާތްތަކުން ފަހަރަމެއްވާނެ.(2)" އަދި އިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ބަލައިގެން ކިޔުމަކީ ސުންނަތެއްކަން ނަމާދު ބާރަށް ރައްކާތެރިވެއެވެ.(3)"

11- ނަމާދުގައި ޝައްކު ފެތުރުމަށް ހިތާމަ ވިސްނުން. ފަހެ ނަމާދުގައި ނަމާދުން ބޭރު

ފިކުރުތައް އަދި ޝައިޠާނާ ދުރުކުރުމަށް ފިކުރުތަކެއް ދުއްވާލަ ސަލާމަތެއް ހާޞިލުވާނެ. އަދި ނަމާދުގައި ހިތާމަ ފިކުރުކުރުމަކީ މިންވަރަކަށް ނަމާދު ސަލާމް ކިޔުމެވެ. ކަމެއްވާ އެކަމަށް ބަލައިގެން ނަމާދު ބާރަށް ރައްކާތެރިވެއެވެ. މާލިކު ﷲ ހަރުކަށިކަމުގައި އުފެއްދެވިއެވެ. ބަޔާން ރިޢާޔަތްކޮށްފައިވެއެވެ. އެނގޭގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަހަމަތަކުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم

حديث ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا نُودِيَ بِالصَّلاَةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتَّى لاَ يَسْمَعَ الأَذَانَ، فَإِذَا قُضِيَ الأَذَانُ أَقْبَلَ، فَإِذَا ثُوِّبَ بِهَا أَدْبَرَ فَإِذَا قُضِيَ التَّثْوِيبُ أَقْبَلَ حَتَّى يَخْطِرَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَنَفْسِهِ يَقُولُ: اذْكُرْ كَذَا وَكَذَا مَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ حَتَّى يَظَلَّ الرَّجُلُ إِنْ يَدْرِي كَمْ صَلَّى، فَإِذَا لَمْ يَدْرِ أَحَدُكُمْ كَمْ صَلَّى ثَلاَثًا أَوْ أَرْبَعًا فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ"(4) މާނައީ: "ނަމާދަށް ބަންގިދެވޭ ހިނދު ފުރަތަސް ފަހަރުމަން ވައިބުރުކުރަމުން ޝައިޠާނާ ފުރަގަސްދީ ދިޔައެވެ. އަދި ބަންގި

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه مالك والبخاري تعليقاً.

(3) المجموع.

(4) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

އަޅުންއިވިއްޖައުދަން ގަންދެންނެވެ. ދަންޏަށް ބައްޓި ނިމޭ ހިނދު އަޑުން އާދައެވެ. ފަހެ ޤަވާޢިދުން ފަށާ ހިނދު އަޅުން ފުރަތަސްފި ފިޔައެވެ. ދެން ޤަވާޢި ނިމޭ ހިނދު އަޅުންފަސް އާދައެވެ. އޭރު އިންސާނާގެ ހިތަށް ވަސްވާސް ދިފުމަށް ކަންތަކުރެވެ. ބުނާ ބުނުއެވެ. މިފަދަ އެފަދަކަމުގެ ހަދާންކުރުވެއެވެ. އޭރު އެބާ ކުރިން އޭނާގެ ހިތަށް ނުފެސޭއަކާ ކަންތައްތައްކުރެވެ. (އެކަމަކު ސަބަބުތަ ވަސްވާސް ދޭށެވެ.) އޭރު މިހާއަށް އޭނާއަކު ކުރުފެނި ކަތައް ދަކުރައްތަކުން ނޫނިގެއްޖައުމަށް ދަންނަދެވެ. ފަހެ ތިޔަބަޔިމުންނަކު މިކަން ކުރުފެނި ތިޔަކުރައްތަކުން ނަފަތަ ހަތަރު ދަކުރައްތަކުން ނޫނިގެ ސަބަބުފުއްޖަނަމަ (ނަމާދު ނިމޭ ހިނދު) އިހިނދު އިނދެގެން ދުރުސަތިދަ (ކުރުސަތިދަ) ކުރާށެވެ." އަދި އިމާމު ބުޚާރީ މާރަﷲ ދުއްސޫނުބައެއް އުމަރުގެ ފާނުގެ ކިބައިން ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. އުމަރުގެ ފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މިމަނިކުފާނުގެ ހިނގުމާއިގެ ކަންތަކުރު ދަރުމަވަނި ނަމާދުގެ ތެރޭގައެވެ." އަދި މާރަﷲ ދުއްސޫނުބައެއް ބައްމާރު ބިން ޔާސިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުތުރައްވަނިކޮށް އަހުރުން އަޑުއެހީމެވެ. "إِنَّ الرَّجُلَ لَيَنْصَرِفُ وَمَا كُتِبَ لَهُ إِلاَّ عُشْرُ صَلاَتِهِ، تُسْعُهَا، ثُمُنُهَا، سُبُعُهَا، سُدُسُهَا، خُمُسُهَا، رُبُعُهَا، ثُلُثُهَا، نِصْفُهَا"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މީހާ ނަމާދުކޮށް އަވަދިވެގެން އެނބުރިދެއެވެ. އަދި އޭނާއަށް ލިޔެވޭ ނަމާދުގެ ދިހަބައިކުޅަ އެއްބައި، ނުވަބައިކުޅަ އެއްބައި، އަށްބައިކުޅަ އެއްބައި، ހަތްބައިކުޅަ އެއްބައި، ހަބައިކުޅަ އެއްބައި، ފަސްބައިކުޅަ އެއްބައި، ހަތަރުބައިކުޅަ އެއްބައި، ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި، ދެބައިކުޅަ އެއްބައި މެނުވީ ލިޔެވިގެންނުވެއެވެ." އެބައި މިހާއަށް އޭނާގެ ނަމާދުގެ ސަވާބުލިބޭނީ ނަމާދުގައި އޭނާ ހުށަހެޅިވަޑައިގެން ދިނުމުގައި ސަބަބުތަކުގެ ބަޔާން ކަންތައްތައް ހާޟިރު ކުރުމުގެ ސަބަބުން ބައިކޮށެވެ. އަދި މާރަﷲ ދުއްސޫނުބައެއް ޢަބްދުﷲ ބުނު ޚާލިދު އަލްޖުހަނީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރުތުރައްވައިފިއެވެ. "مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لاَ يَسْهُو فِيهِمَا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[2] މާނައީ: "ރަނގަޅަށް ފުރިހަމަކޮށް ވުޟޫކޮށް ދެން ދެރަކުރަތްކޮށް އެތަރަކުރައްތަކުގައި ނަމާދު މަތިން ހަނދާން ނައްތައިނުލައިފިނަމަ (އެބައި ނަމާދުން ބޭރު އެއްވެސް ކަމެއް ހިތަށް ނުގެނެސް ދަރަކުރައްތައް ފުރިހަމަ) ދަންނަވައެވެ. އޭނާގެ އިސްވެދިޔަދައި (ކުޑަ) ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެވިގެންދެއެވެ." އަދި މާރަﷲ ދުއްސޫނުބައެއް ބުމައިރުން ބުނު އަބީއުމާމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރުން ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ! އަހުރުންނަށް އަހުރުންގެ ނަމާދު އަދި

1) رواه أحمد وأبو داود وابن حبّان وحسّنه الألباني.

2) رواه أبو داود وحسّنه الألباني.

ދަހުރުންގެ ޚިޔާލުވާ ދުވަހަން ޝައިޠާނާ ހުރަސްއަޅާ ދަހުރުންނަން (ވަސްވާސްކުރަމުން) އޭނާ ފުރައިގަތުމެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خِنْزَبٌ، فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنْهُ وَاتْفُلْ عَلَى يَسَارِكَ ثَلاَثًا"[1] "އެއީ ޝައިޠާނާއެވެ. އޭނާގެ ނަމަކީ ޚިންޒަބެވެ. ދެން ތިބާއަށް އޭނާގެ އިޙްސާސްވާ ހިނދު أَعُوْذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْم ކިޔާށެވެ. އަދި ވާތްފަރާތަށް ތުއްތު ކޮށް ތިން ފަހަރު ކުޅުހެޅުވާށެވެ."

އެހެންކަމުން އިންސާނާގެ ހިތުގައި އެކިވިސްނުން އާދެ ނަމާދުކުރާ އިރު ފިކުރުކުރަމުން އިސްތިޢާޛަ ކިޔުމެވެ. އަދި އޭނާގެ ހިތާއި މުޅިހަށިގަނޑު اللهއަށް ކިޔަމަންތެރިކުރުމެވެ. އަދި ޚުޝޫޢުވެރިކަމާއި އާދޭސްތަކުގެ މާނައަށް ވިސްނައި ތަދައްބަރުކުރުމެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ރުކުންތަކާއި ރުކުނުތަކާ ތަރުތީބު ކުރުމެވެ. ނަމާދުގެ ފުރިހަމަ ސަވާބު ލިބޭނީ ކަމުގައި އެބައެވެ.

ނަމާދު މަކުރޫހުވާ ކަންތައްތައް

ދެން އިސްވެ ބަޔާންވެދިޔަ ނަމާދުގެ ސުންނަތްތަކުގެ ޚިލާފުން ސުންނަތްތައް ގަސްދުގައި ދޫކޮށްލައިފިނަމަ ނަމާދު މަކުރޫހުވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދުގައި އަންނަނިވި ކަންތައްތަކުގެ ޚިލާފުން ކަމެއް ކުރުންވެސް މަކުރޫހުވެގެންވެއެވެ.

1- ނަމާދުގައި ހުންނަ އިރު ބޯދަމައިލުމާއި، ނުވަތަ ތަނާއްޗާ ކުޑަކުރުން.

މާތްالله ކީރިތި ޤުރުއާނުގައިވެސް މުއުމިނުންގެ ސިފައިން ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އެކަލާނގެ ވިދާޅުވިއެވެ. ނަމާދުގައި ސަކަރާތާ އިރު ހިތްވަރުގައި އޮތްތަކެއްޗާ ބަލައިލުމުން އަހުރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ ސުވާލުކުރީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އެއީ ނަމާދުކުރާ މީހާ ހިތަށް ހިތާވެގެން ކަލައި ނުކަތުމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ކަނޑައަޅައި ތަކުރާރުކުރާ އޮތް ވާހަކަފުޅު އެކަލޭގެފާނު. އެއީ ސަކަރާތާ އޮތްކަލާނގެއެވެ."[2]

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه الجماعة.

2- ނަމާދުގައި އުކުޅަށް އަތްލައިގެން ހުރުން. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގައި އުކުޅަށް އަތްލައިގެންހުރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަހީކުރެއްވިއެވެ."(1)

3- މައްޗަށް ބެލުން. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ يَرْفَعُونَ أَبْصَارَهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي الصَّلاَةِ أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ"(2) މާނައީ: "ބަޔަކުމީހުން އެބައިމީހުންގެ ބެލުންތައް އުޑާ ދިމާއަށް އުފުލުމުން (އެބަހީ މައްޗަށް ބެލުމުން) އެއްކިބާވާހުށިކަމެވެ. އެހެންނޫނީ އެބައިމީހުންގެ ފެނުން އަތުލެވިދާނެއެވެ. (އެބަހީ ކަނުވެދާނެއެވެ.)" ފަހެ މިބަސްފުޅުން ބާރުއަޅުއްވާފައިވާ ގޮތުގައި ނަމާދުގައި މައްޗަށް ބެލުމަކީ ހަރާމްކަމެކެވެ. އެހެނީ އެކަމުގެ މައްޗަށް ޢަޒާބުގެ ވަޢީދު އައިސްފައިވާތީއެވެ. އަދި އެފަދަ އިންޒާރު ހަރާމްކަމެއްގެ މައްޗަށް މެނުވީ ނާންނާނެއެވެ. ފަހެ ޤިޔާމަތުގެ ކުރީގައި މިއެވެ. އަދި އިލްމު ސާބިތުވި ވިދާޅުވެފައިވާ އެއީ މަކުރޫހަކަމެއް ކަމަށެވެ. އަދި އިލްމު އިބްނު ޙަޒްމު ވިދާޅުވެފައިވާ އެއީ ނަމާދު ބާތިލުވާނެ ކަމަށެވެ.

4- ނަމާދުގައި ޚާއްޞަ ސަބަބެއްނެތި ވަށައިގެން ބެލުން. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ކަހަލަ އަލަތުލަ ޖެހުމާގެ ސުވާލެއް މީހުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ (ނަމާދުން އަލަތުލަ ޖެހިގެން) حديث ފުރުސަތުދެއްވިއެވެ. "މީހަކަށް ޖެހުން ނުވަތަ ބަލިކަމެއް ނަމާދުން ޝައިޠާނާ ހުޅުވަލައި ފޮއްސަމުން އައްސެވޭ(3) ގެތަތް ދޫކުރާ ނަމާދުގައި ދުވަހެއް ހަރަކާތްތެރިކުރަނީ ފަހަރަކު ކޮންބައިގެ ހިސާބުގެ ކަންކަމަކީ ހަމަ ބަނދެވިގެން ހުންނާނެއޭ."(4) އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކޮޓަރިއާ ވަރަށް ކައިރިން ހުންނެވި ޝާމީ ޕަރުދާއެއް ހުރިއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނަށް حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަ ޕަރުދާ ނައްޓަވާށެވެ. ތިޔަ ޕަރުދާގައިވާ ފޮޓޯތައް ނަމާދު ކުރައްވަމުން ތިބުމުގައި އަބަދުވެސް ދާއިރާއާ ޖެހިގެންހުރުމާ އެއްވެސް ބޮލަށްވާ އަރާފިއެވެ."(5)

---

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

(3) އަބޫހުރައިރާ ބާރިދު ބޭނުން ކުރައްވާފައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް ޝައިޠާނާ ހުޅުވާލެއްވި މިކަމާ ގުޅިގެންނެވެ.

(4) رواه البخاري ومسلم.

(5) رواه أحمد والبخاري.

5- ނަމާދުން ސަލާމްދޭ ހިނދު އަތުން އިޝާރާތްކުރުން. ޔަނީ ނަމާދުން ސަލާމްދޭ ހިނދު އަތުން އިޝާރާތްކުރުމަކީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަސާކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. ސަލާމްދޭ އިތުރު ހަމައެކަނި އަނބުރާ ޖަވާބުދިނީ ބޭނުމެވެ. މިފަދައިން ނަމާދުގެ ފަރުޟުނަމާދުތަކާ ނުވަތަ ނަފްލުތަކުގައި އެއްފަދައިން ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރު ޖާބިރު ބުނު ސަލާމްގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހުރެމެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޤުބާ މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރައްވަމުން ވިއެވެ. ޔަނީ އަންޞާރީންގެ އަޅުގަނޑުން އިޝާރާތްކޮށް އަޅުގަނޑުން ސަލާމްދެމުން ވިއެވެ. ޔަނީ (އެކަން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް އަނބުރާ ދިޔައިމުން) حديث ފުރުމަތިކުރެއްވިއެވެ. "މިބައިމީހުންގެ ބާރަކާ ޔަނީ ކޮބައިހެއްޓެވެ؟ އެބައިމީހުން ސަލާމް އެދިނީ އެބައިމީހުންގެ އަތްތަކުންނެވެ. އެގޮތަށް އެބައިމީހުން ސަލާމްދެއްވިއިރު އެބައިމީހުންގެ އަތްތަކަށް ހިތަށް ނުކުރައްވަނީ އަސްކުރާއިރުގެ ނިޔަތްތައް ގޮސްނުވެ. އެބައިމީހުންގެ ނުކުތާ ދިޔަތަން އާދަގެ ދުވަހު ދުވަހުގެ ފަރަހެއްގައިސާޖެހި ބާރުވައި ދެން السَّلَامُ عَلَيْكُم السَّلَامُ عَلَيْكُم ދިފަހަރިން ސަލާމްދިނުމުން ނުދިނީހެއްޔޭ؟"(1)

6- ކުރާފަދައިއްޔަކުން އަނގަމަތީ ފުރުމާއި ސަދުލުކުރުން. ޢަބްދުﷲ ބުނު މަސްޢޫދު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގައި ސަދުލުކުރުމާއި އަނގަމަތި އެއްކަކުން ނިވައިކުރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަހީކުރެއްވިއެވެ."(2)

އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަދުލުކުރުމަކީ ބުނުމަތީގައި ޖަހާފައި ހުރުން ދޫކޮށްލުމެވެ. އަދި އިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަދުލުކުރުމަކީ ހެދުމުގެ ދެފަރާތް ފުރަގަސްކޮށް ބާއްވާފައި ދޫކޮށްލުމެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. ސަދުލުކުރުމަކީ އަތްދޫކޮށް ގަމީސް ޖެހިގަނޑުގެ ބޯކާސް ގަމީސް ޖެހިގަނޑުލުމެވެ. އަދި އެބަޔާކުރުމުގައި ޙުކުމް ސަޤީރަހަން ދިއުމެވެ. ޔަނީ ބައިވެރިވާބަރި ވިދާޅުވިއެވެ. ސަދުލުގައި ދުލުހިޔާ މާނައަކީ އަނގައިމިބޭނުމެވެ.

7- ކާނާ ތައްޔާރުވެފައިވަނިކޮށް ނަމާދުކުރުން. ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا وُضِعَ الْعَشَاءُ وَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَابْدَءُوا بِالْعَشَاءِ"(3) މާނައީ: "ރޭގަނޑުގެ ކާނާ ތައްޔާރުވެފައިވަނިކޮށް (ޢިޝާ) ނަމާދަށް ޤަމަތްދެވިއްޖެނަމަ ޔަނީ ފުރަތަމަ ކާށެވެ

(1) رواه أحمد والنّسائي.

(2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه والحاكم وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد ومسلم والتّرمذي وابن ماجه.

ޚުޝޫޢުގެ ގެއްލުން ފިލުވުމެވެ. (އެބަހީ އެންމެފުރަތަމަ ކަމެވެ.)" އެހެނީ ކާނާ ތައްޔާރުވެފައިވަނިކޮށް ނުކައި ބަނޑުހައިހޫނުކަމާއެކު ނަމާދު ކުރައިފިނަމަ ނަމާދުގައި ކެއުމުގެ ޚިޔާލު އަންނާނެކަން ކަށަވަރެވެ. އަދި އެކަމުގެ ސަބަބުން ނަމާދުގައި ޚުޝޫޢުއާއި ތަދައްބުރުކަން ގެއްލިގެންދާނެއެވެ. އަދި އަވަހަށް ކާން ދިއުމަށްޓަކައި އަވަސްކުރުމުގެ ސަބަބުން ނަމާދުގެ ބައެއް ރުކުނުތަކެއް ފުރިހަމަ ނުކުރެވުންވެސް އެކަށީގެންވެއެވެ. އަދި ނާފިޢު ރަޙިމަހުﷲ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. "އެކަލޭގެފާނަށް ކާނާ ތައްޔާރުކުރެވިފައިވަނިކޮށް ނަމާދަށް ޤާމަތްދެވުނެވެ. ފަހެ ކެއުމުން އަވަދިވެވަޑައިގެންނެވުމަށް މެނުވީ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދަކަށް ވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އަދި ކާންބައިތިއްބަވާން އިންނަވާ އިރު އެކަލޭގެފާނަށް އިމާމުމީހާ ކިޔަވާއަޑު އިވިވަޑައިގަންނަވައެވެ."[1]

8- ދެހާޖަތް ބާރުގަދަކޮށް ގެންގުޅެ ނަމާދުކުރުން. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނު ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ، وَلاَ وَهُوَ يُدَافِعُهُ الأَخْبَثَانِ"[2] މާނައީ: "ކާނާ ހާޟިރުވެފައިހުންނަ ވަގުތުގައާއި ދެހާޖަތް ތަދުކޮށްދޭ ހުންނަ ވަގުތު ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެކަކުވެސް ނަމާދުނުކުރާހުށިކަމެވެ."

9- ތޮއްޓާޖެހި ހުރެ ނަމާދުކުރުން. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނު ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلاَةِ فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لَعَلَّهُ يَذْهَبُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ"[3] މާނައީ: "ނަމާދުގައި ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ތޮއްޓާޖެހުން ފެށިއްޖެނަމަ ފަހެ ނިދިފިލައިގެން ދާންދެން ނިދާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ތޮއްޓާޖެހި ހުރެ ނަމާދުކުރާ ހިނދު އޭނާ ފާފަފުއްސެވުމަށް އެދި ދުޢާކުރަމުން ހިތާ އޭނާގެ އަމިއްލަނަފްސަށް އޭނާ ބަދުދުޢާކުރުން އެކަށީގެންވެއެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَاسْتَعْجَمَ الْقُرْآنُ عَلَى لِسَانِهِ فَلَمْ يَدْرِ مَا يَقُولُ فَلْيَضْطَجِعْ"[4] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ރޭނަމާދުކުރުމަށް ތެދުވާ ހިނދު

(1) رواه البخاري.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(3) رواه الجماعة.

(4) رواه أحمد ومسلم وأبو داود وابن ماجه.

ފަދަ އާންމުގެ ދުވަސްކަމަށް ޤުދުރަތެން ބަދުވެ އާންމަކަށް ނިޔާއައްކޮޅެއް ނޫނަސްގެންފަރަހިފިނަމަ ފަދަ އާންމާ
އެރޮވެ ނިޔާދުރުނިކަލާވެ."

10- ނަމާދުކުރުމުގައި މިސްކީނުވުން ތަނަށް ހުޝޫޢުވެރިވުން. އެބަހީ ނަމާދުގެ ކުރިން ތަނަށް
ހިތާއި އަޅުކަމުގައި އެހެންމީހަކު ނަމާދުކުރިއަރުއްވިނުމަވެ. އަދި އެތަނަކީ އާންމަކަށް ހުޝޫޢުވެރިވާ
ތަނެއްކަމުގައި ދުނިޔެވެ. ފަދަ އިމާމުމީހާއަށް މިކަމުން އިސްތިޤާމަތްވާންވާނެއެވެ. އެހެނީ އިމާމުމީހާއަށް
ވާޖިބުވާ ހުޝޫޢުވެރިވާން ޝަރުޢީ ދަލީލެއްވެއެވެ. މާތްﷲ ކުރްއާނުގައި މުއުމިނުންގެ ސިފަ ބަޔާންކުރައްވާ
ސޫރަތުގެ ފެށުމުގައި ހުޝޫޢުވެރިވުން ފާހަގަކުރައްވައެވެ. "ނަމާދުގައި ނިކަމެތިވުމާއި،
ސަޖިދަގައި ދުޢާކުރުމާއި ބިރުވެތިވުމާއި ޖެހިލުމާއި ފަހަރުގަނޑުމާއި، ޖަމާލު ބަޔާންކުރެއްވުމަކީ ތަން
ހުޝޫޢުވެރިވުން މިސްކީނުވުން ނަމާދުކުރުމަށް ތަން ހުޝޫޢުވެރިވުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
ނަހީކުރެއްވިއެވެ."(1)

ނަމާދު ބާޠިލުވާ ކަންތައްތައް

ނަމާދުކުރާމީހާ ނަމާދުގެ ތެރޭގައި އަންނަނިވި ކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިން ކަމެއްކޮށްފިނަމަ
އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ.

1- ގަސްތުގައި ކައިބޮއިފުމުން. އިމާމު އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ.
"ފަރުޟުނަމާދެއްގައި ގަސްތުގައި ކައިބޮއިހަދައިފިމީހާ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާ ނަމާދު އަލުން
ކުރަންޖެހޭނެކަމަށް އިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ."(2) އަދި ޖުމްހޫރުއިލްމުވެރިންގެ
އަރިހުގައި ސުންނަތް ނަމާދުވެސް ހަމައެފަދައެވެ. އެހެނީ ފަރުޟު ނަމާދު ބާޠިލުކުރާނެ ކަމެއް
ސުންނަތް ނަމާދުވެސް ބާޠިލުކުރާނެއެވެ.

2- ގަސްތުގައި ވާހަކަދެއްކުމުން. ރަސޫލުﷲ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހި ޒައިދު ބިން އަރްޤަމްގެ
ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. އަހަރުމެން ނަމާދުގައި ވާހަކަދައްކަމުން ހުށީމުއެވެ. ނަމާދުގައި ހުރި
މީހާ ކައިރިގައި ހުންނަ މީހާއާ އެހެރަތްތަކުން ވާހަކަދައްކައެވެ. އެއީ
މާތްﷲ މިއާޔަތް ބާވައިލެއްވުމާ ހަމައަށެވެ. ﴿وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ (البقرة: ٢٣٨) މާނައީ:

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

(2) الإجماع لابن المنذر.

"އަދި ތިޔަބައިމީހުން اللهއަށްޓަކައި ހަނުހުރެތިބޭ ބަޔެއް(1) ނަމާދަށް ތެދުވެތިބޭށެވެ." ވަނީ ނަމާދުގައި ހަނުހުރުމަށް އަޅުގަނޑުމެންނަށް އަމުރުކުރެވިއްޖެއެވެ. އަދި ވާހަކަދެއްކުން އަޅުގަނޑުމެންނަށް މަނާކުރެވިއްޖެއެވެ."(2)

ވަނީ ވާހަކަދެއްކުން ނަމާދުބާތިލުވާކަން ނުދަންނަ ބައެއް ނުވަތަ ހަނދާންނެތިގެން ވާހަކަ ދެއްކިއްޖެނަމަ އެމީހެއްގެ ނަމާދު ބާތިލުނުވާނެއެވެ. މުޢާވިޔަތުބްނުލްޙަކަމް އައްސުލަމީގެ ޙަދީޘްގައި ވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ފަރާތުގައި އަހަރެން ނަމާދުކުރަމުންދަނިކޮށް މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން މީހަކު ކިނބިހެއްޖެއެވެ. ވީމާ އަހަރެން يَرْحَمُكَ الله އޭ ބުނީމެވެ. ހަމައެހިން ބައްލަވާލަމުން މުސްލިމުން އެބައިމީހުންގެ ލޯތަކުން އަހަރެންނަށް ބަލާލުމަށް ފެށިއެވެ. ވީ އަހަރެން ބުނީމެވެ. އަސްސަލާމު! ތިޔަބައިމީހުން އަހަރެންނަށް ތިޔަބަލަނީ ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟ ވީ (އަހަރެން އަނގަބަންދުކުރުން) އެބައިމީހުން އެބައިމީހުންގެ އަތްތަކުން އެބައިމީހުންގެ ކަކޫގައި ޖަހަން ފެށިއެވެ. ދެން އަހަރެންނަށް އެބައިމީހުން އަހަރެން ހިމޭންކުރުވަން އުޅޭކަން އަހަރެން ދެނެގަތުމުން ހަމަހިމޭނުވީމެވެ. ދެންވީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދުކޮށް އަވަހާރަވެވަޑައިގެންނެވި ހިނދު ދަންނަވަމެވެ. ވީ އަހަރެންގެ ބައްޕައާއި މަންމަ އެކަލޭގެފާނަށް ފިދާވާށިއެވެ. އެކަލޭގެފާނަށްވުރެ ރަނގަޅު ދަސްކޮށްދޭ މުދައްރިސަކު އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރީގައްޔާއި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހުގައި ނުދެކެމެވެ. ވީ الله ގަންދީ ބުނަމެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަހަރެންނަށް ހަރުކަށި ބަސްބުނެއް ނުވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އަހަރެންގެ ގައިގައި ނުވަތަ ޖަހައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި އަހަރެންނަށް ދިފާއަކު ހުތުރު ބަހަކުންވެސް ވިދާޅުވެއް ނުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަހަރެންނަށް حديث ކުރެއްވީ ހަމައެކަނި މިހެންނެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން މިނަމާދުގައި މީސްތަކުންގެ ވާހަކައިން އެއްވެސް މިންވަރެއް އެކަށީގެންނުވެއެވެ. އަދިވެއްޔާ! މިނަމާދަކީ ތަސްބީޙައާއި ތަކްބީރާއި ޤުރުއާން ކިޔަވުމެވެ. ވީއްލާހެއް ބަނގުރާމާ އަޑުކަލާގެ.(3)

ވީ މުޢާވިޔަތު ބުނު ޙަކަމް ނަމާދުގައި ވާހަކަދެއްކި ނަމަވެސް އެކަލޭގެފާނަށް އެކަމުގެ ޙުކުމް ނޭނގޭތީއެވެ. އެހެންކަމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނަށް ނަމާދު އަލުން ކުރުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ.

(1) ﴿قَـٰنِتِينَ﴾ ގެ މާނައާމެދު މުފައްސިރުން ކުރައްވާފައިވާ ތަފްސީރުތަކުގެ ތެރޭގައި "ކިޔަމަން ތެރިކަމާ ބަހައްޓާ" ދެނަޑާ މާނައަކީ "ހަރަމަންތެރިވާ ބަހާ" އަދި މިނަޑާ މާނައަކީ "ހަނުހުރެ ތިބޭ ބަހާ" މިއެވެ.

(2) رواه الجماعة.

(3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

3- ގަސްދުގައި ގިނަބަރަކާތްތަކެއްކުރުން. އިމާމު ނަވަވީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ.

"ނަމާދުގެ ތެރެއިން ނުވާ ޢަމަލެއް ގިނައިން ކޮށްފިނަމަ ނުވަތަ ނަމާދުގެ ތެރެއިން ނުވާ ގިނަޢަމަލުތަކެއް ކޮށްފިނަމަ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ. އަދި މިކަމާމެދު އިޚްތިލާފެއްނެތް ފުޤަހާއި އެއްވެސް ޚިލާފެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެކުރަ ޢަމަލެއް މަދުން ކޮށްފިނަމަ ނުވަތަ އެކުރަ މަދު ޢަމަލުތަކެއް ކޮށްފިނަމަ ނަމާދު ބާޠިލެއްނުވާނެއެވެ. އަދި މިކަމާމެދުވެސް އިޚްތިލާފެއްނެތް ފުޤަހާއި އެއްވެސް ޚިލާފެއް ނުވެއެވެ. ދެންކަރަ ޢަމަލުގެ މަދުވިނާ ގިނަވުން ކަނޑައެޅުމުގައި އިޚްތިލާފުވެރިން ހަތަރުބަސްފުޅެއްގެ މައްޗަށް ވަނީ ޒިޔާދަވެވަޖެހެނީ. އަދި ޙާޖަރުވެގެންވަނީ ހަމަޖެހުމަށް ބަސްފުޅުގެ. އަދި ބޭނުންފުޅުވާ މަޝްހޫރުވެގެންވާ އެބަސްފުޅެވެ. އެއީ އުރުފުގައި މިސްކީނުކަމުގެ ޢާދަޔާއި ޤަވާޢިދުތަކެވެ. ފަހެ މިސްކީނުކަން މަދުކަމުގައި ހިމެނޭނީ ޢަމަލުކަމުން ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. (ނަމާދުގެ ތެރޭގައި) ޝާރަޢުން އިސްތިޢުމާލު ކުރެވޭ ޢާދަތަކުގެ ތެރެއިން (ނަމާދުގެ ތެރޭގައި) ފައިވާންބޭނުމާއި، ފަޅިޔަށް ކަކުޅު ނަގައި އިޝާރާތްކުރުމާއި، ގައިން ސޫފުޓަކު އެއްކޮށް އިޝާރާތްކުރުމާއި، ކުޑަ ގައިން ބޭނުމާއި، ކުޑަކުއްޖަކު އުފުލުމާއި، (ސަލާމުގެ ޖަވާބު ދިނުމުގައި) އަތުން ބޭނުންކުރުމާއި، ކުރިއަށްދިޔުމާއި، ފަހަތަށް ޖެހުމާއި، ކުޑަކުޑަ ޙަރަކާތްތަކާއި، އެއަށް ވުރެ ކުޑަ ކަންތައްތަކެވެ. ދެން މިސްކީނުކަމުން ގިނަކަމުގައި ހިމެނޭ ގޮތެއް ކަނޑައަޅާ ހިތަދުވަހު ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ. މިސާލަކަށް ދިޔަ ހިނގާފައި ހިނގާ ނުވަތަ އަލުން ފަށައިގެން ކުރުމުގެ ޢަމަލުތަކެވެ."[(1)]

4- ނަމާދުގެ ތުރުކުރެއް ނުވަތަ ސަލާމްއްދާ އެއްވެސް އަތްޗާލާ ނުވަތަ ގަސްދުގައި ތުރުކުރެއް ކުރުން. ފަހެ ނަމާދުގެ ބަރަކަތްތަކެއްކުރުން ނުވަތަ ނަމާދުކުރުން އެއްޗެހިން މިހާރު ރަސޫލު الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުރުޞަތުގައިވެއެވެ. "އަނބުރުވާ އަޅުން ނަމާދުކުރަށްވެ. ފަހެ ހަމަހަމަވަރުން ނިމޭ އަދި ނަމާދުގައި ކުރަމުންދެވެ." މިހާރަށް ތިންފަހަރު އަތުރައިން އެކަހަކަށް ޤަބޫލު حديث ފުރުޞަތުގައިވެއެވެ. ދެން އެހާ ނަމާދު ބަރަކާތް ކުރެވޭހާ ދަތުރުކުރެވޭ ނަމާދުކުރަން. އެހެން ހަކަދެއްސަވައި ކުރަމުންދާ ނަމާދު ބަރަކާތް ކުރެވޭހާ ދަތުރުކުރެއްވުމެވެ.[(2)] އަދި އިބްނު ޤުދާމާ – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ވުޟޫއާއި ނަމާދުކުރުމުގައި އަޅުން ނަމާދުކުރަން ޢިލްމުގެ ކަމަކީ އިޚްތިލާފެއް ނެތްކަމެވެ. އެއީ ގަސްދުގައި އެކަހަރު ކުރެވިދާނެއެވެ ނުވަތަ ހިކިއްޔާކަށް ދެކަހަރު ކުރެވިދާނެއެވެ. އަދި ދެބަރަކަތް ކުރާމީހަކު ކުރަމުންދާ ނަމާދު ކުރަމުންދާނެއެވެ.

(1) المجموع.

(2) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

ހަމައެފަދައެވެ. އެއީ ގަސްތުގައި އެކަންކުރިކަމުގައިވިޔަސް ނުވަތަ ހަނދާންނެތިގެން އެކަންކުރިކަމުގައިވިޔަސް މެއެވެ. އަދި އިޖުމާޢުވާނޫން ދަންނަވަނީ ނަމަ ނަމާދު ބާޠިލުވުމުގެ ޝަރުޠުތަކުގެ ތެރެއިން ޝަރުޠެއް އަރައިފި ކޮންމެވެސް ކަމަކު ނަމާދު އަލުން ކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ."(1)

5- ބޭރަށް ހިލުން. މާތްﷲ ރަސޫލާ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ބޭރަށް ހިލުމުން ނަމާދު ބާޠިލުވެއެވެ. އެކަމަކު ވަރުބޮޑުނޫން ހިލުމެއް ނުބާޠިލުވެއެވެ."(2) އަދި އިމާމު އިބުނުލްމުންޒިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "ބޭރަށް ހިލުމުން ނަމާދު ބާޠިލުވާނެކަމަށް އިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެގެންވެއެވެ."(3) ދޫންވަރަށް ނަމާދުގައި ހިނިތުންވުން ދަންނަވެ. އެކަމަކުން ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެއެވެ.

ނަމާދު ޤަޟާކުރުން

ޤަޟާ މިއީ އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅު ވަގަށް ދޫވިގައި ޚާއްޞަވާ ވަގުތަށްފަހުކުރެވޭ ކަމެކެވެ. ދަންނަވާށެވެ. ނިދުމުގެ ސަބަބުން ނުވަތަ ހަނދާންނެތިގެން ނަމާދެއް ދޫކޮށްލައިފިނަމަ ހޭލުމާއެކު ނުވަތަ ހަނދާންވުމާ އެކު އެނަމާދު ކުރަންޖެހޭނެކަމަށް އިލްމުވެރިން އިޖުމާޢުވެގެންވެއެވެ. ޤަޟާ އިލްމުވެރިންގެ އިސްތިޤާމަތުގައި މިކަމަން ޤަޟާކުރުމާ ޚިލާފު ކުރުގައި ވިއަސް ބަޔަކުމީހުންގައި އެއީ އަދާކުރުމެވެ. އެހެން ހަމަކަށަވަރުން ނިދާފައިވާމީހާޔާ އެބާޖެހުމުގައި މުކައްލަފުވެއްޖެނަމަވެ. އަދި ހަނދާންނެތުމާ މީހާޔާވެސް އެބާޖެހުމުގައި މުކައްލަފުވެއްޖެނަމަވެ. މާތްﷲ ރަސޫލާ ގެ ބަރަކާތް ރިވާކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ"(4) މާނައީ: "ތިންބަޔަކުގެ ކިބައިން ގަލަން އުފުލިއްޖެއެވެ. އެއީ ނިދާފައިވާމީހާ ހޭލާހާއިރަކަށް ދެނެވެ. އަދި ކުޑަކުއްޖާ ބާލިޣުވުމާ ހަމައަށް ދެނެވެ. އަދި ބުއްދިއަށް ހަމައެއްނެތްމީހާ ބުއްދިހަމަވުމާ ހަމައަށް ދެނެވެ." އަދި މާތްﷲ ރަސޫލާ އަޅުގަނޑުމެން

(1) بداية المجتهد لابن رشد.

(2) رواه الدّارقطني.

(3) الإجماع لابن المنذر.

(4) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وصحّحه الألباني.

ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ތުރުކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّهُ لَيْسَ فِي النَّوْمِ تَفْرِيطٌ إِنَّمَا التَّفْرِيطُ فِي الْيَقَظَةِ، فَإِذَا نَسِيَ أَحَدُكُمْ صَلاَةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا"(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ނިދުމަކު އެއްވެސް ތަރުވާލުޖެހޭކަމެއް ނޫނެވެ. ހަމައެކަނި ތަރުވާލުޖެހެނީ ހޭލައިހުރުމުގައެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ނަމާދުކުރަން ހަނދާންނެތިއްޖެނަމަ ނުވަތަ ނަމާދުނުކޮށް ނިދިއްޖެނަމަ ފަހެ ހަނދާންވާ ހިނދު އެނަމާދުކުރާހުށިކަމެވެ."

ދީން ޝަރުޢީ ޢުޒުރަކާ ނުލައި ނަމާދު ގަސްތުގައި އަޅާލިޔާ ދަންނައެވެ. ފަހެ އޭނާގެ ބުނާމުދު އިލްމުވެރިންގެ މުދަލައިވަނީ ޒާލިމުއްދީނީވެއެވެ. ޙަޤީޤަތުގައި އޭނާއަކީ ކާފިރެކެވެ. އަދި އެކަމަށް ދަލީލުކުރާ ނަޞްޞުތަކަށް ބަލައިގެން ބަޔަކު ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ. ފަހެ މިވާހަކަ "ނަމާދުއެޅުމުގެ ބާބުގެ" މިގޮތުގައިވާ ދަރުސް ބައްޔާމު ހިނގައްޖެއެވެ. ފަހެ ޝަރުޢީ ޢުޒުރަކާ ނުލައި ނަމާދު ގަސްތުގައި އަޅާލާ ފަރާތްތަކާއި ނުފިނެރެއެވެ. އޭނާގެ މައްސަލައިގައި ތަފާތު ބަޔާންކުރާ ޝައިޚުލްއިސްލާމް އިބްނުތައިމިއްޔާ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދު ގަސްތުގައި އަޅާލިޔާ ދަންނައެވެ. ފަހެ އެނަމާދު ކަޟާކުރުން އޭނާއަށް ޝަރުޢުކުރެވިގެން ނުވެއެވެ. އަދި އޭނާގެ ކިބައިން ކަޟާކުރުން ބަލައިގަނެވޭނެއެވެ. އަދިޔައްޔާ! އޭނާގެ މައްސަލައިގައި ސުންނަތްތެރިކަމާދު ވިސްނާކުރުމެވެ. އަދި މިކަމާ ޒިކުރު އެއްވެސް ތަޤުވާއެއް ނުވެއެވެ. އަދި ޔާއައްޔާ! ތަޤުވާވެތެއް މިކަމާ ދުވާލިތިވެގެންވެއެވެ."(2) އަދި އިމާމު އިބްނު ޙަޒްމު - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގެ ވަގުތު ނުކުތުމަށް ގަސްތުގައި ނަމާދުނުކުރާ ހުރިހާ ދަންނައެވެ. ފަހެ އެނަމާދު ކަޟާކުރުމުގެ ބައްޔާ އޭނާއަށް ކަނޑައެޅިގެންވާނެ ކަންތައްވެ. ފަހެ އޭނާ ހެޔޮކަންކަމުގެ މަތިވެރިކަމުގައި ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ޝަރުޢުކުރުމަކީ ނުކުރެވެ. އޭނާ ތައުބާވެ ހަމަ ހެޔޮކަމުގައި އޭނާގެ މީޒާން ބަރުކުރުމަށެވެ. އަދި އޭނާ ތައުބާވާ اللّه ގެ ޙަޟްރަތަށް އިސްތިޣްފާރުކުރުމަށެވެ."(3)

(1) رواه أصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

(2) "الفتاوى الكبرى" لشيخ الإسلام ابن تيمية.

(3) "المحلّى" لابن حزم.

ބަލިމީހާގެ ނަމާދު

ފަރު ބައްޔެއްގެ ސަބަބުން ތެދަށް ހުރެގެން ނުކުޅެދިއްޖެމާ އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރާނެއެވެ. އަދި އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރަން ކުޅެދުންވެސްނުވާނަމަ އެއްއަރިމަތްކޮށް އޮށޯވެގެން ނަމާދުކުރާނެއެވެ. އަދި އެގޮތުގައި ރުކޫޢާއި ސަޖިދަކުރާނީ އިޝާރާތުންނެވެ. ފަހެ ރުކޫޢަށްވުރެ ބޮޑަށް ސަޖިދައަށް ފުންބޯލަނބާނެއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ قِيَٰمٗا وَقُعُودٗا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمۡۚ﴾ (النساء: ١٠٣) މާނައީ: "ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ތެދަށް ތިބެގެންނާއި، އިށީނދެ ތިބެގެންނާއި، އަރިމަތްކޮށް އޮށޯވެތިބެގެން اللهއަށް ޛިކުރުކުރާށެވެ." މާތްالله ރުއްސެވި ޢަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދު މިއާމެދު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަބަދު ތެދުވެތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. އެކަމަށް ކުޅެދުންވެސްނުވާނަމަ އިށީނދެ ތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި އެކަމަށްވެސް ކުޅެދުންވެސްނުވާނަމަ އަރިމަތްކޮށް އޮށޯވެ ތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސެވި ޢިމްރާން ބުނު ޙުޞައިނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެންގެ ފުރަގަސްފަރާތް ދުޅަވެގެން އަހުރެން ނަމާދުކުރާނެ ގޮތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގާ އަހުރެން ސުވާލުކުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ތެދުވެހުރެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި އެކަމަށް ކުޅެދުންވެސްނުވާނަމަ އިށީނދެގެންނެވެ. އަދި އެކަމަށްވެސް ކުޅެދުންވެސްނުވާނަމަ އަރިމަތްކޮށް އޮށޯވެގެންނެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުއްސެވި ޖާބިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބަލިމީހަކަށް ޒިޔާރަތްކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ އޭނާ ބާލީހެއްގެ މަތީ ނަމާދުކުރަނިކޮށް އެކަލޭގެފާނު ފެނިވަޑައިގަތެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ބާލީސް އުކާލައްވާ حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ބިމަށް ކުޅެދިއްޖެނަމަ ބިންމަތީގައި ނަމާދުކުރާށެވެ. އެހެންނުވާނަމަ އިޝާރާތުން ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި ރުކޫޢަށްވުރެ ބޮޑަށް ސަޖިދައަށް ފުންބޯލަނބާށެވެ."(2) އަދި މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَاۚ﴾ (البقرة: ٢٨٦) މާނައީ: "الله އެއްވެސް ނަފްސަކަށް އެނަފްސަކަށް ކުޅެދޭވަރާ ވަރަށް މެނުވީ ތަކުލީފެއް ނުކުރައްވައެވެ." ދެންނެވި

(1) رواه الجماعة إلاّ مسلماً.

(2) رواه البيهقي وصحّح أبو حاتم وقفه.

ކުޅަދާނަވެގެންނުވުމުގެ މުހާދަރި ކާބަފައިކުރުމަށް އުސްދަށްވެފައެވެ. ނުވަތަ ކޮޅަށް ހުރެގެންސަވަ ބަދި ބޯޖެހިގޮތް ނަމާދުކުރުމަށް ބިރުގަތުމުވެ. ދެން ނަމާދުކުރުމަށް އިރިއާދު އިސްތިސްނާކުރަނީއެވެ. ބިރިމީހަކު ކަސްރަތްވުމަށް އެނގޭނެ ކަމަށް ބަލަނީ ހަމައެކަނިއެވެ. ފަރުވާ ދީގެން ނަމާދުކުރުމަށް އިނގެނެވެ. އެކަމަށް ފާފަވާނަކަމެއް ނެތެވެ. ތަނަށް ގެނެސް މާތްالله ރުއްސަވާފައިވާ ޙާލަތުގައިވެސް ދަތިކަން ކުޑަކުރުމަށް ބާރުވެރިކަންވެސް ދެއްވާފައިވެއެވެ. އެކަމަކު ވިދާޅުވެއްވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަހެރިކަމުގެ ދުވަހުން ތިބިގެން ވަކިކަމެއްގެ ނަމާދުކުރެއްވީ ހިތްވަރަށްވުރެ އިސްލާމީ ދަންނަވަހެއް ބިނާކުރުމުގެ ތަނެއްވަރަށްވުރެ ދުވަހެވެ."(1) އިންސާނުން މިހާރު ހަރުކަށިކަން އިސްލާމީ ތަރުބިއްޔަތުގެ ކަމުގައި ހިފަހައްޓާނެވެ.

ޚައުފުނަމާދު

ޚައުފުގެ ނަމާދަކީ ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައި އަދާކުރެވޭ ފަރުޟު ފަސްނަމާދެވެ. ފަހެ އެވަގުތުގައި އެނަމާދުތައް އަދާކުރެވޭނީ އަމާންކަމުގެ ވަގުތުތަކުގައި އަދާކުރާ ގޮތާ ތަފާތު ގޮތަކަށެވެ. އަދި އެގޮތަށް ފަރުޟުނަމާދުތައް އަދާކުރުން މަޝްރޫޢުވެފައިވަނީ ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައެވެ. އެހެންނަމަވެސް ބިރުވެރިކަން ބޮޑުވެގެން ގޮސްދާ ވަގުތެއްގައި އެގޮތަށް ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ ކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިސާލަކަށް އަލިފާނުގެ ހާދިސާއެއްގައި އަނދަރައިގެން ހިނގައިދާނަމަވެސް ބިރަށް އެގޮތަށް ނަމާދުކުރެވިދާނެއެވެ. ފަހެ ޚައުފުނަމާދު ކުރާނީ ޤަޞްރުކޮށްގެނެވެ. އެއީ މަޣްރިބު ނަމާދު ފިޔަވައެވެ. އެބަހީ ކޮންމެ ނަމާދެއްގައި ކުރާނީ ދެރަކުޢަތެވެ. އަދި ސަލާން ބޭނުންވާ ޙާލަތުގައި ނުވިސް ދުވަސް. ފަހެ ޚައުފުނަމާދު ޝަރުޢުކުރެވިގެންވާކަމަށް ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އެއީ އަންނަނިވި އާޔަތުން ބަޔާންކުރާތީއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ ٱلصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓاْ أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُواْ فَلْيَكُونُواْ مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّواْ فَلْيُصَلُّواْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۗ وَدَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَٰحِدَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم

(1) رواه النّسائي وابن خزيمة وابن حبّان والبيهقي والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين وصحّحه الألباني.

مَّرْضَىٰٓ أَن تَضَعُوٓا۟ أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُوا۟ حِذْرَكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴾ (النساء: ١٠٢)

މާނައީ: "(ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތު) ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި ހުންނަވައިފިނަމަ އެބައިމީހުންނާއެކު ނަމާދު ގާއިމުކުރައްވާނަމަ. ދެންފަހެ އެބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެއްޖަމާޢަތެއް މީހުން ކަލޭގެފާނާ އެކު ނަމާދަށް ތެދުވާށެވެ. އަދި އެބައިމީހުން (ނަމާދުގައިވެސް) ހަތިޔާރު ހިފައިގެން ތިބޭހުރިކަމެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން ސަޖިދަކުރުމުން (އެބައި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތް ފުރިހަމަކުރުމަށްފަހު) މީސްތަކުންގެ ފަހަތަށް ފުރިދުވުމަށްޓަކައި ދާނީއެވެ. ދެން ނަމާދު ނުކުރާ ބާކީ އަނެއްޖަމާޢަތުގެ މީހުން އައިސް ކަލޭގެފާނާ އެކު (ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ބައިވެރިވެ) ނަމާދުކުރާހުރިކަމެވެ. އަދި އެބައިމީހުންވެސް ހަތިޔާރުތަކާއި ރައްކާތެރިކަމުގައި ހިފައިގެން ތިބޭހުރިކަމެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ހަތިޔާރާއި ހަނގުރާމައިގެ ތަކެތިން ގާފިލުވެގެން ނަމަވެ ހިތައި، (އެކަމަކު) ކާފިރުވީމީހުން އެދެނީއެވެ. އެހުން އެއްފަހަރާ ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ފުރިބިގެމަތިކުން އެބައިމީހުންނަން ފުރިބިގަނޑުވާންއެވެ. (އެބައި ހަމަލާދިނުމެއެވެ.) އަދި ވާރޭވެހުމުގެ ސަބަބުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް (ހަތިޔާރު އުފުލުމަށް) އުނދަގޫ ވެއްޖެނަމަ ނުވަތަ ތިޔަބައިމީހުން ބަލިވެއްޖެ ބަޔަކު ކަމުގައިވާނަމަ ހަތިޔާރު ބޭއްލުމުގައި ތިޔަބައިމީހުންގެ އެއްވެސް ކުށެއްނުވެއެވެ. އަދި (އެހެންނަމަވެސް) ތިޔަބައިމީހުން ރައްކާތެރިކަމުގައި ހިފާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ކާފިރުންނަށް ނިކަމެތިކުރަނިވި އަޛާބު މާތްالله ތައްޔާރުކުރައްވައިފިއެވެ."

ދެންފަހެ ޚައުފުނަމާދުކުރާގޮތްތައް ވާހަކަ ދަންނަވަމެވެ. ޙަދީޘް ބަޔާނުން ސާބިތުވާ ގޮސްގޮތުގައި ބާރުކޮށްކުރެވޭ. އެއިން ކޮންމެގޮތަކަށް ކުރިޔަސް ފުދޭނެއެވެ.

1- ދެންމެ ބުނުނު ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ އާޔަތުގައި ވާފަދައި، "ފަހެ އިމާމުވެރިޔާ އެކު މުސްލިމުންގެ ޖަމާޢަތުން އެއްޖަމާޢަތެއް މީހުން އެއްރަކުޢަތެއް ކުރާނީއެވެ. ދެން އިމާމުވެރިޔާ ދެވަނަ ރަކުޢަތަށް ތެދުވެ މަޑުކޮށްލެއްވުން ހުންނާނީއެވެ. ދެން އެބައިމީހުން އަނެއްރަކުޢަތް އަމިއްލައަށް ކޮށްފައި ދުރުވެގެން ދާނީއެވެ. ދެން ދެވަނަ ޖަމާޢަތުގެ މީހުން އައިސް އިމާމުވެރިޔާ އާއެކު ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ބައިވެރިވާނީއެވެ. ދެން އިމާމުވެރިޔާ އެރަކުޢަތް ކޮށްފައި އަމިއްލައަށް ތަޝައްހުދުގައި މަޑުކޮށްލެއްވުން ހުންނާނީއެވެ. އެއީ އެބައިމީހުން ދެވަނަ ރަކުޢަތް އަމިއްލައަށް ކޮށްފުމަށް ދާންދެނެވެ. ދެން އެބައިމީހުން އަމިއްލައަށް ނިންމުމުން އިމާމުވެރިޔާ ސަލާމްދެއްވާނީ އެބައިމީހުންނާ އެކުއެވެ." ފަހެ މިގޮތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން މާތްالله ރުއްސުންތެރިވުން ސަހްލު ބިން އަބީ ޙަތުމާ ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ.[1]

(1) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

2- "އިމާމުމީހާ ކޮންމެ ޖަމާޢަތަކާގެން ދެރަކުރައްވާތުދުވެ. ފަހެ، ފުރަތަމަ ޖަމާޢަތާގެން
އިމާމުމީހާ ދެރަކުރައްކޮންތައި ސަލާމްދެއްވިއެވެ. އަދި އެއީ އިމާމުމީހާގެ ފަރުވާ ނަމާދުގެ
ދެރަކުރައްމެވެ. ދީން އުބަދިރުން ދުށްވިނުނާ ކުރިމަތިލުމަށްޓަކައި ދިޔުމުން އަނގައިޖަމާއަތުގެ
މީހުން އަންނަނިއެވެ. ދީން އުބަދިރުންނާގެން އިމާމުމީހާ އަދުން ދެރަކުރައްކޮންތައް ސަލާމްދެއްވިއެވެ. ފަހެ
އުދެރަކުރައްމަށް އިމާމުމީހާއަން ސުނުއްނަތު ދެރަކުރައްމެވެ. އަދި އުބަދިރުންނަން ފަހުސް ދެރަކުރައްމެވެ.
އުދުން ކޮންމެ ޖަމާޢަތަކަނާގެ އިމާމުމީހާއެކު ދެރަކުރައްތަ ފުރިހަމަކޮށް އަރަކާތްތަށްދިއެވެ." ފަހެ
ކުރިނުވެސް ބާރަނުވިދާ ފުދަހިން ސުނުއްނަތު ނަމާދު ކުރާމީހާގެ ފަރަތުގައި ފަހުސް
ނަމާދުކުރާމީހާއަން އިތުރުވެދިޔުން ކުއްދަގެންގެދުމެވެ. ފަހެ މިކަތު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
ވަޙީން މާތްالله ބުއްދުއްނުވެވެ އަދުވަދުކާ ރިވާކުރެއްވި ފަހިވެއެވެ.(1)

3- ދުށްވިނުން ތިބުރަފަރުތަކީގައިވާނަކަ، "އިމާމުމީހާ ދުޖަމާޢަތާގެން ނަމާދުކުރާނީއެވެ.
ފަހެ ދުޖަމާޢަތުގެ މީހުން އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުގައި ސަފުހަރައި އިމާމުމީހާއާ އިތުރުދޭވެ
ނަމާދުކުރާނީއެވެ. އެއީ އިމާމުމީހާ ސަޖިދަކުރުމަށްދާއިރު ދާނުދާވެ. ފަހެ އިމާމުމީހާ ސަޖިދަކުރުމަށް
ދިއުމުން ފަހަތުގައިވާ ޖަމާޢަތުގެ މީހުން ސަޖިދަކުރުން ނުކުރެވޭ ބަހާކާށްގެން ތިބުނީއެވެ. (އެއީ
ދުށްވިނުންނަން ފުރަތަކީގެންނުވެ.) ދީން އިމާމުމީހާއާއި ކުރީގައިވާ ޖަމާޢަތުގެ މީހުން ސަޖިދަ
ކުރިއަރަކާތްދުން ދީން މިބައިމީހުން ސަޖިދަ ކުރިއަރަކާތްނީއެވެ. ދީން ދަފަރަ ހަރައިބަރަން އިމާމުމީހާ
ވުރުވުދުން ކުރީގައިވާ ޖަމާޢަތުގެމީހުން ފަހަތަން އަންނަނީއެވެ. އަދި ފަހަތުގައިވާ ޖަމާޢަތުގެމީހުން
ކުރިއަށް (އިމާމުމީހާ ކައިރިއަށް) ހަރައިބަރަ ފަހަތަން ދީން އަނގައިނީއެވެ. ދީން ފުރަތަމަ
ދުވަހަރައިބާވެ ކުރިނީއެވެ. އެއީ އިމާމުމީހާ ސަޖިދަކުރުމަށްސުނުދަން ދާނުދާވެ. ފަހެ އިމާމުމީހާ
ސަޖިދަކުރުމަށް ދިއުމުން މިހާރު ފަހަތުގައިވާ ޖަމާޢަތުގެ މީހުން (އެބަ ފުރަތަކީ ހަރައިބަރަ) ކުރިއަރައި
މިވި މީހުން) ސަޖިދަކުރުން ނުކުރެވޭ ބަހާކާށްގެން ތިބުނީއެވެ. (އެއީ ދުށްވިނުންނަން
ފުރަތަކީގެންނުވެ.) ދީން އިމާމުމީހާއާއި މިހާރު ކައިރިއަރަ މިބައިމީހުން ސަޖިދަ
ކުރިއަރަކާތްދުން ދީން ހަރަކާއި މިބައިމީހުން ސަޖިދަ ކުރިއަރަކާތްނީއެވެ. ދީން އެންމެން އެއްކޮށް
ސަލާމްދެއްވިއެވެ." ފަހެ މިކަތު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވަޙީން މާތްالله ބުއްދުއްނުވެވެ
ޖަބަރުގެ ފާނު ރިވާކުރެއްވި ފަހިވެއެވެ.(2)

---

(1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وابن ماجه والبيهقي.

4- "އިމާމުވީހާއެކު އެއްޖަމާޢަތުގެ މީހުން އެއްރަކުޢަތްކުރާނީއެވެ. އަދި އަނެއްޖަމާޢަތުގެ މީހުން ދިމާލުވާނީ ދުޝްމިނުންނާ ކުރިމަތިލިފައިގެންނެވެ. ދެން އިމާމުވީހާ އެކު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތްކުރި ޖަމާޢަތުގެ މީހުން ދުޝްމިނުންނާ ކުރިމަތިލުމަށްޓަކައި ތާނގައިވާނީއެވެ. ދެން އަނެއްޖަމާޢަތުގެ މީހުން އައިސް އިމާމުވީހާއެކު އެއްރަކުޢަތްކުރާނީއެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތްރަނގަޅުން އިމާމުވީ ހުންނާނީ ދެވަނަރަކުޢަތަށް ތެދުވެފައެވެ. ދެން އެބައިމީހުން ދެވަނަރަކުޢަތަށް ދެކުލުކުން އިމާމުވީ އެބައިމީހުންނާގެން ދެވަނަރަކުޢަތްކުރާނީއެވެ. ދެން އިމާމުވީހާ އެކު ބެހިއްޖެ މީހުން އަނބުރައިއައިސް ތިބޭނީއެވެ. އެއީ އިމާމުވީހާ އެކު ދެވަނަ ރަކުޢަތްކުރިމީހުން އައިސްފުރަތަމަ ދެންނެވެ. ދެން އެބައިމީހުން އައިސް އެބައިމީހުންގެ ދެވަނަ ރަކުޢަތް އަވަސްކޮށްލައި ފުރިހަމަކުރާނީއެވެ. ދެން އައްޔަރިއްތަޢަތް އިރިސްދުން އިމާމުވީ ދެޖަމާޢަތް މީހުންނާގެން ސަލާމްދޭނީއެވެ." މިއީ ހަދީޘް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން މާތްالله ރުޟާފުޅުލިއްވި އަބޫހުރައިރާ ރިވާޔަތްކޮށްފައިވާ ހަދީޘެކެވެ. (1)

5- ދެޖަމާޢަތުން ކޮންމެ ޖަމާޢަތަކުން އިމާމުވީހާއެކު އެއްރަކުޢަތްކުރުން. ޚައުފުން އިމާމުވީހާއަށް ހަތަރު ދެރަކުޢަތެވެ. އަދި ދެޖަމާޢަތުގެ މީހުންނަށް ހަތަރު އެއްރަކުޢަތެވެ. އެބައި އެއްޖަމާޢަތުގެ މީހުންނާއި ދުޝްމިނުންނާ ކުރިމަތިލިފައިވެއެވެ. އަދި އަނެއް ޖަމާޢަތުގެ މީހުންގެން އިމާމުވީ އެއްރަކުޢަތްކުރާނީއެވެ. ދެން މިބައިމީހުން ސަލާމްދޭނީއެވެ. އަދި އިމާމުވީ ތެދުވެ ދެވަނަރަކުޢަތެވެ. ދެން އަނެއްޖަމާޢަތުގެ މީހުން އައިސް އިމާމުވީހާ އެކު އިމާމުވީގެ ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ޝަރީކުވާނީއެވެ. އަދި އިމާމުވީހާއެކު ސަލާމްދޭނީއެވެ. މިއީ ހަދީޘް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން މާތްالله ރުޟާފުޅުލިއްވި އަބޫބަކުރާ ދޫނު ވިޔާ ރިވާޔަތްކޮށްފައިވާ ހަދީޘެކެވެ. (2) އަދި އެހެންގޮތަކަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "ދެބަޔަކަށް ބަހާލައިގެން ނަބިއްޔާގެ މަތިކޮޅަށް މާތްالله ނަމާދު ފަރުޟުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ރަށުގައި ހަތަރު ރަކުޢަތް ދިއްބަ ދެރަކުޢަތާއި ޚައުފުގައި އެއްރަކުޢަތެވެ. އަދި ދަތުރުގައި ދެރަކުޢަތާއި ޚައުފުގައި އެއްރަކުޢަތެވެ. އަދި ހަރުބުގެ ޙާލަތުގައި ދުޢާއާއި އެއްރަކުޢަތެވެ."(3)

ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައި ވަރުގަދަ ނަމާދުކުރާނެގޮތް: މިއީ ބާރުގެ ޚައުފު ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައި ވަރުގަދަނަމާދު ފުރަތަމަ އެހެން ނަމާދުތައް ކުރާނެގޮތެވެ. އެހެނިހެން ހާލަތްތަކުން ވަރުގަދަ ނަމާދަކީ ޚައުފުދުވަސްތައް ނަމާދެއް ދޫކޮށްލެވޭ. މިއީ ހަދާފުނަމާދާ

1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

2) رواه النّسائي وابن حبّان وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

ބޭރުގޮތުން ހައިސިއްޔަތާ ރިވާޔަތްތަކުގެ ތެރޭގައި މަޝްރޫޢު ނަމާދުކުރާނެގޮތާ ބޭރުގޮތުން އެއްވެސް ބަދަލެއް ވާރިދުވެގެން ހައިސިއްޔަތެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން ޢިލްމުވެރިންގެ ގޮތުގައިވަނީ އެނަމާދުކުރާނީ ޖަމާޢަތުން ހިނގާފަ އުޅުނިރުޖާލެވެ. އިމާމު އަބޫޙަނީފާއި އިމާމުމާލިކުގެ އަރިހުގައި އިމާމުމަށް ފުރަތަމަ ޖަމާޢަތުގެ މީހުންނާއެކު ކުރީ ދެރަކުޢަތެވެ. އަދި ދެވަނަ ޖަމާޢަތުގެ މީހުންނާއެކު ކުރީ އެއްރަކުޢަތެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީއާއި އިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުގައި އިމާމުމަށް ފުރަތަމަ ޖަމާޢަތުގެ މީހުންނާއެކު އެއްރަކުޢަތާއި ދެވަނަ ޖަމާޢަތުގެ މީހުންނާ ދެރަކުޢަތް ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

ހަނގުރާމަ ގަދަވެގެންދާ ވަގުތު ނަމާދުކުރާނެގޮތް: ޖެހުން ހަނގުރާމަ ގަދަވެގެންދާ ވަގުތު އެމީހަކަށް ކުޅަދާނަވާ ގޮތަކަށް ނަމާދުކުރާނީއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ فِرَجَالًا أَوْ رُكْبَانًا﴾ (البقرة: ٢٣٩) މާނައީ: "ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ބިރުގަންނަވަނަ (ނަމާދުކުރާށެވެ) ހިނގަމުންނެވެ. ނުވަތަ ސަވާރުވެގެންނާ ބާރުވާށެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންލައްވާ ޢަބްދުالله ބުން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތެއްގައި ހިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޚައުފުނަމާދު ސިފަކުރެއްވުމުން حديث ފުރިހަމަކުރެއްވިއެވެ. "ފަހެ ބިރުވެރިކަން މީގަޔާ ހިނދު ހިނގަމުންނާއި، ކުރިމަތިވެގެންނާއި، ސަވާރުވެގެންނާއި، ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލައިގެންނާއި، ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިނުލައި ނަމާދުކުރާށެވެ. (އެބަހީ އެމީހަކަށް ކުޅަދާނަވާ ގޮތަކަށް ނަމާދުކުރާށެވެ.)"(1)

فائدة: ނަމާދަކީ ހަނގުރާމަފަދަ ނުރައްކާތެރި ވަގުތުތަކުގައިވެސް މާފުވެގެންނުވާ އަޅުކަމެއްކަން ފެބައިން ބަޔާންވެއްޖެއެވެ. ދެންފަހެ އަމާންކަމުގެ ވަގުތުގައި ނަމާދު އަޅައިލާމީހާގެ ޙާލަތު ފަހެ ކޮބައިހެއްޔެވެ؟

ދަތުރުވެރިޔާގެ ނަމާދު

އެބަހީ ދަތުރުވެރިޔާ އޭނާގެ ދަތުރުގައި ޤަޞްރުކޮށް ޤަޞްރުނަމާދުކުރާނެ ގޮތެވެ. ޤަޞްރު ދަތުރުކުރުމަކީ އޭގައި ނަފްސަށް ގިނަ އުނދަގޫތައް އުފުލަންޖެހޭ ކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން އިސްލާމްދީން

(1) رواه البخاري.

ވަނީ ދަތުރުވެރިޔާއަށް ވަރަށްގިނަ އަޅުކަންތަކުގައި ލުއިތަކެއްދެއްވާފައެވެ. ފަހެ ދަތުރުވެރިޔާގެ ނަމާދުން އިސްލާމްދީނުގައި ވަނީ ޝަރީޢަތުގެ ކަންތައްތައް ލުއިކޮށްދެއްވާފައެވެ. އޭގެތެރޭގައި ތިރީގައި ބަޔާންކޮށްލާނަމެވެ.

1- ދަތުރުކުރާއިރު ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުން. އެބަހީ މެންދުރުނަމާދާއި، އަޞްރުނަމާދާއި، ޢިޝާނަމާދު ދެރަކުޢަތަށް ކުރުކޮށްކުރުން. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿ وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي ٱلْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُوا۟ مِنَ ٱلصَّلَوٰةِ إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ ﴾ (النساء: ١٠١)

މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން ބިންމަތީގައި ދަތުރުކުރާ ހިނދު ކާފިރުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ގެއްލުމެއް ދީފާނެކަމަށް ތިޔަބައިމީހުން ބިރުގަންނަވާނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުމަކުން ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަކަށް އެއްވެސް ކުށެއްނުވެއެވެ." ފަހެ މިއާޔަތުގައި ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުމަކުން ކާފިރުންގެ ބިރުވެރިކަން ބިރުގަތުން ދެއްކިފައިވީނަމަވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ حديث ގެ ގޮތުން އުޒުރުތަކެއްނެތް ހާލަތުގައި އެއްވެސް ބިރެއްނެތް ދަތުރުގައި ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ޙުކުމްކުރެއްވީ ބިރުވެރިކަން ދެކޮޅަށް ރަކުޢަތްގެ ބިރުހުންނަހާލަތުގައެވެ. އެކަމަކު ފަހުން ދުނިޔެ ބިރުވެރިކަން ނެތިގެންދިޔައެވެ. ވީމާ ބިރުވެރިކަން ނެތްނަމަވެސް ޤަޞްރުކުރުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އަދި الله ވަޙީކުރައްވާފައިވާ މިއާޔަތުގައިވާ ﴿إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟﴾ (ކާފިރުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް ގެއްލުމެއް ދީފާނެކަމަށް ބިރުގަންނަވާނަމަ) ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެބުނެވުނީ (އެބަހީ މިހާރު ދަތުރުކުރުމުގައި ކާފިރުންގެ ބިރުގަތުން އެއްވެސް ބިރެއްނެތުމެވެ.) ފަހެ އުމަރުގެ ސުވާލުން ދެނެގަތެވެ. މިއީ ޢުމަރު އަޅުގަނޑުމެން ހަމަޖެހިގެން އަޅުގަނޑުމެން އަމާންވެ ތިބުމުގައެވެ. ދެން އަޅުގަނޑުމެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް އެކަން ސުވާލުކުރީމުން ދެނެގަނެވުނު އެކަމުގެ حديث ވިދާޅުވިއެވެ. "صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ" "އެއީ ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް الله ޞަދަޤާތްކުރެއްވި ޞަދަޤާތެކެވެ. ފަހެ އެކަލާނގެ ޞަދަޤާތް ތިޔަބައިމީހުން ޤަބޫލުކުރާށެވެ."[1] علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ދަތުރުކުރާއިރު ނަމާދުކުރެއްވީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޤަޞްރުކޮށެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ދަތުރުކުރެއްވުމުގައި ހަތަރުރަކުޢަތުގެ ނަމާދު ދެރަކުޢަތަށް ކުރުކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދަތުރުފުޅުތަކުގައި އެކަމަށް ފޯރުކޮށްދެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ދަތުރުކުރުމުގެ (އެބަހީ ދަތުރުކުރާއިރު) ކުރެއްވިކަން ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި އެއްވެސް ހިތާމަކާ އެކަށާ

---

[1] رواه الجماعة إلاّ البخاري.

ޒިކުރުތަކާއި ދުޢާއިން ފެށުއްވައެވެ. ނުވެއެވެ. އަދިކޮއްނޭ! އުސޫލުތަކުން ޒިކުރުތަކާއި ދުޢާއިން ފެށުއްވުމެވެ
ތަހައްޖުދު ނަމާދުގެ ބާބުގައެވެ. ވަކި މާތްالله އުސޫލުތަކުން ރިވާކޮށްދެއްވި ޙަދީޘް ބުނެދޭ ޖާބިރު،
ޢަލީ ބިން އަބީ ޠާލިބު، ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދު، ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސް، ޢަބްދުالله ބިން
ޢުމަރު، ޢާއިޝާ ބިންތު ޢަބްދުالله އާ ފިޔަވައި ރިވާކޮށްފައިވާ ޙަދީޘްތަކުން ތަހައްޖުދު ވާޖިބުވާކަމާ
ކަމަށް ފާޅުވެގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމުގެ ޝާފިޢީ އަދި ޙަނބަލީ - رحمه الله - އެމަނިކުފާނު
ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކު - رحمه الله - ފާޅުވެގެންނަމަ ދަންވަރުގެ ނަމާދު
ތަހައްޖުދަކީ މަދުވެގެން ސުންނަތެއް ކަމަށެވެ. އަދި ދަންވަރުގެ ވަގުތުގައި ނަމާދުކުރާ
ރަކުޢަތް ނަމާދުކުރުން މަދުވުމަކީ ދަންވަރުގެ ޤިޔާމުލައިލް ނަވާފިލް ނަމަދު އޭގެ
އެކަށީގެން ނަމާދުކުރަން ޖެހޭނެ ވާޖިބެއް ކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދު - رحمه الله - ގެ
ޤައުލުގައި ތަހައްޖުދުކުރުން ސުންނަތެވެ. އަދި ފަރުޟު ނަމާދެއްކަމަށް ކަނޑައެޅު އެގޮތް
މުތަޢައްޔަނުވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ - رحمه الله - ގެ ޤައުލުގައިވެސް ހަމައެފަދައެވެ.
އެކަމަކު ސަފަރުގައި ތަހައްޖުދު މަސައްކަތް ކުރުމަށް ފުރުޞަތު. (އެބަހީ ތަހައްޖުދު ސުންނަތެވެ
ހިސާބަށް އޮފާނަމަ ދަންވަރުކޮށް ފިލުވާލެވޭނެއެވެ.)"(1) ދަންނަވައެވެ. ތަހައްޖުދުކުރާނީ ހަމައެކަނި
ހަމަހަމަކޮށް ނަމާދެވެ. އެބަހީ ފަރުޟު ނަމާދު، އިޝާ ނަމާދު، ފަޖުރު ނަމާދެވެ.
ދަންވަރުގެ ޤިޔާމުދުކުރި ކުރީގެ ދަރަޖައެވެ. އަދި އެއްވެސް ފަރުޟުނޫނެވެ ޙަޤީޤަތެއް ހަނދުމަކުރުމެވެ
ވަގުތުގައި ފަށާ ދަރަޖައެއްވެސް ކުރެއްވުމަށް ފަރުޟުކުރައްވާފައެވެ. އަދި މިޢުރާޖު ނަމާދު ތަހައްޖުދު
ނުކުރެއްވުމެވެ. ދުވަސް ފަހިވެސް ނަމާދު ދަންނައެވެ. ފަހަރެއް ނަމާދަކީ އެނަމާދުގެ ބާރެއް ފަރުޟެއް
ނަމާދެކެވެ.

2- **ތަހައްޖުދުގެ މަސައްކަތް.** އެބަހީ ތަހައްޖުދު ހުއްދަކުރާ ދުރުގެންނެވެ.
ބާރަށްވުރެ އާދައިން ދިގުދުވަސްތައް ދަންވަރުގައި ރަކުޢަތް ކުރެވެން ނަމާދު ތަހައްޖުދު
ހުއްދަވެގެންނެވެ. އެއީ ކުރު ދަންވަރު ކަމުގައިވިޔަސް ނުވަތަ ދިގު ދަންވަރު ކަމުގައިވިޔަސް
ފެއެވެ. އަދި މަސައްކަތް ކުރިޔަށް ހިންގައިދޭ އެއްވެސް ދަރިފުޅު ވާރުތަވެގެން އަހަރެމެންނަށްވެއެވެ.
ފަހު ދަމުގެ ބިން ދަމުގެ ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ނަމާދު ތަހައްޖުދުގެ ދުރުވިތަ ބައެއްކަމުން
އަނަސްގެ ރާއްޖެ ސުވާލުކުރުމެވެ. އެކަމަކު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދަންވަރުގެ
ދިގު ދަންވަރުގައި ނިކުމެވަޑައިގެންނަވާ ހިނދު ނަމާދު ތަހައްޖުދުކުރާ ކަމުގައިވިއެވެ."(2) ފަހު

(1) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والبيهقي.

ޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރު - رحمه الله - ފަތުޙުލްބާރީގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "މިޙަދީޘްގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ އެންމެ ސަލާމަ އަދި އެންމެ ސަޙީޙަ ބަޔާންވާ މިއެވެ. އަދި ޢަބްދުﷲ ބުނު ސަޢީދުލްޚުދްރީ ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތް އިމާމު އިބްނު އަބީ ޝައިބާ ޞައްޙަ ސަނަދަކާއެކު ރިވާކުރައްވާފައިވެއެވެ. "ފަސްކުރުމުގެ އިންމު ކުރު މަސައްކަތަށް ވާޖިބުވާން އައިސްފައިވާކަމެވެ."

ދަންނަވާށެވެ. މިޙަދީޘްގައި އަސްލާމުބާރަކުތާގެ ބަސްކޮށުމަށް ބާރުއަޅާފައިވާ ތަންތަނެވެ. އަދި އެއްބާރަކުތާގެ ބަސްކުރުމު އަނެއްބާރަކުތާގެ ބަސްކުރުމުގެ މައްޗަށް ޖެހޭތަން ކަމުގައި ނަމަވެއެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ސުންނަތެއް ދަސްކުރުން ކަނޑައެޅިފައި ނަމާދުއަށް ދަންނަވާށް ޤަބޫލުކުރެވޭ ތަކުރާރުވާ ހާލަތަކުގައި ޢުޒުރުވެރިން ފިޔަވައި މިސްކިތުން ނަމާދުކުރުމަށް އެދުނު ކަމެވެ. އެހެން މިސްކިތުން ދަންނަވާގެ ގޮތުގައި ހިސާބުކުރެ ކަނޑު ދަންނަތި ދަންނަވާށެވެ. ފަހު އެއްދަންނަވާގައި ނަމާދު ފަސްކުރުން ހަމައެކަނިވާނެއެވެ.

3- ނަމާދު ފަސްކުރުމުން ފުރޭ ހިސާބު. ނަމާދު ފަސްކުރުން ފަރަންޖެހޭ

ހަމަނަށް ޢުޒުރުވެރިން ފިޔަވައެވެ. އިމާމު އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެއްވެސް ދަންނަވާފައިވާ ގަޑިތަކުގައި މަޖިލިސްއިން ނިކުމެވަޑައިގަތުމަށް ފަހުގައި ބުނުވި ނަމާދު ފަސްކުރުއްވިކަން ހަމަތަންކަން އެހެނިހެން ނުވެއެވެ." އަދި ޢަބްދުﷲ ބުނު ސުއްނަތުއްވި އަނަސްގެ ކުރެވިދިއެވެ. "ހަމަތަން މަޖިލީހުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އެކު ގެންދިޔު ނަމާދުގައި ހަމަތަކަށް ކުރިއެވެ. އަދި ދުރުކުރެއްވިއެވެ[1] ގެންދިޔު ނަމާދުގައި ދިޔަވަތާ ކުރިއެވެ."[2]

4- ދަންނަވާލިއްޔާ ނަމާދު ފުރިހަމައަށް ކުރާނީ ކޮންވަގުތަކު؟ ފަހު ދަންނަވާލިއްޔާ

ދަންނަވައި މަޖުރާންގެން ހުރުމަށް ވަކިވުއްދުކޮށް ކަނޑައެޅިގައި އާދާގެ ބޭނުން ފުރޭގައި އަވަހަކަށް އިނބުރިއުމަށް ފަސްކުރުމުގެ ދަންނަވީތަން ހަމަ ނަމާދު ފަސްކުރުމުން ކުރުވުމަކާ ކަމަށް އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. ދަންފަހު ދަންނަވައި މަޖުރާންގެން ހުރުމަށް ދުއްދުވުން ކަނޑައެޅިފައިވާ އާދާ ނަމާދު ފަސްކުރުމުގެ ނަވަގަ ޝަރުޠެ މިކަމާ ގުޅޭ އިލްމުވެރިންގެ ގުޅިގައިވެސް ހުށަހެޅި އެޅިދިޔައެވެ. އަދި އެއްމެދުގެ ޙަދަދާ ގުޅިގައިފަސްވެސް ހުށަހެޅި އެޅިދިޔައެވެ. ދަންނަވާށެވެ. ފުރުއާނާ ސުންނަތުން މިކަން ބަޔާންކުރާން އެއްވެސް ދަލީލެއް އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޙަޔާތުގެ ތެރޭގައި މިކަމުގެ މިސާލު ނުވެއެވެ. އަދި އަސްލާމުބާރަކުތާގެ ޙަޔާތުގެ ފަސްކުރުމުގެ މިސާލު ނުވެއެވެ. علاّمة ابن القيّم

---

(1) ދުރުކުރެއްވިއެވެ މަނިކާގެ ދަންނަވާ ދަންނަވާ ގޮތްގަނޑުވިކަން ހަމަތަކު ދަންނަވާވާ ވާދިއުކަވެ. އަދި އެއީ މަނިކާ މިހާރުގެ މިފްތާވެ.

(2) رواه الجماعة.

ވިދާޅުވިއެވެ. "ތަޝައްހުދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވިރިދުވަރު ހުންނެވިއެވެ. އަދި
އެވިރިދުވަރުގައި އަނގޮޓާގިފުން ނަމާދު ތަޝައްހުދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެއަށްވުރެ ގިނަވެއްޖެއްޔާ ނަމާދު
ދިރިހުރިކަމެއް ކުރައްވަން އަނގޮޓާގިފުން އެއްކަމެއްކުރަން ނޫންގަވައެވެ. އަދިކިޔެއްޖެ! އަނގޮޓާގިފުން އެތައްހަގައި
މަޢުރޫފުގެން ހުންނެވުން އެއްގެއްލާ ދިއްކިޔާފީވިއެވެ. އަދި ދަރުދުގެ ބާރަތުގައި މިގޮތަށް
ޒާހިރުވެފައިހުރެން ދަރުދުގެ ބުނުމަކުން ނުންނާށެވެ. އެއީ ދަރުދު ކިޔަން ދެކެވިފައިވާ ނުވަތަ
ކުރުވިގެންފައިވާ ގޮތެވެ. އެއީ އެތަށްގައި ހުށި ވަޖަންނަވި ނުފާހަގަ ހިތަޖައްސެވެ. އަދި އެތައްގައި
ޒާހިރުވެފައިން ހުށި ހުރެމުންދާކަމަށް ހިތަޖައްސެވެ. އަދި މިފައިސާގައި ކުރީގެ ދަރުދަށްކުރާއިރު
ފަހުގެ ދަރުދަށްކުރާއިރު ވިޔަނުހަނުވެސް އިޙްތިރާމްކުރާނެ ގޮތެއްގައި ބުނުމުގެ އާދަ ހުންނެވިއެވެ. ފަހު ސުބްޙާނަކަ ﷲ
ތައްސުނދުއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢަބްބާސްގެ ކިޔައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އަނގޮޓާގިފުން ވިދާޅުވިއެވެ.
رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ބެހެއް ދަރުދުކުރުމަކާގައި (ތަޝައްހުދު ހަނދުމަކުރައްވާގެ ދަރުދުކުރުމުގެ ނުވަތަ
މަތިކާ ފަތިހަރުގެ ދަރުދުކުރުމުގައި) ނަމާދުކުރައްވަން މަޢުލޫމްވެއްވިއެވެ. އެދުވަސްތަކުގައި އަނގޮޓާގިފުން
ނަމާދުލާހުއްވި ޖަސްދުލާހައްވައިގެންނެވެ. ފަހު އާދެފުހުގައި ހަރުހުމުންވެސް ނަމާދުވަރު
މަޢުލޫމްނަމަ ޖަސްދުލާހުމުއެވެ. އަދި އެއަށްވުރެ ގިނަދުވަސްވެއްޖެނަމަ ނަމާދު ފިޔަވައިކަށް
ލާހުމުއެވެ. އަދި މިސްވަރު ބެން މަހުރަމާ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޢުދު ބެން އިބީ ވައްޤާޞްގެ އަށް
ޝާފިޢީ ރަޙިމަހުﷲ ހަނދުމަކުރައްވާފައިވާ ސާބިތުވެފައި ވަންހަން އަހުރުމެން ޒާހިރުވި ތިބިމުއެވެ. ސަޢުދު
ނަމާދުލާހައްވައިގެންނެވެ. އަދި އަހުރުމެން ނަމާދުލާހިސް ފިޔަވައިކަށްނެވެ. އަދި
ނާޒިލުވިދާޅުވިއެވެ. އަޙްމަދު ބިން ޙަންބަލް ބިން ޢަބްދުﷲ ބެން އުމަރު ހަމަސްތުވަރު ޒާހިރުވެރުންނިވިއެވެ.
އަދި އެދުވަސްތަކުގައި އަނގޮޓާގިފުން ނަމާދު ޖަސްދުލާހުމުވިއެވެ. އަދި ބަޔާސް ބެން ޢަބްދުﷲ
ވިދާޅުވިއެވެ. ޝާފިޢީގެ ދަރުދުގައި އަންނަށް ބެން މާލިކު ދީއަހަރު ޒާހިރުވެރުންނިވިއެވެ. އެދުވަސްތަކުގައި
އަނގޮޓާގިފުން ނަމާދު ޖަސްދުލާހުމުވިއެވެ. އަދި ބަސަރުސޯލުބަސާ ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަބްދުއްރަޙްމާން ބެން
ސަމުރާގާ އެކު ކާބޫލުގައި ދީއަހަރު އަހުރުން ޒާހިރުވެރުތިބިމެވެ. ފަހު އަނގޮޓާގިފުން ނަމާދު
ޖަސްދުލާހުމުވިއެވެ. އެކަމަކު ނަމާދު ޖަމްޢުނުކުރައްވާށެވެ. ފަހު މިއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّمގާ
އަނގޮޓާގިފުންގެ އަސްބާބުތަކުން ދަރުދުކާލައިގާ ގޮތެވެ. (އެބައި ނަމާދު ޖަސްދުލާހުމަށް
ވަޒީފާދަރީގެ އެބޭކަރުން މުޤީމްދަރުދުލާހުމަށް ފަތުރުވެއެވެ) އަދި އެންމެ ހުރިހާއެއްޗާ ގޮތަށް
މިހެވެ."(1)

(1) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

ދެން އިމާމުންގެ ބަސްފުޅުތައް ދަންނަވައެވެ. އިމާމު އަބޫޙަނީފާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަނަރަދުވަހު ޤާއިމުވެހުރުމަށް ނިޔަތްގެންނެވިނަމަ ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް ކުރާށެވެ. އަދި އެއަށްވުރެ މަދުން ނިޔަތް ގެންނެވިނަމަ ޤަޞްރުކުރާށެވެ." އަދި އިމާމު މާލިކީއި ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަތަރުދުވަހަށްވުރެ ގިނަދުވަހު ޤާއިމުވެހުރުމަށް ނިޔަތްގެންނެވިނަމަ ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް ކުރާށެވެ. އަދި އެއަށްވުރެ މަދުން ނިޔަތް ގެންނެވިނަމަ ޤަޞްރުކުރާށެވެ." އަދި އިމާމު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަތަރުދުވަހު ޤާއިމުވެހުރުމަށް ނިޔަތްގެންނެވިނަމަ ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް ކުރާށެވެ. އަދި އެއަށްވުރެ މަދުން ނިޔަތް ގެންނެވިނަމަ ޤަޞްރުކުރާށެވެ."

5- ދަތުރުމަތީގައި ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން. ފަހެ ޖުމްހޫރުއިލްމުވެރިން ދެކިވަޑައިގަންނަވާ ގޮތުގައި ނަމާދު ޤަޞްރުކުރިޔަސް ދަތުރުވެރިޔާއަށް ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން މަކުރޫހަވެގެންނުވެއެވެ. އެއީ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކަށް ކަމުގައިވިޔަސް އަދި އާންމު ސުންނަތްތަކަށް ކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. ފަހެ ޞަޙީޙުލްބުޚާރީއާއި ޞަޙީޙު މުސްލިމުގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. "މައްކާ ތަރަބަކީ ދުވަރު އުޅުމު ހަރީގެ ގޮތްތަކުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނާށިއިތުދުވިޔަގޮ އަނަނަކާއިޤަޞްރުކުރެއްވިއެވެ." އަދި އިމާމު ބަޣަވީ ރަޙިމަހު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަސްޙާބުބޭކަލުން ދަތުރުމަތީގައި ފަރުޟުނަމާދުގެ ކުރިންނާއި ފަހުން ސުންނަތް ނަމާދުކުރައްވައެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ. "ދަތުރުމަތީގައި ވިތުރުނަމާދު ފިޔަވައި ފަރުޟުނަމާދުގެ ކުރިންނާއި ފަހުން ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ޝަރުޢުކުރެއްވިގެން ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ބައްލަވައިލެއްވުމުން ފަރުޟު ނަމާދުގެ ފަހުން ސުންނަތް ނަމާދުކުރަނިކޮށް ފެނިވަޑައިގެން ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެން ސުންނަތް ނަމާދު ކުރާނަމަ ފުރިހަމަކޮށް ނަމާދު ކުރީމުހެވެ. އޭ އަޚާގެ ދަރިޔާއެވެ! އަހަރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގާ އެކު އުޅުނީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު (ދަތުރުމަތީގައި) ދެރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރަށް ނުކުރައްވައެވެ. (އެއީ ފަރުޟު ނަމާދު ދެރަކުޢަތަށް ކުރުކުރައްވާތީ އިތުރަށް ސުންނަތް ނަމާދެއް ނުކުރައްވައެވެ.) އަދި އަބޫބަކުރާއި، ޢުމަރާއި، ޢުޘްމާނާ އެކުވެސް އެކުގައިވީމެވެ. އެބޭކަލުންވެސް ދެރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރަށް ނުކުރައްވައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު މިއާޔަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. ﴿لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ (الأحزاب: ٢١) "ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި الله ގެ ރަސޫލާގެ ކިބައިގައި ރިވެތި ނަމޫނާވެއެވެ."[(1)]

(1) رواه البخاري.

އިމާމު އިބްނު ޤުދާމާ ޙަސަނުލްބަޞްރީގެ ބަސްފުޅާއި ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރުގެ ބަސްފުޅު ޖަމްޢުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. ޙަސަނުލްބަޞްރީގެ ބަސްފުޅު ދަލީލުކުރަނީ ދަތުރުމަތީގައި ސުންނަތް ނަމާދުކުރުމަކު މައްސަލައެއް ނެތްކަމަށެވެ. އަދި ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރުގެ ބަސްފުޅު ދަލީލުކުރަނީ ދަތުރުމަތީގައި ސުންނަތް ނަމާދު ނުކުރުމަކު މައްސަލައެއް ނެތްކަމަށެވެ. ދަންނައެވެ. ދަމުނަމާދުގައި، ވިތުރުގައި، ފަތިސްނަމާދުގެ އިރުސުންނަތް ދަތުރުމަތީގައިވެސް ކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

6- ހުކުރުދުވަހު ދަތުރުކުރުން. ހުކުރުދުވަހު ދަތުރުކުރުމަކީ ހަމަ ހުއްދަވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެކަމަކު އަދި ހުކުރުނަމާދު ވަގުތު ބަނގުގޮވުމުގެ ކުރީގައެވެ. އުމަރުގެފާނު މީހަކު ބުނަނިކޮށް އެއްސެވިއެވެ. މިއަދަކީ ހުކުރުދުވަސް ކަމުގައި ނުވާނަމަ އަހުރެން ދަތުރަށް ނިކުމެމުއެވެ. އެހިނދު އުމަރުގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ވީބާ ދަތުރަށް ނިކުންނާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ހުކުރުދުވަސް މީހަކު ދަތުރުކުރުމަކުން މަނާއެއް ނުކުރެއެވެ."(1) އަދި މާތްﷲ ރަސޫލާއި އަބޫޢުބައިދާ ހުކުރުދުވަހު ދަތުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ހުކުރުނަމާދަށް އިންތިޒާރު ނުކުރެއްވައެވެ. އަދި އިމާމު ޒުހްރީ ހުކުރުދުވަހު ހެނދުނު ދަތުރުކުރައްވަން އުޅުއްވައިގެންނެވި ހިނދު މީހަކު އެކަލޭގެފާނަށް އެވާހަކަ ދަންނަވާލުމުން ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރުދުވަހު ދަތުރުކުރެއްވިއެވެ."

ދެނަމާދު ޖަމްޢުކުރުން

އެބަހީ ދެނަމާދު އެއްކޮށް ކުރުމެވެ. މިގޮތުން ޖަމްޢުކުރެވޭނީ ހަތަރު ނަމާދެވެ. އެއީ މެންދުރުނަމާދާއި އަޞްރުނަމާދެވެ. އަދި މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދެވެ. މެންދުރުނަމާދާއެކު އަޞްރުނަމާދު ގުޅުވައި އެއްނަމާދަށް ޖަމްޢުކުރުމެވެ. އަދި އަޞްރުނަމާދާއެކު މެންދުރުނަމާދު ގުޅުވައި އެއްނަމާދަށް ޖަމްޢުކުރުމެވެ. ހަމައެފަދައިން މަޣްރިބުނަމާދާއެކު ޢިޝާނަމާދު ގުޅުވައި އެއްނަމާދަށް ޖަމްޢުކުރުމެވެ. އަދި ޢިޝާނަމާދާއެކު މަޣްރިބުނަމާދު ގުޅުވައި އެއްނަމާދަށް ޖަމްޢުކުރުމެވެ. އަދި ފަތިސްނަމާދާއެކު އެއްވެސް ނަމާދެއް ޖަމްޢުނުކުރެވެއެވެ. ދެންފަހެ ޖަމްޢުކުރުން ދެބައިއަށް ބެހިގެންވެއެވެ. އެއީ ތަޤްދީމް ޖަމްޢުކުރުމާއި ތައުޚީރު ޖަމްޢުކުރުމެވެ.

(1) رواه الشّافعي والبيهقي.

އިސްކޮށް ޖަމްޢުކުރުން. އެބަހީ މެންދުރުނަމާދުގެ ވަގުތުގައި މެންދުރުނަމާދު ކުރުމާއެކު އަސްރުނަމާދަށް ޤަދަމްތިރީގައި އަސްރުނަމާދުވެސް ކުރުމެވެ. އެބަހީ މެންދުރުނަމާދުގެ ވަގުތުގައި މެންދުރުނަމާދާއެކު އަސްރުނަމާދު ޖަމްޢުކުރުމެވެ. އަދި މަޣްރިބުނަމާދުގެ ވަގުތުގައި މަޣްރިބުނަމާދު ކުރުމާއެކު ޢިޝާނަމާދަށް ޤަދަމްތިރީގައި ޢިޝާނަމާދުވެސް ކުރުމެވެ. އެބަހީ މަޣްރިބުނަމާދުގެ ވަގުތުގައި މަޣްރިބުނަމާދާއެކު ޢިޝާނަމާދު ޖަމްޢުކުރުމެވެ. ފަހެ ދަތުރުވެރިޔާގެ މަޤާމުގައިވާނަމަ މިދެނަމާދު ކުރާނީ ޤަޞްރުކޮށް އަދި ޖަމްޢުކޮށްގެންނެވެ.

ފަސްކޮށް ޖަމްޢުކުރުން. އެބަހީ އަސްރުނަމާދުގެ ވަގުތުގައި ފުރަތަމަ މެންދުރުނަމާދު ކޮށްފައި ދެން އަސްރުނަމާދަށް ޤަދަމްތިރީގައި އަސްރުނަމާދު ކުރުމެވެ. އަދި ޢިޝާނަމާދުގެ ވަގުތުގައި ފުރަތަމަ މަޣްރިބުނަމާދުކޮށްފައި ދެން ޢިޝާނަމާދަށް ޤަދަމްތިރީގައި ޢިޝާނަމާދުކުރުމެވެ. ދަންނައެވެ. އިސްކޮށް ޖަމްޢުކުރިއަސް އަދި ފަސްކޮށް ޖަމްޢުކުރިއަސް ނަމާދުތަކުގެ ތަރުތީބުން ނަމާދުތައްކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. ދެންފަހެ ބަންގިދޭނީ ކޮންމެ ޖަމްޢަކަށް އެއްފަހަރުއެވެ. އެބަހީ މެންދުރުނަމާދާ އަސްރުނަމާދާ ޖަމްޢުކޮށް ކުރާއިރު ބަންގިދޭނީ މެންދުރުނަމާދަށެވެ. އަސްރުނަމާދަށް ހަމައެކަނި ޤާމަތްދިނުމެވެ. އަދި މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދުވެސް ހަމައެފަދައެވެ.

ދެންފަހެ ނަމާދު ޖަމްޢުކުރުމުގެ ސަބަބުތައް ދަންނައެވެ. އަންނަނިވި ސަބަބުތަކުގެ ތެރެއިން ސަބަބެއް ކުރިމަތިވެއްޖެނަމަ ބާވަތުގެ މީހުންނަށް މެންދުރުނަމާދާއި އަސްރުނަމާދު ނުވަތަ މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދު ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

1- **އަރަފާތުގައާއި މުޒްދަލިފާގައި ޖަމްޢުކުރުން.** އެބަހީ ޙައްޖުގެ އަޔާމުގައި ޙައްޖުވެރިން ނުވަތަނަމަވެސް އަރަފާތުގައި މެންދުރުނަމާދާއި އަސްރުނަމާދު އިސްކޮށް ޖަމްޢުކުރުމާއި ޙައްޖުވެރިން ދިޔަޔަސް މުޒްދަލިފާގައި މަޣްރިބުނަމާދާއި ޢިޝާނަމާދު ފަސްކޮށް ޖަމްޢުކުރުމެވެ. އަދި މިދެ މަޤާމުގައި މިގޮތަށް ނަމާދުކުރެއްވީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތެއްކަމަށް އިޖްމާޢުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އަދި ދަންނައެވެ. އަރަފާތުގައާއި މުޒްދަލިފާގައި ނަމާދުކުރާނީ ޤަޞްރުކޮށް އަދި ޖަމްޢުކޮށެވެ.

2- **ދަތުރުވެރިޔާގެ ޖަމްޢުކުރުން.** ފަހެ ދަތުރުވެރިޔާގެ އިސްކޮށާއި ފަސްކޮށް ނަމާދު ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެއީ ދަތުރުކުރަމުން ދިޔަކަމުގައި ވިޔަސް ނުވަތަ ތަނަކަށް ފައިބައިހުރި ކަމުގައި ވިޔަސްމެއެވެ. ފަހެ މިއީ ޖުމްހޫރު ފުޤަހާއުންގެ ބަސްފުޅެވެ. މުޢާޛުالله ބިން ޖަބަލް ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ތަބޫކު ހަނގުރާމައިގެ ދުވަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދަތުރުފުޅު ފެއްޓެވުމުގެ ކުރިން އިރު ފުރުން

ވިޔައިފިނަމަ ގެންދުރުނަމާދަށް އެބައިމީހުންނަމާދުގައި އިސްތިޢާނަ ޢަމަލުކުރައްވާ ކަމުގައިވިއަސް. އަދި އިތު
ރުން ފިޔަވުގެ ކުރިން ދަރުމަފުޅު ފަހަރަވައިފިނަމަ ގެންދުރުނަމާދުއި އެބުރުނަމާދު ފަސްކާރު
ޢަމަލުކުރައްވާ ކަމުގައިވިއަސް. އަދި މަޤުރިބުނަމާދު ވަގުތުގައިވެސް ކަންތައް ކުރައްވާ ކަމުގައިވި ހަމަ
އެގޮތަށް. (އެބަހީ ދަރުމަފުޅު ފުރަތަމަގެ ކުރިން އިރުއަރާސިއްޖެނަމަ މަޤުރިބުނަމާދާ އިޝާނަމާދު
އިސްކާރު ޢަމަލުކުރައްވައެވެ. އަދި އިރުއަރާސްފުގެ ކުރިން ދަރުމަފުޅު ފަހަރަވައިފިނަމަ އެދުނަމާދު
ފަސްކާރު ޢަމަލުކުރައްވައެވެ.)"(1)

ފަހެ ބަޔަކު އިޖުތިހާދުކުރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ދަރުމަފުޅާ ތަރުތީބު ފައިބަދަ

މަޢުލޫމާތު ކުރުންނަކީ ވާޖިބެއް ނޫނެވެ. ފަސްކުރުކަމާވެ. އަހަރެން ޢަމަލުކުރާނެއެވެ.

މިބާވަތުން ދަލީލު ނަންގަވާފައިވަނީ މިސާލަކަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކުރައްވި ނަމާދުފުޅުތައްނެވެ.

މިސާލަކަށް އެކަޢުބާގެ ހުރުސްތަކު ސަފުކުރުމަށް ނުވަތަ ހަމަޖެހިފައިވާ އެކަޢުބާގެ ނަމާދު

ޢަމަލުކުރައްވައެވެ. ދަރުމަފުޅުތަކުގެ ކުރިން ފަހެ އެކަޢުބާގެ ދަރުމަފުޅާތަކުގައި މަޢުލޫމާތުވެއިގެން

ހުރުނަވައި ނަމާދު ޢަމަލުކުރުމުގެ ސަބަބުތަކެއްވިއެވެ. މާތްالله ރަސޫލުންނަށްވެސް ދުޢާދުގެ ފަރުމާގެ

ކަވައިން ރިވާވެތަވެއެވެ. އެކަޢުބާގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "ތިޔަބައި ހުރިގޮތަކަށްވީ އަހަރެމަންނަ رسول

الله صلّى الله عليه وسلّم (ގެންދަރު) ނަމާދު ފަސްކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން (ޒުހުރުގެއިން) ނިކުމެވަޑައިގެން

ގެންދުރުނަމާދުއި އެބުރުނަމާދު ފަސްކާރު ޢަމަލުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން (ޒުހުރުގެއަށް)

ވަދެވަޑައިގެންފިއެވެ. ދެން (މަޤުރިބު ނަމާދުވަގުތު ވެގެން) ނިކުމެވަޑައިގެން މަޤުރިބުނަމާދާއި

އިޝާނަމާދު ޢަމަލުކުރައްވައިފިއެވެ."(2) އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. "(ދެން ވަދެވަޑައިގަތެވެ. ދެން

ނިކުމެވަޑައިގަތެވެ.) މުއާދުގެ ފާނުގެ މިޙަދީޘުގެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ތަބޫކުގައި

މަޤާމުކުރައްވައިގެން ހުންނެވިކަން ސާބިތު ދެވަނަ އެހެންކަމަކަށް ދަލީލުވެއެވެ. ސަބަބަކީ ގޮސްފުރަ

އިމާމު އިޤާމަތު ފިޔަވާކަމުގެ ބަޔާންކުރާ ވަގުތެއް ވިދާޅުވިއެވެ. "އިޤާމަތު ކުރުވާ

ވިދާޅުވިއެވެ. މިއީ ސަފަރު ކުރައްވާކަމެވެ. އަދި ސަފަރުގެ އިޙުރާމެއް ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. ތަބޫކު

ހަނދުމަކަށް ހިމެނެވިގޮތުން ނުވަތަ ހަރަކާތެއް. އެހެންކަމުން ދަރުމަ ކުރަމުން ގޮވާތަކު ފަސްކު

ދަރުމަފުޅު އަދާއެއް ނަމާދު ޢަމަލުކުރައްވާނެކަން ބާރުއަޅާ ބެހޭގޮތްކަން ޒާތީގޮތް މިސާލެއްގެ ފަދައެއް

ވާޖިބުކަމުގެ އަދި ބައްޖެހޭ މާތްކަން ވަރަގަދަ ދަލީލުތަކުގެ ކުރައްވަމުކަމެއެވެ. އެހެނިހެން ހަމަޖެހިފައިވާ އެކަޢުބާގެ

(1) رواه أبو داود والترمذي وصحّحه الألباني.

(2) رواه مالك في الموطإ وأبو داود وصحّحه الألباني.

މަޤުބޫލުގައި ހުންނަވީ ދަޢުވާކުރައްވައިގެންނެވެ. ހުރިހާ ތަބާވެރިންގެ ފުރިހަމަވެގެންނެވެ. ފަހެ ނިކުމެވަޑައިގެން ދެނަމާދު ޢަމްދުކޮށްލުމެވެ. ދެން އަޅުން ހުރިގެއަށް ވަދެވަޑައިގަތެވެ."

ދަންނަވައެވެ. ނަމާދު ދޫކޮށްލުމުގައި ޢަމްދުކުރުމުގައި ނިޔަލަށްވެސް ސަރީޙުވެގެންނެވެ. ޝައިޚުލްއިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި މިއީ ޖުމްހޫރު އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔެވެ. "ޢުމަރު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަޞްޙާބުބޭކަލުންނާގެން ޢަމްދުކޮށް އަދި ފަސްކުރުކޮށް ސަބަބުކުރެއްވި އުޒުރުވެރިންނަށް ޢަމްދުކޮށް އަދި ފަސްކުރުކޮށް ނަމާދުކުރުމަކަށް ނިޔަތްގަސްތުކޮށް އަޅުގަނޑުމެން ކުރައްވައެވެ. އަދިއަޅުއްމާ! އުޒުރެއްނެތި

ހަމަޖެހިލުމުގައި ވަގުތަށް ވަގުތުގައިކަމުގެ ނިކުމެވަޑައިގެންނެވެ. އަދި ނަމާދު ޢަމްދުކޮށް ހަވާލުކުރާ ފަސްކުރުކުރުމެވެ. ދެން ބަރަހަމަކަށް އުޒުރުވެރިންގެ މަސްދުރުނަމާދު ފަސްކުރުކޮށް ކުރުއްވިއެވެ. އަދި މަސްދުރުނަމާދުކުރަން އަސްޙާބުނަމާދު އުޒުރެއްނެތި ކުރުއްވާފައި އުޒުރުވެރިން ސަލާމެއްނުކުރާން އުޒުރުވެރިންނެން ނުވެ އެންމެހާ ކުރެއްވެވެ. ދެން އުޒުރުވެރިންގެ އުޒުރެއްނެތި އަސްޙާބުނަމާދު ކުރުއްވައިރުވެ. އަދި އުޒުރުވެރިން އުދުނަމާދު ޢަމްދުކޮށްކުރަން ނިޔަތްގަސްތުކޮށްގެން ކުރަމުގަމާވެ. އަދި މިއީ އިސްތާދު ޢަމްދުކޮށްދެވެ. ހަމައެކަނި އުޒުރުވެރިން ދަރިންގެން ނިކުމެވަޑައިގެން ދުރުބާވަރުގައި އުޒުރުވެރިންގެ އަސްޙާބުނަމާދުގައި ކުރުއްވާނެ ކުރެއްވެވެ. އަދި އުޒުރުވެރިންނެން ނަމާދު ފަސްކުރުކުރުމަކީ ނިޔަތްގަސްތުކުރެއްވުން އުޒުރެއްމަ ކުރުއްވައެވެ. ދެން

ދަނަމާދު ޢަމްދުކުރައިރު ދަނަމާދު މުދަލަށިއްޔާތުން ދަރުމަގެ ސަކަރާތުކުރުމެވެ. ފަހެ ބަލައްވާފައިން ތަފާތު ޖަމާޢަތެއް ނުލާ ސަބަބުކުރުމެވެ. އިސްލާމް ޢަމްދުކުރަނަށް ވެސް އަދި ފަސްލާމް ޢަމްދުކުރަމަށް ވެސް ދެއްވެ. ފަހެ ޢަމްދުކުރާއިރު ދަނަމާދުގެ ދަމުދަނަށް ވަލިވަގުތުން ސަރީޙަރޮޢަކަށް ކަފާއަކަށްވާފަހެއް ނުވެއްވެ. އުޒުރުވެހަވަރުވަލަށްވެރިން އުޒުރުވާ ރިޢާޔަތްކުރުމުން ދަރުޢަޔާ ޢަޤްލުކުރާ ދިވާޔަވާ (1) ޙުކުމްބަޔަކަށް މަށްބަޔަށް ގައިގަނޑުވެއްވެ. އަދި އިމާމު ސާލިޙް ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަމްދުކުރުމުގެ ގަސްދުކަމި ކަނޑައި މަތިލަމުން ދަރާދުރުމުތަކީ މިސާލެއް އައިސް އިސްލާމްދު ޙުކުން ހުރިދައެވެ. އަދި އިމާމު

އަޅުމަދުވެސް މިފަދައިން ވިދާޅުވީފައިވެއެވެ."(2)

3- ވާޖިބާތް ހިނދު ޢަމްދުކުރުން. އަޅުސަލަމާ ބޮޑު އަބްދުއްރަޙްމާނުގެ ކިބައިން

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އުޒުރުވެރިން ވިދާޅުވިއެވެ. "ވާޖިބާތް ދުވަހުއް ކުރުގައިވާނަމަ މަޢުރިބުނަމާދާ އިޝާނަމާދު ޢަމްދުކުރަމާ ސުންނަތެއްކަމެވެ."(3) އަދި މާލިكالله ޙުއްސުނުލްއިމު އަބްދުالله ބޮޑު

---

(1) ޙުޒުނުބަސްކުރެއްވީ މާނައަކީ ލުއި ނަމަޒަ ހެއްދުމެވެ.

(2) مجموع الفتاوى لشيخ الإسلام ابن تيمية.

(3) رواه الأثرم في سننه.

އައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މަދީނާގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހަތަރުރަކުޢަތް (އެބަހީ މެންދުރުނަމާދުގައި ޤަޞްރުނުކޮށް) އަދި ޛުލްޙުލައިފާގައި (އެބަހީ މަދީނާއިން ފުރާވަޑައިގެން ޤަޞްރުކޮށް) ދެރަކުޢަތް ކުޅުއްވިއެވެ. އަހުރެން ވިދާޅުވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެގޮތުން ކަސްތޮއްކުޅުއްވު ވަރުވެރިކަމުގައި ކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ."(1)

އިމާމު ޝާފިޢީގެ އަރިހުގައި ފުރަތަމަ ނަމާދުފަށާއިރުގައި އެނަމާދުނިމެންދެން ވަރުވެރިކަމުގައި ވަކިނުވާ ހަމައެކަނި އިސްތިސްނާ ޤަޞްރުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެއީ މެންދުރުނަމާދުގައި އަދި ޢަޞްރުނަމާދުކުރުމުގައި ވިއްސެއް އަދި މަޣްރިބުނަމާދާއި އިޝާނަމާދުކުރުމުގައި ވިދާޅުވެއެވެ.

އިމާމު މާލިކުގެ އަރިހުގައި ވަރުވެރިކަމަށް ނުވަތަ ވަރުވެރިކަމުން އުޅެކަން ޙައްޖާއި ޢުމްރާއަށް މިސްކީތުގައި މަދީނާއަށް އަދި އެހެން އެއްޗެހި ކޮންމެ ޖާއިޒު ސަފަރެއްގައި ފުރުއްވައި ވަޑައިގަތުމަށް ކުރިމަތިވެގެން ވާނަމަވެސް. އަދި ވަރުވެރިކަމުގެ ސަފަރުން ފުރަތަމަ ނަމާދުކުރުމުގައި ޤަޞްރުކުރުން އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުގައި މަކުރޫހުވެގެންވެއެވެ.

އިމާމު އަޙްމަދުގެ އަރިހުގައި ސުންނަތުގައި ފަރާތަށް އަދި ވަރުވެރި ޙަޔާތަށް ހުރަހެއްނެތި ހަމައެކަނި ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އަދި މިސްކިތަށް ދާންބޭނުންވާ މިސްކީނުގެ ބޭރުގެ ޢަމަލުތަކުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަދި އުމްރާއަށް ދިއުމާއި ދުނިޔަވީ ފާފަވެރި ސަފަރުން އޮނގޮޓާފައިވާ އަދި މިސްކީނަށް ހުރިހާ ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުމަށް މިސްކީނަށް ދާނެކަމަށް އަދި ވަކިން ނަމާދު ކުރުމަށް ހަމަޖެހޭ ދެވަނަ ބުރުގެ ކުރިން ނަމާދުކުރުމަށް ހުއްދައެވެ. ފަހެ މިފަދަ ބައެއްގެ ޖަމާޢަތް ޤަޞްރުކުރުން ނުވެއެވެ.

4- ބަޣުޔު ނުވަތަ ޢުދުވާނުގެ ސަފަރުން ޤަޞްރުކުރުން. އިމާމު އަބޫޙަނީފާއި، ޘައުރީ ބުސައިނާއި، އިމާމު ހައްމާޑާއި، އަދި ޝާފިޢީންގެ ބައެއްގެ އިމާމު މުޒަނީއާ ފިޤުހުވެރިންގެ އަރިހުގައި ފާފަގެ ސަފަރުން ޤަޞްރުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ ކޮންމެ ކަމަކަށް ވާކަމުގެ ސަފަރުން ފާފަގެ ސަފަރުން ވާ އަދި މަނާކުރެވިފައިވާ ސަފަރުން ވެސް ގާބިލުވެގެންވެއެވެ. އިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ދަތުރުގެ ގޮތުން މީހާ ވަކި ވަރަކަށް ފާފަވެރިވެއެވެ." އަދި އިމާމު އިބްނު ޙަޒްމު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޤަޞްރުކުރުން ހުއްދަކުރާ ބައްޔާ ކޮންމެ ސަފަރެއް އެއީ ވަގުތުގައި އެދޭކޮންމެ ފާފަގެ ބަލާލާ ޤަޞްރުވާ ކޮންމެ ބައްޔެކެވެ."

(1) رواه البخاري.

ދަންނަވައެވެ. ޝާފިޢީ އަންހެނުންނަށްނަމައި، ޙަދުމައިންނަށްނަމައި، ކުޅަދާނާ ފިރިހެނުންނާ މިހެންނަމައި، ޖާރިޔާވުމަށް ނުކުޅެދޭ މިހެންނަމައި އަދި މިންނުވަސް މިފަދަ ޙުކުމުގެ ނުނިޔާނަމަވެސް ނަމާދު ޖަމާޢަތުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

5- ބަންގުއިޤާމަތްގެން ޖަމާޢަތުން. އިމާމު ނަވަވީ ވިދާޅުވިއެވެ. "އިމާމުންގެ އެތަވް ބާނަފުއްގެ އަދިހުގައި ޙަދީޘްގެ ހުރިހާ ޢިލްމުވެރިންނާއި ހުރިހާ ކަން (ބާނގުއިޤާމަތާ ނުލައި ބަލާބަސްގައި) ޖަމާޢަތުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެކަމަށް އޭގެ ދަލީލަކީ ސަހަނާފަން ހަލީޙާގެ ޙަދީޘެވެ. އަދި މިޢުޢީ އިމާމު އިބްނު ސީރީނާއި، އިމާމު އަޝްޝަޢުބީއާއި، އިމާމު ޤަތާދާއާއި، އިމާމު ޝާފިޢީއާއި، އިމާމު މާލިކީގެ ރައުޔެވެ. އަދި އިމާމު އިބްނު ތައިމިއްޔާ އިޢިބާރުކުރެއްވީ މިފަދައިންވެސް ޖަމާޢަތެވެ. ފަހު އިމާމު މުޙައްމަދު މުޙައްމަދުبنعبدالله ރައުސުލްއަހުލް ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެއެވެ. ބާސްމުޢާ މިޙައްދާގެ ޖައްސާން ދަލީލުކުރެއްވެވެ. އެކަކީގަޔާން ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެންދަވާ ނަމާދާއި އަސްރު ނަމާދު އަދި މަޣްރިބު ނަމާދާއި ޢިޝާ ނަމާދު އެއްކޮށް ބާރުކުރިކަމެއް ނުވާ ބާރު އަދި ވާރާކުރުމަކާ ނުބައި ޖަމާޢަތްކުރެއްވިއެވެ."(1)

فائدة: "المغني" ގައި އިމާމު އިބްނު ޤުދާމާ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ދެނަމާދު އިސްކޮށް ޖަމާޢަތްކުރެއްވުން އެއްއެއް ނަމާދު މަތިން ނުޖެހޭނެ ބާރުދު ރާތައި ޚަސްކުރަމަ އެނަމާދު އަވަސް ކުރަހަން ނުޖެހޭނެއެވެ. (މިސާލަކަށް ބާރުދުއްގެ ސަވަބަބްނ މެންދުރުނަމާދާއި ޢަސްރުނަމާދު އިސްކޮށް ޖަމާޢަތުގެން ރައްޓައި ޢަސްރުނަމާދު ވަގުތު ޖެހުމުގެ ކުރިން ބާރުދު ރާތައި ޚަސްކުރަމަ ޢަސްރުނަމާދު އަވަސް ކުރަހަން ނުޖެހޭނެއެވެ.) އެހެނިހެންކަމަކަށްވުރެން އޭނާ އެދިނަމާދުކުރި ބާރުދުގެ ބާރަޠާއެވެ. އަދި ބާރުދު ރާތައިދިއުމަކުން ދެވަނަ ނަމާދު ބާޠިލްއެއްނުވާނެއެވެ. އެގޭ މިސާލަކީ ތަޔައްމުމުކުރުމުގެ ސަބަބުން ނަމާދުކުރުމަކަށްފަހު ފެނެއްފެނިއްޖެއެވެ. ފަހު އޭނާއަށް ވުޟޫ އަވަސް ވުޟޫހުމަށް ނަމާދުތަކާތައް ނުޖެހޭނެއެވެ.

---

(1) شرح النووي على مسلم.

ކަނޑުގެ އުޅަނދުފަހަރުގައި، އެއްގަމުގެ އުޅަނދުފަހަރުގައި، ޖައްވުގެ އުޅަނދުފަހަރުގައި ނަމާދުކުރުން

ނަވާއި، ރޭލާއި، މަތިންދާބޯޓު ފަދަ އުޅަނދުފަހަރުގައި ކުރާނަމާދު ބަޔާންކޮށްދެވޭނެއެވެ. އަދި އެފަދަ އުޅަނދުފަހަރުގައި ނަމާދުކުރުމަށްޓަކައި ކުޅަދާނަވެވޭނަމަ ކޮޅަށް ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ނަވެއްގައި ނަމާދުކުރުމާ ބެހޭގޮތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުވާލުކުރެވުނެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "صَلِّ فِيْهاَ قاَئِماً إِلاَّ أَنْ تَخاَفَ الْغَرَقَ"(1) "އަރައިގަތުމުގެ ބިރު ހިފާއަށް ނުވާނަމަ ނަވެއްގައި ކޮޅަށްހުރެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ."

ދަތުރުގެ ދުޢާތައް

ދަތުރުކުރާ ވަގުތަކީ ދުޢާކުރުން އެދެވިގެންވާ ވަގުތެކެވެ. އަދި ދުޢާ އިޖާބަކުރެއްވުން އެކަށީގެންވާ ވަގުތެކެވެ. ފަހެ ދަތުރުވެރިޔާ މިފަދަ ދަތުރުގެ ވަގުތުތަކުން ފައިދާ ހިފަންޖެހޭނެއެވެ. ދަތުރުވެރިޔާ ދަތުރުގައި ކިޔުމަށް ޚާއްޞަ ދުޢާތައް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އެގޮތަށް ބައެއް ދުޢާ މިތާނގައި ބަޔާންކޮށްލަމެވެ.

ދަތުރުވެރިޔާ ގެއިން ނުކުންނަމުން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.
"بِسْمِ اللهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ"(2) "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ، أَوْ أُضَلَّ، أَوْ أَزِلَّ، أَوْ أُزَلَّ، أَوْ أَظْلِمَ، أَوْ أُظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ، أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ"(3) "الله ގެ އިސްމުފުޅުގެ ބަރަކާތުން ނިކުންނަމެވެ. އަޅުގަނޑު އެންމެހާ ކަންތައްތައް اللهއަށް ބަރޯސާވެރިވީމެވެ. އަދި އެއްވެސް ޙަރަކާތެއް ކުރުމުގެ ބާރެއްވެސް އަދި ނުބައިކަމުން ސަލާމަތްވުމުގެ ބާރެއްވެސް اللهގެ ބަރަކާތުން މެނުވީ ނުވެއެވެ." "އޭ އަޅުގަނޑުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ! މިއަދާ، މިހާރު، މަގުފުރެއްދުމާއި މިއަދާ

(1) رواه الدّارقطني والبيهقي والحاكم وصحّحه على شرط مسلم وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه أبو داود و الترمذي. وصحّحه الألباني.

(3) رواه أهل السنن. وصحّحه الألباني.

މަގުފުރަތިގެން ދިއުމުން ނުވަތަ މިއަށް، މިހާރު ބައްޕުމަގުން ކައްސުވައިލުމާއި މިއަށް ބައްޕުމަގުން ކައްސާވައިގެން ދިއުމުން ނުވަތަ މިއަށް މިހެއްގެ މައްޗަށް އަރިއާވެރިވުމާއި މިއަށްގެ މައްޗަށް އެއްސުމެހަރު އަރިއާވެރިވުމުން ނުވަތަ މިއަށް މިހެހާ ދޯޅުރޫ ބާއަރުބެރިގެޔަކަށް ފުރާފަތާހާކަރުފުނާއި މިއަށާ ދޯޅުރޫ އެއްސުމެހަރު ބާއަރުބެރިގެޔަކަށް ފުރާފަތާހާކަރުފުން ރައްކާތެރިކަންދެއްވުމަށް މިއަށް އިބްނު ޢަބްދުﷲ ބުނެފައިވެއެވެ."

އަދި ސަވާރީއަށް ސަވާރުވުމުން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

"بِسْمِ اللهِ الْحَمْدُ لِلهِ ﴿سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقۡرِنِينَ ۝ وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ﴾ الْحَمْدُ لِلهِ، الْحَمْدُ لِلهِ، الْحَمْدُ لِلهِ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ إِنّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِيْ، فَإِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ إِلاَّ أَنْتَ"[1] "ރަސޫލުﷲގެ އިސްވެދުނުގެ ބަރަކާތުން ސަވާރުވެވުނެވެ. ރަސޫލުﷲއަށް ބަދުރުހުއްޓެވެ. ﴿ދިސަވާރީ ހިޔަމަންތެރިކުރުއްވި ބައްޔަކުދިކަމުގައި އަލްލާހަށް ނުވާބާރު ދިސަވާރީ އަލްލާހަށް ހިޔަމަންތެރިކޮށްދެއްވި ފުރާތުގެ ހުސްޖެހިކުރެވުނުކަމާއެވެ! އަދި އަލްލާހު އެނބުރިދިއުން އަލްލާހުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ބަރަސްކަލާނގެ ރަސޫލުﷲއަށް ބަދުރުހުއްޓެވެ.﴾ ރަސޫލުﷲއަށް ބަދުރުހުއްޓެވެ. ރަސޫލުﷲއަށް ބަދުރުހުއްޓެވެ. އެންމެ ބޮޑު ﷲއެވެ. އެންމެ ބޮޑު ﷲއެވެ. އެންމެ ބޮޑު ﷲއެވެ. އިބަﷲގެ ހުސްޖެހިކުރެވުނުކަމާއެވެ! އޭ ހައްދަވާބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަށް، މިއަށްގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް އަނިޔާވެރިވީމެވެ. ފަހެ މިއަށް ފާފަފުއްސަވާދެއްވާނދޭވެ! އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އިބަﷲ ފިޔަވާ ފާފަފުއްސަވާނޭ އެހެން ފަރާތެއް ނުވެއެވެ."

އަދި ދަތުރު ފަށާއިރު އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ ﴿سُبۡحَٰنَ ٱلَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقۡرِنِينَ ۝ وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ﴾ اللَّهُمَّ إِناَّ نَسْأَلُكَ فِيْ سَفَرِناَ هٰذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَى، وَمِنَ الْعَمَلِ ماَ تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْناَ سَفَرَناَ هٰذَا، وَاطْوِ عَناَّ بُعْدَهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصاَّحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيْفَةُ فِي الأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوْذُ بِكَ مِنَ وَعْثاَءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمَنْظَرِ، وَسُوْءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالأَهْلِ"[2] "އެންމެ ބޮޑު ﷲއެވެ. އެންމެ ބޮޑު ﷲއެވެ. އެންމެ ބޮޑު ﷲއެވެ. ﴿ދިސަވާރީ ހިޔަމަންތެރިކުރުއްވި ބައްޔަކުދިކަމުގައި އަލްލާހަށް ނުވާބާރު ދިސަވާރީ އަލްލާހަށް ހިޔަމަންތެރިކޮށްދެއްވި ފުރާތުގެ ހުސްޖެހިކުރެވުނުކަމާއެވެ! އަދި އަލްލާހު

---

(1) رواه أبو داود والترمذي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم.

އެނބުރިއައުންވަނީ އަޅުގަނޑުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތަށެވެ.﴾ އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! މިދަތުރުގައި އަޅުގަނޑުމެން ތިޔަﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ހެޔޮކަމާއި ތަޤުވާވެރިކަމާއި އަދި ތިޔަﷲ ރުއްސަވާ ޢަމަލުތައް އެދެމުއެވެ. އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! މިދަތުރު އަޅުގަނޑުމެނަށް ފަސޭހަކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި ދަތުރުގެ ދުރުކަން ކުޑަކޮށްދެއްވާ އަޅުގަނޑުމެނަށް ލުއިކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! ދަތުރުގައި އަޅުގަނޑުމެންގެ އެކުވެރިޔަކީ ތިޔަﷲ އެވެ. އަދި މިއަހުލުގެ (ގޭގެ) އަހުލުވެރިންގެ ޚަލީފާއަކީ (އެބައިމީހުންގެ ކަންތައްތައް ބަލަހައްޓައިދެއްވާ ވަކީލާ) ވެސް ހަމަ ތިޔަﷲ އެވެ. އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! ދަތުރުގެ އުނދަގޫތަކާއި، ހިތާމަކުރުވަނިވި މަންޒަރުން އަދި މުދަލާއި އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއަށް އަނބުރާ ނުބައި ބަދަލުވުމުން ރައްކާތެރިކުރައްވަން ތިޔަﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން އެދިދަންނަވަމެވެ."

އަދި ރަށަކަށް ނުވަތަ ސަރަހައްދަކަށް ވަންނަވުން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. "اللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَلْنَ، وَرَبَّ الأَرْضِيْنَ السَّبْعِ وَمَا أَقْلَلْنَ، وَرَبَّ الشَّيَاطِيْنَ وَمَا أَضْلَلْنَ، وَرَبَّ الرِّيَاحِ وَمَا ذَرَيْنَ، أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ، وَخَيْرَ أَهْلِهَا، وَخَيْرَ مَا فِيْهَا، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا، وَشَرِّ أَهْلِهَا، وَشَرِّ مَا فِيْهَا"[1] "އޭ ހައްދަވާބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގޭ! ހަތްއުޑާއި އެއުޑުތައް ހިޔާވަހިކުރާ ހުރިހާއެއްޗެއްގެ ވެރިރަސްކަލާނގޭ! އަދި ހަތްބިމާއި އެބިންތައް އުފުލާ ހުރިހާއެއްޗެއްގެ ވެރިރަސްކަލާނގޭ! އަދި ޝައިޠާނުންނާއި އެޝައިޠާނުން މަގުފުރައްދާ ހުރިހާއެއްޗެއްގެ ވެރިރަސްކަލާނގޭ! އަދި ވައިތަކާއި އެވައިތައް ވިހުރުވާ ހުރިހާއެއްޗެއްގެ ވެރިރަސްކަލާނގޭ! މިއަދާ ތިޔަﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން، މިރަށާއި، މިރަށުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، މިރަށުގައި ވާ އެއްޗެއްގެ ހެޔޮކަން އެދެމެވެ. އަދި މިއަދާ ތިޔަﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން، މިރަށުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، މިރަށުގައި ވާ އެއްޗެއްގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިވުން އެދެމެވެ."

އަދި ދަތުރު ނިންމާފައި ރަށަށް އެނބުރި އަންނަވުން ކިޔާނެ ދުޢާތަކުގެ ތެރެއިން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. "آيِبُوْنَ، تَائِبُوْنَ، عَابِدُوْنَ، لِرَبِّنَا حَامِدُوْنَ"[2] "އަޅުގަނޑުމެނީ އެނބުރިދާމީހުންނެވެ. ތައުބާވާމީހުންނެވެ. އަޅުކަންކުރާމީހުންނެވެ. ހަމައެކަނި އަޅުގަނޑުގެ ވެރިއިލާހަށް ޙަމްދުކުރާމީހުންނެވެ."

(1) رواه الحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والترمذي.

ހުކުރުނަމާދު

ހުކުރުދުވަހުގެ މާތްކަން. ހުކުރުދުވަހުގެ މާތްކަމާ ބެހޭގޮތުން ވަރަށްގިނަ ރިވާޔަތްތައް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ، وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا، وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ إِلاَّ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ"[(1)] މާނައީ: "އިރު އުދަރާދުވަސްތަކުގެ ތެރެއިން އަދި އެންމެ ހެޔޮދުވަހަކީ ހުކުރުދުވަހެވެ. އާދަމުގެފާނު ހެއްދެވީ އެދުވަހުގައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ސުވަރުގެއަށް ވައްދެވީ އެދުވަހުގައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ސުވަރުގެއިން ނެރުއްވުނީވެސް އެދުވަހުގައެވެ. އަދި އެދުވަހުގައި މެނުވީ ޤިޔާމަތް ޤާއިމުނުވާނެއެވެ."

ހުކުރުދުވަހު ދުޢާ ޤަބޫލުވުން. ހުކުރުދުވަހުގެ ވަގުތުކޮޅެއްގައި (އެބަހީ އެދުވަހުގެ ހަވީރުގެ ވަގުތުގައި) ދުޢާޤަބޫލުވާ އެދުވަހެއްގެ ކަމުގައިވާ ކަމުގައިވާނަމަ އެވަގުތަށް ދުޢާ އިޖާބަވާކަމުގައި ވަގުތުކޮޅެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރު ބިން ޢަބްދުالله ބިން ސަލާމްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރުދުވަހުގައި ވަގުތުކޮޅެއްވެއެވެ. އެއީ ނަމާދުކުރާ މުއުމިނަކު ހެޔޮކަމެއް ދީނާއި ދުނިޔޭގެ ކަމުގައި الله އަށް އެދެއްޖެނަމަ الله އެއްޗެއް ދެއްވުމުގައި ބާކީ ނުލައްވާވަގުތުކޮޅެކެވެ." މިވަގުތަކީ الله ގެ ފަރާތުން (ދުޢާ ޤަބޫލުވާ) ވަގުތެއް ކަމުގައި ދެކެވުނެވެ.

ޢަބްދުالله ބިން ސަލާމް ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަރިހުގައި އިށީނދެވަޑައިގެން حديث ކުރައްވަމުންދެއްވިއެވެ. "ނަމަވެސް ބައެއް ވަގުތެވެ." އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. ކަލޭގެފާނު ތިޔަވިދާޅުވީ ބައެއް ވަގުތެވެ. ނަމަވެސް ބައެއް ވަގުތެވެ. ދެން އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އެއީ ކޮންވަގުތެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އެއީ އެދުވަހުގެ ވަގުތުތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ފަހުވަގުތެވެ." އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އެއަކީ އެއީ ނަމާދުގެ ވަގުތެއް ނޫނެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "އަދިޔާއްޔަޔ! މުއުމިނު އަޅާ ނަމާދުކޮށްފައިވެސް ނަމާދަށް ބަލައި މިސްކިތުގައި އިށީނދެ ހިނގާ ހިނދަކު އޭނާ ވެސް ނަމާދުގައެވެ."[(2)] އަދި މާތްالله އެދެބައިކުޅުންނަ ރަސޫލުންނާއި އަބޫސަޢީދާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

---

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والترمذي والنّسائي.

(2) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

އެދުވަހަކުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ فِي الْجُمُعَةِ سَاعَةً لاَ يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ فِيهَا إِلاَّ أَعْطَاهُ إِيَّاهُ، وَهِيَ بَعْدَ الْعَصْرِ"[(1)] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ހުކުރުދުވަހުގައި ވަގުތެއްވެއެވެ. އެވަގުތުގައި މުސްލިމުއަޅަކު މާތްاللهއަށް އެއްޗަކަށް އެދި ދަންނަވާ ހާލު އެވަގުތު އޭނާއާ ދިމާވެއްޖެނަމަ އެއެއްޗެއް އެކަލާނގެ އޭނާއަށް ދެއްވާނެއެވެ. އަދި އެވަގުތަކީ ޢަޞްރުގެ ފަހުންނެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލާއާއި ޙަބީބުގެ ފާނުގެ ހިޔަނި ތިމާވެށްޓެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "يَوْمُ الْجُمُعَةِ اثْنَتَا عَشْرَةَ سَاعَةً فِيهَا سَاعَةٌ لاَ يُوجَدُ عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللهَ شَيْئًا إِلاَّ آتَاهُ إِيَّاهُ، فَالْتَمِسُوهَا آخِرَ سَاعَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ"[(2)] މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހުގައި ބާރަވަގުތުވެއެވެ. އޭގެތެރޭގައި ވަގުތެއްވެއެވެ. އެވަގުތުގައި މުސްލިމުއަޅަކު اللهއަށް އެއްޗަކަށް އެދި ދަންނަވައިފިނަމަ އެކަލާނގެ އޭނާއަށް އެއެއްޗެއް ދެއްވާނެއެވެ. ފަހެ ޢަޞްރުގެ ފަހުން އެންމެ ފަހު ވަގުތުގައި އެވަގުތު ހޯދާށެވެ."

ހުކުރުރޭގަޔާއި ހުކުރުދުވަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން ގިނަކުރުން.

ހަމަ ހުކުރުރޭގަޔާއި ހުކުރުދުވަހު އެކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެއީ އައުސްބުން އައުސުގެ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ރިވާވެގެންވާ ޞަލަވާތެވެ. އަދި މާތްالله ރަސޫލާއާއި ޙަބީބުގެ ފާނުގެ ހިޔަނި ތިމާވެށްޓެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، وَفِيهِ قُبِضَ، وَفِيهِ النَّفْخَةُ وَفِيهِ الصَّعْقَةُ، فَأَكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلاَةِ فَإِنَّ صَلاَتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ" قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ وَكَيْفَ تُعْرَضُ صَلاَتُنَا عَلَيْكَ وَقَدْ أَرِمْتَ قَالَ: "إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ حَرَّمَ عَلَى الأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ"[(3)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ އެންމެ މާތްދުވަސްތަކުގެ ތެރޭގައި ހުކުރުދުވަސް ހިމެނެއެވެ. آدَمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ އުފެއްދެވީ އެދުވަހުގައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވެވަޑައިގަތީވެސް އެދުވަހުގައެވެ. އަދި ޞޫރުގައި ފުމެލެވޭނީވެސް އެދުވަހުގައެވެ. އަދި މީސްތަކުން ސިހޭނީވެސް އެދުވަހުގައެވެ. ފަހެ (އެދުވަހުގައި) ތިޔަބައިމީހުން އަހަރެންގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން ގިނަކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުން ކިޔާ ޞަލަވާތްތައް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ހުށަހެޅޭނެއެވެ." އަޞްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އަހުރެމެން ކިޔާ ޞަލަވާތްތައް ކަލޭގެފާނަށް ހުށަހެޅޭނީ

---

(1) رواه أحمد وصحّحه العراقي.

(2) رواه أبو داود والنّسائي والحاكم وصحّحه على شرط مسلم وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ކިހިނެއް ހުށަހެޅޭނީތޯއެވެ؟ އޭރު ކަލޭގެފާނު ވާނީ ފަނާވެފައެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން الله ވަނީ ނަބިއްޔާކަލޭގެފާނުންގެ ޖިސްމުފުޅުތައް ކެއުން ބިމަށް ޙަރާމްކުރައްވާފައެވެ."

ހުކުރުދުވަހާއި ހުކުރުދުވަހުގެ ރޭ ކަހްފުސޫރަތް ކިޔެވުން. ފަހެ ހުކުރުދުވަހު ނުވަތަ ހުކުރުދުވަހުގެ ރޭ ކަހްފުސޫރަތް ކިޔެވުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. މާތްالله ރުހިވޭސަޙާބީއެއް އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ أَضَاءَ لَهُ مِنَ النُّورِ مَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ"(1) މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހު ކަހްފުސޫރަތް ކިޔަވައިފިމީހާ ދަންނަވައެވެ. ދެހުކުރުގެ ދެމެދުގައި (އެހުކުރުން އަނެއްހުކުރަށް) އޭނާ ދުވަސްވެދާނެ ގޮތަކަށް އަލިކޮށްދޭ ނޫރެއް އަތުވާނެއެވެ."

ހުކުރަށް ދިއުމަށްޓަކައި ފެންވަރައި ރީތިވުން. ފަހެ ހުކުރަށް ދިއުމަށްޓަކައި ދަތްއުނގުޅުމާ ބާރުވެ ހުވަދުލުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. އެހެނިހެން ކަމަކާވަރަކާވެރުން ހުކުރަށް ގިނަ މީސްމަކުން ޖަމާވާ ނަމާދުކަމެވެ. އަދި މީސްމަކުންގެ ތެރޭގައި ސާފުތާހިރުކަން ހުރުމަށް އިސްލާމްދީން ބާރުއަޅާ ކަމެކެވެ. އަންހެނުންނަށްވެސް އެކަން ބޭނުން ހުކުރަށް ދާނަމަ އަތާނަމަ ފެންވަރައި ސާފުތާހިރުވުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. އެކަމަކު އެކަން ބޭނުން ގެއިން ނުކުންނައިރު ހުވަދުލުމަށް ނަހީކުރައްވައެވެ. މާތްالله ރުހިވެވަޑައިގަންނަވާ އަބޫސަޢީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ، وَأَنْ يَسْتَنَّ وَأَنْ يَمَسَّ طِيبًا إِنْ وَجَدَ"(2) މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހު ފެންވެރުމާއި، ދަތްއުނގުޅުމާއި، ހުވަދު ލިބިގެންވާނަމަ ހުވަދުލުމަކީ ބާލިޣުވެފައިވާ ކޮންމެ މީހެއްގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ." މިޙަދީޘްގައި ވާޖިބުގެ މުރާދަކީ ސުންނަތްކަން ގަދަވެގެންވާ ކަމެވެ. އެހެން ބަސްކޮޅެއް ގައި މާތްالله ރުހިވޭ ޢާއިޝާމަނިކުފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ބަސްފުޅެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "އެދުވަސްވަރު މީސްމީހުންނަކީ މަސައްކަތްކުރާ މީހުންނެވެ. އަދި އެމީހުން ހުކުރަށް ދަނީ އެމީހުންގެ ހުރި ހާލަތުގައެވެ. ފަހެ އެމީހުންނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ފެންވަރައިފިނަމަ ރަނގަޅުނޫންހެއްޔެވެ؟"(3) އަދި މާތްالله ރުހިވޭ އިބްނު ސަލާމްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރު މަތީ ހުކުރުދުވަހު ބަޔާންކުރެއްވި ޚުޠުބާގައި އެކަލޭގެފާނު އެއްސެވިއެވެ. "مَا عَلَى أَحَدِكُمْ إِنْ

(1) رواه البيهقي وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(3) رواه البخاري وأبو داود والنّسائي.

وَجَدَ أَنْ يَتَّخِذَ ثَوْبَيْنِ لِيَوْمِ الْجُمُعَةِ سِوَى ثَوْبَي مِهْنَتِهِ"[1] "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހެއްގެ ވެއްކަން އޭނާއަށް ކުޅަދާނަކަން ލިބިގެންވާނަމަ އޭނާގެ މަސައްކަތު ހެދުން ފިޔަވައި ހުކުރު ހެދުމަކަށް އެއްވެސް މައްސަލައެއްނުވެއެވެ." އަދި ރަޟިﷲ ޢަންހު ސަލްމާނުލްފާރިސީގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ، وَيَدَّهِنُ مِنْ دُهْنِهِ، أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبِ بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ، فَلاَ يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ، ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الإِمَامُ، إِلاَّ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الأُخْرَى"[2] މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހު އެއްވެސް މީހަކު ފެންވަރައި، އޭނާއަށް ކުޅަދާނަވާ މިންވަރަކަށް ޠާހިރުވެ، އޭނާގެ އަތުގައިވާ ތެލުން ތެޔޮފިލައި ނުވަތަ އޭނާގެ ގޭގައި ހުރި ވަސްދުވާތަކެތިން ވަސްދުވައިލައި، ދެން ނިކުމެ (މިސްކިތަށްގޮސް) ދެމީހުންގެ ދެމެދު ވަކިނުކޮށް، ދެން އޭނާއަށް މިންވަރުކުރެވިގެންވާ ވަރަކަށް (ސުންނަތް) ނަމާދުކޮށް، ދެން އިމާމު ޚުޠުބާދެއްވާ ހިނދު ކަންލައި އަޑުއަހައިފިނަމަ އެހުކުރުން އަނެއްހުކުރާ ހަމައަށް އޭނާގެ ފާފަފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ."

ވީއެވެސް ކުރިއަށް ހުކުރަށްދިއުން. ވީއެވެސް ކުރިއަށް ހުކުރަށް ދިއުން މުސްތަޙައްބުކަމެއްކަން ނެގިފައިވެއެވެ. އަބޫހުރައިރާ ރަޟިﷲ ޢަންހު ރިވާކުރައްވައިފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشًا أَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً، فَإِذَا خَرَجَ الإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلاَئِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ"[3] މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހު ޖަނާބަތު ހިނައިގަންނަ ފަދައިން ހިނައިގަނެ ދެން ހުކުރަށް ގޮސްފިމީހާ (ﷲގެ މަގުގައި) ޖަމަލެއް ޤުރުބާންކޮށްފި ފަދައެވެ. އަދި ދެވަނަ ގަޑީގައި ހުކުރަށް ގޮސްފިމީހާ ގެރިއެއް ޤުރުބާންކޮށްފި ފަދައެވެ. އަދި ތިންވަނަ ގަޑީގައި ހުކުރަށް ގޮސްފިމީހާ ތަޅުފަތާއިވާ ކަބަޅިއެއް ޤުރުބާންކޮށްފި ފަދައެވެ. އަދި ހަތަރުވަނަ ގަޑީގައި ހުކުރަށް ގޮސްފިމީހާ ކުކުޅެއް ޤުރުބާންކޮށްފި ފަދައެވެ. އަދި ފަސްވަނަ ގަޑީގައި ހުކުރަށް ގޮސްފިމީހާ ބިހެއް ޤުރުބާންކޮށްފި ފަދައެވެ." ދެން އިމާމު ނިކުމެވުމާއި އެކުވެސް

---

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني. ورواه ابن ماجه وابن خزيمة عن عائشة.

(2) رواه أحمد والبخاري.

(3) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

ޢިލްމުވެރިންގެ ޖަމާޢަތްތަކުގެ އަރިހުގައި އުވަގުތުތަކަކީ ހުނދުރުންގެ ވަގުތުތަކެވެ. އުބަރި ފުޖެހުމިއްސުރު އިހުދުވުދޭހުމާ ހަމައަށްވެ. އެހެންކަމުން ހުނދުރުއްސުރު ފެރިގެން ހުކުރަށް ދަންފުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމުގައި އަބަކަމުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި އިމާމު މާލިކުގެ އަރިހުގައި އުވަގުތުތަކާ އެއްވަގުތުތައްގެ ބައިވަކެވެ. އެއީ އިހުދުދުން ފުރުމުގެ ކުރިންނާއި ފުރުންނެވެ. އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އުވަގުތުތަކާ އެއްވަގުތުތައްގެ ބައިވަކެވެ. އަދި އެއީ އިހުދުދުން ފުރުމުގެ ކުރިންނެވެ. އިބުން ޙަބީބު ވިދާޅުވެއެވެ. ޙަޖުރުވެގެންވާ ގޮތަކީ މެއެވެ. އެހެނިހެންބަހުރުވަތަކުން އިހުދުދުންފުރާ ހިނދު ހުކުރަށް ދިއުން އެދިސާބުން ވާޖިބުވެއެވެ.

މީސްތަކުންގެ ކޮނޑުތައް މަތިން ފުންމުން. އިމާމު ތިރުމިޒީ ވިދާޅުވެއެވެ. "ހުކުރުދުވަހު ހުކުރަށް ގޮސް މީސްތަކުންގެ ކޮނޑުތައް މަތިން ފުންމުން ޢިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި މަކުރޫހު ކަންތަކެވެ." ވީ. ޢަބްދުﷲ ބުން ބުސްރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހުކުރުދުވަހު ހުކުރުނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޚުޠުބާ ދެއްވަން ހުންނަވަނިކޮށް މީހަކު މީސްތަކުންގެ ކޮނޑުތައް މަތިން ފުންމަމުން އައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އޭނާއަށް حديث ކުރެއްވިއެވެ. "اجْلِسْ فَقَدْ آذَيْتَ وَآنَيْتَ"[1] "އިށީންނާށެވެ. ތިބާ ހަމަކަށަވަރުން މީސްތަކުންނަށް ދެރަ ކޮށްފިއެވެ. އަދި ލަސްކޮށް އައީއެވެ."

ތިބާ ހަމަކަށަވަރުން މިކަމުން އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ދެފަރާތް ވަކިކުރެވިއެވެ. އަދި ކަރިހަކީ ފަސްޖެހިގެން ނުވާ ކަމުގައި މީސްތަކުންގެ ކޮނޑުތައް މަތިން ފުންމަމުން ދުވަން ނުބަހައްޓަ އެކަން ކުރުމަކީ ޙަރާމް ކަމެކެވެ. އަދި އިހުދުފުރާ މިރުތުގައި ބޭނުމެއްގެ ސަބަބުން ކެނޑި ނުގުޅިފައިވާ ތަނަކުން އިންވެރިވާ ގަރުގެއިން އަމަލުކުރުމަށްގައިވާ ކަމަކުން ބައެއް ޢިލްމުވެރިން މަކުރޫހު ކަމެކެވެ. އެކަމަކު މީސްތަކުންނަށް އެބަހަކާއި ވަޞީލަތާ ބެހޭގޮތުން ގާތްﷲ ތަޢާލާ ވަނީ ފިޔަވައި އެހެންވެސް ފަރާތްތަކެއް ނެތިއެވެ. އެކަމަކު ރަސޫލާގެ ކަމުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ދުވަހުގައި ޙުކުމް ކުރައްވާފައި ނުވެއެވެ. ދެން އެކަމާގެ ވާހަކަ އަޅައިގަންނަވާށެވެ. އަދި މީސްތަކުންގެ ކޮނޑުތައް މަތިން ފުންމައިގެން ވަދެވިދާނެ ކަމެއް ނެތްގޮތް ހަދާނެ. ތިބާ އެކަމާގެ އަވަސް ފަރާތުގައި ހުރިވަގުތުން މީސްތަކުން ސަލާމަތްވެ ތިބޭނެއެވެ. އިތުރުކަމުން އެކަމާގެ މީސްތަކުންގެ ދެމެދުން ނުކުމެވަދެ ވަނުން ނުކުރުމަށް އަދި އެކަމާގެ އެހެނދުނު ވަޞީލަތާއި ދެމެދުން މީސްތަކުން ޖަހައިނުލައި މިޔާބުގައި ހުއްޓިގެން ހުރުމުން حديث ކުރެއްވިއެވެ.

[1] رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

"ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ގޮސްވިފައިހުރި ޖަސްތަކެއް ކުއްލިއަކަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ހަނދުމަކުރުވީއެވެ. ފަހެ އެތަކެތި ތިމަންކަލޭގެފާނު ހާޒިރުކުރުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނު ކުރިމަތިޖެހިގެން އެތަކެތި އަވަހަށް ބައްސަވައިދެއްވުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އަނގުރުވަރިންނަށް އަޑުއެހުއްވުމަށްވެގެން ތިމަންކަލޭގެފާނު ޚުޠުބާގައި ވަޢުޡުކުރެއްވިއެވެ."(1)

ޖުމުޢާނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތްނަމާދުކުރުން ޝަރުޢުކުރެވިގެންވުން. ފަހެ

ޒިޔާދަކުރާ މިންބަރަށް އަރަންދެން ސުންނަތްނަމާދުކުރުން ސުންނަތްތެރިވެގެންވެއެވެ. ދެންފަހެ ޒިޔާދަކުރާ މިންބަރަށް އެރުމަށްފަހު ތަޙިއްޔަތުލްމަސްޖިދު (މަސްޖިދު ސުންނަތް) ފިޔަވައި އެހެން ސުންނަތެއް ކޮންމެ ނުވާނެއެވެ. ފަހެ އެދުވަހު ހުކުރު ދުވަ ވަގުތުތަކުގައިވެސް ކުރެވޭނެއެވެ. އެއީ އެދުވަހުގެ ކުރުމަން ވަގުތު ނަމަދަވަސްވެއްޖެއުމަން ދަންދަނެވެ. އެބަހީ ހުކުރު ނިކުން ހިސާބުކަށެވެ. ވެއްޖެއުމަން ދަންދަނެވެ. ޝައިޚު އަދާކުރެވޭ ގޮތަށެވެ. ފަހެ ނަބިއްޔާ މާތްالله ޢަލައިހިވަސައްލަމް ރަޙިމަހުالله ބުނެ ސުންނަތްތެރިވެގެންވެއެވެ. "އެކަލޭގެފާނު ހުކުރުގެ ކުރިން ސުންނަތް ނަމާދުކުރެއްވުން ދިގުކުރައްވައެވެ. އަދި ހުކުރުނަމާދުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތް ދެކަލޭގެފާނު ކުރައްވައެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވެސް މިގޮތަށް ކަންތައް ކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވި އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنِ اغْتَسَلَ ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ فَصَلَّى مَا قُدِّرَ لَهُ، ثُمَّ أَنْصَتَ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ خُطْبَتِهِ، ثُمَّ يُصَلِّي مَعَهُ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الأُخْرَى وَفَضْلَ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ"(3) މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހު ފެންވަރައި ދެން ހުކުރަށް އައިސް އޭނާއަށް މިންވަރު ކުރެވިފައިވާ ވަރަށް ސުންނަތްނަމާދުކޮށް، ދެން ޚަޠީބުހުކުރު ޚުޠުބާއިން ފާރިގުވާންދެން ދެން އިސްނަގައި އަޑުއަހައި ދެން އިމާމާއެކު ހުކުރުނަމާދުކޮށްފިމީހާއަށް އޭނާގެ މިހުކުރާއި އަނެއް ހުކުރާ ދެމެދުގެ ފާފަތަކާއި އަދި އިތުރު ތިންދުވަހުގެ ފާފަ އޭނާއަށް ފުއްސަވައެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވި ޢަބްދުﷲ ބްނު ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތް ކުރެއްވުމުން ގެއަށް ވަޑައިގަންނަވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އޭނާއަށް حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މިސްކިތުގައި ސުންނަތް ކުރެއްވީތޯއެވެ؟" އޭނާ ބުނެފިއެވެ. ނޫނެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ދެރަކުޢަތް ކުރާށެވެ."(4) އަދި ވަކި

(1) رواه البخاري والنّسائي.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(3) رواه مسلم.

(4) رواه الجماعة.

މާތްالله ރުއްސެވުންފުއްވި ޞަޙާބީ ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالإِمَامُ يَخْطُبُ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ وَلْيَتَجَوَّزْ فِيهِمَا"[1] މާނައީ: "އިމާމުމީހާ ޚުތުބާކިޔަނިކޮށް ޖުމުޢާއި ދުވަހު ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ހުކުރަށް އައިސްފިނަމަ ފަހެ އޭނާ ދެރަކުޢަތުގެނަމާދުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އެދެރަކުޢަތް ކުރުކޮށްކުރާހުށިކަމެވެ."

މިސްކިތުގައި އިނދެ ތޯއްޗާޖެހުން ފަހައިފިނަމަ ތަންބަދަލުކުރުން. ފަހެ

ހުކުރުދުވަހު ހުތުބާގައި ނުވަތަ އެހެންވެސް ނަމާދެއްގެ އިންތިޒާރުގައި މިސްކިތުގައި އިނދެއި ތޯއްޗާޖެހުން ފަހައިފިނަމަ އިންތަން ދޫކޮށް އެހެންތަނަކަށް ބަދަލުވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ އެކަންކުރުމުން ހަރަކާތްތެރިކަން ހިވާގިކަން އައިސް ނިދިފިލައިގެން ދާނެއެވެ. މާތްالله ރުއްސެވުންފުއްވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذَلِكَ إِلَى غَيْرِهِ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މިސްކިތުގައި އިނދެ ތޯއްޗާޖެހުން ފަހައިފިނަމަ ފަހެ އޭނާ އިންތަން ދޫކޮށް އެހެންތަނަކަށް އޭނާ ބަދަލުވާހުށިކަމެވެ."

فائدة: ހުކުރުނަމާދުގައި ޚުތުބާ އަޑުއެހުމަކީ ހުކުރުގެ މަޤްބޫލުކަމުގެ ޝަރުޠެއް އެންމެ މުހިއްމު އެއްޗެކެވެ. އެހެނީ އެއީ ހުކުރާއެކު އެއްފަހަރު އިވިގެންދާ ނަޞޭޙަތްތަކެކެވެ. މިސްކިތުގެ ދޮރުތަކުގެ ކައިރީގައި ތިއްބަވާ މަލާއިކަތްބޭކަލުން މިސްކިތަށް އައި ހިސާބު ޚުތުބާ އަޑުއެހުމަށް އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެހެންކަމުން ޚުތުބާ ދޫވާ ވަގުތު ނިކުމެ ހުކުރުގެ ސަވާބު މިފަދަ މަލާއިކަތުން ލިޔުއްވާ ނުވާނެތެވެ.

ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވުން

ހުކުރުނަމާދަކީ ފިރިހެނުންނަށް ފަރުޟު ޢައިނެއްކަމަށް އުއްމަތުގެ ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އަދި އެއީ ދަލީލުތަކެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ ٱلۡبَيۡعَۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٌ لَّكُمۡ إِن

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

(2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي والبيهقي وصحّحه الألباني.

كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾ (الجمعة: ٩) މާނައީ: "އޭ އީމާންވި މީހުންނޭވެ! ހުކުރުދުވަހު ހުކުރުނަމާދަށް ބަންގިދެވުމުން ހިނދުން ތިޔަބައިމީހުން ﷲގެ ޛިކުރަށް (ހުކުރުނަމާދަށް) އަވަސްވެގަންނާށެވެ. އަދި ގަނެވިއްކުން ދޫކޮށްލާށެވެ. އެގޮތް ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހެޔޮވެގެންވެއެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެނގެން އިނގޭނަމައެވެ."

އަދި މާތްﷲ ރުއްސުންތެރިވި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހުކުރުނަމާދަށް ފަހަތަށްޖެހުން ބަޔަކަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ رَجُلاً يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ ثُمَّ أُحَرِّقَ عَلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنِ الْجُمُعَةِ بُيُوتَهُمْ"(1) މާނައީ: "މީސްތަކުންނާގެން ހުކުރުކުރުވުމަށް މީހަކަށް އަމުރުކުރައްވައި ދެން ހުކުރަށް ނުގޮސް ފަހަތަށްޖެހޭ މީހުންގެ ގެތެރެ މިދަންނަވާލިގޮތުން ވަޑައިގެން އެބައިމީހުންނާއެކު އެބައިމީހުންގެ ގެތައް އަނދައިލުމަށް މިދަންނަވާލިގޮތަށް ގަސްތުކުރެއްވީމެވެ."

އަދި މާތްﷲ އެކަލޭގެފާނުންނަށް ރުއްސުންތެރިވި އަބޫހުރައިރާއާއި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. މިންބަރުގެ ހަރުފަތްތަކުގެ މަތީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމުގައިވާކަމަށް އެކަލޭގެފާނުން އަޑުއެހުއްސެވިއެވެ. "لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعَاتِ أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ثُمَّ لَيَكُونُنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ"(2) މާނައީ: "ބަޔަކުމީހުން ހުކުރު ދޫކުރުން އެއްލައިލާފުރިކަމެވެ. އެހެންނޫންނަމަ ﷲ އެބައިމީހުންގެ ހިތްތަކުގައި ސިއްކަޖެއްސަވައިފާނެއެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނަކީ ޣާފިލުވެތިބިމީހުންގެ ތެރެއިންނެވެ." އަދި މާތްﷲ ރުއްސުންތެރިވި އަބުލްޖަޢުދު އައްޟަމްރީގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ تَرَكَ ثَلاَثَ جُمَعٍ تَهَاوُنًا بِهَا طَبَعَ اللهُ عَلَى قَلْبِهِ"(3) މާނައީ: "ކުޑަކުޑަކަމުން ތިން ހުކުރު ދޫކޮށްލައިފިމީހާ ދެކޭނަމައެވެ. ﷲ ތަޢާލާ ހިތުގައި ސިއްކަޖައްސަވާނެއެވެ."

އަދި މާތްﷲ ރުއްސުންތެރިވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިކަމަށް އެކަލޭގެފާނު އަޑުއެހުއްސެވިއެވެ. "نَحْنُ الآخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، بَيْدَ أَنَّهُمْ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِنَا، ثُمَّ هَذَا يَوْمُهُمُ الَّذِي فُرِضَ

---

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه مسلم ورواه أحمد والنّسائي من حديث ابن عمر وابن عباس.

(3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

عَلَيْهِمْ فَاخْتَلَفُوا فِيهِ، فَهَدَانَا اللهُ، فَالنَّاسُ لَنَا فِيهِ تَبَعٌ، الْيَهُودُ غَدًا وَالنَّصَارَى بَعْدَ غَدٍ"[1] މާނައީ: "އަހުރެމެންނީ (ދުނިޔޭގައި) އެންމެފަހުގެ (އުއްމަތުގެ) މީހުންނެވެ. އެކަމަކު ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި އެންމެކުރީގައި ވާނީ މީހުންނެވެ. އެއީ އެބައިމީހުންނަށް (އަހުލުކިތާބީންނަށް) އަހުރެމެންގެ ކުރިން ފޮތްދެވުނު ކަމުގައިވިޔަސް މެއެވެ. ދެން މިއަދަކީ (ހުކުރުދުވަހަކީ) އެބައިމީހުންގެމައްޗަށް (އެދުވަސް މާތްކަމުން) ފަރުޟުކުރެވުނު ދުވަހެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން އެދުވަހާ ދެކޮޅު ޚިލާފުވިއެވެ. ދެން الله އަހުރެމެންނަށް އެދުވަސް މާތްކުރުމުގެ ހިދާޔަތް ދެއްކެވިއެވެ. ފަހެ މީސްތަކުން ވަނީ އެދުވަހުގައި އަހުރެމެންގެ ފަހަތުގައެވެ. ޔަހޫދީން މާތްކުރަނީ ހޮނިހިރުދުވަހެވެ. އަދި ނަޞާރާއިން މާތްކުރަނީ އާދީއްތަދުވަހެވެ."

އެބަޔެއްގެ މައްޗަށް ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވާ މީހުންނާއި ވާޖިބުވެގެންނުވާ މީހުން

ފަހެ މުސްލިމު، މިނިވަން، ބުއްދި ސަލާމަތުންހުރި، ބާލިޣު، ރަށުގައި ދާއިމުވެހުރި، މިސްކިތަށް ދިޔުމަށް ކުޅަދާނަވެގެންވާ، ހުކުރުން ފަހަނައެޅުން ހުއްދަކުރާ ޝަރުޢީ އެއްވެސް ޢުޛުރެއް ނެތް ކޮންމެ ފިރިހެނެއްގެ މައްޗަށް ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. ދެން އެބަޔެއްގެ މައްޗަށް ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންނުވާ މީހުން ދަންނަވައެވެ.

1،2- **އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިން.** މިބައިމީހުންނަށް ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންނުވާ ކަމަށް ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އެކަމަކު އަންހެނުން ހުކުރުނަމާދު ކޮށްފިނަމަ އެކަނިބަދުން މެންދުރުނަމާދު ކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.

3- **މިސްކިތަށް ދިޔުމަށް ނުކުޅެދިފައިވާ ބަލިމީހާ.** މާތްالله ޤުރުއާނުގައިވި ޢާއްމު ބަސް ސިފަތުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމާގުޅޭގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديثފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ إِلاَّ أَرْبَعَةً: عَبْدٌ مَمْلُوكٌ أَوِ امْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَرِيضٌ"[2] މާނައީ: "ހަތަރުމީހަކު ފިޔަވައި ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ މައްޗަށް

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم والنّسائي.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ހުކުރުނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެހެނިކު މީހުންނަކީ: އަޅުވިޔާއި، އަންހެނާއި، ކުޑަކުއްޖާއި، ބަލިމީހާއެވެ."

4- **ދަތުރުވެރިޔާ.** ފަހެ ދަތުރުވެރިޔާ ރަށެއްގައި މަޑުކޮށްގެން ހުރިކަމުގައިވިޔަސް އޭނާގެ މައްޗަށް ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެން ނުވާނެކަމަށް ޖުމްހޫރުއިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އެހެނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނުގެ ދަތުރުފުޅުތަކުގައި ހުކުރުނަމާދު ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އަދިހައްތަ! އެކަލޭގެފާނު ކުރައްވާފައިވަނީ ވެންދުރުނަމާދާއި ޢަޞްރުނަމާދު ޤަޞްރުކޮށް އަދި ޖަމްޢުކޮށެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނަށް ފަހު ޚަލީފާއިންވެސް ކަންތައްކުރައްވާފައިވަނީ އެގޮތަށެވެ.

5- **މިސްކިތަށް ދިއުމަށް އުޒުރުވެރިވެފައިވާ މީހާ. މާތްالله ހުއްސުންދެއްވި ބައެއްالله** ބޭނުން ރަޙްމަތުގެ ސަބަބުން ދޫކޮށްގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރައްވައިވެއެވެ. "مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يَأْتِهِ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ إِلاَّ مِنْ عُذْرٍ"[1] މާނައީ: "ބަންގީގެ އަޑުއިވި ނަމާދަށް ނައިސްފިމާ ދަންނަވައެވެ. ފަހެ އުޒުރެއްގެ ސަބަބުން ނޫނީ އޭނާއަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ." ފަހެ އަސްލުގައި ދަރަނިވެރިޔާ އޭނާ ގެއިންނުކުމެއްޖެނަމަ ދަރަނި ދިން ފަރާތުން އޭނާ ބަންދުކުރާނެކަމަށް ކަށަވަރު ބިރުވެރިކަން އޮތްނަމަ ހުކުރުނަމާދާއި ޖަމާޢަތް ނުކުރުމުގެ ހުއްދަ އިހުމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދި ވާޖިބުވާމުއްދަތުގައި ފިނިގަދަވެފައިވާނަމަ އުޒުރެއްކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ފަހެ އިބްނު ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ތިރިވާ ޙަދީޘް ރިވާކުރައްވައެވެ. ބައިޖެހުމުގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "ބާރިޝްވެއްޖެނަމަ ދުވަސްވަރު ހުކުރުދުވަހެއްގައި އަޙުމަދުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހަށް ބާރިސްކުރީމުވެވެ. އަދި އެދުވަހުގައި ވާރޭވެހެމުންދިޔައެވެ. ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތަށްނުއައިސް އެބައިމީހުންގެ ގެތަކުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."[2] ފަހެ މިބަޔާންކުރެވުނު މީހުންނަށް ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދިހައްތަ! އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވަނީ އެބައިމީހުންގެ ދެންނެރުނަމާދެވެ. ދެންފަހެ އެބައިމީހުންވެސް ހުކުރުނަމާދު ކުރިޔަކަ އެބައިމީހުން ދެންނެރުނަމާދު ކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި އަންހެން ބޭކަނބަލުން މިސްކިތަށް ހާޒިރުވެ އެކަލޭގެފާނާއެކު ހުކުރުނަމާދު ކުރައްވާފައިވާކަމުގައި ވެއެވެ.

---

(1) رواه ابن ماجه والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين ووافقه الذهبي وصحّحه الألباني.

(2) رواه أبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ޒުހުރުނަމާދުގެ ވަގުތު

އަސްޙާބުބޭކަލުންނާއި، ތާބިޢީއިއްޔަބޭކަލުންނާއި، އިމާމުވަރިބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ގިނަބޭކަލުންގެ އަރިހުގައި ޒުހުރުނަމާދުގެ ވަގުތަކީ މެންދުރުނަމާދުގެ ވަގުތެވެ. މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިރު މެންދުރިޔާ ހިނދު ޒުހުރުކުރައްވާ ކަމުގައިވެއެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ސަމުރާ ބުން އަނަވަޖުދުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު އިރު މެންދުރިޔާ ހިނދު އަޅުގަނޑުމެން ޒުހުރުނަމާދު ކުރާކަމުގައި ވީއެވެ. ދެން އިރު މެންދުރިޔާ ހިނދު ޒުހުރަށް ހިޔަންޏެއް ބަލަމުން އަޅުގަނޑުމެން އެނބުރި ދަމުހާދިރެވެ."(2) އަދި އިމާމު ބުޚާރީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ޒުހުރުވަގުތަކީ އިރު މެންދުރިޔާ ވަގުތެވެ." އަދި މާތްالله އެބޭކަލުންނަށް ރަޙްމަތްކުރައްވާ ޖާބިރު ބޭނުމުގެ ހުސްތިކޮށިވާއި، އަލިވިލާއި، ބޭނުން ބޭނުން ބޭނުން ބުރަހިމުގެ ރިވާކުރެއްވި އަޙާދީޘްތައް ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއި، އަބޫބަކުރާއި، ޢުމަރާއި، ޢުޘްމާނާއި އަދި އެބޭކަލުންގެ ފަހުން އިމާމުވަރިންގެ ޒުހުރު ޒުހުރުގެ ޝަރުޢީވަގުތު އިރުމެންދުރުން ފަހުގައެވެ."(3)

ފަހެ އިމާމު އަޙްމަދާއި އިމާމު އިސްޙާގުގެ އަރިހުގައި ޒުހުރުނަމާދު ވަގުތަށް އިރުމާދުގެ ވަގުތުން ފަހުގެ މެންދުރުނަމާދުގެ އެންމެ ފަހު ވަގުތާ ހަމައަށެވެ. އެބޭކަލުން ދަލީލުކޮށްދެއްވާ ބޭކަލެއް އަނބިކަމުގެ ބަސްކުރުމަށް ހިފެހެއްޓެވެ. މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. "އަޅުގަނޑުމެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު ޒުހުރުނަމާދު ކުރަމުއެވެ. ދެން އަޅުގަނޑުމެން ޤުބާއަށް ކުރަމުން ދިޔައީ(4) އެނބުރި ދަމުހެވެ."(5) އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޒުހުރު ކުރައްވަނީ ކަމުގައިވެއެވެ. ދެން (ޒުހުރުކުރާދުވަސް) އަޅުގަނޑުމެން

---

(1) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والتّرمذي والبيهقي.

(2) رواه مسلم.

(3) المجموع.

(4) ޤުބާއަކީ މަދީނާގެ ދެކުނުފަރާތުގައި ހުރި ތަނެއް ނިކަމެތިވެގެން.

(5) رواه أحمد والبخاري.

އަހުރެންގެ ޖަމާޢަތުގައި ކައިރިއަށް އައިސް އިރު މުދުންޏާ ހިނދު ޖަމާޢަތުގައި ހުއްޓަސް ފޮރުވިއެވެ."(1)

އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި އަބްދުالله ބުން މަސްޢޫދާއި، ޖާބިރު ބުން ޢަބްދިالله އާއި، ސަމުރާއި، މުޖާހިދާގެ ރިވާޔަތުން އެބައިމީހުން ... ކުރިމަތީގައި ... އެވެ. އަދި މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ... ރިވާޔަތުން ... އެވެ. ... ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ... ހިނދު ... އެވެ. އަދި ... ހިނދު ... އެވެ."(2)

... ... އެވެ. ...

... ... އެވެ. ... ... ވިދާޅުވިއެވެ. "އިރު ... ... އެވެ. ... އިރު ... ... އެވެ."

އަދި ... ... ވިދާޅުވިއެވެ. "... ... ... އެވެ. ... ... އެވެ. ... ... އެވެ. ... ... އެވެ. ... ... އެވެ. ... ... އެވެ. އަދި ... ... އިރު ... ... އެވެ." ... ... ވިދާޅުވިއެވެ. "އިރު ... ... رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ... ... އިރު ... ... އެވެ. ... ... އިރު ... رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ... ... އެވެ."(3)

---

(1) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

(2) رواه البخاري.

(3) نيل الأوطار.

ހުކުރުނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ހަމަވާ ޢަދަދު

ޖަމާޢަތަކީ ހުކުރުނަމާދު ސައްޙަވުމުގެ ޝަރުޠުތަކުގެ ތެރެއިން ޝަރުޠެއްކަމަށް ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އެއީ އަންނަނިވި ޙަދީޘްތަކުގެ މައްޗަށް ބިނާކޮށެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޠާރިޤު ބުނު ޝިހާބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ"(1) މާނައީ: "ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ މައްޗަށް ހުކުރުނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ." ދެންފަހެ ހުކުރުނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ހަމަވާ ޢަދަދާ ބެހޭގޮތުން އިލްމުވެރިންގެ ދެތެރޭގައިވަނީ ޚިލާފުއުފެދިފައެވެ. ފަތްޙުލްބާރީގައި ޙާފިޡު އިބްނު ޙަޖަރު ފަނަރަމަތިން ޤަވްލު މިކަމާބެހޭގޮތުން ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އަދި އޭގެތެރެއިން އެންމެ މަޝްހޫރުވެގެންވާ މަޛްހަބަކީ ސާޅީސްމީހުން ހަމަވުމެވެ. މިއީ އިމާމު ޝާފިޢީގެ ރައުޔެވެ. ދަލީލަކީ ކަޢުބު ބުނު މާލިކުގެ ބަސްފުޅެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އެންމެ ފުރަތަމަ އަހަރެމެންނާއެކު ހުކުރުކުރެއްވީ އަސްޢަދު ބުނު ޒުރާރާއެވެ. އެއީ ނަޤީޢުލްޚަޟިމާތުގައިވާ ބިޔާޟު ތޮޅިގައެވެ. ދެން ކަޢުބުގެ ދަރިކަލުން އަބްދުއްރަޙްމާން ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. އެދުވަހުގައި އެބޭކަލުންގެ ޢަދަދަކީ ކިހާވަރެއްހެއްޔެވެ؟ ކަޢުބު ވިދާޅުވިއެވެ. ސާޅީހެވެ."(2) ފަހެ އިމާމު ޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރުނަމާދުގެ ޖަމާޢަތަށް ސާޅީސްމީހުން ހަމަވުން އެއީ ޝަރުޠެއްކަމަށް މިބަސްފުޅު ދަލީލެއްނުކުރެއެވެ. ސަބަބަކީ އެއީ ހިނގާފައިވާ ހާދިސާއެއްކަމުގައި ވާތީއެވެ. އެހެނިހެން މަސައްކަތުގެ ވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މައްޗަށް ހުކުރުނަމާދު ފަރުޟުކުރެއްވީ ހިޖުރައިގެ ކުރިން މައްކާގައެވެ. އަދި ކާފިރުންގެ ސަބަބުން އެތަނުގައި އެކަލޭގެފާނަށް މުސްލިމުންނާއެކު ހުކުރުނަމާދުކުރެއްވުމަކީ ކުރެވޭގޮތަކަށް ނުވެއެވެ. ދެންފަހެ ބައެއް އަސްޢަދު ބުނު ޒުރާރާ މަދީނާއަށް ހިޖުރަކުރެއްވުމުގެ ކުރިން އަހަރެމެންނަށް ހުކުރުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެބޭކަލުން ހުކުރުނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެވަގުތުގައި އެބޭކަލުންގެ ޢަދަދު ސާޅީހަށް އިއްތިފާޤުވިއެވެ. އެއްގޮތަކަށްވެސް ސާޅީހަށްވުރެ މަދުވުމުން ހުކުރުނަމާދުކުރުން ނުވާނެކަމަކަށް މިބަސްފުޅުގައިނެތެވެ. އަދި ހަމަހަމަކަމަކަށް އިސްތިޤްރާރުކުރެއްވުމަކަށް ތަޢުރީފެއްނުކުރައްވައެވެ. އަދި ހަމަކަނަޑައެޅިގެންވާ ޢަދަދެއް ބާރުބޮޑުވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކުގައި ނެތެވެ. އާއްމުކޮށްދަކާ ހިލާފަށް ބައްޔަކާ ބާރުވެގެންނުވާ ބަސްފުޅުތަކެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. ސާޅީހަށްވުރެ

---

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه أبو داود وحسّنه الألباني.

މަދުއަދަދަކުން ހުކުރުއަށްނުކުތުވާނަކަން ބޭނުންވާ ތަކުންގެ އެބަސްފުޅު މާﷲ ޢަބްދުއްސުންނަތި ޖާބިރުގެ އަންނަނިވި ބަސްފުޅުން ރައްދުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރުނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޚުތުބާދެއްވަން ކޮޅަށް ހުންނަވިއެވެ. އެހިނދު ޝާމުކަރައިން ވިޔަފާރި ގާފިލާއެއް އައެވެ. އެވަގުތު ހަމައެކަނި ބާރަމީހުން ފިޔަވައި މިސްކިތުގައި ތިބި ހުރިހާ މީހުން ގާފިލާއަށް ދިޔައެވެ. އަދި އެބައިމީހުންނާ ބެހޭގޮތުން ހިނގައްޖެއެވެ. ﴿ وَإِذَا رَأَوْا۟ تِجَـٰرَةً أَوْ لَهْوًا ٱنفَضُّوٓا۟ إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَآئِمًا ۚ قُلْ مَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ ٱللَّهْوِ وَمِنَ ٱلتِّجَـٰرَةِ ۚ وَٱللَّهُ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴾ (الجمعة: ١١) މާނައީ: "އެއުރެންނަށް ވިޔަފާރިއެއް ނުވަތަ ކުޅިވަރެއް ފެނިއްޖެނަމަ ހިނގައިދާނެ ދަތުރުކުރަނީ ދެނެއެވެ. އަދި ކަލޭގެފާނު ކޮޅަށް ހުންނަވާހުރިކަމުގައި ދޫކޮށްލައިފިއެވެ. ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. اللهُ ގެ ހަޒްރަތުގައިވާ ސަވާބަކީ ދެރުވަ ކުޅިވަރާއި ވިޔަފާރިއަށްވުރެ މާހެޔޮކަމެއް ކަމުގައިވެއެވެ. އަދި اللهُ އީ ރިޒުޤުދެއްވާ އެންމެހެޔޮ ރަސްކަލާކަލޭގެފާނެވެ."(1) ދެން އިމާމު ޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ. ދަންނާށެވެ. މިއީން އެއްވެސް އެއްދަދެއް ޝަރުޠުކުރުމަށް ދަލީލެއް އެއްވެސް ބަޔަކަށް ދެކިލެއްނެތެވެ. ދެން ދެމީހުން ހަމަވުމުން ހުކުރު ބައިވެރިވާނަމަ ޖަމާޢަތް ކަނޑައެޅުނެވެ. ފަހު ވެގެން އަދަދުތައް ބަލާކަމުގައި ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ހަމަވެއްދުންނެވެ. އަދި އެބައިމީހުން މުސްކުރާކަން އިތުރުވެރިން ވެގެންވާ އިޖުމާޢުންނެވެ. (އެބަހީ ދެމީހުންގެ ކިބައިން ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ބައްޔާވާނެކަމަށް އިތުރުވެރިންވަނީ އިޖުމާޢުވެ ވަޑައިގެންފައެވެ.) އަދި ހުއްބަ ޖަމާޢަތް ޝަރުޠުކުރުމަށް އެއްވެސް ދަލީލުވާކަން ސާބިތުނުވާކަމަށް އެބަކަރުން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. ފަހެ ހުކުރު ނަމާދުއްގައި ދެމީހުންގެ ކިބައިން ޖަމާޢަތް ބައްޔާވެގެންވެއެވެ. އަދި އެހެނަމާދުތަކާ ހުކުރު ދެމެދު ޖަމާޢަތްގައި އެއްވެސް ތަފާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި މިފަދަ އަދަދަކުން ގޮތަކު ހުކުރުނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ބައްޔާ ނުވާނެކަމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. ފަހެ މިމަސްއަލަގައި ޙަޤީޤަތުގައިވާ ބަސްފުޅަކީ މިއެވެ." އިމާމު ޝައުކާނީ ވިދާޅުވިއެވެ.(2)

(1) رواه أحمد والبخاري.

(2) نيل الأوطار.

ހުކުރުދުވަހުގެ ޣުސުލް

ސަފަރުގައާއި، ކެދިރަންކަރުގައާއި، މައިދާނުގައާއި، ސަފަރާގައާއި އަދި މިސްކިތުގައި ހުކުރުނަމާދު އަދާކުރުން ސައްހަވާނެއެވެ. އަދި ހަމައެކަނިއެން ރަށުގެ އެއްމެހަކަށްވެސް ވިޔަފާރިވެރިޔާގެ ހުކުރުނަމާދު އަދާކުރުންވެސް ސައްހަވާނެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރަސޫލާއަށް އުމަރުގެ ފާނުގެ ހަބަރެން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ހަމަހަކަދަވެރިން އަސްޙާބުގެ ފާނު ބަހުރައިނަން ފަތަހަކުރެއް ފޮނުއްވިއެވެ. އެގޮތަށްޖެހުމުގައި ފޮނުވެ. "ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެތަނެއްގައި ތިޔަބައިމީހުން ހުކުރުކުރައްވާށެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރަސޫލާއަށް ޢަބްދުالله ބުން ޢައްބާސްގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މަސްޖިދުންނަބަވީގައި ކުރެވުނު ހުކުރުނަމާދަށް ފަހު އިސްލާމްދީނުގައި ކުރެވުނު އެންމެ ފުރަތަމަ ހުކުރުނަމާދަކީ ބަޙްރައިނުގެ ޢަބްދުލްޤައިސްގެ ޖުވާޘާ ރަށުގައި ކުރެވުނު މަސްޖިދު ޢަބްދުލްޤައިސްގައެވެ."(2) އަދި ލައިޘް ބުނު ސަޢުދު ވިދާޅުވިއެވެ. "މިޞްރުގެ ރަށްތަކާއި އެރަށްރަށުގެ ވަށައިގެންވާ އެކިރަށްތަކުގައި ޢުމަރުގެ ފާނާއި ޢުޘްމާނުގެ ފާނުގެ ޒަމާނުގައި ހުކުރުނަމާދު ކުރެވުނީ އެފަދައިންނެވެ."(3)

ހުކުރު ޚުތުބާ

ޖަމާޢަތުން ހުކުރުނަމާދު ކުރުމުގައި ހުކުރު ޚުތުބާ ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލަކީ އިސްލާމްދީނުގެ ދަރިކޮޅުގައި ތިބި ޢިލްމުވެރިންގެ އިޖްމާޢެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނު ކޮންމެ ހުކުރެއްގައި ހުކުރު ޚުތުބާދެއްވިއެވެ. މިއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ޢަމަލުގައެވެ. އަދި މާތްالله ރަސޫލާއަށް މާލިކު ބުން ހުވައިރިޘުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު

---

(1) رواه ابن أبي شيبة، وقال أحمد: إسناده جيّد.

(2) رواه البخاري وأبو داود.

(3) رواه البيهقي.

ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "صَلُّوْا كَمَا رَأَيْتُمُوْنِي أُصَلِّي"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޯގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާތީ ދުށްގޮތަށް ނަމާދުކުރާށެވެ." އަޅުކަންކުރުމުގެ ތިންވަނަ ދަލީލަކީ މާތްﷲގެ އަންނަނިވި ވަޙީބަސްފުޅެވެ. ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ﴾ (الجمعة: ٩) މާނައީ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ހުކުރުދުވަހު ނަމާދަށް ބަންގިދެވިއްޖެ ހިނދު ތިޔަ الله ހަނދުމަކުރުމަށް (ހުތުބާ އަޑުއެހުމަށާއި ހުކުރުނަމާދުކުރުމަށް) ބިރުވެތިވެގެން ހިނގައިގަންނާށެވެ." ތަނަ ޛިކުރުކުރުމުގެ ހުކުރު ހުތުބާ ވާޖިބުވެގެންވާކަމަށް ދެންނެވިފައިވާކަމަށް ދަލީލުކުރެއެވެ.

ދިޔަމީހުންނަށް ޖަވާބުދެއްވުމުން އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. "ޚުޠުބާގައި ދަރިވަރު ދަންނަވައެވެ. ހަމައެކަނި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަމަލުފުޅު ކަމެއް ވާޖިބުވާ ގޮތަށް ބާވައްޖެހެއްނުދެއެވެ. ދެން ދެވަނަ ދަލީލު ދަންނަވައެވެ. އެބަހީ ނަމާދު ކުރުމުގެ ކުރިން ނަމާދު ވާޖިބުވާ ގޮތް ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. އަދި ޚުޠުބާއަކީ މާތްالله ހަނދުމަކުރުމުގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ކަމެއް ކަމުގައި ހަނދާންކުރައްވަމުން ހުކުރުނަމާދު ދެއްވިއެވެ.(2) އަދި އެއީ ހުކުރުނަމާދެވެ. އެނގިގެންދޭ ވަރަކަށް ބުނެވޭ ކަމަކީ الله ހަނދުމަކުރުން ހުކުރު ޚުޠުބާއަކީ ހުކުރުނަމާދާ ދެމެދު ޝަރުޠުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި ހަމަކަންތައްތަކުން ހުކުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމަކީ އިސްލާމްދީނުގައި ހިމެނިގެންވާ ކަމެއް ވެއެވެ. އަދި ހުކުރު ޚުޠުބާ ވާޖިބުވެގެންވާ ގޮތްތަކުގެ އަތުން ބޭނުންތަކުގެ ތެރޭގައި ވަނީ ހިތާމަ އުފާވެރިކަމެވެ. އެހެންކަމުން ދިނދިނި ހުކުރު ޚުޠުބާ ވާޖިބުކުރުމުގެ ކަން ނިދުމެވެ. ދެން ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަ ޚާއްޞަ ވަގުތުތަކެއް ގޮތަކަށް އިމާމު ހަރަކާތްތެރިވުމުގެ ބަލާބަލުގެ ތެރޭގައި، އިމާމު ތަކުރާރުކޮށް، ޖަމާޢަތް ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތެވެ. އެބަހީ ހުކުރު ޚުޠުބާ މުސްތަޙައްބު ވެގެންނުވާނެއެވެ."(3)

ހަމައެކަނި މިންބަރަށް އަރާ ހިނގުމަ ސަލާމްގޮވުމުގައި، ތާނާ މިންބަރުމަތީ އިރުނދުމުން ބަންގިދިނުމާއި، މައްޗަށް އޭނާގެ ޚުޠުބާއަށް ކުރިމަތިވުން. ތިޔަ މާތްالله ތަޤްސީމުކުރެއްވި ޓަކައިދޭގޮތް ކުރިއަށް ދިޔައީ. "ހަމަ ހަނދާން ކުރަން ވާނެކަމަށް އެބަހީ ދަލީލުތަކެއް ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަންތައްތަކުން رسول الله صلّى

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) الله ހަނދުމަކުރުމުގެ ގޮތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަންގަވާ މިވަޙީބަސްފުޅު ތަރުޖަމާކުރުމެވެ. ﴿وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ﴾ (طه: ١٤) މާނައީ: "އަދި ތިމަންالله ހަނދުމަކުރުމަށް ނަމާދު ޤާއިމުކުރައްވާށެވެ."

(3) نيل الأوطار.

الله عليه وسلّم މިންބަރަށް އަރައިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ސަލާމްދެއްވައިފައިވެއެވެ."(1) އެބަހީ السَّلاَمُ عَلَيْكُم ނުވަތަ السَّلاَمُ عَلَيْكُم وَرَحْمَةُ اللهِ ނުވަތަ السَّلاَمُ عَلَيْكُم وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُه މިފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ސާއިބު ބުނު ޔަޒީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއި، އަބޫބަކުރާއި، ޢުމަރުގެ ޒަމާނުގައި ހުކުރުދުވަހުގެ ފުރަތަމަ ބަންގިދެވުނީ އިމާމުމީހާ މިންބަރަށް އަރާ ހިނދުގައެވެ. ދެން ޢުސްމާނުގެ ޒަމާނުގައި މުސްލިމުން ގިނަވެގެންދިޔަ ހިނދު އެކަލޭގެފާނު ބަންގިއެއް(2) އިތުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެބަންގި ދެވުނީ ޒައުރާ ކިޔާ ތަނުގައެވެ. އަދި އެތަނަކީ އުދުވަރުގެ ސޫގުގެ ތަނެކެވެ(3) އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ސާއިބު ބުނު ޔަޒީދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރުމަތީ އިށީނދެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ބިލާލު ބަންގިދެއްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު މިންބަރުން ފައިބައިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ޤާމަތްދެއްވައެވެ."(4) އަދި ޖާބިރު ބުނު ސަމުރާ އެކަލޭގެފާނުގެ ޚުޠުބާގެ ކިބައިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ޚުޠުބާގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރަށް އަރައިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުން އެކަލޭގެފާނާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލައްވައެވެ."(5)

ޚުޠުބާގައި އެންމެފުރަތަމަ މާތްاللهއަށް ޙަމްދުކުރުމާއި، ދެން ޝަހާދަތުގެ ކަލިމަތް ބުނުމާއި، ޞަލަވާތް ކިޔުމާއި، މުސްލިމުންނަށް ނަސޭހަތްދިނުމާއި، ޤުރުއާނުގެ އާޔަތްތައް ކިޔެވުމަކީ ސުންނަތްތަކެކެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "الْخُطْبَةُ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا شَهَادَةٌ كَالْيَدِ الْجَذْمَاءِ"(6) މާނައީ: "އެއްޚުޠުބާއެއްގައި ޝަހާދަތް (أَشْهَدُ أَن لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُولُ اللهِ) ނުވާ ޚުޠުބާ

---

(1) رواه أبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި ހުކުރުދުވަހުގެ ބަންގި އެއްބަސްދެވުނެވެ. އަދި އަބޫބަކުރުގެ ޒަމާނާއި ޢުމަރުގެ ޒަމާނުގައިވެސް ހުކުރުދުވަހުގެ ބަންގި އެއްބަސްދެވުނެވެ. ދެން ޢުސްމާނުގެ ޒަމާނުގައި މުސްލިމުން ގިނަވެ މަދީނާގެ އާބާދީ ފުޅާވުމުން ހުކުރުދުވަހުގެ ބަންގި އިތުރުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ކުރީބަސްދޭ މުސްލިމުން ހުކުރުނަމާދަށް ތައްޔާރުވުމަށެވެ. އަދި އެއީ އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ އިޖްމާޢުން ކުރެވުނުކަމެކެވެ. އަދި އެއީ ބިދުޢައެއް ނޫނެވެ. އަދި ޙައްޤަކީ! އެއީ ޚުލަފާއުއް ރާޝިދީނުގެ ސުންނަތެކެވެ. ކުރީބަސް މުސްލިމުންނަށް ހުކުރުނަމާދަށް އަރާރުވުމުގެ ބަންގިއެކެވެ.

(3) رواه البخاري وأبو داود والنّسائي.

(4) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

(5) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

(6) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وصحّحه الألباني.

ޚުޠުބާދިނުމުގައި ޚިޠާބުކުރަނިވާ އަޑުއަހާފަރާތަށެވެ." އަދި ޚުޠުބާ ފަށާއިރު ޚުޠުބަތުލްޙާޖަތުން(1) ފެށުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ މިފަދައިން ކިޔުމެވެ. "إِنَّ الْحَمْدَ لِلهِ، نَحْمَدُهُ، وَنَسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ"(2) "فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ، وَكُلَّ ضَلاَلَةٍ فِي النَّارِ"(3) ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ﴾ (آل عمران: ١٠٢) ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبًا﴾ (النساء: ١) ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلًا سَدِيدًا ۞ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا﴾ (الأحزاب: ٧٠ – ٧١) ޚުޠުބާގެ މާނައީ:

"ހަމަކަށަވަރުން ހުރިހާ ޙަމްދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ﷲއަށެވެ. އެކަލާނގެއަށް އަޅުގަނޑު ޙަމްދުކުރަމުއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން މަދަދަށް އެދެމުއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން ފާފަފުއްސެވުމަށް އެދެމުއެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުގެ ނަފްސުތަކުގެ ޝައްރާ ނުބައި ކަންތައްތަކުންނާއި އަޅުގަނޑުގެ ނުބައި ޢަމަލުތަކުން ރައްކާތެރިކަމަށް ﷲގެ ޙަޟްރަތުން އެދެމުއެވެ. ﷲ އެމީހަކަށް ހިދާޔަތް ދެއްކަވައިފިނަމަ މަގުފުރެއްދިދާނެ އެއްވެސް މީހަކު ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އެދިވަޑައިގަންނަވައިފިނަމަ ހިދާޔަތްދެއްކަވައިދޭނެ އެއްވެސް މީހަކު ނުވާނެއެވެ. އަދި ﷲ މެނުވީ އަޅުކަންވެވުން ބައްޔެއްގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވާކަމަށް، އަޅުގަނޑު އެއްކަލާނގެކަމުގައި، އަޅުގަނޑުމެން އެއްވެސް ޝަރީކަކު ނުވާކަމަށް އަޅުގަނޑު ޝަހާދަތްދެމެވެ. އަދި މުޙައްމަދުގެފާނީ އެކަލާނގެ އަޅާކަމުގައި އެކަލާނގެ ރަސޫލާކަމުގައިވެސް އަޅުގަނޑު ޝަހާދަތް ދެމެވެ." "ފަހެ އެންމެހެޔޮ ބަހަކީ ﷲގެ ފޮތުގައިވާ ބަސްފުޅެވެ. އަދި އެންމެހެޔޮ ހިދާޔަތަކީ މުޙައްމަދުގެފާނު ދެއްކެވި ހިދާޔަތެވެ. އަދި ދީނުގައި އާކަމެއް އެންމެ ނުބައި ކަންތައްތަކެވެ.

(1) ޚުޠުބަތުލްޙާޖާ މިއީ ޢާއްމުކޮށް ދަރުސްތައް ފެށުމުގައި ކިޔާ ޚުޠުބާއެވެ. މިސާލަކަށް ދަރުސް ދިނުމުގައި ވައުޟުގައި، ޚުޠުބާގައި، ކައިވެނި ކުރުމުގައި، ޚިޠާބުތަކުގައި، އިސްލާމީ ފޮތްތަކުގައި، ޖަލްސާތަކުގައި، މަޖިލީހުތަކުގައި، ފަދަ ކަންތައްތަކުގައެވެ. އަދިވެސް މިނޫން ވެސް ކަންތައްތަކުގައެވެ.

(2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

(3) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وغيرهم.

އެދީނުގައި އަލަށްއުފެދޭ ކަންތައްތަކެވެ. އަދި އެފަދަ ކޮންމެ އާކަމަކީ ބިދުޢައެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ބިދުޢައަކީ މަގުފުރެދުމެކެވެ. އަދި ކޮންމެ މަގުފުރެދުމެއްވަނީ ނަރަކައިގައެވެ." 《އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ﷲއަށް، ތަޤުވާވެރިވުން ބަރުދަންވާ ގޮތުގައި ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އަދި މުސްލިމުން ކަމުގައިވާ ހާލު މެނުވީ ތިޔަބައިމީހުން މަރުނުވާށެވެ.》 《އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެއަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އެކަލާނގެއީ އެއް ނަފްސަކުން (އާދަމުގެފާނުގެ ޒަރިއްޔާއިން) ތިޔަބައިމީހުން ހެއްދެވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެނަފްސުން އެނަފްސުގެ އަނބިކަނބަލުން (ހައްވާގެފާނު) ހައްދަވާ އެދެބޭކަލުންގެ ކިބައިން ގިނަ ފިރިހެނުންނާއި ގިނަ އަންހެނުންނާއި ފެތުރުއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ﷲއަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އެކަލާނގެ ދުރުވެރިކަން ތިޔަބައިމީހުން އެކަކު އަނެކަކާ ސުވާލުކުރާ ކަންކަމަށް އެދުރުއްޖޭ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި މިޙާލަތުގައި ގުޅުންތައް ކެނޑުމުން ތިޔަބައިމީހުން ބަލަހައްޓާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ފާރަވެރިވެ ވޮޑިގެންވާ ފަރުވާތެރިކަމުގައި ﷲ ވޮޑިގެންވެއެވެ.》 《އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ﷲއަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އަދި ތެދުބަހުން ބަސްބުނާށެވެ. އޭރުން އެކަލާނގެ ތިޔަބައިމީހުންގެ ޢަމަލުތައް އިޞްލާޙުކޮށްދެއްވާނެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ. އަދި ﷲއަށާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށް ކިޔަމަންތެރިވެއްޖެމީހާ ދެފުށުން ހަމަކަށަވަރުން ބޮޑު ކާމިޔާބުކަމުން ކާމިޔާބުވެއްޖެއެވެ.》 އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކޮޅަށް ހުންނަވައިގެން ޚުތުބާދެއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި ދެލޮލުފުޅު ލޮލުފުޅުގައި ރަތްކުލަ ޖެހިގެންނަވައެވެ. އަދި އަޑުފުޅުގައި ގަދަކަމުގެ އާސާރުތައް ފާޅުވެގެންދިޔައެވެ. އަދި މީސްތަކުންނަށް ނަޞޭޙަތްދެއްވައެވެ."(1) އަދިވެސް މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރުދުވަހު ހުކުރު ޚުތުބާ މެދުމިނުން ކުރައްވައެވެ. އަދި ނަމާދުފުޅު! މެދުމިނުގައި ކަމުގައި ޖެހުނީ އެކަލޭގެފާނުގެ ޚުތުބާ ނުކުރުވެއެވެ."(2) އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި އުއްމު ހިޝާމް ބިންތު ޙާރިޘާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "﴿قٓ وَٱلْقُرْءَانِ ٱلْمَجِيدِ﴾ މިސޫރަތް އަހަރެން ދަސްކުރީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރުމަތީ ކޮންމެ ހުކުރަކު

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ޚުޠުބާދެއްވަމުން ކިޔަވައިވިދާޅުވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއަހައިގެންނެވެ."(1) އަދި މާތްﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވި ޔަޢުލާ ބިން އުމައްޔާގެ ކިޔަވައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރުމަތީ ﴿وَنَادَوْا يَـٰمَـٰلِكُ﴾ މިއާޔަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއެހީމެވެ."(2)

ކޮޅަށްހުރެގެން ދެޚުޠުބާދިނުމާއި ދެޚުޠުބާގެ ދެމެދު ހިނދުކޮޅަކަށް އިށީނދެވުން ޝަރުޢުކުރެވިގެންވުން. މާތްﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ކިޔަވައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރުދުވަހު ހުކުރުނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކޮޅަށްހުންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވައެވެ. ދެން އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެން (ދެވަނަ ޚުޠުބާދެއްވުމަށް) ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އެއީ މިސާލަކުން މިއަދު ކަންތައްކުރަމުންދާ ގޮތަށެވެ."(3) އަދި މާތްﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވި ޖާބިރު ބިން ސަމުރާގެ ކިޔަވައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކޮޅަށްހުންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. ދެން އިށީނދެވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެން އަލުން ތެދުވެވަޑައިގެން ދެވަނަ ޚުޠުބާދެއްވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެ އިންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވާކަން ބުނެފިމާ ހަމަކަށަވަރުން ދޮގުހަދައިފިއެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ﷲ ގަންދީ ބުނަމެވެ. އެކަލޭގެފާނާއެކު ދެހާހަށްވުރެ ގިނަ ނަމާދު އަހުރެން ކުރީމެވެ."(4) އަދި އިމާމު އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، އިމާމު ޝަޢުބީގެ ކިޔަވައިން ރިވާކުރައްވައެވެ. ޝަޢުބީ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއި، އަބޫބަކުރާއި، ޢުމަރާއި، ޢުޘްމާނާއި މިންބަރަށް ބާކަޅުން ކޮޅަށްތިބެވަޑައިގެން ޚުޠުބާދެއްވިއެވެ. އަދި އެންމެފުރަތަމަ މިންބަރުމަތީ އިށީނދެ އިންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވީ މުޢާވިޔާއެވެ." އަދިވެސް އިމާމު އިބްނު އަބީ ޝައިބާ، އިމާމު ޝަޢުބީގެ ކިޔަވައިން ރިވާކުރައްވައެވެ. ޝަޢުބީ ވިދާޅުވިއެވެ. "މުޢާވިޔާގެފާނު އިށީނދެ އިންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވީ އެކަލޭގެފާނުގެ ބަނޑު ބޮޑުވެ ހަށިގަނޑު ފަލަވެގެންނެވެ."

ދެން މިރިވާޔަތްތަކުގެ މަތިކަމަށް ބިނާކޮށް ބައެއްޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވަނީ ޚުޠުބާއިރު ކޮޅަށްހުރުމާއި ދެޚުޠުބާގެ ދެމެދުގައި އިށީނދުން ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމަށެވެ. އެހެންނަމަވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ހަމައެކަނި ޢަމަލުކުރެއްވުން ވާޖިބުވުމުގެ ދަލީލަކަށް ބާސިލެއްނުކޮށްދޭނެއެވެ.

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(3) رواه الجماعة.

(4) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

އަޑުގަދަކޮށް ޚުޠުބާދެއްވުމާއި ޚުޠުބާ ދިގުނުކުރުން. މާތްالله ރުހިވެވޑައިގަތް ޢައްމާރު ބިން ޔާސިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ވަޢުޡުކުރައްވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއެހީމެވެ. "إِنَّ طُولَ صَلاَةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مَئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ، فَأَطِيلُوا الصَّلاَةَ وَأَقْصِرُوا الْخُطْبَةَ، فَإِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْراً"(1) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މީހާގެ ނަމާދު (ހުކުރުނަމާދު) ދިގުކުރުމާއި އޭނާގެ ޚުޠުބާ ކުރުކުރުމަކީ އޭނާގެ ފިޤުހުއިލްމުވެރިކަމުގެ ބާވަތްތަކެކެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ހުކުރުނަމާދު ދިގުކުރާށެވެ. އަދި ޚުޠުބާ ކުރުކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ބަޔާނުގެ ބައެއް ކަންތައްތަކުގައި ސިޙުރުވެއެވެ." އެބަހީ މީސްތަކުންގެ ހިތްތައް ދަމައިގަންނަކަށް އަސަރުކޮށް ހުރެއެވެ. ފަހެ ހުކުރު ދިގުކުރުމާ ޚުޠުބާ ކުރުކުރުން ފިޤުހުއިލްމުވެރިކަމުގެ ބާވަތްތަކަށްވަނީ ޝަރީޢަތުގެ ޙަޤީޤަތް އެނގުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. ފަހެ ފިޤުހުއިލްމުވެރިޔާ ދިގުމާނައެއް ކުރުކުރު ޢިބާރާތަކުން ބަޔާންކުރެއެވެ. އަދި މާތްالله ރުހިވެވޑައިގަތް ޖާބިރު ބިން ސަމުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ހުކުރުނަމާދު މެދުމިނުގެ ނަމާދެއް ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ޚުޠުބާވެސް މެދުމިނުގެ ޚުޠުބާއެއް ކަމުގައިވިއެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުހިވެވޑައިގަތް ޖާބިރުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޚުޠުބާދެއްވާ ހިނދު އެކަލޭގެފާނުގެ ދެލޮލު ރަތްވެގެންދެއެވެ. އަދި އަޑު ގަދަވެގެންދެއެވެ. އަދި ކޯފާ ގަދަވެގެންދެއެވެ. އެއީ ލަޝްކަރަކަށް ހެނދުނާއި ހަވީރު ދުޝްމިނުން ހަމަލާދޭނެކަމުގެ އިންޒާރުދެއްވާ މީހެއްފަދައިންނެވެ."(3) علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޚުޠުބާތަކަކީ އެކަށީގެންވާ އީމާންކަމުގެ އުޞޫލުތަކުގެ ބަޔާނެވެ. އެއީ الله އަށާއި، އެކަލާނގެ މަލާއިކަތުންނަށާއި، އެކަލާނގެ ފޮތްތަކަށާއި، އެކަލާނގެ ރަސޫލުންނަށާއި، އާޚިރަތްދުވަހަށް އީމާންވުމެވެ. އަދި ސުވަރުގެއާއި ނަރަކައިގެ ވާހަކަތަކުގެ ބަޔާންކުރެއްވުމެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ޞިފަތް އަދި އެކަލާނގެ ޠާޢަތްތެރިންނަށް ތައްޔާރުކޮށްފައިވާ ނިޢުމަތްތަކާއި އެކަލާނގެއަށް ނުކިޔަމަންތެރިވި މީހުންނަށް އެކަލާނގެ ތައްޔާރުކޮށްފައިވާ އަޒާބާއި ވާހަކަތަކުގެ ބަޔާންކުރެއްވުމެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ޚުޠުބާތަކުގެ ސަބަބުން އީމާންކަމާއި، ތައުޙީދާއި، الله ގެ މަޢުރިފަތުން ހިތްތައް ފުރިގެންދިޔައެވެ. އެއީ މިއަދުގެ ޚަޠީބުންގެ ޚުޠުބާތަކާ ޚިލާފަށެވެ."(4)

(1) رواه أحمد ومسلم.

(2) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

(3) رواه مسلم وابن ماجه.

(4) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

ތަޝައްހުދާއި ސަލާމްދިނުމާ ދެމެދު ދުޢާކުރެއްވުން. ފަހެ ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު
ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ރިވާޔަތްކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
ޤުރުއާނުގެ ސޫރަތެއް (އެކަލޭގެފާނުގެ ސަހާބީންނަށް) ދަސްކޮށްދެއްވާ ފަދައިން (ތަޝައްހުދު
ގައި) ކިޔާ ކަލިމަތްތަކެއް ދަސްކޮށްދެއްވައެވެ. ފަހެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިންބަރުމަތީން ވަޢުޒުފުޅުގައި އިރުޝާދުދެއްވައި
ވަޢުޒުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ކުރެއްވި ދުޢާތަކުގެ ތެރޭގައި ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން
حديث ފުރިހަމަކުރައްވައެވެ. "اللهمّ އަހަރުމެންގެ ހިތްތަކުގެ ދެމެދު ރަހުމަތް
ލައްވައިދެއްވާނދޭވެ. އަދި އަހަރުމެންގެ ދެމެދުގައިވާ ކަންކަން ރަނގަޅުކޮށްދެއްވާނދޭވެ. އަދި
އަހަރުމެންނަށް ސަލާމަތުގެ މަގުތައް ދައްކަވާދެއްވާނދޭވެ. އަދި އަހަރުމެން އަނދިރިކަމުން
ދުރުކުރައްވައި އަލިކަމަށް ނެރުއްވާނދޭވެ."(1) އަދި މުޢާޛު ބިން ޖަބަލް ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު
ރިވާޔަތްކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އަހަރެން رسول الله صلّى الله عليه
وسلّم ގެ އަތްފުޅު ހިފަހައްޓަވައިގެން ތިއްބެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ ވިދާޅުވިއެވެ. ފަހެ އަހަރެން
ދެކެ ލޯބިވަމެވެ. ޔާ މުޢާޛު! ﷲ ގެ ޤަސަމްވާށެވެ! އަހަރެން ކަލޭދެކެ ލޯބިވަމެވެ. ފަހެ ކަލޭ
ވަޞިއްޔަތްކުރަމެވެ. ކަލޭ ނަމާދުގެ ކޮންމެ ފަހަކުން ނުކިޔާ ނުދޫކުރާށެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ދުޢާ
ކުރެއްވިއެވެ. ﷲ! ތިބާގެ ޛިކުރުކުރުމަށާއި ތިބާއަށް ޝުކުރުކުރުމަށާއި ތިބާއަށް ރަނގަޅަށް ޢިބާދަތްކުރުމަށް
މަދަދުކުރައްވާނދޭވެ." އަދި ޢަލީ ބިން އަބީ ޠާލިބު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ރިވާޔަތްކުރައްވައެވެ. ނަބިއްޔާ
ކުރެއްވި އެންމެ ފަހުގެ ދުޢާއަކީ ތަޝައްހުދާއި ސަލާމްދިނުމާ ދެމެދު ކިޔުއްވީއެވެ. އެކަލޭގެފާނު
މާތްﷲއަށް ދުޢާކުރެއްވީ "ﷲ! އަހަރެން ކުރީގައި ކުރި ކަންކަމާއި ފަހުން ކުރާނެ ކަންކަމާއި
އަދި ސިއްރުން ކުރި ކަންކަމާއި ފާޅުގައި ކުރި ކަންކަމާއި (މި ހެން ކުރި ދުލުން) ފަހެ ދުޢާގެ
ފުރިހަމަ ކުރައްވައެވެ."(2)

علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަށް
ގިނަފަހަރު ދުޢާކުރެއްވީ ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ދުޢާކުރެއްވީއެވެ. އެކަލޭގެފާނު އެންމެ ގިނައިން
ސަލާމް ދިނުމުގެ ކުރިން ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ދުޢާކުރެއްވީއެވެ. އަދި ސަލާމް ދިނުމަށްފަހު
ޤިބުލަ ކުރިމަތިލާ ދުޢާކުރެއްވުމެވެ. ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ދުޢާކުރެއްވީއެވެ. ކިބައިން
ދުޢާކުރެއްވުން އެއީ ސުންނަތެއްކަމަށް ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ސަލާމް ދިނުމުގެ ކުރިން ދުޢާކުރުމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު
މިންބަރު މަތީގައި އަޅުގަނޑުމެން ނަމާދުގެ ފަހުގައި ވަޢުޒުކުރެއްވީއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

(2) رواه مسلم والنّسائي.

ޚުޠުބާދެއްވަމުންހުންނަވާ މީސްތަކުންނަށް ބަސްވިދާޅުވެ ހެއްދެވުމެވެ. މިސާލަކަށް އޭ މުއުމިނުންނޭވެ! އިރުޝާދުވެ. އޭ މުއުމިނުންނޭވެ! ތަސްބީތު ސުންނަތްކުރާށެވެ. އަދި މިނުނަސް ބާޒަށް ނިޔާކުރަ ގޮތުގެ ވަގުތު ޚުޠުބާގެ ތެރޭގައި މީސްތަކުންނަށް އަމުރުކުރެއްވި ހެއްދެވުމެވެ. ފަހެ މީސްތަކުންގެ ތެރެއިން ފަޤީރަކު ފިނިވަޅުއިގެންނާ ހިނދު ޚުޠުބާގެ ތެރޭގައި އާދައަށް ސަލާމްގޮތުންވަން މީސްތަކުންނަށް އަމުރުކުރެއްވައެވެ. ފާޅުކުރެވިގެން މިހެނު ސަލާމްދޭނީގެސަ ޚުޠުބާގެ ތެރޭގައި އިސްތިސްޤާގެ ދުޢާކުރެއްވިއެވެ."(1)

ޚުޠުބާކިޔުމުންދާ ހިނދު ވަޢުޡުން އެކަކުއަނެކަކާ ވާހަކަދެއްކުން ހަރާމްވެގެންވުން.

ވީމާ ޖުމްޢާދުވަހު އިމާމު ޚުޠުބާކިޔުއްވާ ހިނދު ހަނުހުރެ މީހުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އަދި ވާހަކަދެއްކުން ހަރާމްވެގެންވެއެވެ. އެއީ ހެޔޮކަމަކަށް އަމުރުކުރުން ކަމުގައިވިޔަސް އަދި ނުބައިކަމަކުން މަނާކުރުން ކަމުގައިވިޔަސްވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޭ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ޝަރީފުގައިވެއެވެ. "إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ وَالإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَغَوْتَ"(2) މާނައީ: "ހުކުރުދުވަހު އިމާމުވީ ޚުޠުބާދޭ ހާލު ތިބާގެ އެކުވެރިޔާ ގާތުގައި ހަނުހުރެ އިނދެވާ ތިބާ ބުނެފިނަމަ ހަމަކަށަވަރުން ތިބާ ބާޠިލު ބަހެއްބުނެފިއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވެވޭ އަބްދުالله ބިން ޢަމްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ޝަރީފުގައިވެއެވެ. "يَحْضُرُ الْجُمُعَةَ ثَلاَثَةُ نَفَرٍ: رَجُلٌ حَضَرَهَا يَلْغُو وَهُوَ حَظُّهُ مِنْهَا، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَدْعُو، فَهُوَ رَجُلٌ دَعَا اللهَ عَزَّ وَجَلَّ إِنْ شَاءَ أَعْطَاهُ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُ، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا بِإِنْصَاتٍ وَسُكُوتٍ وَلَمْ يَتَخَطَّ رَقَبَةَ مُسْلِمٍ وَلَمْ يُؤْذِ أَحَدًا فَهِيَ كَفَّارَةٌ إِلَى الْجُمُعَةِ الَّتِي تَلِيهَا وَزِيَادَةُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ، وَذَلِكَ بِأَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: ﴿مَن جَآءَ بِٱلْحَسَنَةِ فَلَهُۥ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾(3) (الأنعام: ١٦٠) މާނައީ: "ޖުމްޢާއަށް ތިން ބަޔަކު ހާޒިރުވެއެވެ. އެއިން ފުރަތަމަ ބަޔަކީ ބާޠިލު ވާހަކަ ދައްކާ މީހެކެވެ. އަދި އޭނާއަށް ލިބޭނީ އެކަންތައްކަމުން ލިބޭ ބައިއެވެ. އަދި އެއީ ދެވަނަ ބަޔަކީ ދުޢާކުރާ މީހެކެވެ. ފަހެ އޭނާއަކީ اللهއަށް ދުޢާކުރި މީހެކެވެ. އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވައިފިނަމަ އޭނާއަށް ދެއްވާނެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވައިފިނަމަ ނުދެއްވާނެއެވެ. އަދި އަނެއް މީހަކީ ހަނުހުރެ ބާލިދާ ބަޔަކު އިންނަ މީހެކެވެ. އަދި މުސްލިމެއްގެ ކަންފަތް ދީ މަތިން އަރައިގެން ފައިނުދޭ

(1) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

(2) رواه الجماعة إلاّ بن ماجه.

(3) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

ދިރާއެއް ނުކުރެއެވެ. އަދި އެއްވެސް މީހަކަށް އުނދަގުލެއް ނުވުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ އެފަދައިން އޭނާ ކަންތައްކުރުން ވަނީ އަނެއްހުކުރާ ހަމައަށް އޭނާގެ ފާފަތަކަށް ކައްފާރާއަކަށްވުމަށެވެ. އަދި އިތުރު ތިންދުވަހުގެ ފާފަތަކަށްވެސް ކައްފާރާއަކަށްވުމަށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. "ހެޔޮކަމެއްކޮށްފިމީހާއަށް ދެއްވާނެއެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް އެކަމުގެ ދިހަގުނަކަމުގެ ސަވާބު ލިބޭނެވެ."

ފަހެ އިމާމު ޝާފިޢީއާއި އިމާމު އަޙްމަދުގެ އަޞްޙާބުގައި ހަނބަލީ އިސްނަ ވާޖިބުވެގެންވާ އަދި ވަރަކަތްއުރުކުން ބަރާބަރުވެގެންވާ ހުޖްޖަ އަދުއިވާ މިހާރުނަނަވެ. އަދި އަޑުނީވާ ރިސާލަތުގައި ތިބޭމިންނަން ހަނދުގައި ތިބެން ވާޖިބުވެގެންނުވެއެވެ. އަދި ކިޔައްވާ! އިބަޔިމުންނަން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމު އަޙްމަދާއި އިސްޙާޤު ވިދާޅުވިއެވެ. ސަލާމުގެ ޖަވާބުދިންނާއި ކިޔަބަލިހަމައިހިފާގެން يَرْحَمُكَ الله ކިޔުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އަދި އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަލާމްގޮތުން ސަލާމްދޭ ފަރާތަން މަކުރޫހަވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު އޭނާ ސަލާމްދޭފަރާތަށް އެހެންމީހުން އޭނާއަން ސަލާމުގެ ޖަވާބުދިނުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

ހުކުރުނަމާދުގައި ކިޔެވުން. ފަހެ ހުކުރުނަމާދުގައި ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށްފަހު ޤުރުއާނުގެ ކަނޑަ ސޫރަތްތައް ކިޔެވުމެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ٱلْمَلِكِ ٱلْقُدُّوسِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ﴾ އެއީ ޖުމްޢާސޫރަތް އަދި ދެވަނަރަކްޢަތުގައި ﴿إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُنَٰفِقُونَ﴾ އެއީ މުނާފިޤޫންސޫރަތް ނުވަތަ ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ އެއީ އަޢުލާސޫރަތް އަދި ދެވަނަރަކްޢަތުގައި ﴿هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلْغَٰشِيَةِ﴾ އެއީ ޣާޝިޔާސޫރަތް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އެކަން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން ސާބިތުވެފައިވާތީއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި ޖުމްޢާސޫރަތް އަދި ދެވަނަރަކްޢަތުގައި މުނާފިޤޫންސޫރަތް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައި ވިދާޅުވަނިކޮށް އަޑުއެހީމެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ނުޢުމާނު ބިން ބަޝީރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެޢީދުނަމާދުގައާއި ހުކުރުނަމާދުގައި އަޢުލާސޫރަތާއި ޣާޝިޔާސޫރަތް ކިޔަވާކަމުގައިވެއެވެ."(2)

(1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه.

(2) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

ދެންފަހު ޖުމްޢައިމުސޫރަތުގެ ފުރުބައި އުބަޔީ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ﴾ އިން ފެށިގެން ސޫރަތުގެ ނިޔަލަށް އަދި މުނާފިޤޫންސޫރަތުގެ ފުރުބައި އުބަޔީ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ﴾ އިން ފެށިގެން ސޫރަތުގެ ނިޔަލަށް ކިޔަވައިގެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ސުންނަތަށް ޢަމަލުކުރި ކަމަކަށް ނުވާނެއެވެ. އަދިޔާރުއްމަ! ސުންނަތަށް ޢަމަލުކުރިކަމަށްވާނީ ދެސޫރަތް ފުރިހަމައަށް ކިޔަވައިގެންނެވެ.

ޖުމުޢާނަމާދުގެ އެއްރަކުޢަތެއް ނުވަތަ އެއްރަކުޢަތަށްވުރެ ކުޑަބައެއް ލިބިއްޖެނަމަ ކަންތައްކުރަންޖެހޭގޮތް. [illegible] ޖުމުޢާނަމާދުގެ އެއްރަކުޢަތް ލިބިއްޖެނަމަ ޖުމުޢާނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ. އަދި އޭނާގެ ވާޖިބުވަނީ އިމާމު ސަލާމްދިނުމުން ތެދުވެ ދެވަނަ ރަކުޢަތްކުރުމެވެ. މާތްالله [illegible] ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْجُمُعَةِ فَقَدْ أَدْرَكَهَا وَلْيُضِفْ إِلَيْهَا أُخْرَى"(1) މާނައީ: "ޖުމުޢާނަމާދުން އެއްރަކުޢަތް (ފުރިހަމައަށް) ލިބިއްޖެމީހާ ދެން ނިންމާށެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ޖުމުޢާނަމާދު ލިބިއްޖެކަން ކަށަވަރުވެއެވެ. އަދި އެރަކުޢަތާއެކު އަނެއް ރަކުޢަތެއް (ފުރިހަމަ ރަކުޢަތެއް) އޭނާ އިތުރުކުރާހުށިކަމެވެ." ދެންފަހު [illegible] ލިބިއްޖެމީހާ ނިންމާށެވެ. ޖުމުޢާ [illegible] ޖުމުޢާނަމާދު ފުރިހަމަވާނެއެވެ. މާތްالله [illegible] ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. "ޖުމުޢާނަމާދުން އެއްރަކުޢަތް (ފުރިހަމައަށް) ލިބިއްޖެމީހާ ޖުމުޢާނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ. އަދި ދެރަކުޢަތް ފުރިހަމަކޮށްލާށެވެ. ހަތަރުރަކުޢަތް (މެންދުރުނަމާދު) ކުރަން ނުޖެހޭނެއެވެ."(2)

ޖުމުޢާނަމާދުގެ ކުރިންނާއި ފަހުން ސުންނަތްކުރުން. ފަހު ޖުމުޢާނަމާދުގެ ފަހުން ހަތަރުރަކުޢަތް ނުވަތަ ދެރަކުޢަތް ކުރުން ސުންނަތްކަމުގައި ވެއެވެ. މާތްالله ގެ ރަސޫލާގެ ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُصَلِّيًا بَعْدَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ أَرْبَعًا"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ޖުމުޢާގެ ފަހުން ސުންނަތްކުރަން ބޭނުންވާމީހާ ފަހު އޭނާ ހަތަރުރަކުޢަތް ކުރާހުށިކަމެވެ." އަދި މާތްالله ގެ ރަސޫލާގެ ރިވާޔަތްކުރެއްވިއެވެ.

(1) رواه النّسائي وابن ماجه والدّارقطني وصحّحه الألباني.

(2) رواه الطّبراني وصحّحه الألباني في تمام المنّة.

(3) رواه مسلم وأبو داود والتّرمذي.

އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ހުކުރުނަމާދަށްފަހު އެކަލޭގެފާނުގެ ގޭތެރޭގައި ދެރަކުޢަތް ކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(1)

ފަހެ މިޙަދީޘުގެ އިޖްމާޢުވެރިން ޤަބޫލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. شيخ الإسلام ابن تيمية – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރުނަމާދަށްފަހު މިސްކިތުގައި ސުންނަތްކުރާނަމަ ހަތަރުރަކުޢަތް ކުރާނެވެ. އަދި ގޭގައި ކުރާނަމަ ދެރަކުޢަތް ކުރާނެވެ."(2)

ދެންފަހެ ހުކުރުނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތްނަމާދުކުރުމާމެދު ދަންނަވައެވެ. شيخ الإسلام ابن تيمية – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދަންނަވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ހުކުރުނަމާދު ބަންގިއެރުވުމުން ހުކުރުނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތެއް ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެއްވެސް ބޭކަލަކު އެކަލޭގެފާނުގެ ކިބައިން އެކަން ރިވާކުރައްވާފައެއް ނުފެނެއެވެ. ފަހެ ދެން އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތަށް ވަޑައިގަތުމުން ހުކުރުނަމާދުކުރައްވައެވެ. ފަހެ ބަންގިއަރުވުމުން ސުންނަތެއް ކުރާން ފުރުޞަތެއް ނުވޭ އެކަލޭގެފާނުގެ އަމިއްލަ ނަބަވީސުންނަތުގައި އަދި އެއްވެސް އަސްޙާބުބޭކަލުންނަށްވެސް އެކަލޭގެފާނު ނުދެއްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ޚުތުބާދެއްވުން ވަޑައިގެންނެވުމުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތެއްވެސް ސުންނަތްކަމުގައިކުރެއްވިކަން އެއްވެސް ބޭކަލަކު ރިވާކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އެއްވެސް ބަސްފުޅަކުން ހުކުރުނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތްކުރުމަށް ވަކިގޮތެއް އަދި ސުންނަތްކުރާން މިންވަރެއް ބަޔާންކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އަޑުއަހާށެވެ! އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅުތަކުގައި ވަކިގޮތަކަށް މިންވަރު ކަނޑައެޅުއްވާފައިވާ ނަމާދެއް ހުކުރުދުވަހު ހުކުރަށް އަންނަމީހާއަށް ސުންނަތްކުރުމަށް ތަރުޣީބުދެއްވާފައެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރުއްވާފައިވާ ޙަދީޘްގައިވާ "ސަލާމްއަރައިން ސަލާމްކުރުމަށް ހިނާގެއި ހުކުރުނަމާދަކަށް ކުރިން އައިސް އަންނައިރު މިންވަރަކަށް ކުރުމުގައިވާ ވަރަކަށް ސުންނަތްނަމާދުތައްކޮށްފާ....." އަދި އަސްޙާބުބޭކަލުންގެ ގިނައިން ސާބިތުވެފައިން މިގޮތަށެވެ. އެބޭކަލުން ހުކުރުދުވަހު މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނެވީ ހިނދު ފަތިހަށް ވަޑައިގެންނެވިއިރު އެބޭކަލުންނަށް ކުރެވުނުވަރަކަށް މިންވަރަކަށް ސުންނަތްކުރައްވައެވެ. ފަހެ ބައެއް ބޭކަލުން ދިހަރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއް ބޭކަލުން ބާރަރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއް ބޭކަލުން އަށްރަކުޢަތް ކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއް ބޭކަލުން

(1) رواه الجماعة.

(2) المستدرك على فتاوى ابن تيمية.جمع: ابن قاسم.

އެއަށްވުރެ މަދުންވެސް ކުރައްވައެވެ. އެހެންކަމުން ހުކުރުނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތެއް ކުރުމަށް ވަގުތެއް ކަނޑައެޅިފައިނުވާ ކަމަށާއި ސުންނަތްކުރުމަށް ވަކިއަދަދެއް ކަނޑައެޅިފައިނުވާ ކަމަށް ޖުމްހޫރުއިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެފަދަކަމެއް ސާބިތުވާނީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ބަސްފުޅަކުން ނުވަތަ ޢަމަލުފުޅަކުންނެވެ. އަދި އެކަމާބެހޭގޮތުން އެއްވެސް އެއްޗެއް ބަސްފުޅަކުންވެސް އަދި ޢަމަލުފުޅަކުންވެސް ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ."(1)

ހުކުރުދުވަހާއި ޢީދުދުވަހާ އެއްދުވަހެއްގައި ޖަމާވުން

ފަހެ ހުކުރުދުވަހާ ޢީދުދުވަސް ދިމާވެއްޖެނަމަ ޢީދުނަމާދުކުރިމީހުންގެ ކިބައިން ހުކުރުނަމާދުގެ ވާޖިބުކަން ކެނޑޭނެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންތެރިވެއްވި ޒައިދު ބުނު އަރްޤަމްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم (ހުކުރުދުވަހެއްގައި) ޢީދުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން ހުކުރުނަމާދު މާފުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ހުކުރުނަމާދުކުރަން އެދޭމީހަކު ހުކުރުނަމާދުކުރާހުރިކަމެވެ."(2) އަދި މާތްالله ރުއްސުންތެރިވެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "قَدِ اجْتَمَعَ فِي يَوْمِكُمْ هَذَا عِيدَانِ، فَمَنْ شَاءَ أَجْزَأَهُ مِنَ الْجُمُعَةِ وَإِنَّا مُجَمِّعُونَ"(3) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މިއަދު ދެޢީދު ޖަމާވެއްޖެއެވެ. ފަހެ ހުކުރުކުރަން ބޭނުންނުވާމީހާ އޭނާހުކުރުނުކުރިޔަސް (އޭނާ ޢީދުނަމާދުކުރުން) ކާފީއަށް ފުދިގެންވެއެވެ. އެކަމަކު އަހަރެމެން ހުކުރުކުރާނަމެވެ."

ފަހެ ރަށްގައި ހުންނަ ވެރިޔާއަށް ހުކުރުނަމާދު ޤާއިމުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ހުކުރަށް ޙާޟިރުވާން އެދޭމީހުން ޙާޟިރުވުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ޢީދުނަމާދު ނުކުރާމީހުން ހުކުރުކުރުމަށްޓަކައެވެ. އެއީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم "އަހަރެމެން ހުކުރުކުރާނަމެވެ." މިފަދައިން ބަޔާންފުޅުކުރައްވާފައިވާތީއެވެ. ފަހެ އިމާމު އަޙްމަދުގެ މަޛްހަބުގައި ޢީދުނަމާދަށް

(1) مجموع الفتاوى لشيخ الإسلام ابن تيمية.

(2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وقال الألباني صحيح بشواهده.

(3) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ބާރިސްވުމުގެ ސަބަބުން ހުކުރުނަމާދުނުކުރާ މީހުންނަށް މެންދުރުނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ބައްޔާނުވެރިޔަ ބަދިޝުކުރުމަށް ދަތުރުކުރާމީހާ ވާޖިބުވެގެންނުވާކަމަށެވެ. އަދިއާޖިޒުވެގެންވާ ޑޮކްޓަރުވެސް މިއެވެ. ފަހެ މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ޢީދުދުވަހާއި ހުކުރުދުވަހަކާ ދިމާވުމުން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މިއީ އެއްދުވަހެއްގައި ޖަމާވި ދެޢީދެވެ. ފަހެ ހުކުރުން އެކަލޭގެފާނު (ޢީދުނަމާދުގެ) ދުރަކުޔަކުރެއްވިއެވެ. އަދި އަބްދުނަމާދުތަކުރާރުކަން ދަންނަ އެކަލޭގެފާނު އިހުނުކުރާ ނަމާދުކުރައްވައެވެ."(1)

ޢީދުނަމާދު

އެބަހީ އަޟްޙާޢީދުނަމާދާއި ފިޠްރުޢީދުނަމާދެވެ. ފަހެ ޢީދުނަމާދު ޝަރުޢުކުރެއްވުނީ ހިޖުރައިން ފުރަތަމަ އަހަރުގައެވެ. އަދި އެނަމާދަކީ ސުންނަތްތަކުގެ ގޮތުގައިވާ ނަމާދެކެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެނަމާދެއް ކުރެއްވުން ދެމިހުންނެވި ނަމާދެކެވެ. ފަހެ އެނަމާދަކީ ބުރަސުންނަތެކެވެ. އެކުރެވޭގޮތް ތިރީގައި ބަޔާންކުރަމެވެ.

ޢީދުނަމާދަށް ފެންވަރުވުމާއި، ހެވަދުލުވުމާއި، އަތްމާއިލާ އެންމެރީތި ހެދުންލުން. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޢީދުދުވަހު ރަތްކުލައިގެ ބުރުދާއެއް ބޭނުންކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(2) އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޙަސަނުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ދެޢީދުގައި އަޅުގަނޑުމެންނަށް ލިބޭނެ އެންމެރީތި ހެދުން ލުމަށާއި، އަޅުގަނޑުމެންނަށް ލިބޭނެ އެންމެ މީރު ހުވަނދު އެޅުމަށާއި، އަދި އަޅުގަނޑުމެންނަށް ލިބޭނެ އެންމެ އަގުބޮޑު އަޟްޙިއްޔާ ކަތިލުމަށް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."(3) އަދި علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެޢީދުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަތުގައިވާ އެންމެރީތި ހެދުން ބޭނުންކުރައްވައެވެ. އަދި ޢީދުނަމާދަށާއި ހުކުރުނަމާދަށް އެކަލޭގެފާނު ހެދުމެއް ޚާއްޞަކުރައްވާފައިވެއެވެ."

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه الطّبراني في الأوسط وصحّحه الألباني في السلسلة الصحيحة.

(3) رواه الحاكم وفيه إسحاق بن بزرج، ضعّفه الأزدي ووثّقه ابن حبّان.

ފިތުރުޢީދުދުވަހު ޢީދުނަމާދަށް ނިކުމެވުމުގެ ކުރިން ކާއުން. ފިތުރުޢީދުދުވަހު ޢީދުނަމާދަށް ނިކުމެވުމުގެ ކުރިން އޮނަރި ޢަދަދަކުން ކަދުރުކޮޅެއް ކައިލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އަޟްޙާޢީދުދުވަހު ޢީދުނަމާދުގެ ފަހުން އަޟްޙިއްޔާއެއްވާނަމަ އެއިން ކާއުމަށްޓަކައި ކާއުން ލަސްކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކަދުރުކޮޅެއް ތަނާވަލުކުރައްވައިގެން މެނުވީ ފިތުރުޢީދުދުވަހު (ޢީދުނަމާދަށް) ނިކުމެ ވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އަދި އޮނަރިކޮށް އެކަލޭގެފާނު ކަދުރުކޮޅު ތަނާވަލުކުރައްވައެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ބުރައިދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފިތުރުޢީދުދުވަހު ތަނާވަލުކުރައްވައިގެން ނޫނީ (ޢީދުނަމާދަށް) ނިކުމެ ވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އަދި އަޟްޙާޢީދުދުވަހު (ޢީދުނަމާދު) އަދާކުރައްވައި ވަޑައިގަތުމަށްފަހު ނޫނީ ތަނާވަލުނުކުރައްވައެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ އަޟްޙިއްޔާއިން ތަނާވަލުކުރައްވައެވެ."(2)

މުސައްލާއަށް ނިކުމެވުން. އެބަހީ ޢީދުނަމާދު ކުރުމަށް ޖަމާޢަތްކުރުވިފައިވާ މައިދާނަށް ނިކުމެވުމެވެ. އެންމެ ފަހަރަކު މެނުވީ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތުގައި ޢީދުނަމާދު ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. ފަހެ ވާރޭވެހިގެން ދުވަހެއްގައި އެކަލޭގެފާނު ޢީދުނަމާދު މިސްކިތުގައި ކުރެއްވިއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢީދުދުވަހެއްގައި ވާރޭވެހިގެން ދިޔައެވެ. އެހެންކަމުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެބޭފުޅުންނާއެކު މިސްކިތުގައި ޢީދުނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ."(3) ފަހެ މިއީ ސަނަދު ބަލިޙަދީޘެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ދީނީޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ މިބާބުން ނަގާފައިވާ ޙުކުމެވެ.

އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިން މުސައްލާއަށް ނިކުމެވުން. ފަހެ އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިން ޢީދުދުވަހު މުސައްލާއަށް ނިކުމެވުމަކީ ސުންނަތްތެރިވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި ޙައިޟުވެރި އަންހެނުންވެސް މިނިކުމުގައި ޝާމިލުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި އުއްމު ޢަޠިއްޔާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢީދުގައި ބިކުރުވެރި އަންހެންކުދިންނާއި ޙައިޟުވެރި އަންހެނުން މުސައްލާއަށް ނެރުމަށް އަމުރުކުރެއްވުނެވެ. އެއީ ހެޔޮކަންތަކާއި މުސްލިމުންގެ ދުޢާގައި އެކަނބަލުން ޝާމިލުވުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ޙައިޟުވެރި އަންހެނުން ޢީދުނަމާދުކުރާ ތަނުން ދުރުވެ ހުންނަން އަމުރުކުރެއްވުނެވެ. (އެބަހީ ހުޅުވާ

---

(1) رواه أحمد والبخاري.

(2) رواه أحمد والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(3) رواه أبو داود وابن ماجه والحاكم وضعّفه الألباني.

ހަޖެތްހުރުމާއި ދުރާގައި ހިފަހައްޓައިގެން ހަމަޖެހިލުމާ ޝާމިލުވާނެތެވެ. ހިފަހައްޓައިގެން ހުންނަހިނދު މަސްތޮގެންވަނީ ނަމާދުނުކުރާށެވެ.)"[1] އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "(އަހުރެން ކުއްޖައިރު) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކުގައި ރޭގަނޑުނަމާދަކަށް ނުވަތަ އަސްވާރިދުނަމާދަކަށް ނިކުތީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވާ ފަރާތުގެ ވާތްފަރާތުގައި ހުއްޓީމެވެ. ދެން އަހަރެންގެ ބޮލުން ހިފައިގެން އެކަލޭގެފާނު އަހަރެން ނަސްރާނީ ކަނާތްފަރާތާ ބަރާބަރަށް ހުއްޓުވައިގެން އަހުރެން ކަނާތްފަރާތުގައި ހުއްޓުވިއެވެ."[2]

ޖަމާޢަތަށް މީހުން ނަމާދަށް އެއްވެ ހުރުން ޢާއްމުކަމެވެ. ދެން ޖަމާޢަތް

ޖަމާޢަތުގެ އަދަދަށް ޖަމާޢަތަށް ދެމީހުން އެއްކޮށް ނަމާދުކުރުން އެއްވެ ހުރުމަށް ވާޖިބުވާނެއެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޖަމާޢަތަށް ވުރެ رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ދެކެ ޢާއްމުކަމަށްވެއެވެ. (އެކަކު ޖަމާޢަތުން ކުރާ ނަމާދަކީ ހަމައެކަނި އެކަނި ކުރާ ނަމާދަށްވުރެ ފަޅި ގިނަ ދަރަޖައެއްގެ މަތިވެރިކަމެވެ.)"[3] އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޖަމާޢަތުން ނަމާދުކުރުމަކީ ހަމަ އެކަނި ނަމާދުކުރުމަށްވުރެ ފަންސަވީސް ދަރަޖަ މަތިވެރި ދަރަޖައެއްގެ ގޮތުގައި ވެއެވެ."[4]

ޖަމާޢަތުގެ ވަޒަން. ޖަމާޢަތުގެ ވަޒަނީ ދެމީހުންނެވެ. އެކަކު އިމާމު

ވެގެން އަނެކަކު މަޢުމޫމު ކަމުގައި ވަޒަނެވެ. ދެން މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަބޫމޫސާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "އެކަލޭގެފާނު ދެމީހުން ނުވަތަ ދެމީހުންނަށްވުރެ ގިނަ ޖަމާޢަތެކެވެ. ދެން އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ހުއްޓުމަކީ ސުންނަތެއްކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި މިބާވަތުގެ ޢަމަލުކުރުން ގިނަގޮތަށް އޮތެވެ. އަދި އެއީ ޖަމާޢަތުގެ ވަޒަނެވެ."[5]

އިމާމު އިބްނު ޤުދާމާ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "އަންހެނުންނާއި ފިރިހެނުން ދެމީހުން ޖަމާޢަތް ކުރުމަށް އެއްކޮށް ތިބުމަކީ ޖަމާޢަތެވެ. ދެން ޖަމާޢަތް ކުރުމަށް ފިރިހެނުން ފަދައިން އަންހެނުން ވެސް ކުރާނީ ހަމަ އެކަކުގެ ނަމާދެކެވެ. އަދި ކުޑަކުއްޖަކާއެކު ވެސް ...

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه البخاري.

(3) رواه البخاري.

(4) رواه أحمد ومسلم والترّمذي.

(5) رواه أبو داود وابن ماجه والحاكم وصحّحه على شرط البخاري ووافقه الذهبي.

އޯސްނަވަގުތު ތަނަވަސްކުރުމަށްކިޔުއްވިއެވެ. އަދި މިކަމާގުޅޭ އެއްވެސް ޙަދީޘެއް ނަބިއްޔާ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމާ
ކަމަށް އަޅުގަނޑުމެންނަށް އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ."(1)

އިމާމުއިބްނު ޤައްޔިމްވިދާޅުވީ: علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ.

"رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޢީދުނަމާދަށް ވަޑައިގެންނެވީ ހިނދު ތަކްބީރުގައިގެ ޤަބުލަށް ނުވަތަ
އަދި الصَّلاَةُ جَامِعَةٌ އޭ ވިދާޅުވެއްވުމެއް ނުވާނެ ކުރުކުރައްވައެވެ. އަދި ސުންނަތަކީވެސް ޤަބުލުވެސް
އެއިން އެއްވެސްކަމެއް ނުކުރުމެވެ."(2) އަދި މާތްالله އެދުރުކަލޭގެފާނު ރަސޫލާއްލާހުގެ ސުންނަތުގައިވާ ޢަބްދުالله
ބިން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތް ޢަބްދުاللهގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެދުރުކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.
"ފިތުރިޢީދުނަމާދަކަށްވެސް އަދި އަޟްޙާޢީދުނަމާދަކަށްވެސް ބަންގިދޭކަށް ކަމުދައި ނުވެއެވެ."(3)

ޢީދުނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތުގައި ތަކްބީރުކިޔުން. ފަހެ ޢީދުނަމާދުގައިވާނީ ދެރަކުޢަތެވެ.

ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ހަތަރުބަރަތަކްބީރުކިޔާ ހަތްތަކްބީރުކިޔުމާއި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ފާތިޙާކިޔުން
ކުރީ ތަކްބީރުކިޔުމަކީ ފަސްތަކްބީރުކިޔުމުގެ ސުންނަތްކަމެވެ. މާތްالله ރަސޫލާއްލާހުގެ ޢަބްދުالله
ބިން ޢަމްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم
حديث ފުރުކުރައްވައިފައެވެ. "التَّكْبِيرُ فِي الْفِطْرِ سَبْعٌ فِي الأُولَى وَخَمْسٌ فِي الآخِرَةِ، وَالْقِرَاءَةُ بَعْدَهُمَا
كِلْتَيْهِمَا"(4) މާނައީ: "ފިތުރިޢީދުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ހަތްތަކްބީރުކިޔުމެވެ. އަދި
ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ފަސްތަކްބީރުކިޔުމެވެ. އަދި ކިޔަވަންވާނީ ދެރަކުޢަތުގައިވެސް ތަކްބީރުތަކުގެ
ފަހުގައެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލާއްލާހުގެ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ
ވިދާޅުވިއެވެ. "ފިތުރިޢީދުނަމާދާއި އަޟްޙާޢީދުނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه
وسلّم ހަތްތަކްބީރު ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި ދެވަނަރަކުޢަތުގައި ފަސްތަކްބީރު ވިދާޅުވިއެވެ."(5)

ދެން ކޮންމެތަކްބީރަކާ ދެމެދުގައި ދަންނަވާނެ ގޮތް. رسول الله صلّى الله عليه
وسلّم ގެ ކިބައިން ސާބިތުވެގެންނުވެއެވެ. އެކަމަކު ޢަބްދުލްއާއިޝާގެ ދަރިކަލުން
ޢަބްދުالله ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން އެދުރުކަލޭގެފާނު ކަމަށް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ދެން
ދެތަކްބީރުގެ ދެމެދުގައި އެއްޗެއްކިޔުން ދަންނަވައެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކިބައިން
އެތާނގައި ކިޔުމަށް ހާއްސަވެފައިވާ ވާހަކަތަކެއް އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. އެކަމަކު މާތްالله

(1) المغني لابن قدامة.

(2) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

(3) رواه البخاري ومسلم.

(4) رواه أبو داود وحسّنه الألباني.

(5) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުﷲ ބުނު މަސްޢޫދު ދަށްވެވަޑައިގަތުމާއި ތެދުވެވަޑައިގަތުމުގައި ﷲ އަކްބަރު ކިޔުއްވާކަމާ، އެކަލޭގެފާނު ސަލާމްދިނުމުގެ އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ މައްޗަށް ބަރަކާތް ކިޔުއްވާ ކަމަށް އިމާމު ބުޚާރީއާއި އިމާމު ބައިހަޤީ ޞަޙީޙު ސަނަދުތަކުން ރިވާޔަތްކުރައްވާފައިވެއެވެ. ފަހު މިޙަދީޘްތަކުން ޔަޤީނުވަނީ ސުންނަތްތަކެވެ. އަދި ނަމާދުގައި ތަކްބީރުތަކެއް ކިޔުމެވެ. އިމާމު ޝާފިޢީ ވިދާޅުވެއެވެ. ހަނދާންނެތިގެން ތަކްބީރުތައް ނުކިޔައިފިނަމަ ސަހުވުސަޖިދަކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.

ޢީދުނަމާދުގެ ކުރިންނާއި ފަހުން ސުންނަތްނަމާދެއް ނުވެ. ޢީދުނަމާދުގެ ކުރިންވެސް އަދި ފަހުންވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ސުންނަތް ނަމާދެއް ކުރެއްވިކަން ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތްކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި ވިދާޅުވެއެވެ. "ޢީދުދުވަހު (ޢީދުނަމާދަށް) رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނިކުމެވަޑައިގެންފިއެވެ. ދެން (ޢީދުނަމާދުގެ) ދެރަކުޢަތް ކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި އެދެރަކުޢަތުގެ ކުރިންވެސް އަދި ފަހުންވެސް އެކަލޭގެފާނު އެއްވެސް ނަމާދެއް ނުކުރައްވައެވެ."(1)

ޢީދުނަމާދު އެބަޔަކުގެ ޖަމާޢަތުން ބޭއްވުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ފިރިހެނުންނާއި، އަންހެނުންނާއި، ކުޑަކުދިންނާއި، ދުވަސްވީމީހުންނާއި، ހައިޟުވާ މީހުންނާއި ޖަމާޢަތް ޢީދުނަމާދު ބޭއްވުމަށް ނިކުންނަންވާނެއެވެ. އެއީ އަންނާރުގެ މުސައްލާއަށް ހުރިހާ މުސްލިމުންނާ ގުޅިގެން ދާންވާނެއެވެ. ދޮރުން މުސްލިމުންނާ އެކުގައި ޖަމާޢަތުން މުސްލިމުންނާ ވަކިވެގެން ހުރިހާ އަދި މުސްލިމުންނާ ފަހެ ހުއްޓެވެ. ފަހެ ޢީދުނަމާދު ޤާއިމްކުރުމަށް މުސްލިމުން ދާންވާނެއެވެ. އިސްލާމްދީނު ވިދާޅުވެއެވެ. "ޢީދުނަމާދު ޤާއިމްކުރުމަށް ދާންވާނެ ކަމަށް ދެންނެވީމެވެ." އަދި އަންހެނުންނަށް ޢީދުނަމާދަށް ޖަމާޢަތުގެ ބާރުއެޅުއްވި ކަމަށް ވެސް ޢީދުނަމާދުގެ ހުކުމުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.

ޢީދުނަމާދުގެ ޚުޠުބާ. ޢީދުނަމާދަށް ފަހުގައި ޚުޠުބާދިނުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ޚުޠުބާ އަޑުއެހުމަކީވެސް ސުންނަތެކެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާޔަތެއްގައި ވިދާޅުވެއެވެ. "ފިޠުރުޢީދު ދުވަހާއި އަޟްޙާޢީދު ދުވަހުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މުސައްލާއަށް ނިކުމެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އެންމެ ފުރަތަމަ ފަށްޓަވަނީ ނަމާދުންނެވެ. ދެން މީސްތަކުންނާ ދިމާލަށް ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި މީސްތަކުން ސަފުތަކުގައި އިށީނދެހުރެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނަށް ނަސޭހަތްތެރިވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. ވަޞިއްޔަތްކުރައްވައެވެ. އަމުރުކުރައްވައެވެ. އަދި ހަނގުރާމައަށް ފޮނުވުމަށް

---

(1) رواه الجماعة.

ތަކްރާރުކުރައްވަން އެދިވަޑައިގަންނަވާނަމަ ނުވަތަ ކުޑަކޮށް ކުރުކުރައްވަން އެދިވަޑައިގަންނަވާނަމަ (ފަޖުރުގެ ރަކުޢަތުގައި) އެކަންތައްތައްވެސް ކުރައްވައެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބުނު ސާއިބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާ އެކު ފަތިސްނަމާދު ކުރީމެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ސޫރަތުލް މުއުމިނޫން ފައްޓަވައިގަތެވެ. ... حديث ... "ތިމަންކަލޭގެފާނު ... ކިޔަވައިދެއްވީ ... ދެ ސޫރަތް ..."(2)

ދެން ... ފަތިސްނަމާދުގައި ... ސޫރަތްތައް ކިޔެވުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. ...

... رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ... ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. علاّمة ابن القيّم ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ... الله ... ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ."(3)

ޢީދުނަމާދުގައި ކިޔެވުން. ދެ ޢީދުނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قٓ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡمَجِيدِ﴾ އެބަހީ ޤާފުސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ﴾ އެބަހީ ޤަމަރުސޫރަތް ކިޔެވުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسۡمَ رَبِّكَ ٱلۡأَعۡلَى﴾ އެބަހީ އަޢުލާސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿هَلۡ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلۡغَٰشِيَةِ﴾ އެބަހީ ޣާޝިޔަތުސޫރަތް ކިޔެވުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢުމަރުގެފާނު މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި އަބޫވާޤިދު އަލްލައިޘީއާ ސުވާލުކުރެއްވިއެވެ. ފިޠްރުޢީދުނަމާދާއި އަޟްޙާޢީދުނަމާދުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކިޔަވައި ވިދާޅުވަނީ ކޮންސޫރަތެއްތޯއެވެ؟ އަބޫވާޤިދު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢީދުނަމާދުގައި އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވަނީ ﴿قٓ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡمَجِيدِ﴾ އެބަހީ ޤާފުސޫރަތާއި ﴿ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ

(1) رواه البخاري ومسلم.

(2) رواه أبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(3) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

ٱلْقَمَرُ ﴾ އެބައި ޤިރާއަތްކުރައްވާކަމެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ނުޢުމާން ބިން ބަޝީރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ޢީދުނަމާދުގައާއި ހުކުރުނަމާދުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ އެބައި އަދި ޤިރާއަތްކުރައްވައި ﴿هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلْغَٰشِيَةِ﴾ އެބައި ޤިރާއަތްކުރައްވާ ކަމުގައި ވިދާޅުވިއެވެ."(2)

ޢީދުނަމާދު ފަސްކުރުން. އަދި ހުކުރު ދުވަސް އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. އަންނަބިއްޔު ތަކުބީރުކިޔުއްވާ ބަޔަކުގެ އަށްނަސްގެ ޤާފިލާއެއް މީހުން ބަލައިފިއެވެ. ޢިދުގެ ދުވަސް ވަރަށްކަމަކަށް ބުނެފައިވެއެވެ. އެތަނގައި އަޅުގަނޑުމެން ސިފަކުރާ ހިލާލެއް ނުފެނުނެވެ. ދުވަހުގެ ފަހުކޮޅު ޤާފިލާއެއް އައިސްގެން އެއީ ޢީދުގެ ދުވަސްކަމަށް ހެކިދިނެވެ. އަދި އަހަރެން ކަޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުގައި ހެކިދިނުމުން ކުރިންގޮސް ހިލާލު ފެނުނުކަމަށް ހެކިދިނެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު މީސްތަކުންނަށް ރޯދަވީއްލުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި މާދަމާ އަށް ނަމާދަށް ނުކުތުމަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."(3)

ފަހެ މިހަދީޘުގެ ނަމަވެގެން ޙުކުމްކުރެވެނީ އެދުވަހުގެ ސަވާބުން ޢީދުނަމާދު ޤަޟާކޮށް ފަހުއާދިބުރުވާލިކަމަށް އަނެއް ދުވަހު ޢީދުނަމާދު ކުރުމަށް ބޭއްވައިދޭނެވެ.

ޢީދުދުވަހު ކެއިންބުއިމާއި އުފާފާޅުކުރުން. ފަހެ ޢީދުދުވަހު ހުއްދަވެގެންވާ ކުޅިވަރުކުޅުން ކުޅުމާއި، ޝަރުޢީ ހައިބަތުން ވަރުބަލިނުވާގިފޮތި، ހުއްދަވެގެންވާ ތަފާތު ބައިވަރު ވައްތަރުގެ ލަވަކިޔުމާއި ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މަދީނާއަށް ވަޑައިގެންނެވި އިރު މަދީނާގެ އަހުލުވެރިން ކުޅިވަރުކުޅޭ ދުވަހުވަރު ދެކަމެއް ހުރިކަމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަސްފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "އެދުވަސްވަރުގެ ބަދަލުގައި މާތް ދުވަސްވަރު ދެދުވަސް މާތްالله ތިޔަބައިމީހުންނަށް ދެއްވައިފިއެވެ. އެއީ ޤުރުބާން ދުވަހާއި ފިޠުރު ދުވަހެވެ."(4) އަދި މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިދުދުވަހު ޙަބަޝީކަލުން މިސްކިތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ކުރިމަތީގައި ކުޅިވަރުކުޅުނެވެ. ދެން މިހިނދުގައި ގޮވާލި ކިބައިގެން އޮނިގަނޑު ގޯތިދޮރު ގަދަކުރީއެވެ. ދެން މިހިނދުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ގޮތަށް ބޮލާ ތިރިކޮށްލެއްވިއެވެ. ދެން މިހިނދުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ގޮތަށް ބަލާ ޙަބަޝީކަލުން

---

(1) رواه مسلم وأبو داود.

(2) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

(3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(4) رواه النّسائي وابن حبّان وصحّحه الألباني.

ބައްލަވަން ހުންނެވީމެވެ. ދެން މިމަންކަލަކާ ފުރިހަމަވުން އެނބުރި ކާބަރިކަނަކަށް ވަޑައިގެންނެވީމެވެ."(1) އަދިވެސް އެކަމަނާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ވިދާޅުވިއެވެ. އީދުދުވަހު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިމަންކަލާގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެންނެވީމެވެ. އޭރު މިމަންކަލާގެ އަރިހުގައި ކުޑަދައަސަންކުދިން ބުޢާޘުގެ ދުވަސް(2) ހަނދާންކޮށްދޭ ޅަވައަކުން ޅަވައިކިޔަން ތިއްބެވެ. ދެން ތަންމަތިކޮށްގައި އެކަލޭގެފާނު އޮށޯވެވަޑައިގެންނެވީއެވެ. އަދި މޫނުފުށް އަނބުރާލައްވައިފިއެވެ. އިރުކޮޅަކުން އަބޫބަކުރު ވަޑައިގެންނެވީއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު އަނގަބަހުން ހަރުކަށިކަމާއެކު އެކަން މަނާކުރައްވައިފިއެވެ. އަދި ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުގައި ޝައިޠާނާގެ ދަންފާޅިހެއްޔެވެ؟ ދެން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އެކަލޭގެފާނާ ކުރިމަތިލައްވާ ވިދާޅުވިއެވެ. "އަބޫބަކުރެވެ އެދެކުދިން ދޫކޮށްލައްވާށެވެ." ދެން އެކަލޭގެފާނު އެކަންމަތީން ހަނދާންނެތިވަޑައިގެންނެވި ހިނދު މިމަންކަލާ އެދެކުދިންނާ ގަޔަށް ކޮއްޓަވައިލެއްވީމެވެ. ދެން އެދެކުދިން ނިކުމެގެން ހިނގައްޖެއެވެ. އަދި އީދުދުވަހު ސޫދާނުމީހުން ތަޅަބޮޅަށް ކުޅުނެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިމަންކަލާއަށް ވިދާޅުވިއެވެ. ކަލޭ ބައްލަވަންބޭނުންތޯ؟ މިމަންކަލާ ދެންނެވީމެވެ. އާނއެކެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި މިމަންކަލާ ބަހައްޓަވައިފިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނދުފުޅުމަތީން އެކަލޭގެފާނުގެ މިމަންކަލާގެ ކޯތާފަތް ޖަހާލައިގެން މިމަންކަލާ ބައްލަވަން ހުންނެވީމެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އަބާއިހުރުންނަން ވިދާޅުވެއްވެވެ. ކުރިއަށް ގެންދާށެވެ. ދެ ބަޔަކު ހިފައިގެންނެވެ. ދެން މިމަންކަލާ ފުރިހަމަވަމުން ކަންކަމަނިސާ ހިނދު ވިދާޅުވިއެވެ. ފުދުނީހެއްޔެވެ؟ މިމަންކަލާ ދެންނެވީމެވެ. އާނއެކެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެހެންވިއްޔާ ދާށެވެ."(3) އަދި މާތްالله ޒިކުރުކުރުމުގައި ނުބައިޝާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ޝަރީފުގައިވެއެވެ. "أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَذِكْرِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ"(4) މާނައީ: "އައްޔާމުއްތަޝްރީޤު (ޙައްޖުމަހުގެ އެގާރަ، ބާރަ، ތޭރަވަނަ ދުވަހު)، ބޯނުމާއި، މާތްالله މަތިން ހަނދުމަކުރާ ދުވަސްތަކެވެ."

ޙައްޖުމަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަދުވަހު ކުރާ ޢަމަލުތަކުގެ މާތްކަން.

މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

---

(1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

(2) ބުޢާޘުގެ ދުވަހަކީ އައުސްވަންސާއި ޚަޒްރަޖުވަންސާއި ދެމެދުގައި އިސްލާމުގެ ކުރިން ހަނގުރާމަ ހިނގި ދުވަހެވެ. އަދި އެދުވަހުގައި ދެވަންސައިގެ ވަރުގަދަ ބޮޑެތި މީހުން ހަލާކުވިއެވެ.

(3) رواه البخاري ومسلم وابن ماجه.

(4) رواه أحمد ومسلم.

رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَا مِنْ أَيَّامٍ الْعَمَلُ الصَّالِحُ فِيهَا أَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنْ هَذِهِ الأَيَّامِ" يَعْنِى أَيَّامَ الْعَشْرِ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ وَلاَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ؟ قَالَ: "وَلاَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللهِ إِلاَّ رَجُلٌ خَرَجَ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فَلَمْ يَرْجِعْ مِنْ ذَلِكَ بِشَيْءٍ"(1) މާނައީ: "މިދުވަސްތަކުގައި (އެބަހީ ޙައްޖުމަހުގެ ފުރަތަމަ ދިހަދުވަހުގައި) ކުރާ ހެޔޮ ޢަމަލު، އެހެން ދުވަސްތަކުގައި ކުރާ ހެޔޮ ޢަމަލަކަށްވުރެ اللهގެ ހަޟްރަތުގައި ލޮބުވެތިކަން ބޮޑެވެ." އަޞްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! اللهގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމަށްވުރެވެސްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "اللهގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމަށްވުރެވެސް ހެޔޮކަން ބޮޑެވެ. އެކަމަކު ޖާނާއި މާލުން ޖިހާދަށް ނިކުމެ އެއްވެސް އެއްޗަކާގެން އެނބުރިނުއާނަމަ ފިޔަވައެވެ. (އެބަހީ ފުރާނައާއި މުދާވެސް اللهގެ މަގުގައި ޤުރުބާންކުރެވިގެން އެބަޔަކު ފިޔަވައެވެ.)"

ޢީދުދުވަހު އެކަކު އަނެކަކަށް ތަހުނިޔާދިނުން. ޖުބައިރު ބިން ނުފައިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން އެއްބޭކަލަކު އަނެއްބޭކަލަކާ ބައްދަލުވާ ހިނދު "تَقَبَّلَ اللهُ مِنَّا وَمِنْكُمْ" "މާތްالله އަޅުގަނޑުމެންނާއި ތިޔަބައިމީހުންގެ ކިބައިން (ހެޔޮއަމަލުތައް) ޤަބޫލުކުރައްވާނދޭވެ!" މިފަދައިން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(2)

ޢީދުގެ ދުވަސްތަކުގައި ތަކްބީރުކިޔުން (ބޮޑު ތަކްބީރުކިޔުން). ދެ ޢީދުގެ ދުވަސްތަކުގައި ތަކްބީރުކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ފިޠުރުޢީދު ދަންނަވައެވެ. މާތްالله ވިދާޅުވެއެވެ. ﴿وَلِتُكْمِلُوا۟ ٱلْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا۟ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (البقرة: ١٨٥) މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން (ރަމަޟާންމަހުގެ ދުވަސްތަކުގެ) ޢަދަދު ފުރިހަމަކުރުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތެދުމަގު ދެއްކެވިކަމުގެ މައްޗަށް اللهއަށް ތަކްބީރުކިޔުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ޝުކުރުކުރުމަށްޓަކައެވެ." ދެން އަޟްޙާޢީދު ދަންނަވައެވެ. މާތްالله ވިދާޅުވެއެވެ. ﴿وَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ فِىٓ أَيَّامٍ مَّعْدُودَٰتٍ﴾ (البقرة: ٢٠٣) މާނައީ: "އަދި ގުނިކުރެވިގެންވާ ދުވަސްތަކެއްގައި (އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ ދުވަސްތަކުގައި) ތިޔަބައިމީހުން اللهއަށް ޛިކުރުކުރާށެވެ. (އެބަހީ ތަކްބީރުކިޔާށެވެ.)"

ފިޠުރުޢީދުދުވަހު ތަކްބީރުކިޔަނީ ނަމާދަށް ގެއިން ނިކުމެއްސުރެ ޢީދުނަމާދު ފެށިއްޖައުމާ ހަމައަށެވެ. އަދި އަޟްޙާޢީދުގެ ތަކްބީރުކިޔަނީ ޙައްޖުދުވަހުގެ ފަތިސްނަމާދުން

---

(1) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه.

(2) ذكره الحافظ في الفتح والمنذري في الترغيب والترهيب وصحّحه الألباني.

ނިމެނީ އައްޔާމުއްތަޝްރީޤްގެ އެންމެފަހު ދުވަހުގެ (ޛުލްޙިއްޖާމަހުގެ ތޭރަވަނަ ދުވަހުގެ) ޢަޞްރު ނަމާދާ ހަމައަށެވެ. ފަހެ މިކަމާބެހޭގޮތުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ އަރިހުން އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް ސާބިތުވެގެންނުވެއެވެ. އެކަމަކު ބައެއް ޞަޙާބީބޭކަލުންގެ ކިބައިން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.

ތަކުބީރުކިޔަންޖެހޭ ގޮތުގެ ސިފަ ދަންނަށެވެ. ފަހެ ތަކުބީރުކިޔާގޮތް ހަމައެކަނި ނަމާދަށް ޚާއްޞަކޮށްފައެއްނުވެއެވެ. އަދިއެއްޗެ! އެއްބަޔަކުބޭކަލުން ގޮތަށް، ބައެއްބޭކަލުންގެ، ތަކުބީރުކިޔުމުގެ ބާވަތްތަކުގެ ތެރެއިން. އަދި އިމާމުމާލިކު ތަކުބީރު ކިޔުން ބައްދަލުކުރުން ތަކުބީރުކިޔާނެ އެއްވެސް ދެތިން އަދިވެސްދީފައިނުވެއެވެ.

ތަކުބީރުގެ ސިފަތަކަށް ދަންނަށެވެ. ޢަލީ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުއާއި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އައްޔާމުއްތަޝްރީޤްގެ ދުވަސްތަކުގައި އެބޭކަލުން ތަކުބީރުކިޔެވި ގޮތުގައިވެއެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ وَ لِلهِ الْحَمْدُ"(1) "އެންމެބޮޑު ﷲ އެވެ. އެންމެބޮޑު ﷲ އެވެ. ﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަންވެވޭނޭ ބާރުދޭވަތަކު ނުވެއެވެ. އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އަދި އެންމެބޮޑު ﷲ އެވެ. އެންމެބޮޑު ﷲ އެވެ. އަދި ހުރިހާ ޙަމްދެއް ތަޢުރީފެއް ހުރީ ﷲ އަށެވެ." އަދި "اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ وَ لِلهِ الْحَمْدُ" މިގޮތަށްވެސް ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.(2) އަދި ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެބޭކަލުން ކިޔުއްވާ ތަކުބީރު ވިދާޅުވާ ގޮތުގައިވެއެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ كَبِيْرًا، اللهُ أَكْبَرُ كَبِيْرًا، اللهُ أَكْبَرُ وَأَجَلُّ، اللهُ أَكْبَرُ وَ لِلهِ الْحَمْدُ"(3) "ބޮޑުވެވޮޑިގެންވާ ބޮޑުކަމާއެކު އެންމެބޮޑު ﷲ އެވެ. ބޮޑުވެވޮޑިގެންވާ ބޮޑުކަމާއެކު އެންމެބޮޑު ﷲ އެވެ. އެންމެބޮޑު ﷲ އެވެ. އަދި އެންމެ މަތިވެރި ﷲ އެވެ. އެންމެބޮޑު ﷲ އެވެ. އަދި ހުރިހާ ޙަމްދެއް ތަޢުރީފެއް ހުރީ ﷲ އަށެވެ." އަދި ޢަލީ ﷲ ސަލްމާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ތަކުބީރުކިޔާށެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ كَبِيْرًا"(4)

ފަހެ ތަކުބީރުކިޔުމުގައި ޚާއްޞަ އިބާރާތެއް ބަޔާނުކޮށްދީފައިނުވެއެވެ. މިއަދު މީސްތަކުން އެއްވެސް އަސްލެއް ނެތި ތަކުބީރަށް ތަކުރާރުކުރެވޭ އިތުރުކުރުންތަކެއް ކުރެއެވެ.

---

(1) أخرجه ابن أبي شيبة وصحّحه الألباني في إرواء الغليل.

(2) رواه ابن أبي شيبة والبيهقي وصحّحه الألباني في إرواء الغليل.

(3) رواه ابن أبي شيبة وصحّحه الألباني في إرواء الغليل.

(4) قال الشوكاني أخرجه عبد الرزاق بسند صحيح.

މިސްކިތްތަކާބެހޭ ޙުކުމްތައް

މާތްالله މިއުންމަތަށް ހާއްޞަކޮށްދެއްވާފައިވާ ކަރާމާތްތަކުގެ ތެރޭގައި މުޅިބިން، ޠާހިރުކޮށްދޭ އެއްޗެއް ކަމުގައި ލެއްވުމާއި ނަމާދުކުރުމުގެ ތަނެއްގެ ގޮތުގައި ލެއްވުން ހިމެނެއެވެ. ފަހެ ނަމާދުވަގުތުޖެހުނު ހިނދު މުސްލިމަކު ހުރިތަނެއްގައި ކޮންމެ ތަނެއް އެއީ އޭނާއަށް މިސްކިތެކެވެ.(1) މާތްالله ރުއްސެވުންލިބިވޮޑިގެން އަބޫޛައްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! ބިންމަތީ އެންމެފުރަތަމަ ބިނާކުރެވުނީ ކޮންމިސްކިތެއްހެއްޔެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މަސްޖިދުލްޙަރާމެވެ." އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. ދެން ކޮންމިސްކިތެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މަސްޖިދުލްއަޤްޞާއެވެ." އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. ދެމިސްކިތް ބިނާކުރުމުގެ ދެމެދުގައި ކިހާ ވަގުތެއްގެ ދުރުމިނެއްތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ސާޅީސްއަހަރެވެ." ދެން حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިބާ ވީކޮންމެތަނެއްގައި ތިބާގެ މައްޗަށް ނަމާދުވަގުތު ޙާޟިރުވެއްޖެނަމަ ތިބާ ނަމާދުކުރާށެވެ. ފަހެ އެއީ މިސްކިތެކެވެ."(2)

މިސްކިތް ބިނާކުރުމުގެ މާތްކަން. މާތްالله ރުއްސެވުންލިބިވޮޑިގެން ޢުޘްމާނުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރައްވަނިކޮށް މިގޮތަށް އެކަލޭގެފާނު އަޑުއެއްސެވީމެވެ. "مَنْ بَنَى مَسْجِدًا يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللهِ، بَنَى اللهُ لَهُ مِثْلَهُ فِي الْجَنَّةِ"(3) މާނައީ: "اللهގެ ވަޖުހުފުޅަށް އެދިގެން (އެބަހީ އިޚްލާޞްތެރިކަމާއެކު) މިސްކިތެއް ބިނާކޮށްފިމީހާ ދަންނާށެވެ. الله ސުވަރުގޭގައި އޭނާއަށްޓަކައި އެފަދަ ގެއެއް ބިނާކޮށްދެއްވާނެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލިބިވޮޑިގެން ޢަބްދުالله ބުން ޖާބިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ بَنَى لِلّهِ مَسْجِداً وَلَوْ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ لِبَيْضِهَا بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ"(4) މާނައީ: "اللهއަށްޓަކައި މިސްކިތެއް ބިނާކޮށްފިމީހާ އަދި (މިސްކިތުކުން) ކުޑައަށް ބިސްއަޅާވަރުގެ ތަނެއްކަމުގައިވިޔަސް ބިނާކޮށްފިމީހާ ދަންނާށެވެ. الله

---

(1) އެއީ ނަމާދުކުރުން ނަހީކުރެވިގެންވާ ތަންތަން ފިޔަވައެވެ. އެބާބު ބައްލަވާ ހިނގައްޖެއެވެ.

(2) رواه الجماعة.

(3) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي وابن ماجه.

(4) رواه أحمد والبزّار وصحّحه الألباني.

އޭނާއަށް ސުވަރުގޭގައި ގެއެއް ބިނާކުރައްވާނެއެވެ." ފަހެ މިދުނިޔޭގެ ފުރުޞަތު މިސްކިތްބިނާކުރުމުގެ މަސައްކަތް ބޭނުންކުރަމާއެވެ. އަދިވެސް ސަވާބު ލިބުމަށް ނިޔަތްގަނެ އިޚްލާޞްތެރިކަމާއެކުއެވެ.

މިސްކިތާ ދިމާއަށް ނިކުންނަ ހިނދު ދުޢާކުރުން. ފަހެ މިސްކިތަށް ދިއުމަށްޓަކައި ގެއިން ނިކުންނަ ހިނދު އަދިމަށްޓަކައި ސުންނަތްކަމުގައިވާ ސަލާމްކުރުމާއި ދުޢާކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

މާތްالله ރުއްސުންލައްވާ އުއްމުސަލަމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެއިން ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު މިދުޢާއިން ވިދާޅުވިއެވެ. "بِسْمِ اللهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ، اللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ، أَوْ أُضَلَّ، أَوْ أَزِلَّ، أَوْ أُزَلَّ، أَوْ أَظْلِمَ، أَوْ أُظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ، أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ"(1) މާނައީ: "الله ގެ އިސްމުފުޅުގެ ބަރަކާތުން ނިކުންނަމެވެ. އަހުރެންގެ އެންމެހާ ކަންތައްތަކުގައި الله އަށް ބަރޯސާވެރިވަމެވެ. އޭ ހަމައެކަނި ޢިބާދަތްކުރުމަށް ޙައްޤުވާ ކަލާނގެ! މިއަހަރެން މަގުފުރެދުމާއި މިއަހަރެން މަގުފުރައްދައިލެވުމުން ނުވަތަ މިއަހަރެން ބަހައްޓަވާލެވުމުން ނުވަތަ މިއަހަރެން ތެޅިގެން ދިއުމާއި މިއަހަރެން ތެޅިދާކަށް ބަހައްޓަވާލެވުމުން ނުވަތަ މިއަހަރެންގެ މައްޗަށް އަނިޔާވެރިވުމާއި ނުވަތަ މިއަހަރެން ދޮގުވުމާއި މިހެނީ ދޮގުކަމުގެ އެންމެހާ ކަންތައްތަކުން ތިބާގެ ދޮގުކަމުގެ މައްޗަށް ތިބާގެ ރައްކާތެރިކަމާއި މިއަހަރެން ޖާހިލުވުމާއި ޙިމާޔަތް ތިބާގެ ގާތުން ދަންނަވަމެވެ."

އަދި މާތްالله ރުއްސުންލައްވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ނަމާދަށް ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު މިދުޢާއިން ވިދާޅުވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ اجْعَلْ فِيْ قَلْبِيْ نُوْرًا وَفِيْ لِسَانِيْ نُوْرًا، وَفِيْ سَمْعِيْ نُوْرًا، وَفِيْ بَصَرِيْ نُوْرًا، وَمِنْ فَوْقِيْ نُوْرًا، وَمِنْ تَحْتِيْ نُوْرًا، وَعَنْ يَمِيْنِيْ نُوْرًا، وَعَنْ شِمَالِيْ نُوْرًا، وَمِنْ أَمَامِيْ نُوْرًا، وَمِنْ خَلْفِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْ فِيْ نَفْسِيْ نُوْرًا، وَأَعْظِمْ لِيْ نُوْرًا، وَعَظِّمْ لِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْ لِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْنِيْ نُوْرًا، اَللَّهُمَّ أَعْطِنِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْ فِيْ عَصَبِيْ نُوْرًا، وَفِيْ لَحْمِيْ نُوْرًا، وَفِيْ دَمِيْ نُوْرًا، وَفِيْ شَعْرِيْ نُوْرًا، وَفِيْ بَشَرِيْ نُوْرًا"(2) މާނައީ: "އޭ ހަމައެކަނި ޢިބާދަތްކުރުމަށް ޙައްޤުވާ ކަލާނގެ! މިއަހަރެންގެ ހިތުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަހަރެންގެ ދުލުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަހަރެންގެ އަޑުއަހާގައި (ކަންފަތުގައި) ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަހަރެންގެ ފެނުމުގައި (ލޯގައި) ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަހަރެންގެ މަތިން ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަހަރެންގެ ދަށުން ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަހަރެންގެ

---

(1) رواه أهل السنن وصحّحه الألباني.

(2) رواه البخاري ومسلم.

ކަނާތްފަރާތުން ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ވާތްފަރާތުން ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ކުރިމަތިން ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ފަހަތުން ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ނަފްސުގައި ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ނޫރެއް އިތުރުކުރައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ނޫރެއް ބޮޑުކުރައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާ ނޫރެއްކަމުގައި ލައްވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާއަށް ނޫރެއް ދެއްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ނާރުގައި ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ މަސްގައި ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ލޭގައި ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ އިސްތަށިގައި ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ހަންގައި ނޫރެއްލައްވާނދޭވެ!"

މިސްކިތަށް ވަންނަމުންނާއި ނިކުންނަމުން ދުޢާކުރުން. ރަޟިޔަالله ޢަންހުމާ ބުނެއްސެވި

ޢަބްދުالله ބިން ޢަމްރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތަށް ވަދެވަޑައިގަންނަވަމުން މިހެން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "أَعُوذُ بِاللهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ"(1) މާނައީ: "މިއަޅާ، ޢަޒީމްވި ރަސް الله ގެ ބަރަކާތުން އަދި އެކަލާނގެ ކަރީމް ވަޖްހުގައި، އެކަލާނގެ އިސްތިޤުރާރުވާ ބާރު ދޫކުރެއްވިފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ."

އަދި ރަޟިޔަالله ބުނެއްސެވުމުގައި ފާޠިމާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم މިސްކިތަށް ވަދެވަޑައިގަންނަވަމުން މިހެން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "بِسْمِ اللهِ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ"(2) މާނައީ: "اللهގެ އިސްމުފުޅުގައި ބަރަކާތް އެދެމުން ވަންނަމެވެ. އަދި الله ގެ ރަސޫލާގެ މައްޗަށް ސަލާމް ލިބޭތޯއެވެ. އޭ ހައްދަވާބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާގެ ފާފަތައް މިއަޅާއަށް ފުއްސަވައިދެއްވާނދޭވެ! އަދި ތިބާރަކާތްތެރި ކަލާނގެ ރަޙްމަތުގެ ދޮރުތައް މިއަޅާއަށް ހުޅުވައިދެއްވާނދޭވެ!"

އަދި ރަޟިޔަالله އެދެބަކަލުންނަށް ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫޙުމައިދު ނުވަތަ އަބޫއުސައިދު

ދެބޭކަލުންގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ދެބޭކަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވުމެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މިސްކިތަށް ވަންނަ ހިނދު މިހެންކިޔާ ދޭތެވެ." ނަމަ މިސްކިތުން ނިކުންނަ ހިނދު މިހެން ކިޔާ ދޭތެވެ." "اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ"(3) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ!

(1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

(2) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

(3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

ހަމަކަށަވަރުން މިއަދާ އިބަރަސްކަލާނގެ ފަޟުލުވެރިކަމުން ދެއްވުން އެދި ދަންނަވާށެވެ."
އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މިސްކިތުން ނިކުންނަ އިރު اللهގެ ރަސޫލާއަށް ސަލަވާތް ފޮނުވާށެވެ. ދެން މިފަދައިން ކިޔާށެވެ. "اَللَّهُمَّ اعْصِمْنِيْ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ"(1) މާނައީ: "އޭ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ކަލާނގެ! ރަޙްމަތުން ދުރުކުރެވިފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން މިއަދާ ސަލާމަތްކަން ދެއްވާނދޭވެ!"

މިސްކިތަށް ވަންނައިރު ކަނާތްފައި އިސްކުރުމާއި ނިކުންނައިރު ވާތްފައި އިސްކުރުމަކީ އިމާމު ބުޚާރީ ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތެވެ. މިކަމާ ބެހޭ ގޮތުން އިބްނު ޢުމަރުގެ އަޘަރު އަދި އަނަސްގެ ރިވާޔަތް ބުޚާރީ ރިވާކުރައްވާފައި ވެއެވެ.

މިސްކިތާ ދިމާއަށް ހިނގުމާއި މިސްކިތުގައި އިށީނުމުގެ ފަޟީލަތް. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "مَنْ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ وَرَاحَ أَعَدَّ اللهُ لَهُ نُزُلَهُ مِنَ الْجَنَّةِ كُلَّمَا غَدَا أَوْ رَاحَ"(2) މާނައީ: "މިސްކިތަށް ހެނދުނު ނުވަތަ ހަވީރު ދާ މީހަކަށް الله ސުވަރުގޭގައި މެހުމާންދާރީއެއް ތައްޔާރުކުރައްވާނެއެވެ. އެއީ ހެނދުނު ދިޔަޔަސް ހަވީރު ދިޔަޔަސް ކޮންމެ ފަހަރަކުމެއެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ مَشَى إِلَى بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ لِيَقْضِيَ فَرِيضَةً مِنْ فَرَائِضِ اللهِ كَانَتْ خُطْوَتَاهُ إِحْدَاهُمَا تَحُطُّ خَطِيئَةً وَالأُخْرَى تَرْفَعُ دَرَجَةً"(3) މާނައީ: "اللهގެ ފަރުޟުތަކުގެ ތެރެއިން ފަރުޟެއް އަދާކުރުމަށްޓަކައި ގެއިން ޠާހިރުވެގެން މިސްކިތަކާ ދިމާއަށް ހިނގައިފިނަމަ ރަނގަޅެވެ. އޭނާ އަޅާ ކޮންމެ ފިޔަވަޅަކުން އެއް ފިޔަވަޅު (އޭނާގެ) ފާފައެއް ފުހެލެވެއެވެ. އަދި އަނެއް ފިޔަވަޅު (އޭނާގެ) ދަރަޖައެއް މަތިވެރިކޮށްދެއެވެ."

ތަޙިއްޔާތުލްމަސްޖިދު (މިސްކިތު ސުންނަތް). މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫޤަތާދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައިވެއެވެ. "إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلاَ يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ"(4) މާނައީ:

---

(1) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

(3) رواه مسلم.

(4) رواه الجماعة.

"ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު މިސްކިތަށް ވަންނަ ހިނދު ދެރަކުޢަތް ނަމާދު ކޮށްނުލާހާ ހިނދަކު ނުއިށީންނަވާށެވެ."

އެންމެމާތް މިސްކިތްތައް. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރުގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "صَلاَةٌ فِي مَسْجِدِي هَذَا أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ إِلاَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ، وَصَلاَةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ صَلاَةٍ فِيمَا سِوَاهُ"(1) މާނައީ: "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މިމިސްކިތުގައި (މަސްޖިދުއްނަބަވީގައި) ކުރާ އެންމެނަމާދެއް އެހެންމިސްކިތްތަކުގައި ކުރާ އެއްހާސްނަމާދަށްވުރެ މާތްވެގެންވެއެވެ. އޭގެ މަސްޖިދުލްޙަރާމު ފިޔަވައެވެ. އަދި މަސްޖިދުލްޙަރާމުގައި ކުރާ އެންމެނަމާދެއް އެހެންމިސްކިތްތަކުގައި ކުރާ އެއްލައްކަ ނަމާދަށްވުރެ މާތްވެގެންވެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلاَّ إِلَى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ: مَسْجِدِي هَذَا، وَمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِ الأَقْصَى"(2) މާނައީ: "ތިންމިސްކިތަކަށް ފިޔަވައި (ސަވާބު ދިއުމުކުރުމުގެ ނިޔަތުގައި) ތިޔަބައިމީހުން ދަތުރުކޮށްގެން ނުވާނެއެވެ. އޭގެ ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މިމިސްކިތާއި (އެބަހީ މަސްޖިދުއްނަބަވީއާއި)، މަސްޖިދުލްޙަރާމާއި، މަސްޖިދުލްއަޤްޞާއެވެ."

މިސްކިތް ޒީނަތްތެރިކުރުން. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެފާނުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَتَبَاهَى النَّاسُ فِي الْمَسَاجِدِ"(3) މާނައީ: "މިސްކިތްތަކާމެދު މީސްތަކުން އެކަކު އަނެކަކަށް ފަޚުރުވެރިވެ އުޅެމުން ދާންދެން ޤިޔާމަތް ޤާއިމުނުވާނެއެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބުނު ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "މިސްކިތްތައް ރާނާ އުސްކުރުމަކަށް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެއްވިގެންނުވެއެވެ." ޢަބްދުالله ބުނު ޢައްބާސް ވިދާޅުވިއެވެ. "ޔަހޫދީންނާއި ނަޞާރާއިން (އެބައިމީހުންގެ ފައްޅިތައް) ޒީނަތްތެރިކުރި ފަދައިން ތިޔަބައިމީހުން މިސްކިތްތައް ޒީނަތްތެރިކުރާނެއެވެ."(4)

(1) رواه أحمد وابن ماجه وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

(2) رواه الجماعة إلاّ أنّ الترمذي رواه عن أبي سعيد الخدريّ.

(3) رواه أحمد والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(4) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ފަހެ މިސްކިތަކަށް ބިނާކުރުމުގެ މަޤްޞަދަކީ ނަމާދުކުރުމާއި اللهގެ ޛިކުރުން އެތަން އާބާދުކުރުމެވެ. މިސްކިތުން ބޭރު ހިތްހަމަޖެއްސުމަށް ޖިސްމާނީކުރުމުގެއްދުރުންނެވެ. ބާޒާރުވެރިޔަ ބަސްފުރުބަކުން މިސްކިތްބަކުރެ ޖިސްމާނީކުރުން ވަކިކުރަނީވެސް ކަމާކަން އެނގެއެވެ. އާގާމާނަގައި މިސްކިތްތަކަށް ސަލާމަތްވެދިޔާ ދުވަސް ދުވަހުގެ ދުވަސްތަކުގެއްދުރުމެވެ. މިސްކިތް ސަލާމަތްވެދިޔާ ބަދަލުވުމުގެ ކަންތައްތަކުގެ ދުވަސްތައް ކަނޑައެޅުން. ކަމަކާވެސް ކުރަންޖެހޭ ވަކިކުރަން ވަކިވާތަކުރާކަމުގައި އަމުތަކުތެރި ހިފަޒަތުކަން އެކަން ޖިސްމާނީކުރުމެވެ. އެކަމުގެ ސަލަތުން ނަމާދުކުރުމުގެ ޚުޠުބާއާއި ޖިސްމާނީކަން ގެއްލި އެބަޔަކު ނަމާދުކުރުން އާދިދެވިއެވެ. ޙަދީޘް ޝަރީފުގައި ވާގޮތުން ކިބައިން ރަސޫލުﷲ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ކިބައިން ވަކިކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ މިސްކިތްތަކަށް ބިނާކުރެއްވުން އެކަށީގެން ކަމުގައި މިސްކިތްތަކުގެ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ވިއްކާވިއެވެ. މިސްކިތުންގެ މަޑުކަން ވެރިކަމުގެ ވަރަށްގަދަ ކަމެވެ. އަދި ކަމުގެ ކަމުގެ ރިވެތިކަން އެކަން ޖިސްމާނީކުރުން ދިޔަވެއެވެ. އެކަން ޖިސްމާނީކުރުމުން ބައްލަވާށެވެ. އެހިސާ ވަކިން މިސްކިތުން (ނަމާދުން) އާދިދެވިއެވެ."(1)

މިސްކިތް ޒީނަތްތެރިކުރުމާއި މިސްކިތްތަކުގައި މިފަހަރު ބޮޑާކުރުން. ޝާމިﷲ ކުރެއްވުމަށް ފާހަގަކުރައްވާ ވަކިން ވިއްކާވިއެވެ. އެކަމާ ވިއްކާވިއެވެ. "މީހުންތެރިކަމާ ޖަވާބުދާރީވާ މިސްކިތް ބިނާކުރުމުގައި، ސަލާމަތުތެރިކުރުމުގައި، އެމިސްކިތްތަކުގައި މިސްކިތް ބޮޑުކުރުމުގެ ރަސޫލު ﷲ ޞަﷺ ﷺ ﷺ rasool الله صلّى الله عليه وسلّم ކަމުގެ ކުރެއްވިއެވެ."(2)

ހަޖާތުހިފުން މިސްކިތް ބަހެއްޓުމަށް ވަކިކުރުން. ފަހެ މިސްކިތަކީ ކަލާމުގެ ޖަވާބުދާރީވެ.

އެކަށީގެން ހަޖާތުހިފުމަށް ނުބައިވާހުން އެކަން ބަހައްޓުމަށް ކަމަކަށް ރަސޫލު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައި ވާގޮތުގައިވެއެވެ. "ކަމަށް ވަކިވެރިކަން މިމިސްކިތަކަށް އެއްވެސް ބާވަތެއްގެ ނަޖިހާއި ކަމެއް އެކަނިގެންވާ ތަނަކަށް އެތައްޔެވެ. އަދި ކޮންމެ ކަމެއް اللهއަށް ޛިކުރުކުރުމުގައި ފުރިހަމަ ބޭނުމެވެ."(3) އަދިވެސް رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ފުޅުގައި ވާގޮތުގައިވެއެވެ. "(މިސްކިތުގައި) ތިރިބައި ނުފެނުމެ މިހާރު އަދިވެސް ފޮތީގައިވެދާނަމަ އެދިވެސް ހަޖާތުގެ ނުފެނުމެ ހަދާށެވެ. (އެބައި އާގުމަކަށް ފަސްޖަހާލާށެވެ.)(4) އެއި މިހެންގެ

(1) رواه البخاري تعليقاً وابن خزيمة وصحّحه.

(2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وابن حبّان وصحّحه الألباني.

(3) رواه مسلم.

(4) އެޒާމާނުގައި މިސްކިތުން ނަމާދުކުރަނީ ބިންމަތީގައެވެ. އެހެންކަމުން މިސްކިތުގެ ތިރިއިން މިހާރު ނަމާދުކުރަން ކުނޑިއާ ކުޑަކަނޑަ ހިރިޖެހި ނަމަ ނަޖިސްއަނގެ ކުޑަފަރ ފޮތުފޮޅަށް ރާޅުގެ ވަޒަން. މިޒާމާނުގައި މިސްކިތްތަކުގައި ފެލި ދުވެއާ ވަކިވެނި ހަވާލުކުރެވޭނެއެވެ. އެހެންކަމުން މިހާރު އެފަރަކަތްތަކުރާ ހަޖާތްކަމެއް އެވަރުގެ. އަދި މިހާރު ނަމާދުގައި އަރިމަތިވެސް ފޮތީގައި ރާޅުގެ ވަޒަން ނަމާދު ކުނޑިއާ ޖެހޭނަމަ ތިރިވެގެނޑި ޝަފާލިވި ބޮޑުވީ ތޮއްޔުން އެކަންކުރާށެވެ.

ގެއިގައި ނުވަތަ އާންމު ހަދުވުގައި އުނގުޅި އާނގާއަން ތަކުލީފުވާކަން ވެގެންނުވާނެއެވެ."[1] އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރުގެފާނުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ أَكَلَ الْبَصَلَ وَالثُّومَ وَالْكُرَّاثَ فَلاَ يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا فَإِنَّ الْمَلاَئِكَةَ تَتَأَذَّى مِمَّا يَتَأَذَّى مِنْهُ بَنُو آدَمَ"[2] މާނައީ: "ފިޔާއާއި، ލޮނުމެދާއި، ކުރާތު[3] (ލޮނުގުރު ގަހުގެ ބާވަތް) ކައިފިމާ އަހުރެމެންގެ މިސްކިތާ ކައިރިނުވާހުށިކަމެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އާދަމުގެ ދަރިން އުނދަގޫ ލިބިގަންނަ ކަންތައްތަކުން މަލާއިކަތުންވެސް އުނދަގޫ ލިބިގަންނަވާތީއެވެ."

ގެއްލިފައިވާ ތަކެތި ހޯދުމަށް މިސްކިތުގައި އިޢުލާނުކުރުމާއި މިސްކިތުގައި ގަނެވިއްކުން

މަކުރޫހުވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ سَمِعَ رَجُلاً يَنْشُدُ ضَالَّةً فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَقُلْ: لاَ رَدَّهَا اللهُ عَلَيْكَ فَإِنَّ الْمَسَاجِدَ لَمْ تُبْنَ لِهَذَا"[4] މާނައީ: "މިސްކިތުގައި މީހަކު އެއްޗެއް ގެއްލިގެންއުޅޭ ކަމެއް ހޯދުމަށް އިޢުލާނުކުރާތަން އަޑުއިވިއްޖެނަމަ އެކަމަކާ ބުނާހިނދެވެ. الله ތިބާއަށް އެތި އަނބުރާނުދެއްވާށިއެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން މިސްކިތްތައް ބިނާކުރެވިފައިވަނީ އެކަމަށް ކަންތައްތަކަށްޓަކައެއް ނޫނެވެ." އަދިވެސް މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫހުރައިރާގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ يَبِيعُ أَوْ يَبْتَاعُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُوا: لاَ أَرْبَحَ اللهُ تِجَارَتَكَ"[5] މާނައީ: "މިސްކިތުގައި ވިއްކާ ނުވަތަ ގަންނާ މީހަކު ތިޔަބައިމީހުންނަށް ފެނިއްޖެނަމަ ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން (އޭނާއަށް) ބުނާށެވެ. ތިބާގެ ވިޔަފާރިގައި الله ފައިދާ ނުދެއްވާށިއެވެ."

މިސްކިތުގައި އަޑުގަދަކޮށްކުރުން.

މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރަން ތިބޭމީހުންނަށް އުނދަގޫވާގޮތަށް މިސްކިތުގައި އަޑުގަދަކޮށްކުރުމަކީ މަނާވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި ބަޔަކު ޤުރުއާންކިޔުމުގައި ކިޔައިދިނަސްވެސްމެއެވެ. ފަހެ ދަލީލަކީ އަދި އިލްމީ ދަރުސްތައްދިނުން މިކަމުން އިސްތިސްނާވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫސަޢީދުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ.

---

(1) رواه أحمد وصحّحه الألباني في تمام المنة.

(2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

(3) މިތަކެތި ކެއުން މަކުރޫހުވެގެންވަނީ ކޮޅާ ހުރިއައެވެ. ފަހެ ކައްކާފައިވާނަމަ ނުވަތަ ތެޔޮލާފައިވާނަމަ މަކުރޫހުވެގެންނުވެއެވެ. އަދި ކޮޅާ ހުރިހާލު ކައިފިނަމަ އަނގައިން ވަސްފިލުވާ މިސްކިތަށް ނުދާނީއެވެ. ފަހެ ސިގަރެޓު ބޮއިގެން މިފަދަ ވަސްދޭ ތަންތަނުމެވެ. އެހެން އެއްޗަށް ވަރަށްވުރެ ބޮޑަށް ގޯސްކަން ބޮޑުވާނެއެވެ.

(4) رواه مسلم وأبو داود وابن ماجه.

(5) رواه الترمذي والدارمي وصحّحه الألباني.

މިސްކިތުގައި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އިޢުތިކާފުގައި އިންނެވިއެވެ. ދެން މިސްކިތުން އަޑުހަރުކޮށް ޤުރުއާން ކިޔަވާއަޑު އެކަލޭގެފާނަށް އިވިވަޑައިގެން ފަރުދާގެ ފަޅުން ކަށްފުޅުކުރައްވާ حديث ފުޅު ކުރެއްވިއެވެ. "أَلاَ إِنَّ كُلَّكُمْ مُنَاجٍ رَبَّهُ فَلاَ يُؤْذِيَنَّ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَلاَ يَرْفَعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الْقِرَاءَةِ"[1] މާނައީ: "ދަންނައެވެ. ތިޔަބައިމީހުންކުރު ކޮންމެމީހަކީ (ނަމާދުގައި) ރައްބާގެ ވާހަކަސްކަރާގެ ސިއްރުވާހަކަދައްކާ މީހެކެވެ. ދެން ތިޔަބައިމީހުން އެކަކު އަނެކަކަށް އުނދަގޫނުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އެކަކު އަނެކަކުގެ މަތިކޮށް ޤުރުއާން ކިޔެވުމުގައި އަޑު ނުހުރުވާހުށިކަމެވެ."

މިސްކިތުގައި ވާހަކަދެއްކުން. އިމާމު ނަވަވީ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ.

"ހުއްދަވެގެންވާ ވާހަކަތައް މިސްކިތުގައި ދެއްކުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެއީ ދުނިޔަވީ ވާހަކަތައް ކަމުގައި ވިޔަސްމެއެވެ. އަދި އުފާވެރިކަމުގެ ސަބަބުން ހެވުން ކަމުގައިވިޔަސްމެއެވެ." ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ޖާބިރު ބިން ސަމުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ފަތިސްނަމާދު ކުރައްވާ ތަނުން އިރުއަރަންދެން ދުސައްލާގެ މަތިން ތެދުވެވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. ފަހެ އިރު އަރައިފުމުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި އަސްޙާބުބޭކަލުން ވާހަކަދައްކަވާ ހުންނަވައެވެ. އަދި ދައްކަވާ ވާހަކަތަކުގެ ތެރޭގައި ޖާހިލިއްޔަ ޒަމާނުގެ ވާހަކަތައްވެސް ހިމެނެއެވެ. އަދި ހެއްވަމުންދެއެވެ. އަދި رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ވެސް ހިނިތުންވަޑައިގަންނަވައެވެ."[2]

މިސްކިތުގައި ކައިބޮއިމާއި ނިދުން ހުއްދަވެގެންވުން. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ޢަބްދުﷲ ބިން ޙާރިޘްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި މިސްކިތުގައި ރޮށިމަސް ކައިހަދަމުއެވެ. އަދި ނަމާދުވެސްކުރަމުއެވެ."[3] އަދި ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާ ޢަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާނުގައި މިސްކިތުގައި އަހުރެމެން ޒުވާނުންގެ ދުވަސްވަރު ނިދައިހަދަމުއެވެ."[4]

މިސްކިތުގައި އިނގިލި ތަޝްބީކުކުރުން. މިސްކިތަށް ނަމާދަށް ދާއިރުގައި މިސްކިތުގައި ނަމާދުގެ އިންތިޒާރުގައި ހިނދު އެއްއަތުގެ އިނގިލިތައް އަނެއްއަތުގެ

---

(1) رواه أبو داود والنّسائي والبيهقي والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين وصحّحه الألباني.

(2) رواه أحمد ومسلم.

(3) رواه أحمد وابن ماجه وصحّحه الألباني. ޒައިފުކޮށްފައިވާ ދެންނެވުމަށް ވަގުތުޢާއް ކިބައިން ނިމައިވޭވެ.

(4) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

އިނގިލިތަކުގެ ތެރެއަށް ޖަހައިލައި ވަކައިލައިގެން އިނުން މަކުރޫހަވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ކަޢުބު ބިން ޢުޖްރާގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله صلّى الله عليه وسلّم حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الْمَسْجِدِ، فَلاَ يُشَبِّكَنَّ بَيْنَ أَصَابِعِهِ فَإِنَّهُ فِي صَلاَةٍ"(1) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ މީހަކު ރަނގަޅަށް ވުޟޫކޮށް ދެން ނަމާދުކުރުމުގެ ގަސްދުގައި މިސްކިތަށް ދިއުމަށް ނިކުންނަ ހިނދު ފަހެ އޭނާ އެއްއަތުގެ އިނގިލިތައް އަނެއްއަތުގެ އިނގިލިތަކުގެ ތެރެއަށް ވަކައިލައިގެން ނުހުންނަހުރިކަމެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާ އެހުރީ ނަމާދުގައެވެ."

މިސްކިތުގެ ދޮރުބަންދުގެ ދެމެދުގައި ނަމާދުކުރުން. ފަހެ އިމާމުމީހާއަށާއި އެކަނިވެރިޔާ ނަމާދުކުރާމީހާއަށް ދޮރުބަންދުގެ ދެމެދުގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެފާނު ކަޢުބާ ވަދެވަޑައިގެންނެވި ހިނދު ދޮރުބަންދުގެ ދެމެދުގައި ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ."(2) ދެންފަހެ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ އިރު މިސްކިތުގައި ޖާގަ އޮންނަ ހާލު ގަދުވުން ދޮރުބަންދުގެ ދެމެދުގައި ސަފުހެދުމަކީ މަކުރޫހަވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެކަމަކު މިސްކިތުގައި އޮތީ ހިތަވައި ޖާގައަށް ނޫންނަމަ މައްސަލައެއްނެތެވެ. މުޢާވިޔާ ބުނު ޤުއްރާ ބައްޕަފުޅުގެ ރިވާއިން ރިވާކުރެއްވިއެވެ. ބައްޕަފުޅު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ގެ ޒަމާންގައި ތަނބުތަކުގެ ދެމެދުގައި ސަފުހެދުމުން އަހުރެމެންނަށް މަނާކުރެވިގެންވިއެވެ."(3)

މިހާހިސާބުން މިފޮތުގައި ލިޔުމަށް ގަސްދުކުރި ހިސާބަށް ލިޔެ ނިމުނީއެވެ. وَلِله الحَمْدُ وَالمِنَّة. ފަހެ ފަރުޟުނަމާދުތަކާއި ސުންނަތްތަކުން ސާބިތުވާ ހުކުރުނަމާދާއި މިފޮތުގައި ޝާމިލުކުރީމެވެ. އަދި ތަރާވީހުނަމާދާއި ސުންނަތްތަކުގެ އަދިގައި ހުކުރުނަމާދުގެ ތަފްސީލު ބަޔާންކުރެވިފައެވެ. އަދި އިތުރުވެރިންގެ ދުދުގައި އިޝްތިހާރު އުފެދިފައިވާ މައްސަލައިވާނަމަ އާދޭ ތަރުޖަމާކުރީ އެހެނީ އަންނަ ރަނގަޅުގޮތް ބަޔާންކުރީމެވެ. އަދި މިފޮތް ވިދާޅުވި ކެނޑިނޭޅި މާތްالله އިޚްލާޞްތެރިވުމާ ނަމާދުތަކުގެ ތަފްސީލު ރަނގަޅަށް އެނގިލާނެއެވެ. ފަހެ ދީނުގެ މަސައްކަތްތައް އެކަ ދެމިހުރެ އަނގަބަހުން ކޮންމެ ބައެއްގެ ހެޔޮގައި އެދުވައިނުލައެވެ. ފަހެ މިއަދު މިފޮތުން ދީނާ ދުރުގެންބައި އެއްސަށަތަ

(1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وصحّحه الألباني.

(2) رواه البخاري ومسلم.

(3) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

އެބައިމީހުންކުރާ ދީނީއަދަބުތަކާއި ދަލީލާއި ބަސްފުޅުތައް ނަމޫނާ. އާދޭސްކުރަމުން ހަވާނަށްފަސް
އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ފެނިގެންނުދާނެއެވެ. އަދި ހިތްހުރިހާ ގޮތަކަށް ދީނުގެ ބަޔަކުމަތުގެއްލި ބަސްތަކެއް
ބަލައިދިނުމެވެ. ނަމާދަކީ ދީނުގެ އަސާސެވެ. އަނަގާޑު رسول الله صلّى الله عليه وسلّم ކުރެއްވިކަމަށް ހުރަދި
އޮތުމަކީވެސް ކަންތައް މުސްލިމުންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ފަހެ އަޅުގަނޑު
ތިޔަފުޅުމެން އަޅުގަނޑުމެން ދުރުކުރަން رسول الله صلّى الله عليه وسلّم އާއި އަޅުގަނޑުމެންގެ
އަސްލުބޭބޭކަލުން ނަމާދުކުރެއްވިގޮތް ގޮތުގެ ނަމަދުކުރާށެވެ. ފަހެ އަޅުގަނޑުމެންނާއި
އަސްލުބޭބޭކަލުންނަށް ހުރިހާކަމެއްގައި މުސްލިމުންނަންނާ ދީނުގެ ނަމޫނާއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން
މިފޮތުގައިވާ ފަދަ އަދި ދީން ނިންމުމުގެ ތަޢުލީމް ދާއިاللّه ދެއްވިކަމަށްޓަކައި އަޅުގަނޑުމެން ޝުކުރު
ކުރަމުންދަމެވެ. އަދި ޤަބޫލު އަޅުގަނޑު އަޅުގަނޑުމެންގެ ކިބައިން ކުރެވޭނެ ޢަމަލުތަކުގައި
ނިކަމެތި އަދި ސާލިހުކޮށް ދެމިތިބުމަށް އެދެމެވެ. ދާއިاللّه އަޅުގަނޑު ބޭނުންވަނީ ސުންނަތާ އެއްގޮތަށް
ހިނގާ އަމަލުތައް ޤަބޫލުފުޅު ކުރެއްވުމަށް ދުޢާކުރަމެވެ! އަދި ހުރިހާ ކަމަކީ ނަމާދު ސުންނަތާ އެއްގޮތަށް
ކުރުމުގެ ކުރިއަށް ފިޔަވަޅު ދުޢާކުރަމެވެ! إِنَّهُ سَمِيعٌ مُجِيبٌ. وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ عَلَى عَبْدِهِ وَرَسُوْلِهِ نَبِيِّنَا
مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِيْنَ. وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ.

ފިހުރިސްތު